

GOSPODARSKA,
KULTURNA
IN ZGODOVINSKA
KRONIKA

1972

ZBORNIK
OBČINE
GROSUPLJE

ZBORNİK
OBČINE GROSUPLJE
IV — 1972

ZBORNİK
OBČINE GROSUPLJE

GOSPODARSKA, KULTURNA IN ZGODOVINSKA KRONIKA

IV

izdaja: 1. avgusta 1972
GROSUPLJE 1972

BRNČIČ
ALFONSO
1911 — VI

Natisnila Univerzitetna tiskarna v Ljubljani

KAZALO

DOGOBORI IN PRAKSE IZ NOVI

ZBORNIK OBČINE GROSUPLJE

GOSPODARSKA, KULTURNA IN ZGODOVINSKA KRONIKA

FRANCO FERJANČIČ

NAMA OBČINA IN OBČANI

IV

GROSUPLJE 1972

ZBORNIK OBČINE GROSUPLJE

GOSPODARSKA, KULTURNA IN ŠKOLSKA KROVKA

IV

ZBORNIK OBČINE GROSUPLJE

(Register skupščine občine Grosuplje št. 2/3-035-1/69 z dne 22. 4. 1969)
izdaja uredniški odbor — skupina občanov: France Adamič, Ivan Ahlin,
Cvetko Budkovič, Ive Krevs, Tine Kurent in Stane Valentinčič. Odgovorni
urednik Ivan Ahlin, Grosuplje; glavni urednik France Adamič, Ljubljana,
Janežičeva ul. 1; naslov uredništva in uprave: Zbornik občine Grosuplje,
Grosuplje p. p. 11. Žiro račun je pri SDK Grosuplje šte. 5013-9-892.
Zbornik izhaja s podporo skupščine občine Grosuplje in prispevki de-
lovnih organizacij, ki so navedene v oglasnem delu.

DOGODKI IN PODOBE IZ NOV

KAZALO

DOGODKI IN PODOBE IZ NOV

<i>Metod Mikuž</i>	Grosuplje v prvi polovici 1942	7
<i>Ivan Ferlež</i>	Stiška partizanska četa	13
<i>Stane Semič-Daki</i>	Tiger vodi napad na Višnjo goro	17
<i>Matej Bor</i>	Dolfu Jakhelu	23
	Nekje v gozdovih	24
<i>Stane Valentinčič</i>	Okrožje OF Grosuplje in ljudska vstaja na nje- govem območju	29
<i>Venčeslav Winkler</i>	Spomini na leto 1941 na Krki	47
<i>France Perovšek</i>	Nekaj misli ob spominu na Ivana Erjavca-Ceneta	63
<i>France Perovšek</i>	Pomlad 1942 in prvo osvobojeno ozemlje Spomini in sedanost	71

NAŠA OBČINA IN OBČANI

<i>Vinko Petrič</i>	Pomen urbane dokumentacije za občino Gro- suplje	81
<i>Vinko Petrič</i>	Problemi razvoja Višnje gore	85
<i>Grega Košak</i>	Motel Turist Grosuplje	101
<i>Stanislav Fras</i>	Petdeset let elektrarne Zagradec in njen pomen za splošno elektrifikacijo grosupeljskega ob- močja	105
<i>Cvetko Budkovič</i>	Sto let poliške osnovne šole	123
<i>Olga Zitnik</i>	Izvenšolsko delo na osnovni šoli Louisa Adamiča na Grosupljem	143
<i>Etbin Bojc</i>	Manj znana pesnika. Pesnik Stane Novak	147
<i>Etbin Bojc</i>	Lirične simfonije Poldeta Oblaka	161
<i>Fran Vatovec</i>	Primož Trubar, prvi slovenski urednik, dopisnik in novičar	169
<i>Jure Mikuž</i>	Freske iz 16. stoletja v cerkvi na Taboru pri Grosupljem	181
<i>Stane Mikuž</i>	Kipar Stane Keržič	191
<i>France Škerl</i>	Bibliografija o narodnosvobodilnem boju na ozemlju občine Grosuplje	201
<i>Tone Kozlevčar</i>		
<i>Radovan Gobec</i>		
<i>Anton Dolenc</i>	II. kulturni teden v Šentvidu pri Stični	219
<i>Hilda Lučovnik</i>		
<i>Drago Seliger</i>	Poimenovanje osnovne šole po Louisu Adamiču in otvoritev	227
<i>Beno Zupančič</i>		
<i>Vatroslav Gril</i>	Spomini na Louisa Adamiča	237

<i>Janez Perovšek</i>	Bolničarka	245
<i>Tine Kurent</i>	Bibliografija Louisa Adamiča	259

KRONIKA IN RAZGLEDI

<i>Slavko Zupančič</i>	Družbene službe in dejavnosti	261
<i>Slavko Zupančič</i>	Razvoj in organizacija zdravstvene službe	271
<i>Jože Marolt</i>	Občinska kronika	287
<i>France Adamič</i>	Vodna kolesa, mlini, stope in žage	295
<i>France Adamič</i>	Naši kraji in ljudje	309

OGLESI

Pregled delovnih organizacij in zasebnih obrti	345
--	-----

DOGODKI IN PODOBE IZ NOV

GROSUPLJE V PRVI POLOVICI 1942

Metod Mikuž

Zal to ne bo, ker ne more biti, kronika za to razdobje niti kraja Grosupljega niti področja sedanje grosupeljske občine niti nekdanjega grosupeljskega oziroma grosupeljsko-stiškega okrožja OF kot politične in upravne enote nekakšne druge stopnje med NOB. Da bi bilo mogoče napisati pravo in resnično kroniko za to in seveda tudi za kasnejša razdobja, je storjenih še vse premalo predhodnih del. Poudarjam pa, da obstoji kar upravičena bojazen, da je pravzaprav glede tega že veliko zamujenega.

Hočem reči tole: vprašanje je, koliko bi se danes še dalo zbrati podatkov, kakšen in kolikšen je bil delež sedanje grosupeljske občine ali pokrajine v NOB, koliko je dala partizanov, aktivistov in drugih za NOB prepotrebni borcev (od kurirjev, tehnikov, zdravnikov do drugih, več ali manj še kako potrebnih Nikodemov, ki so ves čas vztrajali in na najrazličnejše načine podpirali NOB v svoji domači vasi ali domači hiši itd.). Seveda, toliko se vaščani in občani med seboj danes še poznamo (seveda starejši), da bi se morda še dalo ugotoviti, kje so bili takratni ljudje grosupeljske občine med NOB in kaj so počeli v času ne samo slovenskega in jugoslovanskega, temveč svetovnega boja proti fašizmu in nacizmu. Točno je, da tudi grosupeljska pokrajina sama ni mogla in tudi ne bi mogla s svojim bojem odločilno vplivati na svetovni boj med demokratičnimi in fašističnimi silami, kot čeprav majhen, vendar pa sestavni del velike antifašistične koalicije, pa je le mogla prispevati svoj delež. Iz malega raste veliko — to velja vselej in povsod in presneto bi bilo važno vedeti prav to, kaj od tega grosupeljskega »malega« je soustvarjalo veliko in svetovno antifašistično fronto. Mislím tudi, da bi se morda le še dalo ugotoviti, koliko ljudi iz te deželice je trpelo, pa tudi pomrlo v vseh mogočih, od italijanskih do nemških koncentracijskih taboriščih. Prav na te žrtve mnogokrat pozabimo, ker gledamo ob obletnicah in drugih paradah tako radi samo na partizanska odlikovanja, nočemo pa vedeti tega ali pa se ne spomniti na to, da ne Italijani in ne Nemci nso nobene »po nedolžnem« zaprli ali odgnali v internacijo, se pravi: presneto so dobro vedeli, da je ta in ta podpiral partizane in NOB; zato so ga tudi internirali. Če se nekdanji partizanski borci ali aktivisti ne spomnimo prav na te ljudi, delamo sebi in svojemu narodu kaj medvedjo uslugo. Kako namreč bomo dajali mladi generaciji nekoč pravičen odgovor, da se je NOB udeleževala in udeležila velika večina slovenskega naroda? Sicer pa mladi rod že danes terja od nas odgovor na našo že več kot tridesetletno trditev o množičnosti slovenskega naroda v NOB. Glejte, kakšno zanimivo vprašanje sem

dobil te dni iz Beograda in mladi urednik uglednega beogradskega lista terja od mene odgovor na tole vprašanje (upam, da vsak Grosupeljčan toliko razume srbohrvaščino): »Često se s pravom ističe da je NOB imao široku političku osnovu i da je uz komuniste na čelu okupljao najveći broj naprednih i poštenih ljudi. Medjutim, činjenica je istorijska da je i kontrarevolucija bila vrlo jaka i masovna i okupljala veliki broj pripadnika svih naših naroda. Prema nekim podacima više od 400.000 naših ljudi borilo se protiv NOVJ (ustaše, četnici, domobrani, Srpski dobrovoljački korpus, Srpska državna straža, Bela garda, balisti, muslimanska milicija, žandarmerijski pukovi, VII SS divizija »Princ Eugen« (folksdojčeri), 369. legionarska divizija, XIII. SS divizija (ustaše), 373. i 372. legionarska i XXI. SS divizija »Skender-beg« (Albanci)«.

Mislím, da je odgovor na to zelo komplicirano in delikatno vprašanje prav v tem, kar sem omenil spredaj. Treba je dokazati, da se je borila ogromna večina slovenskih in jugoslovanskih ljudi in številka 400.000 bo — če bomo zgornje dokazali — videti presneto majhna in skromna. Ali mislite, da če je kdo stalno dajal hrano partizanom ali jim ponoči kazal pot — pa ni nosil kape z rdečo zvezdo — kaj manj vreden od pravega partizanskega borca? Partizani, če so bili med NOB na mestu, so že dobili svoje priznanje (če še ne vsi, kdo je temu kriv?!) ali pa so dobile že priznanje tiste naše sijajne matere, ki so pekle leta in leta po več hlebcev kot bi jih sicer bilo dovolj za njihove družine? Za koga so pekle ta odvečni kruh, če ne za partizane, partizanske kurirje, bolnice itd.? Kam bi potem šteli tudi tiste družine in matere, od katerih mi je ena v hudi zimi 1942 dejala takole: »Veste, če pridete vi, partizani, vam od srca radi damo vse, kar imamo. A če pridejo beli, jim tudi damo.« Na moj »aktivistični« ugovor, to so izdajalci itd., mi je povsem mirno odgovorila: »Res je, so izdajalci, saj držijo z Italijani. A so tudi Slovenci in ne Italijani in kdo je kriv, da so izdajalci?« Spočetka nisem našel pravega odgovora, potem pa sva se le pobotala takole: med dvanajstimi apostoli (večina) je bil trinajsti (manjšina) Judež izdajalec in še danes se mi zdi ta odgovor najboljši. Če je Judež izdal svojega učitelja in voditelja za borih trideset srebrnikov, so belogardisti izdali svoj narod za italijanske lire, nekaj makaronov in pest riža na dan.

Nobenega dvoma ni, da so bili tudi v grosupeljskem okrožju te vrste izdajalci. Točno je, da je bil recimo šmarski Ravnikar večji kot tisti domobranec, ki je stražil samo grosupeljski blok. Obeh, ko bomo iskali tihe, skromne, a požrtvovalne naše nekdanje soborce seveda ne bomo šteli med partizane, nekaj pa si je pri tem le treba zapomniti. Šmarskega župnika Ravnikarja — naj bo danes že kjerkoli — bi omenili le v toliko, da je bil pač organizator šmarske belogardistične postojanke. Ubogega domobrancia pa, ki je s srcem in dušo po svoje pomagal nesrečnim zapornikom v Zalogu pri Škofljici, ne bi nikjer omenjal. V revoluciji je pač tako: težko je nekaterim takoj ugotoviti, ali so zaplavali v pravi tok te revolucije. Vsako kasnejše spoznanje je prepozno. Res je, da je izdaja lastnega naroda eden od najtežjih zločinov. A kot vsak greh ima tudi ta najrazličnejše odtenke, večje, manjše in zelo majhne.

Z vsem tem, kar sem zapisal, seveda nikakor ne mislim, naj bi sestavljali resnične in verne grosupeljske partizanske kronike postali nekakšna super komisija ali kontrolorji, ki bi začeli preverjati že napisane podatke, ki so mogli biti namenjeni za ugotavljanje tako imenovanih borčevskih let, čeprav tudi ti podatki marsikdaj in marsikje niso povsem pravilni. Zgodovinar bo zbiral le resnične podatke, preverjanje resničnosti drugih podatkov pa je stvar drugih. Res je, da so bili nekateri danes ali pred leti glasnejši, za NOB pa precej tihi, a vendar niso bili ne beli ne plavi. Po vojni — pravi pregovor — je vedno polno junakov!

Teh nekaj uvodnih misli se mi je zdelo potrebnih, da bi ponovno poudaril potrebo po zbiranju resničnih podatkov iz časov NOB tudi za grosupeljsko pokrajinico. Ker teh podatkov nimam, bo vse moje nadaljnje pisanje omejeno le na kratek pregled tistega, kar se je dogajalo v grosupeljskem okrožju, neodvisno od tega, kaj in kako bi bili prebivalci grosupeljskega okrožja pripravljani pri tem sodelovati. Dejstvo je, da se je velik del začetne organizacije in utrjevanja prvih slovenskih partizanskih enot izvršil tudi v grosupeljskem okrožju. O tem sem že pisal in še marsikdo drug, zato bo to le nekako ponavljanje in to zopet le na prigovarjanje urednika tega Grosupeljskega zbornika, brez katerega več kot gotovo nikdar ne bi bilo te vsekakor zanimive, koristne in po svoje tudi potrebne publikacije, ki jo bodo še kako znali ceniti znaninci.

Pisal sem že o tem, da je današnja grosupeljska pokrajinica med NOB obsegala v bistvu dve stari in prvotni okrožji OF, grosupeljsko in stiško in da so včasih obe okrožji šteli posamič ali pa skupaj. Če bi jih naštevati posamič, je imelo grosupeljsko okrožje pet rajonov ali okrajev (silno zanimivo bi bilo vedeti, koliko so ti okraji ali rajoni imeli najpomembnejših, to je terenskih odborov OF!), in to okraj Grosuplje, Zalna, Račna, Šentjurje, Šmarje in Polica, drugo okrožje, stiško, pa je imelo devet okrajev, Stična, Šentvid, Ivančna gorica-Muljava, Zagradec, Krka, Ambrus-Hinje, Višnja gora, Veliki Gaber in Primskovo.

Upam si trditi, da so se na področju te pokrajine dogajale med NOB v zgoraj omenjenem razdobju za zgodovino NOB pomembne stvari in dogodki.

1. Za italijanskega okupatorja je bilo nadvse pomembno, kako bo obvladoval važne komunikacije Ljubljana—Grosuplje in od tod prometne žile (ceste in železnici) proti Kočevju in Novemu mestu. Obe komunikacijski smeri sta tekli v precejšnji meri čez grosupeljsko pokrajinico in na vsako, že začetno motenje obeh komunikacijskih smeri so Italijani že 1941 odgovarjali kar se da energično in odločno. Nič ni torej čudnega ali slučajnega, če so Italijani svoj prvi večji in krvavi ofenzivni sunek pozno jeseni 1941 končali prav v grosupeljskem okrožju. Prav zaradi motenja komunikacij so Italijani zgodaj pomladi 1942 znova »čistili«
grosupeljsko okrožje in prav v tem okrožju — pri Radohovi vasi — so streljali tudi prve talce v Ljubljanski pokrajini, po znanem odloku obeh odgovornih okupatorskih osebnosti.

Toda partizani v grosupeljskem okrožju in v njem razvita ljudska podpora partizanov, ni ogrožala samo za okupatorja pomembnih komunikacij, temveč je tako kot navzočnost krimskih, notranjskih in dolomitskih parti-

zanov ogrožala tudi okupatorjeva oporišča in sedeže v Ljubljani. Točno je, da se med NOB nobeno jugoslovansko mesto ne more primerjati z mesto-herojem Ljubljano, radi pa pozabljam, da je bila moč herojskega mesta odvisna tudi od njegove neposredne okolice. In še kako je bilo grosupeljsko okrožje pravo predmestje herojske Ljubljane. Če si iz Ljubljane, ki je bila od februarja 1942 obdana z okupatorjevo žico, pogledal kamor koli, si dobro vedel — in to te je tolažilo — da niso samo v Ljubljani, ampak vsepovsod partizani in vse povsod ljudje, ki se borijo za svododo in lepši svet. In Molnik, Magdalenska gora in Križka vas — iz grosupeljskega okrožja — so se prav lepo videli iz okupirane Ljubljane.

Tako so bili Italijani v Ljubljani kar dvakrat obkoljeni, od Ljubljančanov pa tudi od naših sijajnih ljudi iz ljubljanske okolice!

2. Pomemben delež grosupeljske strani v NOB je bil v prvi polovici leta 1942 ta, da je dala in dajala vsestransko možnost za nastanek, razvoj in akcije 2. štajerskemu bataljonu oziroma 2. (štajerski) grupi odredov. O tem je pisal veliko v prvem Grosupeljskem zborniku že eden od soustanoviteljev in sooblikovalec te znane slovenske partizanske enote general Štante, večkrat pa tudi grosupeljski rojak Radko Polič. Zato novega o tej partizanski enoti ni kaj več povedati, poudarimo pa lahko vsaj to, da je staro grosupeljsko okrožje tudi s tem prispevalo velik delež slovenskemu NOB in tako tudi dobro pomagalo rušiti prav od Nemcev v preteklosti vsiljeno nezdravo delitev Slovencev zlasti med Kranjce in Štajerce. Če se je 1. štajerski bataljon po brežiškem pohodu pozno jeseni 1941 vrnil na Štajersko in v strašni zimi 1941/1942 poskušal le nekako prezimiti in se ohraniti, je dalo grosupeljsko okrožje širokogrudno vse možnosti za nastanek in razvoj nove in še močnejše štajerske enote. To je bil vsekakor mali internacionalizem, iz katerega pa je zraslo mnogo. Tudi ena od najstarejših prvih slovenskih partizanskih enot grosupeljska četa, se je vključila v to štajersko enoto, pri tem seveda nihče od takratnih partizanov ni niti pomislil, kako bi se Grosupeljčan utegnili »vtopiti« v Štajerce. Slovenci smo le ostali in zato tudi Grosupeljčani. In prav zato, ker smo bili in ostali oboje, smo bili in ostali tudi prvi in pravi jugoslovani, borci velike jugoslovanske narodne skupnosti.

Le tako smo nekaj pomenili takrat in danes. Točno je, da akcije tudi 2. štajerskega bataljona niso mogle bistveno vplivat na potek najvažnejših dogodkov v 2. svetovni vojni, vendar je treba stvari gledati le nekoliko drugače. Rdeča armada je bila v zimi 1941/1942 šele v svoji prvi protiofenzivi pred Moskvo, Združene države Amerike pa so bile pravkar prisiljene stopiti v vojno. Drugod je bil »mir« in Hitler je bil na pomlad 1942 na višku svoje moči in slave. Le »Balkan«, to je NOV in POJ pod Titovim vodstvom ni miroval, miroval torej ni tudi 2. štajerski bataljon. Stalna navzočnost aktivnega 2. štajerskega bataljona v neposredni bližini Ljubljane (Pugled—Lipoglav—Grosuplje—Stična) je Italijane vedno bolj skrbela, čeprav so imeli v tem času v Ljubljanski pokrajini več kot 47.000 mož vojske, če k tej številki ne štejemo še vseh vrst karabinjerjev in fašističnih enot. Kljub vsej tej sili so bili Italijani le brez moči.

Na Stehanu je 13. marca 1942 tretja četa 2. štajerskega bataljona sredi dneva napadla avtomobilsko kolono, ki je varovala potovanje itiljanskega

generala, šefa italijanske vojaške misije v Zagrebu. Za las, je manjkalo, da general sam ni padel in od vseh strani so se začeli pritiski na italijanskega okupacijskega generala v Ljubljani, naj vendar že enkrat napravi red in mir. Res je, kmalu za tem je sledila že druga velika italijanska ofenziva v Ljubljanski pokrajini, a 2. štajerski bataljon jo je sprejeto obšel in se premaknil globlje v grosupeljsko-stiško okrožje. Seveda se njegove akcije niso končale in takrat so Italijani prvič spoznali, da so partizani neuničljivi. Niso pa vedeli tega, da so bili neuničljivi zato, ker so imeli za seboj teren, to je ljudi. Če je bilo resda kaj »belih«, so se ti vtopili v množici dobrih in poštenih najrazličnejših podpornikov partizanov. In vse te dobre ljudi — čas je že — je treba enkrat le izbrskati na dan!

STIŠKA PARTIZANSKA ČETA

Ivan Ferlež

V predelu Višnja gora—Stična—Krka pred okupacijo ni bilo partijske organizacije. Zato so se tudi priprave za organizacijo OF in za oborožen boj v tem predelu precej zavlekle. Ko so se v prvi polovici julija nekateri vodilni tovariši morali začasno umakniti iz Ljubljane, so se zatekli v predel okoli Višnje gore in so ta čas porabili za sestanke z domačini in za vzpostavljanje novih zvez. Do prvega širšega organiziranega sestanka je prišlo 14. julija pri Sv. Duhu na Polževem. Vodil ga je Boris Ziherl. Prisotnim domačinom je bila pojasnjena nujnost upora proti okupatorjem in seznanjeni so bili s sestavo, vlogo in nalogami OF. V drugi polovici julija so na terenu že bile pospešene priprave za organiziranje OF. Vzpostavljeni so bili stiki še z nekaterimi drugimi zaupnimi tovariši. Tako je bil proti koncu julija na Polževem že oblikovan okrožni odbor OF za stiško okrožje. V naslednjih dneh se je organizacija OF začela hitro širiti po okoliških vaseh in se je ta teren že pripravljaj, da sprejme prve oborožene borce.

Da bi aktivistom OF v stiškem okrožju pomagala pri delu in pospešila mobilizacijo prebivalstva za podporo narodnoosvobodilnega gibanja, sta glavno poveljstvo in osrednje politično vodstvo sklenila, da se v okolici Stične oblikuje partizanska četa, njeno jedro pa naj se pošlje iz Ljubljane. Tako so 9. avgusta prišli v predel Metnaja prvi štirje borci z nalogo, da po okoliških vaseh zberejo orožje, strelivo in vojaško opremo, ki jo je tam pustila bivša jugoslovanska vojska. Ta skupina se je nekaj dni zadrževala v Metnaju, potem pa si je postavila taborišče v gozdu nad potokom Bukovico, severno od Metnaja. Po nekaj dneh so iz Ljubljane prišli še trije borci. Ko pa se je skupina povezala še z aktivisti iz Temeniške doline, sta se ji priključila še dva borca-domačina. V taborišču pri Metnaju je skupina ostala kak teden dni. Nato je odšla čez Temeniško dolino v predel okoli Mihelce, kjer je bila 17. avgusta dokončno oblikovana četa in so bili borci zapriseženi. Za komandirja čete je bil postavljen Miro Perc, za političnega komisarja pa Srečko Zgajnar. Oba sta bila predvojna komunista iz Ljubljane. Na Mihelci se je četa zadrževala do konca avgusta. Pomagala je terenskimi političnim delavcem pri organiziranju OF, svojo oborožitev pa je izpopolnila z eno lahko strojnico.

Prvega septembra je četa odšla na svojo prvo akcijo in je pri Bregu, med železniškima postajama Radohova vas in Šentlovenec, ob progi postavila zasedo. Nekaj po enajsti uri ponoči je prišla po progi italijanska patrolja iz sestave 14. minometalskega bataljona iz Šentvida pri Stični. Zaseda jo je nenadoma napadla in od treh sovražnikov sta bila ubita en vojak in en oficir,

tretji pa je pobegnil. Zaplenjeni sta bili puška in pištola, zaseda pa se je brez kakih izgub zjutraj vrnila v taborišče na Mihelci. Oba ubita sovražnika sta bila prva dva Italijana, ki sta v Ljubljanski pokrajini padla v boju s partizani. Komandant 11. armadnega zbora je po tej akciji ukazal vsem podrejenim enotam, da poostrijo varnostne ukrepe in podvojijo moč patrolj, le-te pa naj se gibljejo tako, da lahko vsak čas uporabijo orožje. V svojem poročilu poveljstvu 2. armade je tudi predlagal, naj se vpelje streljanje talcev. Vsakega zajetega partizana naj ustrelje takoj, tam kjer je zajet.

Po napadu na italijansko patroljo pri Bregu, je stiška četa prestavila taborišče iz Mihelce v gozd nad Ješčami, tik pod nemško-italijansko okupacijsko mejo. Taborišče je bilo dobro zakrito, vendar na neprimernem prostoru tako, da sta se dva borca 5. septembra dopoldne v neposredni bližini taborišča spopadla z italijansko obmejno obhodno patroljo IV. legije obmejne milice. V kratkem spopadu ni bilo nobenih izgub, četa pa je takoj zapustila taborišče in je krenila proti Leskovcu. Tam je ponovno prešla na italijansko stran in se je nato napotila mimo Višnje gore proti Znojilam. Še istega dne popoldne so enote italijanske obmejne milice 14. minometalskega bataljona in deli iz sestave 98. legije črnih srajc preiskale okolico obmejnega pasu, kjer se je četa zadrževala. Odkrile so zapuščeno taborišče in so zaplenile dele opreme, ki so jih borci ob umiku tam pustili.

Po tistem, ko se je četa utaborila nad Znojilami, je komandir odpotoval v Ljubljano, odkoder se je sredi septembra vrnil s skupino novih borcev. Četa je tedaj štela že 20 ljudi in je iz Znojil krenila proti Sela—Šumberku, kjer si je na Kremenjeku (k. 454) uredila novo taborišče. Italijanske enote so se trudile, da bi odkrile kraj, kamor se je četa umaknila, pa jim ni uspelo. Ker je bilo italijansko poveljstvo mnenja, da je še vedno v obmejnem pasu, so enote divizije »Isonzo« pod vodstvom komandanta divizije 15. septembra preiskovale gozdnate predele na obeh straneh Temeniške doline, ne da bi tam karkoli izsledile.

Po preselitvi na Kremenjek je četa poslala patroljo nazaj proti Mihelci z nalogo, da kaznuje neke izdajalce in okupatorske sodelavce iz Ješč in Mihelce. V noči na 22. september je patrolja nalogo izvršila, ko pa se je naslednjo noč vračala nazaj proti taborišču, se je 23. septembra okoli štirih zjutraj pri Grižah spopadla s patroljo 4. čete 14. minometalskega bataljona. Po krajšem medsebojnem puškarjenju sta se obe patrolji umaknili brez izgub, vsaka v svojo smer. Tri dni po tem spopadu je močnejša patrolja krenila iz Kremenjeka proti Velikemu Gabru z nalogo, da tam poruši železniško progo in potrga telefonske napeljave. Sedemindvajsetega septembra okoli enih po polnoči je patrolja potrgala telefonske zveze, ko pa je začela razdirati progo, se je nenadoma spopadla s patroljo 14. minometalskega bataljona in se nato umaknila. Tudi ob tej priložnosti ni bilo nobenih izgub.

Novi borci, ki so prihajali v četo, niso bili oboroženi in četno vodstvo je sklenilo dvigniti orožje, kar so ga četne patrolje proti koncu avgusta in prve dni septembra zbrale na nemškem okupacijskem področju in so ga skrile blizu Šmartna pri Litiji. Prvega oktobra je večji del čete odšel iz taborišča na Kremenjeku. Komunikacije Ljubljana—Novo mesto je prešel brez kakih težav in se je 2. oktobra zjutraj začasno utaboril na Debelem hribu. Nasled-

njo noč so borci odšli čez mejo. Tam so dvignili spravljeno orožje in se nato 4. oktobra brez kakega spopada vrnili nazaj na Kremenjek.

Da bi se vsaj začasno onemogočil promet na železniški progi Trst—Ljubljana—Maribor, je glavno poveljstvo proti koncu septembra izdelalo načrt za rušenje železniškega mostu čez Savo pri Litiji. Nalogo za izvedbo akcije sta dobili stiška četa in radomeljska četa iz sestave kamniškega partizanskega bataljona, ki je bil tiste dni še na Molniku. Po načrtu naj bi se akcija izvedla v noči na 10. oktober, ko bi se obe četi, vsaka z ene strani Save približali mostu. Po izmenjavi dogovorjenih znakov bi sočasno začeli z napadom. Naloga stiške čete je bila, da napade nemško posadko pri predoru Poganik, ki je čuvala most. S tem bi omogočila borcem radomeljske čete, da bi lahko nemoteno minirali in razstrelili ta zelo važen prometni objekt.

Stiška četa je krenila iz Kremenjeka že 6. oktobra zvečer v smeri Breg—Mihelca—Stara gora, kjer je predanila. Naslednjo noč je nemoteno odšla čez okupacijsko mejo in se je 8. oktobra zadržala v gozdu pri Volčjih jamah, naslednjega dne pa je bila nad Kresniškim vrhom. Devetega oktobra zvečer so se borci pri Kresnicah spustili do Save in so tam čakali na prihod radomeljske čete. Ker se ta ni pojavila in ni nihče vedel, kaj naj bi preprečilo njen prihod, se je komandir čete odločil, da kljub temu napade posadko pri predoru ali pa kako nemško patroljo, če bi le-ta slučajno prišla po progi. Četa se je v gosti temi približevala predoru, ne da bi ga mogla videti. Ko pa je nemški stražar s klici začel ustavljati četno predhodnico, je ta začela streljati. V kratkem spopadu je bil en Nemec ubit, drugi pa ranjen. Oba sta bila iz 322. bataljona deželnih strelcev. Ker je v boj posegla še druga posadka, ki je bila utrjena v bunkerju nad predorom, četa ni mogla zapleniti orožja in se je umaknila nazaj proti Kresniškemu vrhu. Še isto noč je prešla čez okupacijsko mejo in se je nato 10. in 11. oktobra zadrževala v gozdovih nad Stično in Šentvidom. V noči na 12. oktober je šla čez železnico in cesto Ljubljana—Novo mesto, ni pa se napotila na Kremenjek. Uredila si je novo taborišče pod Srebotnicami pri Sela-Šumberku in je tam ostala do druge polovice decembra.

Razen manjših akcij, ki so jih izvedle posamezne patrolje, je bila nadaljnja aktivnost stiške čete usmerjena na vojaško in politično izgrajevanje borcev in na politično delo med prebivalstvom okoliških vasi. Slabo jesensko vreme je četo spodbudilo k hitrejšim pripravam za prezimitev. Ker se je četno vodstvo odločilo, da četa prezimi v predelu med Stično-Krko in Žužemberkom, je želelo, da si to zaledje kar najbolje pripravi in utrdi. S tem ciljem so četne patrolje izvedle tudi več akcij proti najbolj nevarnim izdajalcem, ki pa vse niso uspele. Vendar so kljub temu imele močan in zadovoljiv politični učinek na terenu.

Zadnje dni oktobra je tudi stiška partizanska četa prejela ukaz glavnega poveljstva, naj takoj krene v predel Trebelno—Šmarjeta, kjer naj bi se oblikoval dolenski partizanski bataljon z nalogo, da prepreči preseljevanje slovenskega prebivalstva v trboveljskem in brežiškem okrožju. Četa je iz Srebotnic krenila na pot 29. oktobra zvečer, vendar je zaradi visokega snega tisto noč prispela le do Krušnega vrha. Ker je snežilo še kar naprej in ni bilo pričakovati, da bi slabo opremljeni borci lahko zdržali naporni pohod,

se je četno vodstvo odločilo za vrnitev v taborišče pod Srebotnicami. Tričlanska patrolja se je isto noč pri Stranjah spopadla z italijansko patroljo brez kakega rezultata, četa pa se je vrnila v staro taborišče 30. oktobra.

V prvi polovici novembra je dvočlanska patrolja šla proti Ljubljani in je pod Razori prišla v taborišče molniške čete. Tako je tudi stiška četa prišla prvič v neposreden stik z drugimi partizanskimi enotami. Visok sneg ji je v novembru preprečeval večjo gibljivost in akcije, ko pa je proti koncu meseca sneg skopnel, je četa svojo aktivnost znova okrepila. Sedemindvajsetega novembra je ob enajstih ponoči pri Bregu razstrelila železniško progo, 30. novembra ob pol dveh po polnoči pa je isto akcijo ponovila blizu železniške postaje v Ivančni gorici. Obe akciji sta uspeli in za krajši čas prekinili promet na progi. Tridesetega novembra zvečer pa je ena izmed četnih patrolj obstreljevala tudi italijansko stražo pri železniškem predoru v Mali Loki.

V decembru je stiška četa nadaljevala s pripravami za prezimitev in si je v taborišču pod Srebotnicami izkopala podzemno zaklonišče. Ena izmed patrolj je 11. decembra zvečer v Velikem Gabru ranila nekega italijanskega konfidenta, nakar je četa prenehala z akcijami. Zaradi bolezni in slabe fizične vzdržljivosti je bilo nekaj borcev že oktobra in novembra poslanih iz čete nazaj na teren na okrevanje. Tako je njeno številčno stanje sredi decembra znašalo le še 20 borcev. Ko sta 13. in 14. decembra prispeli v njeno taborišče še molniška in mokronoška četa, je tudi stiška partizanska četa prišla v sestavo 2. partizanskega bataljona.

TIGER VODI NAPAD NA VIŠNJO GORO

Iz spominov Staneta Semiča — Dakija: Najboljši so padli*

28. junija je ves bataljon počival v taborišču. V popoldanskih urah pa je prisopihal iz Višnje gore naš aktivist in politični delavec, ki nas je opozoril, da Italijani pripravljajo napad na nas in se širokoustijo, kako hitro bodo z nami opravili. Njihov bes proti nam je še povečal njihov zadnji poraz. Predlagal nam je, da bi bilo najbolje, da bi mi Italijane napadli še ta večer, ko bodo imeli kinopredstavo na prostem ob desetih zvečer. In res smo se dogovorili za demonstrativen napad, ki ga bo vodil naš mitraljezec Tiger.

Tiger ni omahoval, kakor nikdar ne. Dodelil sem mu še deset borcev in dva puškomitraljezca. Javili so se sami, ko so zvedeli za akcijo, sicer pa v našem bataljonu nikdar ni bilo vprašanja prostovoljcev, kadar je šlo za najbolj nevarne podvige. Še pred deseto uro so odšli proti Višnji gori, ki je bila obdana z bodeči žico. Na pot je odšlo petnajst borcev. Ko so prišli v bližino prvih hiš, od koder se je videl trg in kinoplatno, je Tiger prestopil žico s še štirimi borci, ostali pa so jih zavarovali z leve in desne strani, da jim Italijani ne bi zaprli odstopnice. Tiger je že v taborišču nabral med borci svetlikajoče se strelivo in ga vlagal tako, da je vsakemu svetlikajočemu se naboju sledil ostri naboj. Svetlikajoče se naboje je vlagal v šaržer zato, da bi lahko kontroliral, če naboji lete res na kinoplatno. Ko je Tiger začel z rafali tolči po kinoplatnu, smo strele slišali tudi mi v taborišču in takoj se je pripravila četa prostovoljcev, ki bi šli napadajočim borcem v pomoč, če bi bilo potrebno. Toda niti in sam Italijan se ni postavil po robu. Ko je Tiger izstrelil dva rafala, je obrnil mitraljez še proti kinoaparaturi in tako porabil dva polna šaržerja, šest pa jih je hranil za obrambo pri umiku. A opazil ni drugega, kot da so Italijani prenehali s predvajanjem filma, da so pogasili vse luči na trgu in se med vpitjem in preklinjanjem razbežali v hiše na trgu.

Naši bataljonski obveščevalci so odšli drugo jutro navsezgodaj na teren okoli Višnje gore poizvedovat, kaj pripravljajo Italijani, ki so doživeli tako sramoto sredi utrjene Višnje gore. Tudi mi smo pričakovali, da nas bodo zaradi tega napada med kinopredstavo napadli in se nam hoteli maščevati. Dobili smo zvezo z našimi aktivisti, ki so nam povedali, da so takoj po napadu Italijani razbežali po hišah, prav tako njihove ljubice, ki so bile z njimi. Še kape ter opasače ter bluže so pustili na klopeh do jutra. Ko se je zdanilo, so se prikazali iz hiš in klavrno pobirali svojo opremo. Utihnile pa so tudi njihove bahave govornice, kako bodo na hitro z nami obračunali.

Tiger je užival med borci sloves drznega in odličnega mitraljezca, zato smo ga začeli nagovarjati, da bi prevzel vod ali četo. Tiger pa je odločno zavrnil vsa naša prigovarjanja, češ »mitraljeza ne dam iz rok, pa bot«! Ko smo mu zatrdili, da mu bo ostal mitraljez, je našim prigovarjanjem popustil, a mitraljeza ni dal iz rok vse do konca vojne, ko je bil poročnik in ves čas vodil svojo četo.

Izvidnice pa smo pošiljali tudi proti Žalni, da bi dobili čim točnejše podatke o italijanski posadki pri viaduktu pri Veliki Loki. Patrole smo še okrepili in jih še pogosteje pošiljali na teren, ker je tako zahteval komandant grupe odredov Mirko Bračič, ki mi je po svojem posebnem kurirju ukazal, da naj čim bolj vežemo Italijane nase; ta ukaz je bil v zvezi z akcijami krimskega odreda. Ukazal je tudi, da porušimo viadukt med Žalno in Višnjo goro ter tako prerežemo železniški promet med Grosupljem in Novim mestom. Vse to naj bi izvršili v nekaj dneh. Žal, Bračič ni pomislil, da nimamo razstreliva, niti ne kje in kako bi ga dobili. Začeli smo zbirati nerazstreljene italijanske granate. Med zbiranjem razstreliva je prišel Bračič k nam in zahteval, da most razstrelimo še to noč. Ko je prišel dan kasneje njegov kurir poizvedovat, kaj smo storili, smo mu rekli, da bomo napad izvršili to noč. Kurir je ostal pri nas in čakal na izid naše akcije. Dasi je bil nejevoljen, ker je vedel, da bo Bračič vzrožil, ker akcije nismo izvršili, je raje počakal, da bi mu nesel ugodne vesti.

BOJ NA SREDINI VIADUKTA

Imeli smo težave. Noč je bila svetla. Začetek akcije smo predvideli za ob pol polnoči. Že okrog enajstih ponoči smo zavzeli svoja mesta in čakali. Ko pa je bila določena ura, je začelo pokati na vseh straneh. Italijani so dobili okrepitev, za katero nismo vedeli. Začele so nas napadati tudi posebne grupe, ki so bile v zasedah. Tudi viadukt so obstreljevali s tako silo, da nismo mogli do samega viadukta, saj je imela moja skupina bombašev in minercev nalogo prebiti se do sredine in ga minirati. Grupa, ki bi morala priti na viadukt z druge strani, se je zapletla v borbo in tako so morali minerci in bombaši uporabljati svoje strelivo za dohod na viadukt. Bil sem z njimi in opazil sem, da nam huda prede. Italijani so še okrepili streljanje in nam onemogočili, da bi se prebijali naprej po viaduktu. Spoznali so, da je naš napad namenjen porušenju edine njihove zveze z Ljubljano in Novim mestom, zato so še odločneje posegli v obrambo te najvažnejše prometne žile. Pa če bi nam tudi uspelo prebiti se na viadukt in jih obvladati, smo se prepričali, da smo imeli premalo razstreliva, pa še to je bilo nezanesljivo. A nismo odnehali. Pol ure je trajala borba, da smo se prebili na viadukt. Hudo borbo pa je vodila tudi skupina, ki smo jo poslali proti Grosupljem. Italijani so se prebijali peš po progi do samega viadukta, tako da so na viadukt prihajali z ene strani Italijani, z druge pa mi. Ko so začeli streljati proti nam z mitraljezi, smo se morali umakniti z viadukta, ko smo že bili na njem in ga že začeli minirati. Hoteli smo aktivirati tudi pet topovskih granat, a so zatajile. Vrgli smo jih nato z viadukta na italijansko posadko spodaj, pa čeprav so padle na eno od barak, nobena ni eksplodirala. Borbo

smo vodili skoraj dve uri in ko sem se prepričal, da ne bomo uspeli, da je vsak boj zaman, da tega kamnitega kolosa nikakor ne bomo mogli uničiti z razstrelivom, ki ga imamo in ker so Italijani od grosupeljske strani prodrli do samega mostovja viadukta in bi bile naše žrtve brez uspeha, sem ukazal, da se počasi umaknemo.

Umaknili smo se, a vendar še čakali, če bi kazalo, da bi ponovno napadli. Ker so bile naše skupine še vedno v borbah z Italijani, in ker smo upali, da se bodo Italijani morali pred našimi umakniti, bi mi ponovno šli na viadukt in ga vsaj delno onesposobili. A Italijanom je prihajala pomoč in ko smo opazili še blindirani vojaški vlak na progi in skupino kamionov po cesti, smo začeli zapuščati položaje in se umikati proti svojemu taborišču.

MIR PRED NEVIHTO

Po ponesrečeni akciji smo se najprej zbrali v Biški vasi, ob svitu pa smo se vrnili na Polževo, kamor smo prišli okoli devete ure dopoldne. Borci so se okrepčali in plegli. Že okoli enajstih pa je prišel v taborišče Mirko Bračić, ki je bil s svojo patrolo v eni sosednjih vasi. Vedel sem, kaj bo. Že ko sem se približal skupini borcev, med katerimi je bil, je kričal: »Kje je komandant?« Borci mu niso odgovorili. Bili so potrti in žalostni zaradi našega neuspeha. Ko sem se približal tej grupi na tri korake, me je opazil. Ne da bi se pozdravila, kot bi to bilo običajno, je začel vpiti, zakaj nismo porušili viadukta, zakaj nismo izpolnili njegovega ukaza. Rjovel je: »Veste, kdo sem in če jaz nekaj zahtevam, morate izvršiti, pa če vsi izgubite glave!« Vedel sem, da ni mislil tako, da je samo grozil in da je bil besen zaradi našega neuspeha. Ko sem se hotel vmešati v njegovo vpitje in mu pojasniti naš neuspeh, je začel metati svojo titovko ob tla in jo pobirati. Še bolj se je razbesnel. Jaz sem ga samo gledal in molčal. Spet je pobral titovko, spet jo je vrgel ob tla, medtem pa vpil: »Niste borci, niste partizanska vojska, ne poznate discipline!« Še marsikaj je rekel, tedaj pa sem se razjezil še jaz in mu zabrusil: »Kaj pa pravzaprav misliš, Mirko!« Nisem mu rekel ne komandant ne tovariš.

»Jaz sem vodil napad, jaz sem šel z bombaši in minercil!« Ko sem spoznal, da bi padli vsi, sem odstopil od akcije. Jaz sem komandant! Jaz odgovarjam za borce, zato se pogovarjaj z menoj in ne vpij nanje! Oni delajo, kar jaz zahtevam. Z menoj se strinjajo in vedo, da sem pravilno ravnal, ko sem ukazal umik!« Ko je spoznal, da ne bom popustil, se je umiril in se poslovil z očitkom, da bomo o tem še govorili. Nisem mu odgovoril, komandirji in borci, ki so slišali najin prepir, pa so se smejali. Bataljon je ostal na Polževem in tudi Italijani so začasno utihnili. Pripravljali so se za napad na naše položaje. Na vsem sektorju je vladal mir pred nevihto.

KOLONE ITALIJANOV OD VSEH STRANI

Okoli pete ure zjutraj 6. julija 1942. leta, bil je že dan, smo opazili iz zvonika na Polževem, da se približujejo večje kolone Italijanov iz grosupeljske strani in iz Stične. Kolona iz Stične je štela okoli tisoč mož in kakor smo ugibali nas je skušala obkoluti od muljavske strani. Za njo se je pomikala

druga kolona, ki je štela vsaj tisoč petsto vojakov; ta kolona se je razporejala v strelce med Stično in Polževim. Tudi iz grosupeljske strani sta prodirali dve koloni. Kolone, ki je prodirala iz Višnje gore, nismo opazili, nanjo so nas opozorili naši aktivisti in politični delavci, ki so se pred Italijani umikali in prišli v naše taborišče. Povedali so nam, da prodira kolona kakih osemsto italijanskih vojakov prek Kriške vasi proti nam. Po cesti Grosuplje—Krka pa je prodiralo okoli tisoč vojakov čez Ilovo goro, tam presekalo cesto in zasedlo položaje v sami Suhi krajini nad vasjo Krka in po hribu proti Korenu.

Okoli šeste ure zjutraj smo se spoprijeli z njihovimi predhodnicami nad Višnjo goro. Vseh naših dvanajst strojnic je bilo v akciji, Italijanov pa kot listja in trave. Obe italijanski koloni sta napredovali zelo počasi, zato smo bili prepričani, da imamo še dovolj časa, da nam ne bi presekali ceste in umika v srce Suhe krajine. Da se bomo morali umakniti toliki premoči smo vedeli že zjutraj, ko smo opazili sovražnikove premike. Med osmo in deveto uro smo se zapletli v hude borbe, v katerih smo imeli ranjenega samo borca Stibriča, ki je ostal v našem bataljonu od druge grupe odredov, ki nam je prepustila položaje Polževega. Tedaj so ostali pri nas štirje borci, ki so bili zaradi bolehnosti in ožuljenosti nesposobni za večje pohode čez Savo na Štajersko. Ranjenega Stibriča smo takoj odpravili v našo bolnišnico na Rogu.

»DAKI, ORGANIZIRAJ PRODOR, OBKOLJENI SMO!«

Ko so Italijani zavzeli Muljavo, se je začel boj za Polževo. Slab je bil načrt napadalcev, ker so nekatere kolone prepozno prišle na svoje odrejene položaje ali pa so slabo izračunali kolonske »maršrute«, posebno pa zaradi tega, ker so zaostajale tiste kolone, ki bi morale stisniti obroč okoli nas. Sile, ki so bile v bližini vrha, niso uspеле na sam vrh; borba je trajala vse popoldne. Italijani so tolkli po naših položajih z lahкими in težkimi minometi in topništvo. Okoli cerkve smo si naredili zasilne bunkerje in Italijanov za nobeno ceno nismo spustili do vrha. Trikrat so jurišali in šele pri tretjem jurišu jim je uspelo priti do cerkve. Še prej smo morali na hitro umakniti borce iz zvonika in tako smo izgubili vso kontrolo nad položajem. Še ko so se naši borci umikali iz cerkve, smo morali napadalce zadrževati s strojnicami. Zaradi nevzdržnega položaja smo se potegnili s Polževega proti sosednji vasi Krka. V tej vasi smo se že prejšnji večer dogovorili s kmeti, da nam bodo pripravili kosilo. Tako je bila pripravljena hrana za ves bataljon. Italijani so z vso silo pritiskali na naše položaje, tako da smo morali zapustiti Polževo skoraj v begu. Tudi drugi borci so zapuščali položaje, Italijani pa so iz Znojil obstreljevali s topovi že Krko. Italijansko topništvo je sicer prenehalo obstreljevati Polževo že ob enajstih dopoldne, streljali pa so z lahкими minometalci in vmes so se oglašale strojnice. Mitraljezec Sulo, ki je bil prej v Zapotoku vodnik konjeniškega voda, je iz notranjskega odreda enostavno pobegnil in se pridružil kot mitraljezec našemu bataljonu, ker je hotel ostati v moji bližini. Pisal se je Praznik. Ne da bi koga vprašal, je šel s svojo trojko kar po čistini po cesti, ki vodi iz Grosupljega na Krko, da bi videl, kaj počno Italijani. Kmalu se je vrnil, stopil k meni in mi rekel:

»Daki! Kolona bo kmalu zaprla cesto proti Krki. Ne premišljaj! Organiziraj predor iz obroča, obkoljeni smo!«

Med borci ni bilo strahu, komandirji so njegove napovedi sprejeli s smehom. Vsi so vedeli, da je pred nami še en juriš, ki bo odločilen za nas. Hitro smo se dogovorili s komandirji in se iz Vrhov umaknili. Šest mitraljezcev je šlo naprej, šest jih je ščitilo naš umik, da nas Italijani ne bi presenetili. Borba se je razvnela že v bližini vasi. Glavni jurišači so bili Kovač, Sulo, Tiger in Kanalček, ki pa je zvečer padel v drugem italijanskem navalu. Dva komandirja sta šla za mitraljezca, eden od njiju je bil Slavo Brajer. Mi drugi smo šli za njim, borci s puškami so se držali med mitraljezci, v glavnem pa na obeh njihovih straneh. In že smo opazili italijansko vojsko, ki je šla po cesti s svojimi pobočnicami in seveda tudi s predhodnico. Kaj bo sedaj? Ali jih bomo gledali, da bodo zavzeli svoje položaje, ali bomo udarili po njih? Gremo, seveda, Sulo, Kovač in tako vsi ostali. Začelo je pokati. Vodil je mitraljezec Slavo Brajer, komisar v njegovi četi pa je bil njegov brat Janez Brajer. Vsi ostali smo se pomikali za mitraljezci, tako da je naš bataljon videl vso italijansko kolono, v kateri je bilo okoli tisoč vojakov. Ko so prišli na čistino, kolona je šla po cesti, se je zaslišalo regljanje naših strojníc. Italijani niso imeli časa, da bi odgovorili. Zmedli so se zaradi našega nenadnega napada, bežali pod cesto, v zaklone, kamorkoli so le mogli. Opazoval sem jih, se ustavil kar na čistini in začel vpiti zaostalim, da morajo pohiteti, ker je cesta prazna. V tem jurišu je bil ranjen le borec Jože Mencin iz Suhe krajine. Samo dobrih pet minut borbe in na cesti je obležalo okoli 150 mrtvih, prav gotovo pa je bilo toliko tudi ranjenih. Ker pa je iz Polževega pritiskala nova sila, nismo mogli misliti na nadaljevanje borbe; prečkali smo cesto in se umaknili, ker bi nas drugače doletela ista usoda, kot jo je doživela italijanska kolona, ki smo jo napadli. Razen ranjenega Mencina bataljon ni imel nikakih izgub, gotovo zaradi izredno hitrega, bliskovitega naskoka, saj se pet minut ni slišalo drugega kot naši mitraljezi, tu pa tam kakšna ročna bomba, ki so jih naši borci metali na italijansko kolono ter vpitje in preklinjanje prestrašenih Italijanov. Tako se je naš bataljon prebil iz obroča in iz sektorja Polževo proti sektorju Ilova gora.

Ko smo se prebili, smo mislili, da je italijanskih napadov vsaj za čas konec. Počivali smo le kratek čas, medtem pa so se Italijani zbrali in zaprli cesto, a prepozno. Mi smo se jim že izmuznili. Italijani so imeli v borbah za Polževo nad 200 mrtvih in še več ranjenih. V borbah je sodeloval tudi bataljonski administrator, čeprav se je drugače ukvarjal le s pošto in administracijo. Tudi zdravnika nista bila prav nič na boljšem od ostalih. Stalno sta nosila s seboj ves sanitetni material v svojih nabrhtnikih in nič lažje nista nosila svoje prtljage kot mitraljezci. Poleg tega pa sta bila oba, doktor Novak in doktor Južnič oborožena kot ostali borci, z mavzericama, imela prav toliko streliva kot ostali borci ter za pasom še vsak po dve bombi. Ko sta se znašla na Polžemev sredi borbe, so jima komandirji ukazali, da se morata pomakniti v ozadje, da ne bi ostali brez njiju, če bi padla v metežu.

Pri tem umiku je prvo četo vodil Sulo, ki je zamenjal komandirja Henrika, ki ga je ubila strela v zvoniku na Polževem. Sam je ščitil z mitraljezom prehod vsega bataljona čez cesto. Ko smo prišli preko ceste, smo zaščitili prvo četo, ki se je potem za nami pomikala čez cesto. Mi pa smo se znašli v novem obroču, za kar nismo vedeli. Ko smo se tega zavedli, se je vsaka četa zase začela prebijati proti Krki in od tam proti Lazam, kjer je bilo zborna mesto. Tudi komora je bila v Lazah. Bilo je okoli tretje ure popoldne, ko se je bataljon začel prebijati mimo Krke v vas Laze. Ko smo se prebili iz sektorja Polževo čez grosupeljsko-krško cesto z jurišem, smo v zasedi počivali le toliko, da so se zadnji naši potegnili za nami, nato pa smo nadaljevali pot. Ena četa je šla čisto po robu nad Krko med Krško vasjo in Hočevjem. Naletela je na italijanske zasede in slišali smo, da se je z njimi zapletla v borbo. Jaz sem šel ob cesti v vas Krko in skozi njo do vasi Laze. V Laze sem prišel okoli tretje ure popoldne. Tam je bilo že okoli petdeset borcev iz dveh čet.

* Gornja dva odlomska sta bila objavljena v Nedeljskem dnevniku, dne 19. decembra 1971, str. 5 in dne 26. decembra 1971, str. 5.

DOLFU JAKHELU

Matej Bor

*Le bori molče v mesečino,
Tovariši šli so naprej v napad.
Tu našel si zadnjo globino,
moj brat . . .*

*Poslednjič sem te videl tu med bori,
samotno ždečimi v kipečem snegu.
Še dolgo si strmel za mano v bregu,
ko sem v globel se spuščal po gazeih.*

*Kaj ni v očeh ti vpilo: Daj, govori,
povej glasno, da bo ves svet prisluhnil,
strahoto naših dni. Svet se potuhnil
je vase. Zvija pred norci se po tleh.*

*Z resnico po kosteh ljudi oplazi!
Morda shodilo bo, kar danes lazi.
Mar ni v slovo naročal tvoj nasmeh:*

*Če jaz umolknil kdaj bi tu med bori,
prijatelj, daj, še zame spregovori!
Umolknil si. Tvoj glas? Po vseh poteh . . .*

* Komandant Grosupeljske čete. Glej ZOG, 3, 1972, str.7 in Slovenski zbornik 1942, str. 19.

NEKJE V GOZDOVIH

Matej Bor

Zgovorni molk

*Zgovoren molk nas vezal je vse dni,
kar partizan sem bil med vami partizani.
V teh dneh, ko prekričati hočejo zlagani
preroki svet, v tišini vaših sem oči
okopal si srce. Ko z vami šel sem tih
skoz molk gozdov, skoz mesečino v njive
in gazil sneg v vasi, ko je netljive
besede iz vaših src sejal prepih
po kmečkih izbah, ko smo potem iz koč —
v nahrbtniku in duši kruh, strelivo,
utonili v noč, ko smo poslednjo krivo
stezo pustili za seboj in je pojoč
nam ogenj v taboru ogrel obraz —
sem srkal vaš pogum, mir, sile vase
je vdano kakor vi oprtal nase
križ na pot, ki je pokazal čas
je vsem, ki niso za ponarejen denar
po tržnih cenah svojih duš prodali.
S puško na rami, sam svoj gospodar,
sem našel v tabor, ki ste ga skopali
bogovom naših dni — prav pod oltar.*

Seme

*Vso noč nam ogenj pel je pod zemljo,
ki vanjo ste se danes sami zakopali,
v. seme naroda, da jutri poženo
iz vas dehteča žita.*

*Ko nas skoz svoja sita
sejal bo čas,
bodite zrno za nove setve!
Zamrl je glas,
zamrle kletve
so globoko na dnu srca...*

*A tu,
nekje na dnu,
počivajo ko eksploziv
v nabitih puškah, ki leže kraj vas.*

Gostje

*Ko spíte tu na slami pod zemljo,
a mesečina se med gabri v hosti
sprehaja v zimsko noč, pa gosti
po belih stezah sanj gredo k vam v vas:*

*»Glej, Miško, ker te ni,
prišla sem sama.
Ko so zaspali vsi
doma — saj veš, da mama
nikamor mi ne da —
odšla sem čisto tiha
v mesečino.
Prinesla, veš, sem, Miha,
vam kruha in črnino.
Poskusi...«*

*— Kaj niso z domačije
pregnali vas že davno?
Saj res si ti. Saj lije
kri v mojo roko iz tvoje...
Vas niso odpeljali? —*

*»Že, že... A kadar čez ravno
polje mesečina poje,
se vračamo nazaj na vas,
da kravam bi postlali
v hlevu, jim dali v jaslí...
Zdaj so čisto same.
Lej nageljne, ki zate
doma so v oknih rasli,
pobral je včeraj mraz...
A zdaj — nazaj na pot!«*

*— Kod hočeš, draga, kod?
Nasloni sem obraz,
ne hodi več nazaj! —*

*»Pozabi vse. Morda se kdaj
še vidiva... Zdaj tone
mesec. Moram spet na pot.«
Skoz vrata src, odprta na stežaj,
prihajajo vso noč od vsepovsod:*

*»Res nisem marala buditi, Tone,
te zdaj. Spal si tako lepo.
Hotela sem sedeti tu samó,
ob tebi, potem nazaj v razgone
vrniti se, nazaj v temó.«*

— *Ko gledam te, mi je tako hudó.
Zakaj si, mama, bleda vsa in tiha? —
»Poslušaj. Povem ti na uho.
Saj veš, da so nas strpali v vagone?
Vrnila sem se.« — Kam? »V zemljo.*

*Spet sem doma. A mesečina usiha
in moram spet nazaj na pot.«*

*Skoz vrata src odprta na stežaj
prihajajo vso noč od vsepovsod:*

— *Tovariši, lepo, da ste prišli.
A jutri z nami v pohod, napad!
A kaj je to? Saj konca ni
teh vaših vrst!
Poslušaj, brat,
zakaj mokra prst
ti pokriva obraz? —*

*»Mi smo, ki so pobili nas.
Meni oči so izdrli.
Meni kosti so trli.
Meni prerezali vrat.
Mene izdal je brat.*

*Tesno nam je sredi grobov,
zdaj z vami gremo v napad.
Ne moremo več nazaj,
z vami gremo na pot.«*

*Skoz vrata src, odprta na stežaj,
prihajajo vso noč od vsepovsod.*

Hudičev breg

*Nad hostami v gorah vasi samotne
iz mesečine v zarjo šepetajo,
nekje zamolklo vlaki ropotajo
in skoz soteske pešajo samotne.*

*Izpod zemlje ste pod nalomljen brest
stopili, v snegu ste umili si oči,
sijoče v žaru zahajajočih zvezd
in v žaru še nepresanjane noči.*

A kaj s teboj je, komandir?
Vso noč si bdel in v ogenj drezal nemo.
Hm, meniš, da kar tuhtal si, ne vemo?
In takrat jih pogledal je tako,
da so nosove kar v kožuhe skrili.
Eh, če ste, sulci, sami uganili,
naj bo!
Nocoj naskočimo Hudičev breg!

Se vidim te, najmlajši med nami,
kako si planil v sneg
in tja v Hudičev breg
grozil z otroškimi rokami:
Gremo, gremo!
Ponoči sanjal si, kako je tvoja mati
vrnila se v zemljo...

Se tisto noč ste iz gozdov
zavili v jase,
korak se vgrezal v sneg je
in misel sama vase:

Šli smo v gozdove
ne zato, da bi tu ostali.
Ne gremo se volkove!
Vsi hrepenimo v domove
nazaj! Saj v obrazu
nam orjejo naše sanje.

Domovi so nam zaprti.
Smrt z jekleno čelado
sedi pred vrati na pragu.
A ne bojmo se smrti!
Planimo za vrat vragu!
Ključ do domačih vrat?
Naše puške naš pogum!

Skozi mesečino, veter, sneg ...
Skoz mesečino, veter, sneg
ko mornarji plovete
v neznana obzorja:

»Morda nas viharna morja
naplavijo na čeri časa.
Naša telesa bodo bratom
stopnice v svobodo.

*Nekoč bodo legli pod sončna drevesa,
gledali v spomladne oblake, in vodo,
pojočo pod vrбами, poslušali.
Morda bodo v travah zaspali,
rastočih iz naše krvi,
in sanjali o nas
ki smo pali zanje . . . »*

*Skoz mesečino, veter, sneg
ko mornarji plovete
v neznana obzorja:*

*— Nocoj gremó v napad.
Glej, kako globoko
je nebo!
Sneg, naš beli brat,
razlij se v temo!
Veter potepuh
podaj nam roko!*

*Mesec lenuh,
hitreje za nami!
Mi gremó, gremoó
s puško na rami
v napad
za svobodo,
za kruh! —*

*Tako ste šli in z vami mesečina
šumela je v valove belih njiv,
jaz vrnil sem močan se, ko da vina
čarobnega iz vaših src sem pil.*

* Pesem je nastala v taboru Grosupeljske čete pozimi 1941/42. Glej Slovenski zbornik 1942 stran 25—32 in ZOG, 3, 1971 str. 7.

OKROŽJE OF GROSUPLJE IN LJUDSKA VSTAJA NA NJEGOVEM OBMOČJU

*Stane Valentinčič**

V II. številki Zbornika občine Grosuplje sem po svojih močeh skušal prikazati ustanovitev in določene izseke iz dela okrožnega odbora OF Grosuplje. Tam sem tudi navedel, da je na območju grosupeljskega okrožja od začetka vstaje do roške ofenzive obstajalo in delalo 6 rajonov z rajonskimi odbori: Grosuplje, Šmarje, Polica, Slivnica-Žalna, Račna, Št. Jurij (danes Podtabor). Delo okrožnega odbora OF Grosuplje in zlasti še obsežno in uspešno gibanje ljudske vstaje na njegovem območju pa bi bilo nemogoče in ga ne bi bilo, če ne bi slonelo na množicah, na velikem številu ljudi, organiziranih v rajonske, terenske in druge odbore in organizacije na celotnem območju okrožja. O tem organiziranem, množičnem gibanju proti okupatorju pišem naslednji prikaz, zavedajoč se, da je to le bleda podoba tistega, kar se je ob začetku vstaje v tem kraju zares dogajalo.

Zapis bo obsegal časovno obdobje od poletja 1941 pa približno eno leto za tem, do italijanske roške fronte. To obdobje ima svoje čisto določeno obeležje in se od kasnejših razlikuje. To je tisto obdobje, sicer kratko, če ga merimo na mesece, vendar vsebinsko bogato, za naše ljudi, vajene stoletne pokorščine, novo obdobje rojstva, razvoja in neslutenege poleta vstaje proti okupatorju. Tako gledano pa postane kar zgodovinsko obdobje začetka in poleta vstaje slovenskega ljudstva, poleta, ki ga je do določene meje zavrla oziroma boljše preoblikovala in geografsko preusmerila italijanska roška ofenziva. Kljub ne več kot dvanajstim mesecem je to obdobje bilo tudi časovno dolgo, mnogo daljše kot je običajno leto dni — saj se je vsak dan mnogokaj dogajalo, vsak dan je bil pomemben in intenzivno smo živeli vsak dan, od dneva do dneva; saj nismo nikoli vedeli, če ućakamo naslednji dan.

Ta zapis nima pretenzij biti zgodovina, deloma zato ker ni ali skoraj ni dokumentacije o delu tistih sto in tisoćih malih, brezimnih ljudi, ki so to zgodovino gradili, deloma tudi zato ni, ker viri, iz katerih sem črpal snov — in to so bili v prvi vrsti še živeći borci in aktivisti iz tistih časov — ne morejo po tolikem času več do kraja avtentično in do podrobnosti reproducirati vsega, kar se je v tistih časih dejansko dogajalo. Če tedaj ta zapis ne more biti zgodovina, naj ji bo pa vsaj prispevek, obenem pa naj pomaga

* Ta zapis ne bi bil mogoč brez sodelovanja (v pisani ali govornjeni besedi) še živećih borcev in aktivistov tistega obdobja, ki se jim za sodelovanje zahvaljujem.

obuditi iz večne pozabe imena in dejanja malih ljudi, tistih kamenčkov, ki so sestavljali našo najsvetlejšo — pa tudi najpomembnejšo — zgodovinsko epoho, epoho vstaje slovenskega ljudstva. Naj bo pa tudi poziv vsem tistim, ki k njeni osvetlitvi lahko še prispevajo, da se ohrani zapis o še živečih in zlasti mrtvih borcih in aktivistih vseh profilov, ki so v tistih časih delali v grosupeljskem okrožju. Njim naj to velja tudi kot priznanje — nekaterim morda edino.

Okrožje OF Grosuplje je v času na katerega se nanaša ta zapis, obsegalo približno tole območje: cesta Turjak—Škofljica, črta Škofljica—Lisičje—Pleše—Lipoglav—Pance—Javor—razmejitevna črta med nemškim in italijanskim okupatorjem — po tej črti proti vzhodu — Dedni dol (pri Višnji gori) —Gor. Brezovo—Polževo—Luče—Ilova gora—Čušperk—Sp. Slivnica—Podlom—Turjak. Leta 1941 jeseni je nekaj časa vključevalo tudi dobrepoljsko in velikolaško območje, pa ne za doigo, tako da tega območja ta zapis ne obsega.

Rajoni grosupeljskega okrožja so imeli v odporiškem gibanju različno vlogo in nalogo. To je bilo po eni strani v zvezi z geografskim položajem in komunikacijami, po drugi pa močno odvisno od kadrov, njihove sposobnosti in pripravljenosti za delo.

Poseben položaj sta imela rajona Polica in Št. Jurij. Območja teh dveh rajonov sta relativno oddaljena od osrednjih komunikacij — železnice, glavne ceste — in so za okupatorja bila manj strateško pomembna.

V kroničnem pomanjkanju vojnih enot sovražnik v teh območjih ni imel postojank ali pa jih je pod pritiskom naših umaknil. Tako so postala tako imenovana svobodna območja in se je narodnoosvobodilno gibanje lažje razvijalo, predvsem pa so se na njih zadrževale in gibale partizanske enote in po njih vodile partizanske poti. Po njih so hodili v partizane novinci, gibale so se partizanske enote, aktivisti in politična vodstva, po njih so tekle oskrbovalne komunikacije in kurirske zveze. Zlasti rajon Polica je v tem pogledu imel primarno vlogo. Na Polico so prihajale in šle čezno razne partizanske enote, na primer kamniška četa oktobra 1941, novomeška četa avgusta 1942. Vendar je to bilo v prvi vrsti območje šolskega taborišča na Pugledu, zlasti pa Štajerskega bataljona oz. kasnejše II. grupe odredov. Poliški rajon je za to partizansko formacijo bil eno glavnih operacijskih območij in obenem zaledje od jeseni 1941 do poletja 1942. Vezi, ki so se v tem obdobju pletle in spletle med II. grupo odredov in območjem poliškega rajona so bile tako številne in pomembne, da veljajo še danes: aktivisti tega rajona in sploh okrožja OF Grosuplje se štejejo med pripadnike II. grupe odredov.

Tudi Šentjurski rajon je spadal v območje, kjer je občasno operiral štajerski bataljon, tako na primer ob napadu na Turjak. Sicer je pa to območje bilo tudi na robu območja notranjskega odreda in je narodna zaščita šentjurskega rajona tudi z njim sodelovala v partizanskih akcijah. Zaradi svojega geografskega položaja je tako šentjurski rajon bil stik med obema dveh vojnima formacijama — štajerskim bataljonom in kasnejšo II. grupo odredov in notranjskim odredom. Borci pa, ki so se rekrutirali z območja grosupeljskega okrožja OF, so odhajali v partizane predvsem k »štajercem«.

Končno, poseben položaj je v NOG imel tudi grosupeljski rajon; zlasti v dveh ozirih. Grosuplje je bilo v obdobju, ki ga zajema ta zapis, politično središče in tako središče celotnega narodnoosvobodilnega gibanja na območju okrožja OF Grosuplje. Tu ni bil samo »sedež« okrožnega odbora OF ampak tudi partijskega okrožja, mladinske in skojevske organizacije. To je pripisati tako geografsko komunikacijskim okoliščinam in pa zlasti dejstvu, da so v Grosuplju bili koncentrirani kadri, sposobni organizirati in voditi celotno odporniško gibanje. Poleg tega pa je v Grosupljem bila (in je še) tovarna Motvoz in platno, ki je tudi igrala in odigrala posebno in pomembno vlogo v tem gibanju. V tej tovarni je tedaj že obstajal revolucionarni delavski proletariat, ki je tudi dal večino prvoborcev za grosupeljsko četo, ki se je formirala 29. novembra 1941 (Janez Kovač, Milan Ličen, Ivan Prijatelj, Jože Gabrielčič, Ivan Čampelj, Jože Horvat). Iz tovarne je v velikih količinah odhajal različen material za partizanske borce: šotorska krila, nahrbtniki, oblačilni material. To je bilo mogoče zato, ker so skoraj vsi vodilni uslužbenci tovarne bili aktivni člani OF in so delavci ta material odnašali in odvažali iz tovarne z njihovo vednostjo in pomočjo. Bili so to: ravnatelj tovarne Metod Dular in Martin Zupančič, France Žitnik, Tone Bole, brata Barle, Jože Sagadin, strojniki Franc Moravec, Alojz Ahlin, Vidmar in drugi. V tovarni so pozimi 1941/42 razmnoževali »Slovenski poročevalec«; tekst zanj je prihajal iz Ljubljane. Tovarniški administrativni uslužbenci so imeli to nalogo. Nalogo raznašanja tega časopisa in drugih tiskanih materialov pa so imeli delavci, ki so vsak dan prihajali na delo in odhajali domov v številne vasi celega okrožja ter raznašali ves ta tisk in skrbeli za zveze. Tovarna je imela svoj odbor OF. To pa še ni vse tisto, kar je ta tovarna prispevala narodnoosvobodilnemu gibanju na območju okrožja OF Grosupljega. Zaželeno in potrebno bi bila posebna študija o tej vlogi tovarne Motvoz in platno v Grosupljem — tega žarišča odporniškega gibanja.

Ostali trije rajoni — Šmarje, Slivnica-Žalna, Račna — niso imeli takih pogojev za delo kot pravkar navedeni. Težišče dela njihovih aktivistov je bilo na političnem področju, kjer so pridobivali ljudi za OF in njen program, s končnim ciljem organizirati in krepiti revolucionarni odpor in upor. Najpomembnejši sad tega dela so bili številni borci, ki so se s teh rajonov priključili partizanom.

RAJON OF ŠMARJE

Rajon Šmarje, ki je obsegal območje bivše občine Šmarje (vasi: Sela, Cikava, Paradišče, Podgorica, Zg. Slivnica, Sap, Šmarje, Huda Polica, Gojniče, Razdrto, M. in V. Vrh, Pleše, Dole, Reber, Lanišče, Zalog, Gumnišče, Blato Škofljica), je imel svoj rajonski odbor OF Šmarje. Ta se je organiziral julija 1941. Do jeseni istega leta (ko je odšel v partizane) je bil njegov predsednik France Perovšek, drugi člani pa: Alojz Frbežar (blagajnik), Anton Frbežar (intendant), Janez Janežič in Anton Rozman.

Rajonski odbor (RO) OF Šmarje je bil po svojih članih povezan z okrožnim odborom OF Grosuplje; zvezo s predsednikom tega odbora je vzdrževal predvsem Anton Rozman, ki se je tudi udeleževal sej OOOOF Grosuplje, brata

Frbežar pa sta imela zvezo predvsem z dr. F. Podkoritnikom, članom in blagajnikom okrožja. Z okrožnim partijskim komitejem je imel zvezo predvsem F. Perovšek, za povezavo SKOJ-a s šmarskim rajonom pa je skrbel S. Šuligoj-Jope.

Rajonski odbor OF Šmarje je zelo zgodaj začel svojo aktivnost. Ta je bila politična in vojaška pa tudi preskrbovalna in obveščevalna. Po vaseh so bili organizirani terenski odbori in sodelavci. Tov. Ivan Strgar, čevljar, in kmečki sin Ivan Lešnjak, sta delala na Škofljici in hodila na skupne sestanke v Šmarju. Član terenskega odbora iz Podgorice tov. Bozja je pobiral po vasi živež. Bil pa je ovaden. Italijani so iz te vasi zaprli vse moške na karabinjerski postaji v Šmarju, jih topli in mučili, Bozja pa ustrelili. Pretepe ne Podgoričane so morali domov voziti na vozech.

Zaradi organiziranega delovanja RO Šmarje in terenskih odborov so Italijani za represalijo požgali oktobra 1941 v vaseh okrog Šmarja 20 kozolcev. (Tlake 3, M. Vrh 2, Razdrto 5, Šmarje 1, Sap 4, Paradišče 4).

RO OF Šmarje je zaradi obveščanja vzpostavil stike z bivšim orožnikom Gregorjem Rakom, ki je bil v službi na karabinjerski postaji. Le-ta je člane RO pravočasno obveščal o pripravah Italijanov na hajko. Tedanja poštarica Anica Škrjanc je prestregla in uničila dosti pisem, naslovljenih na karabinjerje in s tem preprečevala tudi eventualne ovadbe.

Tov. F. Perovšek je že poleti 1941 pridobil tov. Lina Legišo za sodelovanje z OF. Spomladi 1942 je A. Frbežar njega in pa Vilka Beguša, ki sta delala na občini Šmarje, pridobil za to, da sta mu dala 40 živilskih kart — na račun tistih 40 ljudi, ki so v tem času bili iz šmarske občine v partizanih, in je z njimi dvigal hrano za partizane v trgovini pri Gabrijelu.

Na Malem vrhu je z A. Frbežerjem sodelovala tov. Frbežerjeva (p. d. pri Matizljju); vozila je z vozom hrano za partizane proti Grosupljemu. Hrano so vozili tudi na Pleše (p. d. k Maticu) in na Hudo Polico. Tam sta bila sodelavca OF Jože Okorn in Francka Okorn. Marija Tomažin iz Tlak je nosila A. Frbežarju literaturo z Grosupljega.

RO OF Šmarje je imel stike s partizani, ki so se po tem rajonu gibali. Njihova stalna pot iz smeri Podlipoglav je bila: Molnik—Pleše—Mali vrh—mimo Križev—Gojniče—Huda Polica — in dalje — Vino—Drenik, pa proti Turjaku. Spomladi 1942 je rajonski odbor OF Šmarje na svoji seji sprejel sklep o delni mobilizaciji v partizane; vsi predvideni tovariši so dobili pismene pozive. Nekateri so se pozivu takoj odzvali, druge so pospremili s seboj partizani. Drugi dan po tem, ko so partizani prišli ponje v Tlake (okrog 100 m od italijanskega bunkerja), so Italijani iz te vasi odpeljali vse moške in jih imeli dva dni zaprte.

Člana rajonskega odbora Janeza Janežiča, mizarskega pomočnika, so Italijani aretirali, ko je imel pri sebi Slov. poročevalca. Bil je zaprt v Italiji, od koder se je vrnil, po vojni pa se je odselil v Argentino. Dne 18. avg. 1942 so Italijani aretirali druge 3 člane RO OF Šmarje brata Antona in Lojzeta Frbežarja in Antona Rozmana; bili so zaprti v Padovi. Brata Frbežar sta se iz zaporov vrnila, A. Rozman pa je umrl pri bombardiranju Dresdena.

RAJON OF POLICA

Kmalu po razpadu stare Jugoslavije, se je na Polici začelo spontano gibanje proti okupatorju. Lado Potokar, Jože Skubic in Anton Babnik so na Peči, kjer je razpadla minerska enota bivše jugoslovanske vojske, dobili in na Polici spravili 50 kg ekrazita, 700 vnetilk (vžigalnih kopic), 14 pušk ter 1 pištolo. Junija 1941 je bil na Polici sestanek v gozdu Kovačevce. Imel ga je Radko Polič, aktivist KP, s tovariši: Rudolf Zupančič, Lado Potokar, Franc Kočmar, Anton Babnik in Jože Smrekar. To je bil začetek organiziranega aktivističnega dela na Polici. To delo je dobilo širši razmah šele po tem, ko je italijanska posadka novembra istega leta zapustila Polico. Skoraj eno leto je potem na Polici plalo močno partizansko gibanje — vse do 5. oktobra 1942, ko so se Italijani zopet vrnili, to pot na čisto drugačno, belogardistično Polico. Okrožnemu odboru OF Grosuplje, ustanovljenemu v Račni tisto nedeljo,

Anton Rozman

ko je bilo na Dolih žegnanje (po eni verziji je to bilo v nedeljo 28. sept., po drugi pa 5. oktobra 1941), je kmalu postal očiten poseben geografski položaj in pomen Police za partizane; pogosto so na Polico prihajali partizani iz šolskega taborišča na Pugledu in se tu oskrbovali s hrano, obleko, obutvijo in drugimi potrebščinami. Pogosto sta med poliške aktiviste OF prišla tudi komandanta tega taborišča, najprej Ludvik Smrekar, za njim Janez Hribar. Šircljeva Milka, ki je delala v tovarni v Grosupljem, je za njih prenašala sporočila. Potem ko se je okrožni odbor OF Grosuplje po prejetih navodilih odločil za ustanovitev rajonskih odborov OF, je tudi Polica bila določena za enega izmed šestih rajonov. Ker sem kot član (in predsednik) OO OF

Grosuplje bil zadolžen za Polico, sem za 6. januar 1942 sklical tovariše s Police na sestanek k tov. Rudolfu Zupančiču, čigar hiša je tedaj spadala pod Perovo. Tam smo ustanovili rajonski odbor OF Polica. Predsednik je postal tov. Alojz Škrjanc s Peči, tajnik Jože Smrekar z Blečjega vrha, blagajnik Anton Babnik, intendant Lado Potokar, poveljnik vaške (narodne) zaščite Jože Skubic in njegov namestnik Franc Kočmar, zadnji štirje s Police.

Značilno za razmere in sploh za polet narodnoosvobodilnega gibanja na Polici v tistem času je bilo, da je kmalu za tem bil ta RO, ki je bil dne 6. I. 1942 imenovan, 12. aprila istega leta izvoljen na množičnem sestanku. Tega dne je od vsake hiše na Polici in iz okoliških vasi prišel po en član na sestanek, ki je bil v gostilni pri Možaku. Sestanka so se udeležili tudi partizanski borci; ti so tudi pomagali sestanek organizirati. Govornik je bil Peter Stante-Skala. Govoril je o politični situaciji v svetu in v Jugoslaviji. Prikazal je razmah osvobodilnega gibanja in večanje osvobojenega ozemlja, s čimer rastejo zahteve po večji organizaciji. Zato je treba organizirati ljudsko oblast in izvoliti svoje predstavnike. Volitve so bile z dviganjem rok. Izvoljen je bil isti RO kot je bil 6. januarja imenovan. Poleti 1942, ko so Italijani sprožili ofenzivo in s pomočjo belogardističnih hlapcev in krvnikov pozaprlji in pobili dosti aktivistov — se je tudi RO OF Polica znašel v težavah. Franc Kočmar je bil ustreljen. Alojz Škrjanc in Jože Smrekar sta postala neaktivna. Preostali člani RO so zato kooptirali dva nova člana: Jožeta Čelešnika in Rudolfa Kralja iz Stare vasi. V zelo težkih razmerah je RO OF obstajal še mesec dni in bil septembra 1942 popolnoma razbit in je prenehal obstajati.

Člani RO OF Polica so bili:

Alojz Škrjanc, p. d. Kavelj, mali kmet in sezonski zidar s Peči. Po junjskih aretacijah nekaterih članov OO OF Grosuplje se je pasiviziral. Dne 6. okt. 1942 so ga Italijani aretirali in konfinirali v Italiji, od koder se je vrnil domov januarja 1943. Smrekar Jože, tovarniški delavec se je prav tako pasiviziral.

Anton Babnik — ilegalno ime Lovro, mali kmet, priložnostni delavec na cesti in v tovarni, je bil ob času, ko je pričel aktivno delati za OF, brezposeln. Dne 28. avg. 1942 je bil izdan v Višnji gori, od Italijanov aretiran ter odpeljan v internacijo v Italijo. Ob kapitulaciji Italije je bil zajet od Nemcev in odpeljan v KZL Mauthausen, od koder se je vrnil domov 29. maja 1945.

Lado Potokar — ilegalno ime Peč, je bil takrat brezposeln trgovski pomočnik. Doma v Ljubljani, je tedaj živel pri svoji sorodnici Drempljevi na Polici. Dne 25. sept. 1942 so ga poliški belogardisti zgrabili in odvlekli v Višnjo goro Italijanom; naslednjega dne dopoldan so ga ustrelili.

Jože Skubic, kmečki sin, v bivši Jugoslaviji graničar, ob začetku OF brezposeln. Prve dni septembra 1942 se je skupaj z nekaterimi aktivisti pred italijansko ofenzivo umaknil s Police proti Dolenjski in tam izginil. Poslednjič so ga videli pri Trebeljnem. Poleti 1942 ga je italijanski tribunale speciale v Ljubljani obtožil organizirane udeležbe v »uporniški« organizaciji in je proti njemu bil tam proces dne 23. sept., skupno z dr. F. Podkoritnikom in S. Valentinčičem. Obsodili so ga na 15 let ječe, s pripombo — na begu.

Franc Kočmar, p. d. Klančar, sin kajžarja in dninarja. Tudi on je bil izdan od poliških belogardistov in so ga Italijani 8. avg. 1942 aretirali doma na Polici, naslednji dan pa na Grosupljem za pokopališčem ustrelili.

Za zadnje štiri A. Babnik, L. Potokar, J. Skubic, F. Kočmar — sta uradno ovadbo podpisala marescialo fin. Medas Francesco, ki je bil l. 1941 med italijansko posadko na Polici in Langvasca Aurelio, komandant 3. bataljona fašističnih črnih srajc na Grosupljem.

Rudolf Kralj je bil takrat delavec v tovarni v Grosupljem. Predno je postal član RO je bil član narodne zaščite. Jeseni 1942 so ga Italijani aretirali in odpeljali v zapor v Padovi. Ob kapitulaciji Italije se je vrnil in se zaposlil pri železnici v Ljubljani.

Stirje člani rajonskega odbora OF Polica. Z leve prvi Franc Kočmar, prva žrtev okupatorja, slede Jože Skubic, poveljnik rajonske NZ, izginil ob ital. ofenzivi 1942, Anton Babnik, rajonski blagajnik, interniranec št. 56567, Lado Potokar, rajonski in-tendant in dejanski voditelj rajonskega odbora, zajet od poliške bele garde in v Višnji gori ustreljen

Jože Čelesnik ni bil domačin s Police, ampak z Jesenic in se je tja preselil pred vojno. Članom prvotnega RO OF Polica je že prej pomagal in z njimi sodeloval, zato so ga kooptirali v RO. Konec avgusta 1942 se je tudi on skupaj z drugimi aktivisti umaknil s Police na Dolenjsko. Po ofenzivi pa se je od tam vrnil. Pozneje je bil okrožni aktivist. Leta 1943 so ga Italijani ujeli pri Pecah. Čelesnika so ustrelili Italijani na Grosupljem.

Rajonski kurir je bil Stane Babnik s Police. Tudi on se je pred italijansko ofenzivo septembra 1942 umaknil proti Dolenjski in se ni več vrnil. Poleg s šolskim taboriščem je tudi z OO OF Grosuplje držala zvezo Milka Šircelj iz Bliske vasi pri Polici. Obenem je bila obveščevalka.

Terenski odbor, terenci in njih delo. Na Polici je bilo vse več partizanov in partizanskih delavnic. Zanje je bilo potrebno razvejeno zaledje, kjer so se oskrbovali in kjer so se rekrutirali novi borci. Nujno je bilo razgibati politično zavest. Aktivisti so šli od vasi do vasi, med njimi v prvi vrsti Potokar Lado in Stojan Šuligoj-Jope. Sodelovali pa so tudi partizani, zlasti dva, po imenu Marko in Jaka. Sredi aprila je bilo v rajonu Polica že 24 terenskih odborov, in to v tehle vaseh: Polica (tu je že januarja 1942 bilo 27 pristašev OF, ki so plačevali članarino za OF), Blečji vrh, Zgornje Brezovo, Leskovec,

Vrh, Dedni dol, Spodnje Brezovo, Peč, Blato pri Grosupljem, Spodnje in Zg. Duplice, Hrastje, Zg. Slivnica, Perovo, Lipoglav, Mala in Velika Stara vas, Dole-Pance, Javor, Dolenja in Gorenja vas, Troščine, Mali Konec, Kožljavec. Vidimo, da je RO OF Polica v svoji aktivnosti in želji, narediti čim obsežnejše zaledje partizanskim enotam, zajel v svoje območje tudi vasi, ki so geografsko gravitirale v druge rajone.

Težko bo zbrati podatke o vseh terenskih aktivistih — če bo to sploh mogoče, zato naj omenim vsaj tiste, za katere mi je doslej bilo mogoče zbrati podatke.

Polica. Zelo aktiven je bil Alojz Mohar s Police, kjer je imel majhno hišico, zemlje pa ni imel. Vozil je mleko v Višnjo goro. Doma je imel dva partizanska konja in z njima vozil hrano za partizane. V maju 1942 je iz Višnje gore pripeljal 6 vreč fižola, ki sta ga na NAVOD-u uspela dobiti Jože Pajk in Marija Groznik iz Višnje gore. Bil je občasno tudi kurjač v sušilnici mesa za partizane, zbiral članarino za OF in hrano za partizane. Septembra 1942 je bil aretiran v Višnji gori in odpeljan v internacijo v Italijo. Po kapitulaciji so ga zajeli Nemci, odpeljali v koncentracijsko taborišče Flossenberg, kjer je umrl. Za zaščito partizanov so zlasti skrbeli Jože Skubic ter brata Anton in Stane Babnik. Babnikova mati Frančiška in sestra Marija sta pekli kruh za partizane. Moharjeva žena Ivana je prevzela delo v kuhinji maja 1942 in je kuhala za tiste, ki so delali v krojaški in čevljarški delavnici, vse dokler so te obstajale, to je do 8. avgusta istega leta. Ko je mati kuhala je stražil njen sin Božo. Ivano Mohar so skupaj z možem Italijani aretirali sept. 1942 in jo odpeljali v taborišče na Rab; ob kapitulaciji Italije se je vrnila, bila pa je še enkrat aretirana, tokrat od belogardistov in odpeljana v Nemčijo na delo. Od tam pa se je holna vrnila domov. Do maja meseca je za delavce v omenjenih delavnicah kuhala Marija Štrus; delavnice so bile v hiši, kjer so Štrusovi stanovali. Žena rajonskega aktivista Lada Potokarja Ivanka Potokar je odhajala po pošto v Višnjo goro in jo prinašala na Polico. Spomladi leta 1942 je začela kuhati in prati aktivistom, ki so sodelovali z njenim možem. Aktivno je delala do svoje aretacije 28. avgusta 1942, ko so jo odpeljali na Rab, odkoder se je vrnila spomladi 1943. Med tem časom so ji Italijani ustrelili moža, hčerka edinka pa ji je umrla. Med prvimi so začeli partizani prihajati k Širceljevim v Blisko vas pri Polici. Zanje je potem delala cela družina: oče Anton Šircelj, čevljar, jim je popravljajl čevlje, mati Frančiška jim je kuhala, jih prala in jih premočene sušila, hčerka Milka je bila obveščevalka in kurirka med Polico, šolskim taboriščem na Pugledu in okrožnik odborom OF Grosuplje. Sodelovala je kot aktivistka tudi v političnem delu. Septembra 1942 so aretirali njo, njeno mater in sestrico Anico in jih odpeljali na Rab, kjer je bil njen oče Anton in brat Tonček. Edino sin Milan, ki je tedaj imel komaj 13 let, je Italijanom z doma ušel in se pridružil partizanom do konca vojne. Širceljevi so se vrnili z Raba spomladi 1943 brez Tončka, ki je tam umrl. Milko so še enkrat aretirali belogardisti, odpeljana je bila v Nemčijo na prisilno delo, od koder se je vrnila šele po osvoboditvi.

Blečji vrh. Jože Smrekar je zbiral denar za OF in hrano do junija 1942. Peskarjeva Mici je kuhala hrano ranjenim partizanom, ki so bili deloma pri njih deloma pri Bebcu.

Zgornje Brezovo. Za OF je pobiral denar Novakov sin, intendant pa je bil (do avgusta 1942) Janez Zupančič.

Leskovec. Denar za OF je zbiral in ga skupaj s hrano prinašal na Polico Andrej Dremelj (do avgusta 1942).

Vrh. Blagajnik in intendant je bil Brčnikov Dolfe; bil je aktiven do svoje internacije oktobra 1942.

Dedni dol. Zelo aktiven terenski aktivist je bil France Špehar. Ker je bil njegov oče mlinar, je prinašal za partizane na Polico zlasti moko, zbiral pa je tudi denar; še avgusta 1942 je zbral od 20 članov OF 162 lir. Bil je tudi član narodne zaščite. Oktobra 1942 so ga aretirali belogardisti in izročili Italijanom. Bil je v internaciji v Renici; ob kapitulaciji Italije pa zajet od Nemcev in odpeljan v Nemčijo. Umrli je v taborišču Flossenberga.

Spodnje Brezovo. Med najaktivnejšimi je bil pekovski pomočnik Jože Nograšek. Zbiral je hrano in denar za OF; še avgusta 1942 je zbral od 20 ljudi 120 lir. Skrbel je tudi za varnost partizanov pri prehodu čez cesto.

Peč. Blagajnik je bil Jože Možina; še avgusta je rajonskemu blagajniku prinesel 168 lir za 18 oseb. Intendant pa je bil Anton Gioachin. Poveljnik narodne zaščite je bil Anton Ahlin, p. d. Duša; 6. okt. 1942 so ga Italijani aretirali in naslednji dan v Grosupljem ustrelili. Isti dan so ustrelili tudi Alojza Finca; bil je član NZ (narodne zaščite).

Blato. Blagajnik in intendant je bil Jože Knep.

Spod. Duplice. Blagajnik in intendant je bil Franc Potokar, mali kmet. Avgusta 1942 je zbral 86 lir članarine od 14 oseb. Prve dni sept. 1942 so ga Italijani aretirali in poslali na Rab, od koder se je po naključju vrnil domov.

Zg. Duplice. Blagajnik in intendant je bil Jakob Trontelj. V začetku septembra je bil aretiran in poslan na Rab. Po kapitulaciji Italije se je vrnil in odšel v partizane. Njegov brat Alojz Trontelj je bil poveljnik vaške NZ. Skupaj z bratom je bil aretiran in poslan na Rab. Tudi Ivan Kozlevčar, p. d. Krofcljev je bil aktivist OF.

Hrastje. Blagajnik in intendant je bil Ivan Janežič. Septembra 1942 je bil od Italijanov aretiran in odpeljan na Rab. Od tam se je vrnil, bil pa je od belogardistov konec 1943 ponovno aretiran. Izginil je brez sledu.

Perovo. Stane Kadunc je bil blagajnik.

Zg. Slivnica. Blagajnik in intendant je bil Alojz Kramar. Bil je aretiran in odpeljan v Renici; spomladi 1943 se je vrnil domov.

Lipoglav. V tej vasi je zbiral denar in hrano neki železničar in to odnašal na Polico.

Mala Stara vas. Blagajnik je bil Anton Žitnik, intendant pa Albin Podržaj iz Dobja. Oba sta bila tudi pri NZ. Žitnik je še avgusta 1942 zbral 118 lir od 13. oseb.

Vel. Stara vas. Blagajnik je bil Janez Rome, poveljnik vaške NZ pa Franc Ahlin. Oba sta tudi zbirala hrano za partizane.

Dole-Pance. Blagajnik je bil (do julija 1942) Stane Groznik, intendant pa Lojze Jere, p. d. Halebov s Panc.

Javor. Blagajničarka je bila neka učiteljica.

Dolenja vas. Blagajnik in intendant je bil Vinko Smrekar.

Gorenja vas. Blagajnik in intendant je bil Franc Kozlevčar; še avgusta 1942 je zbral 170 lir od 18 oseb.

Troščine. Blagajnik in intendant je bil Anton Zupančič. Še avgusta 1942 je zbral 300 lir od 18 oseb.

Mali konec. Blagajnik je bil Jože Planinšek, intendant pa Jakob Skubic. Kožljevec. Blagajnik in intendant je bil Franc Zupančič.

POVEZAVA OKROŽNEGA ODBORA POLICA Z OKROŽJEM OF GROSUPLJE

Poleg že omenjene povezave poliških aktivistov s partijskim okrožnim komitejem po Radku Poliču, se je povezava rajonskega odbora OF Polica z okrožnim odborom bolj in bolj krepila, kot se je razraščalo osvobodilno gibanje. Povezava je bila na vseh področjih tedanje odporniške dejavnosti: na političnem, vojaškem, materialnem, propagandnem in zdravstvenem.

S. Valentinčič je izpred okrožnega odbora OF Grosuplje bil še posebej zadolžen za Poliški rajon. Na Polici je imel politične sestanke — množične in z rajonskim odborom oziroma njegovimi aktivisti. Na Polici je imel tudi sestanke s partizanskimi enotami oz. njihovim vodstvom. Razen na političnem in vojaškem področju je s poliškim rajonom sodeloval glede na preskrbo partizanov, predvsem s hrano: z Grosupljega je z vozom pošiljal na Polico meso in slanino (vozil F. Javornik) in makarone, riž, konzerve ter podobno, in to iz trgovine svoje matere A. Valentinčič.

Dr. Franjo in Vera Podkoritnik sta imela povezavo po finančni plati; s Police je pritekal za OF zbrani denar v okrožno blagajno, ko pa je bilo treba plačati nabavo hrane, je zbrani denar šel predvsem na Polico. Dr. F. Podkoritnik je, dalje, zdravil ranjene partizane, ki so se nahajali na območju poliškega rajona. Pred odhodom II. grupe odredov na Stajersko je Dušan Kveder iz okrožne blagajne prejel debel zavitek nemških mark.

Suligoj Stojan je deloval na poliškem rajonu predvsem v vlogi političnega aktivista SKOJ-evca.

Od aktivistov poliškega RO sta z okrožjem in njegovimi aktivisti imela največ stikov Lado Potokar, Anton Babnik in Jože Skubic.

Praviloma so okrožni aktivisti odhajali na Polico in se tam povezovali z rajonskimi: le-ti pa so poredkoma prihajali na Grosuplje. Stalno kurirsko zvezo med Polico in Grosupljem je vzdrževala Milka Šircelj s Police, ki je delala v grosupeljski tovarni.

NARODNA ZAŠČITA

V začetku pomladi 1942 je bil za komandanta narodne zaščite, ustanovljene po navodilih vodstva OF od okrožnega odbora OF Grosuplje imenovan Jože Skubic s Police; 12. aprila je bil na isto funkcijo izvoljen. Vloga terenske narodne zaščite je bila sodelovanje s partizanskimi enotami in pomoč rajonskim aktivistom pri raznih akcijah, političnih, vojaških, preskrbovalnih in drugih.

Prva oborožitev NZ na Polici je sestajala iz 14 pušk, ki sô jih ob razpadu jugoslovanske vojske spravili poliški aktivisti. Narodna zaščita pa je glede na večje potrebe rasla. V začetku maja 1942 je bila mobilizacija za NZ. Vsak poveljnik vaške NZ je pripeljal na zborna deŝta, v dolinici med Polico in Pečjo, ljudi, sposobne za vojno službo. Prišlo je okrog 300 ljudi. Od okrožja je bil prisoten S. Šuligoj, od rajonskega odbora L. Potokar, od partizanskih enot pa dva partizana. Partizan Jaka je bil tam z zastavo. Bil je izveden ra-

Stirje aktivisti s poliškega rajona OF, ustreljeni skupno dne 6. oktobra 1942 na Grosupljem od Italijanov. Z leve na desno: Ahlin Anton s Peči, poveljnik vaške NZ, Finc Alojz, zaščitar s Peči, Vidic Janez, s Police, zaščitar, Kozlevčar Ivan, iz Zg. Duplic, terenski aktivist OF

port, raportiral je Alojz Trontelj iz Duplic — in zaprisega. Ustanovljena sta bila dva bataljona NZ. Komando enega je prevzel Janez Vovk, kmečki sin iz Dolenje vasi, namestnik Franc Kočmar s Police, rajonski aktivist. Komando drugega pa je prevzel Anton Štepic, kmečki sin s Police (kasneje je prešel v belo gardo), namestnik pa je bil že omenjeni Alojz Trontelj, kmečki sin iz Zg. Duplic.

Navedel bom nekaj akcij NZ:

Sredi decembra 1941 so tovariši Jože Skubic in Stane Babnik vodili skupino partizanov, ki jo je vodil Peter Stante-Skala, s Police v lovsko kočo v Debelem hribu. Prav v to kočo so 24. decembra za božičnico odnesli nekaj nahrbtnikov hrane partizanom tovariši J. Skubic, F. Kočmar, S. Babnik, Jože Smrekar in Milan Skubic. Dne 31. dec. so isti — le M. Skubica je zamenjal Lado Potokar — odnesli partizanom v dolini proti Dolam 4 nahrbtnike hrane, en nahrbtnik ekrazita in 300 netilk za razstrelivo.

Dne 13. marca je prišel na Polico partizan, p. d. Podlomarjev iz Podloma iz čete Janka Sekirnika in sporočil, da je ta četa v Primčevem gozdu; poliški aktivisti — L. Potokar, A. Babnik — so jih pospremili na Polico in poskrbeli za hrano, naslednje jutro pa sta jih J. Skubic in S. Babnik odpeljala v ome-

njeno lovsko kočo. Tam so takrat bili tudi Franc Rozman-Stane, Dušan Kveder-Tomaž in Peter Stante-Skala.

Nekega večera so sporočili iz šolskega taborišča na Pugledu naj bodo pripravljeni štirje zaščitniki. Na Polico so prišli 3 partizani, ki so nesli na Dolenjsko novo zastavo za partizansko enoto. Nosil jo je Jože Habič s Podlipoglava, zaščitniki Jože Skubic, Anton Dežman, M. Skubic in S. Babnik pa so jih oboroženi spremljali od Police čez Sp. Brezovo, Peščenik na Polževo. Bila je to redna partizanska pot iz smeri Ljubljana proti Dolenjski. Člani NZ Polica so na tej poti dostikrat spremljali in vodili partizane, politične aktiviste in novince.

Člani vaške NZ so vedno stražili dohod na Polico, kadar so bili v vasi partizani.

V noči s 3. na 4. junija je večje število članov NZ odšlo skupaj s partizani v Višnjo goro. Tam so izpraznili skladišče Prehranjevalnega zavoda; brez boja so odnesli okrog 20 ton moke.

V noči med 15 in 16. junijem so vozniki pripeljali na Polico iz Polja pri Ljubljani 9 voz razne hrane in tiskarski stroj. Člani NZ so vse to zastražili. Vozniki s Police in okolice so vse to peljali naprej na Dolenjsko. Spremljalo jih je 15 oboroženih članov NZ pod vodstvom L. Potokarja. Vozili so vse do Kriške vasi in tam iztovorili in se preko Peščenika vrnili na Polico.

Čevljarским delavnicam je manjkalo usnja. Višnjegorski aktivisti so po Bogu Omahnu sporočili, da je v višenjski usnjarni veliko usnja. V noči med 17. in 18. julijem je večje število zaščitarjev s Police Dednega dola in Sp. Brezovega odšlo v Višnjo goro, kjer so pobrali velike količine usnja; peljali so ga na dveh vozeh, drugi pa so ga še nosili. NZ je tudi akcijo varovala, zaščitar J. Nograšek iz Sp. Brezovega pa je prerezal telefon, da ne bi mogli Italijani priklicati pomoč.

DELAVNICE ZA PARTIZANE

Rekli smo že, da je razsežni poliški rajon imel vlogo zaledja za partizanske enote. V ta namen so bile organizirane razne delavnice, skladišča in bolnice.

Najprej se je čevljarska delavnica Antona Šircelja iz Bliske vasi pri Polici preobrazila v partizansko čevljarsko delavnico. V njej so poleg A. Šircelja delali še njegov sin Tonček, ki je umrl na Rabu, in pa Tršlikar iz Javorja.

Tudi delavnica čevljarja Štrusa s Police je postala partizanska. Poleg Štrusa sta v njej delala še Franc Guželj iz Stare vasi in Andrej Zupančič iz Ljubljane.

Za čevljarske delavnice je primanjkovalo usnja, ki je prihajalo največ s Polja pri Ljubljani. Širceljev sin Milan je zato odšel v usnjarsko trgovino na Lobčku pogledat, če se tam da dobiti usnja. Ker je ogled bil pozitiven, je naslednjo noč prišel po usnje njegov oče Anton, ob spremstvu zaščitnikov. Dobili so veliko robe in delo je teklo naprej.

Ko je usnja zopet zmanjkovalo, je situacijo rešila že omenjena akcija v Višnji gori, kjer so v usnjarni dobili velike količine usnja.

Orodje za čevljarke delavnice so iz Ljubljane prinesli železničarji iz Police: Anton Zihlerl, Franc Travnik, Franc Vidic (nosili so tudi pošto).

Čevljarke delavnice so čevlje popravljale in izdelovale nove.

Ustanovljeni sta bili tudi dve krojaški delavnici, in sicer ena pri Šemetu na Polici in druga pri Jožetu Šircelju v Bliski vasi. V krojaških delavnicah so v glavnem delali partizani. V delavnici pri Šircelju je delala tudi domača hči Mimi.

Čevljarke in krojaške ter druge delavnice je pod svojo skrb in oskrbo prevzel partizan Marko, ki mu je pozneje pomagal še partizan z imenom Jaka.

Šircelj Tonček, iz Bliske vasi nad Polico, umrl na Rabu v internaciji.

Za krojaške delavnice je zelo veliko blaga prihajalo iz grosupeljske tovarne Motvoz in platno. Zlasti za nahrbtnike. Tovarna je to blago pošiljala na trgovino Omahen v Višnji gori, sin Bogo Omahen pa ga je pripeljal z avtomobilom na Polico.

Aprila so začeli pri Babniku peči kruh za partizane. Mati Frančiška in hči Marija sta vsak drugi dan spekli polno peč kruha, ki je bil potreben tako za prehodne partizane, kot tudi za partizanske delavnice. Pri Babniku so tudi največ kuhali za partizane.

Glede na pogoste obiske partizanov na Polici kot tudi zaradi partizanskih delavnic in ranjencev je bila potrebna tudi klavnica. Tudi ta je bila pri A.

Babniku na skednju. Tam so večkrat zaklali po dva vola in dva prašiča; kar se mesa ni porabilo takoj, so ga nasolili in posušili in takega odpremljali naprej partizanom. Izdelovali so tudi salame. V klavnici so nenehno delali trije poklicni mesarji: Andrej Paternoster iz Ljubljane, Miha Koščak iz Zeleno jame in Franc Zupančič iz Kožljevca. Sušilnica mesa je bila pri Tišlerju v kleti; pripravil jo je Jože Čelesnik, član RO. Ko je bilo v sušilnici meso, je kuril noč in dan. V sušilnici je bil kurjač včasih tudi Alojz Mohar. Ko je bilo meso ali salama suho je Čelesnik zavil vsak kos posebej v papir in vložil v zaboje, ki so bili potem poslani partizanom. Na Polici in v njeni okolici so bila tudi velika partizanska skladišča. V maju je bil pod Blisko vasjo izdelan podzemski bunker iz desk; izdelali so ga poliški domačini, deske pa je pripeljal Franc Drobnič iz Vel. Stare vasi, ki je imel žago in mlin. V bunkerju je bila shranjena hrana, čevlji, cigarete in pisarniški material.

V gozdu Korošca je bil glavni bunker; v njem je bila pšenica in drugo žito.

V gasilskem domu je bilo skladišče vložnega fižola. Iz okolice Ljubljane so pripeljali cele vozove zelenega stročjega fižola in nekaj sodov kisa. Kmetje so dali kadi in vložili vanje fižol v kisu.

V Stepičevem gozdu je bilo v dolinici pod vejami spravljeno veliko krompirja.

Ta skladišča — bunkerji — so bila izdana okrog 30. septembra 1942 Italijanom. Izdali so jih Anton Skubic, Anton Štepic, Janez Brčan in Milan Skubic — kot je na okrožnem sodišču povedal paslednji in kar je zapisano v tamošnjih zapisih. Dobili so po 10 lir nagrade. Bunker v Bliski vasi je bil prazen, iz bunkerja v Stepičevem gozdu pa so Italijani vse pobrali.

BOLNICE IN ZDRAVLJENJE PARTIZANOV

Po janški bitki so na poliški rajon poslali 8 ranjencev. Rajonski aktivisti so jih spravili na Blečjem vrhu v zaselek Gradec; nekaj jih je bilo pri p. d. Peskarju, nekaj pri Bebcu. Kuhala jim je Peskarjeva Mici, hrano pa je dobivala deloma iz intendanture na Polici, deloma iz trgovine, vse to na račun RO. Zdravniško pomoč jim je nudil dr. F. Podkoritnik, ki je k njim večkrat prihajal.

Po njegovi aretaciji so ranjenci ostali brez zdravnika. Poliški RO je poskrbel za prevoz hudih ranjencev v drugo partizansko bolnišnico.

KONEC (DELA) RAJONSKEGA ODBORA OF POLICA

Iz spisov sodne obravnave dne 23. sept. 1942 (proti F. Podkoritniku, S. Valentinčiču in J. Skubicu) se vidi, da je bila 9. junija 1942 predložena italijanskim oblastem ovadba proti tem trem in proti F. Kočmarju. Na tej podlagi sta oba prvonavedena bila junija 1942 aretirana.

Najkasneje junija 1942 sta se pasivizirala dva člana RO OF Polica, Alojz Škrjanc s Peči in Jože Smrekar z Blečjega vrha.

Dne 8. avg. 1942 zjutraj je na Polico prišla kolona italijanske vojske. Na seznamu za aretacijo so imeli tri člane RO: F. Kočmarja, A. Babnika in Jožeta Skubica. Franca Kočmarja so prijeli doma, drugih niso našli, četudi so jih iskali. Razen F. Kočmarja so odpeljali gostilničarja Janežiča, učitelja Pirjevca in Filipa Skubica (Jožetovega brata). Ko so jih pripeljali na Grosuplje, so F. Kočmarja takoj ločili in ga naslednji dan, 9. avg. 1942 ustrelili za pokopališkim zidom v Grosupljem, druge pa poslali v internacijo.

Iz desnega okna te hiše na Blešjem vrhu je 23. sept. 1942 počilo na L. Potokarja; bil je ranjen v nogo

Na tem skednju na Polici so poliški belogardisti v noči na 25. sept. 1942 zgrabili Lado Potokarja, ga zvezali, mu zamašili usta in ga odnesli v Višnjo goro ter tam izročili Italijanom

Anton Babnik, ki se je 8. avg. skrnil Italijanom tako, da se je zakopal v listje, od tedaj ni več spal doma. Dne 27. avg. je prišlo na Polico uradno obvestilo, da mora od vsake hiše iti sam gospodar v Višnjo goro na občino po živilske nakaznice. Šel je tudi A. Babnik in se najprej oglasil pri občinskem slugi J. Pajku, ki je bil član OF. Ta mu je rekel, da situacija ni nevarna. Babnik je za tem šel v pisarno in dvignil karte. Na cesti so ga Italijani aretirali ter odpeljali v zapor v Grosuplje in nato 14. sept. v Italijo. Po kapitulaciji Italije so ga zajeli Nemci in odpeljali v Mauthausen, od koder se je vrnil 29. maja 1945.

Konec avgusta oziroma prve dni septembra 1942 je rajonski odbor OF Polica izgubil še 4 člane, Jože Skubic in Stane Babnik, ki sta se izognila nameravani aretaciji 8. avg. — sta odšla s skupino aktivistov, ki se je umikala pred italijansko ofenzivo, proti Dolenjski, od koder se nista nikoli več vrnila. S to skupino se je umaknil tudi Jože Čelesnik (ki je skupaj z Rudolfom Kraljem bil avgusta kooptiran v poliški RO); on se je kasneje vrnil, Kralj pa je bil aretiran in odpeljan v Padovo; po povratku ob kapitulaciji Italije je ostal v Ljubljani pri železnici.

Ostal je samo še Lado Potokar. Njega so Italijani zajeli že 24. maja, ko so po manifestativnem srečanju IO OF z II. grupo odredov NOV in POS 22. maja na Polici, tja pridrli s tanki. Takrat so polovili vaščane, ki se niso umaknili, jih segnali v šolo, zasliševali in pretepali. Lado Potokar je tedaj bolan ležal doma in se ni mogel umakniti, pa so tudi njega prijeli. Vendar so ga izpustili. To si je moči razlagati tako, da tedaj še niso imeli dejanskih podatkov o OF na Polici.

BELA GARDA NA POLICI

Ni moj namen razpravljati o ozadju ali ozadjih pojave belogardizma na Polici — tisti Polici, ki je bila l. 1941 in polovico 1942 tako zelo partizanska. Ali je za to njeno preobrazbo iskati razlogov na sami Polici ali izven nje? Ali obojih?

Dejstvo je, da se je ob poletni italijanski ofenzivi, ko je bil tam rajonski odbor OF Polica razbit, bela garda takoj organizirala, čeravno tedaj na Polici še ni bilo niti italijanske posadke. Kajti, kako naj si sicer razlagamo dejstvo, da je bela garda že v drugi polovici septembra 1942 nastopala organizirano? Dne 24. septembra pa so storili že prvi zločin, ko so ujeli Lada Potokarja in ga izročili Italijanom.

Lado Potokar je bil 23. septembra na Blečjem vrhu zvečer obstreljen. Zjutraj je pribežal v Kožljevec k Jožetu Zupančiču. Rekel je »Celo noč sem se boril«. Ustreljen je bil v desno peto na zunanji strani noge. Pri Zupančiču so mu zrezali čevelj z noge in ga obvezali. Nato je prišel na Polico k Rahnetu.

Ugrabitvev je razvidna iz sodnih spisov v razpravi proti Milanu Skubicu s Police na okr. sodišču 15. aprila 1946 kjer glasi njegova izjava:

»Aretacijo je organiziral Anton Štepic, posestnik, Polica 2, in Franc Burger, tudi s Police. Konec septembra 1942 je prišel k meni Franc Burger in

mi rekel, da bom nekaj videl. Navzoči sta bili Marija Skubic, hči posestnika, Polica 37 — moja sestra in naša dekla Slavka Vidic, Dolenja vas. S Francem Burgerjem sva šla doli v vas k Rahnetovim, kjer je Potokar pil žganje. Zraven so bili Jože Kočmar, Anton Štepic, Jože Burger, Jože Vidic, Franc Vidic in Stane Vidic. Lado Potokar je baje od doma bežal pred ofenzivo v maju 1942 na Dolenjsko in se vrnil poleti na Polico. Ko se je napil žganja, je šel spat na pod in so šli Jože Kočmar, Franc Burger, Anton Štepic, Jože Burger, Franc Vidic in jaz na pod, zvezali Potokarja in ga nesli v Višnjo goro. Stane Vidic je prišel zraven, ko smo Potokarja nesli s poda doli. Vodja je bil Anton Štepic in je mene prisilil, da sem šel naprej na stražo. Tepli ga nismo. Italijani so ga v Višnji gori gnali v vojašnico in ustrelili. Glavna krivca sta bila Štepic in Franc Burger, če teh ne bi bilo se to ne bi zgodilo. Nisem kriv, da so bili ustreljeni Anton Ahlin, Alojz Finc in Janez Vidic. Pri vaški straži sem bil od septembra 1942. Rečeno je bilo da dobimo za Potokarja 30.000 lir, pa nismo nič dobili, kar lahko potrди Burger in Franc Vidic. Jože Kočmar je prinesel meni, Štepic Antonu, Francu Burgerju in Jožetu in Stanetu vsakemu po 150 lir za nagrado, vsi so denar sprejeli, zraven nisem bil. Hiša, kjer je spal Potokar, je last kmeta Jakoba Moharja, Polica!»

O tem dejanju piše Franček Saje na str. 163 druge knjige o belogardizmu »Prvi zločin so 24. septembra 1942 zagrešili naslednji zaslepljenci s Police: Anton Štepic, Milan Skubic, Jože in Franc Burger, Jože Kočmar, ki mu je brat padel kot partizan, ter brata Franc in Stanislav Vidic, ki so jima Italijani aretirali očeta, ker je podpiral partizane. Upijanili so partizana Lada Potokarja, ga zvezali in ga ponoči odvedli v Višnjo goro Italijanom, ki so ga ustrelili. Vsa sedmorica se je še ponoči vrnila na Polico, da ne bi partizani odkrili njenega dejanja. General Perni pa je poveljstvu XI. armadnega zbora predlagal naj bi jim za prijem in prigon Lada Potokarja izplačali po 500 lir, da bi se tudi drugi ljudje iz lakomnosti po denarju ravnali po njihovem nasvetu.«

Tako na Polici ni bilo nikogar več od bivšega rajonskega odbora OF Polica.

Belogardisti so zavladali in se znašali — družno z okupatorjem — nad svobodoljubnimi ljudmi. Dne 27. septembra — bila je nedelja — jih je 32 prišlo k A. Babniku, da bi izvršili natančno preiskavo, v prepričanju, da bodo našli razno finančno dokumentacijo tedaj zaprtega Antona Babnika, rajonskega blagajnika. Iskali so tudi orožje. Bili so vsi v civilnih oblekah, vodil jih je Anton Štepic, oboroženi niso bili. Pretaknili so vse prostore v hiši in gospodarskih poslopih, vendar brez uspeha.

V noči na 5. oktober so partizani likvidirali izdajalca Jožeta Zupančiča, p. d. Možaka. Italijani so drugi dan prišli in aretirali 6 moških: Antona Ahlina, poveljnika NZ s Peči, Alojza Finca, zaščitarja, tudi s Peči in Janeza Vidica s Police, ki je z L. Potokarjem sodeloval do zadnjega. Te tri so Italijani naslednjega dne, skupaj s Ivanom Kozlevčarjem iz Zg. Duplic na Grosupljem ustrelili. Tri aretirane — predsednika rajonskega odbora OF Polica Alojza Skrjanca s Peči, Franca Štrusa, čevljarja v partizanski delavnici na Polici in Janeza Finca s Peči pa so poslali v internacijo.

Islega dne, — 5. oktobra 1942 — so Italijani belogardiste oborožili s svojim, okupatorskim orožjem; dali so jim 30 pušk in ponovno ustanovili na Polici svojo postojanko. Belogardistična enota se je imenovala poliška udarna četa, njen poveljnik je bil Anton Štepic, bivši komandant enega bataljona narodne zaščite. Po vojni je prejel zaslužen plačilo.

Ostale rajone grosupeljskega okrožja OF in njihovo delo ob začetku ljudske vstaje 1941—1942 bom poizkušal prikazati v eni naslednjih številk Zbornika občine Grosuplje.

SPOMINI NA LETO 1941 NA KRKI

Venceslav Winkler

Na Krki so se prikazale prve italijanske čete na velikonočno nedeljo 13. aprila 1941, že pozno popoldne. Prišle so po cesti Grosuplje—Luče—Krka in nadaljevale pot po dolini proti Žužemberku. Bile so skupine iz desne kolone italijanske armade, ki je ta dan zasedala okolico Ljubljane in sektor Turjak—Velike Lašče. Premikale so se hitro: avtomobili, motoristi, tankete, zlasti mnogo je bilo kolesarjev. Oborožitev predvsem lahka.

Ljudje so jih sprejemali molče, niso odgovarjali na pozdrave redkih vojakov iz Slovenskega primorja, ki so skušali takoj najti stik s prebivalstvom. Moški so godrnjaje ogledovali tankete ter včasih izzivalno vprašali, kako ni bilo mogoče razbiti te pločevine.

Potem je bilo nekaj dni vse tiho, med ljudmi pa mnogo ugibanja, kdo bo pravzaprav tu gospodaril. Vedeli so, da so bili že na veliki petek zvečer v Ivančni gorici motorizirani nemški manjši oddelki. In res je prišla tudi na Krko nemška patrolja ter meni nič tebi nič razobesila na občinsko poslopje zastavo s kljukastim križem, nato pa takoj spet odšla. Ljudje so to mirno vzeli na znanje: torej je že odločeno za Nemce, pravzaprav se jim je zdelo to celo boljše. Podeželski ljudje niso reagirali na zasedbo tako kot v Ljubljani, kjer so razne ustanove in skupine pisale vdanostne izjave italijanski oblasti in Mussoliniju. Če že mora kdo zasesti to ozemlje, naj ga zasede tisti, ki je močan, ki bo pravi gospodar. In po splošnem mnenju je bil to takrat Hitler. Zato so sodili, da so šli Italijani samo mimo nekam na hrvaško stran.

V naslednjih dneh so se pa prikazali močnejši italijanski oddelki, oficirji so nezaupno primerjali zemljevide, začudeni ogledovali nemško zastavo in majali z glavami, niso je pa odstranili. Potem je nekega dne le izginila. Ljudje so sprevideli, da se je nova meja ustalila. Nemci so ostali v pokrajini nekje onstran stiških hribov in se niso več prikazali. Na Krki se pa ni nastanila vojaška posadka niti karabinjerji, vzdrževali so tradicijo jugoslovanškega orožništva in ostali v Stični ter prihajali na obiske z močnimi patroljami, včasih vsak dan, nato jih pa ni bilo po več dni.

Krka se jim je mogoče zdela nekoliko odmaknjena. Prav ta odmaknjnost je izoblikovala poseben značaj Krčanov, neko samostojnost in upornost. V dolgih preteklih dneh so se navadili živeti po svoje, široki gozdovi so jih nekako varovali pred večjimi središči Dobropoljami, Stično in Grosupljem, svet se je odpiral le ob vodi proti Zagradcu in Žužemberku. Ne da bi rekel, da so bili odrezani od sveta. Stara trgovska pot z dolensjske strani na dobre

poljsko je v letih pred vojno še močno živela, če drugače ne, v živinski kupčiji, in Krka je bila kraj, kjer so se sejmarji in mešetarji radi ustavljali in oznanjali dobre in slabe novice. Drugače so bili Krčani znani, da se neredi podrejšajo posvetni in cerkveni gosposki. Biti župan na Krki je bila zmeraj neprijetna, negotova stvar in župniki so neredkokrat slabo spali. Po prvi vojni so nezadovoljni povratniki poskušali z majhno revolucijo, prepodili so orožnike, da se nekaj dni niso upali skozi muljavsko hosto. Precej vojaških beguncev se je skrivalo po širokih hostah. V stari Jugoslaviji so glasovali zmeraj nekako po svoje, če se je le dalo, za tiste, ki so hoteli kaj novega, boljšega. Se pri zadnjih Stojadinovičevih volitvah so s tako vnmemo razbijali vladne shode, da jih je morala priti mirit iz Litije skupina orožnikov z oficirjem na čelu. Če k temu dodamo še to, da je bila ekonomska emigracija precejšnja in da je mnogo Krčanov delalo po nekaj let v tujini, zlasti v Ameriki in Kanadi ali kje drugod in da jim je tujina okrepila hrbtenico, bomo lahko razumeli občutje tistih dni, občutje za javno delo, za red.

Kmetska revščina je bila vsekakor za Nemce, za Hitlerja. Ni sicer prišlo do incidentov in zunanjih manifestacij kot drugod po bližnjih dolenjskih krajih, na primer v Trebnjem, močno pa se je krepilo mnenje, da tako kot je, ne more ostati ter da je italijanska zasedba le začasna stvar in da bodo bržkone zasedli vso Dolenjsko v kratkem Nemci. Tega mnenja ni spremenil niti formalni priključek tako imenovane Ljubljanske pokrajine k Italiji. O kakih pravih, prepričanih in organiziranih hitlerjancih na Krki seveda ni bilo mogoče govoriti, šlo je le za vrsto simpatizerjev, ki so se čutili nekako osebno prizadete, ker morajo prenašati Italijane. Prvo preganjanje inteligence in duhovnikov po Gorenjskem in Štajerskem so spremljali s škodoželjnim zadovoljstvom, češ Hitler že ve, čemu je treba zapoditi vse škrice in farje. Te pikre pripombe so ugasnile, ko so izvedeli, da selijo Nemci tudi kmete in delavce, zlasti še potem, ko so se prvi taki begunci prikazali tudi na Krki, bodisi da so bili živeli že od nekdaj na Gorenjskem in Štajerskem, bodisi da so bili tam naseljeni le začasno. Vmes so bili tudi krški domačini, ki so morali na vrat na nos čez novo mejo, da so se rešili preselitve ali ječe. Hitler je začel izgubljeni simpatizerje. Stoletni občutek trdnega življenja na zemlji se je omajal in to jih je prizadelo, streznilo. Begunce so sprejemali ljudje lepo, s sočutjem, jih podpirali in, kar je najpomembnejše, poslušali so jih in jim verjeli.

Med takšnimi begunci so se počasi nastanili tudi posamezni ranjenci iz prvih bojev, ki so bili potrebni daljše oskrbe do popolnega okrevanja. Lahko so živeli polilegalno po samotnejših hišah in ljudje so jih molče prikrivali ter si izmišljali sorodstva in zveze. Posebno v Znojilah je že od vsega začetka stekla organizirana oskrba za »begunce«, spočetka je bila omejena na eno vas, nato previdno razširjena še na druge. Tako so postale Znojile že zgodaj poleti skrivno oporišče.

V prvih tednih Krka še daleč ni imela kakšnega zasedbenega ali italijanskega pečata. Če izvzamemo razglase na občinski deski, izobešanje italijanskih zastav ob praznikih in redke obiske karabinjerjev, je teklo pravzaprav vse po starem. Župan in občinski tajnik sta ostala ista in v tistih prvih mesecih se je tudi domača oblast ponašala še previdno, negotovo.

Ljudi so vznemirile prve okupatorjeve akcije, ki so segle nekoliko globlje v njihovo dnevno življenje. Najprej oddaja orožja in vojaškega materiala. Blizu Krke se je razšlo nekaj oddelkov ljubljanske garnizije. Povsem razumljivo je moralo neke ostati takó orožje kot mnogo drugih stvari. Nejasnost zaradi italijansko-nemške meje je povzročila, da se je, predvidena oddaja orožja nekoliko zakasnila. In kar so že ljudje oddajali, je bilo staro in neuporabno: stare avstrijske puške, prikrajšane za lov, stari samokresi, ki zanje že ni bilo mogoče dobiti municije in podobno. Dobro pa so skrili tisto, kar je zapustila jugoslovanska vojska. Ni čudno, da se je občinski tajnik izrazil, da bi iz oddanega orožja lahko napravili lep muzej. Podobno je bilo z odejami, torbicami, oblekami itd. Karabinjerji si niso delali utvar, v poletnih mesecih so deloma po svojem instinktu, deloma po skritih prijavah oblezli vse vasi in v marsikateri hiši odkrili sicer dobro spravljeno blago, s katerim so si skušali revni kmetje izboljšati svojo zalogo oblačil. Posebno pohlepno so iskali vojaške odeje, ki so jih pa tudi ljudje najbolj skrivali. Še bolj so razburjali ljudi razni popisi živeža in pridelkov, posebno, ker so preiskovalci radi segali tudi po tistem, česar ni bilo treba prijavljati. Tu je prišlo že do prvih incidentov, ki so se sicer večinoma končavali s kletvinami in jokom, včasih pa tudi s spopadi. Tako se je lotil karabinjerjev mladi Špančev Tone-Zupanc iz Znojil ter za to dobil nekaj mesecev zapora. Strogo odmerjen način življenja je ljudem presedal. Policijska ura na Krki seveda ni bila nikoli problem. Če so jo kdaj posebno zaostri, so šli ljudje ponoči po bližnjicah in stezah, saj jih ni nihče kontroliral. Razburjenje je povzročila zamenjava denarja (100 dinarjev za 30 lir). Ni bilo perspektive za kako zaposlitev. Napovedali so sicer javna dela, bila pa so to le malenkostna tekoča popravila ali dokončavanje že pričetega. Večji posestniki so se vznemirjali zaradi odkupov, zlasti zaradi omejene proste prodaje živine, lesni trgovci in nabavljaji zaradi negotovosti lesnih kupčij. Prvotnemu veselju, da se bo kupčija z lesom razvila še kot nikoli, se je pridružil strah, če ne bodo prevzeli Italijani vsega v svoje roke in začeli tjavdan izsekavati, kar bodo dosegli. Ljudi je začelo prevzemati prepričanje, da šele začenjajo doživljati prave vojne čase. Obujali so spomine na prvo svetovno vojno, pogovarjali se, kako so skrivali pridelke, kupčevali natihoma in pod roko in kako so se izmikali oblastnim organom. Nehote so se spominjali skrivačev, zelenega kádra in podobnega.

Vtem je Nemčija napadla Sovjetsko zvezo in Italija se ji je pridružila. Velikanska večina ljudi je sprejela to novico kot veliko olajšanje, menili so, da se bo šele zdaj začela prava vojna, ki bo odločala o prihodnosti. Optimisti so kot povsod računali na tedne, ko se bo vse končalo, milijoni Rusov bodo naravnost zasuli svet. Prva poročila so že dokazovala drugače. Ljudi je prevzemala treznost. To je sicer velika vojna, toda ne bo kratka, tu se zares bojujejo, ne tako kot v Franciji, na Poljskem ali v Jugoslaviji, v Sovjetski zvezi ni pete kolone. Spremljanje dogodkov je postalo kljub poletnemu delu vsakdanji opravek mnogih ljudi. Na Krki ni bilo mnogo radijskih aparatov. Pri tistih redkih pa, ki so bili, so se ob vseh urah zbirali ljudje in čisto očitno poslušali, kako se odvijajo spopadi. Največ so poslušali London, redkeje Moskvo. Zanimivo, da pri poslušanju radia spo-

četka ni bilo nikake razlike po politični orientaciji, tudi komentarji so bili še kar enotni. Znova so prihajali do besede nekdanji ruski vojni ujetniki, ki so poznali kraje in se skrivoma smehljali. Na zagotavljanje nemškega, italijanskega radia ali slovensko pisanega ljubljanskega časopisja, da bo sovjetska armada vsak čas poražena, so malomarno zmajevali, češ saj sploh ne veste, kako močna je Rusija. Ta zvesta, sicer dokaj čustvena vera se ni omajala niti ob visokih številkah žrtev niti ob tem, da so se boji čedalje bolj odmikali od sovjetskih meja v notranjost države. Spremljali so uradna poročila na zemljevidih ter merili oddaljenosti. Vera se sicer ni ujemala z grenko stvarnostjo, toda tolažila jih je zavest, da ni še vsega konec.

Prve vesti o potrebi organiziranega odpora so prišle na Krko nekako sredi junija, kmalu potem ko se je na Grosupljem ustanovil partijski okrožni komite.

Prišle so deloma naravnost z Grosupljega, deloma preko Stične. Zanimivo, kako so se novice, zlasti spodbudne, pretakale od človeka do človeka, ne da bi kdo zanje zahteval kako posebno potrdilo. Zlahka so se družile z zavestjo, da je treba nekaj napraviti, organizirati se. Iz Stične so prihajali posamezniki, s katerimi so bili Krčani politično povezani že v predvojnih letih, bodisi za različne konkretne akcije ali čisto ideološko. Prihajali so tudi novi. Najbolj zaupne ljudi, zlasti Franca Poljanca, Janezovega Franceljna iz Gabrovčca, je obiskoval Jože Kovačič iz Stične. Njegova poročila in navodila so bila stvarna, realna in hkrati spodbudna, mobilizirajoča. Začetek dela je pomenil veliko olajšanje, neko nejasnost, zbujal pa je tudi mnogo visokoletečih misli, ki niso bile v skladu s stvarnostjo.

Predvojna politična razgibanost Krčanov je omogočila, da se je delo razgrnilo sorazmerno naglo, ne da bi pri tem šli v kako ozkost, čeprav je treba priznati, da so nekateri spočetka gledali nezaupno na veliko širino Osvobodilne fronte. Poudarek na narodnoosvobodilnem boju proti okupatorju pa je resnično zdramil mnoge ljudi, ki so spočetka stali ob strani. Zato je bila zamisel Osvobodilne fronte sprejemljiva za večino ljudi, dasi so se nekateri bali direktnega spopada z okupatorjem, ki da je močan in brezobziren.

Zamisel Osvobodilne fronte je našla pot med ljudi največ z osebno razlago in prepričevanjem, z ožjimi sestanki, z letaki, manj z večjimi, širšimi zbori, ki so se jih previdni ljudje izogibali, ne verujoč vsem sosedom v vasi. Ta previdnost se je kasneje izkazala za upravičeno.

Iz bolj razgibanih in bolj razgledanih ljudi so se počasi razvili dobri aktivisti, nekateri usmerjeni bolj v organizacijsko in propagandno delo, drugi v stvarne naloge. Kolikor je mogoče ugotoviti po skromnih zapiskih ter po razgovorih s še živečimi aktivisti so delali v prvih terenskih odborih OF zlasti tile tovariši in tovarišice:

Znojile: Janez Škufca, Nace Zupanc, Franc Bregar, Franc Koščak.

Krška vas: Žan Horvat, Janez Grm, Jože Mestnik, Anton Murn, Janez Kalar.

Gabrovčec: Franc Poljanec, Anton Škufca, Rudolf Bregar, Janez Uršič, Franc Zaviršek, Tone Piškur, Venceslav Winkler.

Videm: Lovre Bregar, Janez Kožar, Franc Kožar, Nace Sadar, Anton Sadar, Anton Šeme (Ubadov), Jože Gačnik, Henrik Pajk, Anica Pajk, Tone Zajc.

Gmajna: Tonček Mišmaš, Janez Mišmaš, Alojzij Mišmaš, Stanko Godec, Janez Perko.

Trebnja gorica: Jože Godec, Franc Zavodnik, Anton Miklavčič.

Gradiček: Marija Zabukovec, Janez Podržaj, Stanko Podržaj, Alojzij Lah, Janez Zajc.

Podbukovje: Franc Bevc, Anton Fink, Lojze Fink, Stane Koščak, Slavko Koščak, Vida Koščak, Anton Vidic, Tone Kralj, France Kralj, Stane Zavodnik.

Laze: Anton Mestnik, Anton Zajc.

Male Lese: Jože Bradač.

Velike Lese: Anton Godec, oba Franceta Koščaka, oče in sin, Janez Glavan, starejši, Jože Podržaj.

Ravni dol: Jože Mencin, Tone Koželj.

Rajonski odbor se je prvič formiral v septembru 1941. Vodil ga je Janez Škufca iz Znojil, blagajniške posle je opravljal Lovre Bregar z Vidma, intendantske pa Jože Mestnik iz Krške vasi. V njem so bili še Anton Murn iz Krške vasi, Janez Grm iz Krške vasi ter iz Gabrovčca Franc Poljanec in Venceslav Winkler.

Tako terenski odbori kot tudi rajonski odbor so se večkrat menjavali, po potrebi dopolnjevali z drugimi ljudmi, kakor je zahteval položaj. Marsikdaj je bilo treba umakniti eksponirane ljudi in jih ohraniti v ozadju kot navidezno nevidne nosilce gibanja. Dobra tretjina vseh aktivistov ni dočkala osvoboditve. Nekateri so odšli k partizanom, drugi so bili aretirani in umrli v ječi ali internaciji, tretji so padli v bojih. Tudi med tistimi, ki so preživeli vojno, je precej invalidov ali pa so jih posledice medvojnega dela pospremile k prezgodnji smrti.

Spočetka so razpravljali ljudje o problemih odpora čisto odkrito, vsakdanje, kakor bi bilo vse nekaj splošno znanega in sprejemljivega. Kasneje je začelo prevladovati treznejše gledanje. Ljudje so spoznali, da je to navsezadnje le skrivna borba, začeli so ločevati, kaj je splošno, primerno za vse ljudi in kaj mora ostati konspirativno, ilegalno. Bolj kot ob propagandnih akcijah in prepričevanju so se ljudje ločevali po stvarnem delu. Mladi so se lotili predvsem iskanja in zbiranja orožja in opreme. Sprva so se s tem ukvarjale le majhne skupine, največ po dva, trije skupaj. Tudi tisti ljudje, ki so bili za odpor, so navadno trdovratno tajili, da skrivajo kakršnokoli orožje. Staro prepričanje, da je treba orožje skriti, čeprav za naslednji rod, je še vedno veljalo. Ljubosumno so ga varovali, če so komu dokazali, da ga ima, se je izgovarjal, da ga bo potreboval sam, ko pride prava ura. Ko pa so prvi fantje oddali svojega v nekako skupno varstvo, je brezglavo hlastanje prenehalo, začelo se je temeljito pretresanje in ukrepanje, kje bi se dobilo še kaj. Pri tem je bilo potrebno res skrbno tehtanje, iskanje na podstrešjih, pod kozolci, na hlevih. Že od vsega začetka je bilo treba preiskati mesta, kamor so razhajajoči se vojaki demonstrativno odmetavali orožje: v Krko, za jezove, v vodo sploh. To organizirano iskanje se je še okrepilo, ko se je

zvedelo, da prihajajo na Krko z avtomobili neznani ljubljanski ljudje in ponujajo za vsako puško visoke zneske. To so bili že prvi elementi belogardističnih akcij. Ti nabavljaci se niso hoteli eksponirati s tem, da bi konkretno povedali, čemu jim bo orožje, iz njihovega govorjenja pa je bilo mogoče spoznati, da gre za daljnosežne priprave.

Pri zbiranju orožja so se posebno odlikovale mladinske skupine, ki sta jih vodila Žan Horvat in Ivan Grm iz Krške vasi ter Henrik Pajk z Malega Vidma, nekdanji člani Društva kmečkih fantov in deklet in kasnejši Skojevci. Znali so izkoristiti mladostni pohlep po orožju in pomen skorajšnje uporabe tega orožja ter tako dosegli precejšnje uspehe. Slabše je šle z zbiranjem opreme, zlasti tiste, ki so jo kmetje predelali in uporabili za svoje družine.

Razpravljanje o zadevah osvobodilnega boja ter pogovarjanje z ljudmi je skušalo ohraniti oblike dotedanjega vaškega vsakodnevnega shajanja. Tako so se ljudje po stari navadi zbirali v trgovinici Lovreta Bregarja na Vidmu, kjer si lahko zlasti pod večer našel zbrane moške z Vidma, ki so široko razpravljali o vseh dogodkih, umolknili pa takoj, če se je prikazal kak nepoznan ali nezanesljiv človek. Drugo tako zbirališče je bilo pri Habjančku v Znojilah, podobno v Gabrovčcu. Sploh je vsaka vas imela posebno točko, kjer se je dalo mimogrede povedati, kar je bilo treba. Gostilne so prihajale manj v poštev, ker je bil običaj, da govorijo ljudje v njih glasno in nedvoumno, to pa kasneje ni bilo več primerno.

Novosti so prehajale od ust do ust, glasno so brali Poročevalca in ga razlagali, tolmačili radijska poročila in pretresali, kako časopisi lažejo. Vztrajno misel, da teče vse drugače, kot poročajo njim, so zelo poudarjali. Težko je bilo ljudi prepričevati o trdi realnosti. Močna in naravna je bila povezanost s Stično, zlasti preko Zajčevih, od koder je prenašal poročila žagar Tone Piškur iz Gabrovčca. Radovednost, kako je drugod in kaj mislijo ljudje drugod, je gnala zlasti mlade ljudi, da so s kolesi obiskovali sosednje kraje ter se na različne načine spoznavali z dejanskim stanjem. V prvem času Italijani takih potovanj še niso ovirali. Tudi od drugod so prihajali ljudje in previdno poizvedovali, kaj se dogaja, kako mislijo ljudje in podobno. Pri tem so se že prikazovali obrisi obveščevalnih služb, kar so ljudje kmalu opazili, ko so o določenih dogodkih dobili po nekaj različnih razlag. Vendar te razlike prvo leto še niso bile tako otipljive, občutnejše so postale naslednje leto, ko so prihajali v krško dolino številni »prekupčevalci« in »sorodniki«, kasneje celo preoblečeni italijanski oficirji, ki so tolkli slabo srbohrvaščino in prodajali razno blago.

Postopoma je bila urejena redna zveza z bližnjimi središči, na primer z Zagradcem in Žužemberkom, z Dobropoljem, s Stično že od vsega začetka. Na Krki ni bilo vojaške posadke, a smo morali biti vseeno obveščeni o pomembnejših premikih. Še tako je bilo težko prehiteti italijanske oddelke zaradi njihove izredne gibljivosti, saj so posadke razpolagale z razmeroma dobro motorizacijo.

V ta čas spadajo že prva shajanja na Polževem, pa tudi v Stični. Za Krčane se jih je udeleževal največ Franc Poljanec, star predvojni opozicijski aktivist, koroški borec, mali kmet in povratnik iz Kanade. Ta shajanja so

predstavljala prve stike za formiranje okrožnega odbora OF, ki je bil ustanovljen v prvi polovici septembra.

Vojna s SZ je predvsem okrepila prepričanje, da ni še vsega konec. Pomenila pa je tudi začetek diferenciacije. Ta ni nastopila viharno, čez noč, temveč najprej v obliki navidezno nedolžnih, skriynih pripomb in ugovorov, nato v obliki izzivalnega hvalisanja katoliške Italije, v pretiravanju obsega sovjetskih porazov in izgub in v poudarjanju neizogibnega poloma komunistične oblasti v Rusiji. Začele so se poudarjati ideološke razlike med Sovjetsko zvezo in Veliko Britanijo ter drugimi zavezniki, zanikali so obstoj kakih trdnejših zvez med njimi, posebno uresničevanje skupnih ciljev. Menili so, da je sicer Hitler šiba božja za Evropo, ki se je tako nesrečno iztirila, prav pa je, da uniči brezbožni komunizem. Od teh širših političnih problemov so se vračali naši aktivisti na vprašanje krivde za jugoslovanski zlom, na slabo pripravljeno obrambo, na skrajno pomanjkanje orožja, na brezglavi beg vlade in kralja.

Iz teh, včasih tudi zelo vročih pogovorov se je počasi izoblikovala skupina ljudi, na katero se je bilo mogoče zanesiti. Vtem ko se mladina ni orientirala po prejšnji politični pripadnosti niti po pripadnosti različnim organizacijam, je bilo pri starejših čutiti povezanost s starimi skupinami ter tiho čakanje na to, »kaj bodo naši odločili«. Ta povezanost se je sicer postopoma trgala, vendar počasi, tako rekoč od dogodka do dogodka. Duhovniki na Krki že precej let niso imeli odločujočega vpliva. V zadnjih predvojni letih so sicer okrepili mladinsko organizacijo, iz katere so izšli skoraj vsi kasnejši belogardisti, toda v prvem okupacijskem letu tega še ni bilo mogoče opaziti, saj je bilo težko plavati proti vodi ter se upirati splošnemu ljudskemu mnenju. Leta 1941 so bili na Krki štirje duhovniki. Poleg župnika Jeraše, znanega politikanta iz časa šenčurskih dogodkov tudi njegov kaplan, sicer razgledan, toda precej boječ, ki pa je ob oklicanju prvega osvobojenega ozemlja pobegnil v Ljubljano in kasneje v Rim, dalje dva begunca z Gorenjskega, in sicer župnik Opeka iz Tuhinja, brat znanega kanonika dr. Mihaela Opeke, zaveden Slovenec in rodoljub, ki je živel pri sorodniku županu Javorniku in je precej javno izražal svoje simpatije do osvobodilnega gibanja, ter župnik Tavčar iz Poljan pri Škofji Loki, molčeč človek, ki je vztrajal pri Krčanih, ko sta pobegnila tako kaplan (1942) in legalni župnik Jeraša (1943).

Osvobodilna fronta je zajela precej ljudi, opirajoč se predvsem na narodnoosvobodilni značaj boja. Razpravljanje o tem, kaj hočemo, se je navadno končalo z zagotovitvijo, da so vsi za to, ljudje so bili za Jugoslavijo, hoteli so jo le izpremeniti, izboljšati. Kasneje se je nasprotna propaganda osredotočila na cerkev in vero, zlasti pa na socialna vprašanja, na skupno obdelovanje zemlje, na nacionalizacijo in podobne probleme, ki so bili kmetom blizu. Pravim kmetom tudi to ni šlo do živega. Spomnim se starega Koščaka iz Znojil, ki je na pripombo, če se ne boji za zemljo smeje odvrnil: »Škrici je bržkone ne bodo obdelovali, bojim se, da jo bom moral le sam.«

Organizacijsko so se najprej izoblikovale skupine za stvarno delo, kakor je bilo zbiranje orožja in materiala, pripravljanje hrane, razširjanje propagandnega gradiva, obveščanje in podobno. Skupine, ki so zbirale orožje, so

že od vsega začetka nastopale kot poloborožene skupine, pripravljene, da ne prepuste orožje nikomur. Prevezemale so tudi nočno stražo in poizvedovanja ter postajale postopoma temelj Narodne zaščite.

Terenski odbori OF so nastali najprej v tistih krajih, kjer je bilo politično življenje že pred vojno najbolj razgibano. Med prvimi so bile Znojile, Krška vas, Gabrovčec in seveda Videm. Nekatere vasi so spočetka vključevale tudi sosede, kasneje pa so se sosedi osamosvojili. V nekaterih vaseh pa je bilo že od začetka mogoče delati samo z nekaj ljudmi in se to v bistvu tudi kasneje ni dosti spremenilo, dasi je osvobodilno gibanje doživljalo svojo plimo in oseko. Terenski odbori so se oblikovali na sestankih, kjer se je zbralo več ljudi, ponekod pa tudi s čisto individualnimi razgovori, skoraj konspirativno, odvisno pač od sestava vasi. Propagandne sestanke so kasneje organizirale tudi vojaške enote, organizirale so mitinge s petjem, recitacijami in govori, na kraju pa so določili ljudi, ki naj zbirajo hrano za vojsko, ne glede na to, da so v naseljih že obstajali terenski odbori OF.

Nabiranje hrane, pobiranje prispevkov in propagandno delo se je odvijalo skoraj legalno. Zlasti je bilo delo lahko breskrbno zvečer in ponoči. Počasi pa so se ljudje spoznavali, ločevali ter postajali opreznější. Preiskovalne akcije, ki so jih priložnostno delali Italijani, posebno ob napadu na grosupeljsko četo, so pokazale, da nima smisla, da vsi ljudje vedo vse nadržbnosti.

Večina propagandnega materiala je prihajalo iz Stične. Deloma ga je z drugimi sporočili prinašal Tone Piškur, ki je bil zaposlen kot žagar na Zajčevi žagi v Stični, zelo je bil aktiven tudi krojač Kosec iz Stične, ki je obiskoval vasi pod pretvezo, da vzdržuje stike s svojimi odjemalci, ter je razvažal najpomembnejše gradivo skrito v biciklu. Propagandno gradivo, zlasti Poročevalca, je redno nosila iz Stične tudi učiteljica Košutova. Kasneje so se stvari tako okrepile, da je gradivo prihajalo kar z rednim večernim avtobusom linije Stična—Žužemberk, kjer so požrtvovalno delali bratje Lavrič iz Žužemberka. Vozili so skritega pod sedeži v avtobusu in neredko je sedel na njem kak karabinjer ter ga na postaji celo uslužno pomagal izkrcevati, ne da bi razumel, kaj se godi, kaj pomenijo zavitki.

Na pobudo vojaške komisije CK ter v sodelovanju z grosupeljskim partijskim komitejem je bila v avgustu ustanovljena prva oborožena skupina v okolici Stične. Prvi štirje borci so prišli iz Ljubljane, med njimi je bil tudi Maks Perc-Miro, ki je bil določen za komandirja. Sprejel jo je Jože Kovačič, ki je tudi vnaprej ves čas bdel nad skupino, ji pomagal ter organiziral vse potrebno. Skupina je živela nekaj dni pollegalno v vaseh nad Stično, izdajali so se za begunce, pripravili so si tudi prvo taborišče. Nato so se preselili v neko zidanico na Debelem hribu nad temeniško dolino. Zato so jim precej časa pravili tudi temeniška četa. Pridruževali so se jim novinci s stiškega področja in od drugod in postopoma je skupina narasla na 12 borcev. Teren jih je kmalu podpiral z vso vnemo, pomagal jim z orožjem, s prehrano, dekleta so jim prala perilo in podobno. Iz dneva v dan so si prizadevali, da bi iz začetne skupine ustvarili pravo borbena četa.

Četa se je seveda pripravljala na akcije. Najbolj jih je motila železniška proga. Usmerili so se v tovorni vlak, ki je vozil zgodaj ponoči iz Ljubljane

proti Novemu mestu in večinoma samo za Italijane. Nekajkrat so ga poskusili iztiriti z leseno oziroma železno coklo, a jim ni uspelo. Ko pa so to poskusili tretjič v ovinku pri Radohovi vasi, bilo je to 2. septembra, so se spopadli z italijansko patroljo, ki je nadzorovala progo. V boju je padel italijanski podporočnik Livio Zanini, z njim pa še vojak Guissepe Mattioli iz pehotne divizije »Isonzo«, ki je imela svoje oddelke v Št. Vidu pri Stični. Ker so bili Italijani vajeni dotlej samo nepomembnih demonstrativnih napadov na progo, jih je dogodek silno razburil. Reagirali so z vso ostrino. Naglo so prehajkali najbližje gozdove, okrepili progo z vojaštvom, močnejše zavarovali nemško mejo, nato pa so sistematično pregledali tudi vasi ter zaprli in odpeljali v Novo mesto v zapore več desetih ljudi, ki so se jim zdeli sumljivi, vendar so v enem mesecu veliko večino izpustili. Vmes je posegla tudi policija. Iz Ljubljane je prišel preiskovat prefekt Luziani. Italijanska kričava razburjenost je seveda ustvarila posebno vzdušje, ki je po svoje vplivalo tudi na domačine.

Četa je medtem čakala v taborišču, pošiljala pa je na ogledovanje patrolje, da jih ne bi kdo presenetil. Ena izmed patrolj je zadela na italijansko, prišlo je do spopada, ki se je končal brez žrtev, toda Italijani so začeli organizirano preiskovati teren. Četa se je naglo umaknila čez nemško mejo, v taborišču je pustila nekaj materiala, ohranila pa je orožje. Nemci meje niso tako varovali kot Italijani, zato prehod čez njo ni predstavljal posebnega problema. Onstran meje so zakopali odvišno orožje v nekem kamnolomu, nato pa so se pomaknili vzporedno z mejo bolj proti Višnji gori. Nekaj dni so prebili onstran meje, nato so poslali enega izmed tovarišev v Ljubljano, naj se informira o položaju in o novi zvezi. Drugi borci so se čez nekaj dni previdno prevrgli čez dolensko železnico in cesto v hosto blizu Stične. Tu so se povezali z Zajčevimi dekleti, ki so uredile, da jih je Tone Piškur zvečer odpeljal v Znojile v Zajčevo hišo. V Znojilah, ki so bile sicer zelo trdna partizanska vas, so nastopali kot »štajerski begunci«, kar je bilo takrat zaradi bližine italijansko-nemške meje kar razumljivo pojasnilo. Tu so se postopoma zbrali vsi, sem so prihajali tudi novinci. Dogovorili so se, da se umaknejo iz vasi v posebno taborišče na Ragljevki. Po temeljitem pretresu vseh pogojev so se pa odločili za premik na Kremenjek.

Na Kremenjeku so preskusili več krajev, nazadnje so se ustavili pod vasico Trnovico, kjer so odslej taborili precej časa in kjer je bila kasneje tudi ena izmed osrednjih točk Druge grupe odredov. Uredili so si dobro taborišče in organizirali vse potrebne zveze.

Dva tovariša sta odšla čez mejo po zakopano orožje. Blizu italijanske posadke v Selih pri Št. Vidu so ju Italijani zajeli. Imela sta sicer ponarejene legitimacije, toda po dolgem pregovarjanju sta se izvila šele pozno zvečer. Vojaki so ju sprva hoteli pospremiti v Radohovo vas, pa se jim ni dosti ljubilo. Izpustili so ju sredi poti. Seveda sta izginila v prvo grmovje in nato čez mejo, kjer sta v nekem skrivališču prespala, drugo jutro pa odkopala orožje ter se v velikem ovinku vrnila na Kremenjek z orožjem, pomemben je bil zlasti mitraljez.

Sredi oktobra so bile pripravljene skupne akcije z moravško četo. Četi naj bi se sešli v okolici Litiče, kjer bi tudi porušili mostove, železniško

progo in morebiti tudi predor, da bi pretrgali zvezo. Vendar Moravčani niso prišli, ker so Nemci hajkali v kamniškem predelu. Nameravane akcije so seveda odpadle. Stičani so se vrnili, spotoma so se pri kresniškem predoru spopadli z Nemci, vendar brez posebnega uspeha.

Ze ko je bila četa v Znojilah, še bolj pa kasneje na Kremenjeku je tesneje sodelovala s terenskimi odbori OF, pomagala je aktivistom pri njihovem delu, organizirala obveščevalno službo in straže, patroljirala po širokem svetu od Stične, Šentvida do Trebnjega in na drugi strani do Žužemberka in Krke ter oprezovala za okupatorjevimi patroljami. Pri tem njenem delu so ji vneto pomagali člani Narodne zaščite, ki so se s tem privajali delu ter utrjevali svojo organizacijo.

Tudi za Stiško četo je bilo določeno, naj se pridruži drugim partizanskim enotam in naj gre skupno z njimi v Zasavje preprečevati Nemcem izseljevanje slovenskega prebivalstva. Kot za marsikatero drugo skupino velja tudi za Stičane, da jih je ustavil nepredvideni globok sneg ter je ostala na Kremenjeku. Hodila je na razne manjše akcije in na tradicionalne poskuse rušenja proge, na likvidacijo izdajalcev.

V jesenskih dneh se je zgodilo na Slovenskem mnogo stvari, ki so vzemirile ljudi. Okoli Krke je bilo večinoma vse tiho, Suha krajina je bila mirna. Ljudje so brali poročila: boji na Mokrcu, gorela je Rašica, partizani so zasedli Šoštanj in Lož, uspešno so se bojevali pri Bezuljaku, Majcen in Mevželj sta se junaško tolkla na nemški strani in naposled je bila akcija na Bučki. Ljudi je pretresel ogenj pri Šmarju-Sapu. Ogenj tik pred zimo je narekoval opreznost in zaskrbljenost. Komaj dobro ustanovljena Narodna zaščita je bila skorajda dan za dnem na oprezu, da je ne bi presenetil nenađen napad.

V tem času se je pozornost znova obrnila na Kočevarje. Govorice o njihovi selitvi so dobivale trdnejše temelje. Kdaj pa kdaj se je pripeljala s kakim avtomobilom po cesti od Žužemberka skupina uniformiranih Kočevarjev, ki so se pripravljali na odhod v rajh. Ljudje so znova začeli razpravljati o zemlji na Kočevskem.

Bližajoča se zima je narekovala dobro organizacijo zbiranja prehrane. Pripravljala se je prva evidenca o razpoložljivi živini. Da bi prihajala hrana hitreje do partizanov, so jo postopoma zbirali in hranili na varnih mestih. Hrane niso zbirali samo po vaseh, prihajala je organizirano tudi iz Stične, saj je bil kmetijski predel Stična—Št. Vid najbogatejši daleč naokoli. Iz Stične jo je vozil s svojim kamionom Bršnjak ter jo odlagal na določenih mestih, od koder jo je bilo mogoče tudi v snegu spraviti na potrebna mesta. Določene količine hrane so hranili v Znojilah, na Vidmu, v Krški vasi, v

V novembru je postala bolj razgibana in vidnejša grosupeljska četa, ki Gabrovčcu. To delo se je opravljalo pod najrazličnejšimi pretvezami, včasih verjetnimi, včasih tudi pod zelo naivnimi.

je s svojimi akcijami segala tudi na krško področje.

Ustanovljena je bila kot 27. slovenska partizanska četa 29. oktobra in so jo sestavljali pretežno domačini z Grosupljega in okolice s komandirjem Dolfetom Jakhlom in politikomisarjem Radkom Poličem. Tik pred odhodom v hosto so karabinjerji zaprli tri vodilne ljudi (Jakhla, Poliča in Rodeta),

vendar so se že po nekaj urah z lastnimi močmi osvobodili s tem, da so prebili zid. Četa je nameravala pomagati pri široki akciji za preprečevanje preselitve Slovencev v Zasavju. Vreme pa je njihovo pripravljenost zaustavilo, začelo je snežiti in je snežilo nepretrgoma kar štiri dni. Ni bilo misliti, da bi neizkušeni borci vzdržali v takem snegu. Zato so ostali v plešivskem gozdu. Od tu so se v noči med 2. in 3. novembrom premaknili v Randol, ki leži 4 km od Krke in 13 km od Grosupljega. Tu naj bi uresničili nameravano združitev s partizansko skupino iz Velikih Lašč ter nato skupno odšli v Zasavje. Randol je revna vasica sredi med Ilovo goro in Gradičkom. Grosupeljčani so se povezali z ljudmi, delali z njimi politično, povezali se s Krčani, zraven pa čakali na obljubljeni okrepitev iz Velikih Lašč. Laščanov pa ni bilo. Verjetno so tudi oni obupali zaradi visokega snega. Čez nekaj dni se je četa premaknila na Ragljevko nad Znojilami ter ponovno iskala zvezo z Velikimi Laščami. Iz tega taborišča so odhajali tudi na razne akcije, predvsem v okolico Grosupljega, na likvidacije in konfiskacije. Medtem so se ponovno dogovorili z Laščani, da se jim pridruži njihova skupina, predvidena za Zasavje. Napovedali so 14 fantov. Domenili so se za javko na Korinju. V temni novembrski noči so šli med snežnim metežem preko gozda Prestrane do Laz in od tu na Korinj. Po dveh dneh bivanja na Korinju so zvedeli, da so se Laščani spet skesali. Komandir in politkomisar sta dobila naročilo CK, naj se nemudoma zglasita v Ljubljani, četa pa naj se priključi stiški četi na Kremenjku. Na sestanku celic so sklenili, naj ostane komandir Dolfe še nekaj dni s četo na Korinju, dokler ne pridejo najavljeni novinci iz Šmarja in Škofljice, potem naj se prevrže na Kremenjek. Politkomisar Polič pa je odšel v Ljubljano.

Vtem so vmes posegli Italijani. Krški lovski, pravzaprav ribiški čuvaj Janez Zaletel, po domače Rakajc, bajtar z mnogimi otroki, lumpenproletarec, doma v Podbukovju ob reki Krki, ni bil med ljudmi priljubljen. Kdor ve, kako ima kmet lov za svojo pravico in da lovska tatvina, najsi gre za navadnega zajčka, srnico ali pa za nekaj postrvi v Krki, ne pomeni v ljudskem presojanju niti pravnega niti moralnega prestopka, si lahko misli, kako hitro postane lovski čuvaj trn v očeh okolice, zlasti pri mladih ljudeh. V očeh starejših pa je bil lovski čuvaj že tako potepuh, ki se samo sprehaja ob vodi ter prisluškuje, kaj ljudje delajo in se pogovarjajo. Pri »potepanju« pa je Rakajc lahko res mnogo videl in slišal, tudi tisto, kar je bilo sosedom, zlasti nekaterim mlinarjem neprijetno. V tistih poletnih in jesenskih dneh so prihajale ženske s Kočevskega in Čabranskega in nakupovale po mlinih in kmetijah prepotrebno moko, ki so jo kljub maksimiranim cenam drago plačevale. Rakajc, ki je nosil puško in se je imel za na pol državnega organa, je take primere pridno javljal karabinjerjem, ki so nato ljudi pestili. Nekako samo od sebe se je število Rakajčevih nasprotnikov večalo, ljudje so mu grozili, on pa njim. Ko pa je bilo že najhuje, prav ko je bila grosupeljska četa na Korinju — kljub zaporam in stražam tega ni bilo mogoče skriti — je vse skupaj javil karabinjerski patrolji, ki jo je srečal na cesti pri Krški vasi. Patrolja je takoj poslala klicat vojaštvo, predvsem v Stično pa tudi v sosednji posadki Zagradec in Dobropolje. V nekaj urah se je zgrnila na Krko

vrsta kamionov z vojaštvom, ki so se zbirali na Vidmu, posamezni oddelki pa so nato postopoma odšli proti Lazam in Korinju. S Krke je pravočasno odšel na Korinj kurir Tona Kralj. Tona Kralj je prav tako doma iz Podbukovja kot Rakajc. Kot mlad fant je bil v zadnjem mesecu stare Jugoslavije zaradi nekaj rib obsojen pa so ga Italijani kot »legitimni« nasledniki stare Jugoslavije večkrat prišli iskat, da bi odsedel zapor. Vsakokrat jih je ugledal čez reko Krko, kako so se bližali in se skrival v hosto. Rakajc je bil seveda njegov najhujši sovražnik. Tona Kralj je na Korinju razložil, da prihajajo Italijani in je potem ostal kar pri grosupeljski četi. Grosupeljska četa se je ponoči umaknila iz vasi v težko dostopni gozd Javhe pod Debelim hribom zahodno od vasi, ker sta komandir in politkomisar menila povsem upravičeno, da so prešibki za kakršenkoli frontalni spopad.

Drugi dan opoldne sta zapustila četo Radko Polič, ki je odšel v Ljubljano, ter Janko Rode-Ilija, ki je šel sprejemati napovedane Šmarčane. Četa je medtem sklenila kaznovati Rakajca ter ga je patrolja pod vodstvom Ivana Kovača-Vanje lovila po Podbukovju, vendar ni uspela, ker je bil zelo oprezen ter se ji je znal izmuzniti. Italijani so organizirali hajko na četo. Obkoličili so jo, da so se partizani le stežka prebili. Pri tem je padel Milan Ličen-Črt, ujeli pa so krškega kurirja Tona Kralja. Ujetega Kralja in mrtvega Ličena so prepeljali na Krko, kjer se je nastanilo poveljstvo. Na Krki so kmalu potem v gostilni pri Magovcu aretirali tudi partizana Ivana Čamplja-Brica. Drugi del čete — 4 borci — se je postopoma usmeril spet na Plešivico ter se zbral na Erjavčevem kozolcu. Tu so prebili nekaj dni. Janko Rode-Ilija se je vrnil iz Šmarja brez novih borcev.

Medtem so se italijanski vojaki zadrževali na Krki. Pohajali so po okoliških gozdovih in se spet vračali, pregledovali vasi in predele, kjer bi se lahko kdo skrival. Hkrati so zasliševali oba prijeta partizana domačina Kralja in Ivana Čamplja-Brico iz Kočevja. Tona Kralj je seveda na vse kriplje zatrjeval, da mu ni nič znanega o kaki organizaciji in o delu proti Italiji, ter da je samo slučajno zašel k partizanom, ker se je hotel izogniti zaporu zaradi lovskega prekrška. Italijanom to seveda ni šlo do srca. Tudi Čampelj ni nič vedel, toliko bolj, ker kot Kočevar ni prav dobro govoril slovensko. Predvsem je Italijane zanimalo, kje je glavno taborišče, kje je orientacijska točka ali javka in od koga dobivajo partizani hrano. Vsekakor so predvidevali, da je partizanska skupina močnejša kot je bila res, mislili so, da ima najmanj kakih dvajset mož. Na podlagi nepopolnih in nekaterih celo nesmiselnih podatkov so nato zaslišali vrsto ljudi, na kraju pa so pridržali samo dva, in sicer Franca Poljanca, člana okrožnega odbora OF Stična, malega posestnika iz Gabrovčca, in Henrika Pajka, Grmovega, kmečkega sina z Malega Vidma. Poljanca so obtožili organiziranega dela z OF, Pajka pa organiziranega dobavljanja hrane grosupeljski četi. Odpeljali so ju v Stično in potem v ljubljanske zapore, kjer sta bila kasneje obsojena vsak na 6 mesecev zapora zaradi suma sodelovanja s partizani. To so bili še prvi procesi, zato kazni še niso bile tako hude. Prestala sta kazen in se prebila iz Ljubljane ravno tisti dan v maju 1942, ko so Krčani skupno z Drugo grupo odredov prekopavali ceste ter zapirali pota na osvobojeno ozemlje.

Italijani so pa hoteli priti nekaterim stvarjem vseeno bolj do dna, kakor so to mogli opraviti na zaslišanjih. Takrat se še niso orientirali med ljudmi, bili so naravnost vojaško nestrpni. Zato so vozili ujeta partizana zvezana v kamionu po sosednjih vaseh, celo daleč po Suhi krajini, kamor grosupeljska četa sploh še ni prišla, zahtevali od njiju, naj pokažeta, kje so se ustavljali, katere hiše so obiskovali, kdo jim je prinašal hrano in razna obvestila, ljudi pa spodbujali, naj povedo, če so ju kdaj videli. Pri tem so ju v imenu svete rimske pravice pretepali, zlasti Tono Kralja, da je bil ves črn. Vendar je trmasto vztrajal, da nič ne ve. Pozneje so ljudje pripovedovali, da so ga topli »kot judje Kristusa«.

Da bi psihološko še bolj pritisnili na ljudi, so v nedeljo 23. novembra dopoldne, ko so ravno ljudje prihajali k dopoldanski maši, zažgali domačijo Tone Kralja v Podbukovju. Ker je bil to prvi požig v tem predelu, je seveda na ljudi močno vplival, skoraj zaprepaščujoče, toda drugače kot so si Italijani zamišljali. Ljudje so sicer umolknili, spoznali so, kaj jih čaka, hkrati se je v njih prebujal tisti notranji revolt, ki dolgo tli, sede v človeka in se razleze po vsem telesu, dokler ne pride primerna prilika, da zagori. Kaže, da je obhajal Italijane nemir ob opazovanju prostranih odmaknjenih gozdnatih predelov okoli Krke čez Suho krajino do Kočevske in ob neprijetni misli, da bi se tod lahko skoraj nevidno koncentrirale večje skupine. Že takrat so namigovali na izredno potrebo primerne vojaške posadke na Krki, kar pa so uresničili šele naslednje leto tik pred roško ofenzivo.

Po prvi hajki na Krki so ljudje dodobra spoznali okupatorjeve metode, njegov psihološki in stvarni pritisk, aretacije, požige, način preiskovanja po vaseh. Potrjevalo se je mnenje, da okupatorjevih vojakov nima smisla čakati doma. Hkrati so si aktivisti pridobili otipljive izkušnje za prihodnje delo. Predvsem je kazalo, da je treba povečati konspirativnost pri delu in nadzor morebitnih izdajalcev. Nenadne aretacije in zasliševanja so še bolj prepričale ljudi, da je treba imeti orožje in opremo pripravljeno na skritih in varnih odročnih krajih. Pokazala so se pa že tudi znamenja, da se bo okupator postopoma povezoval z reakcionarnimi krogi v slehernem, tudi v najmanjšem kraju.

Italijani navajajo v petnajstdnevem poročilu za 2. polovico decembra (obveščevalni odsek poveljstva divizije »Isonzo« z dne 30. nov. 1941), da se je izvršil napad na železnico 30. nov. pri postaji Stična (eksplozija je porušila del tira). Isto poročilo navaja, da se je v drugi polovici novembra pokazala uporniška aktivnost zgolj za časa akcije, ki so jo sprožili oddelki te divizije (14. divizijski minometalski bataljon in 24. pehotni polk) in ki so jo nadaljevali oddelki grenadirske divizije proti tolpi v Krški vasi (VQCS) na obodu divizijskega ozemlja.

Po hajki na grosupeljsko četo so se vojaški oddelki pogosteje prikazovali na Krki. Prihajale so zlasti motorizirane skupine. Zato so zahtevali od občine, da morajo biti ceste vedno sproti očiščene snega.

Konec novembra in začetkom decembra so ljudje nestrpno čakali na izid bojev za Moskvo. Ljubljansko časopisje in radio sta po Hitlerju glasno napovedovala skorajšnjo zasedbo mesta, češ da prve čeve že gledajo v Kre-

melj. Nato je za nekaj časa vse utihnilo, dokler ni prišlo z druge strani sporočilo, da so sovjetske čete začele 6. decembra z ofenzivo in vrgle Nemce za sto kilometrov nazaj. Poleg tega so Japonci napadli brez vojne napovedi Ameriko. Razmerja med dvema vojskujočima se taboroma so postala jasnejša. Ljudje niso poznali Japonske, pač pa Ameriko, saj je bilo v vsaki vasi po nekaj »Amerikancev«. Ameriški izseljenci so prejšnja leta pošiljali v domače kraje ameriške slovenske časopise, zato so bili ljudje precej poučeni o položaju v Ameriki. V teh dneh se je začelo tudi preseljevanje Kočevarjev. Hrepenenje po zemlji, razglabljanje, če se bodo Kočevarji sploh še kdaj vrnili, je vse bolj zajemalo ljudi. Nihče ni verjel, da se bodo tod naselili Italijani. Tudi s Krke so se nekateri mlajši ljudje odpravili na ogled na Kočevsko. Za mlade fante brez zemlje je bila tu v tistem času tiha perspektiva prihodnjega doma, sodili so čisto preprosto: če Kočevarji, ki ne znajo delati, lahko živijo tam, čemu ne bi mi?

Organizirano delo v OF se je krepilo. Dasi so bile žene in dekleta že od vsega začetka zelo aktivne pri stvarnem delu (propaganda, zbiranje oblačil, platenje nogavic, rokavic in jopic, kuhanje in pranje, opravljanje nujnih zdravstvenih storitev), se na zunaj to ni toliko poznalo. Z ustanavljanjem posebne ženske organizacije, ki je seveda prešla vrsto razvojnih faz, se je samo potrdilo, kar je že dejansko obstajalo: široka mreža žena in deklet je bila spletena od vasi do vasi in brez njih ne bi bilo mogoče izvesti vrste akcij. V novembru in decembru so se formirali njihovi odbori ali vsaj skupine najprej v večjih krajih, nato pa skoraj po vseh vaseh. Na Krki so bile ženske najaktivnejše v krajih, kjer je bilo sploh politično življenje najživahnejše, tako na primer v Znojilah (Habjanove, Špančeve, Štefkove itd.), na Vidmu (Bregarjeve, Jakopove, Birtove), v Gabrovčcu (Špeličeve, Piškurjeve, Franckove, Virske itd.), v Krški vasi (Francetove, Pajžbarjeve itd.), Na Vrheh so delale zlasti Jurčetove in Markotove, v Gradišču Gorenčeve, v Trebnji gorici Koščakove in Zaplatove, v Podbukovju Domnove, Birtove, v Lesah Francetove, Žagarčkové itd. — težko je naštet vse. Razgibanost žena je bila pomembna za kasnejše čase, ko je legla zaradi odsotnosti moških in zaradi belogardizma vsa teža na njihova ramena.

Sredi decembra se je taborišče stiške čete močno razširilo. Poleg stiške sta se v njej nastanili še molniška in mokronoška četa. Formirali so tako imenovan II. štajerski bataljon, ki mu je poveljeval Franc Rozman-Stane, politkomisar pa bil Dušan Kveder-Tomaž. Kljub zimi so začeli organizacijsko pripravljati prehod na Štajersko. V te priprave so bili vključeni tudi terenski odbori, zlasti intendantska služba. Ta prvi pohod z nameravanim prehodom čez Savo se je začel 21. decembra, ko se je II. bataljon odpravil proti meji čez dolensko cesto in železnico po dolini Temenice mimo dolenskega špana pod Primskovim skozi Mišji dol do meje, kjer se je ustavil pri nekem kmetu. Zvečer ga je eden izmed sinov tega kmeta prepeljal čez mejo na Li-bergo, kjer se je ustavil na Tisju. Tu naj bi počakali do noči med 24. in 25. decembrom. Štab bataljona je imel to noč kot najprimernejšo za napad. Povezali so se s terensko organizacijo OF in z Narodno zaščito ter se dogovorili za skupen nastop. Dasi so se vse čete dobro skrile, kaže, da so jih

nemški lovci, ki so z nemškim županom nacistom Ernestom Puschmannom iz Litije prišli na lov prav do Tisja, le opazili. Preplašeni in hkrati zelo podjetni župan Ernest Puschmann je opustil misel na božično pečenko in se takoj vrnil z lovci v Litijo in alarmiral vojaške in policijske sile ter jih napotil na Tisje. Načrt, da bi s pomočjo Narodne zaščite okoliških vasi prišli neopazno na božični večer v Litijo, jo obvladali ter se prebili čez Savo, je padel v vodo. Okoli štirih popoldne so Nemci že napadli partizane in boji so trajali do trde noči. V bojih so po naših poročilih izgubili partizani 4 ljudi, Nemci pa 40. Po nemških poročilih je padlo 7 partizanov, Nemcev pa 3. To je bil prvi boj, v katerem so se naši partizani srečali z Nemci v frontalnem boju in Nemci so se jih dobro zapomnili. V mraku so se naši umaknili s Tisja in se prevrgli na italijansko stran ter drugi dan odšli do Primskovega. Na Štefanovo zjutraj so jih na Primskovem napadli Italijani. Tudi tu so se spopadli frontalno. Italijani so izgubili po lastnih priznanjih 7 težko ranjenih, med njimi enega oficirja, partizani pa 2 moža. V mraku so se partizani neopazno čez Temenico in čez progo prebili spet na Kremenjek. Stiška četa je v teh bojih še nastopala kot enotna skupina, po vrnitvi s Primskovega pa so borce pomešali in formirali čete nanovo.

O teh bojih se je mnogo govorilo. Ljudje so pripovedovali o velikih zmagah, število pobitih Nemcev je neprestano raslo, pa tudi doživljanje tistega, kar bi radi dosegli. Čeprav prehod sam ni uspel, se je vendar pokazalo, da ima partizanska vojska dobro vojaško in politično vodstvo in da se znajo preprosti partizani pod takim vodstvom odločno bojevati.

Po sporazumu z glavnim poveljstvom se je II. štajerski bataljon odločil za pohod v prezimovališče. Za prezimovanje so določili predel okoli Podlipoglava, področje, ki je na eni strani blizu Ljubljane, od koder je bilo mogoče mobilizirati mnogo novih borcev, na drugi strani pa je vseeno na tako odprtem svetu, da je mogoče manevrirati v primeru iznenadnih napadov.

V noči od 31. decembra na 1. januar je bataljon odšel čez Sušico na Znojile, kjer so botce pogostili. Od tu so nadaljevali pot čez Laze na Korinj, kjer so predanili, zvečer pa nadaljevali pot čez Javhe na dobrepoljsko stran. Določeno je bilo namreč, da se jim spotoma priključi še grosupeljska četa, da mimogrede napadejo in zavzamejo Turjak ter se šele nato napotijo na Podlipoglav.

Grosupeljska četa je preživela ves december v grosupeljski okolici nad Staro vasjo, na Medvedici, med Čušperkoma in Št. Jurijem in spet na Plešivici. V začetku decembra so napadli fašiste pri Perovem in dva ubili, padel pa je partizan Anton Ahlin in izgubili so tudi zbrojevko. V noči med 5. in 6. januarjem so se sestali z II. štajerskim bataljonom in se dogovorili za skupni napad na Turjak. Potrebno bi bilo napasti poslopje karabinjerske postaje, kjer je bilo 8 karabinjerjev, in vojaško postojanko s 15 vojaki. Grosupeljčani naj bi opravili vsa obveščevalna dela in dali tudi vodiče.

Dogodki se pa niso odvijali, kakor je bilo zamišljeno. Partizani niso zatrdno vedeli, kje in kako so razporejeni Italijani ter so predolgo iskali po Turjaku. Pri napadu so padli 4 partizani, med njimi je grosupeljska četa izgubila svojega komandirja požrtvovalnega in izredno sposobnega Dolfeta

Jakhla in politkomisarja Ivana Kovača-Vanjo. Italijani so bili dobro založeni z orožjem in strelivom in partizani še niso bili usposobljeni za naglo osvajanje utrjenih poslopij.

Ob napadu na Turjak je začelo znova snežiti. II. štajerski bataljon se je v najhujšem metežu odpravil proti Lipoglavu. Z napadom na Turjak je konec dveh lokalnih čet, grosupeljske in stiške. Obe sta se zlili v enotnejšo in močnejšo formacijo II. štajerski bataljon, ki je bil temelj prihodnje Druge grupe odredov.

NEKAJ MISLI OB SPOMINU NA IVANA ERJAVCA-CENETA

France Perovšek

Ivan Erjavec-Cene, rojen 5. V. 1910 na Plešivici pri Grosupljem. Pred vojno je študiral pravo in se že takrat povezal z napredno študentovsko mladino. Ob ustanovitvi Okrožnega komiteja KPS za Grosuplje je postal član komiteja, kasneje pa imenovan za sekretarja komiteja, katero funkcijo je opravljal do leta 1943. Po združitvi grosupeljskega in stiškega okrožja pa je bil odgovoren za agitacijo in propagando. Koncem leta 1944 pa je bil poslan na novo dolžnost na Primorsko, kjer je ostal do konca vojne. Po končani vojni je opravljal razne funkcije v JLA. Leta 1947 je bil postavljen za pomočnika tožilca za vojno industrijo v Beogradu, od leta 1954 do 1957 je bil načelnik pravnega oddelka vojne oblasti v Zagrebu, kjer je bil istega leta zaradi bolezni upokojen v činu podpolkovnika. Umrli je 19. VI. 1970 v Ljubljani.

Ko mi je urednik tega zbornika predlagal, naj napišem nekaj o osebnosti pokojnega Ceneta, sem prvi hip pomislil, da tega ne bom mogel storiti, saj med vojno z njim nisem kaj več sodeloval in da so zato drugi bolj poklicani orisati njegov lik. Vojna doba je bila pač čas, ki je vsakega, ki se je je tako ali drugače udeležil, tako temeljito povlekla v svoj vrtinec, da so lastnosti posameznika postale skoraj čez noč spoznavne vsem, ki so si skupno z njim prizadevali speljati čim krajšo pot do osvoboditve in zmage revolucije.

Cene je v tem času prav gotovo izžareval iz sebe toliko ustvarjalne energije, revolucionarnosti in drugih osebnih lastnosti, da bi tisti, ki jih je takrat neposredno spremljal, lahko napisal o njem toliko in tako, da bi bila njegova podoba v vsakem pogledu predstavljena celovito. Tako bi bil tudi v celoti izpolnjen dolg, ki ga mora poravnati vsak od nas tistim, ki so omahnili iz življenja, borisi že med vojno ali pa v teh desetletjih po njej. To namenoma poudarjam zato, ker se zavedam, da v tem skromnem prispevku tega dolga jaz Cenetu Erjavcu ne bom mogel poravnati, ker — kot sem že dejal — v vojnih letih nisva mnogo sodelovala. Toda takoj po končani vojni sva bila na Primorskem skupaj neprekinjeno dve leti. Tam sem imel z njim vsakodnevni kontakt, in sicer v času, ko je vsa Primorska dobesedno vrela ne samo v premagovanju posledic vojne, ampak še posebej v boju za priključitev k Jugoslaviji. Ta boj ni bil lahak, čeprav so puške in topovi že utihnili. V nekem smislu je bil to čas, ko se je partizansko vzdušje, vsaj na Primorskem, podaljšalo v prva leta osvoboditve. Brez tega tzušja namreč ne bi tako velik del slovenskega Primorja zanesljivo pristal v jugoslovanski državi in skupnosti. Za to sta bila potrebna isti entuziazem in borbenost ljudi kot med vojno, ista požrtvovalnost in odrekanje, prav tako globoko tovarišтво in neposrednost v odnosih med ljudmi, prav takšna samozavest in skromnost.

Ceneta nisem spoznal šele po vojni. Če bom o njem govoril skoraj izključno za čas, ki sem ga pravkar opredelil, bi se rad prej vsaj na kratko spomnil prvih srečanj z njim. To so bila bežna srečanja, predvsem poleti leta 1941 in nato še nekajkrat leta 1942 v partizanih. Ta bežna prva srečanja so mi takrat ustvarila najbolj splošen obris njegove osebnosti, kakršnega si človek ustvari ob prvem stiku z ljudmi, s katerimi veš, da se boš kasneje še večkrat dobival ali sodeloval. Iz tega splošnega obrisa se mi je takoj prikazal človek z odkritim značajem, človek, ki nikoli ne skriva svojih misli, ampak jih celo prehitava s tem, da pove vse, torej tudi tisto, kar v danem momentu šele v sebi miselno razvija. Taki ljudje so mi bili vedno všeč, in sicer zato, ker sem v stiku z njimi vedel pri čem sem. Vedel sem, da od njih ne bom dobil samo vljuden besedni odziv, ampak celotnega človeka in tudi takojšen odgovor na vse. Slednje pa ni bilo dragoceno samo za čas, o katerem govorim, ampak je vedno nepogrešljiv element v odnosih med ljudmi. Taki medčloveški odnosi omogočajo resnično izmenjavo mnenj, takojšnjo identifikacijo subjektivizma in s tem najkrajšo pot za njegovo korekcijo in še vrsto nepogrešljivih prednosti. Jasno je, da nekateri ljudje te človeške lastnosti, kot jo je imel Cene, ne vrednotijo dovolj, ali pa jo celo zaradi svoje samoljubnosti, ki ne prenese odkrite in takojšnje besede, užaljeno zavračajo in celo namerno prikazujejo njeno veljavo v negativni luči.

Ne morem prikazati Cenetovega dela in osebnih lastnosti, kakršne sem videl in spremljal prva povojna leta, če vsaj na kratko ne opozorim na nekaj splošnih značilnosti tistega časa pri nas, posebno pa še na Primorskem.

Konec vojne je še povečal vsesplošno zavzetost ljudi za čim hitrejšo uresničevanje ciljev naše revolucije. Glavni pogoj za to zavzetost je bil dosežen z osvoboditvijo. Ustvarjena je bila možnost, da v miru uresničujemo tisto, o čemer smo govorili že med samim bojem. Ta splošna zavzetost in neposredna pripravljenost delati v splošno korist in ob minimalni uresničitvi osebnih interesov, je zajela vse ljudi, razen izrazitih nasprotnikov zmagovite revolucije. Toda v zavzetosti je stopalo v ospredje predvsem dvoje: navdušenje in konkretno delo pri obnovi oziroma pri premagovanju vseh posledic težke vojne ter poglobljen pristop k snovanju in akcijam glede na dolgoročneje cilje zmagovite revolucije. To je bila izgradnja gospodarskih temeljev novo porajajoče se družbe, nove oblasti, ki naj bi bila tako vsebinsko kot organizacijsko nekaj drugega kot predvojna, izgradnja osnov celotnega sistema upravljanja, izobraževanja in kulture, skratka otipljivo ustvariti cel splet pogojev, ki naj bi zagotovili, da bi vizija družbenega razvoja za desetletja naprej začela postajati stvarnost, ki temelji na trdnih tleh.

Če je bilo slednje izredno pomembno za vso državo, moram reči, da je bilo za Primorsko še v večji meri. Cene Erjavc je s svojimi delovnimi in moralnimi lastnostmi kot nalašč sodil prav takrat v ta konec naše domovine. Znal je navduševati, še bolj pa se je znal politično in strokovno lotiti reševanja problemov, ki niso trpeli odlaganja in jih ni bilo moč obvladati zgolj z dobro voljo in navdušenjem. Čeprav je ravno navdušenje in delovna pripravljenost vseh ljudi na Primorskem dosegla v tistih povojnih dneh tako visoko stopnjo, da ni prijetno presenečala samo vseh narodov Jugo-

slavije, ampak celo navdajala s skrbjo tiste, ki so nasprotovali priključitvi Primorske k Jugoslaviji, je bilo kljub temu treba dogajanje tudi drugače obvladati in ne samo z navdušenjem in delovno pripravljenostjo. Treba je bilo učinkovito organizirati oblast, reševati temeljne probleme gospodarstva, kulture in prosvete, hkrati pa voditi organiziran in uspešen boj proti zahodnim zavezniškim silam, ki so z okupacijskim režimom v coni A in Trstu kakor tudi z mednarodnimi političnimi akcijami skušale preprečiti večjemu delu Primorske priključitev k Jugoslaviji. Vse to delo ni bilo lahko spričo dejstva, da je bil ta del Slovenije 25 let pod okupacijo fašistične Ita-

Ivan Erjavec-Cene

lije, saj je ta v svoji raznarodovalni politiki storila vse, da poreže gospodarske, kulturne in politične korenine slovenstva na Primorskem. Čeprav ni dosegla zaželenega cilja, pa je vendar med drugim zavrla rast slovenskega človeka v kvalificiranega strokovnjaka v vseh sferah družbenega življenja. Če omenim samo to, da Primorska zato ni reproducirala lastnega slovenskega upravnega, vzgojiteljskega in ekonomskega kadra, je povedano že precej. Čeprav smo že v NOB, posebno po letu 1943, načrtno usposabljali v različnih tečajih ljudi za vsa področja povojne družbene organizacije, je bila ob osvoboditvi vrzel še vedno ogromna in je naravnost klicala po hitrem in učinko-

vitem ukrepanju. Pogoji za to so bili odlični, saj je tako rekoč cela armada mladih, talentiranih, ukaželjnih in delno že v praksi boja usposobljenih ljudi čakalo na to, da se jim z ustrežno strokovno vzgojo omogoči kvalificirano delo povsod, kjer je bilo potrebno.

Cenetu Erjavcu je bilo pri poverjeništvu pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora v Ajdovščini poverjeno vodenje oddelka za izgradnjo ljudske oblasti, ki je moral izpeljati pretežni del zgoraj opredeljenih nalog. Spominim se prvega pogovora z njim, ko smo oblikovali konkretne obveznosti na tem področju. Še danes ga vidim, s kakšnim žarom je sprejemal prednost, ki jo je imela Primorska pred mnogimi drugimi deli Slovenije in Jugoslavije, ker je razpolagala s tako množico navdušenih, prizadevnih in delno že priučenih kadrov. Hkrati pa se je globoko zavedal, da je potrebno združiti politično s strokovnim in tako dati splošnemu političnemu poletu tudi ustrezno strokovnost za delovanje vseh družbenih institucij. In res, treba je bilo izraziti improvizacijo in uveljaviti pretehtan in kompleksen pristop k ugotavljanju in reševanju problemov, postaviti temelje za kontinuirani razvoj in delo organov oblasti, uveljaviti smisel za organiziranost in urejenost, ki pa ne sme dovoljevati birokratizma in brezdušnosti.

Prav ob tem bi rad zavrnil vse tiste, ki po tolikih letih prikazujejo ta čudovita povojna leta širom po naši domovini popačeno in enostransko, ko posamezne nerešljive probleme tistih dni, napake in tudi zablode predimenzionirajo in prikazujejo ta čas kot dobo primitivizma, samovolje, nehumarnosti in predvsem nekvalificiranega dela organov oblasti. Trdim ravno narobe. Prav prva povojna leta so bila najbolj prežeta z duhom odgovornosti in solidarnosti, demokratičnega dogovarjanja med OF in vsemi plastmi prebivalstva, z vzdušjem partizanskega tovarištva ter odkritimi in poštenimi odnosi med ljudmi. Hkrati pa je bil to čas ostrih bojev in budnosti proti vsem, ki so hoteli ovirati prve korake naše socialistične izgradnje in napeljevati vodo na mlin za vrnitev stare predvojne družbe in odnosov v njej. Zato prikazovanje tega obdobja v negativni luči ni nikakršen boj proti brezdušnemu birokratizmu, ampak je namerno blatenje tistega, kar bi moralo živeti med ljudmi tudi danes, kar bi morali ponovno ovrednotiti, če hočemo, da se bo razrastel duh solidarnosti, smisel za splošen interes in v tem okviru zdrava merila za dosego vseh upravičenosti in možnih osebnih želja in pričakovanj. Naj povem še to, da tisti, ki šele po 30 letih lahko pove, kaj je bilo nekoč narobe, sam sebe diskvalificira kot ocenjevalca današnjega časa in razmer v njem in še bolj kot vizionarja prihodnosti. Napake so bile tudi takrat, toda več kot teh je bilo težav, pred kakršnimi nismo stali samo mi, ampak vsa porušena Evropa.

Gornja dejstva namenoma poudarjam ob spominu na takratno Cenetovo aktivnost, kajti s samo splošnimi izrazi se je ne da jasno pokazati. Splošni pojmi bi delovali zgolj kot bleščeč lak, ki ne pove nič in tudi Cenetu samemu je bil tak način tuj. Zato menim, da spomin nanj najbolj počastim s tem, da vsaj do neke mere prikažem čas, v katerem je živel, posebno pa probleme in naloge, katerih se je požrtvovalno in zagrizeno loteval in jih z uspehom reševal. In če sem proti tistim, ki hočejo pod krinko »kritičnih«
pogledov na preteklost to preteklost razvrednotiti, sem to zato, ker med drugim no-

čem, da bi razvrednotili napore in uspehe vseh, ki jih danes, ni več med nami, so pa s svojim delom bistveno prispevali, da smo dosegli tako stopnjo gospodarskega in družbenopolitičnega razvoja, ki omogoča moderno življenje v pravem pomenu besede in celo »demokracijo«, ki prav ob primerih, o katerih govorim, pelje v svoje lastno nasprotje. Ker sem na ta način zastavil svoj skromni prikaz Cenetovega lika iz te dobe, bi rad v tem smislu tudi nadaljeval. Prepričan sem, da ravno temu načinu Cene ne bi nasprotoval, saj si je sam zavzeto prizadeval objektivno graditi čas in ljudi v njem.

Dejal sem že, da v prvih povojnih letih ne glede na težave in slabosti nismo bolehalo na birokratizmu, odsotnosti iniciative najširših plasti prebivalstva na začetni poti socialistične izgradnje, na dogmatizmu in celi vrsti pojavov, o katerih danes toliko govorimo. Vnovič poudarjam, da govorim o prvih povojnih letih in ne o kasnejših birokratsko-etatističnih deformacijah, ki so bile razmeroma obsežne, vendar pa ne tolikšne, da bi zavrle kontinuiteto našega socialističnega razvoja. Če bi namreč te deformacije vse-splošno prevladovale, potem te kontinuitete ne bi bilo in danes ne bi imeli samoupravne družbenopolitične ureditve. Vse to poudarjam zato, ker s popolno odgovornostjo trdim, posebno še, če imam pred očmi Primorsko, v kateri sva takrat s Cenetom skupaj delovala, da bolj demokratičnega vzdušja, da resnične ljudske demokracije ni bilo nikoli tako pristno čutiti kot ravno v tistih prvih povojnih letih. Samoupravnega sistema sicer nismo imeli uzakonjenega, vse delovanje pa mu je odgovarjalo kot nadaljevanje tistega, kakršno je bilo v času oboroženega boja, med novo nastajajočo revolucionarno oblastjo in njenim nosilcem — najširšimi plastmi slovenskega ljudstva.

Ni bilo namreč lahko zagotoviti kontinuiteto in rast že v boju opredeljene ljudske oblasti. Povojne razmere so naravnost zasipale mlado oblast s kopicami velikih in drobnih problemov, ki jih je bilo moč reševati samo v sistemu pravnega reda in strokovnega funkcioniranja družbenih institucij na revolucionarnih idejnopoličnih temeljih. Med ukrepi, ki naj bi tak sistem gradili in ga sproti uvajali v prakso, so bili tudi tečaji, seminarji in druge oblike strokovne politične vzgoje. To delo je bilo naloženo oddelku, ki ga je vodil Cene Erjavc. Predaleč bi me pripeljalo, če bi hotel vsaj približno opisati obseg Cenetovega dela na tem področju. Znal je izredno uspešno združiti strokovno s političnim. Bil je zelo natančen in strog, hkrati pa razumevajoč, zlasti, kadar je bilo treba premagovati vrsto subjektivnih težav. Ni bil rad zadovoljen z doseženim, vendar ne zato, da ljudem ne bi hotel dati zaslužnega priznanja, ampak ker se je zavedal ogromnih obveznosti, ki so še čakale vso našo družbo. Samo tako je bilo mogoče ohraniti kritičen odnos do ustvarjenega. Zadovoljstvo nad doseženim, brez pogleda v prihodnost, je bilo v tistem času enako porazu, zato se takemu občutku ni mogel predajati nihče, ki je pravilno pojmoval odgovornost. Ob tem naj posebej podčrtam Cenetov smisel za izbor kadra, ki bi v procesu šolanja še poglobil tako pojmovano odgovornost. Objektivni je bil tudi pri vrednotenju dela tistih, ki so jim bile že zaupane različne dolžnosti.

Na splošno je bila ustvarjalnost tista, ki je bila odločilna za oceno uspešnosti, ustvarjalnost, ki se je dala izmeriti s konkretnimi rezultati, ne pa navidezno prikazano s poplavo besed. V nekem smislu je to aktualno še

danes, čeprav imamo možnost šolanja na vseh nivojih in smo dolžni ostreje uveljaviti tudi formalna merila. Cene je še kako znal v tej bitki vihteti meč za prodor pravih pogledov in prakse. Nihče mu ni mogel očitati, da se proti formalizmu bori iz lastnih nagibov, saj je bil diplomiran pravnik, prav tako pa mu nihče ni mogel naprtiti nasprotnega, če se je upiral poenostavljanju in nestrokovnosti.

Ne vem ali bo bralec teh vrstic soglašal z menoj, ker toliko poudarjam prva povojna leta in se od Cenetove osebnosti neprestano oddaljujem v sfero idejnopolitične zavesti kot gonilne sile vseh naših takratnih uspehov. Priznam, da me k temu v mnogočem spodbujajo tudi današnje razmere, ne pa samo takraten čas. Globoko sem namreč prepričan, da bi bilo prenekaterih težav danes manj, če bi idejnopolitična zavest, zlasti pa moralne vrednote, ki so se uveljavile v naši revoluciji, imele sedaj večjo veljavo. Ne mislim obširneje razpravljati o tem problemu in tudi ne delati posebnih primerjav s preteklostjo. Poudariti le hočem, da brez resnične zavesti, to je globoke zavzetosti za dokončno uveljavljanje socializma pri nas ne bo možno napredovati tako, kot si vsi želimo. Seveda mislim ob tem na ljudi, ki so privrženi socializmu, ki so zanj že do sedaj nekaj storili, in na tiste, ki vanj glede bodočnosti polagajo svoje upe in želje.

To potrebo po globlji zavesti bi ilustriral samo z majhnim izsekom s področja gospodarstva. Kolikor bolj namreč prevladujejo tržni pogoji gospodarjenja pri nas, toliko bolj mora biti prisotna socialistična zavest proizvajalcev, organizatorjev proizvodnje in še posebej ustvarjalcev gospodarske politike. Vulgarno pojmovanje tržnih zakonitosti v naših razmerah izključuje socialistično zavest, ki pravzaprav utemeljuje smoter vseh prizadevanj v naši družbi. Res je, da druga skrajnost, t. j. ozko in dogmatično pojmovanje te zavesti ne more biti gonilna sila gospodarskega razvoja. Glede tega imamo izkušnje, ki povedo, da Marxov nauk »vsakemu po njegovem delu« ne moremo le proglašati in ga demagoško zlorabljati za državno-kapitalistično odtujevanje presežka vrednosti in brezpravljanje proizvajalca. Toda marksistično pojmovano geslo »vsakemu po njegovem delu« ni samo ozka ekonomska kategorija, ampak idejnopolitična platforma za prodor odnosov, ki naj v pogojih družbene lastnine zagotavljajo pravično delitev, upravljanje in rast vseh tistih odnosov med ljudmi, ki opredeljujejo resnično socialistično družbo. Ker pa pri nas že prevladuje družbena lastnina, je socialistična zavest nujen pogoj, saj tržne zakonitosti same po sebi ne zagotavljajo vestnega gospodarjenja. V kapitalizmu k vestnemu gospodarjenju sili privatni značaj lastnine, torej osebni interes in riziko nad uspešnostjo. V naših razmerah pa brezvestnost in enostranski interes ustvarjata možnost za izigravanje pravih gospodarjenja, za neodgovornost, špekulacijo, osebno okoriščanje in še celo vrsto pojavov, ki lahko peljejo družbo v položaj, ko bi bila za določene ljudi lahko vsaj za kratek čas sprejemljivejša t. i. zahodna ali vzhodna alternativa. Steber zavesti zato ni samo formalno obvladavanje marksistične ekonomske teorije in marksizma sploh, ampak skrbna gojitev tistih moralnih vrednot, ki sicer iz njega izhajajo, ki pa smo jih v naših pogojih razvili v dobi oboroženega boja in neposredno po vojni. Uvodoma sem o njih že spregovoril. Poudarjam zato samo to, da postaja danes

najaktualnejše ugotoviti vse vzroke, ki te vrednote krhajo ali omalovažujejo, jih odpraviti in tako preprečiti, da bi bil načet osnovni temelj naše družbe.

Mnogi so si že pred leti prizadevali pospešiti ustvarjanje idejnopolitične klime, ki bi ob vse večji demokraciji reproducirala z dejanji izmerljivo socialistično zavest. Ta prizadevanja niso takoj rodila zelenih uspehov, ker so naletela na vrsto objektivnih, zlasti pa subjektivnih ovir. Toda ovire vztrajno padajo in že stopamo v obdobje, ko bodo postale preteklost. Padajo zaradi ostrine in nepomirljivosti takih misli in pogledov, kakršne je imel tudi Cene Erjavec, ko je ocenjeval v zadnjih letih svojega življenja vzroke, ki so pripeljali do določenega odmika tistih človeških vrednot, ki so dajale najširši polet revoluciji in povojni izgradnji. Res nam je žal, da Cene ni dočakal današnjih dni, ko se poštene ocene in upravičena prizadetost zaradi raznih odklonov praviloma ne more več kar mimogrede označiti za konzervatizem ali dogmatizem. Marsikaj bi namreč lahko povedal glasneje in marsikatera grenka ura bi mu bila poplačana z zadoščenjem ob dejstvu, da se vsaj spoznanja prebijajo hitreje v našo družbo kot pa takrat, ko je čutil, da se njegovo življenje neizprosno izteka.

POMLAD 1942 IN PRVO OSVOBOJENO OZEMLJE SPOMINI IN SEDANJOST

France Perovšek

Pred tridesetimi leti je v pomladanskih mesecih nastalo prvo obsežno osvobojeno ozemlje v Sloveniji. Slovenski partizani so ga izbojevali v trdem boju z okupacijsko italijansko vojsko v t. i. ljubljanski pokrajini. Ker je osvobojeno ozemlje obsegalo tudi precejšnje območje sedanje grosupeljske občine in ker so politične razmere, ki jih je prineslo, imele velik vpliv na kasnejši razvoj narodnoosvobodilnega boja na teh tleh, objavljam nekaj odlomkov iz skiciranih spominov na tisti čas. Izbral nisem posameznih dogodkov ali širšega opisa razmer na osvobojenem ozemlju, ampak — poleg kratkega uvoda o okoliščinah, v katerih je nastalo — le nekaj misli, ki so se mi vsiljevale ob pisanju glede na današnji pogled v preteklost. Gre za razmišljanja o pomenu prihoda vodstva našega osvobodilnega boja na osvobojeno ozemlje, o nastajanju slovenske državnosti, o posledicah narodnega izdajstva slovenske reakcije in še o nekaterih vprašanjih, ki so po mojem tudi danes vredna pozornosti.

Nastopila je koledarska pomlad 1942. leta. Res samo koledarska. Vsepovsod, vsaj kjer smo se gibali z našo partizansko enoto, je bila prava zima: debela snežna odeja in še oster mraz. Sem pa tja je že bil lep in sončen dan. Toda taki sončni dnevi so tudi marsikatero zimo sredi januarja. Edini znanilec pomladi tiste dni okrog 21. marca so bili že daljši dnevi in nekoliko živahnejši ptiči, ki so s svojim petjem poživljali sicer še mrtvo pokrajino. Pa še z ene strani je bilo čutiti pomlad. To je bil vzpon partizanstva, saj se prav tiste pomladanske dni naši ljudje v večjem številu odhajali v partizane. Kar preko noči so vsepovsod partizanske čete narasle za dvakrat in s starimi partizani tvorile silo, ki je terjala čimprejšnjo sprostitev.

Zato je bila ta pomlad, ne glede na dejanske vremenske razmere prava partizanska pomlad. Pomnožene vrste partizanov so prešle v akcijo. Vsepovsod jih je bilo čutiti, vsepovsod je bil ustvarjen vojaški in tudi uničujoč moralno-politični pritisk na Italijane, ki so postali nemirni in negotovi v svojih postojankah, posebno še v manjših in odročnih.

Znano je, kakšna je bila vojaška taktika partizanskega vojskovanja ob nastopu te pomladi: čimveč majhnih bojnih grup, v čim intenzivnejše akcije s ciljem, da se italijanska vojska nikjer več ne počuti varna, tudi v večjih postojankah ne. Uspehi tega načina bojevanja so bili zelo veliki. Vrhunec je bil dosežen z izrivanjem Italijanov z večjih območij zasedenega ozemlja in z

ustvaritvijo prvega obsežnega osvobojenega ozemlja v tako imenovani ljubljanski pokrajini. Skratka, to pomlad se je razvil spopad z armado, ki naj bi bila, poleg nemške, najsodobnejša in v tistem trenutku neranljiva v večjih porazih, na široki bojni fronti.

Ilustracijo teh znanih dejstev skozi moje pomnenje tistega časa bom dal po opisu nekaterih konkretnih dogodkov. Toda čeprav so dejstva iz tistih dni znana, bi jim dodal še to, da je njihovo vrednost možno globlje in objektivneje prikazati šele, ko so čim dlje od nas. Če je še prva leta po vojni opis dogajanj kot borbe golorokega ljudstva z nadmočnim sovražnikom v nekaterih primerih lahko zvenelo kot fraza, je danes po osvobodilnem boju v Alžiru in drugih afriških deželah, ob spopadu v Vietnamu, Kambodži in drugod, to že zgodovinski fenomen. Prav v našem primeru se je prvič v moderni zgodovini spopadel David z Goljatom. Pokazalo se je, da goloroko ljudstvo lahko kljubuje vrhunski vojaški mašineriji, če je enotno, če ve zakaj se bojuje, če takemu boju podredi vse, če zato tudi vse svoje življenjske sile izkoristi do takih skrajnosti, ki ustvarjajo moči, na katere se v običajnih razmerah sploh ne računa. Ta moč ni samo materialna, temveč predvsem moralna. Je nerazdružljiva enotnost obeh, in samo v tej enotnosti je lahko v spopadu učinkovita.

Gornje potrjuje samo še kratek pogled na razmere, ki so bile v svetu v tistih dneh. Sovjetska zimska ofenziva pred Moskvo je bila končana in Nemci so šli v ponoven napad. V Afriki so stale stvari za zaveznike še vedno skrajno slabo. Evropa je bila okupirana, podjarmljeni narodi so Nemce in Italijane sicer sovražili, dalj od sovražstva in solzavega patriotizma pa do tedaj še niso šli. To so dejstva, ki govorijo o naši lastni moralni in vojaški sili, saj smo delovali samostojno, sicer res v skupnem boju antihitlerjeve koalicije, toda ne v njeni senci in ne z njeno pomočjo. Ta koalicija je bila prav v tistem času potisnjena globoko v defenzivo in v boj za svoj obstanek.

Nič čudnega zato, če je ob takem vzponu partizanstva zajela domačo reakcijo skrajna panika in se je zato do konca vdinjala Italijanom in prav v tem času napravila v svojem izdajstvu zadnji korak. Pričela je s sklepnimi akcijami za oboroženo udeležbo na italijanski strani v boju proti partizanom. Konstituiranje slovenske reakcije v belo gardo je torej postajalo dejstvo.

Nimam pretenzij, da bi dajal celovito sliko političnih in vojaških razmer v tistih pomladanskih dneh. Bežno sem jih omenil le zato, da bi bilo moje pripovedovanje o konkretnih razmerah v krajih, kjer sem partizani bolj opredeljeno in moje doživljanje razumljivejše. Če tega ne bi storil, bi lahko prišel tisti, ki takratnega časa ne pozna, do sklepa, da so imele partizanske enote pač to srečo, da so se Kočevarji izselili in da je bilo zato možno najprej na Kočevskem partizanom kontrolirati precejšnji kos pokrajine. Čeprav je tudi odselitev Kočevarjev imela svoj pomen, pa ostane dejstvo, da je bila pomladanska partizanska ofenziva na Kočevskem samo sestavni del splošne partizanske ofenzive v t. i. ljubljanski pokrajini in da je bil njen končni uspeh ne le osvoboditev Kočevskega, temveč tudi pretežnega dela Notranjske, vse Suhe krajine, velikega dela Dolenjske, Bele krajine in celo Dolomitov v neposredni bližini Ljubljane.

Takoj po prihodu našega bataljonskega štaba na Smuko se je na osvobojenem ozemlju začutilo, da je glede reda in celotne organizacije, predvsem pa urejanja odprtih vprašanj v naših enotah zavel zelo pozitiven in ustvarjalen veter. Poznalo se je namreč, da je na osvobojeno ozemlje prav takrat prispelo celotno vodstvo naše NOB, torej glavni štab slovenskih partizanov, Izvršni odbor OF in CK KPS. Ta prihod sicer ni bil nikjer posebej oznanjen, vsaj v naših enotah ne. Takoj po prihodu s Kočevskega Roga v Suho krajino smo sicer zvedeli, da so prišli nekateri vodilni ljudje iz Ljubljane in da so se začasno nastanili nekje na področju Kopolj, Zvirč in Strug. Res je, da so prihajali postopoma, vendar nas ni nihče v začetku oficijelno obiskal. Ker je bilo tiste dni, še posebej na področju našega bataljona vsak dan izredno živahno premikanje enot, raznih terenskih institucij ter priliv vedno novih prostovoljcev, ni bilo zato nič čudnega, če so tudi v naš štab bataljona in k posameznim četam prihajali posamezni uniformirani partizani, se tam ustavljali za kakšno uro ali dve ter odšli dalje. Zato tem obiskom tudi nisem posvečal nobene pozornosti.

Ce se na kratko zadržim najprej na pomembnosti neposrednega kontakta našega vodstva z vojaškimi enotami, potem nimam pred očmi zgolj vojaških akcij, čeprav je zlasti na tem področju tudi te glavni štab vse pogosteje sam planiral. Mislim predvsem na energično urejanje nekaterih, takrat zelo perečih vprašanj glede odnosov znotraj samih enot, razmerij med enotami in terenom in še posebej na oblikovanje moralnopolitičnega profila poveljujočih ljudi. Obstoj osvobojenega ozemlja je namreč kaj kmalu začel odpirati vrata tudi nekaterim mirnodobnim pojavom, ki so bili tako po obliki kot po vsebini tuji naši revoluciji in bolj zapozneli odmev tistih norm v odnosih med ljudmi, za katere smo ob kapitulaciji stare Jugoslavije dejali, da jim v življenje nove družbe ne bomo več dovolili vrnitve.

Prihod našega vodstva na osvobojeno ozemlje je pomenil tudi soliden temelj za graditev socialistične zakonodaje. Res je, da je vojna dajala tem prizadevanjem svoje obeležje, ki se ga ni bilo mogoče izogniti. Toda če se ob tem najprej ustavim pri prisilnih ukrepih, ki so v vsaki revoluciji nujni, je potrebno ugotoviti, da prav ta čas sovpada z energičnimi ukrepi to prisilo spraviti v strugo zakonitosti in obrzdati subjektivistično tolmačenje njene upravičenosti. Ne trdim, da od tega trenutka naprej ni bilo nobenih ekscesov več, nobene krivice ali izrazitega avtokratizma posameznikov. Še so bili, posebno v izjemnem vojaškem položaju ali pa na kakem zelo slabo kontroliranem območju. Toda ne glede na to je treba reči, da ti pojavi niso bili tipični, da so bili res izolirani in da si je socialistična zakonitost že v samem začetku naše revolucije utirala solidno pot. Seveda pa graditev socialistične zakonodaje že v svojih začetkih ni bila vezana samo na ugotovitve in pridige, kako je treba delati v bodoče, ampak tudi na potrebne personalne spremembe in druge ukrepe.

V zvezi s prihodom vodstva na osvobojeno ozemlje bi rad omenil še, kako je prispeval k temu, da smo odpravili porajajoče se sektaško gledanje na našo revolucijo. Še danes je človek navdušen, kako smo prav v tistih časih čutili, da je naš boj sestavni del boja proti fašistični osi v celoti, da pa smo v njem popolnoma samostojni, da imamo popolnoma lastno fronto,

ki jo neposredno sami vodimo, da nismo pdružnica nikgar in da je ne glede na mednarodno solidarnost v boju proti fašizmu osrednji smoter našega vojskovanja bodoča usoda slovenskega naroda. Ta osrednji smoter našega boja je imel med drugim tudi svoj zunanji izraz, t. j. triglavko kot poglavitni del partizanske uniforme, na kateri smo kot emblem nosili slovensko zastavo z peterokrako zvezdo.

Zato je v tem času celo razmerje do narodnoosvobodilnega boja v Jugoslaviji imelo izključno ta pečat. Jasno je, da je OF že ob svoji ustanovitvi naglasila usodno povezanost slovenskega naroda z drugimi jugoslovanskimi narodi, vendar na temelju samoodločbe. Tudi od vsega začetka oboroženega boja smo imeli pred seboj za cilj Jugoslavijo kot skupnost enakopravnih jugoslovanskih narodov. Poudarjali pa smo, da je ta možna edino preko popolne svobode in samostojnosti vsakega naroda, ki jo je treba izraziti z afirmacijo njegove državnosti. Šele ko bo to doseženo, je realno vzpostaviti odnose skupnosti jugoslovanskih narodov v okviru zvezne države. Čas, o katerem pravkar govorim, t. j. obdobje prvega osvobojenega ozemlja, je predstavljal izredno uspešno uresničevanje te prve faze. Naravnost eruptivno so nastajali temelji dovršene slovenske državnosti. Nastajala je državno upravna organizacija in zrasla je slovenska partizanska vojska, ki je prav leta 1942, čeprav se to nekoliko čudno sliši, dosegla relativno najvišji vzpon. To stopnjo razvoja partizanske vojske ne opredeljujem s številom enot, njihovo udarno močjo in drugimi vojaškimi kriteriji, saj vemo, da je v čisto vojaškem pogledu v razvoju naše vojske prišlo no vrhunca šele kasneje. Mislim predvsem na njeno popolno samobitnost, popolnoma samostojno rast in delovanje v makro- in mikrostrategiji in taktiki. Predvsem pa mislim na dejstvo, da je bila nasproti ogromni okupatorjevi vojski v času njegove največje moči vojska slovenskega naroda pod vodstvom lastnega osvobodilnega gibanja. Z drugimi besedami: glede na dejstvo, da razen vrhovnega poveljstva partizanske vojske Jugoslavije ni bilo v tem obdobju še nobene druge formalne zveze med narodi Jugoslavije (do formiranja AVNOJ je prišlo šele kasneje, da ne govorim o II. zasedanju AVNOJ, ko je bila tudi formalno vzpostavljena jugoslovanska državna skupnost), je bila slovenska partizanska vojska tudi politično popolnoma samostojna in tako ne samo dejansko, ampak tudi formalno. Bila je oborožena sila slovenskega naroda in je zato v skladu s tem v celoti tudi delovala. Vrhovno poveljstvo partizanskih enot Jugoslavije je bilo zato v tistih mesecih vrhovno poveljstvo nacionalnih, samostojnih partizanskih armad. Vidno vez med njimi pa je od vsega začetka zagotavljalo dejstvo, da je naš boj povezovala Komunistična partija Jugoslavije, vrhovni komandant pa je bil tovariš Tito. Toda to dejstvo ni v ničemer prejudiciralo v tistih pomladanskih in poletnih mesecih 1942. leta dokončne oblike državne ureditve na ozemlju Jugoslavije. Eden od temeljnih ciljev je res že od vsega začetka bila državna skupnost jugoslovanskih narodov, vendar izključno po poti samoodločbe vsakega naroda.

O pomenu naše vojske govorim v tej zvezi namenoma več zato, ker je bila neposredno pred veliko italijansko ofenzivo leta 1942 na prvo osvobojeno ozemlje edinstvena priložnost pridružiti se tej vojski in osvobodilnemu gibanju ali pa ga vsaj ne motiti. Pred očmi imam namreč pojav oborožene

bele garde v italijanski ofenzivi, ki pomeni začetek tudi formalnega izdajstva in kolaboracije z okupatorjem ne tako majhnega števila Slovencev. Res je sicer, da bi Italijani kakor so tudi okupatorji v drugih predelih Slovenije, dobili med našimi ljudmi v vsakem primeru prodane duše, ki bi iz kakršnihkoli nagibov izdajali in celo oboroženi sodelovali v njihovi borbi proti partizanom. Vendar je pojav bele garde rezultat popolnoma odrejene politične platforme slovenske reakcije predvsem pa pretežne večine cerkvene hierarhije, ki je dala za nastanek in obstoj te oborožene formacije na razpolago svoja gmotna sredstva, organizacijo in vse kadre, ki jo do takrat še niso zapustili. To pa je nekaj čisto drugega, kot kolaboracija posameznikov ali drobnih skupin brez skupnih idejnopoličnih ciljev.

Gledam samo dejstva in razmišljam o njih. Če se ustavim samo ob koncu vojne, moram reči, da bi bil njen konec nekoliko drugačen, kot pa je bil, če ne bi prišlo do tako zločinske izdaje in kolaboracije vseh reakcionarnih političnih struktur, če ne bi s pojavom bele garde prav po zaslugi te reakcije okupator uspel formirati kvizlinške vojske. Udarna moč slovenskih partizanov bi bila bo koncu vojne še večja, proces dokončnega osvobajanja Slovenije bi bil zato ugodnejši in krajši. Končali bi ga popolnoma sami. Narodnoosvobodilna vojska Slovenije bi kot integralni del v boju zrasle jugoslovanske armade tudi v zaključnih operacijah hitro obvladala sovražnika in ne bi bilo potrebno prav v tej fazi angažirati tako številnih drugih elitnih enot jugoslovanske armade. Vojna bi v celoti zahtevala manj žrtev, na drugi strani pa bi slovenska narodnoosvobodilna vojska znatno prej zasedla skrajne slovenske nacionalne meje in tako dejansko onemogočila prodor zavezniških vojsk prek njih (Trst, Celovec itd.) v sklepnih operacijah proti umikajoči se nacistični vojski. Spomnimo se samo končnega boja bele garde na strani Nemcev, ki so se borili proti naši partizanski vojski celo po formalni brez-pogojni kapitulaciji Nemčije.

V teh zapiskih človek ne more o tem obširneje govoriti, ker je za to potrebna globlja študija. Kljub vsemu pa se razmišljanjem v tej smeri ne morem odpovedati. Kakorkoli že, povedati hočem, da vsi tisti, ki so danes zaskrbljeni nad usodo slovenskega naroda in namenoma ne vidijo sedanjega položaja in perspektiv Slovenije, pa se iz kakršnihkoli vzrokov niso udeležili narodnoosvobodilnega boja, bodo prej ali slej morali spoznati, da se oglašajo popolnoma ob nepravem času. Takorekoč vse se je za to usodo našega naroda dalo storiti v tistem času, o katerem govorim sedaj, ker so se takrat postavljali temelji svobode in državnosti Slovencev. Če sedaj kažejo na probleme, ki jih v zvezi z nadaljnjim vzponom samostojnosti in državnosti našega naroda v okviru jugoslovanske zvezne državne skupnosti še moramo rešiti, in če ob tem zadevamo na razne težave in ovire, potem je vsakemu, ki pozna našo najnovejšo zgodovino in je hkrati pošten, jasno, da gre z njihove strani izključno za politično špekulacijo, za borbo za oblast, ki bi bila privesek tujih imperialističnih sil. Če bi jim bil interes našega naroda kadarkoli primaren, bi mu lahko brez posebnih naporov podredili svoje razredne interese in se priključili naši borbi od vsega začetka. Pri tem jih niti najmanj ne bi smelo motiti dejstvo, da je bila resnična osvoboditev in samostojnost tega naroda v usodni odvisnosti z drugačno družbenopolitično ureditvijo, kot

pa je bila pred vojno. Konec koncev so imeli vse to pred očmi mnogi, ki so bili prej v raznih meščanskih strankah in niso imeli nikakršne zveze s Komunistično partijo, pa so se v usodnem trenutku pridružili Osvobodilni fronti kot njeni aktivni borci. Verjeli so, da bodo povojne rešitve prav tako originalne, kot sam začetek boja in da tistemu, ki bo hotel delati, eksistenca ne bo ogrožena.

In kako je danes, po več kot tridesetih letih? Ali so se »ušteli« tisti, ki so svoje osebne, politične in gmotne interese podredili splošnim — boju za osvoboditev?

Naš samoupravni sistem je kljub vsem občasnim nihanjem ustvaril odnose, v katerih je moč vnovčiti znanje, iniciativo, prizadevnost in žal celo špekulativne in parazitske sposobnosti. Kako smo daleč torej od primitivno pojmovanega komunizma, od sovjetizirane družbe, od uniformiranosti baze in nadgradnje. Res, do stanja, do katerega smo prišli, je peljala vijugasta pot, toda nikoli stran od osnovne smeri. Danes se lahko kažejo kot zaostrena kvečjemu tista vprašanja v naši družbi, ki odkrivajo elemente socialne neenakosti, ki ne izvirajo od rezultatov dela, ampak iz oživljanja takih oblik »ustvarjanja in poslovnih odnosov«, ki za socializem še zdaleč niso karakteristične. Skratka, v tem trenutku je urgentnejša afirmacija nekaterih osnovnih kategorij socialističnih odnosov, kot pa spopad s sektaškim pojmovanjem družbe in odnosov v njej. Nisem daleč od resnice, če ugotovim, da je bila frontovska vizija povojne družbene ureditve v najširših okvirih takšna, kakršno imamo oz. bi radi imeli danes. Mislim, da mladi rod vsa ta dejstva premalo prepričljivo pozna. Na drugi strani pa je tudi naša reakcija na neobelogardistične izpade preveč plehka, nesistematična in večkrat politično oportunistična.

Še eno stvar bi omenil. Belogardistična reakcija je preko svojega propagandnega aparata ponavljala med drugim tudi predvojne klevete, češ da je KPS v »nekih« sporazumih s KPI in KPA pristala na to, da ostaneta Primorska in Koroška zunaj meja slovenske državne tvorbe. S tem natolcevanjem so hoteli prikazati pomen t. i. internacionalizma, ki naj bi bil vsakemu komunistu vse, interes matičnega naroda pa temu izključno podrejen. Te pamfletistične propagande bele garde je moralo biti kmalu konec spričo dejstva, da je bila vključena prav po zaslugi KPS v osnovne programske točke OF osvoboditev vse Slovenije s Primorsko in Koroško vred. KPS je zelo konkretno pokazala, da je internacionalna solidarnost revolucionarnega gibanja možna samo preko popolne nacionalne in socialne afirmacije vsakega naroda in da te v nobenem primeru ni mogoče podrediti višjim ciljem proletarskega internacionalizma. Tudi če so v njenih vrstah posamezniki pojmovali proletarski internacionalizem dogmatično, je proti njim energično nastopila, brez bojazni, da bi ji zato kdorkoli očital nacionalizem. Konec koncev ni naključje, da je prav na tem vprašanju, kako namreč pojmovati internacionalizem in interes posameznega naroda, prišlo do spopada s Stalinom in da je ta ne samo slovenske, temveč vse jugoslovanske komuniste obsodil, da so buržoazni nacionalisti. Pa tudi danes je karakteristično, da prav komunisti v prizadevanjih za družbo, kakršno gradimo, odstranjujejo vse tisto, kar preprečuje nadaljnji vzpon enakopravnosti vseh narodov v Jugoslaviji, pa naj bodo to

unitaristične koncepcije ali pa nacionalizem in šovinizem predvojnega tipa, ki je bil in je daleč od resničnega interesa posameznega naroda.

Če bi slovenska pa tudi druga jugoslovanska reakcija ne skočila politično in vojaško partizanskemu osvobodilnemu boju v hrbet, bi bila Jugoslavija vseskozi glede notranjih odnosov na tisti kvalitetni ravni, ki se uveljavlja danes. Ne trdim, da začetek jugoslovanske državne skupnosti ni popolnoma prežemal duh, kakršen se uveljavlja danes, saj je znano, da so bile republike praktično konstituirane na II. zasedanju AVNOJ in da so one dajale mandat vrhovnim organom. Pa tudi takoj po vojni še ni tako hitro prišlo do tako imenovanega etatizma in centralizma, o katerem danes toliko govorimo. Obdobje etatizma in centralizma je bilo in celo danes se srečujemo z njegovimi ostanki. Nimam se namena kaj več zadrževati ob vzrokih, od katerih je odvisen. To so v glavnem znane stvari. Opozoril bi pa vseeno na tole: Res je, da so obdobje etatističnega vodenja družbenih zadev narekovali tudi nekateri objektivni vzroki in ne samo dogmatična interpretacija marksizma. V mnoge take objektivne pogoje smo bili pahnjeni s silo, torej v nemajhni meri tudi po zaslugi obnašanja reakcije med vojno. Spomniti se je potrebno samo na situacijo glede naših odnosov z zahodnimi zavezniki neposredno ob koncu vojne in na ravnanje Sovjetske zveze ob tem; dalje na Informbiro in totalno blokado Jugoslavije in končno tudi na vojno razdejanje in splošno gospodarsko ter drugo zaostalost, ki smo jo podedovali. Marsikaj je bilo v tistem času možno obvladati samo preko hitre in učinkovite intervencije države, in to iz enega mesta. V taki situaciji je rasel centralizem, polagoma pa je izginjala atmosfera tistih odnosov popolne enakopravnosti, ki je bila ustvarjena med jugoslovanskimi narodi že med vojno, izražena v afirmaciji državnosti vsakega posebej in potrjena v jugoslovanski zvezni državni skupnosti preko načela prostovoljne združitve na II. zasedanju AVNOJ. To, kar si glede odnosov znotraj Jugoslavije prizadevamo v najnovejšem času, je torej obnavljanje tistega, kar smo že imeli, seveda na kvalitetno višjem nivoju in v skladu z razmerami, ki jih ustvarja splošen razvoj doma in v svetu.

Zavedam se, da sem precej govoril o vprašanjih, ki so aktualna sedaj, ko to pišem. Hotel sem pač z današnjimi očmi prikazati nesporno dejstvo, da je bil naš boj od vsega začetka razbremenjen kakršnegakoli levega radikalizma in da je bil dosežen glede tega prepričljiv višek že spomladi leta 1942, ob prvem obsežnem osvobojenem ozemlju v t. i. ljubljanski pokrajini. Hkrati pa sem hotel še posebej podčrtati prispevek vodstva našega osvobodilnega gibanja k takemu vsenarodnemu in hkrati za vse poštene Slovence sprejemljivemu revolucionarnemu boju. Če sem se torej ustavil ob teh dejstvih na videz skoraj preko mere, me je k temu gnalo prepričanje, da bi ta, kakršnegakoli levega radikalizma osvobojen boj, dobil še neprimerno večji obseg, kolikor ne bi prišlo do tako globokega narodnega izdajstva s pojavom bele garde. Reakcija na oborožen napad bele garde je z naše strani namreč nujno vodila v radikalnejši politični in vojaški obračun s slovensko izdajalsko reakcijo. To pa je začrtalo v našem boju nekatere karakteristike razrednega boja, ki bi se jim sicer lahko izognili brez škode za končno zmago socialistične revolucije pri nas. Slovenska reakcija z belo gardo tako ni izdala samo svojega lastnega naroda in mu zabodla nož v hrbet, ampak je izdala tudi tiste,

ki jih je predstavljala nepoučenim ljudem kot zaveznike, torej Angleže in Amerikance. Zainteresirana je bila samo za svojo oblast nad ljudmi. Ker pa je z razpadom stare Jugoslavije trenutno to oblast izgubila, si jo je bila pripravljena nadomestiti z vsemi sredstvi in celo deliti s tistimi, ki so sklenili slovenski narod utopiti v svojem rasističnem morju. Ni ji pa bilo mar, ali Slovenci danes govorijo slovensko, po nekaj generacijah pa italijansko ali nemško.

Ni ji šlo niti za zmago zahodnega sveta v spopadu s Hitlerjem. K tej zmagi namreč ni bila pripravljena ničesar prispevati takrat, ko je bilo to najbolj potrebno. Narobe. Ko je leta 1942 še vedno kazalo dobro Hitlerju in Mussoliniju (posebno Hitlerju), je slovenska reakcija nad zahodnjaki kar hitro naredila križ in trdno računala na zmago sil Osi in s tem na posledice v mednarodnih odnosih in na naših slovenskih tleh. Odločitev za sodelovanje v oboroženem boju na okupatorjevi strani je temeljila torej na trdnem pričanju o zmagi sil Osi.

O prvem osvobojenem ozemlju, posebno pa o nastajanju revolucionarne oblasti je napisanih že mnogo razprav. Vendar pa v teh spominih ne morem mimo tega, da ne bi tudi jaz povedal vsaj še nekaj načelnih misli. Nastanek tega ozemlja se je odvijal tako neposredno pred mojimi očmi oziroma sem tudi sam tako neposredno sodeloval v prizadevanjih zanj, da človeka vedno znova spodbuja k razmišljanju in odpira vedno nove aspekte glede na njegov pomen.

Kot nekateri drugi sem tudi jaz po svoje doživljal začetke naše nove oblasti na osvobojenem ozemlju. Še danes je privlačno ne samo to, kako je nastajala, kakšno konkretno organizacijsko obliko je imela, ampak tudi okolje, v katerem je delovala in vsebina njenega delovanja. Šlo je v resnici za ljudsko oblast, za odločanje v najtežjih vojnih okoliščinah. Res je, da so bili odbori OF prvi organi oblasti in da povsod še niso bili izvoljeni na volitvah s tradicionalnim volilnim postopkom, toda delovali so ob neprestanem kontaktu z ljudmi. Odločitve so bile sprejete na sejah odborov in zborovanjih, ki so tako po obsegu in vsebini že takrat delovali kot kasnejši zbori volivcev. Ni šlo za nikakršno demagogijo, za proklamiranje nedosegljivih stvari, za sektaške posege, temveč za reševanje vseh tistih zadev, ki jih prinaša vojna. Te probleme so ljudje razumno pretehtali in glede na konkretne okoliščine zanje poiskali rešitve. Mislim, da lahko rečem, da so rekdokdaj kasneje ljudje tako dosledno in samostojno vsklajevali potrebe z možnostmi.

Aktivist OF je v tistih prvih trenutkih porajajoče se nove oblasti znal zelo občutljivo skrbeti za širjenje in utrjevanje načel ljudske oblasti in za njihovo uresničevanje.

Občutljivo pojmovanje funkcij organov nove ljudske oblasti je bilo v tistih dneh vseskozi pričujoče. Šlo je za zavestna prizadevanja, da se pojmu ljudske demokracije zagotovi, kot pravimo, meso in kri. Šlo je za to, da se ne dovoli z demagogijo in slabo prakso osramotiti ta pojem, ga besedno zlorabljati in odtujiti ljudem. Če kdaj, potem je bilo takrat še posebej jasno vsem aktivistom in drugim pripadnikom narodnoosvobodilnega gibanja, da besede in definicije nekega pojma ne prinašajo zelenih učinkov, če niso združene z

dejanji, z vnetim prizadevanjem uresničiti jih v skladu s splošnimi razmerami in možnostmi. To prepričanje pa je na drugi strani še poglobljalo dejstvo, da praksa porajajoče se ljudske oblasti ni bila samo pod skrbnim in kritičnim očesom vseh pripadnikov narodnoosvobodilnega gibanja, ampak tudi pod prežečim in sovražnim spremljanjem okupatorja in še posebej domačih izdajalcev. Slovenska reakcija je že leta pred vojno v svoji antikomunistični histeriji bila plat zvona glede t. i. skupnih kotlov, odprave družin itd. Nemočni so morali sedaj vzeti na znanje, da je prišlo do nove oblasti pod komunističnim navdihom, vendar brez prerokovanih atributov. Še posebej so bila zato utemeljena prizadevanja Osvobodilne fronte, da napovedi slovenske reakcije doživijo popolni polom.

Mnoge misli se še vsiljujejo ob spominu na prvo osvobojeno ozemlje. Med vsemi pa vedno znova silí v ospredje osrednja: boj za to ozemlje in vse, kar se je na njem oz. ob njem zgodilo, je postal temelj, na katerem smo nadaljevali in razširili našo revolucijo. Ta temelj je zagotovil njen zmagovit konec. Ni šlo samo za to, da smo s prvim osvobojenim ozemljem pred vsem svetom pokazali, kaj hočemo in da je bil najpopolnejši odraz tega hotenja vzpon partizanske vojske in oblikovanje osnov slovenske državnosti z novo, ljudsko oblastjo. To je predvsem zgodovinski uspeh. Poglavitno je namreč bilo, da ta uspeh ni bil le enkrat, samo epizoda v prizadevanjih slovenskega naroda za svoj obstoj in družbeno ureditev, ki naj prinese tudi socialno pravičnost. Zgodovinski pomen prvega osvobojenega ozemlja je prav v tem, da gibanje, ki ga je ustvarilo, ni doživelo usode kmečkih uporov, s katerimi je slovensko ljudstvo pred stoletji uveljavljalo podobne težnje, ki pa je bilo po začetnih uspehih premagano in izpostavljeno še hujšemu nasilju in izkoriščanju. Partizanski boj je zagorel prav tako silovito kot takratni upori, s to razliko seveda, da ni ugasnil, da ga nasprotnik ni mogel pogasiti.

Prvo osvobojeno ozemlje in ofenziva, ki so jo Italijani s pomočjo bele garde sprožili proti njemu, pomeni zato zaključek prve nadvse učinkovite etape narodnoosvobodilnega boja in socialne revolucije. Velika italijanska ofenziva v poletnih mesecih 1942. leta, ki je bila zelo širokopotezno zastavljena in vodena, ni dosegla večjega cilja. Njen glavni namen pa je sploh v celoti propadel. Čeprav je fašistična Italija sprožila ofenzivo, ki za italijansko vojsko ni poznala človeških (angažiranih je bilo nad šestdesettisoč vojakov z vso ustrezno oborožitvijo), časovnih, materialnih in vseh drugih omejitev, je partizanska vojska iz tega spopada izšla nepremagana, Osvobodilna fronta pa politično in organizacijsko preizkušena in utrjena. Slovenska državnost, porojena na osvobojenem ozemlju, je bila sicer postavljena pred nove in zahtevnejše naloge spričočasne izgube precejšnjega dela tega ozemlja in oboroženega nastopa bele garde, vendar je tudi v novih pogojih v celoti opravila svoj izpit. Sposobna je bila nadaljevati in celo razširiti boj. Italijanom, Nemcem in beli gardi je razbila vsako iluzijo o možnosti, da bi ga zadržali. Kakor se navidez sliši čudno: slovenska državnost se je prav v tem času začela med drugim odražati tako, da je bila OF sposobna uspešno voditi pravo vojno, čeprav v neenakih pogojih. Okupatorji in njihove sluge so

morali spoznati, da ne gre za upor, ki ima viharen začetek, kratek vzpon in katastrofalen konec. Sprijazniti so se morali z dejstvom, na katerega pred osvobojenim ozemljem in poletno ofenzivo še v mislih niso resno računali. Slovenski partizani so odpri trajno bojišče in ga skupno z drugimi jugoslovanskimi partizani na ozemlju v aprilski vojni premagane Jugoslavije spremenili v drugo fronto proti silam Osi v Evropi.

POMEN URBANSKE DOKUMENTACIJE ZA OBČINO GROSUPLJE

Vinko Petrič

Sodobnega življenja si brez cele vrste vsak čas dosegljivih podatkov sploh ne moremo več predstavljati. Noben projekt ne more biti realen, če se ne opira na podatke o dejanskem stanju. Le-ti pa se zbirajo v raznih evidencah, ki pa na žalost niso tako urejene, da bi lahko služile vsem namenom, niti niso vselej dosegljive, ker se vodijo posamično in v skladu s potrebami službe, ki jih vodi. Vse to povzroča projektantom veliko izgubo časa, ne samo zaradi težavnega iskanja, temveč tudi zaradi nepopolnosti podatkov.

Poleg splošnih evidenc, ki jih statistika potem obdeluje s statističnimi metodami in te analize uporablja za prognozo nadaljnjega razvoja, imamo tudi resorne evidence, ki jih vodijo posamezne panoge, službe in podjetja za svoje potrebe (npr. evidenca o gozdovih, loviščih, cestah, zgradbah, vodotokih, železnicah itd.). Vse te resorne evidence so vodene neenotno, večji del pa so tudi težko dosegljive in uporabljive.

Za racionalno prostorsko planiranje in reguliranje upravnih, gospodarskih, premoženjsko-pravnih in drugih odnosov potrebujemo dobro organizirano in urejeno evidenco vseh elementov prostora. Le-ta sestoji iz geodetskih načrtov in kart in iz katastrov nepremičnih elementov prostora. Pri nas je ta evidenca šele v povojih. Edini dve prostorski evidenci, ki pokrivata celotno področje SRS, sta kataster zemljišč in zemljiška knjiga. Obe evidenci slonita na zastarelih, po grafični metodi izdelanih načrtih, na katerih je samo horizontalna predstava posestnih, kulturnih in objektnih mej. Površine parcel so glede na današnje cene stavbnih zemljišč premalo natančne, zemljišča pa so ovrednotena samo glede na proizvodno sposobnost, pa še to po metodah, ki so danes zastarele in nerealne.

Za potrebe prostorskega in urbanističnega planiranja potrebujemo predvsem tri temeljne prostorske evidence: sodoben kataster zemljišč, kataster komunalnih naprav in kataster zgradb. Iz teh treh temeljnih evidenc lahko izdelamo še celo vrsto evidenc, potrebnih za razne namene. Zakon o katastru komunalnih naprav iz leta 1968 obvezuje tako občine kot ustanove, da izdelajo kataster komunalnih naprav in ga vzdržujejo. Izdelava vseh vrst katastrov pa je vezana na karte in načrte, teh pa danes prav tako še nimamo. Za izdelavo katastra komunalnih naprav in katastra zgradb potrebujemo za vsa naselja načrte v merilu 1:1000 ali 1:500, kataster zemljišč zunaj naselij pa lahko izdelamo v manjših merilih (1:2500 in 1:5000).

Po zakonu o geodetski službi iz leta 1970 se za naselja ki jih določi občinska skupščina, vodi tudi urbana dokumentacija. Ta obsega grafične in

številčne prikaze naravnih in umetnih objektov urbanskega pomena ter zemljiških površin, ki so z akti pristojnih organov družbenopolitičnih skupnosti namensko porazdeljene, rezervirane ali zavarovane. To je zbirka različnih temeljnih dokumentacij, obdelanih tako, da služijo za urbanistično načrtovanje in za delo občinskih upravnih organov.

Urbanska dokumentacija bi morala biti osnova za izdelavo urbanističnih načrtov in zazidalnih načrtov, primerno generalizirana pa tudi za izdelavo urbanističnih programov in regionalnega prostorskega plana. Prav tako služi za urejanje mestnega zemljišča, za potrebe statistike, za določanje davkov in prispevkov itd. Popolna urbana dokumentacija v reprezentativni obliki je izdelana samo za mesto Jesenice, v izdelavi pa je še tako imenovani urbanski atlas za nekaj drugih mest. Na splošno pa obstoji urbana dokumentacija samo v obliki raznih tematskih kart, ki jih potrebujejo razne organizacije.

V takšni urbanski dokumentaciji kot je na primer urbanski atlas Jesenic, je na karti 1:5000 prikazano praktično vse, kar je narejenega, projektiranega ali možnega. Na posameznih kartah je obdelano osončenje (kar je važno za ozko alpsko dolino), hišne številke, ulice, ceste in trgi, kategorizacija cest in ulic, komunalni vodi, namembnost in etažnost zgradb, varstvo narave, kulturni spomeniki, dejavnosti, samostojni obrtniki, varstvo pred hudimi nesrečami in inventarizacija načrtnih posegov. Uporabnost takšnega atlasa je torej zares mnogostranska, kljub nekačerim pomanjkljivostim, ki so jih uporabniki atlasa že opazili.

Skupščina občine Grosuplje še ni določila naselij, za katera naj bi se vodila urbana dokumentacija. Edino naselje na njenem področju, ki bi prišlo v poštev za izdelavo urbane dokumentacije, je naselje Grosuplje. Doslej je bilo glede tega napravljeno bolj malo.

Zaradi nagle urbanizacije v občini, posebno pa v naselju Grosuplje, je skupščina naročila izdelavo urbanističnega programa že leta 1966. e samo viri in podatki, navedeni na začetku tega programa, govore o tem, kaj vse so morali prebrskati izdelovalci in na koliko različnih mestih so morali iskati podatke, potrebne za njegovo izdelavo. Urbanistični program občine Grosuplje je bil sprejet z odlokom občinske skupščine 12. julija 1967.

Urbanistični program je izdelan za dobo 30 let. V njem je določeno, naj bi se gradnja v občini koncentrirala v glavnem v dveh naseljih: Grosuplje in Ivančna gorica. Za Grosuplje naj bi se izdelal urbanistični načrt in zazidalni načrti, samo zazidalni načrti naj bi se izdelali za naselji Ivančna gorica in Višnja gora in za posamezna območja naselij: Krka, Šentvid pri Stični, Šmarje-Sap, Videm-Predstruge in Zagradec na Dolenjskem-Fužine. Vsa druga naselja in območja v občini Grosuplje naj bi se urejala po urbanističnem redu, o katerem je skupščina občine Grosuplje sprejela odlok istega dne.

Kot rečeno naj bi bila stanovanjska gradnja koncentrirana v glavnem v naseljih Grosuplje in Ivančna gorica. Že v tem kratkem času po sprejetju urbanističnega programa se je pokazalo, da gradnja v Grosupljem daleč presega gradnjo v Ivančni gorici in da je zanimanje za gradnjo v naselju Šmarje-Sap vsaj enakovredno, če ne večje od zanimanja za gradnjo v Ivančni gorici. Prav tako kaže naselje Grosuplje tendenco širjenja v smeri proti naselju Šmarje-Sap, ne pa proti cesti I. reda Ljubljana—Zagreb. Zadnji zazidalni

načrt obsega sicer področje proti Jerovi vasi (350 parcel), vendar je izvedljiv samo delno, ker omenjeno področje prepleta mreža daljnovodov. Ti bodo prestavljeni šele po zgraditvi nove transformatorske postaje južno od Grosupljega. Zato je prav, da je predvideno na vsakih 5 let vsklajevanje urbanističnega programa s spremenjenimi gospodarskimi razmerami in splošnimi družbenimi potrebami in koristmi. To vsklajevanje poteka v Grosupljem prav v letošnjem 1972. letu.

Za naselje Grosuplje še ni izdelan urbanistični načrt, ki je predviden po urbanističnem programu. Izdelanih pa je bilo že več zazidalnih načrtov za posamezne predele naselja Grosuplje, prav tako pa tudi za predele v drugih naseljih. Pri tem se je pokazalo kot velika ovira pomanjkanje geodetskih podlog kot tudi drugih prostorskih evidenc.

Medtem ko za zazidalne načrte zunaj naselja Grosuplje sploh ni bilo geodetskih podlog in je bilo treba najprej izdelati posnetke terena za področja, ki so jih zajemali, pa je v samem Grosupljem obstajala geodetska podloga iz leta 1942, ki pa ni več ustrezala sodobnim potrebam. Načrti so bili sicer kartirani v merilu 1:1000, vendar so postali zaradi naglega razvoja naselja — posebno po zadnji vojni — in zaradi tega, ker jih več let ni nihče vzdrževal, popolnoma neažurni. Vsi podatki, razen samih načrtov in računanja poligonske mreže so se izgubili. Poligonska mreža je bila računana v samostojnem sistemu. Poleg tega ti načrti niso bili izpeljani niti v katastru zemljišč niti v zemljiški knjigi.

Ker drugih načrtov ni bilo, smo morali usposobiti za potrebe urbanistov vsaj te načrte. To pa ni bila lahka naloga, ker — kot že rečeno — ni bilo topografij poligonskih točk. Po grafičnih podatkih iz načrtov smo našli nekaj poligonskih točk, nato pa smo nanje navezali nove poligone. Zaradi pomanjkanja časa pa nismo utegnili izmeriti drugega kot nove objekte, ki jih je zraslo že lepo število. Grosuplje pa se je med tem spremenilo tudi v vertikalnem smislu, in to znatno.

Zaradi vseh teh pomanjkljivosti so nastale težave pri izvajanju zazidalnih načrtov. Posestne meje, vrisane v starih katastrskih načrtih, ki so bili še vedno uradni in v načrtih v merilu 1:1000, na katerih so bili izdelani zazidalni načrti, so se večkrat znatno razlikovale, to pa je pri prenosu na teren privedlo do sporov, ki so se sicer dali zgladiti, so pa zavirali delo. Zaradi nepopolno predstavljenega reliefa na reambuliranih načrtih je večkrat prišlo do tega, da je projektant zarisal projektirano cesto pravokotno na strm ussek, zato je večkrat prišlo do bistvenih sprememb v zazidalnem načrtu. Res pa je, da projektanti tudi na sodobnih načrtih s popolno višinsko predstavo včasih premalo upoštevajo relief.

Leta 1967 je občina Grosuplje sprejela odlok o imenovanju cest in ulic v naselju Grosuplje, pri tem je bila tudi izdelana karta hišnih števil na kopiji katastrskega načrta 1 : 2880. Istega leta je Geodetski zavod SRS po naročilu občine začel na novo meriti naselje Grosuplje z okolico, ki je po urbanističnem programu predvideno za zazidavo. Leta 1970 je bil za to področje, za katero je bila ustanovljena tudi nova katastrska občina, ki se imenuje Grosuplje-naselje, izdelan nov katastrski in zemljiškooknjižni operat, s tem je bila dana osnova za popolno prostorsko evidenco na področju naselja Gro-

suplje. S tem je bila tudi odpravljena še ena težava, namreč meja med starima katastrskima občinama k. o. Grosuplje in k. o. Stranska vas, ki je tekla po sredi naselja, tako da jo je bilo treba pri izvajanju skoraj vsakega zaidalnega načrta spreminjati. Načrti so izdelani v merilu 1:1000.

Kolikšna je bila potreba po teh načrtih, se vidi že po tem, da so razni uporabniki že tedaj, ko so bili še v izdelavi, množično segali po njih.

Za področje naselja Grosuplje je že izdelana tudi državna karta v merilu 1:5000, za leto 1972 pa je predvidena izdelava katastra komunalnih naprav. Tako ne bo več ovir za izdelavo urbane dokumentacije, ki bo podlaga za vse nadaljnje projekte v naselju Grosuplje. Grosuplje je namreč že doseglo stopnjo razvoja ko morajo biti vsi posegi v njegov prostor, ki ga ni več na pretek, dokazano upravičeni, to pa je mogoče doseči le s popolno urbano dokumentacijo.

Urbanska dokumentacija v Sloveniji je šele na začetku svoje poti. Do sedaj edini primerek zbrane urbane dokumentacije je tako imenovani urbanski atlas Jesenic, zato je težko podati kritično oceno. Dejstvo je, da so že sami izdelovalci atlasa kot tudi prvi uporabniki opazili več pomanjkljivosti: ni vrisano telefonsko in toplovodno omrežje, niso registrirane komunalne površine kot tudi vse izmere v velikih merilih, ki so jih opravile razne organizacije za svoje potrebe itd. Prihodnost pa bo šele pokazala, kakšni problemi bodo nastali pri vzdrževanju urbane dokumentacije. Pri stanju prostorskih evidenc, kakršno je današnje, je vsak podatek, ki ga potrebujemo za urbano dokumentacijo, potrebno izbrskati iz nepreglednih evidenc, ki jih vodijo posamezne službe za svoje potrebe, to pa je težavno in zamudno delo. Očitno je torej, da urbane dokumentacije ne bo mogla biti redno vzdrževana, dokler ne bodo temeljne prostorske evidence in iz njih izhajajoče druge evidence ne samo nastavljene, temveč tudi vodene po enotnem sistemu v nekem centru in z elektronskimi stroji, tako da bo vsak podatek takoj pri roki. En tak sodobno voden center bi bil za Slovenijo dovolj.

Pri tem pa nastane vprašanje, katera naj bi bila najmanjša enota, na kateri bi bili registrirani vsi podatki bodočih prostorskih evidenc. Parcela je premajhna, posestva pa so razdrobljena. Na Švedskem je najmanjša enota komasirano posestvo, določeno s koordinatami. Pri nas bi popolna komasacija, čeprav potrebna, terjala preveč dela, ki ga z razpoložljivimi močmi in sredstvi ne bi zmogli. Zato bo potrebno najti kakšne primernejše enote, ki bi jih lahko takoj uporabili. Mogoče bi bile kot najmanjše enote **primerne** skupine parcel, ki leže med potmi in katerih oglišča bi bila določena s koordinatami, znotraj teh kompleksov pa bi seveda do nadaljnjega še druge parcele v dosedanji obliki.

Prvo delo, ki ga nagla urbanizacija terja od geodetske službe, je torej izdelava kart in načrtov ter brezhibno organizirana evidenca o vseh elementih prostora. Samo na ta način bodo dobili projektanti osnove, na katerih bodo lahko — upošteva vse podatke prostorskih evidenc — načrtovali bodoči razvoj mest in naselij v prostoru, ki je čedalje manjši in čedalje bolj dragocen.

PROBLEMI RAZVOJA VIŠNJE GORE

Vinko Petrič

UVOD

Višnja gora je eden od lokalnih centrov v občini Grosuplje, določenih s sklepom občinske skupščine, ki opravlja določene funkcije (zdravstvo, šolstvo, kulturna dejavnost, preskrba prebivalstva) in v katerih sta razviti obrt in lokalna industrija. V teh centrih je v okviru funkcij, ki jih opravlja in v skladu s potrebami predvidena določena gradbena dejavnost, kot je graditev stanovanj in objektov za zaposlitev domače delovne sile. (sklep o določitvi vplivnih območij na območju občine Grosuplje, objavljen v Glasniku št. 61 dne 30. avgusta 1963). Sklep tudi določa, da je za Višnjo goro z okolico zaradi turističnega in zgodovinskega pomena kraja potrebna urbanistična dokumentacija.

Mnogo bolj kot lokalni center je Višnja gora pomembna kot izreden zgodovinski spomenik in kot središče področja, bogatega s turističnimi in kulturnozgodovinskimi znamenitostmi. Nemara je prav dejstvo, da so si Višnjani po zadnji vojni preveč prizadevali izboljšati si življenjske pogoje s postavitvijo kake industrije, namesto da bi začeli oživljati in propagirati svojo bogato zgodovino, krivo, da je Višnja gora postala nekam pozabljena in jo motorizirani turisti največkrat samo mimogrede pogledajo iz svojih vozil, drvečih po betonski cesti.

Ni dvoma, da tudi leta 1958 zgrajena cesta Ljubljana—Zagreb, in skriti, improvizirani višnjegorski priključek nosita precejšen del krivde za nezanimanje turistov. Po stari cesti se namreč ni dalo izogniti Višnji gori. Vendar bi z domiselno propagando in z oživitvijo tradicij postala Višnja gora kaj kmalu spet na široko znana in občudovana. Predvsem s tega vidika je treba gledati prihodnji razvoj Višnje gore in njenega zaledja.

PROSTOR

Relief in značaj površja

Višnja gora s svojim zaledjem zajema sredino severnega dela občine Grosuplje. Sama Višnja gora leži na začetku doline, ki leži proti jugovzhodu in po kateri tečeta cesta I. reda Ljubljana—Zagreb in železnica Ljubljana—Karvršino od 1,5 kp/cm², odvisno od stopnje konsolidacije.

Klimatske razmere

Za glavne meteorološke elemente (temperatura in padavine) je treba uporabljati čim daljše nize opazovanj. Za temperaturne podatke so bili uporabljeni podatki meteorološke postaje v Višnji gori, obsegajoči obdobje 1925 do 1956. Za ugotovitev padavinskih razmer pa so bili uporabljeni podatki za obdobje 1925—1956 in 1951—1960 iste meteorološke postaje. Meteorološka postaja v Višnji gori leži na nadmorski višini 358 m.

Temperaturne razmere

Najhladnejši mesec je januar, najtoplejši pa julij. Temperatura zraka se lahko spusti pod zmrzišče v vseh mesecih, razen v juniju, juliju in avgustu. Na minimalne temperature pod -10 stopinj C moramo računati v času med novembrom in marcem. V tem obdobju se je temperatura nekajkrat spustila celo pod -20 stopinj C, vendar to ni reden pojav.

Padavinske razmere

Vsi meseci v letu niso enako vlažni, temveč se količina padavin spreminja. Zaporedne mesečne razlike so majhne, od letnih časov pa je najbolj vlažna jesen, najmanj pa zima.

Največ dni s padavinami je v juniju, najmanj v septembru, vendar se september odlikuje z najintenzivnejšimi padavinami.

Dnevne višine padavin preko 100 mm/m^2 so redek pojav, saj je bila taka dnevna višina padavin v desetletju 1951—1960 zabeležena le dvakrat — $110,2$ milimetrov 11. septembra 1953 in $127,4$ milimetrov 29. oktobra 1959.

Snežne padavine in snežna odeja so v hladni polovici leta reden pojav. Sneži med oktobrom in majem. Za daljši čas obleži sneg v decembru, januarju in februarju. Trajanje snežne odeje je odvisno predvsem od lege, ker višinske razlike niso dovolj velike, da bi bile odločilne.

Podatki o debelini snežne odeje so pomanjkljivi. V normalnih letih doseže ta debelina $25-30$ cm. Ekstremen primer je bil februar 1952, ko je snežna odeja dosegla višino 126 cm.

Vetrovne razmere

Na vetrovne razmere vpliva v znatni meri relief. Zaradi vizualnega opazovanja vetrov so vetrovne razmere podvržene subjektivni oceni opazovalcev. Po letnih rožah vetrov prevladujeta vzhodnik (272 ‰) in zahodnik (266 ‰). lovac. Nadmorska višina Višnje gore je 389 metrov. Južno od Višnje gore se dviga Križka planota (Polževo) z nadmorsko višino $580-620$ metrov, severno od nje pa Leskovška planota ($600-660$ metrov). Na teh planotah so ohranjene suhe doline, usmerjene proti jugovzhodu. Planoti sta v celoti iz apnenca in dolomita triadne starosti. Ob dinarskih prelomnicah so nepropustne kame-nine, na njih pa vodni izviri, katerih potočki se zbirajo v potoku Višnjici.

Površnje višnjegorskih planot je kraško, toda na njih je malo vrtač in večjih kraških kotanj. S suhim in planim površjem ter zmerno višino so te planote že zgodaj privabile človeka.

Geološke razmere

Območje Višnje gore obsega na severu južni rob Posavskih gub, v glavnem pa pripada dolenskem krasu. Z geofizikalnimi merjenji in globoko vrtino je bilo dognano, da znaša debelina kvartarnih sedimentov preko 120 metrov.

Meje med Posavskimi gubami in južneje ležečim Dolenjskim krasom ne moremo potegniti, ker je med obema tektonskima enotama zvezan prehod. V splošnem je ozemlje razrezano s prelomi, ob katerih so se tla vertikalno in horizontalno premikala. Posebno važni so zelo dolgi dinarsko usmerjeni prelomi.

Geotehnični podatki

Temeljenje gradbenih objektov na hribinah ni problematično, če niso močno porušene in preperele.

Dolina potoka Višnjice in vanjo stekajoče se doline so pokrite z aluvialnimi nanosi potokov. Ker je zaradi majhnih višinskih razlik površinski odtok počasen, so ta področja ponekod zamočvirjena. V vsakem primeru je podtalnica zelo blizu površja, zato so ta temeljna tla slabo nosilna.

Preostali del ravnih in položnih površin sestavljajo v glavnem glinaste zemljine, katerih debelina je zelo različna. To so srednje do težko gmotne glinice z naravno vlogo W_p od 27 % do 32 % v globinah 2–4 m.

Višnja gora — pogled z vzhodne strani

Dopustne obremenitve tal so po grobi oceni za globino $t = 2,0$ m pod površje. Poprečna jakost vetrov je 1–2 stopnje Beaufortove skale, večja le redkeje. V nižjih plasteh so vetrovi zaradi vpliva reliefa kanalizirani in se zrak šele v višini nad vzpetinami vključi v cirkulacijo atmosfere.

Iz vseh podatkov vidimo, da ima področje Višnje gore ugodno klimo. Poletja so topla, zime pa hladne, vendar ne premrzle. Padavine so v vseh letnih časih obilne, vendar so meseci v vegetacijski dobi bolj mokri.

HIDROGRAFSKE RAZMERE

Edini večji potok na področju Višnje gore je Višnjica. Vanj se iz stranskih dolin steka več manjših potokov. Po združitvi s Stiškim potokom se Višnjica izlije v Krko.

Pedološke razmere

Prevladuje ilovica, ki je rezultat začasnega razkrajjanja apnencev, dolomitiziranih apnencev in dolomitov, ki v glavnem sestavljajo matično podlago tal. V dolinah bi bile potrebne melioracije, da bi večkrat poplavljenе površine postale sposobne za intenzivno pridelavo krme. Plodnost rjavih kraških tal varira glede na globino tal in na fizikalne in kemične pogoje.

Vodnogospodarske ureditve

Območje Višnjice je v regulacijskem pogledu še neobdelano.

KOMUNIKACIJSKO OMREŽJE IN NAPRAVE

Skozi področje Višnje gore poteka normalnotirna železniška proga Ljubljana—Karlovac. Edina postaja z napravami za posredovanje potniškega in tovornega prometa je Višnja gora. Poleg nje je na tem področju še postajališče Polzevo, ki naj bi bilo predvsem izhodišče izletov na istoimensko izletniško točko. Potniški promet rahlo upada, predvsem zaradi bližine ceste I. reda Ljubljana—Zagreb. Velikost naloženega tovora je v stalnem in močnem upadanju, iz tega se vidi, da proizvode s področja Višnje gore odvažajo po cestah, rahlo naraščanje razloženega tovora pa kaže predvsem na dvig standarda prebivalstva. Število potniških vlakov ne narašča, število tovornih vlakov pa močno upada. Očitno je, da ceste prevzemajo železniški promet.

Cestni promet

Kategorizacija cest

Na področju Višnje gore obstojijo tele cestne zveze:

a) Mednarona cesta E 94 (Ljubljana—Zagreb) z brezkarambolnim priključkom pri Višnji gori.

b) Cesta III. reda:

Št. 5001 Škofljica—Šmarje—Grosuplje—Višnja gora—Ivančna gorica—Pljuska.

Št. 5007 Višnja gora—Polzevo—Muljava.

c) Važnejše občinske ceste IV. reda:

Cikava—Polica—Višnja gora;

Višnja gora—Leskovec.

Prav zdaj gradijo nadaljevanje ceste iz Leskovca na Trebeljevo, tako da bo Višnja gora povezana z Zasavjem s turistično cesto.

č) Poleg naštetih cest so še manj važne ceste in poti, ki povezujejo posamezna naselja.

Pomen, namen in stanje cest

Cesta z mednarodno označbo E 94 je centralna cestna žila, ki skrbi za povezavo Višnje gore z drugimi področji občine in republike. Potek, dimenzije in utrditev vozišča ustrezajo mednarodnim standardom za avtomobilske ceste, vendar zaradi dvosmernosti ni uvrščena v mednarodni register avtomobilskih cest.

Središče Višnje gore

Cesta III. reda št. 5001 je odsek nekdanje glavne ceste Ljubljana—Zagreb in poteka v glavnem vzporedno s cesto E 94. Navezuje naselja vzdolž nje preko višnjegorskega priključka na cesto E 94. Od izgradnje ceste E 94 ni bila modernizirana. Križanje z železnico v nivoju pri Višnji gori je zavarovano z zapornicami. Cesta teče v glavnem po ravnini, razen na zahodu, ko se s Stehana spušča proti Višnji gori v strmem padcu. Na vsej svoji dolžini je makadamska, razen nekaj sto metrov pri Višnji gori.

Cesta III. reda št. 5007 Višnja gora—Polževo—Muljava je predvsem turistična cesta, služi pa tudi za dostop do gozdnatih področij okrog Polževega. Od drugih cest je važna predvsem kot turistična cesta Višnja gora—Leskovec in naprej v Zasavje, ki pa je delno v zelo slabem stanju, delno pa še v gradnji. Preostale ceste in poti povezujejo naselja in skrbijo za njihovo zvezo s cesto E 94.

Potrebno bo zgraditi drugi pas ceste Ljubljana—Zagreb. Vse druge ceste na tem področju lahko ostanejo dvopasovne, vendar bo nekatere potrebno rekonstruirati, predvsem pa modernizirati vozišča. Asfaltirane so že ceste v sami Višnji gori.

Obremenitev cest

Obremenitev ceste E 94 od izgradnje leta 1958 stalno narašča in je leta 1965 dosegla na odseku Perovo—Višnja gora 4110 prometnih enot ali 11.063 ton na 24 ur, na odseku Višnja gora—Ivančna gorica pa 3978 PE ali 11.063 ton na 24 ur. Iz primerjave podatkov o obremenitvi ceste E 94 ter opazovanja in informiranja na terenu lahko ocenimo količino izvoznega oz. ciljnega prometa na višnjegorski deteljici na 250 PE ali 520 ton.

Obremenitev ceste III. reda št. 5001 na odseku Višnja gora—Ivančna gorica je bila leta 1965 1750 ton ali 733 PE a 24 ur. Tudi na tej cesti promet neprestano močno narašča, toda to je predvsem promet med naselji.

Obremenitev ceste III. reda št. 5007 na odseku Višnja gora—Polzevo je bila leta 1964 154 ton ali 98 PE na 24 ur. Na tej cesti promet stagnira.

Tranzitni promet na cesti št. E 94 se bo povečal, sorazmerno s prometom, ki gravitira na cestno omrežje višnjegorskega področja, ker bo izgradnja drugega pasu dala tej cesti pomen daljinske ceste. Jakost celotnega prometa na njej najbrž ne bo preseгла 6,5-kratnega povečeka zadnjih let. Zato lahko predvidevamo za leto 2000:

Odsek Perovo—Višnja gora 28.450 PE na 24 ur;

Odsek Višnja gora—Ivančna gorica 27.100 PE na 24 ur.

Takšen porast seveda ne velja za promet na višnjegorskem priključku. Na tem priključku lahko zaradi agrarnega in turističnega značaja zaledja pričakujemo petkratno povečanje prometa, na drugih cestah pa štirikratno.

Stanje PTT naprav

Ročna centrala v Višnji gori bo obratovala neposredno preko Grosupljega. Zaradi planiranega 100—150 % povečanja centralnih priključkov bodo potrebe naročniških priključkov zadovoljene za 7—10 let.

Nadzemne nizkofrekvenčne, visokofrekvenčne TT linije

Povezava smeri Ljubljana—Novo mesto. Na področju Višnje gore poteka trasa ob železnici proti Novemu mestu (desna stran, skupno z železniško traso).

Linija Višnja gora—Polzevo poteka v glavnem ob cesti, delno s tetivnim presekavanjem terena v krivinah.

Koaksialni kabel za zveze Ljubljana—Novo mesto—Zagreb poteka ob južnem robu cestišča ceste E 94 do Višnje gore, kjer preide na severni rob stare ceste.

Novih gradb nadzemskih linij ni pričakovati. Po potrebi bodo le dodajali nove kapacitete na obstoječih linijah.

Razvoj PTT prometa se v današnjih pogojih planira za dobe 5—7 let. Daljši plani bi bili nerealni zaradi naglega razvoja šibkotočne tehnike.

Stanje električnega omrežja

Področje Višnje gore je na teritoriju distributivnega podjetja Elektro Ljubljana. Za redno dobavo električne energije, vzdrževanje in gradnjo vodov ter transformatorskih postaj skrbi poslovna enota Ljubljana-okolica.

Področje se napaja iz RTP Kleče po daljnovodu 35 KV RTP Grosuplje, iz katere vodi daljnovod Grosuplje—Ivančna gorica.

Napajanje iz RTP Grosuplje:

Daljnovod Grosuplje—Ivančna gorica 10 KV $3 \times 25 \text{ mm}^2$ Cu in $3 \times 25 \text{ mm}^2$ FE-AL.

Transformatorji:

Leskovec 30 KVA

Višnja gora 100 KVA

Podsmreka 20 KVA

Poraba električne energije

Potrošnja električne energije je normalna in v glavnem skoncentrirana v Višnji gori. Tu je večja transformatorska enota.

Na vsem območju je nizkonapetostna mreža zelo slaba, tako da so padci napetosti daleč preko dovoljenih. Podjetje Elektro Ljubljana nenehno izboljšuje omrežje.

10 KV daljnovod Grosuplje—Ivančna gorica bo predelan v 20 KV. Iz nove RTP v Grosuplje, ki jo bodo v kratkem začeli graditi (110/20 KV), bo izpeljan 110 KV daljnovod za RTP Novo mesto. Le-ta bo potekal poleg obstoječe trase 20 KV daljnovoda Grosuplje—Novo mesto, ki je sedaj zvezni daljnovod med obema razdelilnima postajama. Ta daljnovod je že zdaj preobremenjen. Po izgradnji 100 KV daljnovoda bo postal napajalni daljnovod. Koridor za daljnovode naj bi bil širok ob trasi obstoječega daljnovoda 50 m, kjer pa traso zapušča, 30 m. Predviden je tudi denar za nizkonapetostno omrežje in napajalne transformatorske postaje.

KOMUNALNO OMREŽJE IN NAPRAVE

Vodovod

Višnjo goro z bližnjo okolico (3 naselja s 667 prebivalci) oskrbuje z vodo gravitacijski vodovod, ki je bil zgrajen v več fazah. V letih 1921 in 1922, 1933 do 1935, 1955, 1967 in 1969. Zadnja dela leta 1969 so obsegla novo zajetje studenec Jeromščica ter popravilo večjih okvar na cevovodih. Vse vodovodno omrežje je namreč precej dotrajano, tako da se mnogo vode izgubi. Potrebno bi bilo rekonstruirati celotni vodovodni sistem.

Od 18 naselij na področju Višnje gore so z vodovodom preskrbljeni le prebivalci Višnje gore z bližnjo okolico, kar predstavlja dobro tretjino celotnega prebivalstva področja. Vsi drugi prebivalci se oskrbujejo s pitno vodo iz kapnic, vodnjakov in potokov, kar je stalen vir okužbe in neugodno vpliva na življenjsko raven prebivalstva.

Ker tudi v prihodnosti ni predvidena vključitev Višnje gore v bodobe vodovodne sisteme, bo treba pravilno urediti obstoječi vodovod. Za leto 2000

predvidena poraba vode je 2,831 l/sek, to pa že sedanja kapaciteta vodovoda daleč presega. Sedanja kapaciteta je namreč 6,51/sek, dolžina omrežja pa je 5200 m. Problem je torej v tem, da bi morali skoraj v celoti zamenjati cevovode.

Kanalizacija

Kanalizacije ni. Meteorne vode odtekajo po naravnih poteh v potok ali na travnike in polja. Fekalne odpadke se zbirajo v greznicah in gnojničnih jamah od koder ponikujejo in se scejajo v bližnje potoke.

Treba bo uvesti mešani sistem kanalizacije. Kot recipient bi lahko uporabili potok Višnjico. Glavni zbirni kanal bi bil speljan do čistilne naprave, ki bi morala seveda biti locirana jugovzhodno od obstoječega kopališča ob Višnjici. Čistilna naprava bi mehansko in biološko čistila odpadke.

Zavarovanje virov pitne in talne vode

Viri pitne vode so v naravnem okolju. Zavarovanje z zaščitnimi pasovi ni urejeno. Pri nobenem od navedenih virov niso ugotovljene možnosti onesnažitve z odplakami više ležečih naselij ali pa onesnažitve s površinskimi meteornimi vodami. Potrebna zavarovanja vodnih virov ne bodo omejevala naseljevanja urbanega centra Višnje gore.

PREBIVALSTVO

Tako iz podatkov štetja prebivalstva v letih 1961 in 1971 kot tudi iz podatkov matičnega urada v Višnji gori se vidi, da prebivalstvo tega območja stalno nazaduje, kar je razumljivo, če upoštevamo, da je pokrajina v glavnem pasivna in da tudi sama Višnja gora ni tak center, ki bi privlačil ljudi.

Sama Višnja gora je imela leta 1962 615 prebivalcev, leta 1964 584, leta 1971 pa jih ima kljub predvidevanjem urbanističnega programa občine Grosuplje, da bo prebivalstvo Višnje gore zaradi bližine ceste in železnice rahlo naraščalo, samo še 561.

Naravni prirastek prebivalstva je bil v zadnjih letih vedno pozitiven, število smrti pa konstantno. Zato pa je negativen migracijski saldo. Zaradi ekonomskega izseljevanja delovne sile je delež moškega prebivalstva na tem področju pod slovenskim poprečjem. Prav tako je nekoliko pod slovenskim poprečjem delež mladega prebivalstva in prebivalstva v delovni dobi. Delež starih ljudi je zaradi agrarnega pomena pokrajine zelo visok.

Struktura šolske izobrazbe je slaba. Večina prebivalstva je zaključila šolanje po 4. razredu osnovne šole. Število strokovnjakov z višjo ali visoko izobrazbo je neznatno, predvsem zaradi pasivnosti pokrajine.

Stanje se tudi v prihodnosti ne bo bistveno spremenilo. Tudi za naprej lahko predvidevamo, da bo število prebivalstva stagniralo ali rahlo upadlo. Možnost, da se število prebivalstva poveča, obstoji le v sami Višnji gori, če se bo z razvitjem turizma povečalo število delovnih mest. Vendar se tudi tu prebivalstvo ne bo bistveno povečalo.

PROIZVODNJA

Primarne dejavnosti

Kmetijstvo

Območje Višnje gore je pretežno kmetijsko. Razen v dolini Višnjice, se kmetijstvo povsod bori s težavami, značilnimi za hribovit svet. Poudarek kmetijske proizvodnje je na živinoreji; poljedelstvo ji je podrejeno. Povečuje se pridelovanje krmnih rastlin.

Zaradi razgibanosti terena in neprimernosti za strojno obdelavo prevladuje zasebno kmetijstvo. Agrokombinat Barje ima svoje površine le v dolini Višnjice, pa še te so zamočvirjene. Na tem področju obstoji tudi še mnogo čistega kmečkega prebivalstva, in pretežno zasebno kmetijstvo.

Sekundarne dejavnosti

Območje Višnje gore je industrijsko nerazvit predel. Tu je samo obrat Iskre iz Kranja, ki zaposluje 89 ljudi, delavnica cementnih izdelkov z 12 zaposlenimi in mizarska delavnica s štirimi zaposlenimi. Zato mlajši ljudje zapuščajo domove in si iščejo zaposlitev predvsem v Ljubljani.

Jasno je, da se število delovnih mest v primarni in sekundarni dejavnosti tudi v prihodnosti ne bo bistveno povečalo. Ker je to osnova za dvig prebivalstva, je očitno, da se tudi število prebivalstva ne more bistveno povečati.

OSKRBA

Terciarne službe

Trgovina

V Višnji gori sta dve mešani trgovini, ki oskrbujeta celotno območje Višnje gore. Poleg teh dveh trgovin bo treba organizirati še neprehranbeno trgovino, ki bi morala z ozirom na število prebivalstva območja obsegati 196 m² površin.

Turizem in gostinstvo

V Višnji gori je ena gostilna z 12 ležišči ter bife pri kopališču, na Polževem dom s 56 ležišči in Lovski dom na Gradišču.

V Višnji gori in njeni okolici bo zaradi naraščanja turističnega prometa nujno treba povečati nočitvene kapacitete. Vsekakor bo treba povečati število gostišč, vsako gostišče pa naj bi imelo za oddajanje vsaj eno sobo z dvema ležiščema.

Vzhodno od Višnje gore je po urbanističnem programu občine Grosuplje predvideno naselje počitniških hišic, pri kopališču pa je predviden avtokamp.

Kulturni in zgodovinski spomeniki na področju Višnje gore

Višnja gora. Eno od najbolj ohranjenih urbanih naselij v Sloveniji, z obzidjem, obrambno ulico, utrjeni dohodi in cestnim trgov. Višnja gora ima tudi več pomembnih kulturnozgodovinskih spomenikov, med njimi razvaline Starega gradu ali Turna.

Grad Podsmreka. Osnova iz 16. stoletja. Večkrat prezidan. Imel je obrambno obzidje, ki je služilo kot tabor okoliškim prebivalcem. Prvotno last gospodov Gallov, nato prehajal iz rok v roke; leta 1909 last družinge Majdič, leta 1934 last Petra Klarwilla z Dunaja, nato trgovca Verovška iz Ljubljane. Leta 1949 splošno ljudsko premoženje. Nato v njem razne šole in »Agromel«.

Zgornja Draga. Romanska cerkev iz 17. stoletja. Spomenik je zdaj spoznan le umetnozgodovinskim strokovnjakom. Verjetno je delo francoskega arhitekta Mihaela. Njeno vrednost povečujejo nadpovprečne kvalitete v posameznih gradbenih elementih in v razmerju med posameznimi gradbenimi členi.

Dedni dol. Gotska barokizirana cerkev s srednjeveškimi freskami. Prvotno prastaro romansko cerkev so v dobi gotike (od 13. do 15. stoletja) prezidali. Zadnjič je bila cerkev prezidana leta 1703, leta 1900 pa so cerkev še povečali. Tu bi lahko bila tudi lepa izletniška točka.

Peščenik. Ostanke razvalin Codellijevega gradu. Po Valvazorju je bil grad last gospodov Gallov, pristahev protestantizma. Do leta 1943 je bila v gradu tudi znamenita umetniška galerija slik.

Polževo. Nad gostiščem je gotska cerkev, znamenita po kamnitem gotškem portalu iz poznega 15. stoletja z reliefi križanja. Vrh hriba, na katerem stoji cerkev, je obiskovana izletniška točka.

Gornje Brezovo. Prazgodovinsko gradišče in grobovi, rimske najdbe.

Nova vas. Prazgodovinske gomile.

Sela. Gotska cerkev z rezbarijami iz 17. in 18. stoletja.

Vrh. Prazgodovinska naselbina in grobovi.

Stanovanjski sklad

50 najemniških stanovanj v skupni izmeri 2080 m², stanovalcev 159. Od tega 35 dvosobnih stanovanj s površino 35 m² in 17 enosobnih s površino 30 m². Večje stanovanjske gradnje v tem kraju ni bilo. Urbanistični program občine Grosuplje predvideva v Višnji gori le dopolnilno gradnjo, v drugih krajih tega področja pa bi bilo dovoljeno graditi le kmetom in tistim stori-tvenim obrtnikom, po katerih je veliko povpraševanje.

Komunalna dejavnost

Javna razsvetljava v Višnji gori obsega 14 svetlobnih teles. Obstoječa javna razsvetljava je dotrajana in zastarela. Nujna je rekonstrukcija obstoječega omrežja.

Kopališča

Letno kopališče v Višnji gori.

Pokopališča

Pokopališče v Višnji gori, 394 grobov, 4120 m² površine, v dobrem stanju.

Obrtna dejavnost

Zidar, sodavičar, slaščičar, krojač, dimnikar.

Obrti podobna dejavnost

Peskokop v Podsmreki, 2 avtoprevoznika v Višnji gori in Starem trgu.

KVARTARNE SLUŽBE**Zdravstvo**

Področje Višnje gore spada v zdravstvenem pogledu k ambulanti v Ivančni gorici. Pereče je zdravstveno stanje zob (predvsem pri otrocih) zaradi ne dovolj organizirane zdravstvene službe. Število nalezljivih bolezni v splošnem pada.

Višnja gora — del obzidja

Šolstvo

V Višnji gori ze popolna osemletka in vajenska šola pri Dekliškem vzgajališču. Za leto 2000 je predvideno 230 otrok, zanje bo šolanje obvezno. Ena popolna osemletka bo zadostovala. Za duševno in telesno motene otroke bo treba ustanoviti na šoli poseben oddelek. Zaenkrat bo tak oddelek ustanovljen v Stični, kamor se bodo vozili tudi otroci iz Višnje gore. Zveze z vlaki in avtobusi so dobre. Poleg osemletke bo v Višnji gori še naprej obstajala vajenska šola v Dekliškem vzgajališču.

Kultura in prosveta

Višnja gora ima Prosvetni dom s kapaciteto 150 ljudi. V njem so igre in sestanki. Potrebno bo urediti prostore za delo družbenega centra, ki naj bi ob pravilni usmeritvi in zadostnem številu strokovnjakov dosegel napredek obstoječih oblik amaterske kulturno-prosvetne dejavnosti.

Organizirati bi bilo treba tudi preprosto igrišče za rekreacijo in določiti lokacijo za strelišče.

Državna uprava in pravosodje

Krajevni urad v Višnji gori.

ZAKLJUČKI IN PREDLOGI

Pri nadaljnjem razvoju Višnje gore bi bilo treba predvsem upoštevati, da je Višnja gora izreden kulturnozgodovinski spomenik, njena okolica pa prav tako bogata s takimi spomeniki in polna naravnih lepot. Tako domačini kot odgovorni organi občine v Grosupljem se morajo zavedati, da je prihodnost Višnje gore v razvoju turizma, ki je zaenkrat na še zelo majavih nogah. Ohraniti je treba starinski videz Višnje gore in ga ne kaziti z novimi gradnjami. Prav zato je bila ne glede na to, da daje podružnica Iskre trenutno kruh 89 delavcem, napačna odločitev, da se zgradi ta objekt na hribu Grintovec pred Višnjo goro, kjer njegova oblika, ki je v popolnem nasprotju z zgodovinskim mestecem v ozadju, kvari razgled izletniku, ki se pripelje po avtomobilski cesti iz ljubljanske strani. Enako kvarno vplivajo na ta razgled zasebne stanovanjske hiše, ki se vlečejo po grebenu hriba od tovarniškega objekta proti Dekliškemu vzgajališču. Večina teh zgradb je bila zgrajena v prvih letih po vojni, vendar je bil zadnji zazidalni načrt sprejet šele 7. aprila 1969 (Glasnik, II/69).

Po nekem predlogu zazidalnega načrta, na katerem ni ne imena avtorja ne datuma, je pa očitno, da je bil izdelan pred letom 1966, so bile predvidene nove stanovanjske površine severno od nove ceste Ljubljana—Zagreb in zahodno od Višnje gore (Grintovec). Prav tako je bil določen prostor za graditev počitniških hišic nad kopališčem v Višnji gori. Tudi program občine Grosuplje predvideva podobno rešitev, z opombo, naj bi severno od ceste gradili le, če je gradnja objektivno upravičena.

Program določa vidno ločitev stare Višnje gore od novih zazidav na površinah zahodno od Višnje gore. Res je, da je greben na katerem stojijo po vojni zgrajene hiše, ločen od stare Višnje gore s precej široko zajedo, vendar se v očeh izletnika, ki se pripelje po cesti z ljubljanske strani, vse skupaj zlije. Napake, ki je bila storjena z dovolitvijo novih gradenj na tem področju in ki sega v prva leta po vojni, zdaj seveda ni mogoče popraviti, potrebno pa bi bilo ustaviti nadaljnje gradnje.

Novih gradenj je v Višnji gori zelo malo, zato bi jih lahko locirali na severno stran ceste Ljubljana—Zagreb, kjer nekaj hiš že stoji in kjer ne bi motile pogleda na Višnjo goro. Pogoji za gradnjo hiš so tam kar ugodni, avtomobilska cesta in železnica pa bi tako popolnoma ločili stari in novi del Višnje gore.

Čeprav je Višnja gora s svojo bogato zgodovino in ohranjeno podobo srednjeveškega mesteca pravi biser turizma, je ta na tem področju šele v povojih. Prav nerazumljivo je, kako more tod vladati tako mrtvilo. Turisti, ki si hočejo ogledati Višnjo goro, imajo za okrepcilo samo eno gostilno, ki nima nikakršne posebnosti (pred vojno jih je bilo 13). V mestecu bi morali spet odpreti nekdanje gostilne in jih povezati z zgodovino in ljudskim izročilom. Prirejati bi morali sejme kot folkloro, oživiti tradicionalne obrti, ki bi delale spominke za turiste, urediti bi morali muzej, v katerem bi bil prikazan zgodovinski razvoj Višnje gore, ki je ljudem presenetljivo slabo znan.

Pot do razvaline Starega gradu nad Višnjo goro je popolnoma zanemarjena. Odcepi se od pešpoti, ki iz Višnje gore vodi na Polževo in po kateri gre večina izletnikov, ne da bi opazili zaraslo stezo, ki pelje k razvalinam. Pot bi bilo vsekakor potrebno očistiti in markirati, morali pa bi tudi očistiti razvaline same, ker okrog njih sploh ni nobenega prostora. Urediti bi bilo treba primeren prostor in posekati drevesa, ki zastirajo pogled v dolino. Razvaline bi morali zavarovati, da se ne bi rušile, poleg njih pa bi lahko prirejali piknike. Ponoči bi jih kazalo tudi osvetliti, da bi bile turistu, vozečemu spodaj po cesti znak da je tu nekaj zanimivega. Samo tako bi lahko prisilili tranzitne turiste, ki jih do zdaj mrtvo mestece privlači samo kot panorama, ki pa jo je možno videti iz avtomobila, da bi se ustavili in si ga ogledali. Višnjani bi si morali postaviti za vzgled Dubrovnik, San Marino in Carcassone, ki so si iz svoje zgodovine znali napraviti bogastvo.

Problem zase je višnjegorski priključek. Čeprav je prav tako brezkarabolen kot drugi priključki, je očitno, da je na neprimernem mestu. Zaradi pomanjkanja prostora (cesta se tu še strmo spušča) ima ostre in nepregledne zavoje. Priključek bi bilo treba prestaviti v dolino, v bližino gradu Podsmreka, da bi lahko služil tako za ogled Podsmreke kot Višnje gore.

V gradu Podsmreka je Slovenski etnografski muzej leta 1969 v najstarejšem delu uredil svoje zbirke in jih razstavil. Razstavljeni sta zbirki slovenskega lončarstva in kamnite plastike. Muzej ima s tem gradom še velikopotezne načrte. Predvidena je nadaljnja ureditev gradu in zgraditev muzeja slovenske arhitekture ob gradu. V samem gradu je predviden motel. Na vsem področju okrog gradu naj bi stale značilne kmečke hiše in gospodarska poslopja iz različnih predelov Slovenije. Ob vsaki stavbi naj bi bil urejen primeren mikroambient. Zemljišče okrog gradu je primerno za ponazoritev vseh predelov Slovenije. Ob cesti Ljubljana—Zagreb je skoraj ravnina, proti gradu se počasi dviga, za njim pa preide v pravo strmino.

V nekaterih hišah, prinesenih sem, naj bi bile urejene pristne kmečke gostilne, v katerih naj bi točili vina in stregli s specialitetami, značilnim za okolje, z katerega bi bila hiša. V nekaterih hišah naj bi delali domači obrtniki, ki bi izdelovali že skoraj pozabljene izdelke (cokle, lonce, suho robo). Prirejali naj bi tudi razne prireditve, folklorne nastope in ljudske veselice.

Če bo to uresničeno, bi grad Podsmreka s svojo ožjo okolico bil živ in popoln prikaz ljudske arhitekture, obrti in običajev v Sloveniji.

Seveda je to preveč obširen načrt, da bi ga zmogla sama občina. Na pomoč bi morala priskočiti republika. Vprašanje pa je, če ta obsežni in lepo zamišljeni načrt prav zaradi pomanjkanja denarja ne bo ostal le utopija.

Poleg Višnje gore in Podsmreke je na tem področju še več kulturnozgodovinskih spomenikov, ki so bili že naštetih, in izletniških točk. Vendar jih turisti ne poznajo, ker je propaganda za višnjegorski turizem slaba ali pa je sploh ni.

Polzevo bi se lahko razvilo v smučarsko središče. V obdobju 1951—1960 je bilo na tem področju poprečno število dni s snežno odejo nad 50. Zaradi nadmorske višine okrog 600 m se sneg tu zadrži dlje kot v dolini in tod tudi ni neprijetne megle. Z moderniziranjem cest s Peščenika in iz vasi Hudo do doma na Polzevem ter s postavitvijo smučarske vlečnice bi postalo zanimanje smučarjev in izletnikov znatno večje, dom pa bi bil mnogo bolj izkoriščen, saj je zdaj pozimi do malega prazen. Kako zelo potrebuje Dolenjska smučarskih terenov, dokazujejo Trebanjci s svojo žičnico, ki so z njo pritegnili mnogo zimskih turistov iz Ljubljane in Novega mesta ter iz drugih krajev, čeprav teren zaradi prevelike strmine še daleč ni tako ugoden za smučanje kot tereni na Polzevem, kjer bi se dala urediti odlična smučarska proga od cerkvice nad domom do doma. Tu bi se lahko zbirali manj večji smučarji, ki si ne drznejó ali pa jih je sram, da bi pokazali svoje znanje na težkih terenih Gorenjske, ki so poleg tega tudi precej oddaljeni. Zadnjo zimo (1971—1972) je bila nad domom že postavljena prenosna vlečnica, ki je pritegnila precej smučarjev.

Področje Višnje gore je bogato tudi zaradi značilnega videza hribovskih vasi. Ta videz počasi izginja, ker si kmetje ki hodijo na delo, gradijo nove hiše, spreminjajo fasade, prekrivajo strehe hiš in širijo okna. Stare strehe, prekrite s slamo, so že redke, več kot na stanovanjskih, jih je na gospodarskih poslopih. Za turista so privlačne stare dolenjske kašče, podi in skednji ter kozolci in čebelnjaki.

Vse te zgradbe dajejo vasem slikovitost, zato bi morali prebivalce prepričati, da bi pri preurejanju svojih hiš pazili na to, da ohranijo slikovitost zgradb. Zato pa potrebujejo pomoč strokovnjakov.

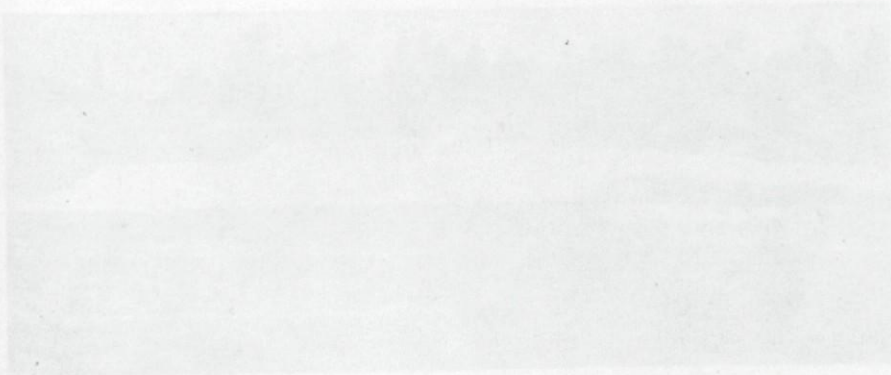
Da bi lahko na področju Višnje gore razvili turizem kot glavno gospodarsko panogo, so nam poleg bistvenega povečanja gostinskih zmogljivosti potrebne tudi dobre ceste. Cestna mreža je sicer dobro razvejana, tako da je sleherno naselje povezano s cesto Ljubljana—Zagreb, vendar so ceste slabe in zanemarjene. Razen ceste III. reda št. 5001, so vzdrževane samo občasno. Ceste v sami Višnji gori so asfaltirane.

Treba bi bilo predvsem narediti sodobnejši priključek na cesto Ljubljana—Zagreb in modernizirati ceste, ki vodijo v okolico. Odsek stare glavne ceste Ljubljana—Zagreb bi bilo treba asfaltirati, da bi turisti pri Višnji gori raje zapuščali novo cesto z zavestjo, da bodo v Ivančni gorici lahko spet prišli nanjo, ne da bi vozili po kvalitetno bistveno slabši cesti. S te ceste vodijo odcepi do vseh znanih turističnih točk. Tudi te stranske ceste bo treba utrditi in rekonstruirati. Velik turističen pomen bi lahko dobila cesta iz Višnje gore preko Leskovca v Zasavje, severni del te ceste je še v gradnji, južni del pa slab in razrit.

Marsikateri od teh predlogov bo uresničen šele v prihodnosti, ker terja preveč denarja, da bi ga mogla finančno šibka občina uresničiti; treba pa je začeti. Treba je zbuditi pasivne domačine, da se zganejo, da prenehajo čakati na čudež, ki bi čez noč ponesel ime Višnje gore v svet. Marsikaj bi se dalo narediti z malo denarja in veliko domiselnosti in zavzetosti. Čas je, da se začne javnost zanimati za Višnjo goro z njeno čudovito okolico. Čas je, da turisti odkrijejo staro mesto, levji delež propagande pa bi morali prispevati domačini, ki ga dobro poznajo.

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

[Faint, illegible caption text.]

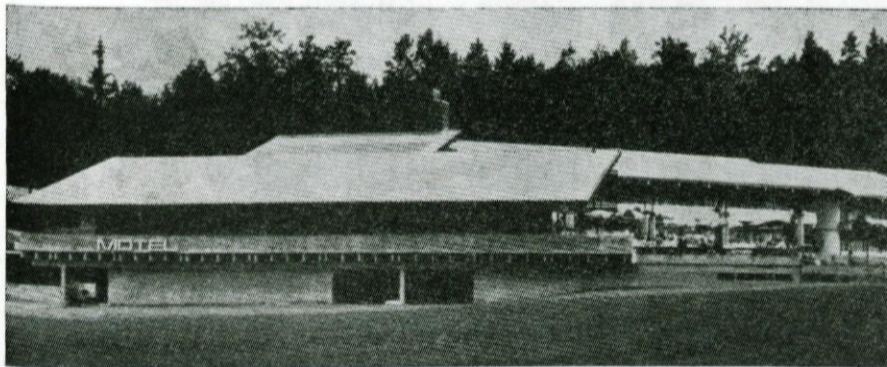
[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.]

MOTEL TURIST GROSUPLJE

Grega Košak

Kraj (lokacija): Grosuplje, odcep avtoceste; Načrtovalec arhitekture: Grega Košak; Glavni sodelavec: Janez Vrhunc; Sodelavci: Marko Hočevar, Andrej Halas, Milan Subelj; Načrtovalec notranje opreme: Grega Košak; Sodelavec: Andrej Halas; Načrtovalec urbanistične postavitve: Grega Košak; Statik: Miha Remec; Leto načrta in leto dokončanja: 1968/1969—1970; Projektantska organizacija: registrirano prek PB GP Obnova, Ljubljana; Investitor: Hotel Turist, Ljubljana; Izvajalec gradnje: GP Obnova, Ljubljana; Površina zemljišča: 51.000 m² (z rezervatom za končno fazo); Pritlična površina stavbe: 2.074 m²; Celotna uporabna površina stavbe: 4.130 m² (skupaj s teraso, bazenom in pokritimi parkirnimi prostori); Stroški zidave in opreme: 10,600.000 (z zemljiščem)

Spodbuda potovanju je vedno človekova strast po spoznavanju novega in drugačnega. V današnjem pospešenem ritmu tudi pri uživanju prostega časa se zlasti stavbe ob velikih evropskih prometnicah čez slovensko ozemlje ne morejo ogniti odgovornosti, da prav oni poleg čistih storitev hotelsko-

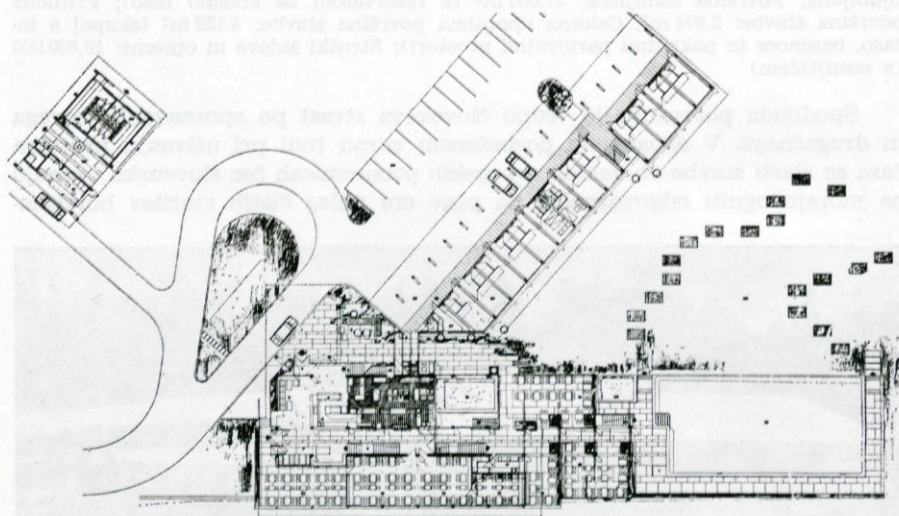

Pogled z avto ceste

gostinske (in delno rekreativne) narave postavljajo prvi stik med tujcem in pokrajino. Ker ima tujec počitniški tj. obmorski cilj na dosegu le nekaj ur, gre skozi našo pokrajino bolj ali manj podzavestno. Ustavlja se zgolj v fizioloških ritmičnih utrujenosti, ko potrebuje okrepčilo in prenočitev. Ob tem ga lahko pritegnemo z zanj novo, v našem prostoru pa tipično fiziognomijo stavbe, ki ne skuša biti »masivna hiša«, temveč le nad pokrajino viseča streha, čimbolj ekstrovertirana v obdajajoče jo okolje, le atmosferska, podnebna in

zvočna oaza v prostoru. V izboru materialov in konstrukcij je to okolje zavestno pa neromantično vezano na še obstoječo in pokrajinsko zakoreninjeno tradicijo anonimnega stavbarstva: nepokrivano uporabo naravnih gradiv in konstrukcij. Tako načelo opažamo tudi še v neposrednem vizualnem vis-a-vis obravnavanega objekta v obliki raznih modifikacij kozolcev, ti pa imajo s turističnimi objekti še neko povezavo v svoji menjajoči se polivalentni vlogi dogajanj pod streho: ob sušenju žit, s kmečkim delom pod nadstrešnico, ob shranjevanju orodja in vozil.

V današnjem naraščanju ravni civilizacijskih zahtev zlasti investitorji vse preradi zagovarjajo uporabo konfekcioniranih »boljših« in »uglednejših« materialov z vseh mogočih koncev, ki so poleg tega še »umivni«, pa pri tem nujno bredejo v enačenje s podobnimi objekti kjerkoli drugod v Evropi. Cena za to je izguba lastne likovne fiziognomije in tej sledeča gospodarska in kulturna škoda (uporaba drugorazrednih italijanskih ploščic, francoskega somwila, nemških panelov »danzer«, angleških tapet, laminatov od vsepovsod).

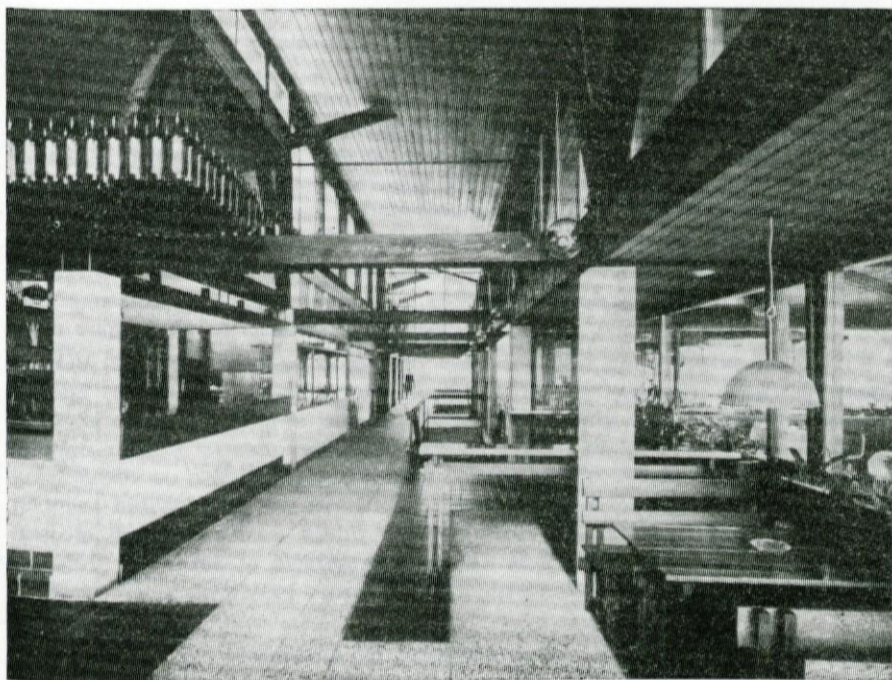
Tloris prišlička, merilo 1 : 750

Kot stavba na širšem vplivnem področju mesta (le 18 km od Ljubljane, 10 minut vožnje) mora se vse vsaj v enaki stopnji privlačno nagovarjati tudi domačega (konectedenskega ali poslovnega) gosta z raznoterostjo ponujenih storitev (letni in zimski bazen, žar, taverna, priložnost za igre otrok) kot z ozračjem; le tuji in domači, sezonski in nesezonski faktor enakovredno lahko vzajemno zagotovita celoletno izkoriščenost zmogljivosti. Ves seznam storitev je »na vpogled« na glavni arteriji dogajanja v stavbi, ki je z zunanjim programom ca. 70 m dolga in se nanjo zaporedno vežejo: motelski vhod, recepcija z okrepčevalnico, razstavne gostinske vitrine, kuhinja odprtega tipa, restavracijske sobe, zimski bazen, letni točilni pult, žar,

terase, letni bazen in obe navpični komunikaciji (v taverno, sanitarije, kopalniške garderobe in v odprto vstopno vežo, ki rabi obenem za plesišče).

Streha kot že omenjeni osnovni kompozicijski element stavbe je zunaj in znotraj enolično zaznavna kot pozitiv in negativ iste forme; v materialih in konstrukcijah ima izraženo negacijo omejenosti prostora, ki ga prekriva: tlaki, konstrukcije kot tudi sam odprti prostor prehajajo skozi stavbo: ni ne čistega »znotraj«, ne »zunaj« ni. Konstrukcija je obenem tudi edina dekoracija stavbe.

Preplet oziroma »antizonining« je poleg prostora tudi na ravni funkcij: motelska recepcija, funkcionalno vezana z okrepčevalnico (neformalna registracija), notranji bazen in dogajanje na terasi so vidni tako za restavratorske kot za motelske goste (vizura z mostovža nastanitvenega trakta).

Glavna prometna os stavbe

Gibanje gostov in natakarjev na isti komunikaciji je del ritma objekta takega tipa (motiv interne promenade, ki funkcionalno v praksi sploh ni sporen).

Želja, da bi bil celotni vidni ambient maksimalno integralen, je porodila individualizirano oblikovanje tako pohištva kot vidnih komunikacij. Izbor materialov (surovo platno, usnje, s sadolinsom obdelan les), konstruktivnih

modulov (le štirje osnovni lesni profili za vse pohištvo spalnega trakta, restavracije in vrtnega pohištva) konstrukcij in barv (npr. morda za železo, risbo na prtih in vidni simbol) so pri tem skušali ostati zvesti načelom arhitekturne obdelave.

Vsi ti posegi so tudi v praksi pokazali, da morejo dejavno pritegniti naključnega gosta in njegov kratki, pasivni odmor spremeniti v sproščeno dejavno obliko odmora. Iz tega se nemalokrat rodi odločitev za nepredviden celodnevni postanek (in prenočitev). to pa je najlepše spričevalo o uspešnosti prizadevanja, da naš ožji ambient ne sme ne ostati ne postati le tranzitno področje v velikem toku sodobnih »nomadskih premikov«.

PETDESET LET ELEKTRARNE ZAGRADEC IN NJEN POMEN ZA SPLOŠNO ELEKTRIFIKACIJO GROSUPELJSKEGA OBMOČJA (1921—1945)

(Zapis ob jubileju HE Zagradec)

Stanislav Fras

Kadar imamo v mislih naše sodobne hidroelektrarne, so nam pred očmi mogočne vodne zgradbe z velikimi stroji in kompliciranimi aparaturnami. Nudi se nam veličastna slika moči in energije, ki se po ožilju prenosnih in razdeljevalnih naprav pretaka k porabnikom in omogoča človeku vedno boljše in udobnejše življenjske pogoje. Pri tem se le redko spomnimo, da so te naprave, ki so štele še pred dvema ali enim desetletjem kot »gigantske«, v primerjavi z drugimi v naši širši domovini in v tujini vedno manjše. Podobno je s termičnimi napravami. Sicer pa smo v četrto stoletja izkoristili pretežni del rentabilnih virov klasične vodne in toplotne energije in se bodo morale spričo neslutenege porasta porabe električne energije kmalu vključiti v sistem večje jedrske elektrarne.

Ob tej bežni sliki se skušajmo vživeti v čas, ko elektrika še ni bila v splošni rabi. To še ni tako dolgo. Ponekod nekaj desetletij, drugje še manj. Splošna elektrifikacija je bila marsikje neuresničljiva želja prebivalstva. V iskanju rešitve so za posamezne okoliše gradili male elektrarne. V merilih tistih časov so nekatere od njih šteli celo za velike. Novinar, ki je na primer v opisu hidroelektrarne Završnica leta 1929, že v petnajstem letu njenega obstoja, hotel prikazati njeno veličino, je o njej zapisal: »Stroji mogočno grmijo...« Takrat je elektrarna z instalirano močjo 2×1000 kilovatov dejansko povzročala precej hrupa. V naših skromnih razmerah je pa sodila med velike.

Kakorkoli že, elektrarne so pomenile veliko spremembo v dotedanjem načinu življenja, ker so prinašale luč in moč v dotlej najčistejši obliki energije. Mnogo teh malih elektrarn je že prenehalo obratovati. So pa še nekatere, ki v spremenjenih pogojih še vedno služijo svojemu namenu.

Pri nas imamo eno od takih ohranjeno v Zagradcu na Krki, na ozemlju današnje velike grosupeljske občine. Nedavno je dočakala pol stoletja svojega obstoja. S svojimi 250 KM instalirane vodne oziroma 216 kVA električne moči je nekje pri dnu seznama slovenskih javnih hidroelektrarn. Tudi njena največja možna letna proizvodnja 700 tisoč ali nekaj več kWh jo postavlja na to mesto. Njena energijska vrednost v sorazmerju z rastočimi potrebami je v naglem upadanju. L. 1925 bi mogla npr. zadostiti potrebam Ljubljane

le z 20 %, če bi neprekinjeno bratovala z najugodnejšo vodo, sedem let kasneje (1932) pa komaj še okoli 6 %. V letu osvoboditve bi ta procent zdrknil na 0,2 %, letos pa bo mesto Ljubljana potrebovalo skoraj tisočkrat toliko energije kot bi jo mogla proizvesti zagraška elektrarna. Njen prispevek v skupno omrežje je komaj še opazen.

In vendar je bila ta mala elektrarna še pred manj kot štirimi desetletji edini vir električne energije za splošno porabo na širšem področju grosupeljske občine in še prek njega. Tudi za časa NOB je reševala prenekatero situacijo. Ob svojem času je bila pomemben objekt in lahko bi rekli, pionirska gradnja svoje vrste. Njena zunanja podoba nudi danes pomirjujočo idilično sliko, ki zelo malo spominja na sodobne elektroenergetske objekte. Skrito pod cesto v kanjonu Krke jo bolj poznajo športni ribiči in turisti kot pa energetiki.

Vendar pa, kakor je skromna v svojih razsežnostih, zasluži, da se je spomnimo ob njenem jubileju in poskušamo prikazati, zakaj in v kakšnih pogojih je nastala, kakšna je bila v teku let njena usoda. Pred očmi naj nam bo, da so zlasti njena začetna leta nerazdružno povezana z gospodarskim razvojem grosupeljskega področja. Elektrarna je sorazmerno kmalu končala poslanstvo, kakršno so ji namenili njeni ustanovitelji, ker ni imela pogojev za samostojno delovanje. Vključili so jo v današnje skupno slovensko omrežje. Elektrifikacija njenega območja in širše Dolenjske se je poslej nadaljevala v novih pogojih, pri čemer pa je HE Zagradec še vedno udeležena po svojih močeh. Ob njenem jubileju se nudi priložnost, da v tem sestavku zlasti mlajšim bralcem v širših obrisih (brez navajanja statističnih podatkov) prikažemo, kako je grosupeljsko področje prišlo do elektrike in kako se je vključevalo v današnji slovenski elektroenergetski sistem. S tem bi želeli prispevati k pregledu razvoja temeljnih pogojev današnjega stanja gospodarske razvitosti občine.

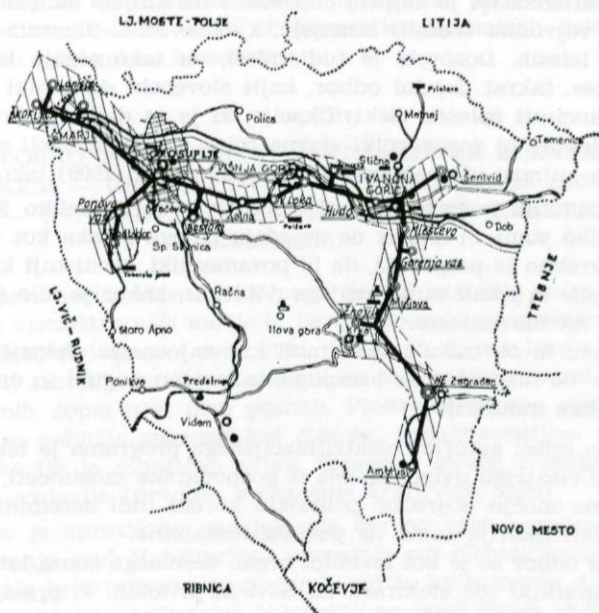
ELEKTRIKA NA SLOVENSKEM PRED PRVO SVETOVNO VOJNO — PRVA VEČJA AKCIJA ZA SPLOŠNO ELEKTRIFIKACIJO, KI BI MOGLA ZAJETI TUDI DOLENJSKO — VOJNA PREPREČI IZVEDBO PROGRAMA

Na Slovenskem se je pojavila elektrika v praktični rabi sorazmerno zgodaj, leta 1883, v četrtem letu po tem, ko je T. A. Edison izumil žarnico. Ta letnica pa nikakor ne pomeni začetka sistematične elektrifikacije naših krajev. Potekla so še desetletja, preden so naši predniki začeli o njej razpravljati. Po prvem zgledu so v naslednjih letih začeli postopoma opremljati z lastnimi dinami svoje obrate le premožni industrijci in obrtniki. Med prvimi uporabniki elektrike pri nas najdemo tudi Postojnsko jamo (1884). Elektrika je bila takrat še silno draga in je veljala za luksuz, ki si ga je mogel le malokdo privoščiti.

Z leti se je množilo število takih industrijskih električnih central, pretežno majhnih moči, ki so bile namenjene v glavnem le preskrbi lastnih obratov z elektriko. Splošna elektrifikacija je zaostajala. Okrog leta 1910 je bilo na Slovenskem prav malo mest in večjih krajev preskrbljenih z elek-

triko in še ti slabo. Za to dobo so značilne manjše električne naprave po pravilu postavljene v središče porabe. Na Dolenjskem je bila takrat elektrika v Kočevju, Ribnici in v Novem mestu. Na podeželje elektrika iz večjih središč ni segla. Majhen akcijski radij enosmernega električnega sistema, ki so mu dajali prednost pred izmeničnim, pa izredno visoka cena električnega toka, sta zavirala razvoj splošne elektrifikacije.

SKICA DALJNOVODOV IN ELEKTRIFICIRANIH
KRAJEV IZ HE ZAGRADEC OKOLI LETA 1930

LEGENDA

- daljnovodi
- transformatorske postaje
- ▨ elektrificirano področje

Z leti se je izmenični električni sistem izpopolnil tako, da je od leta 1900 dalje tudi pri nas že uspešno izpodrival enosmernega. Prenos energije po daljnovodih na znatne daljave ni bil več problematičen. Zato so lokalne elektrarne v središču porabe izgubljale pomen. Graditi so začeli elektrarne na najprimernejših točkah vodotokov in ob samih premogovnikih, proizvedeno

elektriko pa prenašati po daljnovodih v porabniška središča. Tudi cena elektrike je postajala postopoma pristopnejša.

S tem so se začele odpirati široke tehnične možnosti za elektrifikacijo podeželja. Naprednejše dežele so kaj hitro spoznale njene velike koristi za narodno gospodarstvo in so jo začele naglo izvajati. Slovenci, ki so bili takrat v okviru avstroogrske monarhije razdeljeni na več politično teritorialnih enot, niso imeli možnosti, da bi enotno reševali to vprašanje, razen tega je spričo dokaj nizke poprečne ljudske prosvetljenosti bojazen pred nepoznano skrivnostno močjo elektrike zavirala večje akcije. Pomemben dejavnik je bila tudi revščina, zaradi katere so odhajali naši ljudje okrog leta 1900 množično na delo v tujino.

V takih pogojih smo Slovenci tudi v elektrifikaciji močno zaostali. Ideja splošne elektrifikacije je najprej dozorela v osrednjem delu Slovenije, v tako imenovani vojvodini (deželi) Kranjski, kjer so imeli Slovenci večino v predstavniških telesih. Dozorela je tudi misel, da tako akcijo lahko izpelje le »javna roka«, takrat deželni odbor, kajti slovenski denarniki takrat še niso tvegali financirati splošne elektrifikacije, ki je za daljšo dobo obetala samo izgubo. Dalekovidni zagovorniki »javne roke« pa so jo imeli za svojo nalogo in so njeno nujnost utemeljevali v deželnem zboru (1909) tako-le:

— odločiti se je treba za večje naprave, kajti »veliko število manjših naprav veliko stane in nikdar ne dosežejo tistega učinka kot velike«,

— »potrebno je preprečiti, da bi posamezniki, zlasti tuji kapitalisti, osvojili vodne sile in iskali samo svojega dobička«, kakor je bilo takrat že s premogovniki na Slovenskem.

— kmetu in obrtniku naj se nudi kar najcenejša električna luč in moč, kajti »sicer bo mali obrtnik brezpogojno izročen pogubi in uničenju po konkurenci velike industrije«.

Vodilna misel avtorjev elektrifikacijskega programa je bila predvsem ta, da naj se z elektriko dvigne dežela iz gospodarske zaostalosti, kar bo s povečano davčno močjo posredno prinašalo koristi tudi deželnim financam, dokler bi elektrifikacija sama ne postala rentabilna.

Deželni odbor se je kot izvršilni organ deželnega zbora lotil naloge. Predvidel je izgradnjo več elektrarn na Savi in pritokih. Pripravljal je projekte, odkupoval zemljišča, vodne pravice itd. V prvi fazi je bila predvidena elektrifikacija Gorenjske. Kot dopolnilno oziroma rezervno elektrarno so predvidevali zgraditi termoelektrarno pri danes že opuščnem premogovniku v Šentjanžu. Dolenjski se je prvič nudila rahla možnost dobiti elektriko s priključkom na zvezni daljnovod med Šentjanžem in elektrarnami na Savi, če bi se bila zamisel realizirala.

Predlagatelji elektrifikacijskega programa pa so leta 1909 naleteli na hud odpor pri znatnem številu deželnozborskih poslancev, češ da bo podeželska elektrifikacija nerentabilna in da bo ogrožala celo deželne finance. V pomanjkanju izkušenj je bila previdnost vsekakor na mestu, vendar so bolj kot ta prihajali do izraza silno zaostreni odnošaji med tedanjima meščanskima strankama, klerikalci in liberalci. Avtorji programa so bili klerikalci, ki so imeli

večino pri kmetih, nasprotoval pa mu je večji del poslancev, iz narodno naprednega (liberalnega) tabora. Po večletnih, včasih prav žolčnih razpravah v deželnem zboru, so se odločili za izgradnjo HE Završnica pri Zirovnici na Gorenjskem, ki so jo dogradili leta 1915 in elektrificirali nekaj krajev v njeni okolici. Ta elektrarna z manjšo akumulacijo, ki je bila predvidena tudi kot dopolnilo bodočim elektrarnam na Savi, je poldrugo desetletje krila vse potrebe dotlej elektrificiranih okoliških krajev.

Med tem je leta 1914 izbruhnila prva svetovna vojna. Vso prednost pri nabavah je dobila armada. Zato se je nadaljevanje elektrifikacije za civilne namene ustavilo. To je občutila tudi Kranjska in z njo Gorenjska, kjer je bila akcija že v teku. Na Dolenjskem so splahneli še tisti rahli upi na skorajšnjo elektrifikacijo. Sicer pa je misel nanjo zaradi vojnih tegob začasno zamrla, čeprav bi bila elektrika ob nezadostni preskrbi s petrolejem in drugimi svetilnimi sredstvi ter ob pomanjkanju moških delovnih moči prav v tem času pomembna in koristna.

PO VOJNI SPLOŠNO IN MNOŽIČNO ZANIMANJE ZA ELEKTRIKO TUDI
NA DOLENJSKEM — GROSUPELJSKO PODROČJE MORA SAMO ISKATI
RESITEV— USTANOVITEV DELNIŠKE DRUŽBE ELEKTRARNE
ZAGRADEC

Minila je prva svetovna vojna. V pozni jeseni leta 1918 so se začeli vračati z bojišč in ujetništva naši možje in fantje. Spomini na prestano trpljenje so počasi bledeli, živi pa so stali vtisi, ki so jih dojeli ljudje na vojnih pohodih po bolj razvitih deželah. Seznanili so se z raznovrstnimi tehničnimi dosežki, kakršnih doma prej niso poznali. Predvsem je bila elektrika tista novost, ki so jo поблиžje spoznali kot človeku nenadomestljivo pomočnico. Ideja elektrifikacije je množično zajela Slovence, živeče v mejah takratne nove države Jugoslavije (prvotno imenovane kraljevine SHS).

Ljudstvo se je upravičeno nadejalo, da mu bo nova narodna oblast po stoletnem zatiranju pod Habsburžani pomagala pri elektrifikaciji in s tem narodu pomagala k hitrejšemu gospodarskemu in kulturnemu dvigu. V resnici pa od tega ni bilo nič. Tedanji oblastniki so imeli druge skrbi. V strankarskih borbah za oblast ni bilo posluha za ljudske potrebe, ki so zahtevale znatna sredstva. Celo na kranjskem delu tedanje okrnjene Slovenije, kjer je še pred nekaj leti deželni odbor spravil v tek izvajanje splošne elektrifikacije, je vladalo mrtvilo. Deželnega odbora ni bilo več, ostalo je le podjetje Kranjske deželne elektrarne (K. D. E.), ki je kot čuvar prej pridobljenih vodnih pravic itn. hkrati upravljalo ob začetku vojne dograjene elektrifikacijske naprave na Gorenjskem. Novih investicij, razen majhnih razširitev omrežja, se ni lotevalo. Tako stanje je trajalo kar deset let.

»Javna roka« je v elektrifikaciji Slovenije povsem odpovedala. Prebivalstvo, ki se ni hotelo odreči elektriki, je iskalo lastnih rešitev, katere dostikrat niso bile dobre. Še naprej so nastajale lokalne elektrarne.

Tudi Dolenjci se niso odrekli iskanja rešitve svojega problema. Nasprotno, prav prebivalci današnje občine Grosuplje so bili med prvimi na Kranjskem, ki so našli neko rešitev, dokaj pomanjkljivo sicer, ki pa je le pripravila pogoje kasnejši smotrni elektrifikaciji. Pot do nje pa je bila dolgotrajna.

Dolenjska v energetskega pogledu ni bogata. Njena največja reka Krka ima vse značilnosti kraške vode. Premogovniki v Šentjanžu in v Kočevju (prvi je že opuščen, drugi bo kmalu) ter v Kanižarici krijejo le majhne zaloge nizkokaloričnega in zato sorazmerno dragega premoga.

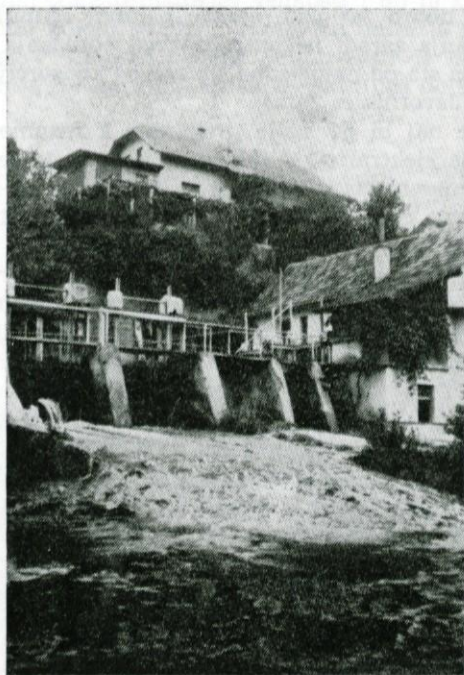
Občani na omenjenem teritoriju so kmalu po vojni uvideli, da elektrike z Gorenjskega prek K. D. E. zlepa ne bodo dočakali. Zato so sami začeli iskati rešitev. Najprimernejša se jim je zdela zgraditev ene ali več hidroelektrarn. Krka nudi s svojimi slikovitimi slapovi v zgornjem toku kaj vabljivo, a za laika varljivo sliko primernosti za energetska izkoriščanje. V prejšnjih stoletjih so se vrtela ob njej številna vodna kolesa za neposreden mehanski pogon mlinov, žag, fužin itn. Ena od privlačnih lokacij za postavitev elektrarne je bila v Fužinah pod Zagradcem, kjer je obstajala že pred desetletji opuščena vodna naprava za pogon fužinskih obratov. Njena prednost je bila tudi v tem, da je bila jezovna naprava sorazmerno še dobro ohranjena, kar je obetalo znaten prihranek pri investicijah.

V splošnem razpoloženju za izvedbo elektrifikacije je že leta 1920 prevzel iniciativo konzorcij 10 članov pod vodstvom višnjegorskega trgovca Mihaela Omahna. Drugi člani so bili: Henrik Lobe in Martin Videnič iz Zagradca, Franc Koščak iz Les, Ivan in Milan Končina iz Gorenje vasi, Anton Rojec iz Ivančne gorice, Jože in Staš Javornik iz Žalne ter Ivan Šteh iz Dobropolj. Večina med njimi so bili trgovci in hkrati zemljiški posestniki, nekaj pa kmetov, ki so se bavili tudi s kupčijo. V izredno konjunktornih letih po vojni je posebno cvetela trgovina z lesom, nato pa je sledila še znana svetovna gospodarska kriza, ki je ohromila vso gospodarsko dejavnost.

Konzorcij se je odločil ustanoviti podjetje »Elektrarna Zagradec (prvotno ime: Zagrac) v obliki delniške družbe. Take družbe so bile takrat najbolj običajne oblike združevanja kapitala. Razpisali so za subskripcijo 7500 delnic nominalne vrednosti po 800 K ali 200 din oziroma skupaj 6.000.000 K ali 1.500.000 din. Ta bi se mogla po sklepu občnega zbora povišati na 10.000.000 K ali 2.500.000 din. (Zneski so navedeni v dveh valutah zato, ker je Jugoslavija šele takrat menjavala avstrijske krone v dinarje v razmerju 4 K = 1 din.) Subskripcija je trajala od 15. 10. do 15. 11. 1921. Ni dokumentov o odzivu novih delničarjev, kaže pa, da je bil slab. Ohranjenih je samo 5 novih imen in sicer: Anton Gros, Josip Javornik, Franc Rebolj in I. Samec, vsi s Krke ter Anton Rojec iz Šentvida pri Stični.

Med tem se je pojavljalo nezaupanje v akcijo in njeno vodstvo. Bodisi zaradi pomanjkanja sredstev, bodisi zaradi nepoznavanja tehničnih in ekonomskih zakonitosti pri preskrbi z elektriko niso predvideli dopolnilnega termoagregata. Brez take ali ustrezne druge rešitve pa pretočna elektrarna na kraški reki ne more zadovoljivo obratovati. Bodočim potrošnikom se torej ni obetalo nič dobrega, ker so lahko računali le s trenutnimi in nestalnimi vodami Krke.

Med interesenti za pristop v konzorcij je bil tudi Jože Lavrič, lastnik tovarne usnja v Sentvidu, sicer pa v tistih letih ravnatelj novomeške podružnice Slovenske eskomptne banke in je reševal finančna vprašanja elektrarne prek te banke. Elektrarno je zastopal tudi pred firmo ing. dr. Miroslav Kasal v Ljubljani, kateri so zaupali projekt. Po lastnem pripovedovanju je prišel na misel, da pred nakupom delnic vpraša za nasvet nekega graškega profesorja. Ta mu je s patetičnim vzklikom: »Roke proč od takega podjetja!« odsvetoval udeležbo in mu pojasnil, zakaj ta elektrarna v predvidenih razmerah ne bo mogla samostojno živeti. Jože Lavrič ga je ubogal, njegovemu zgledu pa so sledili še drugi.

HE Zagraдец — zadnja stran z zapornicami

Leta po prvi svetovni vojni so znana kot leta nesolidnega poslovnega življenja, vsakovrstnih špekulacij, korupcije itn. Podjetniki, zlasti »trgovci«, so se pojavljali in izginjali, bogateli in propadali, največkrat v konkurzu, ki je bil včasih tudi fingiran.

Tudi pri gradnji zagraške elektrarne se srečujemo s takimi pojavi. Tako na primer so oddali gradnjo elektrarne že omenjeni firmi ing. dr. M. Kasal, čeprav so imeli zelo neugodno oceno njene solidnosti. Ohranjena je refe-

renca iz Škofje Loke (od 23. 3. 1921), v kateri o Kasalu med drugim bere mo: »...praktičnega in dobrega dela pa on ni vajen. To se je razvidelo pri nas, kjer je zidal centralo. Njegove hišice za transformatorje, ko jih je dozidal, so se mu večkrat podrle..., prav tako je za vzgled lahko od njega postavljeni Krennerjev jez, katerega bo voda prej ali slej odnesla ali pa izpodkopala... Moje mnenje je, da hoče mož na stroške drugih prehitro obogateti... Preden delo oddaste, pridite si sami ogledat od njega postavljene stvari...« Delo v Zagradcu je vseeno dobil, šele čez leta pa so tudi tu odkrili v betonskih konstrukcijah velike praznine, ki so ogrožale zgradbo.

Družba oziroma njeno vodstvo se je bavilo tudi s špekulacijami, tako na primer s preprodajanjem takrat zelo iskanega elektrotehničnega materiala. Posebno baker kot borzni artikel je bil zelo zanimiv. Pri kupčijah z njim ke je moglo dobro zaslužiti, seveda pa tudi zgubiti. V konzorciju je prišlo do negodovanja zaradi nekontroliranega obračanja skupnih sredstev. Prišlo je do tega, da sta od najuglednejših članov konzorcija zapustila družbo brata Jože in Staš Javornik iz Zalne.

Gornje epizode naj bi po svoje prispevale k razumevanju okoliščin, v katerih je nastajala elektrarna. V ljudskem izročilu je še, da posli za časa gradnje niso bili povsem čisti. Nekateri so tudi računali na velike dobičke. »Delnice bodo deležne čistega dobička izza 1. januarja 1922 ter bodo opremljene s kuponom za leto 1922« je obljubljal konzorcij na vabilu k subskripciji. Akcija torej ni bila prav nič podobna zamisli, kakor so jo zagovarjali predstavniki »javne roke«. Žal so bili le-ti takrat povsem nedelavni.

Elektrarno so kljub pomanjkljivi zasnovi začeli graditi in jo dokončali leta 1921. Elektrostrojno opremo, t. j. v glavnem 2 turbini tipa Francis progizvodnje Strojnih tovarn in livarn v Ljubljani, 2 generatorja z drugo električno opremo za elektrarno in razvodno mrežo pa je dobavila ljubljanska firma Štebi & Tuječ od proizvajalca Brown Boveri. Žal sta bila podjetnika slaba svetovalca investitorju. Glavno je bilo pač dobiti posel in zaslužiti!

Tako je razmeroma še kar hitro, tri leta po končani vojni, prišel dan, ko je iz nove elektrarne zasvetila električna luč. V začetku ni bilo težav, ker so kot porabniki prevladovale žarnice z majhno porabo. Težave so se pojavljale čedalje bolj s postopnim priklapljanjem elektromotorjev.

HE ZAGRADEC ZACNE OBRATOVATI — POJAVIJO SE TEHNIČNE IN FINANČNE TEŽAVE — DELNIŠKA DRUŽBA NAPOVE STECAJ — HE ZAGRADEC DOBI NOVEGA LASTNIKA

Za del Dolenjske je bil pričetek obratovanja HE Zagradec izreden dogodek, v njenem okolišu po vsej priliki zanimivejši in pomembnejši kot danes pričetek delovanja velikih elektrarn, katerih moč tisočkrat in še tudi na podeželju nepogrešljiv element vsega našega življenja, podobno kot na primer zrak. Potrošnik ne vpraša več, odkod in kako prihaja elektrika. Hoče jo imeti in se njene prave vrednosti zave šele tedaj, kadar se dobava toka prekine. Pred pol stoletja pa so bili elektrificirani kraji na to svojo pridobitev upravičeno posebno ponosni.

Na območju občine Grosuplje je z uvedbo elektrike nastopila, lahko bi rekli, nova doba tako v gospodarskem kot v kulturnem pogledu, združena žal z velikimi težavami. Kljub visokim cenam inštalacij in električne energije je število porabnikov rastlo, s tem pa tudi priključna vrednost porabnikov in preobremenjevala zmogljivost elektrarne, take, kakršna je bila. Širilo se je omrežje visoke in nizke napetosti, dokler ni doseglo stanja, ki ga vidimo na skici. Elektrificirani so bili kraji Ambrus, Znojile, Zagradec, Muljava, Gorenja vas, Mrzlo polje in Škrjanče, Mleščevo, Ivančna gorica, Šentvid, Hudo, Sp. Draga, Zg. Draga, Višnja gora in Dedni dol, Velika loka, Žalna, Boštanj, Grosuplje, Ponova vas, Podtabor, Šmarje, Lanišče in Škofljica. Glede na razsežnost visokonapetostnega omrežja so izbrali dosti prenizko napetost 5000 V. Lokalnih transformatorjev velikosti 7 do 10 kVA je bilo vsega 25 s skupno inštalirano močjo 300 kVA. Krajevna omrežja so obratovala z napetostjo $3 \times 380/220$ V. Celotna dolžina daljnovodov je bila pribl. 47 km, od tega je bila najdaljša glavna veja Zagradec—Škofljica dolga kar 40 km!

HE Zagradec — vhodna stran

V takih pogojih je seveda nujno moralo priti do obratovalnih težav. HE Zagradec brez kaloričnega dopolnilnega agregata kmalu ni mogla več zadovoljevati porabnikov. Ob neugodnih vodnih razmerah sta bili napetost in frekvenca slabi. Izpadi agregatov so bili pogostni. Strojniki kljub izredni izurjenosti v upravljanju ročne regulacije dostikrat niso mogli obdržati strojev v obratu. Zato so imeli potrošniki stalno v pripravljenosti petrolejke ali druga svetila. K tem nevšečnostim je v izdatni meri prispevala slaba disci-

plina med večjimi odjemalci. Ti se niso držali določenega obratovalnega reda, po katerem bi se mogli zvrstiti vsi drug za drugim.

Delniško družbo »Elektrarna Zagradec« je svetovna kriza težko prizadela. Njeni dohodki so začeli rapidno padati, ker so zlasti prej cvetoča lesnoprredelovalna in žagarska podjetja postajala nelikvidna. Niso bili redki podjetniki, ki so končali v stečaju. Domačije kmetov — trgovcev so šle »na boben«.

Tudi delniška družba »Elektrarna Zagradec« je zašla v tolikšne finančne težave, da je leta 1928 napovedala konkurz. Posledice so bile težke posebno za kmete-delničarje. Dogodki v zvezi s tem so elektriko med kmečkim prebivalstvom deloma močno diskreditirali, a je prihajalo do izraza še leta in leta po tem, ko je dobila elektrifikacija solidnejšo podlago.

Približno istočasno je ponovno zaživela v Sloveniji ideja splošne elektrifikacije pod vodstvom »javne roke«, ki jo je takrat v zahodnem delu predstavljal »Ljubljanski oblastni odbor«. Vzhodni del, Štajerska, je šel v pogledu elektrifikacije svojo pot, ker mariborski odbor ni imel interesa na stvari. Primorska je bila takrat priključena Italiji. Ljubljanski oblastni odbor je privzel glavne elektrifikacijske smernice bivšega kranjskega deželnega odbora. Da bi si zagotovil primat tudi na Dolenjskem, je za okoli 4 milijone dinarjev odkupil iz konkurzne mase elektrarno Zagradec in vso njeno mrežo. Dejanske obveznosti so pa takrat narastle že na blizu 13 milijonov dinarjev. Oblastni odbor je izročil vse naprave v upravljanje in eksploatacijo svojemu podjetju K. D. E.

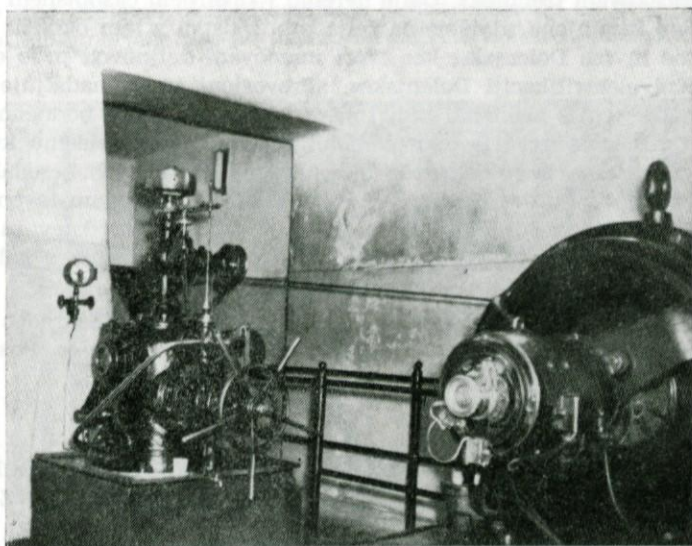
Rezervnega oz. dopolnilnega agregata tudi K. D. E. niso montirale, ker so predvidevale drugo rešitev — priključek HE Zagradec na planirano visokonapetostno prekodeželnno mrežo. Zagraško območje naj bi dobivalo manjkajočo energijo iz močnejših elektrarn na severu, hkrati bi pa mogla HE Zagradec vso odvečno, zlasti nočno energijo, oddajati v skupno mrežo. S tem bi bila polno izkoriščena in bi obratovala kolikor se da rentabilno. Realizacija te zamisli se je zavlekla, predvsem zaradi pomanjkanja sredstev, kar za šest let. HE Zagradec je v tem času delovala naprej kot samostojna elektrarna. V bistvu so ostale iste slabosti s to razliko, da je bil uveden nekoliko večji red pri odjemalcih in so postale obratovalne razmere znosnejše, vendar je bil vsak večji razvoj elektrifikacije v takih pogojih nemogoč.

DEJAVNOST K. D. E. PONOVRNO ZAZIVI — AKCIJE DOLENJCEV ZA ELEKTRIFIKACIJO — HE ZAGRADEC SE KONČNO VKLJUČI V OMREŽJE K. D. E.

Leta 1929 so Jugoslavijo razdelili na nove političnoteritorialne enote — banovine. Dravska banovina, ki je obsegala v glavnem območji prejšnjih ljubljanske in mariborske oblasti, je nadaljevala elektrifikacijsko akcijo in jo pospeševala po svojih skromnih finančnih možnostih. Njeno delovanje se je odvijalo predvsem v zahodnem delu banovine, bivši Kranjski, kajti v vzhodnem delu je medtem prevzel iniciativo tuji kapital — Elektrarna Fala d. d.

Deset let mirovanja »javne roke« v elektrifikaciji je bilo izgubljenih, z njimi pa še marsikaj, kar bi bilo v prilog nastajajočemu slovenskemu elektrogospodarstvu.

Kranjske deželne elektrarne, poslej banovinsko podjetje, so se usmerile izključno na izgradnjo prenosne in distribucijske mreže, medtem ko so električni tok kupovale v Elektrarni Velenje, ki jo je v prvi fazi dogradil tamkajšnji državni premogovnik leta 1929. K. D. E. so zgradile na Črnučah pri Ljubljani razdelilno transformatorsko postajo (RTP) in jo povezale z elektrarnama v Velenju in v Žirovnici. Naprave so bile delno sposobne za obratovanje sredi leta 1931. Na začetku leta 1932 je bila ustvarjena možnost razvoda po vsem zahodnem delu takratne Slovenije in seveda tudi sodelovanja HE Zagradec z močnejšimi elektrarnami na severu. V ta namen je bilo treba zgraditi le daljnovod Črnuče—Grosuplje. Rešitev problema se je odlagala. Šlo je za denar in zopet za denar!

HE Zagradec — Generator št. 2

Takrat so stopile v akcijo dolenjske občine in tamkajšnja turistična društva. V okviru prosvetnega društva »Krka«, ki mu je bil namen, da »skrbi za splošen podvig lepe Dolenjske« so bila predavanja, v katerih se je poudarjalo važnost elektrifikacije za razvoj turizma. Tudi dnevni tisk se je pridružil akciji in očital, da se denar dolenjskih davkoplačevalcev porablja za elektrifikacijo drugih krajev. V tistih letih opažamo namreč prav na grosupeljskem območju znaten interes in prizadevanja za gradnjo turističnih objektov, na primer za prvotni dom na Polževem, športno kopalnišče v Višnji

gori, ureditev in razsvetljavo taborske jame itn. Prošje na bansko upravo in druge pristojne organe so ostajale le pri obljubah.

Omejena finančna sredstva še vedno niso dovoljevala hkratne širše akcije banovinske elektrifikacije. Odvijala se je po nekakšnem prioritetenem redu, na katerega je razen rentabilnosti vplivala tudi strankarska pripadnost interesentov. Dolenjska je čakala priključek na RTP Črnuče kar dobri dve leti po tem, ko je ta postaja začela obratovati.

Zadnji dnevi februarja 1934 so pomembni za razvoj elektrifikacije grosupljske občine in Dolenjske sploh. V zimi 1933/34 je bil končno zgrajen daljnovod iz Črnuč do Grosupljega, tukaj pa provizorično nameščen transformator 20.000/5.000 V za spoj zagraške elektrarne z banovinskim omrežjem. S tem je dobilo zagraško omrežje kvalitetno napetost. Tudi energije je bilo dovolj.

Za tiste čase je bil to pomemben dogodek, ki ga je kronist označil kot »dolgo pričakovani trenutek«. Dalje beremo v obširnem časopisnem poročilu, da je s tem izpolnjena »dolgoletna želja prebivalstva v tem okolišu zagraške elektrarne in vse Dolenjske, ker tvori imenovani daljnovod prvo etapo pri sistematični elektrifikaciji Dolenjske«. »Preverjeni smok«, nadaljuje kronist, »da bo v kratkem z elektriko tudi Dolenjski zasijala lepša bodočnost«. Izrečena je zahvala vsem, ki »so pripomogli k temu najvažnejšemu koraku za hitrejši vsestranski napredek naše ljube Dolenjske«. Po teh besedah hvaležnosti predvsem banu dre. Marušiču in sodelujočim ustanovam in po tem, da sta bili potrebni kar dve leti za zagotovitev denarnih sredstev za gradnjo 21 km dolgega skromnega daljnovoda 20 kV, moremo sklepati, v kako težkih pogojih je nastajala naša elektrifikacija.

S priključitvijo na banovinsko omrežje je postala HE Zagradec v trinajstem letu obstoja del snujočega se elektroenergetskega sistema. Poslej razen v izjemnih primerih ni več obratovala samostojno.

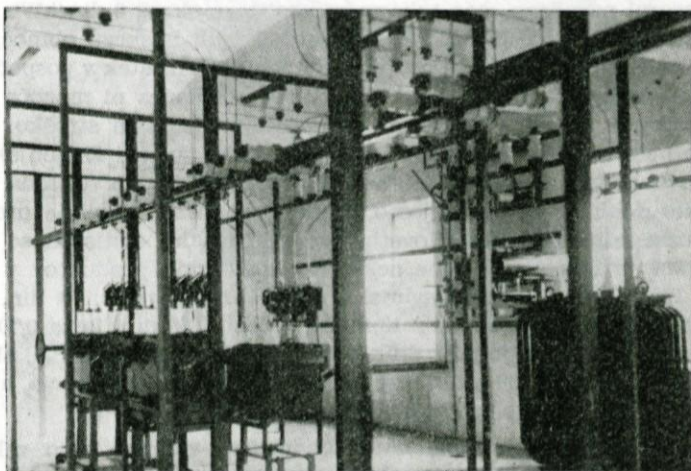
GROSUPLJE POSTAJA POMEMBNO ELEKTRIČNO KRIZISČE — ELEKTRIFIKACIJA SE NADALJUJE — DRAGA ELEKTRIKA ZAVIRA RAZVOJ — KADRI

K. D. E. so med tem leta 1935 dogradile zidano RTP 20/5 kV na Grosupljem in vanjo premestile izpod Košakovega hriba dotlej provizorično postavljeni transformator 200 kVA za zvezo med HE Zagradec in banovinskim omrežjem. To razdelilno transformatorsko postajo, kakor tudi vse druge so projektirale K. D. E. same v lastnem biroju v Ljubljani, distribucijske nprave pa na sedežu obratov. Prava naloga te postaje pa je bila možnost posluževanja daljnovodov proti Dolenjski. Zato so jo opremljali z aparaturami postopoma, kakor so nastajali daljnovodi oziroma potrebe.

Grosuplje je s tem postalo pomembno električno vozlišče. S pomočjo ekspozitur v Kočevju, Novem mestu in Črnomlju je obrat izvajal elektrifikacijska dela v smeri proti Kočevju (zač. l. 1934), proti

Novemu mestu, Stopičam in Kostanjevici (1936—1938). V Trebnjem je bil odcep v smeri proti Sevnici, Brežicam itd., kar pa je spadalo v pristojnost sosednjega obrata. Grosuplje je vodilo tudi elektrifikacijo Črnomlja z okolico, vendar začasno s priključkom na hrvaško HE Ozalj. Ta provizorij je trajal vse do povojnih let. Za tisti čas je bila pomembna tudi izgradnja daljnovođa Grosuplje—Škofljica—Podpeč—Preserje. S tem so ne samo dobili elektriko kraji na Ižanskem, temveč je bila ustvarjena tudi nekakšna rezervna povezava RTP Grosuplje z RTP Črnuče s priključkom imenovanega daljnovođa na progo Črnuče—Vrhnika (1939). Povečala se je obratovalna sigurnost. Vsi omenjeni daljnovođi so zgrajeni za obratovalno napetost 20.000 voltov.

Spričo dogodkov v Evropi, ko je že grozila vojna, je kriza popuščala in je bilo nekoliko lažje za denar, vendar je bilo opaziti veliko štednjo. Ta se je kazalo tudi v izvedbi elektrifikacijskih naprav, zgrajenih sicer kolikor se da solidno, toda marsikje pretesno dimenzioniranih. Takrat ni nič kazalo na nesluteni razvoj porabe električne energije kot ga doživljamo po osvoboditvi, ko smo postavili elektrifikacijo in industrializacijo na prvo mesto. Naprave so bile umerjene pač po takratnih merilih, ko niso bile redke kmetске

Pritličje transformatorske postaje Grosuplje

in delavske hiše, katere v poletnih mesecih niso porabile niti cele kWh. Značilna za tisti čas je bila uporaba pretežno 5 do 15 vatnih žarnic. Ljudstvo je še vedno živelo v revščini, vendar se elektriki ni odpovedalo, čeprav so morale občine h gradnji omrežij prispevati blizu štirikratni znesek davčne osnove, ki so ga odplačevale z doklado za ceno toka. Ta je znašala okoli 2 din/kHh. Poleg tega sta država in banovina v svoji kratkovidnosti uvedli še trošarino na porabo elektrike, namesto da bi karkoli storili za znižanje

cene in s tem pospeševali širjenje elektrike. Državna oz. banovinska trošarina za luč sta znašala 0,70 oz. 0,15—0,20 din/kWh. Skupna cena toka za razsvetljava se je na Dolenjskem gibala okoli 6 din/kWh.

Izgradnja elektroenergetskih naprav na Dolenjskem se je začela hitreje odvijati z letom 1936, ko so K. D. E. in dolenjske občine dobile pri ljubljanskem Pokojninskem zavodu posojilo 7 milijonov takratnih dinarjev. To je bilo kar precej denarja! Namenjeno je bilo predvsem krajem brez elektrike in tistim, ki so bili z njo slabše preskrbljeni. Na grosupeljskem območju sodi v to dobo priključek Žužemberka. K. D. E. so se v večji meri lotile rekonstrukcije zagraškega omrežja z namenom, da postopoma poboljšajo kvaliteto električnega toka.

Kljub dokaj intenzivnejši gradnji elektrodistribucijskih naprav po letu 1936 pa namen elektrifikacije ni bil v celoti dosežen. Dosti obsežna območja so dobila možnost priključka potrošnikov, ti pa so se zaradi štednje le počasi koristili. Visoki stroški za instalacije in priključke, pa visoka cena električne energije, so vzbujali pri ljudeh pomisleke, tako da je poraba toka le počasi naraščala.

Pod zgoraj navedeno ceno toka za razsvetljava okrog 6 din/kWh (v Ljubljani na primer je bila 6,35 din, v nekaterih krajih falskega območja pa še višja) si bralec težko predstavlja, kaj je pomenil tak izdatek v gospodinjstvem proračunu. Realnega razmerja cen toka takrat in danes ni mogoče niti približno ugotoviti. Uporaba spremembe indeksa življenjskih stroškov odpove, ker so se naše navade, potrebe, standard, skratka splošni življenjski pogoji itn. po osvoboditvi od temelja bistveno spremenili. Zanimivo, toda pomanjkljivo sliko dobimo, če primerjamo, koliko posameznih živil je pred desetletji po ceni odtehtalo eno kilovatno uro. Po uradni statistiki so bile povprečne tržne maloprodajne cene nekaterih kmetijskih produktov v Jugoslaviji leta 1934: kruh 2,90 din, svinjska mast 15,50, govedina 8 din, teletina 10 din, krompir 1,25 din, sladkor 13,40 din, mleko 2,50 din, jajca 0,70 din itn. Za isti denar kot 1 kWh je potrošnik dobil približno 2,10 kg kruha, ali 0,39 kg masti, ali 0,75 kg govedine ali 0,60 kg teletine, ali 5,20 kg krompirja, ali 0,40 kg sladkorja, ali 2,40 l mleka, ali skoraj 9 jajc itn.

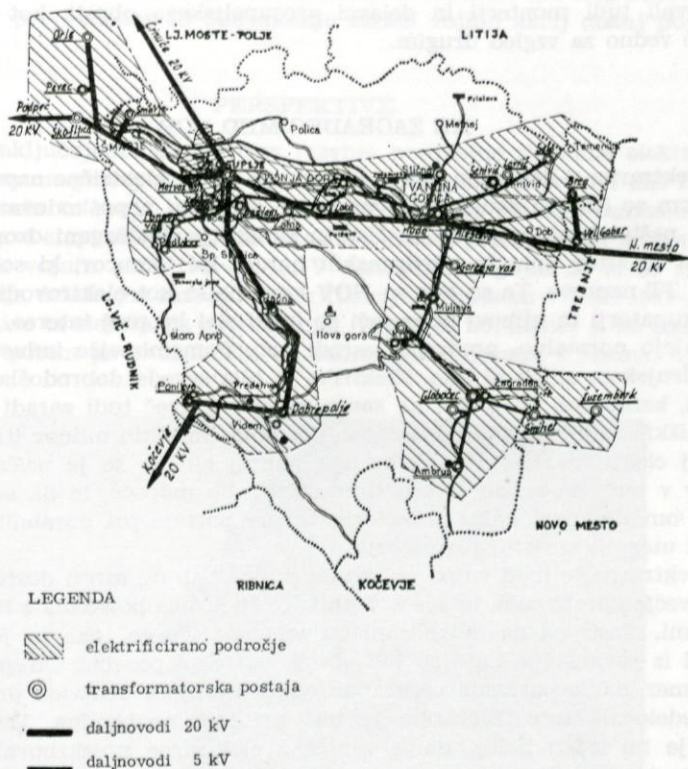
Primerjajoč današnje cene istih predmetov, vidimo, kako zelo so se razmerja cen v zadnjih štirih desetletjih menjala.

Še besedo, dve o kadrih. Vzdrževanje obrata in izvajanje investicijskih del na tako obširnem področju je bilo ob skromnih tehničnih sredstvih kaj težavno in zahtevno delo. Za sporazumevanje na daljavo je bilo na voljo le nekaj starih vojaških telefonov nekdanje avstrijske armade. Njihova uporaba na visokonapetostnih vodih je bila smrtno nevarna. Obrat Grosuplje kot tudi drugi ni imel lastnega avtomobila niti motocikla. V največji sili je bilo treba najeti privatni kamion ali taksi. Sicer pa so bila normalna prevozna sredstva vlak, bicikel in konjska vprega; ob visokem snegu so monterji včasih tudi jezdarili. Vse v znamenju štednje.

V HE Zagradec, ki je po letu 1934 spadala v sestav obrata Grosuplje, je bil zaposlen kot vodja Maks Gudrich. Ta je kmalu po začetku ljudske vstaje zaradi izdajstva prejel zasluženo kazen. Strojniki so bili Ludvik Zaletelj (poznejši vodja), Janez Rošelj star. in Alojz Smrekar, vsi domačini iz neposredne bližine elektrarne.

Obrat Grosuplje je vodil Stane Fras ob sodelovanju Alfonza Kovačiča in Franca Kosmača. Po nekaj let sta bila v pomoč obratu tudi Zdravko Dovjak in Franjo Holz.

SKICA DALJNOVODOV IN ELEKTRIFICIRANIH
KRAJEV V OBČINI GROSUPLJE LETA 1945

Ekspozituro v Kočevju je vodil Stanko Oražem, v Novem mestu Ivan Pirnat, v Črnomlju pa Jože Železnik.

Med kadrom elektromonterjev bi bilo predvsem omeniti nadmonterja Tineta Kunčiča. S svojim strokovnim znanjem in izkušnjami si je pridobil veliko avtoriteto pri podrejenih in je med njimi užival veliko priljubljenost.

Zaradi vedno korektnega odnosa do vseh, zlasti do odjemalcev, je bil po vsej Dolenjski izredno popularen. Žal ga je že v drugem letu svobode pobrala prezgodnja smrt.

Med elektromonterji, ki so dolga leta delovali na področju današnje občine Grosuplje se spominjamo vrste zaslužnih delavcev, prav tako pa tudi tistih, ki so se vključili kot nekvalificirani ali pa so prišli iz drugih poklcev. Oboji so si pozneje pridobili kvalifikacijo iz elektrostroke. Njihova imena, danes jih lahko navedemo le še po spominu, objavljamo na kraju tega članka. Le malo od njih jih še uživa zasluženi pokoj, med njimi njihov staršina Franc Podržaj iz Ponove vasi.

Za vse stalne in občasno zaposlene delavce je bilo delo v obratu Grosuplje težko a dobra šola. Do izraza je prišlo to neposredno po osvoboditvi, ko je bil zlasti vodstveni kader poklican na opravljanje zahtevnejših nalog v Sloveniji in izven nje. Pri obnovi in novih gradnjah širom domovine so večkrat sodelovali tudi monterji in delavci grosupeljskega obrata kot »udarniki«. Bili so vedno za vzgled drugim.

HE ZAGRADEC MED NOB

Elektrarna v Zagradcu kakor tudi druge javne električne naprave na Dolenjskem so izšle iz druge svetovne vojne še dokaj nepoškodovane, če izvzamemo nešteto krat prestreljene žice in izolatorje. Podžagani drogovi so bili večkrat le žrtev pomote partizanskih borcev ali terencev, ki so mislili, da gre za TT naprave. Te so bile za NOV nevarnejše kot elektrovodi.

Okupatorji in njihovi pomagači so imeli slej ko prej interes, da naprave obratujejo normalno, predvsem zaradi luči. Pomembnejše industrije takrat na Dolenjskem sploh ni bilo. Električna je bila seveda dobrodošla tudi partizanom, kamorkoli so prišli, ne samo za luč, temveč tudi zaradi poslušanja zavezniških radijskih poročil, pogona delavnic, kmečkih mlinov itn. V dilemi, ali naj električne naprave obratujejo naprej ali ne, se je našla preprosta rešitev v tem, da se obrat vzdržuje, dokler bo mogoče, in da se sabotažne akcije omejijo na lokalne transformatorske postaje pri porabnikih, ki bi z izdelki utegnili koristiti okupatorju.

Elektrarna je med vojno ob raznih poškodbah na mreži doživljala enake ali še večje obratovalne težave kot prej, ko še ni bila povezana z RTP Črnuče. Povečani, zlasti pa nekontrolirani odjem električnega toka jo je kaj hitro spravil iz ravnotežja. Zato so bili včasih potrebni posebni ukrepi. Znano je na primer, da so partizani večkrat zasedli usnjarno v Sentvidu pri Stični, da so predelovali kože. Električna je bila pri tem neobhodna. V takem primeru je bil izdan nalog, da je zagraška elektrarna preskrbovala s tokom samo to tovarno itn.

Sicer pa sodijo ti spomini v vrsto anekdot, ki gredo počasi v pozabo. Ze deset let upokojena strojnika Ludvik Zaletelj in Janez Rošelj, ki sta pretežni del svojega delovnega življenja prebila v elektrarni, se živo spominjata raznih dogodkov. »Najtežje je bilo« pripovedujeta, »kadar so prišli partizani posamič ali v skupinah z zahtevo, da jim izročiva dinamolože za mazanje

strojnic ali pa pogonski jermen za podplate, če so odpovedali drugi viri. Če ni šlo za pretirane zahteve, se je posameznikom dalo ustreči, kajti že izranžirani deli dokaj širokih jermenov so ustrezali namenu. Zaloge so bile vsekakor pičle, vojne pa nikakor ni hotelo biti konec. Z oljem pa je bilo še težje. Obratovanja elektrarne pa nismo smeli ustaviti.»

Po italijanski kapitulaciji je prišlo do posebnih težav. Naša vojska in civilna oblast sta zahtevali elektriko in celo razširitev omrežja npr. proti Dvoru pri Žužemberku, kjer so organizirali lastne delavnice.

Takrat je segalo osvobojeno ozemlje do vrat Ljubljane. Po nemškem nalogu so začeli odklapljati dobavo toka iz Črnuč proti Dolenjski na meji med okupiranim in osvobojenim ozemljem. Po nekajkratnih poskusih je bil po zaslugi ljubljanskih aktivistov zopet »vzpostavljen red« in nastopilo je idilično stanje, da je tudi osvobojeno ozemlje, izvzemši Belo krajino, prejemalo tok ves čas do konca vojne iz »nemških elektrarn«. HE Zagradec je sodelovala kot prej, vendar so bile motnje zaradi vojnih akcij dokaj pogoste.

PERSPEKTIVE

S tem zaključujemo kratek oris razvoja predvojne skromne elektrifikacije predvsem na grosupeljskem območju s posebnim ozirom na HE Zagradec, ki je imela tu svojo pionirsko vlogo. Zgodovina njenega samostojnega življenja v prvi etapi se končuje že leta 1934. Njena pomembnost se ponovno kaže v štirih vojnih letih 1941—1945. V današnjih pogojih se le še spominjamo njenega deleža pri razvoju elektrifikacije, predvsem v letih 1921—1934.

Perspektive ta elektrarna seveda nima. Vrtela se bo, dokler ji bo zob časa to dopuščal, potem pa bi zaslužila, da ostane kot eksponat v naravi, kjer bi

Transformatorska postaja Grosuplje

nove generacije lahko spoznavale, kolikšne so bile javne elektrarne še v dvajsetih letih tega stoletja.

Osvoboditev l. 1945 pomeni nesluteno prelomnico tudi v elektrifikaciji. Občani Grosuplja so imeli priložnost v zadnjih dveh desetletjih opazovati gradnjo vedno novih in novih električnih naprav. Uvedena je bila napetost 35.000 V in transformacija moči 8.000 kVA, torej 40-krat večja kot prej. Ne-zadržni razvoj potreb po elektriki v industriji in v splošni porabi pa že zahteva priključek Grosuplja na 110.000 V in transformacijo moči 20.000 kVA. Spričo tega pa gre pomen HE Zagradec vedno hitreje v zaton.

Ta oris se končuje z letom 1945. V njem so, kot že prej omenjamo, izpuščeni razni statistični podatki, kolikor so se sploh ohranili, in to namenoma, da se z njimi ne obremenjuje besedilo. Če bo prispevek pri bralcih naletel na zanimanje, bomo v prihodnjem zvezku Zbornika objavili nadaljevanje, v katerem bo govora o tem, kako se je po osvoboditvi prava elektrifikacija Dolenjske in posebej grosupeljske občine šele začela.

Seznam VKV in KV delavcev, večletnih sodelavcev pri elektrifikaciji grosupeljske občine — do leta 1945.

Alojz Dolinar	Ivan Pečnik
Andrej Frantar	Lojze Perovšek
Franc Glavič, star.	Franc Podržaj (p. d. Kovač)
Rudolf Gruden, st.	Franc Podržaj, star.
Jože Jeršin	Karel Seidl
Alojz Kocman	France Skalja
Jože Kristan	France Štibernik
Janez Lužar	Janez Štrus
Alojz Matjažič	Stane Zadnikar
Milan Nardin	Albin Zupancič
Tone Oven	

STO LET POLIŠKE OSNOVNE ŠOLE

Cvetko Budkovič

I. RAZVOJ ŠOLE V AVSTRO-OGRSKI MONARHIJI

1. Priprave za gradnjo nove šole in začetek pouka

Preden se je pričel redni vsakodnevni pouk na poliški šoli, so obiskovali občasno nekateri otroci prostovoljno pouk v župnišču. Ker pouk ni bil obvezen, tudi pravih uspehov ni bilo. Poleg tega je župnik Martin Drčar v času od leta 1870 do 1873 poučeval v glavnem le verouk. Učenci se niso naučili ne brati ne pisati. Ne smemo se tedaj čuditi, če so bili prebivalci Police in okoliških krajev pred pričetkom redne šole po večini analfabeti.

Prizadevanja deželne vlade, da bi zainteresirala poliško občino za pričetek rednega pouka, segajo sicer že v leto 1854; pogajanja so se obnovila leta 1856. Tedaj je dobil tedanji poliški župnik (lokalist) Janez Barlič nalogo, da pripravi predlog dohodkov (fasijo) farnega cerkovnika z obrazložitvijo, da po smrti šmarskega učitelja Mateja Kračmana, ki je skrbel za petje v župni cerkvi na Polici, njegov naslednik ne dobiva bire ne od višnjegorske župnije ne od krajevnih podružnic Žalne in Police. Zato naj prejme dohodke umrlega šmarskega učitelja Kračmana bodoči novo nastavljeni učitelj na poliški šoli. Ta predlog pa se tedaj in še nekaj let pozneje ni realiziral.

Deželna vlada je ponovno pisala poliškemu župniku, da morajo občani nujno sezidati novo šolo, saj ima Polica že 119 šoloobveznih otrok.

Župnik je v ta namen sklical sejo komisije, ki se jo je udeležil dne 20. junija 1864 tudi šmarski dekan Matija Brolih. Komisija je razpravljala poleg prejemkov za učitelja, predvsem o gradnji nove šole, o lokaciji za šolo, ogrevanju ipd. Ugotovila je, da naj bi prispevala potrebna sredstva za gradnjo šole občina, in sicer vsako leto po 75 gl, verski sklad pa enkratni znesek 1260 gl.

Kot skoraj vedno pri takih priložnostih prizadeti tudi sedaj niso bili edini glede lokacije. Komisija se je ogrevala za gradnjo šole na »Straži« pri kapelici, šolski strokovnjaki pa so temu predlogu oporekali, češ da bi stala stavba na preveč vetrovnem kraju (ostra burja).

Tudi finančni pogoji tedaj šoli niso bili naklonjeni. S šolskim fondom so skrajno varčevali, verski sklad pa tudi ni prispeval ničesar. Vse breme finančnih sredstev je padlo na občine. Ker pa so bile povečini vse občine gmotno šibke, pri tem ni bila izjema tudi občina Polica, se je zidava šole odložila na poznejši čas. Komisija pa je vendar sklenila, naj občine vseeno

ustvarjajo sklad za gradnjo šole in pripravljajo sredstva za učiteljevo plačo iz davka na zemljišče.

Preteklo je zopet 17 let...

Občinski odbor na Polici in pododbor občine Stara vas sta končno sklenila dne 22. oktobra 1871. leta, da prično graditi šolsko poslopje prihodnje leto. Sporazumeli so se tudi, na bo stala nova šola na parceli št. 1098—269/2, ki je bila last Jožeta Skubica, posestnika s Police št. 22. Šoli jo je prodal za 108 gl.

Občina Polica in podobčina Stara vas sta izvolila 5-članski gradbeni odbor. Prvi predsednik odbora je bil Anton Skubic, kmalu za njim pa Martin Seme, ko se je Skubic predsedništvu odpovedal. V gradbenem odboru so bili še tile posestniki: Martin Rome, Jakob Vidic in Jakob Štrubelj.

Zidarska, tesarska in mizarska dela je prevzel na javni dražbi za 870 gl Jože Ahlin s Police. Občina je prispevala iz Sklada za davke od zemljišč in hiš 122 %, cesar pa je primaknil kot patron šole 1000 gl.

Šolo so pričeli graditi 12. junija 1872. leta, dogradili pa so jo v 50 delovnikih. Učilnica je bila dolga 8,87 m, široka pa 6,88 m, visoka 3,21 m, v skupni površini 61 m². Dne 29. marca 1873 je pregledal šolsko poslopje gradbeni svetnik Hans. Delo za vodnjak pri šoli (kapnico) sta plačali Kranjska hranilnica v znesku 60 gl in deželni odbor v znesku 100 gl.

Pouk se je pričel 8. januarja 1873.

Prvi učitelj na novo zgrajeni šoli je bil orglavec Matevž Jereb. Starši so mu plačevali za vsakega šoloobveznega učenca 10 krajcarjev na mesec. Na šoli je poučeval do leta 1875, nato pa odšel v Trebeljevo, prevzel gostinsko obrt in se ukvarjal s kmetijo.

Prvo šolsko leto so zaključili 31. julija 1873 in je trajalo 7 mesecev. Od leta 1884 dalje se je začetek pouka pomikal od konca oktobra vse bolj proti sredini oktobra in v konec septembra, konec šolskega leta pa od julija na konec junija.*

Od leta 1875 do leta 1877 je nadzoroval šolsko delo in prisostvoval pouku en do dvakrat v šolskem letu okrajni šolski nadzornik J. Eppich.

V splošnem so podatki iz šolske in župnijske kronike za prvo obdobje pouka zelo skopi. Obveščajo nas le o nastavitvah in prestavitvah učiteljstva, o obiskih šolskega nadzornika, o praznovanju rojstnih dni in godov cesarja in cesarice. Nič pa ne zvemo o vpisu otrok, o učenem uspehu, šolskih prireditvah itd. Podatki so nekoliko bolj popolni šele od leta 1893 dalje. Tedaj so pričeli začasno poučevati na šoli tudi telovadbo in ženska ročna dela. Ženska ročna dela je poučevala do leta 1895 učiteljica Marjeta Dremelj. Odpustnice iz šole so prejeli učenci šele po končani ponavljalni šoli. Pojavile so se zanimive okrožnice: o tiskovnih napakah v šolskih knjigah, o varnem prehodu čez tirnice na dolenski železnici, o zatiranju koloradskega hrošča, o obveznem cepljenju koz in drugih boleznih (trahom).

* V tem času je bila navada, da so ob koncu šol. leta prirejali za učence neke vrste zakuske ali celo javne veselice.

2. Šolski okoliš

Šolski okoliš je obsegal sprva 12, nato pa 11 vasi. To so: Polica, Blečji vrh, Dolenja in Gorenja Vas, Kožljevec, Troščine, Mali konec, Dole, Velika in Mala Stara vas (po letu 1945 je Mala Stara vas pripadla šoli Grosuplje), Zgornje Duplice in Peč.

3. Še o šolskem poslopu

Dne 25. aprila 1895 je bil v Ljubljani in okolici močan potres. Tudi na Polici je poškodoval šolsko poslopje; šolski upravitelj Janez Dremelj se je moral začasno preseliti z vso družino v Gradišče h »Kralju«. Poslopje je pregledal gradbeni inženir iz Litiije in ga ukazal podpreti od zunaj in znotraj. Deželna vlada je podelila krajevemu šolskemu svetu za popravilo šole 400 gl.

Zaradi potresa in okvare šolskega poslopja je bil 5 tednov prekinjen pouk (od 22. aprila do 27. maja 1895. leta).

Razširjena poliška šola je bila prtilična stavba obdana s sadnim drevjem. Vhod je bil s ceste, na levi strani veže je bil drugi razred, na desni strani prvi, spodaj pa klet. Učilnica je merila $9 \times 7 \times 3$ m. Nasproti šole je bilo stanovanje za učiteljstvo: 3-sobno s kuhinjo in shrambo za upravitelja, v podstrežju pa 2-sobno stanovanje za učiteljico. Za hišo je bil šolski vrt, ki ga je začel obdelovati šele leta 1910 nadučitelj Dremelj.

4. Učenci

Kot smo izvedeli iz uvodnega zapisa je imela Polica z okolico že leta 1864, torej 9 let pred rednim poukom, 119 šoloobveznih otrok. Poročilo izpušča podatke o vpisu ob pričetku pouka leta 1873 in vse do šolskega leta 1893/94. Tega leta je bilo vpisanih 178 otrok, 88 dečkov in 90 deklic. Število učencev je do leta 1900 polagoma padalo na 146, nakar se je v naslednjih letih dvigalo in doseglo v šolskem letu 1906/06 rekordno število 222 učencev. Nad 200 učencev je imela šola v letih od 1908 do začetka prve svetovne vojne in ne dosti pod 200 med vojno. Iz kronike je razvidno, da v posameznih letih 3 do 10 šoloobveznih otrok ni obiskovalo pouka. Leta 1896 je obiskovalo po dve šolski uri na teden 25 učencev kmetijski pouk — (glej tabelo o učencih).

5. Učitelji

Iz tabele je razvidno, da sta na poliški osnovni šoli službovala najdlje upravitelja Janez Dremelj — 36 let (od 1884 do 1920) in upravitelj Franc Janežič — 25 let (od 1920 do 1945). Drugi učitelji in učiteljice so se dokaj hitro menjavali. Zato imata za razvoj šolskega dela in učnega uspeha prav gotovo največ zasluga omenjena upravitelja. Janez Dremelj je delal v pogojih Avstro-Ogrske monarhije, Franc Janežič pa v stari Jugoslaviji. Oba sta bila vestna in prizadevna šolnika; ljudje se ju spominjajo s spoštovanjem.

6. Šolski nadzorniki

Šolski nadzorniki so bili krajevni (po navadi iz vrst župnikov ali uglednih vaščanov), okrajni in deželni. Cesarsko-kraljevi šolski nadzornik Beno baron Taufferer je bil obenem deželni in državni poslanec. Poleg že imeno-

vanega J. Eppicha in barona Tauffererja so dajali pedagoška navodila učiteljem še tile šolski nadzorniki:

Rajmund Pirker, deželni šolski nadzornik, 1881—1908;

Josip Bezljaj, okrajni šolski nadzornik, 1889—1895, meščanski učitelj v Krškem;

Andrej Pipan, župnik, krajevni šolski nadzornik, 1889—1908;

Franc Gabršek, šolski nadzornik za okraj Litija in Krško, nadučitelj v Krškem, 1895—1896;

Andrej Šest, šolski nadzornik za okraj Litija in Krško, nadučitelj iz Metlike, 1896—1902;

Ljudevit Stiasny, okrajni šolski nadzornik, 1902—1922, nadučitelj v Zagorju ob Savi;

Frančišek Levec, deželni šolski nadzornik, 1908—1915;

Josip Švigelj, župnik, krajevni šolski nadzornik, 1910—1913;

Martin Šeme, posestnik, krajevni šolski nadzornik, 1913— ;

Dr. Mihael Opeka, deželni šolski nadzornik, 1915— ;

Ivan Bezeljak, 1922—1940, okrajni šolski nadzornik;

Verouk so nadzorovali:

Andrej Drobnič, dekan v Šmarju, 1892—1900;

Matevž Sitar, dekan v Šmarju, 1900—1904;

Mihael Trček, dekan v Šmarju, 1904—1919;

7. Veroučitelji

Na Polico je prihajal sprva (pet let) kot lokalist, nato pa kot stalen župnik Martin Drčar (1870—1885). Župnik Drčar ima zasluge pri ustanavljanju osnovne šole. Od leta 1877 do 1889 je bil tudi krajevni šolski nadzornik. Nasledil ga je župnik Andrej Pipan (1886—1908), krajevni šolski nadzornik je bil od leta 1889 do 1908. Težave z občani je imel Josip Švigelj (1908 do 1920); očitali so mu pristranost do vaščanov in ga dolžili, da zapravlja cerkveno premoženje, kar se je izkazalo kot kleveta. Verouk je poučeval še Jožef Bambič, župnik (od leta 1920 do 1941). V njegovi odsotnosti ga je nadomeščal pater Gerard Korpar iz Stične od 1. 9. 1939 do 4. 3. 1940. Po smrti Bambiča, dne 23. 1. 1941 je poučeval verouk župnik Dolenc Janko, do leta 1945.

8. Bolezni

Na podeželju je bila zdravstvena služba v bivši Avstro-Ogrski monarhiji zelo slabo razvita, v odročnih vaseh pa je praktično ni bilo. Starejši vaščani in otroci so bili kot bolniki prepuščeni več ali manj sami sebi. Tako je leta 1892 umrlo 11 učencev za davico in škrlatinko, v letih 1893/94 trije učenci za grižo, in leta 1890 dva učenca, za mumps pa leta 1902 — 2 učenca. Razsajale so razne epidemije ošpic, koz, oslovskega kašlja; bolezni so terjale med učenci smrtno žrtve, pouk pa je bil za več dni, ali celo tednov prekinjen, kot npr. od 17. novembra do 1. decembra 1882, od 22. februarja do 26. aprila 1892, od 16. do 29. oktobra 1900. Od leta 1914 dalje se pojavlja jetika. Okrajni zdravnik, dr. Pavlič iz Litije, je opravljal na šoli od leta 1890 dalje zdravniške preglede, razkuževal je hiše in vpeljal karanteno za nalezljive bolezni. Obvezno

cepljenje koz so praktično uvedli na Polici šele po letu 1922, čeprav je okrajno glavarstvo zahtevalo prijave ob začetku nalezljivih bolezní že leta 1894.

9. Nekatera pomembna obvestila

Leta 1882 je šola praznovala 600-letnico priključitve dežele Kranjske k Avstriji. — Leta 1898 sporoča ministrstvo za železnico, da imajo učenci in učitelji na skupnih izletih 50 % popusta. — Leta 1902 določa deželni šolski svet, da se uporablja v šoli slovensko in nemško izrazoslovje, izmed latinskih pa samo tista imena, ki so sprejeta v šolske učbenike. Prav tako zahteva šolski svet delitev učne snovi na četrtletje, mesece in tedne; učno snov je treba vpisovati v Dnevnik, prav tako zamude učencev. — Otroci ne smejo prenašati časopisov politične vsebine (1905). — Na ljubljanskem učiteljišču je odprt risarski tečaj za učitelje osnovnih in meščanskih šol.

10. Konference, ponavljalna šola, šolski vrt, izleti

Učiteljski zbor je imel v šolskem letu 1908/9 — 12 konferenc. Na konferencah so obravnavali vedenje učencev in učni uspeh, delovni načrt, dopise ter notranje življenje šole.

Ponavljalna šola, ki naj bo učilnica za praktično življenje, traja od 15. oktobra do 30. aprila vsako šolsko leto. Od leta 1911 dalje lahko obiskujejo ponavljalno šolo samo tisti učenci, ki so redno šolo obiskovali polnih šest let in imajo dovolj znanja iz verouka, branja, pisanja in računanja (okrožnica šolskega sveta v Litiji z dne 18. maja 1911 št. 564).

Nadučitelj Dremelj je ob podpori »Kranjske hranilnice« pripravil za uporabo šolski vrt. Praktičnemu kmetijskemu pouku so prvič prisostvovali po dve uri na teden tudi redni učenci in ponavljalci, skupaj 33 učencev. V naslednjih letih (od leta 1909 dalje) je trajal kmetijski pouk samo eno uro na teden, število učencev pa je upadalo.

Izleti. — Leta 1914 je priredila šola izlet na Jadransko morje.

11. Razširitev šole v dvorazrednico in gradnja upraviteljevega stanovanja

Dne 16. oktobra 1906 je komisija prvič obravnavala vprašanje razširitve šole, dne 10. marca 1908 pa drugič. Za dozidavo šole je bil sestavljen posebni odbor: Andrej Pipan, župnik, kot predsednik odbora in člani: Anton Kastelic, Anton Štrubelj, Jožef Zupančič in France Drobnič. Vsa gradbena dela, adaptacija prejšnjega upraviteljevega stanovanja v drugo učilnico in dograditev novega stanovanja za upravitelja je prevzel France Drobnič za 11.509 K z 6 % nadplačilom, kar zneso skupno 12.199 K 54 v. Učilnico naj bi končal do 1. novembra, stanovanje pa do 31. avgusta 1908. leta.

Župnik Andrej Pipan je prodal od cerkvenega zemljišča občini Polica zemljišče za stavbo in vrt v znesku 2600 K. Kranjska hranilnica je posodila občini 12.000 K za 30 let proti obrestim in amortizaciji. Primanjkljaj bo pokrila občinski sklad za davke.

Zidavo je vodil zidarski mojster iz Št. Jurja Janez Križman. Pregled gradbenih in adaptacijskih del je bil 20. oktobra 1909. leta. Občina pa je izplačala dolg Kranjski hranilnici v Ljubljani že leta 1918.

12. Čas prve svetovne vojne

Delovni pogoji v vojnem času so bili na šoli vse težji. Čeprav število učencev ni bistveno upadlo, so vendar imeli skrajšan pouk, zlasti v pomladnih mesecih, ko je bilo dela na poljih največ in je primanjkovalo delovne sile, saj so morali moški k vojakom. Pouk je bil večkrat prekinjen, tako od 1. do 31. oktobra 1914. leta in od 7. aprila do 2. maja 1915. leta. Učiteljstvo ni smelo zapustiti svojega delovnega mesta. Za vojne potrebe so morali nabirati učitelji in učenci za RK denarne prispevke in drugi material, kot: zimska oblačila, perilo, železo, baker, srebro in zlato. Razpisanih je bilo sedem vojnih posojil. Zaradi splošnega siromaštva je dobilo učiteljstvo enkratno draginjsko doklado v znesku 80 K. Proti koncu vojne so nabirali za vojsko poleg volne, kavčuka, cinka in svinca že razno rastlinje in robidovje. Strogo je bilo prepovedano širjenje sovražnih letakov.

13. Metelkova nagrada

Prav v tem času je dobil nadučitelj Ivan Dremelj Metelkovo nagrado v znesku 80 K 41 kr in pohvalo deželnega šolskega sveta ter ministrstva za prispevke v vojne namene.

II. DELO ŠOLE V ČASU PRVE JUGOSLAVIJE (OD 1918—1941)

1. Prva leta po vojni

Po vojni je večnarodna država Avstro-Ogrska razpadla. Slovenci smo se združili s Srbi in Hrvati v novo državno tvorbo kraljevino, sprva imenovano kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev, leta 1929 pa je izdal kralj Aleksander zakon, po katerem se je imenovala država kraljevina Jugoslavija; ta je imela devet banovin.

Nova oblast je takoj ukinila poučevanje nemščine na vseh osnovnih šolah in zamenjala učbenike. Namesto nemščine so uvedli srbohrvaščino. Vsi učitelji so se morali do leta 1921 naučiti brati in pisati cirilico.

2. Učitelji

Dne 24. avgusta leta 1920 je šolo doletela težka izguba. Umrl je njen nadučitelj in upravitelj Ivan Dremelj, ki ji je zvesto služil polnih 36 let.

Zamenjal ga je Franc Janežič, domačin, rojen na Polici dne 14. novembra 1889. Janežič je pred tem služboval v Loškem potoku, na Dvoru pri Žužemberku in na Krki. Leta 1922 se mu je pridružila na poliški šoli žena Terezija, doma iz Velikih Lašč; poučevala je v Loškem potoku, na Robu, nato pa na službenih mestih kot njen mož.

3. Učenci

V primerjavi z leti pred prvo svetovno vojno in med njo, nam statistika kaže močan upad učencev vse tja do leta 1935. Če primerjamo šolsko leto 1906/7, ko se je vpisalo rekordno število učencev — 222 s šolskim letom 1927/28, ko je bil vpis najmanjši — 101 učenec, potem lahko ugotovimo skoraj

neverjeten osip — 121 učencev. Od leta 1928/29 je vpis učencev polagoma naraščal in dosegel v šolskem letu 1941/42 število 202.

4. Zdravstvene razmere

Zaradi španske gripe in griže je bila leta 1919 šola zaprta 23 dni. Umrli sta dve učenki. Ponovno je razsajala griža leta 1922, ko je izostalo od pouka skoraj polovica otrok, trije pa so umrli. Leta 1926, zlasti pa leta 1929 je bila strašno huda zima (do -30°C). Tri tedne je bil prekinjen pouk; sob ni bilo moči ogreti, drevje je bilo uničeno, za gripo je obolelo $3/4$ otrok. Leta 1929 je toča pobila vse pridelke, voda pa je vdrla v šolsko vežo.

Leta 1928 so zboleli za ošpicami skoraj vsi šolarji.

Koze je cepil leta 1922 in leta 1926 dr. Jenko ob prisostvovanju sreskega načelnika Podboja. Sicer je opravil zdravniške preglede na šoli in cepil koze banovinski zdravnik dr. Gregor Fedran iz Drage.

Proti škrlatinki in davici je cepil otroke tudi banovinski zdravnik iz Ljubljane.

Leta 1940 je zbolelo polovico učencev za mumps. Za mumps sta umrla vsako leto eden do dva učenca.

5. Obvestila, učni uspehi, knjižnica

Po prvi svetovni vojni se je pojavilo čezmerno pitje alkoholnih pijač. Zato je banovinski šolski svet uvedel boj proti alkoholizmu. Na šoli so ustanovili abstinentni krožek, imenovan »Mladi junaki«. V ta krožek so bili vpisani leta 1923 vsi učenci na šoli. V okviru krožka so prirejali predavanja in deklamacije.

Nekaj sprememb se je pojavilo tudi v šolski dokumentaciji: namesto Šolske matice in Kataloga je predpisal banovinski šolski svet enotno tiskovino Matični list, namesto Šolskih naznanil pa Izkaz o šolskem napredku. Učenci so prejeli dvakrat v šolskem letu obvestilo o napredku z ocenami, ki jih poznamo še danes.

Od leta 1923 dalje pričinja pouk 1. septembra.

Učni uspeh je bil vsa leta po vojni zelo dober in znanje učencev zadovoljivo. Otroci so radi prihajali v šolo.

Leta 1930 je štela učiteljska knjižnica 477 knjig, knjižnica za učence pa 229 knjig. V naslednjem šolskem letu si je izposodilo 63 učencev 962 knjig, kar pomeni, da je prebral vsak učenec 15 knjig na leto. Ta vnema po branju pa ni trajala vsa leta, čeprav se je knjižnica bogatila z novimi knjigami.

6. Novi zakon o šolstvu

Dne 9. decembra 1929 je izšel Zakon o narodnih šolah kraljevine Jugoslavije. Po tem zakonu preneha ponavljalna šola in se uvede 8-letna šolska obveznost. Zaradi pomanjkanja prostora se združita na poliški šoli 7. in 8. razred v en oddelek redne šole s skrajšanim poukom, od 1. novembra do konca marca.

Po odločbi kraljevske banske uprave v Ljubljani z dne 21. januarja 1937. leta IV N° 19126/2 ustanovi šola 3. in 4. oddelek. Nova oddelka opravičuje povečanje šoloobveznih otrok.

7. Izleti, proslave

Leta 1922 je priredila šola izlet. V Ljubljano se je pripeljalo na dveh lojternih vozovih 50 učencev; ogledali so si muzej, tivolski park in Ljubljanski grad. V naslednjih letih so obiskali Kucelj, Višnjo goro, Žalno, Brezje, Taborsko jamo, Bled in ljubljanski velesejem.

Leta 1931 je proslavila šola 100 let Frana Levstika, leta 1936 pa 100-letnico rojstva Josipa Stritarja. Na obeh slavnostih so učenci deklamirali in peli.

8. Volitve, konec poliške občine

Dne 15. oktobra 1933 so bile občinske volitve v Žalni in Višnji gori. Po volitvah se je združilo osem bivših občin v eno občino s sedežem v Višnji gori. Predsednik občine je postal Jožef Erjavec iz Drage. Po združitvi občin je bila ukinjena samostojna upravna občina na Polici.

9. Krajevni šolski odbor

V letih od 1927 do 1933 je bil krajevni šolski odbor sestavljen takole:

Franc Vidic, župan, predsednik;

Franc Janežič, upravitelj šole, zapisnikar;

France Štrubelj, posestnik, odbornik (Peč);

Janez Zupančič, odbornik (Troščine);

Anton Dežman, blagajnik (Polica);

Janez Vovk, posestnik, odbornik;

Jožef Garbas, zastopnik občine Grosuplje (Vel. Stara vas).

III. ČAS OKUPACIJE IN NARODNOOSVOBODILNE BORBE

1. Italijani in Nemci v prvih dveh letih okupacije (1941—1942)

Dne 5. aprila 1941 je za dva dni (do razsula stare Jugoslavije) zasedlo prostore poliške šole jugoslovansko vojaštvo.

Učitelja Perhavca, ki je bil tedaj že tretjič na orožnih vajah, sta nadomeščala upravitelj Janežič in učiteljica Jožefa Erjavec.

Dne 9. maja 1941 si je prišla prvič ogledat med poukom šolsko poslopje in prazno učiteljevo stanovanje nemška patrola štirih mož. Dva dni za tem je pet nemških graničarjev zahtevalo, da se sname iz župnišča italijanska zastava. Tedaj so se nastanili Nemci v šolskem stanovanju in obesili zastavo s kljukastim križem.

Od 12. maja do 19. maja se je namestilo v novi Habijanovi hiši in v gasilskem domu 150 italijanskih grenadirjev. Ko so zapustili Polico grenadirji, so prišli italijanski fašisti. Dokončno so Nemci zapustili Polico 15. maja 1941. leta. Zasedli pa so tele vasi: Troščine, Kožljevec, Mali konec, Gorenjo in Dolenjo vas ter severozahodni del Blečjega vrha. Iz imenovanih vasi, razen iz Blečjega vrha otroci niso smeli obiskovati poliške šole. Tudi odrasli niso smeli »čez mejo«. V Troščine sta prišli dve mladi nemški učiteljici, ki sta 14 dni dresirali otroke v nacističnem duhu.

Osnovna šola na Polici se je priključila po odloku Visokega komisariata za ljubljansko pokrajino odd. IV — IV št. 970/1 z dne 20. maja 1941 leta Okrajnemu glavarstvu v Ljubljani — zahodni del.

Po odločbi Visokega komisariata za ljubljansko pokrajino IV št., 1289/1 z dne 21. 5. 1941 mora vse učno osebje pozdraviti z rimskim pozdravom. V učilnice so razobesili slike italijanskega kralja in duceja. Šola je dobila dvojezični napis: Scuola elementare — osnovna šola.

Da bi otroke pridobili za fašistično gibanje, so obdarovali 40 otrok. Darila je otrokom osebno izročil fašistični odposlanec iz Višnje gore Ducejevo Befano.

Od 19. januarja do 2. junija 1942 je delovala »Zimska kuhinja« v prostori učiteljevega stanovanja. Upravitelj se je namreč preselil v svojo hišo.

2. Odpor

Leta 1942, ko so odšli Italijani, so prišli na Polico partizani. Tu so imeli svojo postojanko in važno strateško točko. Ljudje so jim sprva radi pomagali in jim dajali hrano in prenočišče. Na Polici so imeli svoje sestanke in mitinge. Občasno so se pred napadi Italijanov umaknili, toda po kapitulaciji Italije so se zadrževali na Polici dalj časa.

Med prvimi organizatorji OF na Polici je bil Lado Potokar, trgovski pomočnik, sorodnik tedanjega upravitelja Dremlja. Potokar je bil pošten, iskren, pa tudi šaljiv in družaben; kot dober pevec in igralec je vodil sprva na Polici kulturno-prosvetno delo. Politično je bil že od leta 1940 povezan v Grosupljem z dr. Podkoritnikom in veterinarjem Valentinčičem.

S Potokarjem je sodelovalo za OF še več vaščanov.

Kot borec je opravljal Potokar razne funkcije. Bil je intendant, komandant poliškega sektorja šolskega taborišča in politkomisar. Imel je redno zvezo z okrožnim komitejem KP. Konspirativno je prevažal municijo, živež in obutev za partizane. V Stranski vasi pri Grosupljem so ustanovili prvi rajonski odbor. V odboru so bili: Alojzij Škrjanc iz Peči — predsednik, Jože Smrekar — tajnik (Blečji vrh), Anton Babnik — blagajnik (Polica), Lado Potokar — intendant, poveljnik zaščite, Jože Skubic in njegov namestnik Franc Kočmar.

Na Polico je prišla že februarja leta 1942 na novo formirana četa tov. Simončiča, v bližini Police pa je bil štajerski odred s komandantom Stanetom Rozmanom.

Pri Možaku so pripravili prvi masovni sestanek OF. Ustanovljeni so bili vaški odbori. Šolsko taborišče pri Polici je vodil tov. Stojan Šuligoj (Jope). Tu so se formirale nove partizanske edinice iz borcev, ki so prihajali iz Ljubljane. Na Polici sta delovali za partizane dve čevljarški delavnici in dve krojaški delavnici.

3. Prve žrtve — delo belogardistov

Dne 28. avgusta 1942 so zaprli fašisti v Višnji gori Ivanko Potokar, ženo Lada Potokarja in blagajnika Antona Babnika, ki so ga pozneje odpeljali v taborišče na Rab. Tudi Potokarjevo — ki ni ničesar izdala — in njeno 70 let staro teto so odpeljali v internacijo.

Italijani so hoteli dobiti tudi Lada Potokarja. Ko se je po opisanih dogodkih vračal iz osvobojenega ozemlja Suhe Krajine na Polico, so ga domači plačanci — belogardisti zvabili v gostilno, ga upijanili, mu zamašili usta in ga za nagrado 150.— Lit odpeljali na gnojnih nosilih fašistom v Višnjo goro. Toda Lado ni o partizanskem gibanju ničesar izdal. Zato so ga dne 25. septembra 1942 ustrelili za pokopališkim zidom v Višnji gori. Mesec dni za tem so ustrelili kot talca tudi njegovega sorodnika Antona Ahlina iz Peči. Po njuni smrti se je partizanska Polica prelevila v belogardistično postojanko. Od prejšnjih partizanov, sedaj belogardistov, so bili izdani še drugi Ladovi sodelavci, ki so padli v borbi ali pa umrli v internaciji. Od vseh okoliških vasi je ostala še najbolj zvesta OF vas Troščine.

Izdajalci so poskrbeli, da je okupator odkril tudi partizanske bunkerje z živili in drugim vojnim materialom.

Leta 1942 (verjetno meseca junija) je šla skupina 15 Poličanov k Italijanom. Preoblečeni v italijanske uniforme so se priključili legiji in ustanovili na Polici belogardistično postojanko. Ta je štela 300—400 belogardistov in 20 Italijanov. Njihova pisarna je bila v šolskem poslopju.

4. Kapitulacija Italije

Nekaj dni pred italijansko kapitulacijo dne 8. septembra 1943. leta so belogardisti poliško postojanko zapustili. Domačini so se poskrili doma ali pa zbežali proti Turjaku. Konec septembra so prišle partizanske enote in ostale na Polici do nemške ofenzive.

5. Požgana šola, okrnjen pouk

Nemci so hoteli ponovno organizirati plavo gardo, toda to se jim je le delno posrečilo. Partizani so požgali šolo dne 28. novembra 1943. Zgorelo je vse ostrešje, uničena je bila vsa zahodna učilnica, šolske klopi, tri velike omare z učili in ves arhiv. Uničenih je bilo 333 knjig šolske in 705 knjig učiteljske knjižnice. V šolskem letu 1943/44 so trajale po večini borbe, pouk je bil le en mesec. Požgana je bila tudi šolska stanovanjska hiša in devet drugih poslopij, da bi se vanj ponovno ne naselil sovražnik. Občasni pouk se je nadaljeval od 1. oktobra 1944 v zasilni učilnici v gasilskem domu, s prekinitvami do 30. junija 1945. leta.

Od leta 1943 do 1946 ni podatkov o vpisu učencev.

6. Učitelji od 1941—1945

Franc Janežič, upravitelj in njegova žena Terezija;
 Jožefa Mohorič, poročena Erjavec (1937—1945);
 Silvester Perhavic (1937—1941, 1942 v ujetništvu, 1943 premeščen v Zalog);
 Andrej Pirjavec (od 29. okt. 1941 do 3. avg. 1942, nato odpeljan v internacijo v Padovo);
 Olga Madon (od 11. dec. 1942 do 10. apr. 1943);
 Okrajna šolska nadzornika:
 Josip Dolgan (od 1940 do konca 1941);
 Franc Drnovšek (od 1942 do 1945).

7. Osvoboditev

Gubčeva brigada je osvobodila Polico dne 7. maja 1945; dne 9. maja pa so vkorakali partizani tudi v Ljubljano. S tem je bil konec druge svetovne vojne.

Od leta 1941 do 1945 je izgubilo življenje 7 Poličanov, 10 jih je umrlo v italijanski, 2 v nemški internaciji, trije pa so padli v borbi. Imena žrtev fašizma so vklesana v spominsko ploščo na Zadrुžnem domu.

Po osvoboditvi je s poliškega ozemlja zbežalo na Koroško 79 mož. Do amnestije se je skrivalo 14, s Koroške pa se je vrnilo 16 mož.

IV. DELO ŠOLE V POGOJIH GRADITVE NOVE JUGOSLAVIJE

Deveti maj 1945 je prinesel Slovincem in narodom Jugoslavije nacionalno in socialno osvoboditev. Šola je začela oblikovati svoj učnovzgojni sistem na novih principih osebne svobode in patriotične zavesti mladega rodu. Porušeno domovino je bilo treba na novo zgraditi, pri tem je z delovnimi akcijami prispevala svoj delež tudi mladina.

1. Popravilo šole in učilnic

Ze prvo šolsko leto 1945/46 so vaščani popravili šolsko poslopje, uredili fasado, preuredili in popravili za pouk dve učilnici — eno v šoli, drugo v gasilskem domu. Vodstvo šole je nabavilo nov šolski inventar (46 klopi, 98 stolov, 3 mize, 4 omare). Pripravili so gradbeni material za stanovanje učiteljev.* Množične organizacije, ki jih je vodila Neda Saksida in člani OF, katerih število je naraslo na 70 %, so vodstvu šole pomagali, da so kar najhitreje ustvarili osnovne pogoje za nemoten pouk.

To je bil čas, ko so spremljale zborovanja (mitinge) kulturne prireditve, bodi na dramskem, glasbenem ali literarnem področju. Tako je šola slavnostno proslavila Pionirski dan v Grosupljem, na Polici pa so priredili šaljivo igro.

2. Gradnja Zadrुžnega doma

Z vso delovno vnemo, ki je bila značilna za povojna leta, so se pričeli na množičnih sestankih pripravljati za gradnjo »Zadrुžnega doma«. Mladinska četa je pričela z udarniškim delom že v prvih dneh aprila leta 1948. Pripravljalna dela je vodil predsednik krajevnega ljudskega odbora Jakob Skubic iz Malega konca, gradbena dela pa Anton Babnik in Marija Zihel. Mladinci iz Police so organizirali ljudsko veselico, katere čisti dobiček so prispevali za gradbeni material, zlasti cement. Pionirji so uprizorili enodejanko »Izdajalec« in podarili prostovoljne prispevke upravi Zadrुžnega doma. Tudi člani OF so prispevali v denarju ali v materialu (les). Franc Drobnič iz Velike Stare vasi je ves les zastonj sežagal.

Zadrुžni dom na robu Police so dogradili vaščani z lastnimi sredstvi. Pri realizaciji gradnje so z nasveti in mentorstvom veliko pomagali takratni

* Februarja 1948 so obnovili v šolskem poslopju 3 sobe za učiteljici.

okrajni poslanec za Polico tov. Karel Urbančič, učiteljica Olga Polajnar, ki je vodila mladinsko organizacijo in Neda Saksida, okrajna mladinska inštruktorica.

Zadružni dom je postal gospodarsko, kulturno in politično središče prebivalcev Police in okolice.

3. Učitelji in pedagoški svetovalci

Od leta 1945 do leta 1972 je službovalo na poliški osnovni šoli več kot 25 učiteljev. Za to obdobje je značilno, da so se učitelji naglo menjavali, kar velja še posebej za učiteljice, izmed katerih so ostale nekatere na delovnem mestu le po nekaj mesecev. Tri ali več let so službovale: Gril Marija (1948—1951), ki je sama učila vse štiri razrede in je morala zaradi prevelikega napora na enomesečni bolniški dopust, Kogoj Anica (1951—1954) je bila tudi upraviteljica, Bucik Stanislava (1951—1955), Teodora Mrak-Ahlinova (1955—1959, nato odšla v Grosuplje), Fefer-Knapič Vera (1955—1966), upraviteljica, nato odšla na osnovno šolo Grosuplje, Turk Ana, sedanja voditeljica šole, Marija Škoda (1959—1963), Kastelic-Goršič Anica (1964—1967), nato premeščena v Grosuplje), Madon Olga iz Šmarja pa je večkrat nadomeščala obolele učitelje ali pa od časa do časa poučevala honorarno. Od leta 1966 do 1970 sta poučevali na poliški šoli še Marica Keber-Anžič in Štefka Tovor-nik-Galoič. Prva je odšla na osnovno šolo Šmarje, druga pa v Ribnico. Od leta 1970 poučuje na šoli Marija Vidic.

Učitelji so bili vključeni v popis prebivalstva. — Na odročnejših in težjih delovnih mestih se je gmotni položaj učiteljstva izboljšal. Polica je očičkovana kot srednje težko delovno mesto. Učitelj je dobil za dva ali več razredov 800.— din na mesec. (Leta 1955!) Učiteljice so redno sodelovale na občinskih sejah prosvetnih delavcev v Grosupljem.

Pedagoški svetovalci: Ervin Rotman (1945—1966), Janko Knol (1958 do 1970), Marjan Binter (1962—1970), Alojzija Umnik (1964—1966), Ludvik An-dolšek (1966—1970), Hilda Lučovnik (1970—1972).

4. Učenci

Vpis učencev je dosegel svoj drugi vrh leta 1942; tedaj sta obiskovala šolo 202 učenca. Nato je začelo število vpisa rapidno padati: leta 1947 je bilo še 149 učencev, leta 1950 — 96, do leta 1958 okoli 80, med letom 1958 in 1962 od 70 do 90, med letom 1963—1966 nad 100, nato zopet od 80 do 59 učencev v letu 1970. Šola je ostala štiri razredna, višje razrede pa so obiskovali učenci v osnovni šoli Grosuplje (glej tabelo učencev).

5. Učni napredek in nagrade

Od leta 1953 je zapažati slabši učni uspeh. Starši pridržujejo otroke za delo vse bolj doma, v šolo prihajajo zato nepripravljeni, brez domačih vaj. Tudi sicer premalo čitaajo, ne kažejo dovolj zanimanja za krožke, zborovsko petje ali dramatiko. Na šoli je obiskovalo 36 učencev pouk iz kmetijstva in gospodarstva. Leta 1955 so dokončno realizirali na poliški šoli 8-letno učno obveznost. Starši so kaznovani z denarno kaznijo, če ne pošiljajo otrok v

šolo. Vendar se s tem slab učni uspeh še vedno ne popravi. Učenci ne znajo lepo pisati, slabo čitajo, doma se za šolo ne pripravljajo. Zato učitelji od časa do časa pouk podaljšujejo. Starši na roditeljskih sestankih zahtevajo, da se otroci vračajo pravočasno domov, celo predčasno, v svoji sredi hočejo imeti učitelja, ki jim pomaga z nasveti in kritizirajo neprestano premeščanje učiteljstva. Pred letom 1960 je moral okrajni šolski svet v Grosupljem posredovati, da so starši pošiljali otroke v šolo. Po tem času se je učni uspeh precej poboljšal. Izdelalo je 96 % otrok. Učitelji so hospitalirali pri svojih kolegih v Žalni in v Grosupljem. Slabši učenci so dobili dodatne ure, zlasti iz pouka nemškega jezika. Še vedno primanjkujejo šoli moderni učni pripomočki.

Leta 1962 je bila poliška šola priključena centralni šoli v Grosupljem.

Učitelji so imeli odslej vsako leto po dva vzorna nastopa z metodično analizo, izdelati pa so morali tudi podrobne učne načrte.

Na šoli je precej rejencev, otrok, ki so zaradi neurejenih družinskih razmer odvzeti staršem. Ti otežkočajo vzgojno-izobraževalno delo in kvarno vplivajo na sošolce. Starši teh otrok zanje ne skrbijo in jim ne dajejo dovolj materialne, niti moralne podpore.

V splošnem je učni uspeh zopet nezadovoljiv zaradi nizke inteligenčne stopnje otrok in nezainteresiranosti staršev za šolo.

Leta 1967 je postala osnovna šola na Polici štirirazredna in ima vedno manj učencev. Na osemletki na Grosupljem so sestavili en osmi razred samo iz podružničnih šol. S Police se vozijo učenci od četrtega razreda dalje s šolskim avtobusom vsak dan v Grosuplje.

Od leta 1968 se je disciplina zopet izboljševala, tudi učni uspeh je postal boljši (81,8 %), v drugem razredu celo 100 %, ker lahko prestopijo učenci v višji razred z eno negativno oceno (39. čl. Zakona o osnovnih šolah). V naslednjem letu je imela šola samo tri oddelke s 65 učenci. Leta 1970 so otvorili pouk za predšolske otroke. Vodja šole Turkova uči dvakrat na teden 11 učencev tri ure.

Učence je nagrajevala šola ali občinski svet za kulturo in prosveto v Grosupljem. Posebno nagrado Mestne hranilnice ljubljanske na temo »O varčevanju« je prejela leta 1967 učenka Milenka Zupančič. Podelitev nagrade je snemala televizija.

6. Kulturne prireditve v šoli in izven nje, krožki in razstave

Leta 1948 je bila ob Pionirskem dnevu v Grosupljem velika kulturna prireditev, na kateri so sodelovali tudi pionirji s poliške osnovne šole. Leta 1950 so pripravili pionirji za dan Matere in otroka igrico »Mojca« in zborno recitacijo. Ob tej priliki so bili obdarovani revni otroci. Čeprav je bila v tem času mladinska organizacija v upadu, je vendar pripravila Finžgarjevo igro »Veriga«, s katero je gostovala leta 1951 tudi v Št. Jurju.

Starši na Polici v splošnem radi obiskujejo šolske proslave, ki so v dvorani Zadrúžnega doma. Toda odkar je v juniju leta 1953 Zadrúžni dom gorel, ne da bi vedeli za vzrok požara, je dvorana v skrajno slabem stanju. Dvorano so na novo popravili leta 1957. Ob tej priliki je krajevno prosvetno društvo

naštudiralo enodejanko »Šolski nadzornik« in igro »Povodni mož«, s katero je gostovalo tudi v Višnji gori.*

Kulturno življenje je poživil moški pevski zbor, ki je naštudiral 15 umetnih, narodnih in partizanskih pesmi.

Istega leta je bila v Bukovju nad Polico proslava 15-letnice ustanovitve II. grupe odredov.

Leta 1959 je priredila šola v nabito polni dvorani uspel koncert Slovenskega okteta. Kmalu za tem so odprli nov gasilski dom in razvili prapor gasilcev. Šola je praznovala tudi 17-letnico smrti talca Franca Kočmarja, po katerem se imenuje pionirski odred.

Leta 1960 je bilo veliko Srečanje mladinskih pevskih zborov v Grosupljem. Kulturno prosvetno društvo Polica je pripravilo igro »Ljubezen in zločin«. Ob 20-letnici vstaje je Zveza borcev odkrila spomenik v Bukovju nad Polico, kjer so sodelovali pionirji in mladinski pevski zbor. Leta 1964 so obiskali šolo propagandisti Mestne hranilnice ljubljanske in predvajali učencem poučne in zabavne filme.

Šola je redno prirejala proslave za dan pionirjev, občinski praznik, dan republike, novoletno jelko, Prešernov dan, dan žena, dan mladosti itd.

V tem času so učenci tudi bolj številno in bolj redno obiskovali krožke, kot so: šahovski, lutkovni, folklorni in dramski (tega je vodila tov. Galoičeva), pridno so sodelovali tudi v mladinskem pevskem zboru, ki ga je vodila tov. Anžičeva. Okrepila se je pionirska organizacija. Sprejem učencev v pionirsko organizacijo so zaključile čajanke; za novoletno jelko pa je šola kolektivno obdarila otroke.

Člani šahovskega krožka so nastopili na občinskem tekmovanju v Grosupljem.

Od vsega začetka je šola prirejala tudi razstave likovnih del, tehničnih izdelkov, ženskih ročnih del, razstave zvezkov itd.

Ob 25-letnici II. grupe odredov leta 1970 so pionirji ponovno sodelovali pri proslavah v Bukovju nad Polico.

7. Šolski listi, revije in knjižnica

Učenci so naročeni na: Pionirski list, Pionirja, Cicibana, Kurirčka in Mladino.

Iz šolske knjižnice si pridno izposojujejo knjige. Leta 1966 je npr. prebralo 90 učencev 1000 knjig. Pionirji so sodelovali tudi pri kurirčkovi pošti in tekmovali za Jurčičevo bralno značko.

8. Športni dnevi, izleti in ekskurzije

Šola je priredila vsak mesec športni dan. Učenci so obiskali Polževo, Višnjo goro, Prežganje, Duplice, Janče, Mali vrh, Dole. Izlete so organizirali na Muljavo, kjer je bil shod značkarjev iz vse Slovenije, v Ljubljano (Tivoli, Ljubljanski grad), Vrhniko, kjer so si ogledali Cankarjevo rojstno hišo, Zagreb (1961) itd. Ekskurzije pa na Dolenjsko (1966), v bližnjo okolico in v tovarno Motvoz in platno Grosuplje.

* Za dvorano tudi pozneje ni nihče skrbel; danes je v propadajočem stanju, kar je za Zadrugo in kulturno-prosvetno organizacijo sramota.

9. Zdravstveno stanje

Od leta 1957 so se vršili redni zdravstveni pregledi. Šibke otroke je poslala zdravstvena služba ob počitnicah v kolonije in na taborjenja. Vendar je bilo nekaj epidemij mumpsa (1959), ošpic (1962, 1968), gripe (1964). Vaščani so se odzvali krvodajalski akciji in obveznemu fluografiranju (1961). Odkrili so nekaj primerov tuberkuloze.

10. Šolska kuhinja in vrt

Solsko kuhinjo so ustanovili leta 1957; v njej so se hranili sprva skoraj vsi učenci, pozneje pa je število učencev padlo na 35 v letu 1960 in 56 v letu 1962; nato se je ponovno dvignilo do števila 80 v letu 1968. Zaradi toplih obrokov hrane se je zdravstveno stanje otrok izboljšalo. Nekaj socialno šibkih otrok je dobivalo malico zastoj.

Leta 1955 so povečali šolski vrt za dva ara; vrt so ogradili v mrežno ograjo in ga vzorno obdelali.

11. Popravila šole

Leta 1954 so popravili šolo, prepleskali okna in vrata ter uredili vodnjak, pet let kasneje pa so prepleskali stanovanjsko poslopje. Leta 1963 so popravili gasilski dom; tu je dobila šola eno učilnico. Leta 1964 so šolo na novo prekrili in očistili vodnjak, popravili stanovanje v stavbi za učitelje, prezidali učilnice in uredili kabinet za učila, premestili kuhinjo ter uredili stanovanjski prostor za snažilko.

12. Še nekaj zanimivosti

Šola je pomagala Zadrugi pri zasajevanju krompirja, fižola, črnega rižbeza in pri pogozdovanju. Kmetijska zadruga pa je prispevala nagrade učencem za novoletno jelko (1958).

Učenci so se pridružili nabiralnim akcijam za Onkološki inštitut v Ljubljani, za borce v Vietnamu, za muzej pisatelja Fr. S. Finžgarja.

Dne 1. januarja 1961 sta se združili občini Ivančna gorica in občina Grosuplje.

Leta 1965 so bili razpuščeni šolski odbori. Namesto njih rešujejo šolske probleme sveti staršev.

SEZNAM UČITELJEV PO KRONOLOŠKEM REDU

1. Matevž Jereb, orglavec, 1873—1875, odšel v Trebeljevo;
2. Janez Wochinz (Bohinc), učitelj, 1875—1877, odšel v Št. Vid/Dol.;
3. Janez Brus, orglavec, pomožni učitelj, 1877—1880, odstavljen;
4. Janez Bantan, provizorični učitelj, 1880—1881, prestavljen v Šentlampert;
5. Franja Škerjanc, učiteljica, 1881—1882;
6. Janez Ziegler, učitelj, 1882—1884, odšel v Žalno;
7. Apolonija Ziegler, učiteljica ročnih del, 1884—1884;

8. Janez Dremelj, učitelj, 1884, nadučitelj od 1908—1920, leta 1889 je bil izvoljen za predsednika krajevnega šolskega sveta;
9. Marija Levec, učiteljica, 1908—1911;
10. Marta Keren, učiteljica, pozimi 1910/11;
11. Helena Šeme, učiteljica, 1911—1922, premeščena v Sostro;
12. Franc Janežič, šolski upravitelj, 1920—1945, upokojen, umrl leta 1970, star 81 let;
13. Zinka Janežič, učiteljica, 1922—1945, upokojena
14. Jožefa Mohorič, poroč. Erjavec, učiteljska pripravnica, 1937— ?;
15. Silvester Perharc, učitelj, 1937—1941, rezervni poročnik, orožne vaje 3-krat od l. 1939—1941, od leta 1942 v ujetništvu, leta 1943 premeščen v Zalog;
16. Andrej Pirjavec, začasni učitelj, 1941—1942, odpeljan v internacijo v Padovo;
17. Olga Madon, učiteljica, 1942—1943, odšla v Ribnico, nato se vrnila v Šmarje in kasneje nadomeščala obolele učiteljice 1964—1966, upokojena;
18. Šimnovec Joža, učiteljica — upraviteljica, 1945—1946;
19. Neda Saksida, učiteljica, 1946—1948, sedaj v Stični;
20. Marjeta Branisel, učiteljica, 1946—1947, dodeljena Mladinskemu okrevališču v Ponikvah za pedagoško vodjo, nato odšla v Ameriko;
21. Jelka Šarabon, učiteljica priprav., 1946—1947;
22. Olga Polajnar, učiteljica, 1946—1948;
23. Marija Naglič, učila 1. mesec;
24. Ana Kobal, učiteljica, 1948 do maja 1949, aretirana, nato dodeljena na novo službeno mesto;
25. Milka Bradač, tečajnica, 1948, en mesec;
26. Marija Grilj, učiteljica, 1948—1951;
27. Zofija Rakušček, učiteljica, 1950—1951;
28. Miroslav Tomažič, 1 mesec;
29. Adela Smrke, 2 meseca — 1951;
30. Anica Kogoj, učiteljica — upraviteljica, 1951—1954;
31. Stanislava Bucik, učiteljica, 1951—1955;
32. Zvonka Jančar-Škrjanc, pripravnica, 1954—1955, nato odšla na Ilovo goro;
33. Iva Marn, učiteljica — upraviteljica, 1955—1956;
34. Melanija Bavdek, učiteljica, 1955— ;
35. Teodora Mrak-Ahlinova, učiteljica, 1955—1959, premeščena v Grosuplje;
36. Vera Fefer-Knapič, učiteljica — upraviteljica, 1955—1966, nato predstavljena v Grosuplje;
37. Ana Turk, vodja šole, 1958 do danes;
38. Marija Škoda, učiteljica, 1959—1963, predstavljena v Laško;
39. Marija Pajk, učiteljica, 1963—1964, predstavljena v Šmarje;
40. Tončka Živanovič, učiteljica, 1963—1964;
41. Anica Kastelic Goršičeva, učiteljica začetnica, 1964—1967, premeščena v Grosuplje;
42. Janez Kastelic, abiturient gimnazije, 1965—1966;
43. Marija Keber-Anžičeva, 1966—1970, nato predstavljena v Šmarje;

44. Štefka Tovornik, por. Galoić, učiteljica, 1966—1970, prestavljena v Ribnico;
45. Marija Smuc-Aubrehtova, učiteljica, 1967 nadomeščala na Polici;
46. Marija Vidic, učiteljica na Polici, 1970 do danes;

SEZNAM ŠOLSKIH NADZORNIKOV — PEDAGOŠKIH SVETOVALCEV

1. J. Eppich, okrajni šolski nadzornik, 1875—1877;
2. Beno baron Taufferer, c. kr. šolski nadzornik, 1877—1890, tudi deželni in državni poslanec, predsednik krajevnega šolskega sveta;
3. Martin Drčar, župnik, krajevni šolski nadzornik, 1877—1889;
4. Rajmund Pirker, deželni šolski nadzornik, 1881—1908;
5. Josip Bezljaj, okrajni šolski nadzornik, 1889—1895, meščanski učitelj v Krškem;
6. Andrej Pipan, župnik, krajevni šolski nadzornik, 1889—1903 ali 1908;
7. Franc Gabršek, šolski nadzornik za okraj Litija in Krško, 1895—1896, nadučitelj v Krškem;
8. Andrej Šest, šolski nadzornik za okraj Litijo in Krško, 1896—1902, nadučitelj iz Metlike;
9. Ljudevit Stiasny, okrajni šolski nadzornik, 1902—1922, nadučitelj v Zagorju ob Savi;
10. Frančišek Levec, deželni šolski nadzornik, 1908—1915;
11. Josip Svirgelj, župnik, krajevni šolski nadzornik, 1910—1913;
12. Martin Šeme, posestnik, krajevni šolski nadzornik, 1913— ?;
13. Dr. Mihael Opeka, deželni šolski nadzornik, 1915— ?;
14. Ivan Bezeljak, okrajni šolski nadzornik, 1922—1940;
15. Josip Dolgan, okrajni šolski nadzornik, znan strokovnjak za učne načrte, 1940—1941;
16. Franc Drnovšek, okrajni šolski nadzornik, 1942—1945;
17. Ervin Rotman, 1945—1966, pedagoški svetovalec;
18. Janko Knol, 1958—1970, pedagoški svetovalec;
19. Marjan Binter, 1962—1970, pedagoški svetovalec;
20. Alojzija Umnik, 1964—1966, ravnateljica osn. šole Grosuplje, pedagoški svetovalec;
21. Ludvik Andolšek, 1966—1970, pedagoški svetovalec;
22. Hilda Lučovnik, 1970 do danes, ravnateljica osnovne šole Grosuplje, pedagoški svetovalec;
23. Veselin Perič, 1970 do danes, pedagoški svetovalec;

Tabela o vpisu učencev

Šol. leto	skupaj	redni	ponav.
1893/94	178		
1894/95	ni podatkov		
1895/96	171		
1896/97	174		
1897/98	156		
1898/99	146		
1899/00	158	120	38
1900/01	166	128	38
1901/02	156	126	30
1902/03	153	131	22
1903/04	181	156	25
1904/05	189	163	26
1905/06	214	174	40
1906/07	222	180	42
1907/08	209	172	37
1908/09	200	161	39
1909/10	205	164	41
1910/11	206	171	35
1911/12	210	169	41
1912/13	209	163	46
1913/14	207	170	37
1914/15	196	160	36
1915/16	195	159	36
1916/17	200	170	30
1917/18	199	169	30
1918/19	197	165	32
1919/20	ni podatkov		
1920/21	142	109	33
1921/22	163	122	41
1922/23	151	106	45
1923/24	144	101	43
1924/25	120	74	46
1925/26	144	71	43
1926/27	103	72	31
1927/28	101	74	27
1928/29	109	82	27
1929/30	116	99	17
1930/31	120		
1931/32	138		
1932/33	153		
1933/34	160		
1934/35	160		
1935/36	176		

Šol. leto	skupaj	redni	ponav.
1936/37	179		
1937/38	180		
1938/39	171		
1939/40	180		
1940/41	191		
1941/42	202		
1942/43	ni podatkov		
1943/44	ni podatkov		
1944/45	ni podatkov		
1945/46	ni podatkov		
1946/47	149		
1947/48	139		
1948/49	109		
1949/50	96		
1950/51	87		
1951/52	81		
1952/53	78		
1953/54	89		
1954/55	87		
1955/56	81		
1956/57	81		
1957/58	79		
1958/59	73		
1959/60	69		
1960/61	82		
1961/62	92		
1962/63	105		
1963/64	113		
1964/65	108		
1965/66	104		
1966/67	84		
1967/68	75		
1968/69	65		
1969/70	59		

Opomba: Podatki iz Šolske kronike se glede vpisa in obiska pouka učencev ne ujemajo s podatki iz Župnijske kronike. Diference, ki zajemajo do 15 učencev in več, so verjetno nastale zaradi učencev, ki pouka niso obiskovali; zato prikazuje župnijska kronika manj učencev.

Viri: Šolska kronika, Župnijska kronika, Šolski muzej, razgovori z učiteljstvom.

IZVENŠOLSKO DELO NA OSNOVNI ŠOLI LUISA ADAMIČA NA GROSUPLJEM

Olga Zitnik

Z družbenim dogovorom, ki smo ga sprejeli v šolskem letu 1971/72, se je materialno stanje učiteljev precej izboljšalo. Menim pa, da družbeni dogovor ni dokončno rešil financiranja vzgojnoizobraževalnih ustanov, ker ne posveča nobenega pomena izvenšolskim dejavnostim, te so na nekaterih šolah zelo razvite, na drugih pa jih skoraj ni. Prav zato bom tu skušala prikazati in poudariti:

1. pomen izvenšolskih dejavnosti na osnovni šoli,
2. izvenšolsko delo na grosupeljski šoli ter
3. nagrajevanje mentorjev, ki vodijo posamezne dejavnosti.

Osnovna šola je splošna vzgojnoizobraževalna ustanova, ki je namenjena slehernemu učencu. Njen osnovni in glavni namen je, vsestransko vzgojiti in izobraziti mladega človeka, da se bo lahko po končani osnovni šoli s svojim osnovnim znanjem z vseh področij vključil v proizvodnjo, v uk, ali pa bo šolanje nadaljeval na srednji in pozneje na višji oz. na visoki šoli. Osnovna šola skuša to nalogo izpolniti z A in B programom dela. A program je ves pouk, ki smo ga po zakonu dolžni opraviti in je časovno natanko predpisan s predmetnikom, snovno pa z okvirnim učnim načrtom za posamezno starostno stopnjo oz. za posamezni razred. Predmetnik in učni načrt je sestavljen tako, da razvija vsestransko mladega človeka, ki naj bo umsko, estetsko, moralno in telesno vzgojen in izobražen človek. Praktiki pa vemo, da ta končni cilj ni lahko doseči in nam mnogokrat v celoti ne uspe. Zakaj? Učni načrti so natrpani s snovjo, ki jo učitelji sicer lahko po svojem pedagoškem preudarku prilagodimo sposobnosti posameznega razreda. Vendar jo morajo učenci skoraj v celoti spoznati, da bodo lahko naslednje leto gradili snov na že znanih spoznanjih. Poleg tega pri vsakodnevnem pouku opazamo, da so interesne sposobnosti posameznikov tako velike in različne, da jih ne smemo zanemariti. Nekateri učenci odlično podoživljajo in izražajo umetniško vsebino in ob tem plemenitijo svojo mlado osebnost, drugi imajo izredne ročne spretnosti. Ob pogledu na njihove izdelke skoraj ne moremo verjeti, da so to naredile mlade ročice osnovnošolca. Tretji imajo veliko sposobnosti za glasbo, četrti za šport, peti željo po likovnem izražanju itd. itd. Žal vseh teh sposobnosti še tako dober in prizadeven učitelj ob rednem pouku ne more v polni meri razvijati.

Tako interesne sposobnosti posameznikov ne razvijamo do tiste stopnje, ki bi jo lahko dosegli. Ob rednem pouku vsi pedagogi posvečamo največjo

pozornost in skrb slabšim učencem. Mislim, da je že čas, da se vsi učitelji zavedamo, da osnovna šola ni izbirna šola, zato bi jo morali uspešno končati prav vsi učenci, ki sodijo vanjo, seveda nekateri z boljšim, drugi s slabšim uspehom. Nevarno je, da to nas ne zapelje, da smo prehitro zadovoljni z znanjem boljših učencev, ki so sposobni veliko več samostojnega, poglobljenega in ustvarjalnega dela. Da ne pride do tega, nam pomagajo različne metode in oblike dela, kot so: naloge objektivnega tipa, programirani, polprogramirani, skupinski ter individualni pouk. Pri vseh teh in nekaterih drugih metodah in oblikah dela lahko našo zahtevnost prilagodimo sposobnosti posameznika ali skupini, ki nalogo rešuje.

Vendar pa tudi ta prizadevnost učitelja ne razvija interesnih sposobnosti učencev v zadostni meri. Želje, interese in sposobnosti posameznikov lahko zadovoljimo le, če imamo na šoli bogat B program dela oz. veliko interesnih krožkov. Pomen in namen interesnih krožkov bom skušala osvetliti samo z nekaterimi cilji, ki jih ima to delo:

1. Učenci v svojem prostem času opravljajo interesno delo s svojimi vrstniki pod mentorjevim vodstvom. To delo jim mnogokrat pomaga, da se odločijo za pravi poklic, za katerega čutijo veselje in imajo sposobnosti zanj.

2. Ob delu, ki ga imajo radi, si pridobivajo delavne navade, pravilen odnos do dela; razvijajo medsebojno tovarištvo, pomoč, pravilen odnos do mentorja, svoje interese prilagajajo interesu krožka, pravilno vrednotijo tuje in lastno delo, umsko in fizično delo — skratka se vzgajajo in izobražujejo ter hkrati razvedrijo.

3. Marsikateri učenec izgubi ta ali oni kompleks, ki ga teži. V krožku doživlja uspeh in s tem se mu vrača vera v lastne sile in jih začne prenašati tudi na druga delovna področja.

4. Učenci so v krožku obvarovani vseh slabih zgledov, ki bi jih lahko dobili v tem času na cesti, v družbi vrstnikov brez načrtnega dela, ob plaži v literaturi, po kateri radi posegajo in si dobijo slabe vzornike, če so premalo zaposleni.

Na naši šoli se pomena izvenšolskih dejavnosti dobro zavedamo, zato smo letos, ko smo dobili lepo novo šolo in s tem vse pogoje za delo, interesne dejavnosti zelo razširili. Od 856 učencev, ki jih imamo na centralni šoli, je vključenih 775 učencev v krožke, ki jih imamo na šoli kar 21. Ti so:

dramatski, likovni, ročnodelski, gospodinjski, prirodoslovni, novinarski, prometni, šahovski, foto krožek, športno društvo, baletna in folklorna skupina, orffov instrumentarij, dva pevski zbora, glasbena šola, planinsko društvo, pionirska ter mladinska organizacija, šolska skupnost, podmladek RK ter OZN. Vsak krožek ima svojega mentorja, program dela, ki so ga člani z mentorjem skupno sestavili, ter urnik vaj. Posamezni krožki delajo po prečno dve uri tedensko, razen športnega društva in glasbene šole, ki imata zaradi izredno velikega števila učencev in različnega dela urnik vaj razporejen vse dni v tednu. Učenci prihajajo h krožkom redno, pri delu so delavni, iznajdljivi in razigrani. Na prvih prireditvah in tekmovanjih so se že pokazali prvi večji uspehi.

Iz svojega dosedanjega izvajanja bom skušala izoblikovati tezo, da je šola brez bogatega B programa opravila svoje delo samo poloyično. Šola ima lahko v svojem B programu samo dva, tri krožke ali pa jih ima kar enaindvajset, kot jih ima trenutno naša šola. Kdo je prikrajšan in osironašen? Mislim, da mi ni treba pisati odgovora.

Sedaj še kratko o financiranju oz. plačevanju mentorjev, ki krožke vodijo. Šola ne dobi za bogato delo v B programu nobenih dodatnih sredstev oz. naša temeljna izobraževalna skupnost občine Grosuplje plača ure samo tistim mentorjem, ki vodijo glasbeno šolo in športno društvo. Mentorje, ki vodijo omenjeni dejavnosti prosim, da me ne razumejo napačno. Rada bi dobila obrazložitev, če mogoče vse druge dejavnosti na šoli niso potrebne. Kot učiteljica trdim in lahko tudi utemeljim, da so vsa interesna področja na šoli enako pomembna, saj pri vseh uresničujemo cilje izvenšolskega dela. Res je, da imajo tisti mentorji, ki pripravljajo programe za spominske proslave, veliko bolj napeto in pred javnostjo odgovorno delo kot tisti mentorji, k delajo po programu in mogoče v letu le enkrat pokažejo rezultate svojega dela. Kljub temu zagovarjam prvotno trditev, da so vsi krožki enako pomembni, tega pa naše financiranje žal ne podpira.

Vodstvo na naši šoli zahteva in podpira interesne dejavnosti. Razume pa tudi, da mentorji, ki vodimo druge krožke, ne moremo delati v razširjenem programu brez nagrajevanja. Problem so rešili tako, da smo odtegnili nekaj sredstev, ki smo jih dobili za A program, in jih namenili za plačevanje mentorjev, ki vodimo druge krožke. Tako da dobimo za uro dela v krožku 8,00 din. Krožke pa vodimo učitelji s srednjo, še več z višjo in visoko izobrazbo. Delo izobraženca je res »odlično« stimulirano. Ponovno pa moram poudariti, da se je s to rešitvijo nam vsem osebni dohodek precej znižal, ki nam sicer pripada za osnovno dejavnost. Zato je ta rešitev lahko samo trenutna, ker je nevarno, če se ne bo pri dodeljevanju sredstev posamezni šoli upošteval B program, da ga bomo tudi mi skrčili na minimum.

Naloga nas vseh, ki delamo na vzgojnoizobraževalnem področju, je, da se zavedamo trenutka, ki se je že začel: znanstveno-tehnološke revolucije, zato bomo morali krožke vedno bolj razvijati, če bomo hoteli vzgojiti našo mladino takšno, kot si jo želimo starši, učitelji in socialistična družba.

Družba mora spoznati, da samo šola s povezanim A in B programom lahko vzgoji in izobrazi mladega človeka, ki ga potrebuje današnji in prihodnji čas. Sredstva, ki jih bomo vložili v mladega človeka, se bodo že po nekaj letih bogato obrestovala. V nasprotnem primeru bomo morali trošiti vedno več sredstev za domove mladoletnih prestopnikov.

MANJ ZNANA PESNIKA

PESNIK STANE NOVAK

Etbin Bojc

Pesnik Stane Novak je bil, kakor posnemam iz njegovega lastnega življenjepisa, rojen 27. maja 1903 v Vidmu, Dobropolje občina Grosuplje, kot sin kmečkih staršev, ki so imeli srednje posestvo z majhno trgovino (p. d. Sekundarjevi). To posestvo je bilo treba razdeliti med 7 otrok, prevzel pa ga je eden izmed bratov. Naš pesnik, kasnejši profesor prirodoznanstva na srednji šoli, je svoj delež dobil že kot pomoč v dobi učenja na humanistični gimnaziji v Ljubljani in potem še na univerzi.

Po maturi se je najprej vpisal na pravno fakulteto in potem še v bogoslovje, vendar se je nato vztrajno lotil študija prirodoslovja na filozofski fakulteti in diplomiral l. 1932. Že pred diplomom je učil pol leta na zasebni višji gimnaziji v Murski Soboti. Potem je — v dobi brezposelnosti — moral čakati na državno namestitev do leta 1934, ko je bil nastavljen za suplenta na drž. nižji gimnaziji v Ko-

renici in tam služboval do leta 1937, ko je bil premeščen na drž. gimnazijo v Ptuj, kjer je ostal do l. 1939, medtem pa je l. 1938 opravil profesorski izpit. Iz Ptuja je bil premeščen na I. državno žensko gimnazijo v Ljubljani, tam poučeval eno leto in bil nato premeščen na II. drž. moško gimnazijo, kjer je potem ostal do svoje zgodnje smrti l. 1956.

Poročen s profesorico Marjano (roj. Mahkota), ki se ji zahvaljujem za podatke, je živel s hčerko Tatjano (r. 1942) in sinom Jernejem (r. 1946) ob dveh mesečnih plačah in skromnih honorarjih, ki si jih je prislužil na večernih tečajih in prirodoslovnih krožkih, ki so si po njegovi smrti nadeli njegovo ime. Značilno zanj je tudi, da ves čas službovanja ni imel niti osebnih niti službenih sporov. Okupacijo je preživel v Ljubljani, priključen gi-

banju OF na službenem zavodu, vojaščine pa je bil oproščen zaradi bolezni na pljučih. Ta v njem tiho in zavratno tleča bolezen ga je l. 1956 spravila za nekaj mesecev na Golnik in potem še nekaj časa na Studenec, kjer ga je zdravil njegov sošolec pisatelj dr. Bogomir Magajna. On in drug njegov sošolec Božo Vodušek so se s svojimi pesniškimi stvaritvami posvetili naši umetni besedi.

V Dobropoljah je pokojni pesnik Stane Novak dovršil pet razredov osnovne šole, preden je l. 1915 — v času prve svetovne vojne — odšel v ljubljanske šole. Sam sem bil tedaj v 2. razredu iste dobropoljske ljudske šole in se spominjam visokoraslega, resnobnega, vendar prijaznega Sekundarjevega študenta, s katerim sva kasneje kljub triletni starostni razliki sklenila prijateljstvo in si po l. 1920 tudi dopisovala. Iz teh ohranjenih treh dopisov, ki jih zaradi njenih 'vzorov in bojev' priobčujem, da bi nam odstrla nekoliko zaveso njegovega značaja in njegove miselne in čustvene usmerjenosti, borbenosti in mladostnih dvomov ob spoznavanju sveta in življenja, stopa pred nas ves njegov filozofski in pesniški nastroj in nemirni duh, kakor se razodeva tudi v njegovi kasnejši miselni kot pesniško snujoči duh, njegov duhovni razvoj in sestav.

Ko se danes spominjam tega svojega prijatelja izza mladostnih let tam iz sredine prijazne in plodne dobropoljske kotline, zaprte med suhokrajinsko hribovje — izpred 50 let —, se nehote spomnim na vso takratno dobropoljsko študentarijo, ki ji je prednjačil starejši rod z neugnanim Francetom Žužkom, tihim Jožetom Strnadom in samozavestnim veleposestnikom Ivanom Stihom, medtem ko je srednji rod bratov Kraljev — oblikujočih umetnikov Francetom in Tonetom — in morda še pogumnega heroja koroškega prebiscita Ivana Štruklja, sina učitelja in kasnejšega šol. nadzornika ter brata zgodaj umrlega profesorja zgodvine Vojteha, našega vrstnika. Vse te smo gledali pred seboj kot svoje zgledne predhodnike mi, tedaj najmlajši rod, v višje šole namenjenih Dobropoljcev: Stružanec in Zajčev Ferkulj, ki je dnevno prihajal od svojih sorodnikov iz Kompolj — dobro uro daleč — peš ob vsakršnem vremenu in nam včasih še zvonil ob šolskih odmorih na pragu šole. Tudi z njim sem dopisoval in se kasneje srečaval v šentvidskih zavodih, po dijaških zborovanjih, na ljubljanski univerzi ter v Moravčah, kjer je kaplanoval pred to vojno. Dalje France Kastelic iz Bruhanje vasi, ki me je za nekaj goldinarjev tako pripravil za sprejemni izpit v gimnazijo, da sem ga odlično preстал in potem tudi prvo gimnazijsko leto izdelal kot tretji med najboljšimi. Sošolec Igor Kralj, brat umetnikov, ki je tako nesrečno končal kot pilot nekje nad Hercegovino in Anton Jakopič iz Podpeči, ki me je spremljal v prvo gimnazijo, postal kasneje pravnik in prevajalec fantastičnega Dänikena.

Od vseh teh se je nedvomno v leposlovju najbolj razvil in predstavil pokojni naravoslovec Stane Novak. S svojo prvo pesniško zbirko »OSAMELA SENOŽET«, ki je izšla že l. 1945 v samozaložbi in umetniški opremi slikarja Mihe Maleša, me je presenetil. Po diplomi sva se razšla, ne da bi si kaj dopisovala in sva se le zdaj pa zdaj slučajno srečavala bolj mimogrede in se kaj več pomenila. Tako sva se malo oddaljila in odtujila, vendar ne toliko, da bi v svojo pesniško knjižnico ne vtaknil te njegove prve pesniške zbirke

z njegovim lastnoročnim podpisom. Prebral sem jo seveda takoj in občudoval njegovo pesniško dozorelost in izraznost. Skoraj sem temu pesniškemu uspehu pozavidal, saj sem sam tedaj komaj začenjal s svojim priložnostnim verzificiranjem ob vsakodnevnem vozarjenju na okoliško šolo. Povojni, še manj pa vojni čas s svojimi razdejanji in strahotami pač ni bil posebno spodbuden za pesnikovanje.

Pesnik Stane Novak izhaja v svojih impresionističnih motivih iz svojega domačega dobrepoljskega okolja in njegove mikavne narave in se pod vplivom svojih mladostnih in kasnejših vtisov k njej tudi rad povrača. V njih izžareva življenjska čustva in zrele misli kot človek, ki je našel v prirodnih lepotah in skrivnostih narave vrednote, ki ga duhovno dvigajo in tudi zadovoljujejo. O tem pričajo po vrsti njegove pesmi same že po naslovih. Pod zaglavjem »V RANEM VONJU«: Senožetnim travam, Čuječa krila, Ljubavna, Hrepenenje, Prvo pismo, Ciklamni vonj, Zapuščeno dekle, Razočarani pastir. V drugem zaglavju sledi cikel »V SNUBLJENJU IGRIVIH ŽARKOV«: Omrežen, I., V globini oči, Ti dvigam tančico žalno. Pod tretjim zaglavjem »V NEURJU«: Gledam dete, Prihuljeni veter, Strto razkošje, Jetnik, Brezdomec, Jesenska, Sveti večer, Neurje, Besneči ogenj. Predzadnje zaglavje »V POTRTOSTI« zasega pesmi: Deklica toži, Trpko slovo, Brez gospodarja, Balada o srcu, Mati, čuješ klice, Srečanje, Mati, Hčerka, Njiva čaka, Osamela senožet, Odmev mrtve kože, Okleščeno drevo. Zadnje zaglavje »V MLADI ZARJI« kaže na vpliv vojne: Padlemu borcu, Pridi, dragi, Čakaj me, Pregarjanim, V tih spomin in Lipi. Obsega vsega 74 strani pesmi, med katerimi je kar 21 sonetov, ki so delno klasični delno pa že moderne oblike.

Še bolj kot naslovi teh pesmi pa je s prirodnimi motivi prepletena njih vsebina, ki posega v nekatere nadrobnosti pesnikovega resničnega življenja in doživljanja. Prvi sonet *SENOŽETNIM TRAVAM* je že v obeh kvartetnih kticah značilen za to njegovo domačnost naravnih čarov:

*O drobne, dobre senožetne trave,
kjer boste noge utrinjajo dragulje
in cvetke pozibavajo metulje,
vse tja uprte so oči zvedave!*

*Nozdrvim pot utirajo vonjave,
pelodni prah nam gladi rjava lica
in zvalbja s kljuci lahkokrila ptica,
ki na perotih nosi nas v višave.*

*O sladkih trav uspravajoča sila,
povesma mojih svetlih sanj predivo,
s katerim zemljo mi prepleta vila!*

*O ti, neznatnih travnih rož sozvočje,
nemirnih mladih src omam građivo,
kako bi rad že dvignil vas v naročje!*

V tercetnih kiticah izraža domotožje po svojem dobrepoljskem okolju. Med ljubavnimi pesmimi je zanj značilno HREPENENJE:

*Daj, stopi, dekle, v zapuščeni dom,
privij mi žarko luč, prepodi mrak,
naj prerodi me vedri tvoj korak
in zapusti razjedajoči dvom!*

*Prinesi vonja mi s pomladnih trat
in razigranost vetra prek dobnav,
zelenje gozda, senošetnih trav,
da bom metulj na cvetkah svetlih nad!*

*Tako težak je v moji sobi vzduh,
se bolno popje v cvetje ne razpne,
kot trdo tnalno je v blazini puh.*

*Naj tvoj dotik me vsega prerodi,
da ob dlaneh se tvojih duh povzpne
in spet v telo mi radost pretopi!*

V pesmi OMREŽEN začne:

*Dekle je vrglo mrežo v morje sanj
in moje srce je prepolno nežnih valovanj*
in nadaljuje:

*Stopiva previdno v novi čoln,
da se ne zvrne upov poln!*

ter končuje:

*Na bregu svetlih sipin
božava v sanjah sledove stopinj.*

Ob izgubi očeta toži v sonetu TRPKO SLOVO:

*Glej, očka, tvoja žuljev polna dlan
ne boža sočnih lic in svetlih lasov,
ne gladi zlatih več pšemičnih klasov,
odkar očem je ugasnil žarki dan!*

*Nam ne odmeva v hiši tvoj korak,
ni čuti več besede gospodarja
in plug ne najde večših rok ratarja.
Oblak pregrinja dom in duše mrak.*

*O, mi smo s sivo žalostjo odeti,
prepredajo zemljo le trnjevi venci!
Ob tebi je bilo lepo živeti!*

*Sedaj si v gaju, večni senožeti,
kjer žubore le radosti studenci.
Ne čuješ li krilatcev žvrgoleti?*

Nadaljuje to tožbo v pesmi **BREZ GOSPODARJA:**

*Ne blagoslavlja tvoja roka doma,
ni od nikoder blagega kadila
in ust, ki malodušne bi bodrila;
več rožni venec ti v dlaneh ne roma.*

*Za praznik ne zasajaš brez več gaja
in sadovnjak zaman želi cepičev,
kraljuje miš in pajek prog panjičev,
a pes zamolklo v pusto hišo laja.*

*Uveli stočejo cvetic brstiči
in trava ni več sočna in zelena.
Negibna ptic so krila, grla nema.*

*Se vsak večer ob grobu sklanja žena
in plaho stiska deca nebogljena;
za glasne tožbe gluhi so mrličiči.*

Ob smrti matere pripominja: **MATI, ČUJES KLICE?**

*O, mati, pridi v moje trudne sanje,
prinesi svežih rož za vazo suho
in blagoslovi, vzdrami sobo gluho,
da čujem dobrih ust sladko kramljanje.*

*Naj sprejme blagih me oči sinjina
in toplih rok objem vsega pregreje,
občutim vonje las srebrne preje;
saj ne drži se nog več zemlje glina.*

Končuje:

*Svet bil za naju je oba prehrupen,
zato popelji me v tišino gaja,
da naju tesna spet bližina spaja!*

Odmev smrti obeh je naslovna OSAMELA SENOŽET:

*Sameva tretje leto že senožet,
se ne približa ji nihče spomladi,
ne meša z listjem se grabljic šepet,
a dlan ji zevajočih ran ne gladi.*

*Se trnje in robidje je razraslo,
da vedno manj je vonja travnih rož.
O, koliko se srn je plahih paslo;
trohne zdaj preostanki gadjih kož!*

*Se ne prelivajo več barve cvetja,
jo z veje ptica nemo ogovarja;
otožno sklanjajo se grmi brinja.*

*Ni čuti od nikoder koscev petja,
zamrla je stopinja gospodarja;
dobrot več roka v senci ne razgrinja.*

Sem spada tudi pesem ODMEV MRTVE KOČE:

*Koča borna, varno zatočišče moje,
ti vabljiva si ograda bujnih nad,
ki prebuaš v srcu zbeganem pomlad
in vse v nemi pokoj ziblješ, kar me gloje.*

*Rad glavo naslonim na podboje tvoje,
a pod kapom vdano čakam odmev vedrih dni
in preganjam s praga gosti žolč noči,
ker ob tebi sem močan, dobivam boje.*

Sedaj pa:

*Sanjam. Čuvam koče žaro le pepela!
V prah jo zdrobil silen je plamena srd...
Na gomili bujno zdaj robidje raste,
boli me krepe kot burja trdne hraste.*

Pesnik se zdi sam sebi — spet simbolično — OKLEŠČENO DREVO:

*Sem ranjeno, okleščeno drevo,
ki krčevito se drži prsti
in žalostno roti temno nebo,
naj trpke bolečine uteši.*

*Sem obstreljena srna, ki ihti
in žlahtna kri napaja ji zemljó,
a svoje trudno zbegane oči
upira tja v morilčevo rokó.*

*Glej, ptica sem brez vesel, ki ječi
in skuša vzpeti se pod neba svod;
jo s silo kruto nekdo k tlom tišči!*

*Cvetica sem, ki jo plevel duši,
in prav nihče ne ve za skrivno pot,
kjer zapuščeni dom se v prah drobi.*

Pod zadnjim zaglavjem V MLADI ZARJI posveča nekaj (6) pesmi osvobodilni borbi. Na primer sonet PADLEMU BORCU:

*Preveva spet zdaj ustni tvoji smeh,
z oči spolzela je poslednja kaplja,
se z mirom krvaveča noga staplja,
v gomili snival boš kraj plodnih leh.*

*Se duša smela bo upokojila,
ne bo odjeknilo ti več srce,
vse zbičano na toliko gorje,
bo trudnost dobra zemlja vase upila.*

*Ze dramí se h kaljenju v prsti seme,
prelita kri prehaja v nove soke.
Oglašajo se znova ptice neme!*

*Glej, dviga sonce nas na svetle roke,
da nam ramen ne skruši trdo breme,
in rod bo mladi žel pšenice snope!*

Tudi sonet PREGANJANIM izraža njegov odnos do svobode rodu:

*Odpirajo se vrata ječe na stežaj,
se opotekajo izmučena telesa,
prebičana od nagrajenih valptov besa,
ki so sladili kruha grenkega grižljaj.*

*Glej, žarkov ne prenesejo oči izžete,
ki zvesto so strmele v večno mračni strop,
in vele roke, ki so si kopale grob,
razklepajo verigam tesne sklepe.*

*Sinovi Gubčevi, ne škrtajte z zobmi,
da prebogato boste povrnili dolg
vsem zatiralcem krutim lastnega rodu!*

*Okušajte plodove blagih oljk,
se otresite maščevalnosti prahu
in pokažite, da po srcu ste močni!*

Predzadnji sonet V TIH SPOMIN je zanj značilen:

*Zaplóvi preko groba rahli vzdih
in lahno nagni stebela gozdnih rož,
neslišno skloni bore vetra pih,
da v miru spečih ne predramil boš!*

*Naj vpije tvoje solze drobni mah,
pogoltnejo še kraške jame stok
vseh osamelih vdov, otrok preplah,
očetov jad in strtih mater jok!*

*In dragega ne objokuj, dekle!
Poslušaj zmerom ptičev sladki spev,
pastirjev pesmi radostnih odmev.*

*Mu žarka lučka vse noči gori
in skritih cvetk nihče ne zamori,
a vsaka čaša vonja mu odpre!*

Za konec svoji pesniški zbirki posveča zadnji sonet LIPI — kot je Jenkova pesem LIPA ZELENELA JE v Matičnem zboru s svojim simbolizmom pretresla na prvem koncertu ob okupaciji v Unionu:

*Globoko zemlji si posegla v nedri,
da priboriš si njenih žlahtnih sókov,
razkošno krošnjo v zrak dviguješ vedri,
ki se prebuja iz zamrlih stókov.*

*Ponujaš že bogato pašo cvétov
in obiskujejo čebel te roji,
ki spotoma dajo družicam svétov,
kje so najslajšega medu napoji.*

*Le sprejmi nas v zavetje vej košatih,
da v njih kot ptičke spletemo si gnezda
in veselimo se plodov bogatih!*

*In v šelestenju tvojih listov nežnih
nam v mraku bo vodnica žarka zvezda,
ki nas popelje iz nadlog betežnih!*

Druga knjiga izpod njegovega peresa z naslovom **ZIVALI, MOJE PRIJATELJICE**, ki je izšla že po njegovi smrti, ni pisana v verzih. To so njegova srečanja z živalmi, skupaj dvanajstero živo, doživljajsko pisanih orisov iz narave, kakor: Kako sem ogrebel čmrlje, Moje želve, Začetno golobarjenje, Skušnje z divjimi golobi, Zanimivosti iz golobjega življenja, V kraljestvu plainskega orla, Šegave in bistre papige, Na sledi za letječimi dragulji, Srečanje z ježem, Prvič nad polhe, Spomini na navihane kožuharčke ter Dolgouhi prijatelji. Knjižico je na 93 straneh izdala Mladinska knjiga l. 1957, leto po smrti, a toplo uvodno besedo ji je napisal profesor dr. Joža Mahnič, ki izraža sodbo, da se bo knjiga nedvomno uvrstila med uspele primerke naše mladinske književnosti, saj Novak ni le strokovnjak, ampak tudi leposlovec in kmečki sin, ki je naravo in živali spoznal in vzljubil že v otroških letih. Pri- zorišče teh živalskih zgodb je njegovo zeleno dolenjsko Dobrepolje: dom na Vidmu z gospodarskimi poslopji in sadovnjakom ter bližnjo šolo. V teh svojih živalskih zgodbah nastopa mladi pesnik Stane Novak z radoznalo in pod- jetno duševnostjo kmečkega fantiča — še preden je odšel v ljubljanske šole — s svojim očetom štacunarjem, ki pa je živo soživljajal z naravo in posebej z živalskim svetom, s katerim postopno seznanja tudi Staneta, podobno kot je tri desetletja prej tudi roka Župančičevega oca mlademu belokranjskemu in našemu poznejšemu velikemu pesniškemu vzorniku »zemlje lepoto odpi- rala in — čudo za čudom — zavese prirode odstirala«. Saj bi tudi naš Stane mogel peti o svojem očetu:

*»ti kazal si njiv mi plodove, sproval me v les,
razkladal skrivnosti glasov in družine dreves,
in vedela sva, kje kosi mladijo kje drozgi,
kod divji mož hodi, kje vile se skrivajo v gozdi.«*

Samo pritrditi moramo Mahniču, ki trdi, da je Novakovo prikazovanje narave in živali »prikupno zato, ker ni nikjer togo, suhoparno in šolsko«. Njegove živalske zgodbe »so nasprotno žive in sočne, ker iz njih dihata res- nična ljubezen do predmeta ter neposredno sožitje z naravo in živalmi«. V njih je »opazen njegov dar za razgibano in zanimivo pripovedovanje«, saj pripoveduje »na osnovi lastnih spominov, doživetij in skušenj«. V tem po- gledu je šel po sledovih velikega Frana Erjavca, ki je pri nas prvi združeval v sebi prirodoslovca in pripovednika, strokovnjaka in umetnika. Avtor kot kmečki otrok hodi z očetom v naravo iskat ali pa s svojimi prihranki v so- sednje vasi kupovat živali, jim gradi tople domove, skrbi za njihovo rast in razvoj, opazuje ne le njih zunanost, ampak tudi značaj, sodoživlja s svo- jimi prijateljicami vedre in mračne ure, prisostvuje njihovim vznesenim svat- bam in negi zaroda, zanima ga, kako žive med seboj in kako se odzivajo zunanjemu svetu, človeku — dobrotniku ali zasledovalcu in drugim živalim, s katerimi pride v stik. Pisatelj nam mimogrede posveti tudi v življenje, delo in miselnost našega kmečkega človeka ter nam očrta obrise svoje domačije in vasi ter značilnosti dolenjske pokrajine«.

»Pri prikazovanju nekaterih sicer znanih, pa ne domačih živali je moral avtor to literarno obliko seveda združiti z navajanjem pestrih zanimivosti,

ki jih je zajemal iz lastnega teoretičnega znanja in velikih strokovnih knjig (Brehm itd.). To sožitje pisateljevih osebnih spominov in skušenj ter tuje enciklopedične modrosti najdemo npr. v opisu papig, skoraj docela pa druga prvina prevladuje v opisu želv. Temu drugemu načinu prikazovanja se tudi Erjavec ni mogel nikdar docela izogniti, je pa literarno vsekakor manj popoln in učinkovit. Nekoliko motijo tudi preveč podobni uvodi in zaključki nekaterih zgodb (očetova navodila dečku, fantov odhod v šole).

Novakov jezik je preprost in nazoren, tekoč in lep. Neredko se celo močno približa ljudskemu, o tem pričajo tako posamezni izreki, (žrd, piča, biglica, samostrina, žlambor, lož) kakor tudi celotne rečenice (vreme bi se utegnilo skujati, kmalu bi jo skupil, pisano gledati, pete si izbrusiti, zagosti jo). Drugič je avtor v izražanju spet nežno lirski. O tem pričajo že njegova ljubkovalna imena za opisane živali: želve so mu domača živinica, zajci dolgouhi prijatelji, polh navihan kosmatinček in mali nepridiprav, jež sivi dobrodušneš, papiga žlobudravček, golobje drobni krilatci, čmrlji pa šumeči prebivalci senožeti. Zdi se pa, da bi Novak besedni in frazeološki zaklad svojega domačega kraja, ki je neposredni sosed Levstikovih Velikih Lašč, lahko še izdatneje izkoristil.

Toda to so spričo celotnega, izredno ugodnega vtisa, ki ga pušča v nas njegovo delo, komaj opazne malenkosti... Prenekatero izmed pričujočih zgodb pa imajo tudi pomembno estetsko ceno, zato jih bo z veseljem prebral tudi literarno zahtevnejši bralec.«

Tej sodbi našega književnega zgodovinarja dr. J. Mahniča bi pripomnil le to, da se po 15-letih izdaje te prikupne in toplo pisane knjižice, ki jo je ljubko ilustriral Ive Šubic, skoraj več ne dobi na našem knjižnem trgu in bi založnica tega vrednega in bogatega testamenta pokojnega književnika Staneta Novaka storila kar veliko uslugo predvsem naši mladini, če bi jo v taki ali drugačni obliki ponovno izdala, saj to nikakor ni vsakdanja duševna hrana, ampak — za Erjavčevimi živalskimi orisi — kar osamljena in edinstvena, pa dragocena vzgojna pomoč v naših svojevrstnih socialnih vzgojnih prizadevanjih.

Kakor namreč te živali, njegove prijateljice kažejo vso pristnost in k naravi ter domačijskemu kmečkemu okolju usmerjeno in na teh trdnih tleh se oblikujočo osebnost, miselno poglobljenega in nadarjenega mladeniča, tako njegova pesniška zbirka Osamela senožet odraža vzporedno pesniško nadahnjene misleca in samotarja. V Dobrepoljah je tudi kot srednješolec preživel v domačem krogu družine in znancev vse počitnice. Podoba je, da se je kot močna individualno se poglobljajoča osebnost držal bolj zase, pri tem so mu bile njegove prijateljice po eni strani njegove že z otroških let negovane živalce, po drugi pa domača in svetovna književnost ter razmišljanje o življenju in hotenju ljudi. V tem območju svojega velikega mladostnega zanimanja je iskal v sebi ravnovesje med voljo in močjo, med hotenjem in zdravjem. Tako je v razmahu med vedrino in temino v svoji duševnosti klesal in kalil svoj značaj in zgrajal svojo samorastniško, k naravi usmerjeno osebnost.

Ko sem brskal po svojem predalu, sem našel zanimiva pisma izpred 50 let, ko sva si nekaj časa dopisovala. Bilo je to v tisti dobi najine rasti, ko

sva si izmenjavala svoje prve vtise o življenju in se šele uravnavala po njih izkušnjah in se jim tipaje in negotovo prilagajala. Vezalo naju je mladostno dobrepoljsko prijateljsko poznanstvo, čeprav sva — on starejši za tri leta — vsak v svojem kraju in okolju in na svoji stopnji duhovnega razvoja — čutila in dojemala različno, pač v težnji po izpovedi in dopolnjevanju. Ne le telesno in postavno, tudi duševno in po temperamentu sva se nedvomno med seboj močno razlikovala, vendar naju je privlačevala prikrita zapletenost in borbenost mladostnih izkušenj in hotenj ter prvih življenjskih spopadov in kriz. Ker so ta pičlo ohranjena njegova pisma hkrati značilna za njegovo mladostno rast in duhovno zagnanost, naj jih objavim v celoti in dobesedno. Prvo mi je pisal kar iz domačega Vidma v Kočevje, kamor smo se bili pozimi 1919/20 preselili iz Dobrepolj:

Dobrodošel — Etbin!

Videm, 1. IX. 1922

Ob priliki, ko sem listal med zbirko svojih pisem, sem našel tudi precej kartic, ki so izšle izpod Tvoje roke. Vse so še lepo ohranjene. Ne vem za vzrok, ki je za dokaj časa pretrgal najino vez in naju ločil nad eno leto! Večkrat sem te nameraval dobiti zopet med svoje dopisovalce, pa mi je odsvetoval že kak vrag, da sem segel po drugi stvari.

Bodi že kar hoče, dejstvo je, da si nanovo izprožil že skoraj umrlo delo, ki mu moreva dodeliti malce duška ter skrbno gojiti padlo iskrico. Za obisk, ki si ga nameraval napraviti k meni, sem zvedel po Tvojem odhodu. Obžalujem, da si odpotoval brez vsakega pozdrava in razgovora! Moje zdravje, Ti moram priznati, da napreduje in sicer še precej stalno. Trpljenje je bilo sila veliko; ne toliko telesno kot duševno. Le malo je nedostajalo, da nisem segel po nedovoljenih sredstvih in tako bi ležal ter spal za vedno na neblagoslovljenem prostoru — kje zadaj za cerkvijo. Mogoče bi kdo pljunil na mojo slabost. Vzrok teh neznosnih muk je moja premočno negovana občutljivost in preveliko zaupanje v ljudi, ki so bili hudiči. Rade volje bi Ti popisal ves potek, pa se bojim, da bi se v meni zbudili znova oni mračni spomini, ki mi niso dali zatisniti oči ter sem se jim z največjo težkočo nekoliko odstranil. Počitnice so mi bile veriga nanizanih bolesi in moja naloga je bila, razdrapati to močno združenje temnih vtisov, ki so se vgnezdili v mojo dušo.

Na šolo ne mislim veliko in tistega strahu, ki navdaja Tebe, sem se že zdavnaj iznebil. Bodi pameten! Čemu bi si grenil življenje, ko Ti poteka življenje slično reki, imajoči uglajeno strugo brez vsake ovire! Kako bi moral v tem oziru tožiti šele jaz? Torej poslovi se od vsakršnih neprilik in bodi vesel življenja, da ne zaideš med melanholike!

Jaz živim zadnje dni kaj brezskrbno; spim do desetih in bi še vztrajal, da me ne bi zbudile grozne sanje, ki me zvesto spremljajo. Nato posežem po kaki knjigi — ne šolski — in jo čitam do utrujenja. Za časa počitka obiščem svoje štiri- in dvonoge živalce ter drugo drobnarijo. Domačim pomagam pri delu sila malo in z ljudmi tudi ne pridem zlepa v dotiko. Oprosti, nimam primerne družbe in zato mrzrim vse!

V nadi, da mi še poročaš, Te pozdravlja — kakor tudi ostalo družinico — Tvoj

Stanko.

2. pismo:

Etbin!

Bogoslovnica, 15. II. 1924

Hvala za kartico, ki sem se je v resnici razveselil. Kako lepe nazore imaš Ti o zemskem in posmrtnem življenju! Kar čudil sem se, da mora iz tako mladih ust priti kaj sličnega! To je prava skala in okleni se je, da Te ne odnese tok vsakdanjega tavanja! Vem pa, da je v Tebi dosti energije in zato boš pač lahko kljuboval težkočam, ki Te utegnejo srečavati tekom časa. — Čudim se moči Tvoje pridne sestre! Kajti, odpovedati se docela naravnemu življenju in skleniti trajno zvezo z Bogom, to niso malenkosti! Pri takem koraku mora gotovo poseči vmes Bog, drugače je silno težko prekorčiti in se ogniti mrež, ki jih ne manjka med svetom. Piši Ji, da čestitam k sijajni Njeni zmagi nad vsem pozemskim in obenem povej Tvoji mami, da se radujem obenem ž njo, ker tako pridno iščejo Njeni otroci poti, ki more voditi res k pravi sreči! Prosim, če bi mi poslal sestrin naslov, ker s tako dušo bi prišel silno rad v stik! Bodi tako prijazen!

Sedaj pa naj pride na vrsto »zgodovina« mojeg nepričakovanega koraka! Ampak, kaj takega praviti in razodevati svojo notranjost, se mi zdi tako mučno! Kam naj bi spravil vse tiste momente, ki so mi nakazali in ugladili pot, po kateri sedaj ves vesel ter zadovoljen stopam? Kaka meja in prepad med bivšim in sedanjim življenjem! Da bi obdelal vse to, bi pač ne zadostovalo dolga vrsta dni in kup papirja! Zato Te prosim, saj si dosti premeten, vmisli se v kar moč »liberalnega« študenta, ki je brskal ter neprenehoma udarjal na strune tega in onega, da bi našel kraj, ki more pomiriti in nasititi hrepenečo in nestrpno dušo! Tipal sem na raznih mestih, da bi staknil kaj takega, kar bi moglo utešiti mojo vihravo notranjost. Hotel sem v sebi zamoriti vse, kar spominja na idealnost in vrgel sem se z vsemi štirimi med svet ter res nekoliko časa dosti brezbrizno taval med blodečimi! A kmalu se mi je vzbudila tista važna vprašalnica: te bo li to dovedlo in prineslo sreče? Tedaj se je v meni vse močno dvignilo in soglasno neprenehoma kričalo: tu ni prave poti, zašel si, kreni nazaj, sicer utegneš ostati v temi in potem lahko zabredeš v prepad, iz katerega ni izhoda; še je čas, da ubereš drugo stezo! Torej močna reakcija prejšnjemu! — Da boš vso stvar bolje razumel, Ti moram omeniti, da sem se spočetka vpisal na juridično fakulteto, k čemer sem bil deloma prisiljen. Vztrajal sem tudi poldrugi mesec tamkaj, a v ta poklic sem se zaman skušal poglobiti. Malce veselja sem dobil pred maturo, ko sem poslušal porotne obravnave! A tekom časa se mi je ta posel tako pristudil, da sem sklenil kreniti na drugo polje. No, in po dolgem razmišljanju sem prišel do tega, da sem z velikim veseljem odprl semeniška vrata in z nasmehom sem stopil pred vodjo ter mu v kratkem povedal, da bi rade volje pristopil med »služabnike božje«! In tako se je zgodilo, da sem se že isti dan preselil telesno in deloma tudi z dušo tja, kjer mislim, da bom našel vsega, kar utegne zadovoljiti »misleče bitje«!

To bi bila medla, nejasna in motna slika tega, kar sem Ti hotel povedati. V študij sam sem se že dosti poglobil. Napravil sem že štiri kolokvije; čaka me še precej pusta hebrejščina, ki se je tudi v kratkem otresem. To mimo-

grede, ker tudi Ti često omenjaš »šolo«. Bojevatni se imam mnogo, posebno še radi tega, ker sem si izbral že »drugo polovico« in jel okušati tisto, kar omami toliko najmočnejših duhov. Upam, da bom sčasoma pozabil na vse, kar bi me moglo ovirati pri duhovnem življenju. To je težko, a zanašam se na pomoč, ki prihaja od zgoraj, in drugič na delo, ki spodrine še tako močno usidrane misli!

Živi tako naprej in se dosikrat spomni

Stankota

Iskren pozdrav Tebi in celi obitelji, osobito sestri!

Dopisnica (St. Novaka meni)

Etbin!

12. maja 1924

Hvala za nagel odgovor! Veseli me, da prav tako rade volje sežeš po peresniku, kadar mi pišeš, kot jaz, če je treba poročati Tebi. Le skrbno gojiva najino korespondenco in dajajva pobude drug drugemu! Ampak Ti si res ljubitelj jasnosti! Kako mislim o omenjeni stvari? Želel bi, da bi bi' malo starejši, da bi skupno z menoj posečal univerzo; ali pa, da bi študiral v Ljubljani gimnazijo, da bi prišla kaj skupaj in da bi z lahkoto naredila kaj poštenega! Drugi mislijo samo na krokanje in če obstaja kak krožek, na osebno korist! Preveč si preobložen z delom; pazi se, da ne podležeš in omagaš; svojih moči ne smeš prenapenjati, drugače Ti mahoma vse sile odpovedo in to je hudo — sem izkusil! Veseli me, da iščeš v delu rešitve, ampak tudi na počitek misli! O počitnicah morava priti skupaj! Dosedaj jih nisem še nikoli pravilno izrabil! Ali mi boš pomagal zbirati rože in iskat živali; narava more nuditi človeku veliko užitka, samo poznamo jo malo! Učim se bolj malo, pač pa berem, kar mi pride pod roke in mislim, da me bo kaj obogatilo. Prvo leto je bolj za to, da se človek malo orientira in zave, kje je njegovo mesto. Jaz sem že skoraj vse poduhal in sedaj je čas, da se ustalim in pomirim! Ali ne omenjaš nazadnje Cankarjevega »Hlapca Jerneja«? Od njega sem nedolgo bral »Grešnika Lenarta«; jaz imam tega pisatelja tako rad. Boš videl, da ga sedaj še premalo cenijo! Vendar nam Ozvald že citira posamezne odlomke iz njegovih del! Drugič več!

Ostani zdrav!

Tvoj Stanko

Naslov: Aleksandrova c. 16/IV

Ljubljana

(Na univerzi vzame vratar 25 par)

Drugo in tretje pisanje je iz prve polovice 1924. leta. Leta 1922 sem mu verjetno sporočal svoje misli in občutja z nižje gimnazije na prehodu v višjo, medtem ko je bil on že na vrhu srednješolske dobe in je prebolel hudo bolezen, ki ga je pri njegovi občutljivi in zasanjani melaholični naravi močno prizadela. L. 1924 pa se je — po maturi — po preizkusu na pravo verjetno

zatekel v bogoslovnico in se potem znašel v svojem poklicnem študiju na prirodoslovnem oddelku filozofske fakultete v Ljubljani. V drugem pismu razkriva svoje notranje boje in zmage in pojasnjuje svoj duhovni zaklon v bogoslovnici, ki jo je pa — kot dokazuje dopis 12. maja 1924 — že zamenjal za prirodoslovno fakulteto, na kateri je pristal.

Značilno zanj je mimo silnih sunkov duhovnih iskanj in preobratov v njegovi duševnosti ves ta čas — in to je razvidno iz pisanja — teženje in hrepenenje po naravi. Rad je bil v družbi svojih živalic in pomagal malo domačim pri delu na polju, v naravi. Kot pristen melanholik ni pogrešal družbe z ljudmi in bi bil verjetno zapadel celo ljudomrzništvu, ko ni našel primerne družbe, da se ni toliko zbližal s svojim živalskim svetom in rožami, ki jih je zbiral o počitnicah. Tudi bral je vse od kraja, kar mu je prišlo pod roke in je mislil, da ga bo kaj obogatilo.

Iz tega njegovega pisanja ne zveni le uglajen in tekoč slog izražanja, ampak nedvomno tudi teženje, da bi z nekom izmenjal svoje misli, ki so iskale v tisti dobi rešitve, če ne ravno osebno, pa vsaj pismeno. Le s težka se je umiril njegov osebni notranji jaz in le z velikimi boji je zadostil svojemu življenjskemu iskanju in zanimanju, dokler se ni po tridesetih letih zasedel v območju svojega bodočega poklica, ki mu je začel potem z vsem srcem tudi služiti.

Ko smo tako — 15 let po njegovi smrti — poskusili spominsko razgrniti lik pesniške osebnosti in vsaj poljudno-znanstvene dejavnosti Staneta Novaka, smo ne le poživali spomin na enega izmed plodnih in obetavnih književno tvornih suhokranjskih izobražencev, ampak vsaj malo opozorili predvsem mlajše rodove na vredne in prizadevne polpozabljene prednike, ki so ob svojem času in v svojem takratnem okolju premagovali tudi velike ovire na poti k naši skupni lepši bodočnosti.

LIRIČNE SIMFONIJE POLDETA OBLAKA

Polde Oblak je bil profesor geografije in filozofije v Stični, honorarni sodelavec Geografskega inštituta pri SAZU, član Seghersove pesniške družbe v Parizu, član Assoziacione internazionale di Poesia v Rimu in Maison internationale de la Poesie v Bruxellesu. Njegova bibliografija: Moško in žensko prebivalstvo v Sloveniji 1950, Ljubljana; Morfogenezna dna Ljubljanske kotline, 1953, Ljubljana; Lirična simfonija, 1953, Kranj; La pioggia fresca (iz Lirične simfonije), 1954, Neapelj; Poeme (iz Lir. simf.), 1955, Bruxelles; La Symphonie de la Solitude (Extrait), 1955, Bruxelles; La Symphonie de la Solitude (Extraits), 1955, Joliette Canada; Simfoniji (Simfonija samote in Srebrna simfonija), 1956, Kranj; La symphonie lyrique, 1956, Paris. Nekaj njegovih pesmi in prevodov je bilo prikazanih tudi v slovenskih revijah.

Pesnik se je l. 1954 udeležil II. mednarodnega bienala poezije na povabilo podpredsednika kongresa g. Pierra Louisa Flouqueta. Za udeležence tega kongresa je napisal članek o slovenski poeziji v polstoletju (1900—1950) in žel priznanje generalnega tajnika bienala g. Arthura Haulota (v oktobru 1954) ter vrste priznanih tujih književnikov, kot so:

Jean Cassou (predsednik I. in II. mednarodnega bienala poezije): »Vaša poezija, njena viharna, široka glasba je naredila v meni globok vtis. Ljubim ta ton in ta elan. Dobil sem vtis velikega liričnega in humanega bogastva. Zdi se mi, da so Vaše koncepcije o poeziji precej analogne mojim.« (Paris)

Rina Lasnier (kanadska pesnica): »Vaše pesmi so zelo muzikalne in polne nostalgije. Vaše Simfonije so moderne po temi in romantične po tonu. Lirik ste, in to v pravem pomenu besede.« (Kanada)

Yamata Kikou (japonska književnica): »Brala sem Vašo misteriozno poezijo. Ali hočete, da jo pošljem v Tokio, da jo publicirajo v japonščini? Vaše pesmi so polne resničnega, naravnega življenja in so v neposrednem stiku z resnično poezijo.« (Ženeva, junij 1955)

Inigo de Aranzadi (španski pesnik): »Vaše pesmi mi ugajajo. Imajo mnogo toplote. Prevedel jih bom in publiciral v kakšni pomembni španski reviji.« (Španska Guineja, Afrika)

Castillo Dictinio de Elejabeytia (španski pesnik): »Pisal bom o Vaši poeziji v španskih revijah in v revijah Latinske Amerike« (7. 5. 1955).

(Napisano 1948, izdano 1953; II. napisano 1954, izdano 1956)

Coutsocheras (grški pesnik): »Vaši verzi so polni lirizma in čustev, predvsem simbolov. Simbolizem je vir Vaše duše in srca (nov. 1954). Lirična simfonija je mogočna simfonija. Pesniški jezik in glasba se harmonično skladata. Mogli bi reči, da se pesnikovo srce dotika akordov violine, ki nam na svoj način podaja sfero pesnika, kajti njegova poezija je zgrajena na osnovah Aristotela, ki je definiral poezijo kot jezik, kjer se združuje ritem, harmonija in mera. Moja vroča želja je, objaviti kaj iz Vaše simfonije v grščini (25. III. 1955). — Postajate svetovni pesnik, kajti Vaša poezija je lepa in razgiba srce (decembra 1955). V časopisu Peloponnese piše med drugim: ... Mužikalnost verzov diha iz njegovih občutljivih akordov in spravlja človeka v navdušenje. Ne da bi razbil ortodoksijo soneta, nam daje pesnik svoj čisti, arhitektonski verz. Zvoki in barve sestavljajo Oblakovo simfonijo, ki navdušuje in izpričuje iskrenost pesnikove duše.« (Atene, junij 1955). Citati so iz pisem in revij.

Že v uvodnih verzih (str. 7—11) razberemo njegovo izpoved, ki pesnika označuje hkrati kot strokovnjaka zemljepisca:

1

*Zemljo sem ljubil bolj kakor misel svojo.
Kako neznana si bila v mojem življenju,
čista kakor noč in lepa vsa.
Kakor da bi slutil tvoj pozdrav, se ti bližam...
Kakor dehteč cvet tako mi poješ ti, zemlja;
od mojih mladih dni ni ostalo drugega kot ti.*

*Moje življenje je kakor tih, žalosten dom.
Vendar da ne bi bil vreden tvoje prsti?
Toliko temnih dni je šlo v moje življenje!
V svojem trpljenju sem te videl še enkrat lepšo, kot si.
Dobra si in večen molk te v meni časti.*

Tudi v drugi njegovi zaporedni pesniški zbirki »Simfonija samote« pri-
sluhujemo že v uvodu:

*... Vzemi to pesem,
kjer poje duh zemlje. Pil sem livade, pil sem
brezmejno ljubezen. Zraven dajal sem poljube
tihan samoti.*

I

*Povračam se k tebi, o zemlja, in k tebi, pozabljeno
polje. Zapustil sem družbo predmestja in šel brez
slovesa...*

*... Lepa je pot bila, pot domov,
pot do sena in kopišča: lepa, čarobna kot zvon,
ki zaigra sredi vetra.*

III

*Zemlja je tvoja in tvoj je ta svet vsepovsod,
brazde začrtal je ded, sin jih je trosil okrog.
O, dolga stoletja bo pomnil ta rod težki sad dela,
ker žulji in znoj rasli so tukaj in trud.*

*Mlajši rod pride in v zemljo oral bo spet plug
in skala obrne se k skali in roke odluščijo pleve,
spet bodo morja srebrnega žita vihrala povsod
plodna in vzvišena pesem rodovom na pot.*

*Danes te gledam z vrhov tvoje zemlje in brega,
v senci zvonov spremljam te iz dneva do dneva,
gledam jok tvojih mater, gledam bodočnost sinov,
gledam zlo kletev, obup in veselje do dela.*

Molči in ljubi svoj rod, človek, od veka do veka!

Tem uvodnim verzom Oblakovih simfonij sledi ob koncu še Srebrna simfonija in končna simfonija (str. 59 in 67). Skupaj obsega prva knjiga Lirične simfonije 75 strani, druga Simfonija samote s Srebrno simfonijo pa 107. Prva je izšla v nakladi 1000 izvodov, druga v nakladi 500 izvodov, oboje tiskano v Kranju (Gorenjska tiskarna).

Druga zbirka Oblakovih pesmi izkazuje znaten napredek tudi v pogledu izrazne uglajenosti in ritmičnosti, ki je kljub pesnikovem notranjemu ritmu dojemljivejša. Značilnost njegovih pesmi je namreč notranja rima, ki se sklada z njih vsebinsko impresionistično ekspresionističnostjo. Odtod lepe in nenavadne podobe erotičnosti in pesimističen ton, kolikor pesmi niso pokrajinsko, osebno in svetozorno obarvane. Nasprotno formalističnim in avanturističnim pesmim, ki jim le s težavo izluščiš kako globlje jedro, nudijo Oblakove pesmi izredno bogastvo misli in čustev. Vendar je razumljivo, da ne morejo najti prave poti do ljudstva, čeprav ne bi izključeval možnosti njih glasbene obdelave, ker — kot že naslov pove — podaja pesnik v njih nekake simfonije svojega malce izrednega doživljanja sveta in življenja. V tem pesnik nadaljuje nekako — seveda v svojem pravcu — izražajno smer, ki jo pri nas morda bolj izrazito in plodno ubirajo pesniki, kot so Kosovel, Anton Vodnik, Edvard Kocbek in še nekateri, a ima tudi v zunanem svetu, zlasti pa v vzhodnem, dokaj močnih zastopnikov (Tagore!).

Oblak jemlje življenje v vsej njegovi snovni in duhovni izgrajenosti in sestavnosti in ga v ciklih, vendar brez zaključenih in umetniško popolnih likov razgrinja v posamičnih doživetjih kot v še nerazčiščenih gručah, po-

ljubno odkrušenih in gledanih pod osebnim in posebnim zornim kotom. Podoba je, da hoče pesnik te cikle še nadaljevati in poskušati še marsikaj lepega izluščiti in izraziti iz njih vsebinskih zanimivosti. Ne moremo mu namreč oporekati neke izrazne svojskosti in novih akordov, ki jih vnaša. Izdaja zadnjih dveh simfonij obsega 107 strani v lični simbolični opremi Milana Pogačnika.

Polde Oblak ima kot mlajši pesnik to značilnost, da je izražajno manj jasen in nam tudi ne prizanaša z logičnimi skoki, ki spominjajo na futurizem in kubizem. Ne prikazuje prizadeto toliko zamotanost in vročičnost družbe in njenih pojavov, a se tem bolj pogloblja v osebno lepoto in vsečloveško doživljanje. Njegove pesmi so ciklično zamišljene in razvrščene, vsebinsko pa večinoma ljubezenske in pokrajinsko kmetiško usmerjene. Oblakovno pa s svojo prosto rimo že prehajajo v pesniško prozo ali v prozno poezijo. Sicer pa v njih močno osebno liriko odlikujejo lepe miselne in simbolične podobe, spremljajoče njegovo notranje in fantastično prikazovanje. prikazovanje.

Najbolj dojemljive in umetniško dovršene se nam zde njegove impresionistične pesmi, prikazujoče pokrajino in človeško usodo ljudi v njej. Tako na primer XV:

*»Čaplje gredo, čaplje vse bele in divje ...
Mi pa borimo se s smrtjo, mi orli vkovani,
kot prapori v čisti smaragdni svetlobi.
Večerni vzdihljaji iz ust so zlatniki zgubljeni
in naši utrujeni krhki pogledi
kot ladje v napornem veslanju v poletju in zimi.*

*A čaplje gredo, čaplje vse bele in divje.
Nedolžno dekle je na bregu in seje svoj smeh
med cvetlice in veje in v čaplje in češnje,
ki dež jih izpira glasneje, glasneje ...
O, lepo početje! Ihteti v zelenih smaragdih aleje ...*

Ali pa XXXVIII:

*Globoko za goro se potaplja nebo in sneg kopni.
Rad bi odprl goram svoj zaklad in v koči končal
kot zefir. Tam, kjer gozd sreba mir, tam, kjer
se izgublja sled volkov, kjer ob kruto obrežje
skal odmeva neskončen molk, tam bi bil rad.*

*Droben smeh zveri, o, da di bil izpil njih nemir!
Vendar moja sla vodeni ...
Svečano bom vrgel razkošje od pleč
in kot razočaran princ odvrget zlat blesk.
Piščal in jok strune, vse bo odveč!
Moj prednik je iz vrča pil strup samotarja.*

Še jasnejše in oblikovno bolj popolne so pesmi iz cikla »Srebrna simfonija«, tako na primer X:

*Srebrilo je nebó nov dom v livadi,
ko zadnji rob zlatá je padel v jamo...
Tedaj so tvoje upe izravnali.
A mi kot tujci smo ob grobu stali,
čakali smo, kaj rečejo zvonovi...
In s petjem so zvonovi se jokali.
A ti pred grobom si iskal svet dragi,
ves črn kakor vedno, tih kot hrasti,
ko jok zvonov poslavljaj se je z nami.
Srce pa, ki trohni že leta v jami,
ne da iz bolne se glave pregnati.
Zato težko ti je živeti v dvoje:
med dnevom in nočjo svoj svet iskati.*

Ali pa XVIII:

*Tam daleč sonce zlíva svoje zarje
in vse na bregu je toplo zeleno.
Pokrajina je mehka kakor mleko
in jezero kot steklo je vse blede;
in ptice bele blodijo po cvetju.
Njih dom je proč, ker ljubijo tišino.*

*Kaj vse v naravi je očem razkrito!
Kaj dala bi, da mogla bi živeti
krasotam, ki smo tujci jim na svetu?
Kaj dala bi ovcam visoko v nebu,
da nesle bi nesrečnemu sosedu?
O, venomer le v beg hite, v neznano...*

*Mi čakamo le konec zla v človeku:
gorimo v upu, zreli smo v pepelu.*

Še XXV:

*Poljubljam te na čelo v znak trpljenja;
da hodil boš bolj srečen v svoje dalje,
povsod ljubezen moja naj te spremlja,
povsod te solze, ki jih danes gledam,
žive naj s tabo in rode veselja...
In koder svet te v svoje varstvo vzame,
objame naj z dobroto te beseda;
ostal v življenju človek si brez vsega,
brez sreče, družbe in tolažbe ljube,
čeprav za njo bi strgal se na dvoje,
razdal srce za dušo, ki s teboj je.*

*Da moram jaz živeti boje tvoje,
da moram s tugo gledati na druge —
verjemi mi, jaz umrla bi sred zlega!*

In še XXXII:

*In zdaj sem žena, ki trpi pri drugih.
Zakaj trpim, to smem izreči svojim.*

*Plesali smo in vsi smo peli v gostih,
in vsi od smeha bi podrli gore,
in vsi potem jokali bi od smeha,
ker vsi prijatelji bili smo nori.
Čez noč viseli smo ob vinu k zori,
in si iskrenost dajali s poljubi,
zaupali smo si — in to je dosti.
Na ustnah večne pele so obljube,
da vsak bo živel z drugim le kot dragi,
»Za brate, sestre!« pili smo iz kupe.
Obljube? Zveste ljubice bojazni!
Kako je zbilto to življenje sanje!*

Še zadnja XL:

*Nekje na mirnem svodu so vsi sami,
nekje tam daleč, kjer spi molk in tmina,
tam daleč pišejo svoj čas vekovi,
tam daleč ne šume sveta valovi...
Pojdiva k nebu, v dobri topli volji,
da srečava se z mrtvimi rodovi
in dom trpljenja naj molči za nami,
ki v večnost gremo s trudnimi pozdravi.
O, daj, nebo, v vsej svoji lepi slavi,
zaspati mi, da sanjam v beli duši,
da vzdignejo nad nama se svetovi,
da nam neskončnost podari svoj konec,
da nas ljudi, ki smo kot zvezde nemi,
vsa lepša luč, še tišja pesem spremi...*

Ne da bi skušal razvozlati zamotano vsebinsko nit teh Oblakovih spevov, občutimo vso značilnost njegovih nadzavestnih duševnih stanj, zamaknjenj in prebliskov v njih. Pesnik v duhovno doživetih podobah poje brez strogo odmerjenih stikov, da more izražati tudi vse tisto, česar z zvenečo besedo in uglajeno rimo ni mogoče zajeti. Pesmim ne manjkajo miselne globine in široke svetovne razmaknjenosti in kljub vsemu le neke doživljajske pojmovske logičnosti, ki je v današnji plehki pesniški tvornosti avanturistov pogrešamo. Oblak jemlje življenje v vsej njegovi celotni izgrajenosti in sestav-

nosti in ga brez zaključenih, izdelanih likov razgrinja v poljubno odkrušenih razpoloženjih.

Poglejmo še, kaj pravi o njem kot pesniku književni zgodovinar Boris Paternu (Slovenska književnost, I, 128—134), ki ga šteje v drugo skupino, usmerjeno bolj k zasebnemu čustvovanju in k romantično ali ekspresionistično popisanim lepotnim zatišjem in sanjam, kakor so še: Ada Škerlj, Branko Žužek, Janez Ovsec in Ruđi Miškot. Takole ga ocenjuje (na str. 134): **Lirična simfonija** je »zajeten ljubezenski venec z 59 skrbno oštevilčenimi soneti (vendar to niso pravilni soneti ne glede na štirinajst vrstično, še manj na skladno normo, op. pis.) in s petimi uvodnimi pesmimi v svobodnem verzu. Knjižica mladostnih stihov med drugim kaže, da se avtor še ni docela odločil, ali naj gre za Antonom Vodnikom ali za Francetom Prešernom. Odprte si je pustil obe poti in si pri tem dovolil mnogo svojevrstnih jezikovnih in estetskih svoboščin. V drugi knjigi verzov z naslovom **Simfoniji** Oblak preraste začetništvo in svoje pesništvo razvije v dve smeri. Prvi cikel Simfonija samote kaže razmeroma iznajdljivo, ob ekspresionistu Antonu Vodniku šolano metaforiko. Čeprav je pesniška podoba poglavitni namen te lirike, ni izpraznjena, temveč po navadi nosi v sebi tenkočutna razpoloženja in duhovna stanja, ki jim daktilski in amfibrahičen ritem daje celo zanosno ter svečano lego. Drugi, deloma spet sonetni cikel **Srebrna simfonija** pa ves teži k miselnemu razglabljanju o avtorjevi življenjski usodi, predvsem o problemu zatrite mladosti in tujstvu lepe duše sredi zlega sveta. Obe simfoniji vežejo enake razrešitve obstojnosti stiske: umik k otroško čistim »sanjam v beli duši«, beg v tišino, samoto in svetlobo »livad brezmejnih«, v svobodo »vesolja« in lepoto »večnosti«. Skratka, gre za nevznemirljivo obnavljanje nekdanjega apoloničnega ekspresionizma, tokrat na nekoliko bolj umovalni, ponekod celo moralizujoči osnovi.«

V SLOVENSKI LIRIKI 1945—65 je prav tako na str. 134 izbral isti prof. dr. Paternu za primer iz **Simfonije samote**:

VI

*Odpadajo poslednji listi veli. Nekje grmi
in dan postaja mrk in lačen. Pod starim deblom
brinjev cvet poseda Skoz gozd, ves suh, se usipa
metež vetra. Kot svetel, velik praznik se mi zdi
ta zemlja v mir odeta.*

*Bled list se v težek, hladen dan gubi ...
Ko se v oktobru hosta razplamti,
ko modročrna luč v bregovih joka,
tedaj popoldan se mi zdi kot rakev,
poletje v nji kot zapuščen mrlič ...*

*Na ustnah grenka sol tišči. Nebo molči.
A tu nad mano že jesen bedi,
zla slutnja kaplja v lep jesenski sij ...
Po drevju plaho listje šelesti in joka.*

XII

*Na stolpu gradu stojim. V obraz lije svetloba
kot zlat cekin. Doli v globoki pokrajini
pa je poln vrt zlatih in v gube nabrane zavese
drhte z odprtih, z oken. In topoli blešče
kakor sablje — kot da je praznik dolin.
Tako bedim nad kristali dneva in utripam
v koprnenju davnine*

*Jesenski plodovi so drobne svinčenke. V mreži
drevja žari češmin.*

*Tu gori ob dorskih stebrih se bom predal dežju,
strastem in vsemirju.*

Književni zgodovinar dr. Paternu navaja tudi, da je Polde Oblak postal »svetovni pesnik«, ker je precej že prevajan in tujim narodom znan.

Naj na koncu tega pesnikovega prikaza navedem še nekaj življenjskih podatkov pesnika Poldeta Oblaka. Rodil se je 11. XI. 1924 v Medvodah očetu obrtniku. Šolal se je v Ljubljani, kjer je diplomiral na univerzi in sicer na geografskem oddelku. Potem je nastopil kot suplent v Kranju (1949—51), dalje v Stični na Dolenjskem (1951—57), kjer je pripravil tudi obe knjigi svojih poezij, oziroma simfonij, katerih izbor je v francoščini priredil prof. Viktor Jesenik (pri Seghersu La Symphonie Lyrique). Od l. 1957—60 je učil v Šentvidu nad Ljubljano. Poučeval je v prvi vrsti zemljepis, zraven pa še nekaj časa filozofijo in psihologijo na srednji šoli. Mnogo je potoval tudi po svetu, bil v Franciji, Švici, Italiji, Nemčiji, Češki, zlast pa še v Belgiji (Knokke) in celo v Ameriki kratko dobo. Ker se je dvakrat udeležil tudi mednarodnega kongresa književnikov, je navezal precej stikov z njimi in so njegove pesmi prevajali v svoje jezike. L. 1957 se je poročil s profesorico Anico Debevec, ki se je z njo spoznal v Stični. Naj se ji tudi na tem mestu zahvalim za nekatere podatke!

V Stični se je pesnik in profesor Polde Oblak ukvarjal tudi s pesnikovanjem, kar je potem nadaljeval še v Ljubljani. Napisal je tudi znanstveno razpravo iz geografije in se kasneje vrgel na magistrsko delo, ki ga je opravil z znanstveno obravnavo naselja na Grosupljem, pri čemer se je več let posvečal raziskovanju tega predela in njegovih vasi. Tako si je priboril tretjo stopnjo na področju svoje geografske stroke. Zaradi obolenosti je službeno razmerje prekinil, vendar pa ima v pripravi še novejšo simfonijo, ki jih je napisal po l. 1957 in so še v rokopisu (Simfonija sanj, Simfonija maja, Nedokončana simfonija, neimenovana simfonija in Atomska simfonija), ki še čakajo na založnika.

Oba prikazana in manj znana pesnika iz grosupeljske občine sta si močno različna po svojem pesniškem izrazu kakor tudi po svojem značaju. Morda ju še najbolj družijo njuna povezanost z naravo in zemljo, saj sta oba izšla iz podeželja in se njuna poklicna usmerjenost zrcalila tudi v njuni pesniški besedi. Za Staneta Novaka pa sem zaman iskal oceno književnega zgodovinarja Paternuja.

PRIMOŽ TRUBAR PRVI SLOVENSKI UREDNIK, DOPIŠNIK IN NOVIČAR

Fran Vatovec

Med znamenite sinove Dolenjske sodi nedvomno tudi Primož Trubar. Rodil se je 8. junija 1508 na Raščici pri Turjaku, le šest ur hoda od Ljubljane, kot sin tesarja in mlinarja, podložnika turjaških grofov. Fran Levstik ga je imenoval Trubarja Raščičarja.¹ Doživel je Trubar 78 let. Umrl je 29. junija 1586. Še na smrtni postelji je narekoval zadnje stavke svojega prevoda Lutrove postile (razlage v pridigi). Pokopan je v Derendingenu v Nemčiji, kjer se je stalno naselil in župnikoval do smrti. Tragična usoda prvega izrazitega nosilca ter oznanjevalca uporne misli na Slovenskem.

Raščičar P. Trubar je s svojim plodnim peresom in zgodovinsko pomembnostjo proslavil svoj dolenjski rojstni kraj. Je ne le oče prve slovenske knjige in tiskarstva na slovenskih tleh, ampak tudi ustanovitelj prvega slovenskega časopisa koledarske smeri. **Prvi slovenski urednik**, tvorec slovenske koledarske publicistike,² ki je pomenila začetno pripravljajalno razdobje na plodnih brazdah poznejših presenetljivih časopisnih ter časniških dosežkov na Slovenskem.

Vsekakor je značilno, da se je izoblikoval **prvi slovenski publicistični krog prav v reformacijskem razdobju**.³ Programsko geslo: reformacija, protestantizem. Prav ob vzoru te koledarske pratikarske časopisne publicistike se poraja **P. Trubarja »Ta slovenski koledar«**. Natisnili so ga l. 1557 na tujih tleh, v Tübingenu (po Trubarju v Tibingi). Torej prvi slovenski periodični tisk,⁴ prvi naš časopis koledarske zvrsti. Na svetlo je prišel komaj sedem let po prvi slovenski knjižni izdaji. Ta izhodiščni slovenski publicistični dosežek izvira iz bistva Trubarjevega reformacijskega gibanja na Slovenskem, ki pomeni prvi korak k oblikovanju narodnostne zavesti slovenskega ljudstva in hkrati pomembno spodbudo k njegovemu notranjemu zedinjevanju. To reformacijsko gibanje je vzplamenelo v nemiru tlačanskih množic in kmečkih uporov. Iz teh miselno prelomnih dogajanj so švigale iskre demokratičnega programa, ki so zanetile baklo reformacijskega prevala na Slovenskem. Ni dvomiti, da je to gibanje ob sočasnem delovanju drugih idejnopolitičnih pojavov v tej zvezi krepilo prizadevanja za » samostojno politično in kulturno afirmacijo slovenskega ljudstva »⁵ pa tudi za vzporedno propagandno pobud-

¹ Fran Levstik: Trubar Raščičar. Ljubljanski zvon 1883.

² Publicistika: objavljanje spisov trajnejše vrednosti.

³ Gibanje za Lutrov protestantizem v 16. stoletju.

⁴ Periodični tisk: gre za vrsto tiskov, ki izhajajo v rednih določenih časovnih presledkih (časniki, časopisi, revije, listi itd.)

nost s praktičnim težiščem na tedaj prevladujoči obliki koledarske (pratikarske) zabavno poučne časopisne publicistike. Rezultat? **Prva ločitev duhov na Slovenskem.**

Po **Kardelju** pripada Primožu Trubarju glede na usodo slovenskega naroda podobna vloga, kakor jo je imel npr. Dante pri Italijanih, saj srečujemo Dantejev pojav ob prvih vzgibih razvojnega dogajanja, ki je pomenilo notranje združevanje italijanskega naroda. Podoben pomen bi lahko pripisali **Heglu** za krepitev narodne ideje pri Nemcih ter **Husu** kot miselnemu tvorcu češkega narodnega preporoda.⁶

Prav s tega vidika moramo presoјati pomen in vlogo **P. Trubarja**. Ni bil le ideolog ter organizator prelomnega, k naprednejšim miselnim tokovom usmerjenega reformacijskega gibanja na Slovenskem, temveč hkrati tudi spreten publicistični oznanjevalec novih idejnih tokov. Posrečilo se mu je namreč raztegniti učinke publicistično propagandnih pobud in oblik s področja neperiodičnega tj. knjižnega tiska na področje letne periodične publicistike. Seveda s težiščem na tedaj prevladujoči in tiskarsko tehnično izvedljivi obliki poučno zabavnega koledarskega časopisa. Nedvomno si je prizadeval slediti propagandni dinamiki M. Lutra, ki je oplajala tedaj presenetljivo pričevanje o njuni prodornosti v sila razgibani govorniški in tiskani programski izpovednosti. Trubar je zasnoval »Ta slovenski koledar kir vselej trpi« (traja) predvsem z namenom, odvrniti slovenskega človeka s poljudno, poučno in zabavno slovensko tiskano besedo od reakcionarne »biblionske rimske nečistnice«, ki jo je treba »pred vsem svetom razkrinkati in osramotiti«,⁷ in hkrati tega slovenskega človeka usmeriti k naprednemu protestantizmu ter prikleniti ga na slovensko reformacijsko gibanje.

OČE SLOVENSKE PERIODIČNE PUBLICISTIKE

Trubarjev »Ta slovenski koledar« sodi v kategorijo snovno univerzalnih koledarskih časopisov. Tu ne gre le za navadne, zaključene koledarske podatke. Iz besedila na naslovni strani koledarja povzemamo pojasnilo, da gre ne le za slovenski koledar v najožjem snovnem obsegu, temveč da zajema tudi druge reči.⁸ O tem nas prepričuje vsebina 18-stranskega koledarskega časopisa v šestnajsterskem formatu.⁹ Primož Trubar se je namreč jasno za-

⁵ Edvard Kardelj: Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, Ljubljana 1957, str. 28, 69, 81—4, 93.

⁶ Edvard Kardelj: prav tam.

⁷ Dr. Mirko Rupel: Slovenski protestantski pisci. Ljubljana 1934. Str. 171.

⁸ Ta slovenski koledar, kir vselej trpi, inu ena tabla per nim; ta kaže inu pravi triinusedemdeset lejt naprej, kakov nedelski puštab bode vsaku lejtu, kuliku nedel inu dni od božiča do pusta. Eni rajmi, ti pravijo, kedaj bode dobru vreme, vsake kvatri, ta dalši dan, ta kratši nuč, kedaj se lejtu, zima, spomlad inu jesen začeno, kuliku je dni v enim lejtu, kuliku je lejt, kar ta svejt stoji. En regišter, ta pravi, kuliku je bukvi inu kapitolov vsiga s. pisma, koku se vsake bukve bukovski inu slovenski imenuio, kratku inu dolgu pišejo. — Windischer Kalender und andere Sachen darbei. — V Tilingi, v tim lejtu po Jezusovim Kristusovim rojstvu M.D.LVII.

⁹ Fotokopija Trubarjevega koledarja je v rokopisnem oddelku Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani (po izvorniku v dunajski Nacionalni biblioteki).

vedal, da bi utegnil tak koledar kot osnovno splošna letna periodična izdaja v okviru takratnih tematskih in tiskarsko tehničnih možnosti prodreti med slovensko ljudstvo ter mu najbolj koristiti pri širjenju izobrazbe in duhovno religiozno usmerjevanju. Seveda se je ob tej svoji zasnovi, ki jo je spodbujal tudi tibinški tradicijsko koledarski vzorec, oziral tudi po drugih neštetih nemških zgledih koledarske in pratikarske periodične publicistke. Ne glede na to pa ne bi mogli oporekati, da se je Trubarju, ki je v njem kipela sila samostojno ustvarjalnega duha, izvrstno posrečilo presaditi tudi koledarski vzorec na slovenska tla in mu vdihniti zelo prikupno obliko.

Naslovni strani z naslovom »Ta slovenski koledar kir vselei terpi«, z vsebinskim kazalom in z drugimi osnovnimi podatki, značilnimi za vsak periodični tisk, sledi predelek s **koledarskimi podatki** po mesecih na šestih straneh ter v slovenščini in latinščini.

Drugi snovni predelek obsega dve in pol strani in zajema **tabelo**, ki kaže »Try inu sedemdeset lejt naprei« in ki je bila »od Magistra Joannesha Iltebranda Tübinskega Vuzheniga preraitana (preračunana, piš. op.) inu postaulena«. Ob tem Trubarjevem pripisu razbiramo, da je Primož Trubar kot osrednja postava v slovenskem reformacijskem publicističnem krogu pritegnil k sodelovanju med drugim tudi »Iltebranda Tübinskega«, pravilno Johannesa Hildebranda iz Strassbourga. O tem Trubarjevem učenem uredniškem sodelavcu vemo, da je predaval na univerzi v nemškem Tübingenu predmet »Elementa arithmeticonum et geometriae«,¹⁰ pa tudi dialektiko in hebrejščino.

Tretji snovni predelek Trubarjevega koledarskega časopisa obsega, kakor je bila tedaj v splošni navadi, drobce vremenske »poezijek«. V verzih povezane napovedi si je preprost bravec pač laže zapomnil. Ni dvomiti, da je črpal Trubar modrost vremenskega pesnikovanja iz starih latinskih in nemških besedil. Vprašanje pa je, če jih je sam preliel v slovenščino ali če se je zatekel po pomoč k nadarjenemu prevajalcu. Vsekakor je ta preliv v slovenščino posrečen. Za ta del koledarja se je še posebno zanimal naš kmečki človek, saj sta bila njegov obstoj in sad trdega dela odvisna od vremenskih razmer.

Četrty snovni predelek. Nanaša se na pouk o tem, kdaj je dan najdaljši, noč pa najkrajša. In nasprotno: kdaj je noč najdaljša, dan pa najkrajši. Urednik pojasnjuje tudi pojav pomladanskega in jesenskega ekvinokcija.

Peti snovni predelek pojasnjuje, koliko mesecev, nedelj in dni šteje leto.

Šesti snovni predelek, ki obsega dve strani in pol, obravnava »risnizhno in gvishno Raitingo«,¹¹ koliko let je poteklo od začetka sveta pa do »letoshniga 1.5.57. Leita«. Po poročilu, ki ga je bržčas sestavil strokovnjak, gre za skupno 5531 let, 6 mesecev in 10 dni.

Kar na treh straneh je zajet v **sedmem snovnem predelku** »leta Register«, ki nam pove, koliko knjig ter delov šteje biblija in kako so posamezni deli označeni v latinščini ter slovenščini.

Vsebina Trubarjevega koledarskega časopisa pa s tem še ni izčrpana. Trubar je pridružil sedmim snovnim predelkom še svoja razmišljanja. Gre

¹⁰ Prvini aritmetike in geometrije.

¹¹ Resnični in zanesljivi izračun.

v bistvu za **prvi slovenski uredniški komentar** v naši periodični publicistiki, ki se seveda preliva v sklepne misli v duhu spodbujajočega reformacijskega pastorskega pridigarstva. Trubar izhaja z vidika »teh ur, teh dni, teh noči, teh mesecev, teh let in teh časov«, ki so zapisani v koledarskih »bukvicah«. Vse te reči na tem svetu hitro preminejo. Danes so eni mladi, lepi, zdravi, veseli, močni, srečni, bogati. Uživajo veliko čast in oblast. Jutri pa so stari, nemarni, bolni, žalostni, šibki, v »veliki revii« in nadlogi, preganjani, oropani, okradeni, požgani, zavrženi mrtvi in pokopani. Zato spodbuja urednik Trubar bravce k življenju, ki ga zagotavlja večni »stan«, kjer bo »taushent Leit koker en Dan, inu en Dan taushent leit«. ¹²

S tem prvim slovenskim samostojnim publicističnim izdelkom, ki povezuje v njem prvi slovenski urednik koledarske podatke s plastično izraženimi in religiozno obarvanimi sklepi, zaključuje Trubar »Ta slovenski kalendar«. Zasekal je prelomnico v slovenski neperiodični tiskani besedi. Pretrgal je dosedanjo razvojno črto v kraljestvu peresa in na stečaj odprl vrata periodični kategoriji, ki je doživela svoje prvo pričevanje v obliki našega prvega tiskanega letnega koledarskega časopisa.

Nedvomno se je »Ta slovenski kalendar« našemu ljudstvu zelo priljubil. Pričevanje: 1. 1582 je izšel njegov ponatis z nekaterimi manjšimi spremembami. Pestro obarvana koledarska periodična publikacija je naletela na živahen odzovk med slovenskim ljudstvom. Očitna Trubarjeva prezaposlenost je preprečila nadaljnje pobude na tem področju.

1. Trubarjev »**Ta slovenski kalendar**« (1557) je prvi pojav slovenskega časopisnega tiska koledarske oz. pratikarske zvrsti. V bistvu gre za poučno zabavni časopis s plošno koledarsko vsebino in letnim izhajanjem. Trubar je že z označbo »slovenski« hotel razbiti regionalno ozko »kranjstvo«, ki je še pozneje strašilo po časniških stolpcih. Ne sme nas motiti, da ga je Trubar oblikoval zelo preprosto, prikupno in posrečeno.

2. »Ta slovenski kalendar« je predhodnik silno razgibane, množično zasedrane koledarske in pratikarske publicistike na Slovenskem. Ob predoru med slovenske množice se je koledarsko in pratikarsko časopisje po vzorcu Trubarjevega koledarja vzpelo do enakovredne publicistične velesile kakor časnikarstvo. V prejšnjem stoletju in na pragu našega veka je ta periodični tisk na Slovenskem neposredneje, uspešneje prebujal in krepil slovensko nacionalno zavest, politično zrelost, splošno izobraževanje in gospodarski napredek, kakor časniki, saj so se koledarji ter pratike množile kakor gobe po dežju. Izpričali so pomembne dosežke v izvajanju svojega publicističnega programa: slovenske ljudi dramiti in prebujati; jih poučevati in zabavati; pridobivati jih za določeno stvar. Tudi politično.

NAŠ PRVI SLOVENSKI DOPISNIK IN NOVIČAR

Trubarjeva pisma pomenijo za nas razvojni zametek dopisništva, poročevalstva in novičarstva. V določenem smislu bi z vidika tedanjih razmer in tehničnih možnosti lahko govorili o P. Trubarju časnikarju. Torej prvi, sicer

¹² Večno bivanje, kjer bo tisoč let ko en dan ter en dan tisoč let.

nepoklicni časnikar, ki se je po njegovih žilah živahno pretakala slovenska kri. Nedvomno homo ob nadrobnejšem preučevanju njegovih pisem lahko razbrali pristno časnikarsko in novičarsko žilico, ki je zmerom znova spodbujala Trubarjevo časnikarsko pero k nepretrganemu publicističnemu nemiru.

Ob presoji Trubarjevih pisem bi lahko govorili o **dvójni podobi** njegovih pisem. V okvir prve podobe njegovih pisem in njegove poročevalske vneme sodi nedvomno tistih 17 pisemskih dopisov, ki jih je napisal oče slovenske knjižne, koledarske časopisne ter dopisniške publicistike in ki v njih pripoveduje o sebi ter o svojem delu v razdobju od 1560 do 1575.¹³

V pismu npr., ki ga je pisal kralju Maksimiljanu 2. januarja 1560 iz nemškega Kemptena, navaja, naj natančneje »pozve tudi pri Spodnještajercih in Kranjcih, kako da se je vedel pred leti pri pridiganju in upravi v župniji Loki pri Radečah, v Laškem, v št. Jerneju, v predikaturi ter v kaplaniji sv. Maksimiljana v Celju«. Piše mu, kako je v teh svojih župnijah in prebendah (nadarbinah, cerkvenih posestvih), začel pridigovati o pravem pomenu evangelija in katekizma. Zasedovali so ga tedaj višji duhovniki, bosi menihi, tudi gospod Nikolaj Jurišič, deželni glavar kranjski, in naposled da ga je gospod Urban Tekstor, ljubljanski škof, »oropal vsega imetja, knjig ter prebend in ga pregnal iz domovine v izgnanstvo«.

V naslednjem Trubarjevem poročilu beremo, kako se mu je godilo na poti na Kranjsko in kaj je doživel tam v začetku svojega poklica l. 1561. Med drugim pripoveduje, kako so ga »ljubljski gospodje — častiti svetovalci, z veseljem sprejeli tretji dan po njegovem prihodu po mestnem pisarju in oskrbniku mestnih zemljišč, mu ponudili svojo naklonjenost in varstvo ter mu darovali sedem vatlov lepega, črnega blaga za sukno in šest tolarjev«. Trubar se sicer v tem svojem poročilu prav nič ne pritožuje, če izvzamemo, da je cerkev v špitalu premajhna, saj v nedeljo tretjina ljudstva ne more slišati njegove pridige, »gospodje pa da ga tolažijo z drugo cerkvijo«.

Deželnemu oskrbniku Joštu Gallenberškemu ter Ivanu Jožefu, baronu z Brda, nadalje Ahacu, baronu s Turna, Dietrichu, baronu s Turjaka, ter Martinu Gallu z Rožeka pa sporoča iz Uracha v Nemčiji 10. februarja 1562, da ga je njegova »stara bolezen, šen imenovana, v zadnjih sedmih tednih dvakrat položila ter mu pustila hude sledove na obrazu, velike otekline in rdeče izpuščaje na stegnih. Ves da je bolan, poln garij, da ne more nikamor in da se vsakomur gnusi. »Po veliki noči pa bi rad šel za štirinajst dni zopet v slatino zaradi bolezní in garij, kajti takole bolan s hudo oteklimi nogami, garjav, ostuden, da ni za nobeno rabo.« Pristavlja, da je prav pogostno »res sit življenja«.

Na deželnega oskrbnika in odbornika kranjske dežele pa je naslovil v času od 11. aprila 1562 pa do 5. maja 1575 kar sedem pisem, napisanih v Ljubljani ter v nemškem Urachu oziroma Derendingenu, kjer se je nazadnje stalno naselil. V teh dopisih jih seznanja med drugim s svojimi življenjskimi težavami in dolgovi, v katerih je obtičal zaradi zidave svoje nove hiše v Derendingenu. Pripominja, da ga to dela starega in zadržuje od študija, prevajanja in

¹³ (Dr. Mirko Rupel): Slovenski protestantski pisci. Druga dopolnjena izdaja. Ljubljana DZS 1966. Str. 286—296.

tiska. Zato jih ponižno in nujno prosi, da mu čimprej nakažejo oba dela njegove provizije.

Tudi v pismu Joštu Gallenberškemu v Škofji Loki, ki mu ga je poslal iz Ljubljane 29. oktobra 1564, toži zaradi svojih denarnih stisk. Sporoča mu, da nima »nič denarja, ne vina, ne žita, ne slanine; masti pa da bo le za pol leta. Forestovki da je dolžan 12 tolarjev, pri gospodu knjigovodji si je za to in naslednje četrletje izposodil 24 goldinarjev.« Zdaj pa ne ve, kako bi. Vsak dan prihajajo tuji ljudje in kje naj glede na to vzame denar? Zato prosi še za 30 tolarjev predujma za naslednje četrletje. Za te in druge dolgove je Trubar pripravljen zastaviti svojo hišo hkrati z novim prizidkom. Tudi ga obvešča o knjigi v Ljubljani, ki pa da ni o njej slišati.

V svojem poročilu iz Derendingena pa se obrača na »gospode in deželane na Kranjskem«. Sporoča jim, da ne more priti do tiska, ker »delajo in tiskajo »naši učenjaki« toliko novih knjig; knjige gospoda Jakoba, ki jih je izdal pred nedavnim, tiskajo že v tretje; vsakdo jih hoče imeti«.

Iz teh pisem razbiramo, da je Trubar mnogo trpel zaradi bolezni ter zdravstvenih nadlog in da je živel v neugodnih gmotnih razmerah.

Tudi z Ivanom Ungnadom iz Uracha si je dopisoval. Poslal mu je iz Ljubljane pet pisem. Med drugim mu piše, da je na Bregu pri Ribnici pridigal v gradu in s tem vznemiril številne duhovnike, ki so se napotili tja: »Grozili so mi« — tako poroča Ungnada — »da me ustrelje; a to me, hvala Bogu, malo moti. Ze zdavnaj sem se žrtvoval dragemu Odrešeniku Jezusu Kristusu.« Nadalje obvešča Ungnada, da je cesar poslal škofu naročilo, naj Trubarja izpraša glede njegove vere, nauka in pridig, pa tudi glede tega, kaj veruje in kaj je pridigal. S tem v zvezi naj sestavi zapisnik, ki da naj mu ga pošlje. Nato nadaljuje Trubar: »Hvala Bogu se zaradi tega nič ne bojim, kajti o vseh krščanskih naukih, ki jih znam dokazati in braniti z jasnimi izreki iz sv. pisma, sem že pridigal in pisal, da bom, kakor upam, s pomočjo in milostjo Vsemogočnega častno prebil to preizkušnjo.« Bežati pa da noče, kajti ni več časa, da bi mogel »zapustiti ubogo slovensko dobrosrčno cerkev«, temveč da mora pri njej ter ob njej ostati in umreti.

V naslednjem pismu iz Ljubljane osvetljuje Ungnada razloge, zakaj da ne more nikamor priti s prevajanjem v slovenščino (preganjanje, bolezen, popotovanje sem in tja, dnevno prihajanje tujcev, obiski pri bolnikih). V pismu, ki ga je poslal Ungnada iz Ljubljane 5. oktobra 1563, pa zatrjuje, da je njegovo ime v Rimu »že tako znano in zasovraženo kakor Lutrovo ime«.

Zanimivo je vsekakor pismo Ungnada iz Ljubljane, v katerem mu sporoča, kako ga je pred štirimi tedni poklical gospod Jurij, grof in baron s Thurna, v Gorico. Tu je pridigal štirinajst dni »zapovrstjo nemški, slovenski in laški v hiši gospodov Eckov in na gradu v Rubijah, saj ga na prošnjo niso pustili v cerkev. Duhovniki in menihi so kar noreli. In ko je jahal na svojem osličku, je v Križu pridigal neko nedeljo v cerkvi. Tu se je zbrala vsa Vipavska dolina in mnogo duhovnikov. Nihče ni ugovarjal. Celu duhovnikom je bila Trubarjeva pridiga všeč. Nekateri goriški duhovni in menihi pa so obdolžili pobožnega vrlega gospoda grofa iz Thurna, njegovo knežjo soprogo in Trubarja pri »rim. ces. veličanstvu« ter izposlovali ukaze za »upravitelja Dornbergerja v Gorici

ter gospoda Lanthierija, naj ga ulove in zapro«, če bo še kdaj prišel v grofijo Goriško.

V drugo skupino Trubarjevih pisemskih poročil pa lahko uvrstimo še nadaljnjih 16 pisem, ki jih je napisal v Ljubljani, v Urachu, Kemptenu in Derendingenu. Na Ungnada v Urachu jih je naslovil 8, na Jošta Gallenberškega in odbornike kranjske eno pismo, na deželnega glavarja, oskrbnika in odbornike kranjske skupno pet in še po eno pismo Henriku Bulingerju v Curihu ter Krištofu, vojvodi Württemberškemu v Tübingenu.¹⁴

V teh 16 dopisih sega Trubar čez okvir svojega zasebnega življenja k novicam o raznih evropskih dogajanjih. Ivanu baronu Ungnadu, ki si je pridobil nenavadne zasluge za razvoj slovenskega slovstva, je npr. poročal, kako je stanje na turški meji in kako je Lenkovič s svojimi konjeniki pobil 50 turških konj. Sicer pa da je položaj na Reki in pri drugih trdnjavah na turški meji skoro nevaren in slab. V naslednjem pismu navaja, da »se je baje s Turki sklenil sveti mir«, čeprav »odvajajo Turki venomer naše ljudi v ujetništvo« in pa da se »močno zbirajo na slovenski, hrvaški in ogrski meji ter silno utrjujejo svoje trdnjave. Včasih divjajo le trije ali štirje Turki po naših vaseh, pobero ženam otroke iz rok in zbeže z njimi«. Sledijo drobne novice: da je žito povsod dobro uspelo; tudi vina bo baje dosti. Povsod da je silna vročina in suša. S Francoskega ni nič vesti. »Pravijo, da pošilja papež mnogo ljudi in denarja na Francosko. Kristus naj mu zmaliči njegovo početje! Amen.«

Prizadevno obvešča Ungnada tudi o razmerah v Rimu, kjer da je izbruhnil velik upor Rimljanov proti papežu. Nekdo je streljal na papeža in mu odstrelil kos suknje. Papež da zbira vojake, konjike in pešce. Tudi v Bononiji je izbruhnil upor. Ubili so poveljnika in zavzeli trdnjavo. Nadalje pripoveduje o Turkih, ki so baje sklenili stalen mir, kljub temu pa delajo na meji veliko škodo. »Gospod namestnik poveljnika — tako nadaljuje Trubar — je naletel s 50 konji na 500 Turkov, pa jih je v pomočjo Vsemogočnega razpršil.« In zopet prehaja Trubar k raznim drobnim novicam. O hudi suši poroča in o vročini. In tudi o vinu, ki da ga bo malo tako v laški deželi kakor v Slovenski marki. Iz Dunaja pa da se bliža kuga in da »v Gradcu baje že umirajo«.

Posebno pozornost priteguje pismo, ki ga je Trubar odposlal 8. julija 1563 iz Ljubljane baronu Ungnadu v Urach. Tu ga obvešča, da je »lokavi laški škof iz Pična toliko spletkaril proti našemu ljubljanskemu škofu, da je izposloval od rim. veličanstva in od papeža povelja, po katerih je moral zagrebški škof priti v Ljubljano. Tu sta oba poklicala predse ljubljanskega škofa in mnogo duhovnikov iz vseh krajev. Najprej sta pod prisego izpraševala duhovnike, ali je ljubljanski škof pristaš odpadnika Primoža Trubarja, ali je duhovniški otrok, ubijalec, nečistnik, prešustnik, zanikrn v službi itd.« Izčrpno opisuje postopek zoper ljubljanskega škofa, na kraju pa dodaja, da kranjska cerkev in on sam ne pričakujeta nič dobrega od laškega škofa.

Seznanja pa Ungnada tudi s pojavom kuge. Sporoča mu, da je baje v Mariboru umrlo mnogo ljudi. Tudi v Varaždinu in Ptuju da se je vnela kuga v petih hišah. Na Vranskem nad Celjem jih je tudi nekaj umrlo za kugo. V de-

¹⁴ Dr. Mirko Rupel: prav tam. Str. 297—303.

želi Kranjski pa da je »povsod, hvala Bogu, čist zrak«. Žito je dobro obrodilo, v mnogih krajih pa je napravila toča veliko škode. Tudi v Italiji je dovolj žita. Olje pa je drago, med tem je žito poceni, pa bo še padlo. Sladkih laških vin je malo in draga so. Dolenjskega vina tudi ni mnogo in kislo je. Nato še pripominja, da se gospodje komisarji, gospod deželni glavar in gospodje odborniki menda vračajo s turške meje, ki da so jo zopet objezdili in pregledali.

V svojih nadaljnjih poročilih Ungnadau se dopisnik Trubar zopet vrača k Turkom. »Pravijo, da se Turek močno oborožuje zoper nas. Kuga razsaja še vedno po Spodnjem Štajerskem. Na Kranjskem se je že začela v Radečah in v Blagovici. Cena žitu pada, toda kislo vino je zelo drago, prav tako olje in maslo.«

Henriku Bellingerju v Curihu pa je pisal iz Kemptena. Trubar obžaluje, da mu ni mogel poslati nobenih novic o veri in o Turkih, ker da mu je pisma iz slovenskih dežel zadržal v Innsbrucku neki pisar. Vsebina teh zadržanih pisem je bila ta, da je »rim. kr. veličanstvo stavilo in odpravilo prejšnja povelja proti luterancem, tako da se sedaj kristjanom v dednih deželah njegovega veličanstva ni treba bati nevarnosti ali zapora«. In nato še pristavlja, da so »lansko poletje Slovenci in Hrvati večkrat premagali Turka, toda pri tem je mnogo dobrih ljudi in plemičev poginilo. Boje se, da so s tem razdražili turškega cesarja in da bo v naslednjem poletju z vso silo udaril na hrvatske in slovenske dežele in na Avstrijsko«.

Deželnemu glavarju, oskrbniku in odbornikom kranjskim pa je dopisoval iz Uracha oziroma Derendingena ter jih obvestil, da so utihnili pogostna razglaševanja, kar velja tudi za »skrivne naklepe in veliko vpitje papežev in njegovih privržencev, da se bodo spet bojevali z luteranci«. Na Francoskem pa se evangelij razvija.

Seveda izraža Trubar svoje simpatije s kraljem Maksimiljanom. »Rimsko cesarsko veličanstvo« je namreč vpričo svojih dveh sinov »zopet resno opomnilo kralja Maksimiljana, naj se vrne k stari veri«. Nato je Maksimiljan »v vsej ponižnosti izjavil, da hoče do smrti zvesto služiti,« vendar pa hkrati prosil Nj. veličanstvo, naj »v verskih stvareh ne sili proti vesti«. Trubar sporoča tudi, da se bodo knezi kmalu zbrali k volitvam. Izraža upanje, da bo kralj Maksimiljan izvoljen. »Tega bomo vsi veseli. Aleluja«.

Z veseljem poroča Trubar o škofu v Magdeburgu in škofu v Hallu na Saškem, saj reformirata svoji škofiji po augsburški veroizpovedi. In vzklika: »Če bi mogli mi našega škofa pripraviti do tega.«

Tudi tridentinski cerkveni zbor priteguje Trubarjevo časninarsko pozornost: »Nič ni sklenil: škofje niso edini, ne delajo nič, samo gostijo se in nečistujejo. Babilonsko rimsko nečistnico je treba pred vsem svetom razkrinkati in osramotiti.«

Nadalje seznanja Trubar deželnega glavarja, oskrbnika in odbornike kranjske z novicami, ki so prihajale s Francoskega, kjer »da so se udarili. Na obeh straneh je obležalo mnogo dobrih korenjaških mož, blizu 6000. Vojvoda Wolf je zmagal; kralj Navarski je vrhovni poveljnik namesto Condéja. Še mnogo krščanske krvi bo izteklo, preden bo te vojske konec.« Vsega je po Trubarjevem mnenju kriv »Antikrist v Rimu, Bog mu daj kmalu plačilo

za to. Amen«. Pa še razne drobne novice: »vino in žito sta od dne do dne dražja. Draginja glede kruha in vina je takšna kakor lani. V Esslingenu se je rodil otrok brez čela; nos ima kakor zajec, a na glavi veliko luknjok.

Razen tega posreduje Trubarjevo časninarsko pero strašne novice o dogodkih v Parizu. Oranski je baje vojvodu Albi pobil osem tisoč vojščakov. Tudi grof Erbsteinski je baje poginil med njimi. Zatem niza Trubar še druge novice: »Žito ima spet staro ceno, vino pa da je še drago. V kneževini Württemberški je lep mir, zdrav zrak, dobro vino in dovolj žita. Toda v Alzaciji, ob Renu, na Saškem, Pomorjanskem, na Danskem in Švedskem baje strašno divja kuga po mestih in vaseh. Na Nizozemskem jih je baje na obeh straneh mnogo poginilo, toda gubernator menda zmaguje. Köln baje oblegajo papeževi, toda sosedni evangelijski knezi bodo prišli na pomoč.«

Novice je nadrobil Trubar tudi württemberškemu vojvodi Krištofu iz Ljubljane: »Kuga gospodari v mnogih krajih na deželi in tudi v Ljubljani, toda prav milostno. V preteklem mesecu je za to boleznijo umrla v mestu samo ena oseba. Žito je letos tod precej uspelo, toda vse izvažajo v Laško deželo. Vino je dobro, le malo ga je in drago je. Turek je na naših mejah za sedaj čisto tih.«

Vsekakor moramo priznati P. Trubarju, prvemu slovenskemu časninarju in dopisniku poročevalsko vnemo ter pozornost najrazličnejšim dogodkom od spopadov s Turki in novic s Francoskega ter spopadov med papeževci in luterani pa do kuge, cene vinu ter žitu, pridelku itd.

Tu se poraja vprašanje o publicistični podobi Primoža Trubarja, seveda v okviru možnosti tedanjega časa. Gre za strokovno presojo njegove poročevalske kvalitete, ki ima svoj odsvit v časovnem presledku med določenim dogodkom in poročilom o tem dogodku. Ta časovni razpon označujemo kot objavljeni presledek. Tako lahko ugotovljamo le 16-dnevni objavljeni presledek v zvezi s šentjernejsko nočjo (24. avg. 1572) v Parizu in Trubarjevim poročilom deželnemu glavarju (najkasneje 8. septembra 1572). Trubar je vsekakor naglo poročal in pri tem izpričal »izredno vnemo ter naglico za poročanje«, torej dve osnovni odliki pravega časninarja. Trubarjeve »pismene novine« so bile sicer nemške, vendar pa se je »tudi v svojih slovenskih tiskanih delih izkazal kot odličen časninar, polemik in reporter. Pri tem se lahko sklicujemo na njegove »uvode in tudi odstavke drugih njegovih spisov«, ki da so »večkrat tipični uvodniki«. Tu se je Trubar spretno zavzemal za svoje prepričanje in pravice slovenskega jezika. Vsekakor dokajšnja razsežnost v obvladovanju raznih zvrsti časninarskega publicističnega oblikovanja.¹⁵

IN TUDI OČE NAŠEGA TISKARSTVA

Hkrati pa ne bi smeli prezreti njegovih vztrajnih in uspešnih prizadevanj za **tiskarno**. Brez uspeha na tem področju ne bi bil Trubarjev koledar nikoli uzrl belega dne. Le pomislimo: l. 1450 je Johannes **Gensfleisch-Gutenberg** izumil vlivane, poenotene in premične črke. Čez dobrih sto let je presenetil Tru-

¹⁵ Ante Gaber: Skozi stoletja za našim novinarstvom. Razstava slov. nov. Str. 189.

bar Slovence s prvo slovensko knjigo, sedem let pozneje pa s prvim slovenskim časopisom koledarske zvrsti. Tiskarstvo je namreč prodiralo na slovenska tla predvsem z reformacijsko revolucijo. Protestantizem ni prinesel Slovencem presenetljivih pridobitev le v knjižnem jeziku in v slovenstvu, v šolstvu in prosveti, v glasbi, v prebujanju narodne zavesti in v zabavno poučni koledarski publicistiki. Razgibal je tudi **tiskarstvo**. Srbskemu in hrvatskemu glagoliškemu tisku je botrovala humanistična Italija (Benetke), slovenski protestantski knjigi in koledarskemu časopisnemu tisku pa Nemčija. Naši pisci so se morali pač nasloniti na tiskarne, ki so tedaj obratovala v najbližjih žariščih, če so želeli razširiti svoje tiskane spise med Slovenci.

Po tej utiralni poti je moral naš Primož **Trubar**. Zatekel se je k tiskarju Ulrichu Morhartu v Tübingenu na Württemberškem. Seveda so bila njegova prizadevanja otežena zaradi izrednih stroškov in drugih tehničnih težav. Zato je pomislil na Ljubljano. Toda prva poteza mu je spodletela. Ubral je drugo smer. Skupno z Ivanom Ungnadom in z württemberškim vojvodo Krištofom je zasnoval veliko tiskarno v Urachu. Njen pomen je bil tem večji, ker je imela pripomočke za slovenske, glagoliške in cirilčne tiske. Po preselitvi tiskarne na Koroško in pozneje v Gradec so se slovenski protestantski pisci spet zatekli k Morhartu v Tübingen.

Občutne težave so obrnile Trubarjevo pozornost v drugo smer. Še zmerom je sanjal o tiskarni v Ljubljani. Le po tej poti bo mogoče smotrnejše in v večjem obsegu izkoristiti propagandno moč knjižnega tiska. Brnenje tiskarskih strojev na tujem je razvnelo tudi njegovo podjetnost: mar ne bi mogla dobiti tudi Ljubljana svoje tiskarne? Misel je kljuvala in ni dopuščala počitka. Potrkal je na vrata kranjskih deželnih stanov, da bi dovolili natis slovenske in hrvatske svetopisemske književnosti v Ljubljani. V zvezi s tem načrtom se je pojavil namreč v ljubljani tiskar A. Friess iz Strasbourga. Pogled v njegovo tiskarno je ustvarjal beden vtis. S seboj je pripeljal namreč le večje lesene črke. Takšna primitivna ureditev je zbujala Trubarjevo nezaupanje, saj je zmožgel Friess le nekaj manjših tiskov. Ko je strasbourški tiskar sprevidel, da Trubar ne bo uspel s svojo akcijo, je zapustil Ljubljano. Prvi poskus z ljubljansko tiskarno je splaval po vodi.

Še je kljuvala misel na tiskarno v Ljubljani. Sprožila je drugi poskus. Nedvomno so vplivali tudi zgledi iz soseščine. Na posestvu prekmurskega velikaša Tomaža Nadasdyja je namreč obratovala tiskarna že leta 1537—41. Tudi graški primer je vabil. V Gradcu so imeli tiskarno od leta 1559. Prekmurje se ponaša leta 1573 s potujočo tiskarno. Leta 1574 pa so pričeli tiskati pri Zrinjskih v Nedelišču. Ustvarjalni nemir je spodbujal slovenske protestantske pisce ob živahnih tiskarskih vzgibih v bližnjih pokrajinah. Pomemben publicistični program jih je priganjal k dejavnosti. Iznova so poskusili srečo. Potrkali so na vrata naklonjenega plemstva, da bi ga pridobili za ustanovitev tiskarne v Ljubljani. Končno se je leta 1575 posrečilo Juriju Dalmatinu in fužinskemu graščaku Janžu Kislu, da sta ugladila tiskarju Janžu Mandeljcu pot v Ljubljano. Bežna pripomba: 12 let pred tem je umolknilo vseh 10 srbskih tiskarn.

Mandeljc (Manlius, Mannel, Manne) je bil podjeten mož. Odprl je tudi knjigarno kot poslovno dopolnilo tiskarni. Kisel pa je zaradi potreb tiskarne

ustanovil papirnico v Fužinah. V tem času se razpletajo nastavki prve obsežnejše slovenske založniške akcije. Leta 1582 pa so Mandeljca izgnali iz Ljubljane. Preselil se je v Varaždin. Tu je nadaljeval tiskarsko delo. Pomen Mandeljčevega kroga: ustvarjeni so bili temelji slovenskemu tiskarstvu in njegovi tradiciji na slovenskih tleh.¹⁶

SKLEPNA MISEL

Nepretrgana, presenetljivo plodna in napredno prelomna pisateljska in publicistična izpovednost postavlja Primoža Trubarja nedvomno v ospredje naše pozornosti. S svojim trdoživim tveganjem pri prebujanju slovenstva in njegovem notranjem združevanju se je vzpel prav do prvega vrha naše narodno kulturne ustvarjalnosti in s tem proslavil svojo zgodovinsko veljavo ter svoj dolenski rodni kraj.

Ob presoji njegove večsmerne publicistične dejavnosti, ki je vzkipela izpod njegovega literarnega in časnikarskega peresa, si je priborila poseben pomen tista Trubarjeva pobuda, ki je utrla pot rojstvu slovenskega periodičnega tiska. Njegov »Ta Slovenski Kolendar kir vselei terpi« je vsekakor zaplodek koledarske in pratikarske publicistike na Slovenskem. Po 168 letih je, obnovljena in oživiljena, zopet obiskala Slovence kot »Nova Crainska Pratica, Na lejtu 1726«. Natisnjena je bila v Augsburgu l. 1726. Koledarska in pratikarska beseda se je krepko zasedrila med slovenskim ljudstvom, saj se je v svojem nadaljnjem razvoju oglašala leto za letom v založbi različnih publicističnih krogov ter posameznih izdajateljev in tiskarjev.¹⁷

Prav koledarstvo in pratikarstvo pa sta pomenila prehod javne tiskane besede k izvirkom slovenske časniške izpovednosti. Ob njenem izhodišču naletimo na drugo svetlo podobo slovenske periodične publicistike, na Valentina Vodnika, ki ni le prvi znanilec slovenske pesniške besede, temveč tudi prvi, čeprav nepoklicni slovenski časnikar in urednik prvega slovenskega časnika »Ljubljanske novice« (1797—1800).

¹⁶ Jože Stabej: Ob 400-letnici slovenskega koledarja. Naši razgledi 1958 (19. VII.). Str. 336—7. Domneva, da je izšel že v Trubarjevem času v Ljubljani koledar (pratika), tiskan v slovenščini.

Dr. Fran Vatovec: Slovenski časnik (1557-1843). Založba »Obzorja«, Maribor 1961. Str. 41-2.

Dr. Fran Vatovec: Razvoj jugoslovanskega novinarstva I. Visoka šola za politične vede. Ljubljana 1967. Str. 6-9.

¹⁷ Josip Benkovič: Slovenski koledarji in koledarniki. Dom in svet 1895. Str. 760.

Jože Stabej: Ob 400 letnici slovenskega koledarja. Naši razgledi 1938. Str. 336—7.

Dr. Fran Vatovec: Tradicija koledarskih periodičnih publikacija medju Slovenima. Novinarstvo (Beograd) 1966, šte. 2—3. Str. 147—53.

Dr. Fran Vatovec: Prva pojava slovenačke periodičke štampe. V zborniku »Počeci štampe jugoslovenskih naroda«. Beograd 1969. Jugoslovenski institut za novinarstvo. Str 27—40.

The first part of the report deals with the general situation of the country and the progress of the work done during the year. It is followed by a detailed account of the various projects and schemes which have been carried out during the year.

The second part of the report deals with the financial position of the organization. It gives a detailed account of the income and expenditure for the year, and also of the assets and liabilities of the organization.

The third part of the report deals with the personnel of the organization. It gives a detailed account of the staff and their work, and also of the various committees and sub-committees which have been formed during the year.

The fourth part of the report deals with the various projects and schemes which have been carried out during the year. It gives a detailed account of the progress of each project, and also of the results which have been achieved.

The fifth part of the report deals with the various committees and sub-committees which have been formed during the year. It gives a detailed account of the work done by each committee, and also of the results which have been achieved.

The sixth part of the report deals with the various reports and documents which have been prepared during the year. It gives a detailed account of the progress of each report, and also of the results which have been achieved.

The seventh part of the report deals with the various other matters which have been dealt with during the year. It gives a detailed account of the progress of each matter, and also of the results which have been achieved.

The eighth part of the report deals with the various other matters which have been dealt with during the year. It gives a detailed account of the progress of each matter, and also of the results which have been achieved.

FRESKE IZ 16. STOLETJA V CERKVI NA TABORU PRI GROSUPLJEM

Jure Mikuš

Nedaleč od znamenite Taborske jame stoji na hribu za mogočnim obzidjem majhna cerkvica. To je tipična podoba slovenskega tabora, ki je bil prebivalcem bližnjih vasi za zatočišče. Ko so v dobi turških napadov okoliški prebivalci zagledali goreče grmade pri Starem gradu nad Višnjo goro, na Magdalenski gori ali pri sv. Ahacu nad Turjakom, je to pomenilo, da prihajajo v deželo Turki. Od doma so odgnali, kolikor jim je to v naglici uspelo, živino in odnesli kar so imeli vrednega. Oskrbeli so se z nujno hrano in se zatekli pod okrilje cerkve in mogočnih zidov okoli. Kako pomemben jim je bil ta kraj, nam priča že ime samo, saj se je kot krajevni naziv ohranilo prav do danes. Prav grosupeljski Tabor je ena naših najlepše ohranjenih kmečkih obrambnih arhitektur. Obzidje je nekaj metrov visoko, nepravilnih oblik s tremi obrambnimi stolpi na vogalih.

Cerkev sv. Nikolaja, ki stoji sredi obzidja, pa je starejša. Zgrajena je na živi skali, zato je brez temeljev. Po nekaterih ostankih v ladji (na primer romansko okno v južni steni) sklepamo, da je bila prvotna zgradba narejena v romanskem slogu in zato sklepamo na čas nastanka v 13. st. Zakaj je naša cerkev nastala prav na tem mestu, ni težko razložiti. Prav tu je bilo namreč odkrito prazgodovinsko naselje in poznejša rimska postojanka. Današnja cerkev je baročnih oblik. Leta 1687 je bila namreč romanska ladja povišana in prekrita z baročnim polkrožnim svodom. Prezbitერიj ima običajen gotski, tristranski zaključek in masiven rebrasti svod. Zakristija je bila dodana leta 1702.

Oprema cekve je dokaj skromna. Glavni oltar pripada pri nas običajnemu tipu »zlatega oltarja« in je nastal sredi 17. st. Slike križevega pota je naslikal leta 1842 slikar Gaspar Götzl. So skromne umetniške vrednosti, saj je bil njihov avtor bolj obrtniško izvežban kot likovno izobražen umetnik. Naslikal je veliko število podob z nabožno motiviko za razne cerkve po Sloveniji. Zanimivejši so napisi na podobah, ki so v bohoričici. Notranje ploskve slavoloka je okrasil s freskami, izvedenimi »al secco«¹ leta 1897 znani slovenski slikar in restavrator Matej Sternen. P pričujočem zapisu pa nas bodo predvsem zanimale freske na slavoločni steni, ki gleda proti ladji. Nastale so v prvi polovici 16. st., njih avtorstvo pa danes pripisujemo slikarju, ki je izhajal iz tako imenovane »hrvaške skupine« freskantov, ki so v tem stoletju krasili cerkve pri nas.

¹ Poslikava na posušen omet.

I.

Slavolok, stena torej, ki deli prostor za vernike, ladjo, od najsvetejšega, prezbiterija, je imel skozi ves zgodovinski razvoj srednjeveške arhitekture naših podružničnih cerkva izredno pomembno vlogo. Da bi bila njegova funkcija srednjeveškemu človeku-verniku takoj jasna, so ga slikarji poslikali po določenem ikonografskem programu.² Ta program se je razvijal in dopolnjeval skozi ves srednji vek, tako da najdemo v 15. stoletju skoraj brez izjeme na vseh slavolokih tedaj poslikanih cerkva iste motive. Kako domač je postal ta program slikarjem, dokazuje prav taborski slavolok, na katerem se je ohranil srednjeveški program poslikave še pozno v 16. stoletje, ko se sicer začno srednjeveške sheme že rahljati. Po ikonografskem programu so morali naslikani prizori razložiti funkcijo slavoloka, kot vhoda v prezbiterij. Zato najdemo ponavadi v zgornjem pasu naslikano Oznanenje in daritev Kajna in Abla, spodnji pas pa je nekoliko svobodnejše prepuščen podobam svetnikov ali njihovim legendam. Na osrednjem delu slavoloka, zgoraj je na najčastnejšem mestu navadno podoba boga. Oglejmo si torej v kakšni meri je v našem primeru ta program izpeljan in kakšne likovne govornice se je taborski umetnik poslužil.

Na taborskem slavoloku je bog oče upodobljen točno na določenem mestu. Dostojanstveno vlada na svojem vzvišenem prostoru, ki mu ga je slikar namenil. Vernike s svojo pojavo in kretnjami prepričuje o svoji prisotnosti in jih poziva k spoštovanju božjega imena. Starčevsko glavo s križnim nimbom mu krasi bujna brada. V levici drži zemeljsko oblo s križem, desnico je dvignil k blagoslovu. Osrednji prizor, ki ga božja postava deli na pol in je vanj odločilno vmešana, je daritev Kajna in Abla. V likovno-umetnostni tradiciji je običajno, da daritev iz Nove zaveze, ki se v našem primeru dogaja v prezbiteriju, napoveduje daritev iz biblije stare zaveze. Levo, torej na odlikovani božji desni strani je pokleknil pastir Abel. V daritev ponuja jagnje, prvenca iz svoje črede, kot poroča biblija. Božja roka izza mandorle³ sprejema dar. Na drugi strani je pokleknil k daritvi zavrtnjeni darovalec Kajn. V rokah drži snop žita, na ramenih pa ima znak svojega poklica, cepec. Na ramah mu sedi hudič. Zelen je, oči mu rdeče žarijo; s svojo pojavo napoveduje in oznanja božje prekletstvo. Prizor daritve je razpolovil prizor oznanjenja. Tudi ta napoveduje prezbiterij kot prostor, kjer je mogoče doseči rešitev. Da jo vernik doseže, mora prisostvovati obredni ponovitvi izvirne drame Jezusa Kristusa. Levo je pod arkadnim lokom pokleknil angel. V levici drži lilijo, simbol Marijine brezmadežnosti, z desnico pozdravlja. Pozdav je slikar izpisal na napisnem traku desno: »Ave Maria Gracia Plena D. T. (dominus tecum)« Desno na klečalniku kleči Marija. Pred seboj ima odprto knjigo, roke sklepa v molitvi. Napravljena je kraljevsko, na glavi ima krono, ogrinjalo je iz hermelinjega krzna. Od boga očeta leti simbol sv. duha, golob, za njim pa golo dete s križem na ramah, »učlo-večujoči se odrešenik«.

² Program, ki določa slikarju za posamezne dele arhitekture ustrezne motive.

³ Sij mandeljaste oblike, ki v krščanski umetnosti obdaja podobo Kristusa.

Spodnja dva prizora moremo razložiti s konkretno vlogo, ki jo imata prav v naši cerkvi. Prizor Marije zaščitnice, na slavoloku levo spodaj, se pojavlja pogosto v času hudih nadlog, ki jih morajo ljudje trpeti. V našem primeru gre seveda za turške vpade, saj smo si že ogledali drugo funkcijo taborske cerkve. Prav toliko, kot zaščitni zidov, je namreč človek tiste dobe zaupal v pomoč svetnikov. Tako Marija ščiti ljudi pod varnim zavetjem svojega plašča. Kljub temu, da je ta podoba priča hudih časov in nadlog, ki so pestile naše ljudi, pa se je prav ta motiv v naši umetnosti ohranil kot eden najlepše realiziranih. Spomnimo se samo na gotski relief Marije zaščitnice s

Zunanjščina Grosupeljskega Tabora

plaščem s Ptujske gore in na renesančno fresko s Sv. Primoža nad Kamnišom. Podobna vera je veljala sv. Florijanu, ki ga imamo na našem slavoloku desno spodaj. Svetnik, zaščitnik pred ognjem je upodobljen kot vitez prav pri gašenju požara. Spodnji del tega prizora je uničen in je danes restavriran.

V polkrožnem zaključku slavoločnega loka je naslikanih pet ljubkih angelskih glav s krili. Dve podobni najdemo tudi pri podobi Marije zaščitnice spodaj. Prav te glavice so posebna znamenitost naše slikarije. To namreč niso običajni angeli, ampak so podobe kerubinov, ki so med angelskimi kori uvrščeni prav v vrh. Podobe kerubinov pa se pri nas v vsem umetnostnem razvoju pojavijo prvič prav na freskah na Taboru in ostanejo v 16. st. tudi osamljen primer. Njihov pravi razvoj se začne šele v naslednjem stol., ko si kar težko zamišljamo zlati oltar brez izrezljanih krilatih glav. Kako se je ta motiv kar sto let »prekmalu«¹ znašel na naših slikarijah je in bo verjetno ostala uganka. Dejstvo je, da postane zelo popularen v umetnosti

italijanske renesance. Spomnimo naj na primer na podobo severno italijanskega umetnika Andrea Mantegne, *Madona z detetom in kerubini*, iz leta 1485, (Milano, Pinakoteka Brera). Najverjetneje je, da je naš slikar ta motiv videl na kakšni grafični predlogi. Te so v tem času potujoči umetniki veliko uporabljali in tako razširili nekatere motive po vsej Evropi. Tudi za slovenske slikarske delavnice je že ugotovljeno, da so take predloge s pridom uporabljale pri izvrševanju freskantskih del.

Slikarskih principov, po katerih je naš umetnik ustvarjal, ne moremo presojati po merilih, ki so uveljavljena za umetnost evropske renesance. Čeprav je to doba, ko sta ustvarjala na jugu genialni Michelangelo in veliki Dürer na severu, se moramo zavedati, da je imel taborski slikar skromnejše želje. Cerkev je hotel predvsem okrasiti, zato je uporabljal živahne barve, predvsem modro, zeleno, rdečo in rumeno. Da bi delo gledalcu čim bolj ugajalo, ni smel pustiti neposlikanega nobenega detajla. V ta

Leva stran slavoločne stene v cerkvi na Taboru

namen je uporabljal slikar kar patroniran vzorec⁴, s katerim je poslikal oziroma potiskal prazne ploskve. (Na naših fotografijah je tak vzorec najlepše viden pri angelu oznanenja.) Drugi umetnikov namen je bil vernika opozoriti, da je v cerkvi; slavolok se je kot zastor odgrnil, slike na njem pa napovedujejo svečano obredno dogajanje v za stopnico dvignjenem prez-biteriju. Podobe so morale biti preprostim ljudem čim bolj jasne. Ker niso znali brati, jim je vero vcepljala preko duhovnika poslana božja beseda, podobe pa so jo vtisnile v zavest. Da so upodobljenci delovali čim bolj pristno, jih je slikar oblekel v verodostojno obleko. Kajna in Abla je upodobil v tipični kmečki noši iz srede 16. st., v ozek, do kolkov segajoči suk-njič in ozke hlače ter s škornji na nogah. Pomembno poslanstvo Marije je poudaril z njeno kraljevsko opravo.

Desna stran slavoločne stene v cerkvi na Taboru

⁴ Valje s patroniranimi vzorci uporabljajo soboslikarji še danes.

Vzrok skromnejših želja slikarja je tudi njegovo skromno znanje slikarskega poklica. Zato se je izogibal vsakemu upodabljanju prostora. Prav problem upodabljanja prostora je namreč vsakemu slikarju v umetnostnem razvoju delal največ preglavic. Prvič so ga v Evropi uspešno reševali šele v dobi, ki jo obravnavamo, v renesansi. Slikar mora namreč pravi prostor, ki ima tri dimenzije prenesti na slikovno ploskev, ki ima le dve. Zato mora tretjo dimenzijo nadomestiti z iluzijo globine. Naš slikar pa je postave preprosto »nalepil« na ozadje, katerega vtis je ustvaril z rumeno podobo tal spodaj, navadno potiskano s cvetličnimi vzorci in z modrimi črtami zgoraj, ki pomenijo stilizirane oblake. Prizore je med seboj ostro ločil z več vzporednimi črtami — bordurami⁵. Po nekaterih značilnostih slikarskih principov, ki smo si jih ogledali (problem prostora, barve, bordure itd.) lahko ugotovimo, da je slavolok taborske cerkve poslikal slikar, ki je pripadal tako imenovani »hrvaški skupini«. Od kod naziv skupine, si bomo ogledali pozneje. Na tem mestu nas zanima kakšen je delež taborske slikarije v delovanju hrvaške skupine in kakšen je njen pomen v slovenskem razvoju slikarstva.

Do danes smo ugotovili že skoraj dvajset spomenikov, ki nam jih je zapustila hrvaška skupina na našem ozemlju. Več del smo opredelili le po sondah, ki približno povedo, kaj je pod ometom in jih bo potrebno še odkriti. Trije že odkriti spomeniki pa so med vojno propadli. Da ne bi naštevati vseh spomenikov, si oglejmo samo tiste na najskrajnejših točkah, ki teritorialno omejujejo področje delovanja hrvaške skupine: Sv. Urban in Volča v Poljanski dolini, Nadlesk pri Ložu, Kubed v Istri, Lopata v Suhi krajini, Krška vas pri Brežicah in Vine nad Zagorjem. Seveda lahko pričakujemo še nova odkritja del te tako produktivne skupine. Poleg slogovnih vežejo vse spomenike hrvaške skupine tudi ikonografske podobnosti. Tako moremo ugotoviti, da je taborski slavolok tipičen primer slavoločne poslikave te skupine, gotovo eden najlepših in najpopolnejše ohranjenih, saj ni bil nikoli pod ometom. Skoraj kot umetnikov podpis bi lahko veljala podoba hudiča, ki sedi na Kajnovih ramenih; podobnega najdemo na skoraj vseh ohranjenih spomenikih hrvaške skupine. (Vine nad Zagorjem npr.). Edinstvene pa so, kot smo omenili na taborskih freskah podobe kerubinov, ki jih na drugih spomenikih te skupine ne najdemo. Zato lahko sklepamo, da je taborska slikarija med najmlajšimi v skupini, če ne kar zadnja po nastanku.

Omenili smo že nekaj spomenikov skupine, ki jo imenujemo »hrvaška«. Danes ne vemo koliko je točno bilo umetnikov, ki so v njenem okviru delovali. Ime enega poznamo; mojster Tomaž iz Senja se je leta 1511 podpisal v Nadlesku. Po različni kvaliteti izvedb sodimo, da jih je bilo verjetno več, eden, najbrž Tomaž pa je bil glavni mojster. Umetniške delavnice delujejo namreč v tem času podobno kot ostale obrtniške delavnice še po povsem srednjeveških načelih. Umetnost taborskega slikarja kaže vse značilnosti slikarstva 16. st. na Slovenskem. V tem času začne namreč počasi zamirati srednje-

⁵ Črte, ki ločijo posamezne prizore.

veško pojmovanje likovne umetnosti. Prav srednji vek je bil namreč pri nas čas, ko so okrasili s freskami vse podružnice, marsikatero celo večkrat. Tak razcvet seveda ni mogel zamreti čez noč in ostati brez posledic. Tako vidimo, da v stoletju, ko dosežeta na jugu italijanska in na severu severna renesansa svoj višek, nastajajo pri nas številni spomeniki umetnostno ne toliko kvalitetnega, zato pa kulturno-zgodovinsko toliko bolj zanimivega slikarstva. Poleg direktnih vplivov južne renesanse na slovenskih freskah (npr. Dolenja vas pri Senožečah) in vplivov severne renesanse (Sv. Primož nad Kamnikom, Marija Gradec pri Laškem) nastajajo namreč pri nas freske, na katerih zasledimo oddaljene, v obmejnih področjih prevrednotene vplive obeh glavnih evropskih smeri, ki s tretjo komponento, močno prisotno lokalno, srednjeveško tradicijo tvorijo edinstven, za naše ozemlje značilen slog slikarstva tega stoletja. Poleg upadanja kvalitete je značilno, da so večino teh fresk naslikali izredno produktivni slikarji, ki pa so kljub številnim naročilom uspeli obdržati določene kvalitete. Kakor je na že označenem ozemlju delovala delavnica Tomaža iz Senja, tako je večino slikarij v tem času na Gorenjskem in Tolminskem naslikal Jernej iz Loke. Med približno istim številom spomenikov najdemo celo enega v Slovenski Benečiji (Kravar). Podatek, da je v tem času pri nas delovalo le majhno število umetnikov, nam priča, da v času najhujših kriz (kmečki upori, turški vpadi, prvi vplivi verskih reform) ni bilo več pravih pogojev za umetnost. Spomnimo se na primer le nekoliko kasnejšega Trubarjevega rohnenja zoper umetnost. Tako se delovanju Jerneja in Tomaža pozna, da sta ustvarjala brez prave konkurence a priznati je treba, da sta vseskozi ohranila solidno tehnično raven izvedbe. Značilno, v duhu nove evropske dobe, se omenjena umetnika ne smatrata več za anonimna srednjeveška obrtnika; Tomaž iz Senja se je samozavestno kot mojster podpisal na slavoloku v Nadlesku, Jernej pa je zapustil pri Sv. Janezu ob Bohinjskem jezeru svoj avtoportret.

Točen čas nastanka taborske slikarije ne moremo določiti. Vendar sklepamo po dataciji v Nadlesku, po nekaterih grafitih (v fresko vrezanih imenih in letnicah obiskovalcev cerkve), po skromnih zgodovinskih virih in po slogovnih in ikonografskih značilnostih, da je delovala Tomaževa hrvaška delavnica približno med leti 1510—1540. Povedali smo že vzrok, ki uvršča taborsko slikarijo med zadnja dela te skupine, zato se verjetno ne motimo veliko, če zapišemo, da so nastale naše freske v tridesetih letih 16. st.

II.

Ker stalno navajamo kot avtorja taborskih slikarij ali Tomaža iz Senja, ali kakega njegovega sodelavca iz hrvaške delavnice, moramo razložiti, kako je do teh označb prišlo. Do nedavnega smo pripisovali avtorstvo omenjenih freskantskih spomenikov, ki so si časovno, stilno in ikonografsko sorodna »krovaškemu malarju« oziroma »hrvaški skupini«. Da je bila ta označba pravilna in upravičena, je potrdilo odkritje Tomaževega podpisa leta 1964. Za začasen a še vedno uporabljan naziv »krovaškiga malarja« moramo biti hvaležni Primožu Trubarju. Začetnik naše književnosti je namreč v

Uvodu v Kathekizmus z dvema izlagama leta 1575 zapisal svoj mladostni spomin:

»Muj oča, kadar je na Raščici S. Jerneja cehmošter bil, je bil pustil to cerkov vso enimu krovaškemu malarju malati. Ta je tim svetnikom, seseb tim jogrom velike brade po tursku inu krovašku namalal. Natu so v tim 1528. lejtu ti Turki prišli, to cerkov sežgali in S. Jerneja pild v kori, kir nej mogel zgoreti, roke odbili, oči izteknili inu tu malane je vse proč palu; timi malarju je bil muj oča dal dvajseti vogerskih zlatih. Te iste bi bil bule naložil, da bi bil ene štiri voli kupel inu tim bozim sosedom dal, da bi ž njimi bili orali, suje otroke živili.«

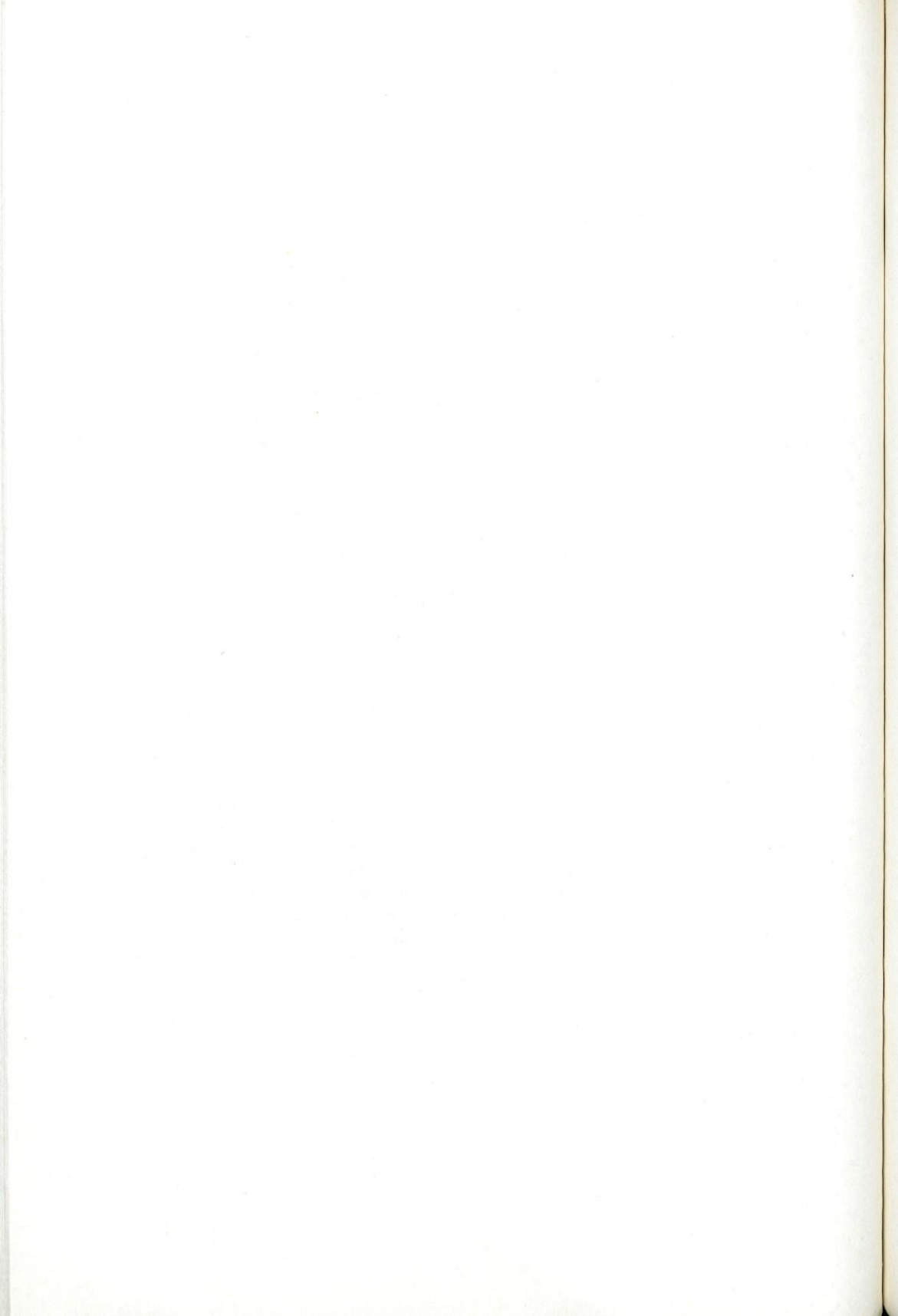
Ker iz Trubarjevega zapisa zvemo, da so Turki slikarijo v cerkvi v njegovi rojstni vasi Raščici uničili, je umetnostne zgodovinarje zanimalo, če nam je Trubarjev »krovaški malar« zapustil še kakšen spomenik. Vodili so jih sledeči napotki iz citiranega vira: let ključarstva Trubarjevega očeta sicer ni bilo mogoče ugotoviti, zato pa je toliko bolj pripomogla letnica 1528. Ta letnica je preverjena, saj iz drugih virov vemo, da so Turki prav v tem letu kar dvakrat preko kočevske prodrli v osrednjo Slovenijo. Po sklepanju, da je to Trubarjev mladostni spomin in ne le izročilo, je bilo mogoče datirati nastanek slikarije le nekoliko prej, kajti Trubar je bil rojen leta 1508. Iz stavka: »...ta je tim svetnikom, suseb tim jogrom (apostolom) ...«, je bilo sklepati, da je slikar slikal po srednjeveškem ikonografskem programu, po katerem stene prezbiterija krasi galerija apostolov. V drugem delu stavka: »...velike brade inu mustače po tursku ino krovašku namalal...« pa je bilo mogoče najti osnovne napotke za ugotovitev slikarjevega sloga. S takim, za omenjeni čas precejšnjim poznavanjem, ni bilo težko, tik pred vojno odkritih slikarij v cerkvi pri Maršičih, v neposredni bližini Raščice pripisati Trubarjevemu »krovaškemu malarju«. V prezbiteriju marščanske cerkve so namreč res tik pred vojno odkrili galerijo svetnikov, katerih glave so krasili bujni lasje, brade in brki. (Prim. npr. obraz Kajna, Abla in boga na taborskem slavoloku.) Tako je bilo mogoče po raznih analogijah⁶ v določenem številu cerkva na Slovenskem ugotoviti roko hrvaškega slikarja. Zaradi velikega števila ohranjenih spomenikov in zaradi nekaterih heterogenosti pa govorimo raje kar o večji skupini slikarjev, ki so prišli k nam iz sosednje Hrvaške. Najzanimivejše za nadalnje opredeljevanje skupine pa je bilo brez dvoma že večkrat omenjeno odkritje iz leta 1964, ko se je na slikariji, ki so jo že prej pripisali hrvaški skupini, pojavil izpod ometa podpis: »Meštar Tomas od Segnia fecit 1511«⁷. Vendar nam ta umetnik še v marsičem ostaja uganka. Kljub temu, da se je samozavestno podpisal kot meščan Senja, v tem mestu ali njegovi okolici ne moremo najti njegovega dela. Kakor izgleda, je ves svoj opus zapustil na slovenskem ozemlju. To pa je svojevrstna posebnost, saj je v tem stoletju edini primer umetnika, ki je prišel k nam iz tega dela Hrvaške. Do sedaj nam je na ožje slovenskem ozemlju znan edini primer tako imenovanega »šarenog majstora«, ki je konec

⁶ Ujemanje slogovnih in ikonografskih značilnosti.

⁷ Mojster Tomaž iz Senja naredil (= naslikal) leta 1511.

15. st. slikal v Istri (npr. v Dvigradu), pri nas pa je poslikal cerkev Seničnem nad Golnikom, vendar je bil še ta Istran. Na kakšen način se je hrvaški umetnik znašel pri nas, lahko zaenkrat le še ugibamo. Najverjetneje se zdi, da je prišel k nam kot popotni slikar s kakšnim glagoljaškim popom. Ti so v tem času večkrat prišli v naše kraje, kjer so nadomestovali tiste župnike, ki so živeli le od dohodka od svojih vernikov, ni pa se jim zdelo hoditi maševat. Vemo tudi, da se je Trubar šolal na Reki, kar pomeni, da so bile zveze Dolenjske in Notranjske s tem delom Hrvaške dovolj razvite.

Teško bi danes trdili, da je prinesel naš umetnik s seboj karkoli, kar bi lahko označili kot hrvaško. Popolnoma se je namreč podredil tako slogovnim, kot ikonografskim in estetskim zahtevam tega obdobja v slovenskem prostoru. Tudi po »tursku inu krovašku« namalane brade in brki, kot jih je označil Trubar, so po mnenju dr. Steleta prej vpliv slikarskega načina donavske šole, kot pa za hrvaško umetnost značilen element. Tako vidimo, da si je slovensko slikarstvo srednjeveškega in posrednjeveškega časa, ki sodi med najpomembnejša obdobja umetnostnega razvoja pri nas, podredilo hrvaškega umetnika. Ta se mu je lepo oddolžil, njegovo delo pomeni danes skoraj eno desetino vsega slikarstva od 12. do srede 16. stoletja pri nas.

KIPAR STANE KERŽIČ

Stane Mikuž

Rojen 12. nov. 1918 na Cesti — Dobrepolje v učiteljski družini. Mladost je preživel v Stražišču pri Kranju. Po dovršeni nižji gimnaziji se je učil kiparstva pri Francetu Kralju na Probudi v Ljubljani. Februarja 1944 je odšel v partizane. Po osvoboditvi je končal Akademijo za likovno umetnost v Ljubljani; nato je bil v prosvetni službi kot likovni pedagog na gimnaziji in Šoli za oblikovanje. Dne 18. decembra 1969 je po težki, kratki bolezni umrl.

Kipar Stane Keržič spada v tisto povojno umetniško generacijo, ki je prva zasedla učilnice na novoustanovljeni Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani. Prišel je s hribov in je pravzaprav še v partizanski uniformi stopil za kiparsko stojalo. S seboj je prinesel sijajno doto: absolutno vero v bodočnost, v socializem in v lepoto. Dobro se spominjam tistih čudovitih časov, kajti tudi sam sem tedaj predaval na Akademiji zgodovino umetnosti. Srečaval sem te imenitne fante in dekleta, ki so študirali, garali in improvizirali s tako vnemo in resnostjo, kot nobena generacija poslej. Bil je to živ, napet, bogat in zanosen čas. Ni čudno, da so se mnogi mladi ljudje razvili v resnične umetnike in med njimi Stane Keržič gotovo ni bil na zadnjem mestu. Bil je izredno nadarjen po naravi, delaven, glasbeno razgledan, veder in prisrčen tovariš, prijatelj kot malo kdo in priljubljen pri vseh, ki so ga poznali. Ko je z odličnim uspehom končal Akademijo in specialni kiparski razred, se je z vso vnemo spoprijel s kiparskimi nalogami, ki so ga čakale.

Naloge, ki so čakale tedaj vse slovensko kiparstvo, so bile odvisne prav tako od tedanjega razgibanega časa. Po zmagoviti borbi je naše ljudstvo hotelo otipljive pomnike o prestanem trpljenju in končnem zmagoslavju, pomnike, ki so pomenili hkrati tudi oddolžitev tistim, ki so dali za veliko stvar svoja življenja. Tako je bila spočeta velika »spomeniška akcija«, ki je v kratkem času zajela vso Slovenijo. Razumljivo je, da je pri tem gibanju pripadel velik ustvarjalni delež prav našim kiparjem.

Tako se je tudi mladi kipar znašel v tem spomeniškem vrvežu, zasut z naročili, s prekratki roki, v skrbeh za livarno, za atelje, itd... in kar je najbistvenejše: postavljen pred monumentalne mere prave, pravcate spo-

¹ Dr. Stane Mikuž: Primorsko ljudstvo se oddoljuje padlim junakom. Partizanski dnevnik, 5. sept. 1953, str. 21, 22.

meniške plastike. Nikoli ne bom pozabil Keržičevega ateljeja na Prešernovi cesti v opuščnem bifeju! Bil je to liliputanski prostor z nemogočo osvetljava, v njem pa je stal na podstavku orjaški lik glinene borke takó, da se je kipar le s težavo premikal okrog njega. Kako je kipar našel toliko prostora, da je kip obdržal v očeh, ga likovno obvladal in kako je mavčni odlitek potem spravil iz ateljeja, pa bo zame ostala nerazrešljiva uganka. Kip sva si tedaj ogledala s pokojnim Janezom Zormanom. Ko sva odhajala, mi je dejal: »To je dobra stvar, fant je izredno nadarjen!« Sodba, ki je bila zame tedaj — in je še danes — zares pristojna!

Kipar Stane Keržič je v bore dvajsetih letih ustvaril cca 18 večjih in manjših spomenikov, deloma sam, deloma v tovarištvu z drugimi kiparji, predvsem pa s svojo življenjsko tovarišico, kiparko Marijo Benedetti. Nemogoče bi bilo ovrednotiti to delo v celoti, zato se bom zadržali le pri nekaterih oblikovno in vsebinsko zares kakovostnih delih.

»Kurirček«, podutik; na fotografiji tudi kipar z ženo Marijo Benedetti

Na začetku Keržičeve monumentalne plastike stojijo »Borka« na Rakeku in »Borka« na kočevskem spomeniku. Zakaj se je kipar odločil za tako in tako oblikovano temo, zveemo iz nekega njegovega zapiska: »Inspiracijo za tak prikaz sem dobil od posameznih hrabrih bork npr. od Dušice iz Gradnikove brigade, ki je ob napadu na Črni vrh leta 1944 z lastnim zgledom vplivala na svoje borce, jih v hrabrosti prekašala, tako rekoč osramotila.« Snov za plastiko je torej kipar prinesel s seboj iz partizanov in je povsem pristna in doživeta. Upodobil je borko (Rakek), ki se je bodisi pravkar ustavila v poletu na juriš, da odvrže bombo, bodisi, da je skočila na rob zaklona v divji

odločnosti, da obračuna z okupatorjem. »Toda to ni navadna borka, to je silakinja orjaškega telesa, polna vitalnosti. Vsa njena poza, oborožena desnica, zlasti pa izraz obraza pričajo, da bo ostala zmagovalka v tej borbi. Veter je potegnil in vzvihral njeno krilo, ter tako še poudaril krepke ude.«¹ Podobno je pojmovana tudi borka s kočevskega spomenika. »Kipar je upodobil mlado ženo, ki se je pognala iz zaklona in, ki bo vsak trenutek odvrгла bombo na sovražnika. Kot orjaška vzmet je vklenjeno telo v trdno pravo-

Spomenik padlim borcem

kotno kompozicijo. Neznanska sila je nakopičena v tem titanskem telesu. Desnica se bo sprožila kot starorimski oven, ki je prinašal rušenje in smrt. Žena Galca, ki se je dala ubiti, da ne bi padla sovražniku v roke? Ne! Svobodna partizanka, ki se je z vso impulzivnostjo ženske nravi odločila za borbo ob moževi rami. In take ženske ne umirajo v borbi, one zmagujejo, saj branijo lasten rod pred zakletim sovražnikom. Keržič je z veliko umetnostno intuicijo dojel prav tisto žensko neučakano bistvo hrabre slovenske partizanke, bistvo, ki ji je ponekod dajalo prednost celo pred možem.«² For-

² Isti: Spomenik v Kočevju, *Obzornik*, št. 8., 1953, str. 318.

malna problematika je pri obeh »Borkah« enaka. Razumljiva realistična likovna govorica v smislu akademizma in naštevanja naravnih nadržbnosti. Obe plastiki dviguje duhovna razgibanost nad vsakdanjost in povprečje.

Leta 1954 je bil odkrit spomenik padlih borcev v Cerkljem. Zamisel spomenika je nova. Še nastopa borec-partizan, toda ne več zagnan v bojnem metežu,

temveč v trenutku, ko ga na pragu sprejema mati s hlebom kruha v rokah. Odkod tema? Kipar sam pripoveduje: »Ko sem partizanal po Cerkljanskem, sem se počutil kot bi bil doma... Tam sem srečal tudi partizansko mamico, ki je rodila šest sinov, šest partizanov, ki so se borili po raznih krajih za sužnjene Jugoslavije za našo svobodo. Njena hišica je stala na Cerkljanskem

vrhu... Ne vem kaj bi dal, da bi te moje besede mogle živo predočiti lik te čudovite partizanske matere. Kako je bil zanjo naš upor, vsa naša borba proti nemškim okupatorjem jasna, logična, še več — z vsem srcem je bila tudi ona borka po svojih močeh. Kako nas je bila vesela... Jaz sem ji bil še posebno pri srcu in me je »posinovila«... Po vojni 1946. leta sem jo obiskal

— ne da bi vedel — prav tisti dan, ko se je vrnilo vseh njenih šestero sinov, borcev-partizanov. Ko je zagledala mene, so ji privrele solze v oči in vzkliknila je: »Glejte fantje, tudi moj sedmi sin se je vrnil.«

»V spomeniku, ki sem ga zmodeliral za Cerkno, sem mislil nanjo, na vse tiste prav take in čudovite primorske partizanske matere, ki so bile pri-

pravljene — kot ptič pelikan — dati svoj lastno kri, da bi rešile življenje človeku-partizanu...»³ Snov za spomenik je tudi v tem primeru vzeta iz kiparjevih partizanskih doživetij, vendar je postala bolj občečloveška, bolj humana. Nič več ni borba na prvem mestu, temveč materinska ljubezen, ki so jo tedaj borci tako pogrešali. Oblikovno pa je spomenik podoben prejšnjim, to se pravi, oba lika, mati in partizan (delo kiparja Marjana Keršiča), njuno srečanje v kraški burji — vse se odvija v lahko umljivem realističnem likovnem jeziku.

Sprememba snovi in vsebine na spomeniku v Cerknem pomeni v kiparjevem nadaljnjem umetnostnem razvoju važen mejnik. Preobrat k širši, občečloveški tematiki je sprožil v umetniku tudi hotenje po novem, prečiščenem formalnem pogovoru. V intervjuju z L. Jakopičem⁴ je kipar to novo pot takole opisal: »Če gledam kritično na svoja kiparska dela od Akademije do danes, lahko rečem, da sem začel z realizmom, kolikor ni ta pojem problematičen, z realizmom tiste vrste, ki ne opušča nikakih detajlov človeškega telesa in ki se po svoji zunanji, malce teatralni razgibanosti, približuje literarnemu kiparstvu. Danes pa čutim, da se mi notranji vzgon vzpenja nad zunanjim, ali jasneje — izolacija detajlov, poudarek na bistvenih delih lika (ki so za izpoved najvažnejši), skopa zunanja razgibanost mi potencirajo izrazno moč zamisli. Prepričan sem, da je prav ta skopost v zunanji formi, enostavnost in čistost, ki poudarja notranjo napetost, brst tiste likovne forme, ki bo lahko jasneje govorila o sodobni problematiki ne le ljubiteljem likovne umetnosti, marveč vsemu našemu ljudstvu.«

Kiparju so sedaj postale važne »izrazna moč zamisli«, »enostavnost forme« in »sodobna problematika« — vse to je moralo roditi tudi nove slogovne spremembe v Keršičevi kiparski umetnosti. Kot primer novega pojmovanja tako tematike kot tudi formalne problematike bi navedli »Kurirčka« iz Podutika! Na nizkem podstavku je upodobljen deček v nagli hoji, povsem gol je, le v desnici drži pismo. Kipar je držal besedo. Popolna izolacija detajlov! Vsi akcesorji so izginili, tako uniforma, orožje, titovka ipd., ostala sta le golo deško telo in pa pismo, ki edino priča o dečkovih borbenih dolžnostih. Pa ne samo pismo! Kipar je s pozo dečkovega telesa, z njegovim širokim korakom, držo rok, pa tudi s kretnjo pozorne glave pokazal na bistvo kurirskega posla, ki je bilo polno nevarnosti, združene z veliko odgovornostjo. Niso pa izginili le zunanji atributi akademskega realizma. Tudi na človeškem liku samem so zaznavne slogovne spremembe. Vse anatomske podrobnosti je kipar opustil, dečkovo telo je zelo posplošeno, zato pa je poudaril predvsem gibanje — pot k cilju — in tako je plastika zadobila veliko mero izrazne moči ter prepričanja.

Leta 1957 so odkrili NOB spomenik v Krškem. V kamenit blok, ki počiva ob visokem obelisku, sta kiparja M. Benedetti in Stane Keržič vklesala dva reliefa. Nas predvsem zanima relief »Partizanska kolona«, ki je delo našega kiparja. »Upodobil je partizansko kolono. V zavetju gozda se pred nami pomika kolona

³ L. Jakopič: Stane Keržič (Srečanja z umetniki-partizani), Ljudska Pravica, 2V 8.II. 1955, str. 6.

⁴ Ib.

borcev. Občutje, ki ga je položil kipar v relief, je polno zanosa in veličastnosti. To ni navadna kolona, kakršnih je bilo veliko v tistih hudih časih, temveč pohod vojske, spričo katerega ne moremo dvomiti v zmagoslavni konec. Tiho, kakor volkovi, se pomikajo borci med drevjem, žene jih nevidna sila, ki je ujeta v eno samo misel: zmaga. Na čelu koraka tršat mitraljezec, star partizan, ki je že zdavnaj okusil bojni krst in ki se zaveda svoje borbene pomembnosti v vojaški skupnosti. Vsa njegova pojava izžareva samozavest in trdno odločnost v izpolnjevanju svojih dolžnosti. Kakor da bi ga pritegnila sugestivna moč mitraljezca, se je borec za njim sklonil naprej, da bo z ramo ob rami sodeloval z njim v bližnjem boju. Za njim stopa konj z ra-

Louis Adamič

njencem na hrbtu. Tudi konj je pazljivo dvignil glavo, kakor da bi ga prevzelo skupno bojno tovarištvo. Kolono zaključuje borec, ki vztrajno koraka po odrejeni poti... Kipar je položil glavno, vsebinsko težo v človeške figure, ki so stilizirane, lahko bi rekli celo tipizirane, kajti vse nadržnosti in odvečni rekviziti so odpadli. Zanimiva likovna rešitev se je ponudila kiparju ob upodobitvi gozda in kolone, ki se pomika med drevjem. V ospredje je postavil dvoje stiliziranih dreves, v ozadje pa negativno obravnavano drevesce ter je tako ustvaril jasen in pregleden prostor, na katerem so se mogle razviti človeške figure...⁵ Tudi na tem reliefu torej moremo zaznati važne slogovne

Spomenik NOB Dobropolje

novosti. In sicer: 1.) poenostavljenost človeške figure, nepotrebni rekviziti so opuščeni, 2.) nova »nerealna« izgradnja prizorišča, kjer kipar uporablja tudi negativno vklesane motive za demonstracijo prostora.

Kasneje je kipar postal še doslednejši iskalec v smeri obogatitve izraza ob najmanjši demonstraciji realne telesnosti. Lep tak primer bi bil spomenik v *Dobropolju*, kjer se je kipar povsem podredil arhitekturni govoreči obeliski. Tu je nastopil vrezani, poglobljeni relief, podobno kot v Starem Egiptu. Še

⁵ S. Mikuž: »Selitev« in »Partizanska kolona«; *Borec*, 1957, št. 10. str. 382; Isti: *Spomenik v Krškem*, Slov. poroč. 1957, št. 187, str. 8.

spoštuje kipar široki svet realnih stvari, toda njegova likovna govorica je postala še bolj skopa, še bolj omejena na bistvo plastične artikulacije.

Bogata spomeniška žetev kiparja Staneta Keržiča pa pomeni le eno plat medalje v njegovem kiparskem opusu. Kipar se je tudi veliko bavil s portretno umetnostjo; tako je upodobil vrsto partizanskih borcev, pa tudi drugih osebnosti, med katerimi bi na prvem mestu omenili poprsje Louisa Adamiča, ki ga danes hrani njegov muzej v Grosupljem. Prav posebno mesto pa zavzemajo v Keržičevem portretnem delu — *otroški portreti*.

Obisk v ateljeju Staneta Keržiča je bil vedno zanimivo doživetje. Po navadi je na vrtilni deski v sredi ateljeja stala kaka velikanska figura (dostikrat zagrnjena) — to je bil obolus monumentalni plastiki, vse naokrog na policah, pa so stali nanizani otroški portreti, glava pri glavi, prava nepregledna vojska. Zakaj se je umetnik lotil upodabljanja malčkov, je vprašanje, ki naj ostane odprto. Čisto gotovo pa si je s to kiparsko snovjo nakopal težko in zelo odgovorno delo. »Otroški portret prav zaradi svojstvenosti modela ni lahka stvar. Formalno ima opraviti kipar z mehko obliko lica, z neizoblikovanim nosom in ustnicami, izrazite poteze še niso prepregle lica, pa tudi

Relief »Partizanska kolona« na spomeniku v Krškem

notranje življenje modela je komaj potrkalo na zunanjo lupino kiparskega predmeta. Kako drugačna je kiparjeva naloga ob karakternih glavah odraslih ljudi. Vzemimo samo portrete umetnikov in drugih ljudi z izrazitim notranjim življenjem. Duša jim leži na dlani — bi rekli po starem — zunanost in notranost se pokrivata in v takih primerih se kipar težko zmoti. Seveda imam v mislih dobro kiparsko delo in sposobnega kiparja. Vendar je podobnost pri odraslem človeku laže dosegljiva kakor pri otroškem modelu. Kipar ima pred seboj doknčno razvito lobanjo, ki je prevažen element za izoblikovanje trdne

plastične forme, prav tako pa so vsi deli obraza jasno formulirani in bolj ali manj izraziti.«⁶ Kipar se je teh dejstev dobro zavedal. Izkušnje, ki si jih je pridobil pri monumentalni plastiki, je pri tovrstnih portretih umno ovrednotil. Opustil je vse posameznosti in se je omejil na bistveno važne proporcije obraza. Njegova kiparska govorica je postala lapidarna, izraz otroškega obraza se je zresnil, podobnost z modelom je jasna, toda enkratno, hipno življenje se je umaknilo zakonom trajnosti. Prek otroških glav je legla tančica, ki ni stkana samo po naravnih razmerjih, temveč predvsem po zakonih lepote. Tako nekako je nastajala Keržičeva galerija otroške plastike. Model za modelom je prihajal v njegovo delavnico in kipar je z vnemo gnetel v ilovico njihove like, ki se ne bodo nič več izpreminjali in ki bodo poslej pripadali svetu lepote. Iz galerije teh portretov bi izbrali *glavico hčerke dr. M. Rakočevića*. Podobnost z modelom je absolutna — toda, kako je znal kipar prenesti ta skromni lik v svet trajnosti in lepotnega doživetja! Drobní obraz, uokvirjen od mehko modeliranih las, tenak vrat, izraz oči in ust, — vso subtilnost nežne otroške psihe izžareva ta edinstvena umetnina.

V avgustu in septembru 1969 je kipar klesal glavo »*Deklice*«. Je to zadnje Keržičevo delo, preden mu je bridka smrt za vedno izvila iz rok kiparsko dleto. Tihi obraz dekleta z zasanjanimi očmi in molčečimi ustnicami, obdan od venca las, ki poudarjajo nežno konstrukcijo lica. Popolna ekonomika oblikovnih sredstev, ki so omejena na najmanjšo mero. Jasna preglednost človeškega obraza, skozi katerega prodira nežno, skoraj nezavedno življenjsko čustvo. In morda še kaj več? Morda tudi slutnja slovesa!

⁶ Dr. Stane Mikuš: Otroška plastika Staneta Keržiča, Slov. poroč. št. 181, 1958, str. 4.

**BIBLIOGRAFIJA O NARODNOOSVOBODILNEM BOJU NA OZEMLJU
OBČINE GROSUPLJE
1945—1969**

France Skerl

Pričujoča bibliografija je izdelana po istih načelih, kakor je obdelana obča slovenska bibliografija v knjigi »Petnajst let bibliografije o narodnoosvobodilnem boju Slovencev« (1945—1959), ki jo je izdal Inštitut za zgodovino delavskega gibanja leta 1962. Toda Bibliografija o NOB na ozemlju občine Grosuplje zajema 10 let več in je v celoti izdelana za obdelave, ki so nastale v letih 1945—1969. Ta bibliografija zajema članke in knjige, ki obdelujejo narodnoosvobodilni boj na ozemlju današnje občine Grosuplje. Med temi enotami so nekatere take, ki so bolj ali manj v celoti posvečene ozemlju grosupeljske občine ali pa to ozemlje obdelujejo le deloma, ker ga bolj ali manj vključujejo v svoje prikaze in razprave. Glede tukajšnje bibliografije moram dodati, da sem si prizadeval, da bi bila čim popolnejša, toda obdelave NOB, ki se dotikajo tudi ozemlja današnje občine Grosuplje, so tako mnogovrstne, da ne morem nikomur zagotoviti, da bi bilo v njej zajeto prav do zadnje nadržbnosti vse, ki se kakor koli nanaša na to ozemlje. Kljub najboljši volji sem mogel prezreti tudi kako važnejše delo, ne samo manj pomembne drobtine. Prosim vse uporabljavce tukajšnje bibliografije, naj mi oprostite morebitne pomanjkljivosti. Glede kriterijev, po katerih sem gradivo zbiral, naj dodam, da se omenjenega kriterija zavestno nisem držal v primeru sestavkov, ki kakor koli govore o velikem sinu grosupeljske zemlje Louisu Adamiču. Kar se njega tiče, sem prevzel vse, kar je v slovenskem jeziku pisano o njem. Mnenja sem, da kakršna koli krajevna bibliografija ne more mimo Louisa Adamiča, da je zaradi rojstnega kraja v tej občini tudi bibliografsko neločljivo povezan z njo.

1. [Adamič Louis]: Srečanje Louisa Adamiča s predsednikom Trumonom. Zanimivi spomini iz prve svetovne vojne. Prim. dnevnik, Trst 1. VIII. 1961, št. 181 in 2. VIII. 1961, št. 182, Naši razgledi 22. VII. 1961, str. 15.

Ponatis Adamičevega pisma prijatelju Nicku Bezu, v katerem govori o tem, kako so jugoslovanski Amerikanci delali za Jugoslavijo med vojno in kakšni so bili Jugosovani med vojno in kaj so žrtvovali za zmago zaveznikov.

2. Adamič Louis: O slovenskem narodnem kongresu. Slovenski izseljenški koledar 1963, Ljubljana 1962, izd. SIM, str. 250—252.

V šestih točkah izraženo Adamičevo mnenje o nalogah, ki naj bi jih kongres predebatiral. Adamič govori o žrtvah vojevanja v Sloveniji, o politič-

nem procesu, ki se je tedaj odvijal v domovini, o Združeni Sloveniji, o Mihajloviću, o brezbriznosti jugoslovanske begunske vlade za bodočnost Slovenije in o smislu stalne organizacije, ki naj bi izpolnjevala naložene naloge.

3. Adamič Fr[anc]: Padel je med prvimi talci. Zbornik občine Grosuplje, I, Grosuplje 1969, str. 37—38.

Lik slovenskega izobraženca marksista, ki je padel kot talec 22. maja 1942.

4. Ahačič Tone: Čudno naključje. TV 15, 20. IV. 1963, št. 9.

Spomini na težave patroljnega pohoda na poti od Suhe krajine do Štampetovega mostu 1944.

5. Ambrožič Lado-Novljan: Bitka za Suho krajino spomladi 1943. Vojaški informator 1964, št. 4, str. 44—50 in št. 5, str. 38—40.

Odlomek iz knjige Brigade plačujejo svoj dolg. Pisec govori o bojih v Suhi krajini.

6. Ambrožič Lado: Po veliki preizkušnji. Borec XV/1964, št. 8—9, str. 538—545.

Odlomek iz knjige Brigade plačujejo svoj dolg. Pisec govori o partizanskih enotah 1942 jeseni in načrtu za zimsko protiofenzivo.

7. Ambrožič Lado-Novljan: Partizanska protiofenziva. Vojnogodovinska študija o zimskih bojih prvih štirih slovenskih brigad in skupaj z dvema hrvatskima brigadama na Hrvatskem od 26. novembra 1942 do 26. marca 1943. Ljubljana 1965. Izd. Borec. Strani 236 s slikami, fotokopijami in skicami. 8°.

Pisec prikazuje temeljne okupatorske tendence proti partizanom, nato priprave glavnega štaba za protiofenzivo in nato posamezne komplekse bojev: Suhor, Ajdovec, dolina Temenice, St. Vid in Polica, Bič itd. Na koncu oriše taktiko, spretnost in uspehe partizanske protiofenzive.

8. Ambrožič Lado-Novljan: Edo Turnher. Delo 5. IV. 1969, št. 93.

Nekrolog za nekdanjim partizanskim aktivistom in povojnim kulturnim delavcem.

9. Avšič Jakob-Jaka: Od vstaje do kočevskega zbora. Slovenski zbornik 1945. Ljubljana 1945, str. 474—491.

Avtor naniza najvažnejša dejstva, predvsem vojaškega pomena iz opisane dobe: prve čete, divizije, talci, Ljubljana, osvobojeno ozemlje, roška ofenziva. Gorenjska, Štajerska, Primorska, Dolenjska, brigade, cone, bela in plava garda.

10. Babnik Anton: Bili so žrtve izdajalcev. TV 15, 24. III. 1964, št. 13.

Pisec prikazuje, kako so ravnali belogardisti s Police z ujetimi partizani.

11. Bavdaž Jurij: Franc Vidmar. Idrijski razgledi 1959, št. 4, str. 85—87.

Življenjepis idrijskega revolucionarja in njegovega aktivističnega dela v okolici Grosuplja v letih 1941 in 1942, ko je padel ob italijanski roški ofenzivi.

12. **Bebler Aleš: Izgubili smo Tomaža.** Delo 13. III. 1966, št. 69, str. 3.
Pisec opisuje srečanje z Dušanom Kvedrom v španski državljanski vojni v taborišču II. grupe odredov in v povojnih letih ter ga predstavi kot vojaškega teoretika in diplomata.
13. **Bele Ana: Ranjenca.** Delo 15. X. 1961, št. 283.
Reportaža o partizanu Ivanu. Posebej govori o topniški enoti v XV. diviziji in njeni aktivnosti na Dolenjskem, zlasti pri Trški gori, Zdenski vasi in Zužemberku. Nato pokaže še nadaljnji razvoj topniške enote.
14. **Boldan Jože-Silni: S Tomšičevo brigado skozi Suho krajino.** Novice, Kočevje 6. IV. 1962, št. 15.
Spomini na napad Tomšičeve brigade na Ambrus in Višnje marca 1943.
15. **[Boldan] Jože Poldan-Silni: S Tomšičevo skozi Suho krajino.** Borec 1967, št. 3, str. 237—240.
Kratek oris bojev Tomšičeve brigade okoli Ambrusa, Korinja in druge Suhe krajine, marca 1943.
16. **Bratož Hinko-Oki: Dnevnik partizana, I. del.** Ljubljana 1959. Izd. Borec. Strani 255 + 20 skic med besedilom. 8°.
V splošne premike enot, v katerih je bil, vključuje pisec doživetja na terenu v trikotniku med Šmarjem, Temenico in Ambrusom.
17. **Bratož Hinko-Oki: Dnevnik partizana, II. del.** Ljubljana 1961. Izd. Borec. Strani 431 + 16 skic + [II]. 8°.
V splošne premike enot, v katerih je pisec bil, vključuje tudi doživetja na terenu v trikotniku med Šmarjem, Temenico in Ambrusom.
18. **C. L.: Fajdigova Micika.** Naše borke [Ljubljana 1946], str. 71—73.
Spomini partizanke iz Sodražice na boje v partizanih, kako je 1942 postala borka Ronkove čete na Travnici, januarja 1943 Dolomitskega odreda in se udeležila napada na progji pri Brezovici pri Ljubljani, bila po letu 1943 v Tomšičevi brigadi, po kapitulaciji Italije v Ljubljanski brigadi na Illovi gori jeseni 1943, kjer je bila ranjena in postala invalid.
19. **Cepe Marica: Pred desetimi leti in danes.** Invalidski vestnik 19. X. 1953, št. 21.
Spomini na kongres SPŽZ v Dobrniču 1943.
20. **Cepe Marica: Deset let od Dobrniča.** Borec 1953, str. 322, št. 11.
Oris prvega kongresa SPŽZ v Dobrniču na Dolenjskem 1943.
21. **Čož Miha: Bil sem priča njihovega bega.** Borec 1958, str. 217—218.
Spomini na beg domobrancev iz Stične.
22. **Dolenc Milan: Zgodovina III. bataljona Tomšičeve brigade.** Borec 1950, št. 7—8, str. 155.
Oris bojev Tomšičeve brigade od avgusta 1942 do konca tega leta.

23. Dolenc Milan: Kamni vrh. Ob osmi obletnici ustanovitve I. SNOU Brigade Toneta Tomšiča. Ljudski miličnik 1. VIII. 1950, št. 8.

Pisec govori najprej o medsebojnem odnosu borcev v Tomšičevi brigadi, nato pa prikazuje boj tomšičevcev na Kamnem vrhu v Suhi krajini marca 1943.

24. Dolenc Milan: Kamni vrh. Glasnik ZROP 1961, št. 6, str. 3.

Spomini na uspeli boj 3. bat. Tomšičeve brigade, (ki se je tedaj borila pri Ambrusu) z Italijani pri Kamnem vrhu marca 1943.

25. Dolgan, Milan: Pesniška osebnost Anice Galetove. Zbornik občine Grosuplje, I, Grosuplje 1969, str. 39—45.

Prikaz življenja in pesniškega lika, ki zajema tudi dobo NOB, ko so jo ubili domobranci 1944.

26. [Draksler Marija-Marjana]: Ob jubileju slovenskih žena. LdP 25. X. 1958, št. 250.

Spomini na kongres SPŽZ v Dobrniču na Dolenjskem v oktobru 1943.

27. Dremelj Avgust-Vojko: Iz komandantovih zapiskov. Viharni časi. Spomini na partizanska leta II. Ljubljana 1960. izd. Borec, str. 137—143.

Spomini na pohod 12. brigade iz XV. divizije iz Dolenjskih toplic na Štajersko, da bi zaščitila savski most pri Hrastniku in nato na povratek do Lašč ter boje na vsej tej poti jeseni 1944.

28. Drenik France in Tratar Marjan: V jami je bilo najhuje. Borec 1967, št. 1, str. 45—48.

Spomini na začetke železniške brigade po kapitulaciji Italije in rušenja proge Trebnje—Stična, zlasti pa na skrivanje v kraški jami na Kočevskem med nemško ofenzivo 1943.

29. Družina [Andreana] Olga: S Šercerjevo brigado na Korinj. Pionirski list 12. IV. 1962, št. 27.

Avtorica prikazuje akcijo Šercerjeve brigade proti belogardistični postojanki na Korinju marca 1943.

30. Družina [Andreana] Olga: Bila sem predstavnica žena v vojski. TV 15, 22. X. 1968, št. 42.

Spomini na kongres SPŽZ v Dobrniču 1943.

31. Družina Andreana-Olga: Če ni, tudi vojska ne vzame. Borec 1969, št. 3, str. 261—266.

Spomini na pota Šercerjeve brigade po Suhi krajini, posebej po njenem zahodnem delu (Korinj, Ambrus, Zvirče) in na sovražno razmerje belogardistično nastrojenega prebivalstva do partizanov.

32. Fajfar Tone: Kočevski Rog. 1942. Novi svet II. 1947, str. 387—419.

Avtor riše pot Ivrsnega odbora iz Ljubljane na osvobodeno ozemlje na Dolenjskem 1942, stik s »Stanetoma«, Suho krajino, ljudsko oblast, roško ofenzivo in njen konec, obnovev dela in preselitev v Podlipoglav.

33. Ferenc Tone: Kapitulacija Italije in narodnosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943. Maribor 1967. Založba Obzorja. Strani 719 + [IV]. 8°.

V celotnem prikazu se avtor dotika tudi ozemlja v trikotniku med Smarjem, Temenico in Ambrusom.

34. Guzej Gustav: Tri leta borb in zmag. SPor 23. IX. 1945. št. 134.

Prikaz pomembnejših dejanj Cankarjeve brigade: Suhor (1942) in Krašiči (januar 1943), Jelenov žleb (marec 1943), Žužemberk (julij 1943), okrepitev ob kapitulaciji Italije, nemška ofenziva oktobra 1943, Stampetov most, Trebnje, Bosiljevo, Suha krajina (1944).

35. H[očevár] D[avorin]: Ob 16. obletnici treh žrtev v Strugah. Novice, Kočevje 5. XII. 1959, št. 50.

Prikaz okupatorskega zločina novembra 1943.

36. ...in večna zahvala vam bodi! Seznam padlih borcev NOV občine Dobropolje. Dolenjski list, Novo mesto 7. VIII. 1953, št. 31.

37. Iz borb Cankarjeve brigade v Suhi krajini. LdP 30. V. 1945, št. 30.

Spomini na boje Cankarjeve brigade v Suhi krajini ob koncu zime 1945.

38. Iz borb in življenja prvih štirih slovenskih brigad. Zbral in uredil uredniški odbor pri pripravljalnem odboru za proslavo desetletnice ustanovitve Tomšičeve, Šercerjeve, Cankarjeve in Gubčeve brigade. Izdal pripravljalni odbor. [Ljubljana] 1952. Strani 289 s slikami. 16°.

Pisci so opisali poti in rast prvih slovenskih brigad. Prispevke so delno napisali po spominu. Delno so pa kroniko akcij prikazali s ponatisnjenimi sestavki iz sodobnega časa in sodobnimi dokumenti. Opise so nanizali po brigadah. Dotikajo se tudi trikotnika med Smarjem, Temenico in Ambrusom.

39. J.: Ilova gora. Tovariš IV, 1948, št. 13, str. 300.

Po arhivskih virih prikazani boji Cankarjeve in ljubljanske brigade v prvih dneh novembra 1943.

40. Jakopec Miloš: Moj sine. Invalidski vestnik 21. XII. 1956, št. 25.

Oris junaštva mladega partizana v Suhi krajini.

41. Jakopič Lojze: Po sledovih II. grupe odredov. Kmečki glas 31. VIII. 1961, št. 35 — 9. XI. 1961, št. 45.

Reportaža o življenju, bivališčih in bojih II. grupe odredov na poti od Ljubljane preko Dolenjske in Gorenjske na Pohorje.

42. Jarc Janko: Prvi talci na Dolenjskem. Dolenjski list, Novo mesto 17. VII. 1953, št. 28.

Na podlagi italijanskih dokumentov prikazuje pisec italijansko divjanje proti osvobodilnemu gibanju v ljubljanski pokrajini.

43. [Jarc Janko]: Dolenjci in njihov delež v uporu jugoslovanskih narodov v letu 1941. Dolenjski list, Novo mesto 29. VI. 1961, str. 26—27.

Sestavek prikazuje delo partije pred vojno in nato splošni položaj v dobi okupacije, priprave za vstazo in prve partizanske skupine ter čete na Dolenjskem in Beli krajini. Prikaz zaključuje s partizanskim napadom na Bučko.

44. **J[arc] J[anko]: Osvoboditev pred dvajsetimi leti.** Dolenjski list, N. mesto 29. IV. 1965, št. 17—27. V. 1965, št. 21.

Najprej oriše splošni položaj na Dolenjskem v zadnjih mesecih pred osvoboditvijo, nato nemško utrjevanje, boje nar. vojske pri Trebnjem, v Suhi krajini, pri N. mestu, osvoboditev Dolenjske in Ljubljane.

45. **Jeni. Na Ilovi gori.** Tovariš IV 1948, št. 13, str. 300—301.

46. **Jerič Vid: Vrnitev 12. brigade iz Zasavja v Suho krajino.** Vojaški informator 1964, št. 1, str. 4—10.

Z operativnega vidika napisan prikaz bojev z Nemci v krajih severno od Gabrovke in nato umik s Kremenika čez Krko na jug v prvih dneh marca 1945.

47. **Jurčič Metod: Spopad nad Muljavo.** Borec 1967, št. 6—7, str. 550—553.

Spomini na spopad Šiškovega bataljona z Italijani junija 1942.

48. **Kiauta Ladislav: Na bojni črti osemnajste.** Zgodovinski oris 18. divizije NOV in PO Jugoslavije. Ljubljana 1969. Izd. Borec. Strani 703 s slikami in zemljevidom. 8°.

V prikazu zgodovine 18. divizije obdeluje pisec tudi dogodke in operacije, ki se dotikajo ozemlja v Suhi krajini, npr. Ilovo goro, predor pri Šmarju, udar v dolino Krke, Suho krajino (Dobrnič, Stično, Sentvid itd.)

49. **Kocjančič Tomaž: Kaj mi je pripovedoval očka o NOB.** Kurirček 1962/63 št. 8, str. 368.

Zapis očetovega pripovedovanja, kako je bil ranjen v spopadu z Nemci, ki so zasledovali komoro Gubčeve brigade v Suhi krajini.

50. **Kolar Tone-Sašo: Ilova gora.** Delavska enotnost 29. XI. 1957, št. 49,

Spomini na boje z Nemci med nemško ofenzivo jeseni 1943.

51. **Kolar Tone-Sašo: Na Ilovi gori.** Viharni časi, Spomini na partizanska leta, I, Ljubljana 1959, str. 107—112.

Spomini na boje z Nemci 4. novembra 1943.

52. **[Kol]ar V[ilko]: Ko smo partizanski učitelji prvič zborovali.** LdP 15. II. 1951, št. 39.

Opis učiteljske konference v okrožju Grosuplje—Stična februarja 1944.

53. **Kolar Vilko. Partizani velikemu pisatelju.** Borec 1956, str. 344—345.

Oris partizanske proslave na Muljavi ob stoletnici rojstva Josipa Jurčiča.

54. **Kolar Vilko-Domen: Februarska konferenca prosvetnih delavcev v Stični 1944 leta.** Prosvetni delavec 7. II. 1962, št. 3.

Preikaz konference in glavnih problemov po referentih, ki so jo obravnavali.

55. **Kolar Vilko: Za sto let, za čas, ki gre mimo.** Borec 1967, št. 3, str. 247—248.

Prikaz proslave na Muljavi ob stoletnici rojstva Josipa Jurčiča.

56. **Komel Franta: Narodnoosvobodilna borba v Sloveniji 1941—1945.** Maribor 1960, izd. Obzorja. Strani s slikami +[V] + 17 geografskih skic.

Knjiga je pregled bojev in borbenih formacij v dobi NOB v Sloveniji. Drugih dogodkov se dotika le deloma in skromno.

57. **Komel Franta: Druga grupa odredov.** Litijski zbornik NOB, I. Ljubljana 1969, str. 91—110.

V sklopu celotnega prikaza se pisec dotika tudi bojev pri Stični in Muljavi junija 1942.

58. **Koren Marija: List iz spominov aktivistke Marije.** Borec 1959, št. 3, str. 104.

Zapis spominov na aktivistično delo na Dolenjskem, zlasti na kongres SPZZ v Dobrniču oktobra 1943.

59. **Kozak Juš: Lesena žlica.** Roman iz časov fašistične okupacije. [Prvi del]. Ljubljana 1947. Izd. DZS. Strani 384. 8°.

Avtor opisuje odnose in doživetja v dobi italijanske okupacije Ljubljane in ljubljanske pokrajine. Vsebina obsega čas od aprila 1941 do jeseni 1942, ko je odšel iz Gonarsa v notranjost Italije.

60. **Kramar Janez: Razvoj OF v »Ljubljanski pokrajini« 1941.** Borec 1961, št. 6, str. 317—319, št. 7—8, str. 401—403, št. 9, str. 472—474, št. 10, str. 533—535.

Pisec govori najprej splošno o pomenu OF in KP, nato pa prikazuje organizacijski razmah KS in Sokola v letu 1941, nadaljuje z drugimi skupinami v OF, nato pa obdeluje omrežje odborov OF v splošnem, v podrobnostih pa posebej po okrožjih: novomeško, cerkniško, grosupeljsko, kočevsko, ljubljansko okolico, stiško.

61. **Krese Franc-Čoban: Boji v Suhi krajini.** Spomini na partizanska leta I. [Ljubljana 1946], izd. SKZ, str. 95—105.

Spomini na boje Gubčeve brigade na Trški gori, Trebelnem, pri Karteljevem, v Loški dolini in Cerknici in nato v Suhi krajini 1944.

62. **Krese Franc-Čoban: Moja zadnja borba.** Invalidski vestnik 5. IX. 1953, št. 18.

Spomini na boje XV. divizije, zlasti pa 12. brigade z belimi v Suhi krajini (1944), kjer je bil pisec hudo ranjen.

63. **Krese Ljudmila-Maruša: Z dvanajsto do Bosiljevega.** Spomini na partizanska leta I. Ljubljana [1946], izd. SKOZ, str. 106—117.

Spomini na boje v 12. brigadi na Dolenjskem pri Št. Janžu, Zdenski vasi in nato pri Bosiljevem.

64. **[Krese Ljudmila-Maruša]: Zdenska vas je zavzeta.** LdP 3. IX. 1955, št. 206.

Spomini na boje 12. brigade na Zdensko vas pozimi 1944.

65. **Kuhel Mirko: Louis Adamič — veliki človek, veliki Slovenec.** Prosveta, Chicago 2. X. 1951, št. 192 — 23. X. 1951, št. 207, Slovenski izseljenski koledar 1954, Ljubljana 1954 [1953], izd. Slovenska izseljenska matica, str. 80—87.

Pisec prikazuje Adamičevo delo pri SANS med vojno in delo za novo Jugoslavijo, za zmago spoznanja partizanske stvari v Jugoslaviji.

66. **Kveder Dušan-Tomaž: Prva tri obdobja razvoja narodne osvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije.** Slovenski zbornik 1945, Ljubljana 1945, str. 457—473.

Avtor podaja razvoj najnižjih taktičnih enot NOV in njihovo aktivnost od čet do brigad in po pokrajinah od 1941—1943. Ocenio glej pod št. 5106.

67. **Kveder Dušan-Tomaž: Borbe divizij in korpusov na Slovenskem od junija 1943 do junija 1944.** Novi svet I., 1946, str. 222 do 289 in 479—494.

Avtor podaja razvoj slovenske narodnoosvobodilne vojske po ustanovitvi divizij in korpusov ter njihove boje z okupatorji v citirani dobi.

68. **Lah Avguštin: Prvi »šarec« Cankarjeve brigade.** Tovariš 1952, str. 718.

Opis boja z Nemci, ki jih je imela Cankarjeva brigada na Polici na Dolenjskem med nemško ofenzivo konec 1943.

69. **Leto 1941 na Dolenjskem.** Dolenjski zbornik, Novo mesto 1961, izd. Dolenjska založba, str. 9—60.

Razprava je napisana na temelju sestavkov, ki jih je prispevalo 11 avtorjev in prikazuje razvoj KP in OF ter NOB. Pri politični organizaciji navaja okrožja med njimi grosupeljsko in stiško, v prikazu NOB pa stiško in grosupeljsko četo.

70. **[Ljubič Mirko]-Iskran: Na Ljubljano.** (Iz spominov partizanskega topničarja). Borec 1960, št. 6, str. 262—264, št. 7—8, str. 317—319.

Reportaža o prodiranju topniške brigade proti Ljubljani in zadnjih topovskih bojih pri Lisičju.

71. **Lokovšek [Ivan] Jan: Iz partizanske ofenzive.** Tovariš 1952, str. 676.

Reportaža o bojih partizanskih brigad za Suho krajino marca 1943.

72. **Lukek Majda, Boj na Ilovi gori.** Kurirček 1962/63, št. 3, str. 127.

Zapis očetovih spominov na boje Cankarjeve brigade na Ilovi gori 1. novembra 1943.

73. **[Megušar Milan]: Sklepne misli.** [Zaključek v knjigi] Zbor odposlancev slovenskega naroda v Kočevju, [Zbirka] Dokumenti, Ljubljana 1953, Izd. Ljudska skupščina LRS, str. 187—189.

74. **m[egušar] m[ilan]: Zapiski v pločevinasti kangli.** Novice, Kočevje 3. X. 1958, št. 40.

Oris usode dela stenografskih zapiskov o zboru odposlancev v Kočevju, ki so jih med nemško ofenzivo skrili v kraški globači pri Plešivici, nedaleč od Grosupljega.

75. **Megušar Milan-Borut: Srečno naključje.** Tovariš 4. X. 1963, št. 39, str. 43.

Spomini na stenografiranje na Kočevskem zboru, kako so med nemško ofenzivo te zapiske zakamouflirali pri Plešivici pri Grosupljem in kako so jih po vojni zopet našli.

76. **Mekinda Jože-Franci: Formiranje in prve borbe II. štajerskega bataljona.** LdP 6. XII. 1952, št. 49 in 13. XII. 1952, št. 50.

77. [Mekinda Jože-Franci]: **Junaški pohodi II. grupe odredov.** SPor 9. XII. 1952, št. 290.

Oris pohodov II. grupe leta 1942.

78. **Mekinda Jože-Franci: Pohod II. grupe odredov na Štajersko.** Ljubljana 1959. Izd. DZS. Strani 465 + [LX] strani slik. 8°.

Knjiga predstavlja obsežen prikaz nastanka in dejavnosti partizanskih enot, ki so od decembra 1941 dalje skušale z Dolenjske prodreti na Štajersko. Jedro razpravljanja zavzema prikaz ustanovitve II. grupe odredov in nje-nega pohoda preko Notranjske in Gorenjske ter Koroške na Štajersko v letu 1942. Prikaz je napisan v glavnem na temelju avtorjevih spominov na pohod, delno pa tudi na pripombah ostalih soudeležencev. V celotni prikaz vpleta pisec tudi sodobne dokumente, ki se nanašajo na pohod II. grupe odredov na Štajersko.

79. **M[ikuž] M[etod]: Del dnevnika Tomšičeve brigade.** Borec I, 1949, št. 1, str. 10—12.

Dnevnik obsega čas od 1. IX. 1942 do 1. XI. 1942 in premike okoli Roga mimo Kočevja, Ribnice, Krvave peči na območje Grosuplja. Dnevnik je pisal Janez Hlebš-Ciril Zasavec.

80. **Mikuž Metod: Do prvega osvobojenega ozemlja.** LdP 22. XII. 1949, št. 302.

Oris partizanske aktivnosti v Sloveniji do spomladi 1942. Pisec prikazuje rast začetnih grup in čet na Dolenjskem, Gorenjskem in Štajerskem preko zime (vstaja v Bohinju, Dražgoše) do formiranja odredov in grup odredov s posebnim ozirom na pohod II. grupe odredov preko Gorenjske na Štajersko poleti 1942, ki je bil povezan z namenom ustanoviti osvobojeno ozemlje na Gorenjskem, drugih odredov pa drugod.

81. **Mikuž Metod: Pregled gospodarske dejavnosti v narodnoosvobodilni borbi v Sloveniji.** Zgodovinski časopis 1956—1957, str. 217—280.

Na temelju arhivskega gradiva obdeluje v znanstveni razpravi pisec gospodarsko dejavnost NOB v Sloveniji. V uvodu pokaže rast in razvoj odborov OF, ker je na njih v veliki meri slonelo breme gospodarske dejavnosti. Nato sledi obdelovanje naslovne problematike, ki jo časovno, kolikor se tiče ljubljanske pokrajine, pisec razdeli v tri etape. Prva obsega čas od 1941 do kapitulacije Italije, druga do prvega zasedanja SNOS in tretja nato do osvoboditve. Razen časovnega okvira upošteva pisec predvsem pokrajinsko razdelitev gospodarske dejavnosti v NOB in to v ljubljansko pokrajino, Primorsko, Gorenjsko in Štajersko, kjer pa pri vsaki upošteva tudi časovne etape, ne da bi jih posebej vidno označil. V svojem delu se pisec dotika tudi trikotnika med Šmarjem, Temenico in Ambrusom.

82. **Mikuž, Metod: Partizanski pohod pionirjev na Rog 1961.** Ljubljana 1961, Izd. Zveza prijateljev mladine. Strani [8]. 8°.

Za orisom pomena Ljubljane za NOB in razmerjem partizanov do Ljubljane med NOB naniza kraje, ki so jih obiskali pionirji pri potovanju na Rog 1961. Pri vsakem omeni tudi važnejše dogodke v dobi NOB. hiša na Večni poti, Urh, gramozna jama, Orlje, Molnik, Polica, Stična, Št. Vid, Temeniška dolina, Višnja gora, Bič, Zagorica itd.

83. **Mikuž, Metod: Pregled zgodovine narodnosvobodilne borbe v Sloveniji.** I. knjiga. Ljubljana 1960. Izd. CZ. Strani 449 + [XXIV] Strani fotografij in fotokopij + 1 zemljevid.

Na temelju arhivskih virov in literature napisana zgodovina NOB v Sloveniji v letu 1941 do pomladi 1942. Nanaša se na vse pokrajine v Sloveniji. Krajevno kazalo označuje kraje, ki se ji havtor v knjigi dotika.

84. **Mikuž, Metod: Pregled zgodovine narodnosvobodilne borbe v Sloveniji.** II. knjiga. Ljubljana 1961. Izd. CZ. Strani 415 + 10 strani fotografij in 2 zemljevida. 8°.

Pregled prikazuje NOB v Sloveniji v letu 1942 in 1943, toda brez kapitulacije Italije. Krajevno kazalo označuje kraje, ki se jih avtor v knjigi dotika.

85. **Mikuž, Metod: Dvakratni napad 18. divizije na šmarska tunela.** Zbornik občine Grosuplje, I, Grosuplje 1969, str. 29—36.

Pisec prikazuje dve akciji 18. divizije. Prva je bila ponoči 26/27 julija 1944, druga pa ponoči 13/14 avgusta 1944, obe v skladu z veliko partizansko ofenzivo na komunikaciji tistega časa.

86. **[Mlekuč Vekoslav]: V spomin F. Trojarju.** TV 15, 4. VIII. 1964, št. 32.

Nekrolog za nekdanjim aktivistom v Radohovi vasi in pozneje partizanom na Dolenjskem.

87. **Mojškerc Vinko: Nenavadne zgodbe [št.] 10.** Borec 1958, št. 5, str. 220.

Oris srečanja in rvanja z belogardistom na Vrheh pri Polževem.

88. **Novak Zdravko: Propaganda za Osvobodilno fronto Jugoslavije med drugo svetovno vojno v Združenih državah Amerike.** Vestnik XIV. Buenos Aires 1963, št. IV—V, str. 77—84.

S kontrarevolucionarnega vidika napisan pregled organiziranja ameriških Slovencev za zbiranje materialne pomoči, propagande za osvoboditev okupirane domovine, kdo je od začetka sodeloval, kako je prišlo do ločitve duhov, delo združenega odbora SANS ter pomen in vloga Louisa Adamiča v organizacijah.

89. **Od Stične v Dolomite- preko meje na Gorenjsko in Štajersko.** Tovariš II. 1946, št. 4, str. 104—106.

Članek prinaša potopis II. grupe »štajerske« po dnevniških zapiskih.

90. **Oražem Karel: Ko je pred 13 leti izbruhnil plamen upora v Dobrepoljski dolini.** Dolenjski list, Novo mesto 13. V. 1955, št. 19.

91. **[Oražem Karel]: Partija in SKOJ v Dobrepolju po letu 1941.** Novice, Kočevje 18. IV. 1959, št. 17.

92. **P[ahor] Z[arja]: Najlepši kongres.** Večer, Maribor 25. X. 1958, št. 249. Spomini Marjetke Bavčeve na kongres SPZZ v Dobrniču na Dolenjskem jeseni 1943.

93. **Pavlin Mile: XV. brigada v Križki vasi.** SPor [prva izdaja] 8. IX. 1953 št. 212.

Prikaz zmagovitega napada na belogardistično postojanko v Križki vasi na Polževem junija 1944.

94. **Pavlin Mile: Za resnico in točnost!** Borec 1954, št. 163.
Avtor popravlja podatke, ki jih je navedla Ljudmila Krese-Maruša v zvezi z boji v Zdenski vasi v »Spominih na partizanska leta 1945«.
95. **Pavlin Mile: Odkritje bolničarke Jasne.** Invalidski vestnik 30. VIII. 1956, št. 17.
Oris razkritja belogardistične obvsčevalne postaje v okolici Stične.
96. **Pavlin Mile: Napadli smo Križko vas.** Pionirski list 2. II. 1962, št. 20.
Pisec kaže po spominih boje enot VII. korpusa za Križko vas pri Višnji gori junija 1944.
97. **Pavlin Mile: Petnajsta brigada.** Ljubljana 1969. Izd. in založil Odbor 15. brigade v sodelovanju s »Partizansko knjigo«. Strani 501 s slikami in skicami med besedilom + 1 zemljevid v prilogi. 8°.
Avtor prikazuje razvoj brigade in boje. V prikazu se dotika premikov in bojev na ozemlju v trikotniku Grosuplje—Ribnica-Stična in v trikotniku Kočevje—Novo mesto—Grosuplje.
98. **Pavlin Mile: Nenavadne zgodbe [št.] 5.** Borec 1958, št. 2, str. 69.
Spomini na izredno utrujenost partizanov ob času bojev okoli Grosuplje.
99. **Peskar Jože-Fric: Še zdaj ga vidim ...** Borec 1959, št. 11, str. 523 do 524.
V spomin na komandanta Staneta spomladi 1942, ko je bil komandant II. grupe odredov.
100. **Peskar Jože: Preko Dolomitov na Štajersko.** Ljubljana 1963. Izd. Borec. Strani 153 s slikami med besedilom. 8°.
Spomini na partizanstvo v II. grupi odredov. Prikazuje najprej pohod iz Sentvida pri Stični v partizane, življenje v II. grupi in ves nadaljnji pohod prek Gorenjske na Štajersko.
101. **Petrič Martina: Ob desetletnici našega I. kongresa v Dobrniču.** Dolenjski list. Novo mesto 2. X. 1953, št. 39.
Spomini na udeležbo na kongresu SPZZ v oktobru 1943.
102. **[Polenči]č Z[Matja]ž: Pri Plankarjevih.** TV 15, 8. VI. 1965, št. 22.
Oris delovanja Cankarjeve družine iz Potoka pri Stični za NOB.
103. **Plut Metod: Hude borbe XV. brigade.** Borec 1954, str. 245, št. 7.
Spomini na dejavnost belokranjske brigade 1943 in 1944, zlasti na boj pri Netretiču na Hrvaškem 1943 in pri Križki vasi pri Višnji gori 1944.
104. **Polič Radko: Grosupeljska partizanska četa.** SPor 27. X. 1954, št. 253.
Historiat čete od ustanovitve do vključitve v drugi štajerski bataljon.
105. **Polič Radko: Tako se je začela muljavska bitka — Še tri dni muljavske bitke.** TT 7. VII. 1956, št. 22 in 21. VII. 1956, št. 24.
Prvi članek pod prvim in drugi pod drugim naslovom opisujeta boje partizanov z Italijani poleti 1942 v okolici Muljave.

106. **Polič Radko: Stiška in Grosupeljska četa.** Borec 1956, str. 262—266, št. 2.

Članek najprej opisuje, kako je bila ustanovljena stiška četa, nato po spominu prikazuje nastanek in razvoj grosupeljske čete do vključitve v drugi štajerski bataljon januarja 1942.

107. **Polič Radko: Čudežna pomlad.** Zapis osvobodilnega boja v grosupeljskem in stiškem okrožju 1941—42. I. del. [Ljubljana 1959], izd. ZB. Strani 145. 8°.

108. **Polič Radko: Žita zorijo.** Zapis osvobodilnega boja v stiškem in kočevskem okrožju 1942—43. Čudežna pomlad. II. del. Ljubljana 1960. Izd. Borec. Strani 182. 8°.

V prvi polovici pripoveduje pisec spomine na aktivistično delo v stiškem okrožju po roški ofenzivi. Pojasnjuje način dela, težave s porajajočo se belo gardo, zraven pa tesno povezanost z enotami NOV. V drugem delu prikazuje enako delo na Kočevskem.

109. **Polič Radko: Obiski partizana.** Ljubljanski dnevnik 6. VII. 1961, št. 155 — 10. VIII. 1961. št. 184.

V reportažni obliki napisani spomini na partizanske kraje v okolici Stične in v Suhi krajini. Dotika se začetkov grosupeljske čete, obnavlja spomine na II. grupo odredov in stiško četo.

110. **Polič Radko: Ilova gora.** [Grosuplje] 1961. Izd. Občinski odbor ZB Grosuplje. Strani [32] + oglasi. 8°.

Prikaz nemške ofenzive oktobra 1943 z vrhom na Ilovi gori pri Grosupljem in nadaljnje boje.

111. **Polič Radko: Obiski partizana:** Ljubljanski dnevnik [nedeljska izdaja], 6. I. 1963, št. 4 — 10. III. 1963, št. 67.

Pisec opisuje povojne obiske partizanskih krajev: baze 20 in Roga, krajev okoli Stične. V opise vpleta spomine na te kraje v dobi NOB.

112. **Polič Radko: Partizanovi obiski.** Ljubljana 1964. Izd. MK »Školjka« Strani 115. 8°.

Avtor opisuje obiske nekdanjih partizanskih krajev Plešivice, Ilove gore, Korinja, Farškega kala, Srebotnic, Znojil, Oslice, Pugleda, Bilpe itd. V spise vpleta spomine na te kraje v dobi NOB.

113. **Polič Radko: Grosupeljska četa.** Zbornik občine Grosuplje, I. Grosuplje 1969, str. 17—27.

Pisec govori najprej o ustanovitvi grosupeljske čete leta 1941 nato o njenem življenju v plešivskem gozdu in na Ilovi gori, nato na Korinju, v Medvedjici, akcijo na Perovem in napad na Turjak.

114. **Pomniki naše revolucije.** Ljubljana 1961. Izd. MK. Strani 288 + 76 fotografij.

Knjiga obsega najpomembnejša dejstva iz NOB v Sloveniji. Urejena so po okrajih, v njej pa po krajih, ki so urejena po abecednem redu.

115. **Popivoda Pero: Pregled borb na Dolenjskem.** Slovenski zbornik 1945, Ljubljana 1945, str. 624—636.

Avtor opisuje po spominu potek bojev na Dolenjskem v drugi polovici 1942 in prvi polovici 1943. Opis omenja Suhor, progo med Grosupljem in Škofljico, Dob, progo Trebnje—Mirna peč, Temenico, Primskovo, Polico, Bič, Krašič, Pleterje, Metliko, Suho krajino (Ambrus) Plešivico, Dane, Jelenov žleb, Mokrec, Osredek in Javorje pri Litiji in Čatež.

116. **Rogelj Janko: Adamič v Beli hiši.** Enakopravnost, Cleveland 29. X. 1951, št. 211.

Pisec govori o prisotnosti Louisa Adamiča na večerji v Beli hiši in incidentu s Churchillom.

117. **Rogelj Janko: Louis Adamič in ponarejenosti.** Naši razgledi 20. II. 1965, št. 4, str. 77.

Avtor brani način Adamičevega pisanja, ki je bil namenjen Američanom, zlasti brani njegovo knjigo Vrnitev v rodni kraj v letu 1943.

118. **[Rolc] Jošt Kolc: Zaseda pri Sv. Ani.** TV 15, 27. XII. 1966, št. 51—52, str. 5.

Opis priprav za napad na Šentvid in Stično v začetku oktobra 1944.

119. **Rupena-Osolnik Mara: Mejniki v zgodovini naše organizacije.** Kmečka žena 1948, št. 12, str. 244—246.

Pisateljica omenja nekatere proslave kot pomembnejše dogodke v razvoju ženske organizacije, in to zborovanje antifašistov v Bosanskem Petrovcu decembra 1942, konferenco slovenskih antifašistk na Rogu spomladi 1943, kongres SPZZ v Dobrniču na Dolenjskem oktobra 1943, konferenco Gorenjk v Cerknem marca 1945, konferenco aktivistk v Črnomlju januarja 1945.

120. **[Rupena-Osolnik Mara]: Naš prvi kongres.** Sekretarka SPZZ Mara Rupena pripoveduje. Naša žena 1953, str. 258—259.

121. **Saje Franček: Zločin nad domovino. Prva knjiga. Belogardizem.** Ljubljana 1951. Izd. SKZ. Strani 820 + XVI. 8°.

Na podlagi dokumentov obširno prikazano delo nasprotnikov osvobodilnega gibanja v Sloveniji za čas do kapitulacije Italije.

122. **Saje Franček: Belogardizem.** Druga, dopolnjena izdaja. Ljubljana 1952. Izd. SKZ. Strani 642 + II + XXXII s slikami in dokumenti. 8°

Deloma skrajšano, deloma razširjeno delo o belogardizmu, ki je izšlo leta 1951. Dopolnitve se nanašajo v prvi vrsti na številne bolj ali manj samostojne skupine v sestavi nasprotnikov osvobodilnega gibanja. Zunanji obseg in razdelitev materije sta v dopolnjeni izdaji ostala v bistvu ista kakor v prvi izdaji.

123. **Saje Franček: Ustanavljanje novih brigad in prvih divizij.** Borec 1953, str. 179—183, 233—237, 276—277, 336—340, 364—366.

Na podlagi prvenstveno arhivskih virov pisana razprava, ki opisuje reorganizacijo glavnega štaba NOV in POS poleti 1943, ustanovitev brigad na Primorskem, Gorenjskem, formacije na Koroškem in Štajerskem, nato boje na Dolenjskem ter končno, kako je prišlo do ustanovitve divizij in prve boje do kapitulacije Italije.

124. Saje Franček: J. Mekinda — Pohod II. grupe odredov na Štajersko. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, I. Ljubljana 1960, št. 1, str. 310 do 328.

Pisec najprej splošno vrednoti Mekindovo knjigo, nato pa v mnogih podrobnostih ocenjuje, popravlja in delno dopolnjuje Mekindove podatke.

125. Seliškar Tone: Pastirica s partizansko zvezdo — Albina Malijeva. Naše borbe, [Ljubljana 1946], str. 66—67.

Oris junaške partizanske bolničarke deloma po njenem pripovedovanju, ko je avtorju opisala reševanje ranjencev med napadom na Polico januarja 1943.

126. Seliškar Tone: Veliki oktober v gozdovih 1942. Delavska enotnost 7. XI. 1947, št. 45.

Reportaža o proslavi oktobrske revolucije v gozdovih pri Ilovi gori novembra 1943.

127. Semič Stanko-Daki: Spomini narodnega heroja. Borec 1949, št. 3, str. 21—25. — Borec 1950, št. 1, str. 23—28, št. 2, str. 45—47, št. 3, str. 71—72, št. 4, str. 91—93, št. 5, str. 115—116; št. 6, str. 140—142, št. 7—8, str. 173—176; št. 9, str. 202—203; št. 10, str. 223—224; št. 11—12, str. 266—268; Borec 1951, št. 1, str. 30—32; št. 2, str. 68—69; št. 3, str. 111—113; št. 4, str. 155—156; št. 5, str. 177—178, št. 6, str. 188—190; št. 7, str. 236—240, št. 8, str. 263; št. 9, str. 287; št. 10, str. 308—310; št. 11, str. 327—330; št. 12, str. 352—355.

Spomini narodnega heroja obsegajo čas od srede 1941 do maja 1944. leta. Pisec se dobro spominja mnogih podrobnosti, kar je pomembno za prikaz partizanstva zlasti v prvem letu razvoja. V tem času opiše odhod v partizane, bivanje in življenje v molniški grupi, odhod na Mokrec in formiranje mokrške grupe ter njeno dejavnost (Turjak, Iški vintgar, Verd), odhod Majcnove grupe na Dolenjsko, odhod primorske grupe, italijansko hajko na Mokrec septembra 1941 in formiranje bataljona s štirimi četami: mokrško, robsko, loško in borovniško. Nato obširno opiše akcijo na Lož 18. oktobra 1941 in umik proti Loškemu potoku ter pot v Ljubljano, bivanje v Ljubljani in v decembru 1941 ponovni odhod v partizane.

V letu 1942 prikazuje pisec aktivnost kožlješkega bataljona, Verd, Otave, Zidanškovo smrt, Stjenkov in Smelijev polbataljon, kočevsko proletarsko četo, prvi proletarski bataljon T. T., boje na Polževem in v Suhi krajini, nastanek Tomšičve brigade, boje pod Gorjanci, začasno bivanje v Cankarjevi brigadi in njene boje (Sv. Križ ob Krki in Suhor v Beli krajini). Po vrnitvi v Tomšičevo brigado konec 1942 prikazuje njene boje na Dolenjskem (Ajdovec, Miuna, Catež—Trebnje, Dob, št. Vid pri Stični), v Ribniški dolini, v Jelenovem žlebu in nato zopet pri Catežu, Osredku, okoli Turjaka in Mokra, na Rogu pri Rajhenavu in v Beli krajini pri Bojancih. Obširno prikazuje divizijsko opracijo pri Žužemberku konec julija 1943, boj s plavimi pri Ortneku in Grčaricah, kapitulacijo Italije in prve boje z belimi na Turjaku, nato pa boje na Notranjskem pri Cerknici in na Rakeku ter doda dejavnost kolesarske čete.

Za dobo nemške okupacije ljubljanske pokrajine so avtorjevi orisi partizanskih bojev krajši, toda jedrnat. Obsežnejši so le pri nekaterih dogodkih. Tako je z opisom bojev z Nemci na Mašunu, nato pa pri Prezidu. Za dobo po nemški ofenzivi so zaokroženi opisi o bojih Tomšičeve pri Grahovem, Velikih Laščah in Kočevju (1943). V začetku 1944 je XIV. divizija, v katere sestavu je bila tudi Tomšičeva brigada, odšla na Štajersko, pisec pa ni šel

z njo, temveč je ostal v ljubljanski pokrajini, se udeležil političnih in vojaških tečajev, nato pa je postal namestnik komandanta XV. divizije. Za to dobo je pisec obširneje orisal le boje pri Višnji gori, pri Zdenski vasi in pri Trebnjem — ti zadnji so bili že maja 1944, od drugih jih je pa omenil le nekaj. Z bojev pri Trebnjem se zaključuje objavljane Dakijvih spominov.

128. Semič Stane-Daki: — Vršnik Lojze: Pregled enot narodnoosvobodilne vojske v Sloveniji in njihovega poveljniškega kadra 1941—1945. Letopis Muzeja narodne osvoboditve LRS v Ljubljani 1958, [Ljubljana 1959], str. 237—246.

Prispevek obdeluje čas od začetka partizanskega gibanja do pomladi 1942. leta.

129. [Sever Meta]: Dvajseta obletnica pomembnega dogodka. Delegatke I. kongresa SPZZ se bodo znova srečale. Naša žena 1963, št. 9, str. 290—291.

Zapis pripovedovanja Milene Sušnikove in njenih spominov na kongres SPZZ v Dobrniču oktobra 1943.

130. Sever Meta: Dvajseta obletnica veličastnega dogodka. Delegatke I. kongresa SPZZ se bodo ponovno srečale. Naša žena 1963, št. 10, str. 329 do 330.

Kratek prikaz kongresa SPZZ v Dobrniču oktobra 1943.

131. Seznam padlih borcev NOV občine Dobropolje. Dolenjski list, Novo mesto 7. VIII. 1953, št. 31.

132. Simčič Marko: Srditi boji in zmaga druge grupe odredov na Muļjavi. SPor 14. XII. 1952, št. 294.

133. [Slak Francka]: Najbolj se spominjam, kako so govorile preproste ženske. TV 15, 22. X. 1968, št. 42.

Spomini na kongres v Dobrniču 1943.

134. Slavna pot Gubčeve brigade. [Trebnje 1964]. Izdano ob prazniku občine Trebnje dne 4. septembra 1964. Strani 36. 8°.

Historiat Gubčeve brigade od ustanovitve do osvoboditve. Vanj so vključene pomembnejše akcije, pohod na Hrvaško januarja 1943, in vrnitev v Slovenijo, kapitulacija Italije, nemška ofenziva oktobra 1943, Dobrava pri Zužemberku, Notranjska, Ilova gora itd. Historiatu je dodan kronološki pregled borb brigade in komandni kader.

135. [Slovenec Jože]: Ognjeni krst stiške čete. Ljubljanski dnevnik 13. XII. 1952, št. 293.

Spomini na akcijo na Nemce pri kresniškem tunelu oktobra 1941.

136. Spomenik štirim junakom. Delavska enotnost 20. VII. 1956, št. 30.

Spominske besede družini Ocvirkovi iz Kompol, ki je v NOB žrtvovala štiri otroke.

137. Spomenik talcem v Radohovi vasi. SPor 27. IV. 1946, št. 99.

Članek prinaša življenjepise treh talcev: Ivana Majcna, Franceta Zlajpaha in Franca Kodriča.

138. **Stante, Peter Skala: Nastanek in borbe II. grupe odredov.** Zbornik občine Grosuplje, I. Grosuplje 1969, str. 9—15.

Pisec govori o nastanku prve slovenske brigade in njenem preimenovanju v II. grupo odredov, oriše nekaj pomembnejših bojev, borbeno dejavnost II. grupe odredov, značilnosti njenih borcev in nato odhod prek Gorenjske na Stajersko.

139. **Strnad Marija: Šli bomo tja!** Novice, Kočevje 3. X. 1963, št. 41.

Zapis spominov na očeta, njegovo delo in odnose izdajavcev do njega.

140. **Strnad Marija: Poklonili se bomo spominu.** Ljubljanski dnevnik 5. X. 1963, št. 272.

Spomini na očeta, ki je bil v Kočevju odposlanec Zdenske vasi in na njegov tragični konec v koncentracijskem taborišču.

141. **S[ušnik] M[ilena]: Na prvi kongres antifašistične fronte žena Slovenije.** Borec 1950, št. 2, 51—52.

Spomini na zborovanje žena v Dobrniču oktobra 1943.

142. **[Sušnik Milena]: Dvajseta obletnica pomembnega dogodka.** Deleгатke I. kongresa SPZZ se bodo znova srečale. Naša žena 1963, št. 9, str. 290 do 291.

Spomini na potovanje iz Ljubljane v Dobrnič na kongres SPZZ in njegov potek.

143. **[Sušnik Milena]: Kako smo potovale v Dobrnič.** TV 15, 22. X. 1968, št. 42.

Spomini na kongres SPZZ v Dobrniču v oktobru 1943.

144. **[Šaranović Milovan]: Skupne akcije brigad.** Borec 1952, str. 244—246.

Odlomki iz Šaranovičevega spisa o akcijah brigad v Suhi krajini leta 1943. Odlomki so ponekod prevedeni površno in posamezni odstavki zamenjani.

145. **[Šaranović Milovan]: O vojaških akcijah prvih brigad na Dolenjskem 1942—1943.** Dolenjski list, Novo mesto 11. IX. 1952, št. 37.

Prevod iz Šaranovičevega spisa o partizanstvu na Dolenjskem prikazuje boje za Ajdovec in Jelenov žleb.

146. **Sest, Ludvik: Spomini na junaka.** Ob obletnici smrti narodnega heroja Jožeta Kadunca-Ibra. Dolenjski list, Novo mesto 23. III. 1967, št. 12 in 30. III. 1967, št. 13.

Spomini na razna srečanja in boje po Dolenjskem s Kaduncem, ki je padel pri Cikavi pri Grosupljem 22. marca 1944.

147. **[Sinkovec Crtomir]: Miro Perc-Maks.** Tovariš 23. IV. 1961, št. 16, str. 29.

148. **[Sinkovec Crtomir]: Žrtve v Radohovi vasi.** Tovariš 30. IV. 1961, št. 17, str. 30.

O streljanju prvih talcev aprila 1942.

149. [Sinkovec Črtomir]: **Slovenske žene v Dobrniču**. Tovarjš 22. X. 1961, št. 52, str. 30.

Prikaz kongresa SPŽZ v Dobrniču 17. oktobra 1943.

150. [Škerl] France Bregar: **Kako smo našli Kardeljev govor s kočevskega zbora**. TV 15, 6. X. 1964, št. 41.

Pisec prikazuje usodo Kardeljevega govora v dobi NOB in iskanje po vojni na hribu zraven Plešivice.

151. **Stukelj Polde: V Dobrnič na kongres**. Borec 1956, str. 226—228.

Spomini na potovanje na kongres SPŽZ v Dobrniču v oktobru 1943.

152. **Stukelj Polde: Skozi ofenzivo**. Borec 1958, št. 1, str. 34—36.

Spomini na nemško ofenzivo v Suhi krajini, kjer je bil pisec hudo ranjen.

153. **Stukelj Polde: V Dobrnič na kongres AFŽ**. Mladina 19. X. 1963, str. 41.

Spomini člana zaščitnega bataljona na kongres žena v Dobrniču oktobra 1943.

154. **Stumberger Elizabeta: Naši fantje v 18. diviziji**. Ptujski tednik, Ptuj 23. VI. 1961, št. 23.

Zapis pripovedovanja o bojih pri šmarskem tunelu in partizanski bolničarki avgusta 1944.

155. **Svajger Anton: En sam partizanski bataljon**. Spomini iz borb v Suhi krajini. Vestnik, Maribor 18. XII. 1951, št. 295.

156. **Svara Dušan-Dule: Idealna zaseda — polovičen uspeh**. Vojaški informator SROP 1963, št. 1, str. 49—51.

Na temelju dveh sodobnih dokumentov in lastnih spominov rekonstruira pisec spopad enot zahodnodolenjskega odreda s patroljo italijanske divizije »Cace. d'Alpi« pri Marinči vasi ob Krki sredi julija 1942.

157. **Taurer Franc: Do Žužemberka**. Inv. vestnik 9. II. 1962, št. 4, str. 4—5.

Spomini na pohod Gubčeve brigade iz Dolenjske v Žužemberk od Polšce mimo Stične skozi Črmošnjice na Vivodino na sodelovanje s XIII. proletarsko brigado in na boje z Italijani.

158. **Umrl je Edo Turnher**. TV 15, 9. IV. 1969, št. 14.

Oris življenjske poti, ki obsega tudi dobo NOB.

159. **Umrla je Plankarjeva mama**. TV 15, 2. II. 1965, št. 5.

Oris partizanske matere iz Potoka pri Stični.

160. **Valentinčič Stane: Spomin na Martina Zupančiča**. Zbornik občine Grosuplje, I, Grosuplje 1969, str. 47—48.

Zivljenjepiš naprednega delavca, ki ob zaključku zajema tudi dobo NOB, ko so ga ubili domobranci 1. dec. 1942.

161. **Vivod Mirko-Marine Kamilo: Tri leta borb in zmag Gubčeve brigade.** September 1942 — september 1945. Z linorezi opremil Tršar Drago. [Celje 1945, MT], Strani 81. 8°.

Knjiga obširneje opisuje pomembnejše boje v treh letih brigadnega razvoja, nato pa dodaja kronloški pregled bojev in naposled komandni kader brigade v treh letih.

162. **Vizjak Savo: Spomini iz NOB 1941—1945.** — Boj na Pugledu — Formiranje II. grupe odredov. Skozi TAM. Maribor, januar 1962, št. 1—št. 5.

Spomini na boje 2. »štajerskega« bataljona z Italijani na Pugledu, formiranje II. grupe odredov, njene boje na Dolenjskem, pohod na Štajersko prek Gorenjske, boje na Gorenjskem in vrnitev »Zdravkovega« bataljona na Dolenjsko.

163. **Vrbovšek Edi: Ranjen, tri dni skrit in sedmkrat operiran.** Iz naše krvi, Celje 1955, str. 33—34.

Spomini na boje v Suhi krajini pozimi 1945 in na zdravljenje v Rogu na Dolenjskem.

164. [Vrščaj Zima]: **Pred desetimi leti.** Tovariš 1953, str. 1224.

Prikaz prvega kongresa SPZZ v Dobrniču.

165. **Vrščaj Zima-Holy: Iz spominov na urejanje »Naše žene« v NOB.** Naša žena 1961, št. 3, str. 67—68.

Avtorica prikazuje priprave in prvi kongres SPZZ v Dobrniču oktobra 1943 in delo redakcije Naše žene zlasti na Pleši.

166. **Vrščaj Zima: Dobrnič — pred dvajsetimi leti.** Delo 18. X. 1963, št. 286.

Spomini na priprave in zasedanje kongresa SPZZ v Dobrniču okt. 1943.

167. **Vršnik Lojze: Pregled enot narodnoosvobodilne vojske Slovenije in njihovega poveljniškega kadra.** Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, I. Ljubljana 1960, št. 1, str. 185—203.

Na temelju arhivskega gradiva in ustnih izjav napisal pregled partizanskih enot od pomladi 1942 do ustanovitve con. Enote so razdeljene po pokrajinah.

168. **Z[upančič] H[inko]: ...Tabor.** Buenos Aires 1966, št. 6, str. 178—180.

V rubriki »Domobranski zapiski« je brez naslova opis domobranske akcije na »partizansko šolo« za novince na Korinju.

169. **Zupančič Jože: »Mrtvec« se je oglasil.** Albina Hrasta z Vira pri Stični na Dolenjskem so leta 1942 Italijani odpeljali in takrat je izginila za njim vsaka sled. Njegovo ime je vklesano na spomeniku žrtev NOV sredi Stične. Živi mrtvec v zavodu za duševno bolne v Padovi, 7 dni, Maribor 22. VIII. 1958, št. 34.

170. **Zidan Stane: Sprijaznil sem se z zbrojevko.** Borec 1959, št. 1. str. 26—27.

Spomini na boj s fašisti pri Stični 1942.

II. KULTURNI TEDEN V ŠENTVIDU PRI STIČNI

Tone Kozlevčar

Ob II. kulturnem tednu v Šentvidu pri Stični, ki je bil od 3. do 17. julija 1971 pod pokroviteljstvom predsednika SAZU dr. Josipa Vidmarja, je bilo več pomembnih prireditev.

Prva izmed teh je bil koncert Slovenskega okteta in nato odkritje spominske plošče dr. Marku Gerbcu, ki je vzdana na njegovi rojstni hiši. Ploščo je prispevala SAZU, slavnostni govor pa je imel predsednik SAZU dr. Josip Vidmar in predsednik Slovenskega zdravniškega društva dr. Anton Dolenc. Svečanost pri odkritju je vodil šentviški rojak dr. Jože Kastelic. Slovesni večer so domačini pripravili tako izvrstno, da jim je dal priznanje tudi predsednik SAZU dr. Josip Vidmar. Nastopili so kmetje in delavci, v kmečkih oblekah in predpasnikih, z velikimi baklami; nastopili so tudi trije šentviški pevski zbori: otroški, ženski in moški.

Zbor internirancev in vojnih ujetnikov je privabil sončnega nedeljskega dopoldneva v Šentvid mnogo tovarišev, ki se že leta niso videli. Ob tej priliki so zopet nastopili vsi trije šentviški pevski zbori in godba PTT iz Ljubljane.

Popoldan istega dne so solisti ljubljanske opere Sonja Hočevnar, Drago Cuden, Rajko Koritnik, Ladko Korošec, Marcel Ostaševski in pianistka Zdenka Lukec s komično opero Gaetana Donizzetija: Don Pasquale navdušili polno dvorano poslušalcev.

Na koncertu članov Društva glasbenih umetnikov Slovenije so se poslušalcem predstavili solisti: Bogdana Stritar, Nada Vidmar, Arduino Zamaro in pianistka Milena Trost.

Večer slovenske besede so izvedli člani Mestnega gledališča ljubljanskega: Ruša Bojc, Vladoša Simčič, Franček Drogenik, Janez Eržen, Saša Miklavec in pianistka Zdenka Lukec.

Osrednja prireditev II. kulturnega tedna v Šentvidu pri Stični pa je bila 11. 7. 1971 — TABOR PEVSKIH ZBOROV. Nastopili so:

Moški pevski zbor »Svoboda« bratov Milavec, Brežice

Moški pevski zbor KUD »Davorin Jenko« iz Cerkelj na Gorenjskem

Pevski zbor »Svobode« I. iz Hrastnika

Pevski zbor »Svobode« iz Duplice, Kamnik

Moški pevski zbor grafičnih delavcev »Grafika« iz Ljubljane

Moški pevski zbor »Loški glas« iz Lok pri Zagorju in moški pevski zbor »Svobode« Elektroporcelan iz Izlak

Pevski zbor PD »Dušan Jereb« iz Novega mesta
 Moški pevski zbor iz Ribnice
 Moški pevski zbor DPD »Svoboda« iz Starega trga pri Ložu
 Gasilski pevski zbor iz Stične
 Moški pevski zbor iz Šentvida pri Stični
 Pevski zbor »Zvon« iz Šmartnega pri Litiji
 Moški pevski zbor »Ivan Cankar« s Tabora
 Ženski pevski zbor iz Postojne
 Ženski pevski zbor »Lisca« iz Senovega
 Ženski pevski zbor iz Šentvida pri Stični
 Pevski zbor Slovenskega prosvetnega društva »Edinost« iz Pliberka, Avstrija
 Pevski zbor Prosvetnega društva »Jezero« iz Doberdoba, Italija
 Pevski zbor »Pavel Avgust« iz Gornjega Senika, Madžarska

To je bil velik praznik vseh tistih pevskih zborov, ki nimajo možnosti nastopati izven svojega kraja ali si organizirati krajših in daljših turnej; zato so se tega velikega pevskega srečanja z radostjo udeležili. Vsi pevski zbori so nastopili posamezno s po tremi pesmimi. Nastop je trajal od 8^h—10^h in od 11^h—13^h. Tako se je zvrstilo vseh 19 zborov. Nato je bila veličastna povorka vseh pevskih zborov. V njej so sodelovali še: gasilci iz Šentvida, člani Lovske družine Šentvid, člani Združenja šoferjev in avtomehnikov iz Ivančne gorice, narodne noše, konjeniki z zastavami, šolska mladina in gostje, ki so prišli na zaključek velike pevske manifestacije.

Povorka je šla skozi Šentvid do osnovne šole, kjer so se pevci zbrali na veličastno okrašenem odru. Pred dirigentom prof. Radovanom Gobcem je stalo okrog 700 pevcev. Skupno so zapeli dve pesmi — Kamila Maška: Mlatiči in Pavla Šivica skladbo na besedilo Mileta Klopčiča: Zapojmo slavospev. Pevce je spremljala godba v slovenskih narodnih nošah z Gorij pri Bledu.

Poleg tega veličastnega pevskega zbora je bila častna tribuna, na kateri je bil pokrovitelj II. kulturnega tedna, predsednik SAZU dr. Josip Vidmar s soprogo, pred tribuno pa je bilo zbranih okrog 5000 poslušalcev in spremljevalcev omenjene povorke.

Pokrovitelja je pozdravil predsednik pripravljalnega odbora za Kulturni teden in ravnatelj osnovne šole v Šentvidu Slavko Videnič. Prof. Radovan Gobec je s svojim govorom dal priznanje vsem zbranim pevcem, domačim in iz zamejstva, in jim zaželel, da se v Šentvidu pri Stični v tako velikem številu še srečajo. Pokrovitelj dr. Josip Vidmar pa je zbrani množici spregovoril o velikem pomenu Tabora pevskih zborov v Šentvidu pri Stični.

In zdaj vprašanje: Zakaj Tabor pevskih zborov v Šentvidu pri Stični?

Pripravljalni odbor se je za Tabor pevskih zborov odločil zato:

1. v Šentvidu pri Stični je stekla zibelka slavnega Slovenskega okteta;
2. zato naj omogoči nastope vsem vaškim pevskim zborom, zborom delovnih kolektivov in raznih podjetij, da se v tem prelepem dolenskem kraju srečujejo, skupaj prepevajo in izmenjavajo svoje izkušnje. I. pevski tabor kakor tudi bodoči pa naj omogočijo pevskim zborom, da se na samem taboru dogovorijo za medsebojno izmenjavo gostovanj.

Povedati moramo še, da je starodavno naselje ob kulturnem prazniku bilo videti kot cvetoč vrt, šentvidčani in okoličani so se vseh prireditiv polnoštevilno udeležili, poleg tega pa še vsak po svojih močeh s prostovoljnim delom pomagali pri organizaciji prireditiv.

I. in II. kulturni teden sta pokazala, da so tako velike prireditve že preslele možnosti prostovoljnega dela tako za posameznike kakor tudi za kraj, zato bi bila želja pripravljalnega odbora, da bi se kraju dodelila večja finančna pomoč za nadaljnje delo.

Radovan Gobec

Nagovor pevcem na pevskem taboru v Šentvidu pri Stični

Danes, ko se prvič uresničujeta veliki načrt in zamisel malega slovenskega naselja Šentvid pri Stični, ki se je odločilo uvrstiti tradicijo svoje kulture na vidno mesto, kot so si ga postavile *Forme vive* v Kostanjevici, Ravnah in Sečovlju, Galerija v Slovenjgradcu, Škofji Loki in Brestanici, Folklorne prireditve v Ptuj, Kopru in Črnomlju, slikarski simpoziji v Izlahah, Škofji Loki itd.

Značilno za vse te manifestacije kulture je, da so v manjših krajih, kjer ni profesionalnih kulturnih ustanov, da pa so kljub temu nekatere od njih dosegle celo zvezni in mednarodni obseg in pomen. Značilno je, da prihaja pobuda kot tudi precejšnji del finančnih sredstev iz teh manjših krajev, kar daje vsem njim najvišjo oceno tako kulturne zavzetosti kot zrelosti.

Kulturna slika nekega naroda bi bila nepopolna, če bi imela samo najvišje kulturne in znanstvene institucije v nekaj kulturnih središčih, manjkala pa bi ji kulturna razširjenost v manjše in najmanjše kraje. O visoki kulturnosti nekega naroda lahko govorimo šele takrat, ko so kulturne dejavnosti te ali druge vrste segle v zadnje naselje, ko je tudi v najmanjši vasi knjižnica, igralska družina in pevski zbor; ko so kultura oblačenja, zunanost hiš, cvetje in snaga, oprema stanovanj s slikami in kipi, pa jezik in ponašanje prodrli v slednjo vas in prepojili največji del prebivalstva z ostrejšim okusom za sprejemanje in ustvarjanje kulturnih dobrin.

Po tej, z visoko vrednostjo ocenjeni poti hodijo vsi navedeni kraji in ljudje, ki se s tem zavestno in načrtno uvrščajo med ustvarjalce in sprejemalce kulturnih dobrin in pokrivajo s svojim delom že velik del naše ožje domovine. Vsem tem nosilcem kulturnega dela se danes priključuje tudi Šentvid, ki je s prireditvijo »Pevski tabor« načel edinstveno zamisel kulturnega delovanja na pevskem področju. Še več! Če združuje podobna bienalna prireditve v Mariboru vrh naših zborov, kjer se najboljši zbori kosajo v plemenitem tekmovanju, pa je namen našega Pevskega tabora zajeti tisto ogromno večino pevskih zborov naših manjših naselij, ki delujejo pod najtežjimi delovnimi pogoji, ki jim ti pogoji ne omogočajo študija celovečernih koncer-

tov, izvedb najzahtevnejše pevske literature in se ne morejo uvrstiti v krog najboljših, opravljajo pa v svojih krajih vseeno izredno kulturno poslanstvo, saj bi brez njih slika kulturne dejavnosti ostala nepopolna. Ob ugotovitvi, da je pretežni pevski program večine teh zborov narodna pesem, potem lahko samo še bolj potrdimo nujnost takih zborov in upravičenost njihovega delovanja.

Mislím, da je treba dokončno in enkrat za vselej obračunati z miselnostjo, da je delo v ljubiteljskih društvih hoby ali konjiček posameznikov. Že zdavnaj so po svetu znanstveno ugotovili, da je obstoj amaterskega dela izrednega družbenopolitičnega pomena, ki skupno z vzgojnimi, kulturnimi in znanstvenimi institucijami poučuje, vzgaja, humanizira in plemeniti. Nepobitno je, da je amaterizem najbolj množična oblika umetniškega delovanja. Aktivno delo v amaterskem društvu ima veliko večjo vrednost kot samo pasivno dojetanje. Pravilno vodeni amaterizem opravlja neprecenljive estetske, etične, patriotske in splošne vzgojne naloge. Amaterizem je najmočnejša oblika ohranitve narodnega bogastva in pesmi. Amaterski zbori so nepogrešljiv del vseh vrst prireditev, proslav, manifestacij, spominskih srečanj, komehoracij, odkritij in raznoraznih zborov državljanov. Delo v amaterskih zborih ali godbah je najširša oblika glasbene vzgoje tako za izvajalce kot tudi za poslušalce, je vzgoja koncertnega občinstva in je naša, prav naša posebnost, ki smo jo že nešteto krat in z največjimi uspehi pokazali tudi v mednarodnih koncertnih arenah.

Če je to tako in ker raziskave potrjujejo, da je tako, potem je treba v bistvu spremeniti mnenje o amaterizmu in ga začeti vrednotiti popolnoma drugače, to je, kot izredno pomemben družbenopolitični dejavnik, ki ga je treba podpirati, razvijati, negovati in tudi prav ceniti.

Tudi profesionalizem je potreben, toda profesionalizem se da kupiti in najeti. Ker pa je amaterizem najširša oblika kulturne razvitosti naroda, ga je treba prenesto gojiti in izpopolnjevati.

Iz tega sledi, da je Pevski tabor v Šentvidu na najdragocenejši poti k uresničevanju teh ciljev.

Potreben nam je vsak pevski zbor, tudi majhen in najmanjši, tudi vaški in kmečki in tak načrt uresničuje Pevski tabor v Šentvidu.

Naš pevski tabor naj postane trdnjava za ohranitev narodne pesmi, ki jo tako neodgovorno uničuje uvožena ter naši družbi in miselnosti tuja glasbena navlaka. Pevski tabor naj posreduje medsebojna spoznavanja zborov, naj pripomore k medsebojnemu gostovanju in prirejanju izmenjalnih in skupnih koncertov in naj spodbudi nove pevske tabore širom po Sloveniji.

S to mislijo, s takim načrtom se vrnimo, pevci in pevke, na svoje domove. Združimo se še tesneje v svojem zboru, povabimo nove pevce, združujmo se z drugimi zbori ter si prizadevajmo zato, da bo naše petje tudi tehnično popolnejše. Le tako bomo vrnili naši pesmi nekdanji sloves in dvignili pevsko kulturo našega naroda.

S takim sklepom vas pozdravljam vse pevke in pevce, ki ste se iz vseh strani Slovenije ter z Goriškega, Koroškega in Porabja udeležili današnjega zgodovinskega Pevskega tabora v Šentvidu, v imenu zborov pa čestitam od-

boru kulturnega tedna v Šentvidu za zamisel in se zahvaljujem, da je zborom ustvaril možnost nastopanja in medsebojnega spoznanja.

Naj se ta plemenita zamisel razširja in pogloblja v korist slovenske pevске kulture!

Pozdravljeni!

Govor dr. Antona Dolenca

O dr. Marku Gerbcu

Ta večer smo posvetili spominu in delu moža, ki se je rodil pred več kot 300 leti na tem mestu. Moža občudujemo zaradi njegovega dela, njegove misli in njegovega življenja. Prišel je kot večina slovenskih duhovnih veljakov s podeželja in se prikopal v Ljubljani, na Dunaju, v Padovi in Bologni do širokega obzorja in znanja. Nadarjenost duha, topline srca in vztrajnost so mu pripomogli, da se je povzpел prav do vrhov takratne evropske medicinske misli in ji tudi sam prispeval dosežek svojega ustvarjalnega dela. Kljub znanju in talentom je ostal med svojimi ljudmi, pa čeprav bi bilo življenje v tujini slavniješe, uspešnejše, bolj donosno, pa tudi lažje. Pregloboke so bile korenine v rodni zemlji, ki mu je dajala moči in hraniva za strmo rast. To je odlika ki je za nas pomembnejša kot vse drugo, kar vemo in kar še bomo zvedeli o njem. Kajti skušnje nas opominjajo, da je pogoj narodnega obstoja zvestoba zemlji, ki te rodi, in ljubezen besedi matere, ki te teši in spodbuja. Zaradi take zvestobe smo navkljub vetrovitemu ozemlju ohranili gredo žlahtnih rož kulture, toplino domačije in pesem lastne govornice. Njim, ki so kljubovali vabam velikega sveta in opoju bele cesarske ceste, se moramo zahvaliti, da se nam je nocoj oko orosilo ob slovenski pesmi, ki dramatično v nas spominja dedov, ki so močevali v senci dehtečih lip. Med takšne s ponosom štejemo tudi dr. Marka Gerbca in danes je čas, da se ob izrečeni in kasni zahvali zdrami tudi naša vest in zavest.

Zdravništvo te dežele, ki je dalo vrsto pomembnih mislecev, skladateljev, pesnikov in pisateljev, je upravičeno ponosno na dr. Marka Gerbca, ki je v svoji osebi združeval odlike, za katere si tudi danes prizadevamo: globok humanizem, visoko strokovnost, predanost znanosti, stanovsko zavest in etično trdnost. S svojim delom in življenjem je ustvaril vrednote, ki so nujne, da v urah preizkušenj in iskanj, s katerimi se zdravnik pogosto srečuje na svojem odgovornem in občutljivem delovnem mestu, ne zdvomi o svojem poslanstvu in sočloveku. Prav ustvarjanje vrednot je osnova za razvoj človeške družbe, za razvoj kultur in nacionalnih skupnosti.

Slovenci smo daleč od matične dežele v pokrajinah med Alpami in Jadransko stisnjeni med zidje romanske in germanske civilizacije in kulture ne samo vztrajali, ampak tudi ohranili svojo samobitnost, vsem biološkim zakonitostim navkljub. Ni nas moglo izkoreniniti pokristjanjevanje Karantanije, surovost srednjega veka in fevdalni bič, ne boj Vitovca in ropanje Turčije

niti pogoltna Amerika. Niso nas uklonile pruske koračnice niti Besarabija, Judenburg in Doberdob niti genocidni pogromi in prekrščevalstvo pretekle vojne.

Ker smo Slovenci majhen narod, moramo zavestno hraniti izvor naravnih moči in življenjskih sokov. Ti izvori so med ljudmi, ki žive z naravo, ji prisluškujejo, se bore z njo in ji služijo. Do sedaj smo se ohranili zaradi trdoživosti kmetištva in osveščenosti izbranih intelektualcev. Takšno vez moramo hraniti tudi v prihodnosti, če hočemo, da bodo naši otroci ohranili slovensko pesem in besedo. Tisti del, ki živi odtrgano od zemlje in so mu tuji zakladi duha in jih vodi zakon koristi in zopet koristi, je neodporen in pripravljen kloniti sleherni obliki pritiska. Vedno več je takšnih, ki bodo voljni prodajati dom za skledo tujčeve leče.

Pomembno je obujati preteklost, zlasti med Slovenci, ki tako radi dvomimo sami o sebi in iščemo svoje potrdilo le v prihodnosti. Naporno in tvegano je hoditi v življenje brez spominov, ki bodrijo, ko si utrujen, in obvezujejo, ko si malodušen. Preteklost nas osvešča, da se zavemo samoniklosti in nam brani, da bi se neustvarjalno priličili prihodnosti, kakršno nam ponuja veliki svet.

Če se ozremo v čas pred 300 leti, ko je protireformacija surovo utišala pa tudi preganjala izobraženstvo, ko je v naši deželi nazadovalo zdravstvo, ko je primanjkovalo zdravnikov, se zavemo, kako pomembna je bila ponovna rast domačega izobraženstva, posebej zdravništva, ki je postopoma prevzemalo delo tujih doseljencev, predvsem furlanskih. Kaj je v takem času pomenil široko evropsko razgledani humanist dr. Marko Gerbec, ki ga niti študij na tujem niti življenje uglednega ljubljanskega meščana nista spremenila, je več kot očitno. Tujina mu priznava, da je prvi opisal srčni blok, pozna ga po številnih delih, ki jih je objavil kot član dveh akademij, od katerih je eni bil soustanovitelj in celo predsednik. Pozna ga kot ostrega opazovalca in globokega misleca, kot odličnega diagnostika in socialno čutečega zdravnika, ki ni priznaval razlike med revežem in bogatašem — za oba je enako skrbel v bolezni. Iz njegovih spisov vidimo, da je opozarjal na škodljivi vpliv alkohola in zagovarjal zmernost in zdrav način življenja, da je priporočal zdravilno moč rogaške slatine, da je odločno zavračal moč urokov in da je svoje diagnoze preverjal z obdukcijo. Skoraj ne bi verjeli, da je v tistem času zagovarjal splav, če je šlo za življenje matere.

Kakor je živel za splošno dobro, tako je ukrepal tudi pred smrtjo: svojo bogato knjižnico je zapustil javnosti, visok denarni znesek pa za dve štipendiji, ki so jih podeljevali še v polpretekli dobi predvsem dijakom iz Šentvida, denarna podpora, ki je kot posojilo usahnilo v brezumju prve svetovne vojne.

Slovensko zdravniško društvo se je oddolžilo spomenu tega velikega moža s tem, da je ustanovilo priznanje, ki nosi njegovo ime, za zdravnike, ki so prispevali k rasti slovenske medicinske kulture ali k razvoju javnega zdravstva v naši deželi. Iskreno pa želimo, da bi v tej hiši v bodoče uredili spominsko sobo njemu, ki se prišteva med 40 najbolj odličnih slušateljev padovanske univerze, in da bi na tukajšnjem mladinskem zavodu za revma-

tične in srčne bolnike videli njegovo ime. Upamo, da nam bo uspelo v njegov spomin ponovno ustanoviti dve štipendiji za nadarjene dijake iz šentviškega okoliša.

Slovenski zdravniki so tudi v najtežji preizkušnji narodne zgodovine našli svoje mesto med svojim narodom; tudi v prihodnosti bodo odločali tako, kot narekujejo nadosebne koristi celote. Zato so in bodo pripravljene dvigniti glas proti vsakomur in proti vsem, kar ogroža zdravje duha in telesa in kar reže v korenine narodne samobitnosti. Zavedamo se, da je učinkovito zdravstveno varstvo pogoj fizičnemu obstoju naroda in zato bomo tudi v bodoče terjali, vztrajali in se žrtvovali, da se zdravstvu prizna tisto mesto, ki mu po pomembnosti gre.

Zato smo hvaležni, da lahko tako slovesno in množično obujamo spomin na našega velikega predhodnika. V poslanstvu, ki ni in nikoli ne bo končano, nam je plemeniti lik dr. Marka Gerbca v veliko pomoč. Pomembno je, da slavimo spomin zdravnika v okviru kulturnega tedna, saj je pojem kulture nedeljiv in seže na raznolike človeške dejavnosti, ki jim je skupni imenovalec humanizem, ki plemeniti duha in srce. Zdravniki se dobro zavedamo, da je družba, ki ne pozna resnične kulture, gluha za trpljenje soljudi in krivična do tistih, ki poskušajo lajšati bolečine. Zato v imenu Slovenskega zdravniškega društva toplo pozdravljam prizadevanje vseh tistih, ki poskušajo med nami obuditi ljubezen do kulture, ki najde pot do ljudi in se hrani ob požrtvovalnosti in zavzetosti, ki ne išče plačila. Šentviški kulturni tedni so ohrabrujoč primer dramljenja prav tam, kjer se je slovenska kultura pričela. Kljub porazom, malodušju in nerazumevanju, s katerim se razumništvo v različnih obdobjih zgodovine srečuje, bo slovensko zdravništvo vztrajalo in delovalo za dobro slovenske zemlje in slovenskega naroda, iz katerega je izšlo in v katerega je pognalo korenine, ki jih ne more in ne sme pretrgati še taka preizkušnja. Skrbeli bomo, da bo slovenska medicina v strokovnem in organizacijskem pogledu zgledna, zdravništvo pa trdno v svojih etičnih in moralnih načelih, takšno, kot je bil slavjenec tega večera — dr. filozofije in medicine Marko Gerbec.

It is the duty of the physician to see that the patient receives the best possible medical care, and to do this he must be able to communicate with the patient in a way that the patient can understand.

The physician should be able to explain to the patient the nature of his illness, the purpose of the treatment, and the possible complications. He should also be able to answer the patient's questions and to give him the information that he needs to make a decision about his care.

It is the physician's duty to see that the patient receives the best possible medical care, and to do this he must be able to communicate with the patient in a way that the patient can understand. He should be able to explain to the patient the nature of his illness, the purpose of the treatment, and the possible complications.

The physician should be able to explain to the patient the nature of his illness, the purpose of the treatment, and the possible complications. He should also be able to answer the patient's questions and to give him the information that he needs to make a decision about his care.

It is the physician's duty to see that the patient receives the best possible medical care, and to do this he must be able to communicate with the patient in a way that the patient can understand. He should be able to explain to the patient the nature of his illness, the purpose of the treatment, and the possible complications.

The physician should be able to explain to the patient the nature of his illness, the purpose of the treatment, and the possible complications. He should also be able to answer the patient's questions and to give him the information that he needs to make a decision about his care.

It is the physician's duty to see that the patient receives the best possible medical care, and to do this he must be able to communicate with the patient in a way that the patient can understand. He should be able to explain to the patient the nature of his illness, the purpose of the treatment, and the possible complications.

POIMENOVANJE OSNOVNE ŠOLE PO LOUISU ADAMIČU IN OTVORITEV

Hilda Lučovnik

Zadnja vojna, ki je pustila skoraj povsod svoj pečat, tudi šolam ni prizanesla. Stanje šol v naši občini je bilo po drugi svetovni vojni porazno. Vse so imele med vojno povsem drug namen, samo zato, zakar so bile zgrajene, niso bile.

Razumljivo je, da je bila obnova šol v povojnem času ena od bistvenih nalog naše družbe, če je hotela nadoknaditi vrzel, ki jo je napravilo štiriletno pustošenje okupatorja na območju naše občine, saj po vojni ni bilo dovolj šol niti dovolj učnega kadra.

Načrtno delo in težnja, kako čim bolj in hitreje rešiti vprašanje vzgoje in izobraževanja v občini, je dalo zlasti v zadnjih letih vidne rezultate. V povojnem času so bile popravljene in obnovljene prenekaterere šole, prav tako pa je bilo zgrajenih že več novih šol v občini.

Med temi novimi šolami je tudi naša šola. Saj prejšnja stavba s štirimi učilnicami in pozneje dograjenimi še šestimi učilnicami, nikakor ni več zadostovala za pouk. Število učencev je stalno naraščalo. Pouk je iz ene izmene prerasel v troizmenski pouk, to pa s časom ne bi rodilo dobrih rezultatov, saj učenci ne bi dobili v zadostni meri tega, kar jim mora dati sodobna šola. Učitelji, kar nas je učilo na šoli v prvih povojnih letih, smo najbolj občutili, kako nujno je bilo dobiti nove učne prostore, ki bodo omogočali sodoben pouk v sodobno preurejenih svetlih učilnicah. Malo nas je vztrajalo, da smo dočakali ta srečni dan. Večina kolegic in kolegov si je izbralo boljša delovna mesta v Ljubljani in tako odšla.

Toda mi, ki smo ostali, smo ponosni na to, kar imamo danes, trud in prizadevanja niso bila zaman.

V šolski kroniki bosta kot svetla mejnika dva datuma iz letošnjega šolskega leta, in to 3. september in 22. oktober 1971.

3. september 1971 — spominski datum obletnice smrti našega rojaka, pisatelja »Louisa Adamiča« — njegovo ime ima sedaj naša šola. S tem se je uresničila še ena naših skritih želja, saj smo že v letu 1954 želeli, da bi šola dobila ime.

S poimenovanjem osnovne šole Grosuplje po rojaku Louisu Adamiču smo postavili dostojen in trajen spomenik človeku — borcu za človekove pravice v času NOB, pa čeprav je živel v Ameriki. Vsemu svetu pa smo dokazali kako spoštujemo in cenimo njegovo delo.

22. oktober pa je dan slovesne otvoritve nove šole na Grosupljem. To je bila ena velikih slovesnosti v tednu pred občinskim praznikom. Učitelji in učenci, vsi smo imeli polne roke dela. Hoteli smo na kar najbolj slovesen način pozdraviti vse tiste, ki smo jih povabili na to slovesnost in si želeli, da bi z nami uživali v sreči, ob pogledu na novo, sodobno urejeno šolo, ki bo omogočila sodoben pouk v sodobno opremljenih učilnicah; ki bo dalo novega poleta športu v sodobno urejeni telovadnici in na zunanjem igrišču pred šolo; omogočila urejeno prehrano učencem v novo opremljeni šolski kuhinji. Še in še bi lahko naštevala pridobitve, ki bodo bistveno spremenile delovne pogoje in dale osnovo za res intenzivno delo na področju vzgoje in izobraževanja.

Zadnje dneve pred samo otvoritvijo je bilo dela dovolj. Pripravljalni odbor šole za pripravo programa poteka otvoritve je preverjal, kako potekajo priprave. Od ureditve prostorov, preselitve učil iz stare šole v novo pa do priprave majhne razstave izdelkov, vse je moralo biti urejeno.

Vabila so bila razposlana. Težko pričakovani dan se je vedno bolj bližal.

Vreme, ki je bilo že dalj časa muhasto, nam je bilo naklonjeno, celo sonce je posijalo in napravilo s svojo toploto prijetno vzdušje.

Nikdar si nisem mislila, da bo prav mene doletela ta čast, da bom smela pred novo šolo kot ravnateljica pozdraviti številne goste, ter se zahvaliti vsem, ki so kakorkoli pomagali, da imamo danes novo šolo. Pionirji, ki so bili pred šolo, so izročili šopke cvetja predsedniku IO RIS v Ljubljani — Ludviku Zajcu, predsedniku TIS Grosuplje tov. Ludviku Andoljšku — bivšemu ravnatelju osnovne šole Grosuplje, ki je tudi novo šolo odprl, predsednici republiške skupnosti otroškega varstva Mariji Ivkovič in pa seveda našemu predsedniku občine tov. Ivanu Ahlinu, ki je zastavil vse svoje sile, da je prišlo od ideje do realizacije — saj je to že tretja nova šola v zadnjih letih v naši občini.

Govor Ludvika Andoljška

Ko danes izročamo svojemu namenu novo osnovno šolo in otroški vrtec, se v imenu Temeljne izobraževalne skupnosti Grosuplje zahvaljujem vsem, ki so kakorkoli pomagali in sodelovali pri gradnji tega objekta.

Zahvala občinski skupščini Grosuplje in predsedniku tovarišu Ivanu Ahlinu za prizadevnost in skrb kakor tudi krajevni skupnosti in prebivalcem naselja Grosuplje za samoprispevek, s katerim je bila postavljena osnova za zbiranje finančnih sredstev in s tem začetek gradnje.

Splošno gradbeno podjetje Grosuplje na čelu z generalnim direktorjem tovarišem Alojzijem Nebcem je opravilo ogromno delo, ki je v določenem času zgradilo tako velik objekt. Pri tem pa ne moremo mimo zamisli projektivnega biroja tega podjetja, za načrt šole in vrtca; njegova nosilca sta bila ing. arhitekt France Knavs in ing. arhitekt Alenka Levart-Zorec. Oba sta pokazala preudaren čut za prostor in funkcionalnost objekta, ki je v ponos ne le kraju, temveč tudi podjetju in projektantom.

Prav tako zahvala tovarišu Anteju Završku, nadzornemu organu, tovarišu Ludviku Križmanu in Ivanu Hrenu, vodjema gradbišča in delavcem za prizadevnost in požrtvovalnost pri delu.

Pri izvajanju del so sodelovala med drugimi tudi domača podjetja:

Splošno mizarstvo Grosuplje
Kovinstroj Grosuplje in
Instalacije Grosuplje

Od zunanjih naj omenimo Slovenija-šport in HOJO iz Ljubljane.

Zahvaljujemo se tudi Republiški izobraževalni skupnosti in Republiški skupnosti otroškega varstva Ljubljana za sodelovanje in sofinanciranje.

Razveseljivo in spodbudno je dejstvo da je poleg zgrajenih učilnic, kabinetov in drugih prostorov, dograjena velika — sodobno opremljena telovadnica s pripadajočimi športnimi igrišči. S tem so dani vsi pogoji, da se poleg vzgojno-izobraževalnega procesa v bodoče bolje razvija ne samo šolska, temveč tudi množična telesna kultura, ki bo omogočila naši mladini in odraslim udejstvovanje na tem področju.

Vsemu pedagoškemu in vzgojnemu osebju želimo veliko uspeha pri delu v novih prostorih. Tebi, mladina, pa polagamo na srce, vedno se ponavljajoče reklo in željo: učiti se in zopet učiti — s tem se boste najbolj oddolžili skrbi naše družbene skupnosti!

Pozdravni govor Hilde Lučovnikove

Spoštovani gostje dragi starši in vsi, ki ste se odzvali našemu povabilu, bodite mi iskreno pozdravljeni od vseh, ki bomo v tem novem lepem posloplju delali in ki jim bo to drugi dom. Zlasti mi je čast, da v naši sredi lahko pozdravim predsednika IO Republiške izobraževalne skupnosti in našega zveznega poslanca tovariša Ludvika Zajca, dalje predsednika republiške skupnosti otroškega varstva tov. Marijo Ivkovič, našega predsednika Temeljne izobraževalne skupnosti in prejšnjega ravnatelja šole tov. Ludvika Andolška, in našega predsednika skupščine občine Grosuplje tov. Ivana Ahlina.

Ponosni smo, da smo Vas povabili danes medse, ko z zadovoljstvom gledamo rezultate skupnih naporov, to je uresničitev ene izmed nalog dolgoročnega programa razvoja občine Grosuplje. Mislim, da danes ne bo nikomur več žal, da se je odločil za podpis samoprispevka za gradnjo tega šolskega posloplja. Grosuplje je z zgraditvijo tega posloplja ogromno pridobilo. Za vzgojitelje, ki bomo delali v tej lepi stavbi, je to uresničitev davne želje in težnje, in to še iz časov, ko je potekalo delo v posloplju, kakršnega je pustila druga svetovna vojna.

Grosuplje prerašča danes iz vasice, ki je štela nekoč 62 hiš in je imela šolo s 4 učilnicami, v naselje s številnimi novimi hišami in bloki ter z novo veliko šolo, v katero hodi danes 861 solskoobveznih otrok in bo imela v traktu, kjer bo otroškovarstvena ustanova, prostora za 150 predšolskih otrok. Poleg varstva in sodobnega pouka bo v novi šoli v sodobno urejeni kuhinji organi-

zirana tudi prehrana. Še nečesa ne smemo pozabiti, uresničitve težnje in davne želje vse naše mladine — pridobitve sodobno opremljene telovadnice in tega lepega športnega igrišča, ki je tu pred nami.

Cez teden dni bomo praznovali občinski praznik — 29. oktober, ki nas vse nehote spominja na težke čase nazaj, na tiste čase, ki so bili grenki in žalostni za nas, ki smo bili takrat mladi. Smo pa ponosni, da s svojim delom in prizadevanjem nudimo danes mladi generaciji to, za kar smo bili mi pri-krajšani. Vsako leto ob tem datumu s ponosom beležimo rezultate našega dela in pridobitve prizadevanj vseh občanov.

Naša šola na Grosupljem je bila poimenovana po našem rojaku Louisu Adamiču, pisatelju, ki je s svojim delom v tujini mnogo pomagal naši domo-vini takrat, ko je bila pomoči najbolj potrebna. To svojo skrb za stari kraj je plačal z življenjem, zato naj mu bo to poimenovanje šole dostojen spo-menik.

Tako mislim, da smo izpolnili eno od res pomembnih nalog — mladini smo zgradili novo sodobno urejeno in opremljeno šolo, s telovadnico in igriščem, za predšolsko mladino novo otroškovarstveno ustanovo, pokojnemu pisatelju s poimenovanjem postavili trajni spomenik, z vsem tem pa do-stojno počastili spominski dan 29. oktober — občinski praznik.

Po pozdravnem govoru ravnateljice šole, predsednika IO republiške iz-obraževalne skupnosti tov. Ludvika Zajca ter predsednika Temeljne izobra-ževalne skupnosti tov. Ludvika Andolška, ki je tudi otvoril šolo, je bil v avli šole kulturni program. Tu so tudi učenci šole pozdravili vse goste ter jim iz-rekli dobrodoščilo v novi šoli. Po programu je bil ogled šole.

Govori ob poimenovanju osnovne šole Grosuplje po Louisu Adamiču dne 3. septembra 1971

AHLIN IVAN:

Začenjam spominsko svečanost ob 20-letnici smrti ameriškega pisatelja, našega rojaka Louisa Adamiča.

Dovolite mi, da v imenu Slovenske izseljenske matice in občinske skup-ščine Grosuplje pozdravim vse navzoče. Posebno pozdravljam svojce Louisa Adamiča, javne in kulturne delavce, ameriške Slovence in vse tu navzoče.

O Louisu Adamiču je izrekel Oton Zupančič tole misel: »Velik pisatelj, sve-tovne mere, tak, ob kakršnih narod nanovo izmeri svoja bistvena vprašanja.«

Prav tako smo razmišljali tudi odborniki občinske skupščine Grosuplje na seji 30. junija 1971. leta, ko smo sprejeli sklep, da se Osnovna šola Gro-suplje poimenuje po Louisu Adamiču.

Dovolite mi, da ob današnji priliki predam ta sklep predstavniku Osnovne šole Grosuplje ravnateljici tov. Hildi Lučovnik.

LUCOVNIK HILDA:

Hvala lepa.

V veliko čast si štejemo, da bo odslej naša šola nosila ime po velikem rojaku Louisu Adamiču.

V imenu Slovenske izseljenske matice je govoril tovariš

DRAGO SELIGER:

Stojimo v lepi, moderni, novi šoli. Vanjo bo prihajalo danes in jutri na stotine mladih ljudi, da bi potešili žejo znanja o tisočerihih stvareh, ki nas obdajajo in za katere še neizkušena otroška glavica ne najde pravega odgovora na premnoge »zakaj«, ki se rojevajo v njih iz dneva v dan. Napis na novi, resnično moderni šoli bo govoril sedanjim in bodočim rodovom kot mimo-idočim popotnikom, da je ta kraj povezan z imenom velikega rojaka, Amerikanca in svetovljana Louisa Adamiča.

Poimenovanje osnovne šole v Grosupljem po Louisu Adamiču dne 3. sept. 1972

Odločitev skupščine občine Grosuplje, da nova šola nosi ime Louisa Adamiča, je izraz spoštovanja, hvaležnosti in zahvale človeku, ki je vse svoje življenje, svoje veliko srce in sijajen um posvetil boju za resnico in boljši svet in v tem boju pred 20 leti padel.

Čas in zgodovina bosta ocenila celovito vlogo Adamičeve književne, publicistične in mnogotere druge dejavnosti v ameriški družbi. Ze danes pa vemo o njegovem delu toliko, da nekaj besedi ob spominu nanj lahko prikaže le delček njegove bogate ustvarjalne osebnosti. Slovensko ljudstvo in še posebej slovensko izseljenstvo se bo vedno z vsem dolžnim spoštovanjem klanjalo

njegovemu spominu. Kako tudi ne? Čeprav je imel novo domovino Ameriko resnično rad z vsemi svetlimi in temnimi stranmi njenega življenja, so bile korenine, s katerimi je bil povezan z rodno zemljo in domovino, tako močne, da niso nikdar usahnile. Zato je posvečal del svoje najboljše misli in dela domačemu rodu v tujini in domovini. Bil je preprost, skromen človek. V novi domovini, kjer se je oblikoval narod narodov, je srečal na tisoče naših ljudi, ki so se v vsakodnevnem boju pehali za kruhom in srečo. Videl je, da so to pridni, dobri, delovni ljudje, pa vendarle plahi, nekam sramežljivi in v odnosu do drugih narodnosti, ki so se priseljevali v novi svet, večkrat zapostavljeni in tu in tam celo zaničevani. S svojo živo in pisano besedo jim je krepil samozavest n ponos na narodno poreklo, kar je bilo in je še danes osnovni pogoj za enakopravno sožitje med narodi v posameznih državnih tvorbah in v svetu sploh. Zato je vztrajno in neumorno pripovedoval Ameriki in svetu, kdo smo Slovenci in Jugoslovani in kakšen je naš delež v skupni zakladnici gmotne in duhovne kulture človeštva. Tako v njegovih delih beremo med drugim tudi tele misli:

»V zadnjih 40. letih smo mi naseljenci, posebno mi Jugoslovani, nakopali nič koliko premoga in rude in natopili večino jekla v ZDA. Večinoma smo bili navadni delavci in smo opravili nekaj najvažnejšega dela v Ameriki, kajti premog, ruda in jeklo so najvažnejši industrijski predmeti Amerike.« In dalje: »Mnogo naše naseljske energije je zamrznjene v sedanji veličini Amerike, v visokih poslopih New Yorka, v mostovih in železnicah po vsej Ameriki, skoraj v vsem, kar je važnega v njeni materialni opremi. Drobná nevidna nitka naše slovenske energije se vije v vsaki tračnici ameriškega železniškega omrežja. Prispevali smo morda več kot katerakoli druga skupina, domača ali priseljena, k izgradnji dežele. V Ameriki smo bili vedno graditelji. K ameriški veličini smo pripomogli ne samo z našimi žulji, temveč tudi z možgani. Naša genija Nikola Tesla in Mihajlo Pupin sta Jugoslovana. Njune znanjbe so nedvomno najbolj važni faktorji v modernem življenju Združenih držav.«

Se in še bi lahko nizali take in podobne misli, ugotovitve, ocene, pojasnjevanja in dokazovanja, ki nam povedo, kako živo in prizadeto je bil pokojni Adamič povezan s svojim rodom in kako strastno je zastavljal svojo besedo in pero za njegovo polno uveljavitev. To njegovo delo je široko odmevalo v ameriški javnosti in dajalo moči in poguma našim rojakom, da so ohranjali in ohranjajo ter razvijajo del svoje narodne bitnosti, čeravno sta jih čas in razmere zanesle daleč od domovine.

Kdorkoli bo kadarkoli pisal ali govoril o delu velikega pokojnika, ne bo mogel prezreti njegove velike vloge v narodnoosvobodilni vojni. Bolj kot kdajkoli v življenju je začutil, da je kot vpliven ameriški pisatelj dolžan storiti vse, kar je v njegovih močeh, da pomaga svojemu in jugoslovanskim narodom, ki so bili neenak krvavi boj za obstoj in osvoboditev. Z bolečino v srcu je spoznal, da svet tega boja noče priznati. Da je bila resnica o našem boju zavita v meglo reakcionarnih špekulacij in da so to vzdušje ustvarile nazadnjaške sile, ki jih je dodobra spoznal v svojem prvem bivanju v Jugoslaviji leta 1932. Z njemu lastnim žarom se je vključil med borce, ki so vodili

pravo partizansko bojevanje za materialno in moralno-politično pomoč borečemu se ljudstvu v domovini. Že leta 1942 so ga slovenski izseljenci izvolili za častnega predsednika Slovensko-ameriškega narodnega sveta v Clevelandu in 1943 za predsednika Združenega odbora južnoslovanskih Američanov, ki so ga ustanovili jugoslovanski izseljenci v Pitzboldu. Njegovi prijatelji in sodelavci vedo povedati, da je bil v tem času delovni dan Adamiča 20 in več ur in tega dela, ki ga ni mogoče opisati z nekaj besedami, je rodilo bogate sadove. Resnica o našem boju in žrtvah je vztrajno in nezadržno prodirala v ameriško javnost, v njene uradne kroge in v svet tudi zaradi dela, ki so ga opravile te organizacije. Tako so postale napredne organizacije naših izseljencev v svetu, zlasti v ZDA, sicer svojevrsten sestavni del naše NOB, ki mu naše zgodovino pisje še veliko dolguje.

V letošnjem jubilejnem letu Slovenske izseljenske matice smo sprejeli v domovini na tisoče naših izseljencev iz Adamičeve nove domovine. Med njimi je bilo mnogo Louisovih znancev, prijateljev in sodelavcev. Vse več pa je bilo tudi sinov in vnukov naših izseljencev. Mnogi med njimi ne govorijo jezika svojih očetov in dedov, znajo pa prepevati in igrati našo narodno pesem in v svoji domovini kot pri nas s ponosom povedo »I am Slovenian«.

Iz leta v leto se vse bolj potrjujejo besede, ki jih je ob smrti Louisa Adamiča napisal njegov prijatelj in sodelavec pokojni Mirko Kuhelj, ko je med drugim zapisal: »Mali slovenski narod v Ameriki je usoda raztresla po vseh kotih te prostrane dežele, kjer se bori že nad pol stoletja, da ohrani in obvaruje vsaj nekaj svoje bitnosti.« Adamič je opogumil ne samo tiste, ki so že pričeli omahovati, temveč tudi mnogo naše tukaj rojene mladine, da se je pričela zanimati za hišo svojega očeta, za slovensko zgodovino, slovensko pesem in slovenski jezik. Adamič je Slovence predstavil Ameriki in ponosno povedal: »Veseli me, da sem po rodu Slovenec, Jugoslovčan.« Kdor je bral njegova dela ali vsaj slišal o njih, je pričel misliti o svoji mladosti, o rojstnem kraju, o mnogih razočaranjih tam in tu in se pričel zavedati, da ni več Avstrijec ali Krajnar ali Nemeč, da je slovenskega pokolenja in da je na svetu res dežela, ki je slovenska in jo je svet le končno spoznal. Mnogi je postal ponosen na Adamiča zaradi svoje lastne naprednosti in zanosa, ki ga je naš veliki slovenski izseljenec v Ameriki zbudil v njegovem srcu. Ta njegova za sluga ne bo pozabljena, dokler se bodo brala njegova dela.

Zato naše misli in izraze hvaležnosti ob obletnici smrti Louisa Adamiča povezujejo z izrazi hvaležnosti vsem tisočem Slovincem v Ameriki in drugih deželah, ki so s svojim delom pomagali k ugledu in napredku naše domovine.

BENO ZUPANČIČ:

Nova šola, ki ste si jo postavili in jo krstili po rojaku Louisu Adamiču, ameriškem pisatelju slovenskega rodu, kot ponavadi pravimo, je tako dobila ime po znamenitem človeku in aktivistu, ki se je v treh usodnih obdobjih novejšje slovenske in jugoslovanske zgodovine odločno zavzel za našo deželo in za svoje rojake.

Ko pravim aktivistu, pravim to namerno, zakaj beseda je o pisatelju, ki si je zavestno prizadeval, da bi bila sleherna njegova beseda tudi dejanje. Pri njem sta živela literatura in politika v najširšem smislu besede pod isto streho, bili sta eno in isto v spopadih z usodnimi vprašanji razburkanega časa.

Prav bo, če te svoje trditve čisto kratko utemeljim, vsaj za tiste, ki poznamo Adamiča samo iz knjig in pripovedovanj. Utemeljiti jih gre tudi zato, ker bržkone ni potrebno, da bi tukaj in danes ponavljali njegove življenjepisne podatke, znane beročemu občinstvu in objavljene tako v njegovih kot v drugih knjigah in v naših zgodovinskih in literarnih priročnikih.

Najpoprej se mi zdi potrebno poudariti, da je bil Louis Adamič ameriški pisatelj. Kot človek, pisatelj in javni delavec je bil odličen predstavnik Amerike, njenih Združenih držav, še boljše — ameriške družbe, njenih svobodoljubnih in naprednih sil. Bil je, in to je tudi hotel, predstavnik vsega tistega, kar je bilo in je v tej deželi velikega, širokosrčnega, svetovljanskega, svobodnega, vsega tistega, kar je prevzemalo tudi tisoče Slovencev, ki so prihajali tja s trebihom za kruhom. Adamič je bil predstavnik te in take Amerike, bil je človek, ki je o svoji novi domovini mislil z ljubeznijo intelektualca, si zanj prizadeval, se boril za njeno boljšo podobo, verujoč kot človek socialističnih prepričanj v prerojenje ameriške družbe tudi s pomočjo svežih sil, ki so pritekale vanjo s priseljenci z vsega sveta. Skratka, bil je moderen, napreden, dejaven Američan, borec za vse tisto, za kar se mu je zdelo, da je vrednega doma in drugod.

Za nas Slovence je bil seveda s svojo literaturo in publicistiko, s svojimi pogledi na človeka in na svet, s svojo človeško in družbeno postavo tak, da nas je nemalokrat spravil v zadrego. Med drugim zato, ker smo v njem srečevali rojaka iz »velikega sveta«, iz katerega se nam je dostikrat lahko samo nasmehnili; zato ker je bil zunaj tradicionalnih slovanskih predstav o pisatelju in pisateljstvu; in končno zato, ker ga je stara domovina, takšna kakršna je pač bila, silovito prevzela in ker mu je pomagala, da si je samo še razširil pisateljski prostor v svoji veliki Ameriki in ravno s knjigo o vrnitvi v domovino doživel svoj največji knjižni uspeh.

Blatenski deček, ki se je temeljito poameričanil in se povzpел med napredne ameriške intelektualce svojega časa, je kot že rečeno, trikrat usodno posegel v naše politične in kulturne razmere. Moramo priznati, da je to storil vsakokrat na svoj adamičevski način, vsakokrat tako, da nam je njegova pomoč zalegla.

Prvič je to bilo takrat, ko je po 19 letih prvikrat obiskal rodno Blato, končal pa svoj obisk v Jugoslaviji tako, da je Ameriki z dvema publikacijama predstavil svojo ožjo in širšo staro domovino, med drugim njeno mračno, politično stvarnost v letih monarhofašistične diktature in unitarističnega zaničevanja slovenstva.

Drugič je bil to čas fašistične okupacije, svetovne vojne in našega osvobodilnega boja, ko je bila njegova in njegovih tovarišev pomoč edinstvena. Z odločno besedo, ki jo je založil za naše osvobodilno slovensko in jugoslovanško stvar, je Louis Adamič storil dejanje velikega moža.

In tretjič je to bilo v času prvih povojnih iskanj in velikega spopada s stalinsko nevarnostjo. Njegova pomoč je prišla v času, ko smo bili zapuščeni, dobesedno zapuščeni in sami.

Pri tem gre poudariti, da je šlo vsako pot za nacionalno in socialno prostost, za enakopravnost slovenskega naroda v družbi jugoslovanskih narodov v družbi narodov sploh. Šlo je, kot dobro vemo, za prosto izbiro svoje lastne prihodnosti.

Vse to, kar sem naštel, samo pomeni, da je šlo vsakokrat, ko se je Adamič odločil glasno spregovoriti o svoji rodni deželi, za bistvena, usodna vprašanja ljudi in narodov, v našem primeru slovenskega naroda, naroda njegovih staršev in prednikov.

In tako se je zgodilo, da ga je usoda kot človeka in pisatelja mnogo tesneje povezala s staro domovino, kot je pričakoval in kot je mogel pričakovati. S svojo usodo, s svojim bojem za prostost, za svojo socialno in nacionalno prostost, za svoj prostor pod soncem, se je medtem tudi njegova stara domovina povzpela na oder svetovnega dogajanja.

Mirno lahko rečemo, da se je to zgodilo tudi z izdatno Adamičevo pomočjo. Zato smo ga zapisali v zlato knjigo znamenitih mož, ki jih je rodila naša zemlja. Zato ste mu ožji rojaki ob 20-letnici smrti tudi s to šolo postavili trajen spomenik.

Dragi mladi tovariši, kadar pravimo šola, ne mislimo toliko na zidove in na stavbe, kolikor na ljudi, na učitelje, na učence, na vse tiste, ki kot starši ali javni delavci skrbijo zanjo. Mislimo na vse tisto, kar naj bi s pomočjo znanja in kulture postalo stalni sestavni del našega življenja in duha. Zato naj bi bil tudi spomenik, tale spomenik Adamiču, postavljen predvsem v vas, v vaših srcih in razumu, v vašem znanju in spoznanju, v vašem domoljubju in vaši današnji in jutrišnji sposobnosti dojemati ves svet in ostati zvest tistim, ki jim pravimo starši in domovina. Čas, v katerem vam to govorimo, še ni čas, ko bi bila pri nas ali kjerkoli na svetu postavljena ad acta velika vprašanja,* s katerimi smo se spopadali skupaj — naša dežela in Louis Adamič, še ni čas, ko bi nam bila odvečna ljubezen do ožje in širše domovine, do njene prostosti, do njenega prostora v družbi drugih narodov in držav, kar pomeni, da nam še dolgo ne bo odvečna zavzetost za narodno enakopravnost in socialno pravičnost.

Pomislite na to, ko boste prebirali tudi Adamičeve knjige kot svojevrstno pričevanje iz svoje lastne, politične in kulturne zgodovine, in prispevajte svoj delež k skupnim prizadevanjem, da bi se sleherni naš človek počutil doma zares čimbolj doma, če pa se je že napotil v svet, da bi mu zavoljo domačije ne bilo potrebno zardevati.

SPOMINI NA LOUISA ADAMIČA

OB OTVORITVI PO SLOVENSKEM AMERIŠKEM PISATELJU IMENOVANE
NOVE OSNOVNE SOLE V GROSUPLJEM DNE 3. SEPTEMBRA 1971.

Vatroslav Grill

Rad in z veseljem sem sprejel vabilo, da ob tej priložnosti spregovorim nekaj besed o Louisu Adamiču, kakor sem ga poznal kot slovenskega človeka in ameriškega pisatelja.

Nekako sredi dvajsetih let ali malo prej, bil sem takrat urednik clevelandskega slovenskega dnevnika *Enakopravnost*, sem opazil v bostonski mesečni reviji *The Living Age*, katere specialnost je bila sodobna svetovna književnost, prevode nekaterih krajših tekstov iz del Ivana Cankarja in Franca Ksaverja Meška. Prevajalčevo ime ni bilo navedeno. Kdo naj bi to bil?

Da gre za neko novo osebnost med našimi ljudmi v Ameriki, je postalo kmalu jasno. V takratni avantgardni mesečni reviji *The American Mercury* je bil objavljen v lahko satiričnem tonu pisan sestavek pod naslovom *Bo-hunks*. Kot avtor je bil podpisan Louis Adamic. Pomembnost tega za ameriške Slovence nenavadnega dogodka mi ni ušla, saj ni bil urednik *American Mercuryja* nihče drugi kot Henry Louis Mencken, prej sourednik z Jeanom Nathanom elitne revije *The Smart Set*, eden od vodilnih kritičnih duhov tistega obdobja v ameriškem literarnem svetu, in eksponent takih imen kot so Theodore Dreiser, Sinclair Lewis, F. Scott Fitzgerald in drugi, nova imena z novim pogledom na ameriško družbo. O tem sem komentiral v uvodnem članku v *Enakopravnosti* in drznil napoved, da bomo od Louisa Adamiča in o Louisu Adamiču še slišali. Drugi clevelandski slovenski časopis, katoliško orientirana *Ameriška Domovina*, je reagiral kot je bilo pričakovati, s psovkami in votlim natolcevanjem. Ta neznanec, ta Louis Adamič dela sramoto vsem Slovencem v Ameriki. Drugi slovenski časopisi, *Prosveta* in *Proletarec* v Chicagu in *Glas Naroda* v New Yorku, so modro in previdno — molčali.

Adamič, očitno pozoren na odmev, ki bi ga njegov sestavek v *American Mercury*: utegnil izzvati med slovenskimi publikacijami v Ameriki, mi je pisal pismo, v katerem se mi je zahvalil za razumevanje. Čez glavo v delu (skoraj neverjetno, a resnično: *Enakopravnost* ni nikdar zmogla več kot enega urednika, ki je bil vrh tega deklica za vse potrebe in zahteve) mu nisem utegnil niti odgovoriti. Povedal sem svoje misli v tisku, to naj bo dovolj.

Sledil je Adamičev prevod Cankarjevega Hlapca Jerneja pod naslovom *Yerney's Justice*, v založbi *Vanguard Press*. Njegova prva knjiga, *Dynamite*:

Story of Class Violence in America, je bila sprejeta z ugodnimi ocenami, a v širše kroge čitateljstva ni prodrila. Nekatere višje šole, colleges, so jo rabile kot tekst v sociologiji. Založba *Viking* je posredovala drugo izdajo knjige, potem ko je Louis Adamič postalo znano, splošno sprejeto literarno ime.

Adamičevo prihodnje delo, *Laughing in the Jungle*, z avtorjevim nasmejanim obrazom na ovoju, je izšlo v založbi *Harper's* in bilo odločilne važnosti za njegovo kariero. V njem je Adamič pravzaprav našel svoj pisateljski forte — kot bister opazovalec, ki prodre lupino vsakdanjosti in pod njo odkrije stvari, ki so večini ljudi nevidne ali jih komaj slutijo in je torej pisateljev prodor prijetno presenečenje. S to knjigo je Adamič prestopil mejo reportaže in trdno stopil na tla resnične književnosti, našel svoj stil in se uveljavil kot mojster angleške dikcije. *Laughing in the Jungle* je doživela laskave ocene in mu dala nagrado *Guggenheimove* ustanove, katere posebnost je tale: za leto dni krije stroške preživljanja, ne glede, kako nagrajenec to dobo uporabi, kje jo preživi in bodisi da v tem času kaj ustvari ali ne.

Adamič se je odločil za potovanje z ženo Stello v Evropi, in mimogrede naj bi se ustavil v Sloveniji in obiskal svojce. Zgodilo pa se je, kakor vemo, da ga je njegova rodna zemlja vsega tako zajela, da ni mogel dalje. Ostal je v Sloveniji, prepotoval Jugoslavijo, in svoje vtise podal na svoj karakteristični način v veliki knjigi *The Native's Return*. Zanimivo in omembe vredno je, da v *The Native's Return* govori Adamič dosledno o »Carniolu«, t. j. Kranjski kot o deželi svojega rojstva, kar je seveda politično-geografsko pravilno, a dvomim, da je bil to razlog, zakaj je rabil to besedo. Gre tu, zdi se mi, za Adamiča-fabulista, pripovedovalca zgodb, čigar tenki posluš mu je povedal, da *Carniola* nosi s seboj v angleščini prizvok, ki ga recimo Slovenija nima. Vse kar je v soglasju s tonom prvega dela knjige, s čisto liriko, ko govori o svoji zemlji, svojem domu in o svojih ljudeh. Ni naključje, da je bil ravno ta del, vrnitev v »Carniolo«, in srečanje z materjo in drugimi člani njegove družine predhodno objavljen na vodilnem mestu v *Harper's Magazine*. Se preden je knjiga izšla, jo je *Book-of-the-Month Club* z žirijo prvakov v ameriškem kulturnem svetu izbral kot svojo mesečno publikacijo, jamstvo za njen moralni in gmotni uspeh. Obširne ocene so ji posvetili knjižni kritiki tako v dnevnem kot revialnem tisku, od *New York Timesa* in njegovega literarnega tednika *Book Review* dalje. Sprejem, ki ga je doživela *The Native's Return* je bil resnično izjemen. Postala je literarna »senzacija« in *best seller*. Dobila je vstop v masno publiko, in celo važneje: brali so jo ljudje, ki štejejo, ki ustvarjajo in je od njih odvisno javno mnenje. To je bila propaganda za Jugoslavijo in njeno ljudstvo v osnovnem, najboljšem pomenu te besede. Adamič je razpodil meglo o Jugoslaviji v ameriški miselnosti in jo predstavil jasno, določno in simpatično, ji prvi dal avtentičnost in nezgrešljivo identiteto.

Adamič mi je poslal *The Native's Return* v stolpcnem krtačnem odtisu, ki sem ga prebral v eni sapi, ko pa je bila knjiga natisnjena, sem prejel predpublikacijsko kopijo, kjer je na prvi notranji strani Adamič nad svojim podpisom zapisal: »Dear Vatro Grill: Here it is!« Na dan publikacije sem objavil poročilo na prvi strani *Enakopravnosti* pod 7-kolonsko glavo. Še danes

sem prepričan, da je bil to najpomembnejši dogodek v zgodovini ameriških Slovencev oziroma Jugoslovanov in zelo važen dan za Jugoslavijo kot državo in kot ljudstvo. Kot mi je povedal Adamič, se je takratni jugoslovanski poslanik Konstantin Fotić v Washingtonu izrazil, da kaj bolj imenitnega si za Jugoslavijo ni moč predstavljati, in dostavil: »Ko bi le ne bil napisal poglavja o kralju Aleksandru!«

Socialistična *Prosveta*, dnevnik in glasilo Slovenske narodne podporne jednote, je izid *The Native's Return* omenila s par vrstami med domačim drobižem. *Glas naroda* je molčal.

V zvezi s predavalno turo, na katero ga je poslala založniška firma, je prišel Adamič v Cleveland in tako sva se prvič srečala, v njegovi sobi v hotelu Hollendan, kjer sva se pozneje ponovno srečavala in razgovarjala. Primerjaje najino ozadje, sva odkrila, da sva iste starosti, da sva v šolskem letu 1912—1913 bila oba v isti šoli — na nekdanji II. državni gimnaziji na Poljanski cesti v Ljubljani — v istem nadstropju v razredih z vhodom na nasprotnem koncu istega koridorja, in da sva oba istega leta prispela v ZDA. Adamič je najino srečanje pozneje opisal v *My America*, v knjigi malodane enciklopedičnega obsega, ki prikazuje, kako široke in raznolične so bile njegove vezi in kako globoka je bila njegova zakoreninjenost v ameriškem bitju in žitju.

Aranžiral sem, da je predaval tudi med Slovenci. Avditorij S. N. Doma v Clevelandu je bil tisti večer zaseden do zadnjega kotička. *Ameriška Domovina* se je zopet na široko razpisala, med drugim imenovala Adamiča »izkoreninjenca« in »odkrila«, da *The Native's Return* ni napisal Adamič, temveč njegova žena Stella. Zanimiv komentar k tej absurdnosti je, da je bila na pobudo moje žene na mojem domu ustanovljena v tej zvezi organizacija *Progressivne Slovenke Amerike*, katerih delo za pomoč Jugoslaviji v povojni dobi je bilo veliko in je dobro znano. Osnutek prvih pravil je sestavil Erazem Gorše, jaz sem jih izpopolnil in prevedel v angleščino. *Progressivne Slovenke* so tudi prispevale levji delež k vsoti, s katero je bila odkupljena Adamičeva literarna zapuščina in izročena knjižnici univerze Yale. Malo pred svojim odhodom iz Amerike sem odkril, da je katalogiranje zapuščine v polnem razmahu, oziroma da je verjetno že končano, ko sem bral biografijo ameriškega pesnika Robinsona Jeffersa, ki ga je Adamič v družbi svojega prijatelja Carryja McWilliamsa intervjujal na njegovem domu v Carmel-by-the-Sea v Californiji in intervju pozneje objavil v *My America*.

Ob najinem prvem srečanju sem povabil Adamiča in je bil tudi na mojem domu. Ko smo se pogovarjali, se je v gornjem nadstropju zbudil iz popoldanskega spanca naš mlajši sinček Ray, izredno živ in dobrodušen otrok, ki je bil ravno dobro shodil, se kot kepa primitivne radosti iskrecih oči in vriskajoč spuščal po stopnicah, na poti navzdol zgubil plenico, in kot popoln nagec pritekkel v sobo med nas. Adamič se je v prizoru silno zabaval. Sproščen in na ves glas se smejoč, se je usedel k otroku na tla in se igral z njim.

Za božično izdajo *Enakopravnosti* tistega leta sem napisal sestavek pod naslovom »Ali je slovenstvo v Ameriki borbe vredno?« Adamiča in slikarja-samouka Gregorija Peruška (podpisoval se je kot Harvey Gregory Prusheck)

sem uporabil za ilustracijo in zaključil, da kulturne vrednote, ki jih njuno delo in vsako tako ali podobno delo predstavlja, ne bodo izginile, temveč živele bodo dalje kot del kompleksa v novi, porajajoči se civilizaciji Amerike. V lepem pismu, ki mi ga je pisal za Novo leto, mi je Adamič sporočil, da je sestavek poslal svojcem v domovino, ki da jim vladne oblasti zaradi njega delajo življenje neprijetno z vsakovrstnimi nadlegovanji. Ni bilo dolgo potem, ko je bila *Enakopravnost* v Jugoslaviji prepovedana.

(Parentetično, tako rekoč pod črto: Par tednov po nacistično-fašističnem vdoru v Jugoslavijo so clevelandski Slovenci pozabili na vse medsebojne politične, verske in druge razlike in sklicali protestni shod s kulturnim programom v eni izmed velikih dvoran v centru mesta. Program je vodil takratni jugoslovanski konzularni zastopnik, dentist dr. James Mally. Glavni govornik je bil jugoslovanski poslanik v Washingtonu Konstantin Fotić. Po shodu je prišel k meni informacijski in novinarski ataše na poslaništvu — bil je Slovenec, a njegovega imena se ne spominjam — in mi povedal: »Gospod Grill, uvoz *Enakopravnosti* v Jugoslavijo je zopet dovoljen!« Moj molk, mislim, je bil zgovoren.)

Zdelo se mi je, da bi bilo dobro, če bi Adamiča srečal in se spoznal z njim Frank J. Lausche, takratni mestni sodnik v Clevelandu, poznejši župan mesta, trikratni guverner države Ohio, in skozi 12 let zvezni senator iz države Ohio. Bil je bogato obdarjen s tem, kar se sodobno imenuje »charisma«. V mojih očeh je Lausche izgledal kot sv. Jurij na belem vrancu. In ne le v mojih očeh. Uspelo mu je prevarati celo tako bistrega opazovalca kot je bil pisatelj John Gunther, ki je Lauschetu v dobi, ko je bil prvič guverner države Ohio, v svoji znani knjigi *Inside America* posvetil celo poglavje. Lauschetove osebne vezi so bile predvsem z ljudmi okoli *Ameriške Domovine*, saj sta bili uredništvo in tiskarna časopisa v Lauschetovi hiši na St. Clair avenue. To me ni motilo.

Ko je torej Adamič prišel na svoj prihodnji obisk v Clevelandu, sem Lauscheta poklical telefonično na mestni sodnji in ga vprašal, mar bi ga interesiralo, spoznati se z Adamičem. Vsekakor, pristal je navdušeno. Popoldne istega dne je prihitel v recepcijo hotela Hollendan in šla sva skupaj v Adamičevo sobo. Kmalu sta bila zapletena v živahen pogovor, in Lausche je med drugim omenil poziv, ki ga je pred nekaj časa naslovil nanj clevelandski dnevnik *The Cleveland Press*, da naj najavi kandidaturo za župnana, in se je končno odločil proti temu. »Ne, ni mi žal,« je ponovil Lausche zopet in zopet, govoreč o svoji odločitvi. Ko je Lausche odšel, se je Adamič zasmel in rekel: »Veš kaj, Lauschetu je žal, da ni postal kandidat za župana. Sicer bi ne bil s tako vnemo zatrdjeval, da mu ni žal.«

Ustanovljena je bila organizacija *The Common Council for American Unity*, ki je slonela na osrednji Adamičevi zamisli, da naj Amerika ne bo »topilni kotel«, temveč mozaik kulturnih prispevkov vseh narodnosti, ki jo sestavljajo — Plymouth Rock in Ellis Island se morata srečati. V tej zvezi je bil v New Yorku v hotelu Astor tudi banket, na katerem sta bila kot častna gosta navzoča predsednikova žena Eleanore Roosevelt in generalni pravnik Združenih držav Biddle iz znane filadelfijske družine ameriških patricijev,

torej dvoje ljudi, ki sta v svojih osebah predstavljala tradicijo, ki jo v ameriški zgodovini predstavlja Plymouth Rock. Na ta banket je Adamič povabil tudi Lauscheta, ki se je vrnil iz New Yorka kot v omami. (»He was a ball on fire!« je dejal njegov tajnik.) Naslednje leto je najavil kandidaturo za župana in bil tudi izvoljen.

Na večer dneva volitev sem bil na Lauschetovem domu. Že zgodnja poročila z volišč so pokazala, da je Lausche z lahkoto porazil republikanec Blythina, ki je bil iz razlogov, o katerih ne gre tukaj razpravljati, izredno šibek kandidat. Oglasi se telefonski zvonec. Lausche stopi k telefonu in govori. Potem ko je obesil slušalko stopi k meni in pravi: »Veš, kdo me je klical? Louis Adamič iz Milforda, v New Jersey. Bil je malo zaskrbljen, mi je rekel, ker se je smatral nekam odgovornega za mojo kandidaturo.«

Lausche, kakor vemo, je obrnil hrbet vsemu, kar je predstavljal Adamič. S svojo izredno osebnostjo je znal očarati ljudi, jih pridobiti in rabiti, potem pa je pozabil, da živijo. Slovenci v Clevelandu so mu ostali lojalni do kraja, tik pred primarnimi volitvami, na katerih so ohijski demokrati končno obračunali z njim, so mu dali naziv »Man of the Year.« Sedaj prakticira pravo v Washingtonu.

Adamič je bil neumoren delavec. Njegov duh je snoval in ustvarjal 24 ur na dan. Zgodilo se je ponovno, ko sem bil pri njem v hotelski sobi, da je nenadoma prekinil pogovor, stopil k pisalnemu stolu ob postelji ali na postelji, tipkal pet, deset minut, potem pa sva govorila dalje. V treh svojih naslednjih knjigah je obdeloval problematiko narodnosti v Združenih državah, a po Monakovem ga je usoda njegovega lastnega naroda zajela vsega in popolnoma. Zlasti je bil zaskrbljen nad usodo vidnih kulturnih osebnosti, pisateljev in pesnikov v Sloveniji. Iz kopij pisem, ki mi jih je poslal, je razvidno, da se je o tem posvetoval z Edvardom Benešom, ki je po padcu Češkoslovaške nekaj časa bival v Ameriki, in z italijanskim antifašističnim književnikom Maksom Ascollijem.

V času španske civilne vojne je prišel k meni v uredništvo *Enakopravnosti* na Primorskem rojeni mlad Slovenec Joe Opara, ki mi je povedal, da je njegov mlajši brat Viktor v Španiji kot borec na republikanski strani padel v falangistično jetništvo in da obstoji nevarnost, da ga bodo španski fašisti ustrelili. Pisal sem o tem Adamiču in organizirali smo akcijski odbor, Adamič je bil predsednik, jaz tajnik, in mesto v odboru sta sprejela tudi Jack Raper (v Adamičevi knjigi *My America* imenovan *Wasp of Virtue*), popularni avtor kolone *Josh Wise* v dnevniku *The Cleveland Press*, in Richard »Dick« Peters, takratni knjižni kritik pri istem časopisu in pozneje glavni urednik največjega časopisa konzorcija Scripps-Howard, *The New York Telegram*. Obrnil sem se na State Department v Washingtonu, ta me je povezal z ameriškim poslaništvom v Madridu, ki je z odborom lojalno sodelovalo, poslaničkova žena je obiskala Viktorja Oparo v zaporu in mu prinesla oblačila in hrano. Po posredovanju poslaništva so falangisti Viktorja Oparo osvobodili in vrnil se je živ in zdrav v Cleveland k materi, bratu in drugim članom družine, ki je po prvi svetovni vojni pred fašisti pribežala v Ameriko.

Pripravil sem zanj preprost sprejem v spodnji dvorani S.N. Doma. Na sprejemu se je ne vem od kod pojavila skupinica clevelandskih stalinstov, ki v akciji za Viktorja Oparo ni bila nikdar vidna in še manj aktivna. Od članov odbora sem bil navzoč le jaz. Še danes se spominjam, kako zoprno mi je bilo, ko je ta skupinica začela po papigovsko vzklirati: »Yanks are not coming! Yanks are not coming!« To je bil čas krilatice Molotova, da »ideologija je stvar okusa«. Bil je vpliv Louisa Adamiča, ki je odločilno pripomogel, da je slučaj Viktorja Opare imel zaželeni, srečni zaključek.

Adamič je zelo dobro poznal Henryja Wallacea, ki je bil podpredsednik ZDA v prvi administraciji Franklina D. Roosevelta, ki je Adamiča v vojnem času imenoval za posebnega svetovalca v State Departmentu. A enako važne so bile krasne zveze, katere je imel med vodilnimi komentatorji v radiju, Raymond Gram Swing in drugi, ki so bili pred prihodom televizije v veliki meri oblikovalci javnega mnenja, od katerega zavisi konec konca tudi vlada. V kolikor se delovanja slovenskih odnosno jugoslovanskih skupin v Ameriki tiče, ga ni podcenjevati, ampak osnovno je to delovanje dalo Adamiču le forum, kulise in scenerijo za njegov veliki napor. Brez Adamiča bi bil ves njihov trud izplahnel v nič, kakor se je to zgodilo v času po prvi svetovni vojni, ko je odbor zveznega senata za zunanje zadeve dal zastopnikom Jugoslovanskega republičanskega združenja eno zaslišanje, potem pa njih izjave in zahteve enostavno pozabil.

Moje zveze z Adamičem v tem obdobju so bile bolj posredne kot neposredne. Vsi smo bili preobloženi z delom. Kot pravnik sem se zaposlil pri javnem tožilstvu v Clevelandu, a ostal de facto odgovorni urednik *Enakopravnosti*, ki se je nahajala v nenehnih krizah ene ali druge vrste, predvsem finančnih. Po sili razmer, ki so jih pomagali ustvariti moji »prijatelji« okrog *Ameriške Domovine* (vodilni od teh Frank Jaksich, siva eminenca in vodilni član organizacije katoliških lajkov *The Knights of Columbus* med clevelandskimi Slovenci) sem malo manj kot tri leta vodil uredništvo *Enakopravnosti* in tudi vršil službo pri javnem tožilstvu. Plačal sem zato z živčnim zlomom, ki me je dohitel leta 1958 in me za tri mesece poslal v bolnico.

V času, ko je bilo na tehtnici, kakšna bodi bodoča Jugoslavija, je Adamič napisal sijajno, odkrito propagandistično knjigo *My Native Land*. Napisal je tudi v nekaj dneh, ko je delal noč in dan brez počitka, *Guns for Tito*, za katero je major Huot, prvi ameriški oficir med jugoslovanskimi partizani, posodil le svoje skušnje in ime, in moral po tem nadčloveškem naporu iskati uteho in počitek v sanatoriju. Napisal je pomembno knjigo *Two-way Passage*, v kateri objektivni zgodovinar lahko odkrije zaplodek Marshallovega plana v poenostavljeni obliki. O *Two-way Passage* je Eleanore Roosevelt dvakrat zaporedoma komentirala v svoji časniški koloni *My Day*, in Adamiča in ženo Stello povabila v Belo hišo, ko je bil tam na obisku britanski premier Winston Churchill. Sledila je knjiga *Dinner in the White House*, ki je imela za Adamiča katastrofalne posledice zaradi Churchillove tožbe proti Adamiču in njegovemu založniku Harper Bros. Eleanor Roosevelt se je v svoji koloni opravičila pred Churchillom, kakor je to zahteval protokol, a k temu je značilno dostavila, da se zakoni o obrekovanju v Angliji razliku-

jejo od enakih zakonov v ZDA. (V Ameriki je dokaz resnice absolutna obramba v taki tožbi.) Kar je Adamič zapisal v *Dinner in the White House*, da je imenovani grški magnat svoj čas priskočil Churchill na pomoč, ko je stal pred finančnim polomom, je pred Adamičem zapisal ameriški publicist Drew Pearsum v svoji koloni, ki so jo objavili veliki ameriški dnevnik od Atlantika do Pacifika. Teh Churchill ni tožil — genialni britanski torijec je vedel bolje.

Spominjam se, da sem več let po smrti predsednika Roosevelta bral v *New York Times Sunday Book Review* obširno analizo in résumé o knjigah, ki so obravnavale Rooseveltovo delo in vlogo v času vojne. V skupem številu knjig, ki bodo zgodovinarjem bodočih dni služile v ocenjevanju Roosevelta, se je nahajala tudi *Dinner in the White House*.

V delu za novo Jugoslavijo se je Adamič izčrpal fizično in finančno. Ker je na Ameriko padla senca hladne vojne in anti-komunistične gonje senatorja Joe McCarthyja, se je znašel v težkem položaju. Včeraj hozana, danes križaj ga. Kdor je doživljal sivi teror, ki je ljudi pri živem telesu spreminjal v mrtvece, razume, kaj je to pomenilo.

Adamičevi prijatelji iz njegovih zgodnjih californijskih let Carry McWilliams, avtor malo znane, a pomembne in zanimive monografije *Shadow America* o Adamičevi povesti *Grandsons*, je v stari, napredni reviji *The Nation*, pri kateri je že mnogo let glavni urednik, po Adamičevi smrti zapisal, da je bilo politično delo, v katerega se je vrgel s tolikšnim ognjem v času vojne, za Adamiča usodno, da je s tem žrtvoval svojo bodočnost kot ameriški pisatelj.

Kako je Adamič umrl? Njegovo zadnje delo *The Eagle and the Roots* ne pušča nobene sledi, razen tega, da je dovršil le dve tretjine, ostala tretjina pa je bila sestavljena in urejena iz njegovih zapiskov. Obstajajo razne možnosti, tri, morda celo štiri, vsaka od katerih bi se mogla podpreti s prepričljivimi okoliščinami, da gre za zločinsko dejanje — umor. A tudi možnost samomora ni izključena, kajti človeška vzdržnost ima svoje meje. Kako je Louis Adamič umrl, ne bomo nikdar vedeli. Dobro pa vemo, za kaj je umrl.

Louis Adamič je v *The Native's Return* zapisal, da je po prvi vrnitvi v svojo rodno zemljo odkril, da je kultura poglobljena industrija Slovenije. Vprašajmo se in razmišljajmo — mar je to še zmerom res?

PRIPISEK. V tem sestavku bi bil sem in tja rad kaj citiral iz *Enakopravnosti*, npr. iz uvodnika, potem ko sem Adamiča »odkril« v *American Mercury*, v zvezi kontroverzami okoli Adamiča zaradi *The Native's Return*, in pozneje okoli njegovih vojnih knjig. Zakaaj mi to ni bilo mogoče, naj pojasni neki dogodek ali okoliščina, ki naj se tu zabeleži in oceni po zasluženju.

Arhiv *Enakopravnosti*, z izjemo prvega letnika (1918), ki se je zgubil pri knjigovezu, je bil popoln. Ko je bil pod okriljem S. N. Doma v Clevelandu ustanovljen Slovenski muzej, ki ga je začel in vodil Erazem Gorše, nadpoprečno nadarjen samouk, je arhiv prešel v oskrbo tega muzeja. Življenje Slovenskega muzeja v Clevelandu pa je bilo kratko.

Kot takratni predsednik S. N. Doma je Rogelj vrtal in vrtal, dokler mu ni uspelo, da je bil Slovenski muzej likvidiran. Bil sem petnajst let, če ne več, v Domovem direktoriju in ves čas predsednik prosvetnega odbora, toda po vstopu v službo javnega tožilstva, s čemer pa se nisem razbremenil odgovornosti pri *Enakopravnosti*, ki sem jo nosil do njenega konca, so bile moje formalne vezi z Domom prekinjene. Nisem torej vedel, kako so se stvari odvijale potem, ko je Muzej padel pod Rogljevo mesarico, vsekakor pa sem bil pod vtisom, pravzaprav prepričan, da se je celotna zbirka poslala Univerzitetni knjižnici v Ljubljani, o kateri sem vedel, da pod vodstvom marljivega Jožeta Bajca med ostalim zbira in hrani tudi slovensko-ameriški tisk, zlasti časopise, ki so izhajali kdajkoli ali kjerkoli med Slovenci v ZDA. To se mi je zdelo v naravi stvari logično, samo po sebi umevno, in celo Rogelj, kljub njegovi znani egomaniji, bil sem prepričan, je sledil logiki položaja, ki ga je sam ustvaril.

Ko sem v maju t.l. prispel v Ljubljano, je bila ena mojih prvih poti v Univerzitetno knjižnico. Prijatelj Božidar Jakac in osebje pri Slovenski izseljenski matici so mi namreč ponovno prigovarjali, da naj pišem, položim na papir svoje spomine. Končno sem se odločil, da poskusim, v zavesti, da če tega sedaj ne bom storil, ne bom nikoli. Odkril pa sem, da od letnikov 1918—1923 je bilo v Univerzitetni knjižnici le nekaj posameznih števil, katere je J. Bajec dobil iz drugih virov, da pa tam ni ne duha ne sluha o letnikih 1924—1933 (vsi moje delo), se pravi iz dobe, ko je bilo kulturno in javno življenje vobče med našimi ljudmi v Clevelandu — neposredno po otvoritvi S. N. Doma — na svojem višku. Tudi ni v UK sledi o letnikih 1937 do 1944. Torej od 38 letnikov *Enakopravnosti*, ki so obstajali, ima UK v Ljubljani le 16 letnikov. Dne 12. julija t.l. sem o tem pisal Janku N. Roglju, in ga kot takratnega predsednika S. N. Doma vprašal za pojasnilo.

In kako mi je Rogelj odgovoril? V pismu z dne 20. julija t.l. mi je iz Clevelanda odgovoril takole:

»Da, jaz sem bil predsednik Doma, ko se je zaprlo muzej. To tudi veš, zakaj se je to zgodilo. Sam si imel skušnje z njim, veš, kdo je bil Gorše. Kaj se je zgodilo z letniki? Novi priseljenci (DP) so jih dobili. Ali jih imajo še v Baragovem domu, tega jaz ne vem. Najbrž ne, ker ti ljudje radi uničujejo take stvari...

»Ne pišem tega pisma, da bi ga ti kje priobčil ali o njem razpravljaj...«

Z eno potezo se je Janko N. Rogelj končno znesel nad menoj in ubogim Goršetom.

BOLNICARKA

Janez Perovšek

Malokdo se je vznemirjal tiste čase zaradi ljubezni, ker so pregazili preveč blata, prebrodili preveč kilometrov, premalo počivali, stikali vsak dan za sovražnikom in se tolkli z njim. Bili so pač sredi partizanske ofenzive in bilo je leto dvainštirideseto, ki ljubezni še ni pustilo dihati. Zraven tega so se ženske dražesti precej grobo prekrivale s suknjiči, hlačami in kapami, lase je dež, sneg in lasten znoj opustošil, burja obrila lica in razpokala ustnice. Partizanom v mežnariji pri Sentjurju pa se je življenje čisto predrugačilo. Bili so ranjenci, ki so jih brigade pošiljale iz bojev, da bi si v zavetju zacelili rane.

Mežnarija je bila podobna Noetovi barki, ki plava po belem zasneženem morju na kopastih valovih hribov. Največji val, ki se je kakor plima valil proti vzhodu — so bili Gorjanci. V trebuhu barke so v največjem prostoru ležali ranjenci, v kamri pa zdravnik-krmar, kakor da skriva pod dnom krmilo ter ga uravnava. In zunaj pred kletjo, lahko bi rekli na palubi, se je motovilil okoli kotlov kuhar z imenom Črni. Ob poznih večerih je odhajal v širno belo morje intendant, kakor bi odpel majhen čoln, da bo v njem pripeljal nazaj hrane in vina.

Fantje so prve dneve krepko srkali spanec, ki ga je bilo v mežnariji polno klet. Spali so cele noči in še podnevi, da so bili že čisto pijanih korakov, kadar jih je potreba speljala ven. Po enem mesecu nepretrgane ofenzive se je poležavanje kar prileglo. Kuhar je znal pripravljati samo mesene jedi in zjutraj črno kavo. Mesa so dobili v porcije toliko, da bi ga prav gotovo začeli puščati, če bi jim cviček ne bil pomagal prebavljati. Vino jih je udobrovoljilo, da so zapeli, pogrevali svoja junaštva iz zadnjih bojev in strelali med smehom zgodbice, ki so mladim dražile domišljijo.

Mislili so, da ne bo nikogar več, ker se že tri dni ni ustavil voz pred mežnarijo, pa je le pricijazil kmet še enega. Bil je komandir Iztok. Silil je za brigado s prestreljenim stegnom, ker se ni mogel ločiti od tovarišev. Slednjič je popustil, da čete ne bi oviral z razbolelo nogo. S sani si je pomagal sam, in ko je prestopal prag, se je moral za eno glavo skloniti, tako je bil visok. Ranjen je stal sredi sobe, kakor krepka rast mladosti, ki polni mišice z močjo, širi prsa in ramena, dviga ravno čelo in utrinja v očeh srečne zvezde.

»Zdravo, fantje!« jim je rekel in se ozrl po ležiščih. »Kdo me vzame k sebi?«

»Iztok!« je tedaj zaklical Brce. Oba sta bila iz prvega bataljona. Iztok se ga je razveselil.

»O, kaj je tudi tebe povohala?«

»Na hrbtu si je obrisala smrček.« Brce je napravil prostor poleg sebe in zadovoljno dodal: »Je bila še kar prijazna, ko je pustila noge in roke pri miru; nahrbtnika pa nikoli nisem rad nosil.«

Iztok je sede z zanimanjem ogledoval obraze borcev. Vstopil je doktor, močan možakar srednjih let. Nosil je očala, ki so nekako negotovo visela pod visokim vedno začudeno nagubanim čelom. Za njim je prinašala sanitetni material bolničarka Magda. K šentjurju je prišla s prvimi ranjenci, da jim je med potjo stregla, zdaj pa je pomagala doktorju. V nekaj dneh počitka in nege so njeni temni lasje pridobili dragocen lesket in valujoče kodre, ki so skrivali krhka ušesca in uhajali v redkih pramenih na čelo. Ozke obrvi so v odprtem loku počivale na rahlo dvignjeni blazinici in se skoraj v neprirodno tanki črti izgubljale na sencih. Oči so razodevale mirno z ogljem obloženo ognjišče. Rahlo priprte ustnice niso kazale, da bi se ognjišče v očeh kaj kmalu vžgalo.

Razgrnila je platno, odrezala nekaj kosv gaze in vlagala vanje razvlečeno vato. Potem je natrgala še manjše kose vate, odprla steklenico z žganjem in doktor je lahko pričel z delom.

Tedaj je planil v sobo intendant ves žareč in nasmejan, z zabojem v rokah:

»Tovarišija! Gramofon!«

»Maroga! Kje si ga le staknil! Maroga — heroj intendantov! Daj, navij ga že!« so mu klicali z ležišč. Nekateri so skušali celo vstati, pa se je doktor prehitro razjezil:

»Kaj dvigujete prah med previjanjem!«

Maroga je postavil gramofon na peč in ga odprl. Ko je spuščal na vrtečo ploščo iglo, so vsi utihnili in trenutek skoraj podvomili, če bo zaigral. Šele zdaj so se zavedli lakote po muziki. Po tolikih dneh bi odlegla najslabša harmonika za najboljšo godbo. Sobo so napolnili zvoki počasnega valčka. Vsakemu se je v srcu nekaj zganilo, vsakemu se je naselil ta valček v prsi in trkal na stene. Bilo je Leharjevo »Zlato in srebro«.

Magda je obstala in se zagledala skozi okno. Vsa pokrajina se je resnično kopala samo v dveh elementih: v srebrnem snegu in zlatem soncu. Doživljala je povsem novo sladkost, ki je bila podobna počitku po dolgem in naporenem maršu. Melodija je hitela z Magdinim pogledom in se stapljala s snegom in soncem kar naprej kakor neusahljiv potoček. Dahnilo je vanjo kakor pomlad, in ker je bilo sredi zime, je bil ta dih toliko bolj opojen. Vsa srečna se je ozrla po ranjencih. Iztok je ujel njen pogled in ga pridržal v svojih očeh. V nasmehu je zadrževal rahel sram. Spodnje hlačke je pravkar potiskal prav do rogovile, ker je imel rano precej visoko na stegnu. Izpod rok so mu kipele bele noge, polne moči in lepote. In Magdi je bilo ob pogledu na njegov nasmejani obraz in razgaljene ude prav tako, kakor da je pomlad vnovič dihnila vanjo. Še isti trenutek se je zdrznila in zbrala misli za pomoč doktorju.

»Kdaj bom zdrav?« je vprašal ta ali oni.

»Čez štirinajst dni!« je domala vsem odgovarjal doktor. Tako sta se približevala Iztoku. V Magdi se je razraščala čudna vznemirjenost, in ko je pokleknila k njegovim nogam, je začutila, kako jo je spreletel drget.

Pod rokami so ji zablestela njegova stegna, ki so v dolgem loku prehajala v obla kolena. Niti ena dlaka ni motila beline kože, ki se je sredi umazanih odev in slame odražala kot posebna čistost. Njegova visoka stegna in tudi ta belina, oboje bi najbrž strašno odbijalo, če bi bilo mršavo. Tako pa je vabila ravno živa polnost mišic.

V Magdi se je prejšnje praznično čustvo sprevrglo v bolečino. Skoraj s strahom je dvignila oči do njegovega obraza. Ležal je naslonjen na komolec in nahrbtnik, z drugo roko je prekrival spolni cvet, da mu ne bi uhajal skozi razporek. Spremljal je njeno roko in resno ogledoval rano, kakor da bi razmišljal, koliko časa še ne bo mogel nazaj v brigado. Magda ga je z olajšanjem prepustila doktorju. Bolečina v prsih je pojenjala, tako da se je mogla celo tiho nasmehnuti.

Sama ni vedela, zakaj se je znašla v kamri ob okencu. Nikdar jo pokrajina ni bolj vabila kakor ta z griča Šentjurja. Rada bi se spustila po beli planjavi in poletela kakor ptičica na kristalna pobočja Gorjancev. Kako čudovito bi bilo, ko bi ob tem času zunaj lastovke v letu podrsavale ob sneg in postovke trepetale v jasnini.

Ranjenci so vračali iglo gramofona venomer na rob plošče in Magdi je bil napev vse bolj drag. Bala se je, da se že itak počena plošča ne bi razletela. V meznariji bi bilo potem pusto — zdelo se ji je, da bi še v njej ugasnilo nekaj, kar je pravkar začelo goreti.

Spet ga je zagledala pred seboj vsega razgaljenega in z nasmehom, ki je zaslužnjeval. Še malo prej je čepela ob okencu srečna in topla, zdajci pa je zavelo vanjo silno razburjenje od želje, da bi šla v sobo in ga spet videla. Rada bi ga gledala zelo dolgo in vedela je že zdaj, da bo od vsakega pogleda le še bolj žejna, da bi ga gledala.

In zažejalo jo je zares. Šla je h kuharju, da bi dobila vode, pa ga je zalotila, kako se je pravkar zalival z vinom. Ponudil ji ga je in izpila je poln kozarec. Ko se je vračala v kamrico, se je v veži prepustila sili, ki jo je potegnila preko praga k ranjencem. Brez volje in brez razsodnosti je prisedla k peči. Iztok je spal. Mnogo lažje ji je bilo, ker se ji ni bilo potrebno boriti z njegovo besedo in nasmehom, vendar jo je še zmeraj težila tesnoba pred tem, da ne bi kdo odkril njenega nagnjenja. Zato je kazala zanimanje za razgovore in samo sem ter tja obstala pri njem. Ali vseeno ga je gledala mnogokrat. Joj, prevečkrat!

Vrnila se je v kamrico in začela razmišljati. Morala bi odtod. Takoj! Magda pravzaprav ne bi hotela drugam kakor nazaj v brigado. Rada bi šla nazaj, da bi ubežala pred svojo čudno željo, ki jo je že čisto prevzela. Ta želja pa je bila tako neumna, da si je očitala, da je tudi sama neumna. Da, čisto nora!

Ko je zvečer legla v zdravnikovi kamri, ni vedela, koga bi prosila za pomoč in se mu zaupala. Ni vedela, na kaj naj bi mislila. Pred seboj je videla Iztokove očarujoče oči, njegov blagi nasmejan obraz in živo moč nje-

govih nog. Zakaj ima toliko opravka z njegovim obrazom, z njegovimi očmi in bujno močjo njegovega telesa. Zdelo se ji je strašno in neumno obenem. Seveda neumno samo takrat, kadar je zbrala vso prisebnost in trezno izluščila nekaj misli. Zatem se ji je začelo dozdevati, da bi bilo žgočega trpljenja konec, če bi mu smela poljubiti mesto poleg obvezane rane.

Premetavala se je in zvijala na slamnatem ležišču kakor črviček, ki ga brazda vrže na sonce. Pokrivala si je prsi z rokami in pričakovala, da se bo moralo zdaj zdaj v njej pretrgati. In vendar se ni nič pretrgalo. Še silneje se je uprlo v njene napete dojke in tedaj je vstala, odprla okno ter gledala na jezero zvezdic, ki so vrtele svoje zlate roglje nad mestom. To jo je pomirjevalo in šele, ko je bila čisto premražena, se je vrnila s strahom na svoje ležišče.

Nazaj mora v brigado. Tamkaj v prsih ne bo prostora za vse to. V brigado! Tam bo že prvi dan vse dobro. Tam se toči bistro veselje in čista žalost.

Tako je skienila in spanec se ji je z usmiljenjem približal. Ko je zjutraj opazila, kako doktor tipa za očali, ga je zaprosila. Čelo mu je še bolj zlezlo pod lase v začudene gube.

»To pa nisi pametno rekla,« je stresel z glavo in se pogreznil v globoko razmišljanje. Še enkrat ga je zaprosila, v glasu pa je bilo mnogo manj upanja. Doktor se je kar na hitro razjezil:

»Ne boš šla, ne! Nikar ne sitnari!«

Ostala je in previjala ranjence. Bala se je vsak dan posebej, da je ne bo med previjanjem nagnilo k Iztokovim ustnicam, da ji roke ne bodo objele njegovih kolen, da si prsi ne bi ohladila na njegovih nogah.

Končno je prišel dan, ki se ga je Magda razveselila. Doktor ji je povedal, da se bodo zvečer preselili v bližnjo vas Črešnjice. Poslali so jim zaščitno četo, v mežnariji pa ni bilo dovolj prostora za vse. Magda je tiho upala, da se bo tamkaj že nekako spremenilo. V tem upanju je previjala ranjence.

Pri nekaterih se je s hvaležnostjo zamujala, ker je lahko pozabljala na Iztoka. Komandant Jožko je imel strel skozi glavo, na desnih sencih notri, na levih ven. Magda ga je previjala s čudnim strahom. Nikoli ji ni rekel niti ene besede. Tudi pogledal je ni, oči pa so bile kalne. Motilo jo je to, ker bi moral biti po njeni pameti mrtev, ne pa da si nosi sam hrano in zavrača in zavrača postrežbo. V začetku je še kdo zinil sam zase:

»Ta nosi glavo na rokah ne na vratu.« In sam doktor je mislil, da je tako. Toda danes je z vse večjim zanimanjem ogledoval ranice, ki niso bile večje od grahovega zrna.

»Mogoče bo res estal, če ne nastopi gnojni proces!« je začel ugibati.

Tudi roka tovariša Groma jo je zamotila. Dumdumarica mu je odprla podlaket, kakor da bi jo razparal spreten mesar z enim zamahom noža prav do kosti, od komolca pa do zapestja. Rana je bila slednji dan sveža kot telečji zrezek brez najmanjšega zrna gnoja, tako da je zdravnik zadovoljno vzdihnil:

»Krasna rana!«

Preizkušnja se je resno začela šele pri rogoviležih, ki so ležali stegnjeni z ranjenimi nogami. Naj je oči še tako priklepala pod povoj, vseeno se je

zrcalil v njih Iztok; naj je še tako milo prigovarjala srcu, vseeno ji je razbijalo kot razdivjan kovač. Čutila je utripanje prenapetih žilic na sencih, slišala je udarce krvi po bobniču v ušesih. Dobro, da je ležal poleg Iztoka Brce, ki ji je dal toliko opraviti.

Brce je bil doma iz Žužemberka, partizanal pa je že od enainštiridesetega. Bil bi lahko kaj več kot vodnik, če se ne bi ob vsaki priliki napil. Zato ni hotel v partijo, da mu ne bi venomer očitali te slabosti na sestankih. Strel ga je oplazil preko hrbta precej na široko, kakor bi ga užgal z žarečo palico. Magda ni mogla rane nikoli toliko spretno podmazati in poviti, da se ne bi povoji prijemali. In ko mu je začela odvijati, je umikal hrbtišče in sikal skozi zobe, kakor da jo opominja:

»Magda, Magda!«

Nazadnje je bilo treba odtrgati še gazo. Magda ga je vselej pripravila na ta trenutek:

»Brce, zdaj bom!« in je cuknila gazo z rane, Brce pa je že zatulil:

»Magda! Kurba nedolžna!«

Vsi pa so zagnali gromozanski krohot. Brcetovo previjanje se je zmeraj odvijalo do pike enako in se zaključilo z vzklikom, ki je naznanil konec njegovega trpljenja. Potem ko je bilo že vse dobro, se je še enkrat obregnil ob Magdo:

»Kožo mi slačiš!«

A Magda, ki je še pred trenutkom dvigala ročice z gazo prav tako kakor mačkica šapo pred odprtim pasjim gobcem, se je že smejala in obljubljala, da ga bo danes res dobro povila.

In potem je prišel na vrsto Iztok!

»Magdica, poglej me,« jo je dobrikajoče zaprosil. Ona pa se je bala, da se ne bi izdala, da oči ne bi razkrile duše. In ko ga je le pogledala, je dihnil roso na njene oči:

»Magdica!«

Videla je njegove žehteče ustnice, zaokrožene v nasmeh, ozke brčice pod fino izoblikovanimi nosnicami in sive oči, ki so priklepale z jeklenimi vezmi. Ali je laže gledala njegov obraz, kakor pa se dotaknila njegove kože, tega še sama ni vedela.

Vedela pa je, da Iztok ne more ležati drugače, kakor leži, a mu je vseeno zamerila, da ne napravi kako drugače. Zdelo se ji je, da jo vabi s slehernim delom telesa; naj se privije k njemu kar zdajle vpričo vseh in naj se svet podre, naj se Noetova barka potopi z vsemi skupaj.

»Ne glej me, prosim te!« je zastokala in se od slabosti naslonila na stegno poleg rane.

»Ah, Magda!« je še zmeraj sladko vsrkal vase bolečino.

»Prav prav, kar tam, kjer ga najbolj boli, pa bo odnehal!« je veselo zabrundal Brce. Magda se je osvestila in dvignila.

»Magdica!« je zaklical Iztok za njo že čisto nagajivo, kakor so jo klicali tudi vsi drugi med previjanjem. Ljubkovali so njeno ime, ji nagajali z dvomljivimi vprašanji, jo lovili za roke. Vsak dan so bili bolj muhasti in Iztok je bil prav tako muhast, saj je moral imeti že blizu trideset let — sedemin-

dvajset pa gotovo! Naj jih ima kolikor hoče, zvečer bodo zapustili meznarijo in bolj se bodo porazgubili in bo čisto drugače.

Naneslo pa je tako, da je našel Iztok prijetno kamrico zase in za Brceta v hiši, kamor je prišel malo kasneje tudi doktor in se nastanil z Magdo v veliki družinski sobi. Večerja se je zaradi selitve zakasnila. Kdor je mogel hoditi, je iskal po vasi bodisi ženske družbe, bodisi pijače. Magda si je pripravljala ležišče.

»Magdica!« je zdajci poklicalo iz kamre. Spoznala je njegov glas, spoznala je v tem klicu prihajajoči trenutek, ki je drvel proti njej kakor vihar in spet kakor blaga pomlad odrešenica. Ni mogla ubežati, samo še nekaj korakov je do njega.

Našla ga je samega, ležečega vznak, kakor da čaka na povoj. In tedaj se je odločila poslednjič, da se ne bo več zatajevala, da bo strah premagala in se mu zaupala z vso iskrenostjo, ki jo premore. Oklenila se je te iskrenosti kot skale sredi vode in takó celo lahko izgovorila njegovo ime.

»Magda!« jo je poklical tedaj.

Klecnila je k njemu na ležišče. Iztok se je za trenutek presenečeno zagledal vanjo in ko je bral v njenih očeh vihar, tiho prošnjo po usmiljenju in iskreno odprte roke njene duše, jo je potegnil k sebi in prižel svoja usta na njena.

Začutila je njegovo sladko milovanje v ustih, izgubljala dih in se potapljala v brezno sreče, od katere je ginevala zavest.

Dotaknile so se je misli, začutila je njih hladne prste in sram ji je nagnil glavo do tal. Jecnila je:

»Ti!«

Iztokove roke so jo kot dobra in hitra pomoč dvignile ter ponesle do pol odprtih nasmejanih ust, do strastno žarečih oči, v objem, ki jo je reševal in potapljal. Še globlje v tolmun! Saj nima dna! Sreča je zmeraj lepša, je zmeraj bolj blizu in zmeraj bolj globoko. Z njim v neskončnost, z zavestjo v nezavest. Samo da bi ji dajal ta trenutek dolgo! Da bi bila tema zaprtih oči zmeraj tako svetla! Da bi mogla tudi ona zaklicati: »Sonce, stoj!« in bi svelo še potem, ko veš, da mora zaiti! Da bi hitela na cilj še bolj spešno, še hitreje, da bosta že na mestu in vendar še zmeraj hitela. Da bi bila enkrat ena deset! Da bi bila enkrat ena sto! Da bi bila tisoč! Tisoč, tisoč! In vendar je enkrat ena samo ena! Samo ena — ena!

Utešenje ji je približalo Iztoka iz neskončnih daljav tako blizu, da ga je lahko gledala brez zadrege, da je lahko vpletla v nasmeh celo nekaj nagaživosti — utešenje ji je darovalo besede:

»Kakšna sreča, da sem te srečala!«

»Zame tudi! Zame tudi!« jo je potegnil *v naročje Iztok, ji popravljaj lase in jih spet razkodral s poljubljanjem. Igral se je z njo in igranje je z radostjo sprejemala. In sredi te igre se ji je spet zdelo, kakor da so se je dotaknili hladni prsti treznih misli. Prestrašila se je, da je še z njim.

»Grem,« je dejala mirno ter zamišljeno oklenila njegov vrat. »Grem,« je ponovila in glas ji je zadrhtel. Obraz je stisnila na njegova lica in šepetaje ponavljala: »Grem, grem, grem!« Zunaj je zajela pest snega in si ga pri-

tisnila na razbeljena usta. Bilo je pozimi dvainštiridesetega, ko ljubezni še ni dalo dihati, samo v zatišju je pognala celo izpod snega.

Črešnjice bi pozimi težko ločil od drugih vasi, ki jih skrivajo v svojih dolinah griči in hribi. Spomladi je ta vasica res bolj bela od cvetočih češenj, pozimi pa je bela prav toliko kot vsa soseščina. Južno od vasi odpirajo močvirnate livade pot potočku, ki brzi skriva se pod snegom mimo vrh, pod katerimi pušča ozko gaz. Tako prihuljeno kakor potoček pod snegom je odtekla iz vasi že zgodaj zvečer vest k sovražniku, da se seli v Črešnjice partizanska bolnica.

Pozno v noč so začela ugašati svetla okna, kakor da bi mežnar gasil sveče po večernicah. Ranjenci so trdno zaspali. Nadihali so se po dolgih dneh ostrega zimskega zraka in na poti od mežnarije nekoliko spehali. Doktor je prvokrat legel brez skrbi, saj je varovala bolnico cela četa: dva mitraljeza in trideset pušk. Nekaj sto metrov iz vasi so stražarili: eden v vzhodni smeri na mali vzpetini proti Višnjemu vrhu, eden ob poti na Šentjur, eden na južni strani proti Radovljji. Stražarji so s stopicanjem preganjali mráz iz nog in napenjali ušesa v temno noč. Noč pa je bila gluha in nema, odbila je pet...

Odbila je pet! Po cesti ob Radovljji je zakoračila kolona, kakor da bi se utrgali iz Radovljiškega gozda nočni črvi ter razjedali pred seboj beli cestni trak. Ob potočku, ki prihaja iz Črešnjic, se je kolona razdelila: dvesto jih je šlo naprej, da bi sklenili poti proti Cerovcu in Šentjurju in lovili tiste, ki bi jim uspelo pobegniti, dvesto pa jih je šlo ob potočku naravnost na Črešnjice, da bi zajeli ranjence še speče.

Podvig res ni bil junaški, ampak sramoten, vendar so vedeli, da bo izguba petdesetih ranjencev partizane težko prizadela. Odkar je orala partizanska ofenziva od Ajdovca in Žužemberka proti Mirnski dolini in navzgor proti Primskovemu, niso imeli več prilike, da bi se v Novem mestu bahali z ujetniki v domišljavem pohodu. In zdaj imajo pred nosom priliko, da nekaj napravijo, kar naj jim vrne vojaški ugled. S tem pohlepom so se bližali kakor šakali, ko obkrožajo plen, kakor volkovi, ki jih lakota prižene do ovčje staje.

Razviti v strelce so se približevali vasi pod krilom noči, ki se je pravkar pripravljala, da se umakne dnevu. Desno krilo je rinilo s svojim rogljem ravno na vzpetinico stražarskega mesta. Stražar je zaslišal škripanje korakov in teh korakov je bilo vedno več. Bližajoči dan je bil še zmeraj tako medel, da je zaman napenjal oči. Za zamenjavo stražarjenja je bilo še pre zgodaj, dežurni pa so ponavadi pregledovali pred polnočjo. Te misli so lezle nekako počasi, potem pa je vsega preblisnila skeleča in jasna misel — sovražnik! Vrgel se je v zaklon in zavpil ostro in na ves glas, da je preletalo vsa stražarska mesta in vso vas:

»Stoj!«

V odgovor je padel strel in zajedljiv krik:

»Kaj streljaš, saj je samo stražar!«

Stražar je tedaj zatrdno vedel, da je pred njim sovražnik in da mora streljati. Zelel je ujeti vsaj toliko časa, da bi oddal tri strele in opozoril taborišče. Izstrelil pa jer že deset nabojev, ne da bi mogel koga dobiti na muho.

Belogardisti so iskali v prvem preplahu kritja. Komandir jih je prepričeval in grozil, da morajo na juriš in da se ne bodo bali samo enega. Na njegov klic so končno jurišali, da bi podrli prvo zapreko, kakor nagnjen in trhel plot.

Ko je stražar slišal pripravljanje za juriš, je mislil pobegniti, pa se je obenem spomnil na francosko bombo, ki jo je nosil pri sebi že tri mesece. Izdril je žico in jih pričakal. Prikazali so se njihovi pošastni obrisi. Zalučal jim jo je nasproti in prav ko se je mislila pogrezniti v sneg, se je razletela. Zavesnilo se je, kakor da bi samo sonce skočilo pred njih in jih pometalo v sneg.

Zbal se je, da ne bi tudi belogardisti nasuli bomb v njegov zaklon. Odplazil se je vstran za široko tepko. Videl je, da so vsa okna v vasi svetla. Bal se je, da ga ne bi ubili, vedel pa je, da bo tam doli strašen pokol, če jih vsaj nekaj minut ne zadrži. Streljala so že vsa stražarska mesta in tudi iz vasi so se začeli oglašati.

Tedaj so se vsule v prejšnji zaklon bombe in potem so planili. Zagnal jim je zadnjo trebušasto francozinjo. Vnovič so omahnili nazaj in vlačili za seboj ranjence v zaklon. To mu je dalo toliko poguma, da jih je z vso prisebnostjo obstreljeval in bistro ugibal, kako bi jih še ukanil, da bi ostal na mestu in živ.

Iztok se je prebudil ob prvem strelu. Leže je čakal na naslednje strele, da bi presodil, ali je napad ali kaj drugega. Vzbuhal bombe ga je presunil z bojaznijo za Magdo. Skočil je v družinsko sobo:

»Magda, brž!«

Hitela je oprtaviti sanitetski nahrbtnik. Doktor je nervozno tipal za očali. Iztok mu jih je potisnil v roke, potem pa potegnil Magdo za seboj iz hiše:

»Kar takoj pojdi! Proti šentjurju bo najbolje!«

Odredna zaščitna četa je v neredu begala med hišami.

»Pohiti, lahko se zgodi, da bo kmalu prepozno!« Prijel jo je za ramena in jo kakor šolarčka naravnal za pot proti šentjurju. Mimo je pribežal odredovc z mitraljezom.

»Kam te hudič nosi!« je zarjul Iztok, ga v skoku dohitel in zgrabil za mitraljez.

»Komandir je rekel...«

»Da boš zbežal pred ranjenci, prekleti pezde?! To ti je rekel? Daj sem mitraljez!«

»Ne smem!«

»Daj sem! Ti pa beži!« ga je sunil Iztok vstran in mu iztrgal mitraljez. »Kje imaš pomočnika?« se je zdajci spomnil.

»Tam je še.«

»Poišči ga, ampak brž!«

Brce je gledal prizor izpred hiše in mastno preklinjal odredovce.

»A greš z menoj?« ga je vprašal Iztok in potežkal mitraljez.

»Ne gre drugače,« je zagodrnjal Brce. Pohitela sta za mitraljezom. Belogardisti so nažigali z vsem orožjem, njihovi žareči naboji so rezali temo. Iz hiš je prihajalo vpitje domačinov, kakor da bi šlo za njihovo kožo. Težki ra-

njenci so se plazili na vseh štirih v obupnem naporu, da bi se privlekli dovolj daleč. Komandant Jožko je korakal počasi in mirno kakor mesečnik. Oni, ki so lahko hodili s palicami in bergljami, so jo prasnili iz vasi kar po svoje ali pa se mešali z odredovci v splošnem preplahu. Šegavi intendant Maroga je pravkar dvignil gramofon in ga treščil ob zid. Iztok pa je stresel nanj z vso jezo:

»Kaj uganjaš neumnosti, Maroga! Naprezi raje vozove za težke ranjence!«

»Črni!« je zaklical Iztok za kuharjem, ki so ga kotli in pletenka toliko težili, da je komaj racal. »Pusti kotle! Poišči komandirja in mu reci, da sem šel z mitraljezom na levo stran proti Vinjemu vrhu, on pa naj postavi drugi mitraljez na desno stran vasi.«

»Nimam časa, saj sem med zadnjimi!« je obžaloval Črni.

»Če ne naročiš, tudi za beg ne bo časa!« ga je preteče nahrulil. Tako je hitel Iztok med hišami, videl vse strahote, ki se zbirajo nad ranjenci, in zato je komaj utegnil, da je naročil ti dve stvari. Brce je hitel za njim molče in pripognjen pod težo municije, v majhni razdalji sta jima sledila mitraljezec in pomočnik iz odreda. Iztok se je čudil, čemu belogardisti ne jurišajo. Ko so se odtrgali od hiš, je znal izkoristiti vsak zaklon pred strelom in sovražnikovimi očmi.

Prevzet od jeze na plašljivega mitraljezca in od gneva na belogardiste, ki so priželjkovali po ranjencih, je divje gubal čelo in mršil obrvi, oči pa so sijale v ognjevitosti, ki je mrak ni mogel več zakriti. V lahkem zaletu dolgih korakov je spešil na vzpetino noseč pred seboj mitraljez pripravljen za strel. Podoben je bil po drži in gibčnosti srnjaku, ki preskakuje skale in jarke za zabavo. Napravil je širok lok v levo, da je pridobil nekaj metrov višine ter zamahnil Brctetu in onima dvema, naj se plazijo poslej po snegu. Tako so lezli v tretji juriš, ki je pravkar navalil na osamljenega stražarja.

»Hop-hop-hop!« je sam zase pohitel Iztok, naglo ujel položaj, se zajedel z bistrino kraguljevih oči preko nišana v jato sklonjenih postav in zarezal z rafalom po njih. Trije so padli na mestu, dva sta hotela pobegniti, pa ju je vrgel v sneg, preden sta mogla zdrkniti v zaklon.

Stražar je mislil prvi trenutek, da so mu prišli za hrbet. Šele ko je videl, da mitraljezec siplje smrt po jurišačih, mu je odleglo.

»Takah stražarjev je še v brigadi malo!« je rekel Brce in z vso simpatijo motril zleknjenega stražarja.

»Mhm!« je odsotno pritrtil Iztok, potem pa naročil: »Pokličí onadva!« Brce je med plazenjem strahovito škripal z zobmi, ker se mu je trgala rana. In ko se je vračal, ga je Iztok slišal, kako piha in škrtá. Odredovca je Iztok samo za trenutek ošinil z očmi, nakar je spet pazil na sovražnikov zarobek in rekel zajedljivo:

»Zakaj sta se prislinila za nama?«

»Mitraljez je naš,« je hripavo odgovoril pomočnik.

»A, samo to,« je porogljivo vzdihnil Iztok, »jaz pa sem mislil, da bosta kaj pomagala?«

»Saj bi!« je odločno rekel pomočnik.

»Bi?« je zategnil Iztok in samo za trenutek poblisnil z očmi na mitraljezca.

»Bi!« je sproščeno pritrtil mitraljezec, pogreznjen v sram.

»Ali vidita onih pet, kako so pri miru? Vidva pa nimata pušk in Brce tudi ne. Ne pozabita na naboje in bombe, če jih imajo kaj. Oberita samo te tri spredaj, pri onih dveh bi jih morda še skupila. Jaz bom ta čas pazil na vaju in pomalem nažigal po belčkih!«

Ne da bi pomišljala, sta se zarila v sneg in lezla proti truplom. Iztok je iskal z ostrimi očmi na desno in levo po sovražniku. Kratek »tatata« jih je prisilil na umik. Iztok je želel iz vse duše, da bi onadva uspela, ker bi pridobil puške in tudi fanta bi bila potem vse drugače pogumna. Že sta si basala v žepe naboje, ko je opazil, da beli prav tako skušajo priti do trupel. Odprl je nanje zaščitni ogenj in zaklical onima dvema:

»Le brez skrbi!« V tem je padel strel in stražar je zagrmel v sneg, pa se potem spet sklonjen pognal do Iztoka in otresal krvavečo levico.

»V prst me je vsek! Samo v prst!«

»Tudi to brez potrebe! Tam bi ostal!« je zagodrnjal Brce, mu na hitrico zavezal prst in ga potrepil po rami ter poslal nazaj za tepko.

Onadva sta le s težavo vlekla puške, kakor da bi orala sneg s plugom. Boj so tudi spodaj vodili še pred vasjo. Iztok si ni znal tolmačiti, ali belogardisti natepavajo na vas kar na slepo, ali pa se je tudi doli kdo upiral. Po puškarjenju sodeč in po »Zbrojevki«, so odredovci odbijali napade, in če zavlečejo boj vsaj za eno uro, pa bodo ranjenci in Magda daleč proč in na varnem. Nikoli Iztok ni bolj jasno čutil, kakor to jutro, da umika ni, da mora vztrajati, da brani varno pot ranjencem, da krije umik svoji ljubezni. Bal se je samo obkolitve in zato je poklical stražarja in mu naročil, naj se povzpne na pečino, ki se je kot temna pega odražala na grebenu pobočja še nekaj sto metrov navzgor.

»Tam glej na ono in na to stran. Če kaj pride pa korajžno nabijaj. Saj nas je skoraj za eno četo, če prištejemo mitraljez v naših rokah.«

Dali so mu nabojev in nekaj bomb. Odredovca pa sta zavzela položaj na desno in levo od Iztoka, tako da so bili za lučaj drug od drugega.

Po strmem pobočju ni bilo dosti snega, v dolini pa jim je segal do pasu. Se tisti, ki niso ničesar nosili, so komaj izdirali noge in omahovali naprej. Bilo je huje, kakor bi bredli čez široke reke, ker se jim je sneg obešal na noge in ni dopuščal koraka. Vsak zase je oral gaz, vsak bi bil rad prej v smrekovem gozdu, vsak je želel čimprej na nasprotni breg, na nasprotni greben. Tako je bila množica, ki se je kopala v visokem snegu, podobna brodomu, ko si potapljaoci tik pred smrtjo še iščejo opore na deski, še koprniijo po oddaljeni obali.

Magda ni mogla več prenašati težkega bremena, ni mogla več in vendar ga je še podpirala in mu pomagala za seboj. Tone je prepaden in bled zavračal bolečino, ki mu je jemala zavest. S čela in lic mu je drsel znoj, ki je bil brez žara in hladen. Videl je, da Magda ne bo zmogla:

»Pusti me Magda, reši se vsaj ti!«

Omahnil je v sneg. V udih ni iskal opore. Obležal je kakor mrtvec. Magda mu je dvignila glavo iz snega:

»Tone! Samo do smrek šel!«

Niso se zmenili zanju. Streljanje jih je priganjalo in nobeden ni vedel, koliko je še časa za umik. Ali bo že naslednji trenutek vse zaman, ali bo še vse dobro?

»Tone! Tone! Tone!« klicala ga je z obupanim glasom. Trla mu je čelo in lica. Ostala sta sama. Dramil se je k zavesti. Kanila mu je nekaj požirkov žganja.

»Samo do gozda šel!«

»Sama sva, glej!«

»Zato pa!«

»Ujeli te bodo!« Naslonil se je nanjo in v nogah lovil opore. Bilo ji je lažje, ker ni bilo treba gaziti celega snega. Izbirala sta najboljše stopinje in dosegla gozd.

Magdi se je povrnilo upanje.

»Naj ostanem živa! Naj ostanemo živi!« Le naprej, naprej! Daleč proč od tu, tjakaj, kjer ne streže smrt po življenju na vsakem koraku.

Privlekla sta se do strmine nasprotnega brega. Ni šlo drugače, kakor po vseh štirih. Odvrgla je nahrbtnik in vlekla Toneta za roke. Pomagal si je sam z vso voljo. Napredovala sta po metru s silnim trpljenjem in naporom in spet zdrknila nazaj in spet vsak meter znova, kakor da sta se pogreznila v pekel in jim nalaga nesmiselno početje, ki se vrti v krogu trpljenja brez konca in kraja. Roke so od mraza in grebenja po snegu odmirale. Obleka se je vsa premočena lepila na noge.

»Ne bo mogoče!«

Po gazi navzdol se je pridrsala gruča partizanov. Magda jih ni slišala. Bil je doktor z odredovci. Iskal je njo in Toneta.

Magdi je vrnilo srečanje vso zavest in voljo.

»A ste kaj videli Iztoka?«

»Iztoka? Ne, gori ga nisem videl!«

Pred vasjo je bilo puškarjenja vedno več. Iztok je počasi začel razločevati, da partizani nabijajo iz skednjevi in hiš, beli pa skrivaje se za plotovi in sadnim drevjem napredujejo prostorček za prostorčkom in zboljšujejo svoje položaje.

»Ali jih bomo kar tu čakali?«

»Ne, naprej bomo šli!« Iztok je pokazal proti vasi. »Koliko misliš, da je do njih?«

»Okoli osemsto, do onihle za živo mejo pa samo petsto!« je presojal Brce. »Jaz bi te tukaj zares požgečkal, one pa malo na slepo poškopil za strah božji.«

»Malo bliže moramo, drugače nas bodo premalo čutili.«

»Potem moramo onele kilavce za robom najprej!«

»Seveda!«

Razdelili so si bombe in odplazili v strelcih proti robu vzpetine. Vseh pet je verovalo v svoj pogum in srečo. Ko so se dovolj približali, so vrgli bombe in že planili s silnim vpitjem proti zaklonom. Kričali so na vse grlo, da bi jih preplašili. Njihove bombe in kriki so belogardiste zdrli izza zaklonov ter pognali v beg. Iztok je stoje streljal za njimi in se v dolgih skokih namenil do poljskega kolovoza, ki je zajeden v zemljo nudil zaklon za višino upognjene postave.

»Bolj narazen!« je kriknil svojim borcem, ki so mu sledili v premajhnih razdaljah. Utopili so se v kolovoz in napravili v snegu prostora zase in za orožje.

»Tako, tako!« si je razgreto prigovarjal Iztok in že tedno uprl kopito v ramo in se preko muhe z očmi in rafalom zažrl v ležeče ob živi meji. »Aha, aha!« je ironično spremljal zmedo med sovražniki, medtem ko je zgrabil iz Brceetovih rok nov šaržer in ga vtaknil pod pero.

»Še po onih, da jim uženeš skomine!« mu je prigovarjal Brce. Iztok je prebadal po sadovnjaku. Sovražnik je iskal kritja in se umikal iz križnega ognja. V pohlepu po ranjencih so bili zanemarili Iztokov mitraljez. Šele zdaj so uvideli, da ga morajo izdreti. Cela črta je obrnila cevi na Iztokovo gnezdo, da se je moral do kraja potuhniti v zaklon in mirovati.

»Pregnali bi nas radi!«

»Pobili še rajši!«

»Malo v desno pojdiva!« Premaknila sta se in komaj je Iztok spustil rafal, je že prišel nanj cel roj sikajočih krogel.

»Težko se bomo izvlekli, če bomo kaj dosti čakali!«

»Aja!«

In kakor da ga je dvignila prevelika volja nad zaklon. Videl je trenutek dolinico, ki so jo obsijali prvi žarki, videl, kje je sovražnik, hotel je objeto orožje z vso strastjo sprožiti, a tedaj mu je oplazil glavo udarec, teman kot noč. Na kopito in sneg so kapale rdeče solze krvi. Brce ga je potegnil k sebi in samo en pogled je bil zadosti, da je presunjeno zahropel:

»Iztok!«

Ozrl se je in hitro odgrebel nekaj snega in zakril Iztokovo telo. Škrtal je in prhal, po licih pa so mu vztrajno drsele solze. Povlekel je mitraljez za seboj in z vso naglico kobacal po kolovozu proti vasi. Ko je prišel do odredovca, mu je izročil mitraljez.

»Na! Zaščitni ogenj!«

Odredovec je zagledal okrvavljeno kopito in dvojce svetlih lis preko Brceetovega lica.

»Kaj me zijaš? Tega mitraljeza ti nisi vreden!«

Mitraljezec je orožje stisnil v pripravljeno držo in začel kriti umik. Tudi odredna četa je zapuščala položaje še precej po vojaško. Umikali so se posamezno in v velikih razdaljah proti Trebeljnemu. Sovražnik jim ni sledil. Zadržal se je v vasi in iskal ranjence po senikih in hišah. V gozdu na nasprotnem bregu je četa dohitela doktorjevo grupo z ranjencem. Magda je sto-

pila v cel sneg in iskala po postavah in obrazih. Zdelo se ji je, da je odredovcev brez konca, a bala se je, da ne bi šli že vsi mimo.

»Iztok bo med zadnjimi,« si je mislila. »Ranjen je!«

Zadnji so vse bolj betežno prihajali, a Iztoka še zmeraj ni bilo. Zagledala je Brceta, stekla mu je nasproti in tedaj, ko jo je Brce opazil, je obstal in obstali so vsi in tudi Magda je obstala kakor ukopana. Bil je kratek molk in vendar predolg. Magda je stegnila roke proti Brcetu in zaprosila v krčevitem joku:

»Ne, ne Brce! Ne! Ne! Ne!«

»Nad vasjo je ostal!« Brce ji je z okorno roko objel ramena. Ni ji mogel pomagati. Stopila je po gazi mimo njih in se prepustila samo eni misli:

»Ta gaz pelje do njega!« In gaz se je lesketala kot kita stopinj, posvečenih stopinj, da bi pokleknila in jih poljubila. Na vsako stopinjo bo stopila tudi ona in za vsako stopinjo mu bo bližje. Brce je pohitel za njo in ji zastavil pot.

»Do njega ne moreš danes, beli bi te ujeli!«

Prihтели so še odredovci in jo odpeljali s seboj. Ona pa je videla samo njega in vedela je samo eno: da je gaz srebrna, ker pelje do njega, in da mora po tej gazi nazaj.

It is not possible to state the exact number of cases of this disease in the United States, but it is estimated that there are about 100,000 cases annually. The disease is most common in the United States, but it is also found in other countries. The disease is caused by a virus which is spread by mosquitoes. The disease is characterized by a high fever, headache, and a rash. The disease is usually fatal, but it can be treated with rest and fluids. The disease is most common in the United States, but it is also found in other countries. The disease is caused by a virus which is spread by mosquitoes. The disease is characterized by a high fever, headache, and a rash. The disease is usually fatal, but it can be treated with rest and fluids.

The disease is most common in the United States, but it is also found in other countries. The disease is caused by a virus which is spread by mosquitoes. The disease is characterized by a high fever, headache, and a rash. The disease is usually fatal, but it can be treated with rest and fluids. The disease is most common in the United States, but it is also found in other countries. The disease is caused by a virus which is spread by mosquitoes. The disease is characterized by a high fever, headache, and a rash. The disease is usually fatal, but it can be treated with rest and fluids.

The disease is most common in the United States, but it is also found in other countries. The disease is caused by a virus which is spread by mosquitoes. The disease is characterized by a high fever, headache, and a rash. The disease is usually fatal, but it can be treated with rest and fluids. The disease is most common in the United States, but it is also found in other countries. The disease is caused by a virus which is spread by mosquitoes. The disease is characterized by a high fever, headache, and a rash. The disease is usually fatal, but it can be treated with rest and fluids.

The disease is most common in the United States, but it is also found in other countries. The disease is caused by a virus which is spread by mosquitoes. The disease is characterized by a high fever, headache, and a rash. The disease is usually fatal, but it can be treated with rest and fluids. The disease is most common in the United States, but it is also found in other countries. The disease is caused by a virus which is spread by mosquitoes. The disease is characterized by a high fever, headache, and a rash. The disease is usually fatal, but it can be treated with rest and fluids.

The disease is most common in the United States, but it is also found in other countries. The disease is caused by a virus which is spread by mosquitoes. The disease is characterized by a high fever, headache, and a rash. The disease is usually fatal, but it can be treated with rest and fluids. The disease is most common in the United States, but it is also found in other countries. The disease is caused by a virus which is spread by mosquitoes. The disease is characterized by a high fever, headache, and a rash. The disease is usually fatal, but it can be treated with rest and fluids.

The disease is most common in the United States, but it is also found in other countries. The disease is caused by a virus which is spread by mosquitoes. The disease is characterized by a high fever, headache, and a rash. The disease is usually fatal, but it can be treated with rest and fluids. The disease is most common in the United States, but it is also found in other countries. The disease is caused by a virus which is spread by mosquitoes. The disease is characterized by a high fever, headache, and a rash. The disease is usually fatal, but it can be treated with rest and fluids.

BIBLIOGRAFIJA LOUISA ADAMIČA

Tine Kurent

Recenzija knjige LOUIS ADAMIC: A Checklist by Henry A. Christian, The Kent State University Press, 1971, XLVII + 164 strani

Konec lanskega leta je izšla v Ameriki kompletna bibliografija Louisa Adamiča.

Pomena in vloge te knjige ne moremo pravilno razumeti, če je ne obravnavamo v širšem kontekstu: v šestdesetih letih je začelo naglo naraščati v Ameriki zanimanje za Adamiča in njegovo delo. V različnih antologijah je vedno več njegovih tekstov; pri Arno Press — New York Times pripravljajo ponatis njegove knjige **Laughing in the Jungle**; Chelsea House-Vintage pa je že dala na trg množično izdajo njegovega dela **Dynamite**. O njem pišejo tako popularni ljudje kot so H. Rap Brown ali pa Philip Roth (v delu **Portnoy's Complaint**); odtod zanimanje, kdo je Louis Adamič in kaj njegovo delo. Na to daje odgovor profesor Henry Christian v bibliografiji **LOUIS ADAMIC: A Checklist**.

Knjiga obsega poleg predgovora zahvale in uvoda skupno VII poglavij bibliografskih podatkov Adamičevih objavljenih del oziroma del ki pišejo o Adamiču; poleg tega je v knjigi še indeks naslovov del ki so obravnavana v poglavjih I—IV ter indeks avtorjev in urednikov.

V 28 strani dolgem uvodu profesor Christian predstavi Louisa Adamiča na čisto neformalen in zelo zanimiv način; ker bi skrajšano obnavljanje Christianove biografije Louisa Adamiča ne moglo posredovati tudi svežine tega dela, se tega ne bom lotil, ampak menim, da je treba delo prevesti, ker ima že samo po sebi literarno-esejistično vrednost. Pač pa bom podrobneje predstavil samo bibliografijo, ki jo je Christian črpal iz gradiva, zbranega v Princetonski univerzitetni knjižnici, v Narodni in univerzitetni knjižnici ljubljanski, v Adamičevem muzeju v Prapročah in v Jugoslovanskem leksikografskem muzeju v Zagrebu.

Vsa bibliografija je razdeljena na VII poglavij:

I. Periodika, ki navajajo Adamičeve prevode, zgodbe, članke, recenzije, pisma urednikom, letake in apele, objavljene v periodiki. Tu so naštetih tudi naslovi šestih revij, ki jih je Adamič sam ustanovil in urejal. (To poglavje obsega 499 naslovov.)

II. Knjižice in knjige, katerih avtor ali soavtor je bil Louis Adamič (48 naslovov.).

III. Predgovori in drugi manjši prispevki h knjigam in knjižicam (17 naslovov).

IV. Deli Adamičevih knjig, objavljenih v delih drugih avtorjev (6 naslovov).

V. Posebno gradivo v Princetonski univerzitetni knjižnici. Toda rokopisov, tipkopisov, korekturnih odtisov, korespondence in osebnih zapisov iz te zbirke prof. Christian tukaj ne našteva (60 naslovov).

VI. Posebno gradivo iz Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani (4 naslovi).

VII. Izbrani naslovi z biografskim ali bibliografskim gradivom o Louisu Adamiču (569 naslovov). V tej skupini je omenjen tudi prispevek v Zborniku občine Grosuplje, I, 1969. — Na žalost profesor Christian ni dobil pravočasno ZOG II in III, v katerih je še več drugih sestavkov v zvezi z Adamičem, ki bi spričo tega spadali v bibliografijo.

Skupno obsega Adamičeva bibliografija 1139 naslovov in imena, ki se berejo kot zbirka »Kdo je kdo«. Ne da bi hotel izbirati, ti padejo v oči imena Josip Vidmar, Mile Klopčič, Oton Župančič, Fran Albrecht, Ferdo Kozak, Stanko Leben, Lojze Ude, Edvard Kardelj, Tone Potokar, Filip Kalan, Božidar Jakac, Lupis Vukić, Ivan Hribar, Michail Pupin, Nikola Tesla, Božidar Borko, Vito Krajger, Mira Mihelič, Josip Broz Tito, Janez Gradišnik, Cveto Kristan, Tone Seliškar, Vladimir Dedier, Janko Rogelj in še več prominentnih tujih imen, med katerimi bi pri nas bila gotovo najbolj znana gospa Eleanor Roosevelt. Louis Adamič je bil v stiku s kulturno in politično elito pri nas in v svetu: ali so pisali o njem ali pa je on pisal o njih, ves čas v borbi za napredni svet.

Mogoče bo knjiga profesorja H. Christiana spodbuda za študij življenja in dela Louisa Adamiča tudi pri nas. Adamičev opus čaka na prevajalce, jezikoslovce, sociologe, politologe, zgodovinarje, tudi pri nas, ne le v Ameriki. Kajti »dva kontinenta se moreta ogledovati v njegovem ostro brušenem zrcalu«, je o Louisu Adamiču zapisal Oton Župančič.

KRONIKA IN RAZGLEDI

DRUŽBENE SLUŽBE IN DEJAVNOSTI

Slavko Zupančič

Z novim statutom občine Grosuplje, ki ga je sprejela skupščina občine 24. 9. 1969, je ustanovljen le en politično izvršilni organ občinske skupščine in organ družbenega samoupravljanja za področje socialnega varstva in otroškega varstva, zdravstva, izobraževanja in vzgoje, kulture in telesne vzgoje — svet za družbene službe. Pred tem sta bila za vsa navedena področja dejavnosti 2 sveta: svet za zdravstvo in socialno varstvo ter svet za prosveto, kulturo in telesno vzgojo.

Tako organizacijo oziroma združitve svetov so narekovale spremenjene okoliščine v zvezi z ustanovitvijo, pristojnostmi in delom Temeljne izobraževalne skupnosti, Komisije za otroško varstvo pri TIS, Temeljne kulturne skupnosti, predvidene ustanovitve Temeljne skupnosti za telesno kulturo in vzgojo, imenovanje komisije za zadeve borcev in invalidov, ustanovitev socialnozdravstvenih komisij pri večjih in bolj razvitih krajevnih skupnostih ter večja vloga in dejavnost vseh krajevnih skupnosti v občini. Poleg navedenih dejavnosti samoupravnih interesnih skupnosti se občuti večja aktivnost samoupravnih organov združenega zdravstvenega doma, Skupnosti zdravstvenega zavarovanja delavcev in Skupnosti zdravstvenega zavarovanja kmetov.

Delovanje in aktivnost naštetih samoupravnih organov in organizacij je omogočila, da se je svet za družbene službe, ki šteje 11 članov, izoblikoval v stvarno političnoizvršilni organ in organ družbenega samoupravljanja, ki opravlja le tiste naloge, ki so mu dane v pristojnost s statutom, zakonom in drugimi predpisi. Vse druge zadeve pa obravnavajo in o njih avtonomno odločajo samoupravni organi navedenih skupnosti in drugi organi. Ker je svet za družbene službe opustil obravnavanje vsakodnevnih drobnih zadev in problemov, izključno strokovne, upravne in tehnične naloge pa je prepustil upravnemu organu in strokovni službi, lahko obravnava le važnejša organizacijska, analitska in normativna vprašanja, kot so:

— vprašanja, ki imajo splošen pomen za delovne in druge organizacije, krajevne skupnosti in občane;

— skrbi za izvrševanje zakonov in drugih predpisov na področju družbenih dejavnosti;

— daje iniciativo, obravnava in daje predloge predpisov in drugih aktov, ki jih sprejema občinska skupščina, ter samostojno sprejema nekatere odločitve, ki so v originalni pristojnosti sveta;

— sprejema priporočila in daje smernice za delo upravnega organa ali delovnih in drugih organizacij na področju družbenih dejavnosti;

— sodeluje z delovnimi, družbenopolitičnimi in drugimi organizacijami ter samoupravnimi organi interesnih skupnosti na področju družbenih dejavnosti;

— za preučevanje in reševanje posameznih vprašanj ima svet stalne ali občasne komisije.

V tekočem mandatnem obdobju, od maja 1969. leta pa do danes, je svet za družbene službe imel 16 sej, na katerih je obravnaval tele zadeve:

1. Splošne in skupne družbene zadeve:

— poročila in programe o delu upravnega organa za področje družbenih služb;

— poročilo in programe sveta za družbene službe;

— izhodišča za splošno porabo na področju družbenih služb;

— predlog proračunskih izdatkov za družbene dejavnosti;

— imenovanje predstavnikov javnosti v svet delovnih skupnosti šol, zavodov in drugih ustanov;

— poročilo o gibanju in realizaciji proračunskih izdatkov za družbene službe;

— predlog srednjeročnega razvoja knjižničarstva v občini;

— dodelitev subvencij zavodom in družbenim organizacijam;

— letna poročila in programe zavodov s področja družbenih dejavnosti in nekaterih družbenih organizacij;

— imenovanje komisij in še nekatere druge zadeve.

2. Socialno varstvo in otroško varstvo:

— program otroškega varstva;

— informacija o gradnji otroškega vrtca v Ivančni gorici;

— soglasje k določitvi oskrbnine v Otroškem vrtcu Grosuplje;

— poročilo o zdravstvenem letovanju otrok;

— podeljevanje enkratnih zimskih pomoči (načelno);

— mnenja o cenah storitev v socialnih zavodih;

— informacija o izvajanju rejniške službe;

— poročilo Delovno zaščitnega zavoda v Ponikvah;

— analiza o družbenem varstvu otrok in mladine;

— informacija o dnevnem varstvu otrok;

— analiza o družbenem varstvu odraslih oseb v občini;

— analiza o mladinskem prestopništvu v občini;

— analiza o zavodskem varstvu odraslih oseb v občini;

— analiza o zavodskem varstvu mladoletnikov v občini.

3. Zdravstvo:

— zdravstveno varstvo otrok in mladine v občini;

— preventivno zdravstveno varstvo;

— analiza o zdravstvenem stanju prebivalstva v občini;

— poročilo o zdravstvenem varstvu občanov;

- predlog o ustanovitvi zavoda za zdravstveno varstvo in pooblastilo zavodu za opravljanje nalog na območju občine;
- organizacija in izvajanje fluorografske akcije;
- predlog odloka o fluorografiranju prebivalstva;
- svetovni dan zdravja;
- poročilo sanitarne inšpekcije;
- organizacija zdravstvene službe;
- organizacija dežurne zdravstvene službe.

4. Vzgoja in izobraževanje:

- poročila o šolstvu;
- predlog o odpravi podružnične osnovne šole v Sp. Slivnici;
- soglasje osnovnim šolam in gimnaziji za prehod na 5-dnevni delovni teden;
- poimenovanje osnovnih šol in gimnazije;
- finančni načrt in zaključni račun Temeljne izobraževalne skupnosti;
- poročilo o delu in delovni program Temeljne izobraževalne skupnosti;
- pooblastilo Vzgojni posvetovalnici v Ljubljani za opravljanje nalog na območju občine;
- osnutek srednjeročnega programa razvoja vzgoje in izobraževanja;
- učni uspeh in osip učencev.

5. Kultura in telesna vzgoja:

- analiza o kulturni dejavnosti v občini;
- analiza o telesnovzgojni dejavnosti v občini;
- predlog za ustanovitev Temeljne kulturne skupnosti in imenovanje iniciativnega odbora;
- družbeni dogovor o financiranju kulturne skupnosti in kulturne dejavnosti v občini.

Vse zadeve na področju vojaških vojnih invalidov in borčevskih vprašanj je obravnavala komisija za zadeve borcev in invalidov pri skupščini občine, ki je sklepala tudi o vseh predlogih, kateri so bili predloženi v obravnavo skupščini občine.

Svet za družbene službe ima 11 članov in sicer predsednik Hilda Lučovnik in člani: Angelca Ahlin, Franc Magister, Vida Adjanski, Tone Slana, Mihaela Lesjak, Stefan Hrovat, Lovro Mrak, Dr. Jože Gošnik, Ivan Vilar in Nika Kavšek.

S tem prispevkom sem hotel dokazati, da je v današnjih razmerah v naših občinskih pogojih, svet za družbene službe nemoteno opravljal vse naloge na področju družbenih dejavnosti in potrdil utemeljeno in smotrno odločitev skupščine občine o reorganizaciji svetov občinske skupščine v letu 1969.

DRUŽBENE DEJAVNOSTI V LETU 1971

Pod gornjim naslovom začejam objavljati kratek prikaz važnejših dogajanj na področju družbenih dejavnosti v občini, ki naj bi bila vsakoletno zapisana v Zborniku občine Grosuplje.

Temeljna izobraževalna skupnost

Za uresničevanje družbene vloge izobraževanja, neposredno povezovanje dejavnosti izobraževalnih in vzgojno-varstvenih zavodov s potrebami gospodarstva in družbenih služb, odločanje o delitvi družbenih sredstev za izobraževanje, vzgojo in otroško varstvo, je bila na ustanovni skupščini dne 31. 5. 1967 ustanovljena Temeljna izobraževalna skupnost Grosuplje. Po konstituiranju je bila izvoljena 21 članska skupščina in 7 članski izvršni odbor. V letu 1968 pa je bila v okviru TIS imenovana tudi komisija za otroško varstvo.

Ker je skupščini Temeljne izobraževalne skupnosti 31. 5. 1971 potekla 4 letna mandatna doba so pristojni organi in organizacije izvolili nove člane za skupščino TIS, ki se je na svoji prvi seji dne 9. 6. 1971 konstituirala in izvolila nov izvršni odbor in komisijo za otroško varstvo. V skupščino TIS so bili delegirani:

- 4 predstavniki občanov;
- 4 predstavniki osnovnih šol;
- 1 predstavnik gimnazije;
- 1 predstavnik otroško-varstvene ustanove;
- 1 predstavnik zavoda za šolstvo SRS;
- 4 predstavniki delovnih organizacij s področja gospodarstva in družbenih služb;
- 4 predstavniki družbeno-političnih organizacij;
- 2 predstavnika občinske skupščine.

Člani skupščine TIS so: predsednik, Andolšek Ludvik in člani: Umnik Alojzija, Kobilca Vinko, Gruden Janez, Gale Edo, Lučovnik Hilda, Mustar Slavka, Slana Anton, Videnič Slavko, Žagar Cilka, Perič Veselin, Koščak Jože, Kikelj Alojz, Savnik Roman, Rozman Vladimir, Culjkar Marinka, Puš Karel, Uršič Marlina, Lužar Janez, Škantelj Franc in Drobnič Dragica. Člani izvršnega odbora so: predsednik, Andolšek Ludvik in člani: Gale Edo, Umnik Alojzija, Gruden Janez, Puš Karel, Savnik Roman in Kikelj Alojz.

Sredstva za financiranje vzgoje in izobraževanja se zbirajo: iz prispevka iz osebnega dohodka od delovnega razmerja, prispevka iz osebnih dohodkov od kmetijske dejavnosti, prispevka iz osebnega dohodka od obrtnih in drugih gospodarskih dejavnosti, drugih prispevkov ter dopolnilnih sredstev republiške izobraževalne skupnosti. Ob ustanovitvi leta 1967 je TIS razpolagala z 4.240.780 din in v letu 1971 pa že z 10.058.128 din dohodkov. Ta sredstva so bila uporabljena za osebne prejemke vzgojno-izobraževalnih delavcev ter za materialne izdatke šol, za prevoze učencev, za posebno šolstvo, za prehrano in varstvo učencev in za druge vzgojno-izobraževalne zadeve.

Temeljna kulturna skupnost

Skupščina občine je na svoji seji dne 27.1.1971 imenovala iniciativni odbor za ustanovitev samostojne kulturne skupnosti v občini. Dne 5.5.1971 je bila sklicana in opravljena ustanovna skupščina, ki je sprejela sklep o ustanovitvi Temeljne kulturne skupnosti Grosuplje, začasna skupščina pa se je proglasila za stalno skupščino TKS. Sprejela je tudi začasni statut in poslovnik ter izvolila 7 članski izvršni odbor, komisijo za gledališko in glasbeno dejavnost, knjižničarstvo in kinematografijo ter komisijo za muzejsko dejavnost, varstvo kulturnih spomenikov, narave in arhivskega gradiva.

Namen ustanovitve kulturne skupnosti je bil zagotoviti samoupravno združitev interesov za kulturo in prepustiti odločanje o vprašanih kulturne dejavnosti, ki so posebnega družbenega pomena, kulturnim delavcem, delovnim organizacijam in društvom s področja kulture, občanom, družbenopolitičnim in drugim organizacijam, ki so zainteresirani za kulturne dobrine. Drugi smoter pa je zagotoviti stalnost družbenih sredstev za kulturno sfero in skrbeti za trajno zagotavljanje materialnih pogojev za sanacijo položaja kulturnih dejavnosti in za njen vzkrajni nadaljnji razvoj.

Skupščino Temeljne kulturne skupnosti sestavlja 19 članov in sicer:

- 2 predstavnika skupščine občine;
- 3 predstavniki krajevnih skupnosti (Grosuplje, Ivančna gorica, Dobropolje);
- 2 predstavnika Temeljne izobraževalne skupnosti;
- 4 predstavniki družbenopolitičnih organizacij (ZKS, SZDL, OSS, ZMS);
- 4 predstavniki delovnih organizacij (Gimnazija, ljudska knjižnica, Splošno gradbeno podjetje in Tekstilna tovarna Motvoz in platno);
- 3 predstavniki Zveze kulturno prosvetnih društev;
- 1 predstavnik Občinske gasilske zveze.

Člani skupščine so: predsednik, Rozman Vladimir in člani: Jurčič Ciril, Puš Karel, Dolanc Marija, Žagar Cilka, Novak Franc, Novak Zlatko, Horvat Stefan, Landero Tomaž, Mrzelj Jožica, Kastelic Dragica, Javornik Franc, Eršte Vinko, Ahlin Ivan, Kavšek Ciril, Aubrecht Anton, Žnidaršič Viktor, Novak Marija in Struna Andrej. Člani Izvršnega odbora so: predsednik, Rozman Vladimir, namestnik predsednika, Jurčič Ciril in člani: Eršte Vinko, Dolanc Marija, Novak Franc, Javornik Franc in Žnidaršič Viktor.

Skupščina TKS je na svoji prvi seji dne 16.6.1971 sprejela svoj statut, delovni program in finančni načrt za leto 1971 in družbeni dogovor o financiranju kulturnih dejavnosti in kulturne skupnosti. Sopodpisnika družbenega dogovora sta Skupščina občine in Izvršni svet SRS. Po družbenem dogovoru Temeljna kulturna skupnost zagotavlja financiranje kulturne dejavnosti za leto 1971 iz naslednjih virov: občinskega proračuna, 0,5 % republiškega davka od prometa blaga na drobno, zbranega na območju občine in prispevka iz osebnega dohodka od avtorskih pravic, patentov in tehničnih izboljšav. Tako bo kulturna skupnost v letu 1971 razpolagala s cca 300.000 din, ki jih je namenila za ljudsko knjižnico, spomeniško varstvo, muzeje, za de-

lovanje kulturno-prosvetnih društev in za manjša investicijska popravila kulturnih domov.

Organizacija mreže osnovnih šol

Skupščina občine je s sklepom 1.9.1964 leta sprejela novo organizacijo mreže osnovnih šol, ki je v veljavi še danes. Po tej organizaciji obstojajo 4 osnovne (centralne) šole, kot pravne osebe in samoupravne delovne organizacije in 18 podružničnih šol, ki so pedagoško, upravno in finančno vključene kot organizacijske delovne enote osnovnih šol. Osnovna šola Grosuplje ima 8 podružničnih šol: Šmarje, Žalna, Polica, Podtabor, Kopanj, Ilova gora, Škocjan, Spodnja Slivnica. Osnovna šola Stična ima naslednjih 6 podružničnih šol: Višnja gora, Zagradec, Krka, Ambrus, Muljava, Korinj. K osnovni šoli Šentvid spadajo podružnični šoli: Temenica in Hrastov dol, k osnovni šoli Dobropolje pa podružnični šoli Kompolje in Ponikve. Zaradi prostorskih pogojev imata podružnični šoli Šmarje in Višnja gora vseh 8 razredov. Taka organizacija mreže osnovnega šolstva se je v praksi dobro uveljavila in utrdila ter je bila veskozi sprejemljiva, tako za neposredno šolstvo, pedagoško službo zavoda za šolstvo SRS in občinsko skupščino kot smotrna, racionalna in strokovno utemeljena.

Z nadaljnjim proučevanjem in izpopolnjevanjem organizacije šolstva pa se postavlja vprašanje, kako znižati število kombiniranih oddelkov, kjer en sam učitelj poučuje 2 ali več razredov in je zato pouk in uspeh manj uspešen. Na podružničnih šolah: Sp. Slivnica, Škocjan, Ilova gora, Korinj in Hrastov dol je število učencev tako nizko, da je treba razmisliti glede nadaljnjega obstoja teh šol. Na drugi strani pa so se pri vodstvih podružničnih šol v Šmarju in Višnji gori pojavile težnje za odcepitev in osamosvojitve teh šol, vendar je delovna skupnost šole v Višnji gori pozneje odstopila od take zahteve.

V zvezi z navedeno problematiko je bila na celotnem območju občine koncem leta 1970 organizirana javna razprava, na osnovi katere je skupščina občine na svoji seji dne 17.11.1971 sprejela naslednje ugotovitve in odločitve:

— organizacija mreže osnovnih šol je ustaljena, primerna, racionalna in smotrna, zato je ne kaže preveč spreminjati. Kljub temu pa se odpravi podružnično osnovno šolo v Sp. Slivnici, saj je bilo brez težav s 1.9.1971 že prešolano vseh 9 učencev na centralno osnovno šolo Grosuplje;

— utemeljeno in povsem umevno je, da se sličen ukrep izvede tudi na podružnični osnovni šoli Škocjan, ki ima samo 8 učencev in tudi v bodoče ni izgledov, da bi se bistveno povečalo število učencev;

— nesmotrna, neracionalna in neutemeljena pa je zahteva o odcepitvi in osamosvojitvi podružnične šole Šmarje. Pri nizkem in nezadostnem številu učencev ni mogoča polna zaposlitev pedagoškega kadra na predmetni stopnji. Težko izvedljiva je razporeditev predmetnih učiteljev za pouk kombiniranih predmetov. Pri majhnem številu učencev ni racionalno in možno organizi-

rati strokovne službe, ki jo sestavljajo: pedagogi, psiholog, defektolog, socialni delavec in drugi, brez katerih si danes ne moremo več predstavljati sodobne šole. Prav tako je zmanjšana možnost nabave, smotrne in racionalne uporabe vzgojno-izobraževalnih pripomočkov, strokovne literature, rekvizitov in ponazoril. Na račun samostojnosti šole v Šmarju, odnosno nesmotrne šolske mreže ne bi smeli neracionalno trošiti več sredstev, še posebno zato, ker smo odvisni od dopolnilnih sredstev Republiške izobraževalne skupnosti;

— organizacijo šolstva je treba obravnavati in presojeti kompleksno ter predvideti posledice, ki bi lahko nastale, če bi neutemeljeno razdirali v praksi preizkušeno obstoječo organizacijo šolstva in tako omajali vsa dosedanja prizadevanja na tem področju.

Gimnazija »Josipa Jurčiča« v Stični

Gimnazija »Josipa Jurčiča« v Stični je bila ustanovljena 19. 6. 1950 leta. Od 1. 6. 1961 dalje pa ima ustanoviteljske pravice občina. Na gimnaziji je bilo v vseh letih njenega obstoja vpisanih od 109 do 150 dijakov. Zaradi nizkega števila dijakov, pomanjkanja strokovnega kadra ter drugih organizacijskih, izobraževalnih in materialnih problemov, je bil njen obstoj v zadnjih letih v negotovosti.

V zvezi z bodočo organizacijo mreže gimnazij na Slovenskem, je strokovna skupina Republiške izobraževalne skupnosti pripravila predlog, po katerem se naj gimnazije usmerijo v 3 tipe gimnazij (naravoslovna, družbenoslovna in pedagoška smer). Po tem predlogu naj se spremeni tudi mreža gimnazij. Manjše gimnazije naj se vključijo v srednješolske centre, Gimnazija v Stični pa naj bi se eventualno ukinila.

Problematico in organizacijo mreže gimnazij je obravnavala skupščina občine 17. 11. 1971 in sprejela mnenje, da naj bo mreža gimnazij v Sloveniji organizirana tako, da bo kar v največji meri zagotovljeno mladini iz vseh delov Slovenije študirati na srednji, višji in visoki šoli. Zato naj se ustanovijo srednješolski centri, ki bodo organizacijsko povezovali manjše gimnazije ter vsebinsko in strokovno okrepili vzgojno-izobraževalni proces na teh gimnazijah. Analogno s tem se je občinska skupščina zavzela, da se Gimnazija v Stični priključi k neki drugi gimnaziji, oziroma v srednješolski center. Le tako bi ji bil omogočen njen nadaljnji obstoj in razvoj.

Nova osnovna šola in otroški vrtec v Grosupljem

Nova šola in otroški vrtec sta bila zgrajena v oktobru 1971 leta. Uradna otvoritev šole in vrtca je bila 22. 10. 1971, šolski pouk se je pričel v novih prostorih že z novim šolskim letom — 1. 9. 1971. Osnovna šola je bila poimenovana po ameriškem pisatelju Louisu Adamiču na seji skupščine občine dne 30. 6. 1971 in javno v prostorih šole dne 30. 9. 1971, ob spominski svečanosti 20-letnice smrti Louisa Adamiča.

Novo šolsko poslopje ima 20 učilnic za kabinetni pouk v skupni površini 1420 m², telovadnico s pomožnim prostorom v izmeri 590 m², dvorano s 373 m², delavnice za tehnični pouk 158 m², jedilnico 185 m², knjižnico in čitalnico 70 m², pisarne 242 m² in družinsko stanovanje z 51 m².

S pridobitvijo novega sodobnega šolskega objekta so dani vsi pogoji za enoizmenski šolski pouk, za organizacijo posebnega pouka za duševno prizadete otroke, za organizirano varstvo šolskih otrok in otrok-vozačev, za zadovoljitev prehrane učencev v sodobno urejeni šolski kuhinji in končno tudi za telesno vzgojo in rekreacijo ter drugo izvenšolsko dejavnost učencev.

Otroški vrtec ima 26 prostorov v skupni površini 674,56 m² in sicer: 6 igralnic s 365,04 m², 2 garderobi — 64,60 m², 1 izolirana soba — 4,50 m², 1 soba za vzgojiteljice 33,50 m², 4 umivalnice — 32,25 m², pralnica — 16,50 m², 4 stranišča — 28,50 m², 1 prostor za čistila — 3,40 m², 1 prostor za igrače — 6,27 m², 3 hodniki — 108,60 m², 2 vetrolova 11,40 m². Zunanje igrišče meri 600 m² in ima 2 pezalni, 2 gugalnici in 2 peskovnika. V varstveni ustanovi bo lahko do 150 predšolskih otrok.

Z izgradnjo obeh objektov, katera je zgradilo Splošno gradbeno podjetje Grosuplje s sredstvi samoprispevka občanov krajevne skupnosti Grosuplje, sredstvi proračuna občine ter z materialno podporo Republiške izobraževalne skupnosti in Republiške skupnosti otroškega varstva, se je uresničila želja prebivalstva in učiteljstva ter vsestranska prizadevanja občinske skupščine in njenega predsednika Ivana Ahlina.

Štipendiranje mladine

Skupščina občine je 27. 1. 1971 sprejela družbeni dogovor o štipendiranju in kreditiranju učencev in študentov v občini. Poleg skupščine občine so družbeni dogovor sprejeli in podpisali še: Temeljna izobraževalna skupnost, Občinska konferenca SZDL, Občinska konferenca ZK, Občinski sindikalni svet, Občinska konferenca ZM in pretežna večina delovnih organizacij s področja gospodarstva in družbenih služb v občini.

Podpisniki družbenega dogovora so se sporazumeli in zavezali (navajam le najvažnejše obveze sporazuma):

- da bodo povečali sredstva za izobraževanje kadrov;
- da bodo posvečali več pozornosti talentirani mladini in deficitarnim poklicem;
- da bodo dajali prednost učencem, dijakom in študentom, ki dosejajo boljše učne uspehe, pa so v slabšem materialnem položaju in tistim, ki so oddaljeni od kraja šolanja;
- da se bodo zavzemali za tako višino štipendije, ki je v skladu s potrebami in možnostmi učencev in študentov. Višina štipendije naj bi bila različna med ugotovljenimi življenjskimi stroški v posameznem letu in prispevku staršev, ki naj znaša polovico dohodka na člana družine;
- da bodo štipendije valorizirali v skladu z ugotovljenimi življenjskimi stroški.

S sprejetim družbenim dogovorom je dana osnova za podeljevanje štípendij in posojil učencem in študentom ter izhodišče za družbeno, samoupravno in politično akcijo občine in delovnih organizacij.

Zdravstveno stanje prebivalstva

Skupščina občine je na svoji seji dne 30.6.1971 obravnavala zdravstveno stanje in zdravstveno varstvo občanov. Iz izdelane analize in obširnega gradiva so se občinski odborniki in občani med javno razpravo lahko seznanili in si ustvarili približno sliko o obolevnosti, najpogostejših obolenjih, umrljivosti in vzrokih umrljivosti posameznih bioloških skupin prebivalstva v občini.

Splošna obolevnost v občini je precej nižja od regionalnega poprečja. Nasprotno pa je splošna umrljivost, razen pri šolskih otrokih, pri vseh starostnih skupinah prebivalstva višja od regionalnega povprečja in še vedno narašča. Nizka obolevnost prebivalstva je le navidezna in kaže na to, da občani manj pogosto koristijo zdravstvene storitve. Pri otrocih so najpogostejša obolenja dihal, pri odraslih pa poleg bolezni dihal še nesreče, bolezni prebavil, bolezni živčevja, čutil itd.

Zaključne ugotovitve analize kažejo na relativno nizko frekvenco koriščenja zdravstvenega varstva in na visoko umrljivost prebivalstva v občini. To pa narekuje intenzivnejše dispanzersko, patronažno, zobozdravstveno in ostalo kurativno ter preventivno zdravstveno delo, ki bo poleg drugih ekonomsko-socialnih faktorjev vplivalo na izboljšanje zdravstvenega stanja prebivalstva in na kvalitetno rast življenja.

Zdravstveno letovanje otrok

Društvo prijateljev mladine skupaj z občinsko socialno službo vsako leto organizira letovanje zdravstveno in socialno ogroženih otrok v občini. V zadnjih letih so otroci letovali v Mladinskem zdravilišču Debeli rtič v neposredni bližini Ankarana. V letu 1971 (juniju in juliju) je v 2 izmenah letovalo skupaj 152 otrok z 11 vzgojitelji. Letovanje je trajalo za vsako skupino 14 dni.

Letovanje nudi otrokom prijeten, sproščen in veder počitek ter telesno in duševno okrepitev. Poleg znanih fizikalnih vplivov podnebja opažamo pri otrocih tudi duševne vplive življenja v koloniji. Sprememba okolja je zlasti važna za čustveno prizadete in labilne otroke. V zdravstveni koloniji se otrokom ne samo izboljša apetit in telesna teža, temveč tudi ugodne spremembe v duševnem življenju. Ta izkustva govore za to, da je pri otrocih vpliv v koloniji najprej psihoterapevtski in šele sekundarno fizikalno klimatski. Vplivi ožjega okolja in način življenja so pri okrepitvi otroka prav tako važni, kakor podnebje samo. Namen počitniških zdravstvenih kolonij je dvigniti odporno silo troka, okrepiti njegovo telesno stanje, napraviti ga sposobnejšega za klubovanje naporom prihodnjega šolskega leta in ga duševno osvežiti, da bo lažje spremljal nove vtise. Indikacija za sprejem v zdrav-

stveno kolonijo je bila prvotno le zdravstvena (v telesnem razvoju zaostali, slabokrvni, slabo hranjeni, neuropatični in rekonvalescentni otroci), v danjem času pa se je strogo zdravstveni indikaciji priključila še socialna, ki je preventivna.

Stroške letovanja so financirali: Občinska skupščina, Skupnost zdravstvenega zavarovanja, delovne organizacije in starši. Starši so prispevali od 150 do 350 din na otroka. Socialno ogrožene družine so prispevale manjše zneske, 29 otrok pa je letovalo brezplačno.

RAZVOJ IN ORGANIZACIJA ZDRAVSTVENE SLUŽBE

Slavko Zupančič

Zdravstvena služba v Sloveniji se je tja do leta 1930 razvijala in usmerjala po normah bivše avstrijske zdravstvene zakonodaje. Poleg državne zdravstvene službe se je po tako imenovanih zdravstvenih okrožjih na Slovenskem razvijala samoupravna zdravstvena služba, ki je skrbelo za zdravljenje zlasti siromašnega prebivalstva na deželi. Te samoupravne enote so po svojih upravnih odborih z veliko uvidevnostjo in z lastnimi proračunskimi sredstvi skrbele za zdravljenje siromašnih in za druge zdravstvene potrebe na svojem območju.

Nova jugoslovanska zdravstvena zakonodaja, ki se je pričela udeleževati šele leta 1930, je samoupravne zdravstvene enote zamorila, kajti v tem letu je bil uveljavljen zakon o zdravstvenih občinah, ki je likvidiral že omejnene zdravstvene samoupravne enote in prenesel funkcijo zdravstvenih okrožij na banovino. V tem letu je bil izdan tudi: zakon o zdravstvenih zdravstvenih, zakon o podpori za sanacijo vasi, zakon o zdravstveni zaščiti učencev in zakon o zatiranju nalezljivih bolezni.

Zametki organizirane javne zdravstvene službe v občini soupadajo z otvoritvijo zdravstvene ordinacije dr. Repič Rudolfa v Šentvidu pri Stični okoli 1900 leta. Pred tem obdobjem v občini ni bilo stalnega zdravnika. Bolniki so le v izjemnih primerih iskali zdravstveno pomoč v Ljubljani ali Novem mestu, sicer pa so se redko zatekali k zdravniku, še manj pa se zdravili v bolnišnicah. V tisti dobi se je ljudstvo pri zdravljenju bolezni še pogosto posluževalo najprimitivnejših sredstev. Zagovorom so dajali silno moč zdravljenja ali varovanja pred boleznimi in nezgodami. Verovanje v tako zvane »zagovore« podedovana navodila, kako naj se človek ravna ob nezgodah, se je ohranilo še do današnje dobe. Ko so ljudje sprevideli svojo lahkovernost, so zavrgli zagovore, žegne in rotenja in iskali nova zdravstvena sredstva iz narave (robodnice, jagode, maliso, črni korenj, mahove in druga zelišča), iz katerih so kuhali čaje in prirejali razna mazila. Med ljudstvom so se pojavljali domači zdravniki »padarji« in tudi mazači, ki so lajšali in ublaževali razne vrste bolezni vse do današnjih dni.

Na strani 714 II. knjige »Zdravje v Sloveniji« dr. Iva Pirca (v nadaljnjem besedilu: dr. Pirčeve II. knjige) je med drugim zapisano: »V tukajšnjem okraju Ljubljana — okolica ni več mazačev, tudi babic-mazačk ni bilo izslediti. Večinoma pride vsak bolnik do zdravnika, seveda največ le enkrat, in ga zdravijo doma z domačimi zdravili. Radi obstoječe bede često ne kličejo babic, nego to delo opravlja stara mati ali kaka sosedka. Vsak porod brez strokovne pomoči se uradno izsleduje. V zadnji dobi se močno množijo umetni splavi, v letu 1936 je bilo od zdravnikov prijavljenih

35 primerov. Brez dvoma je v tukajšnjem okraju razširjen kriminalni abortus. Zdravnik, ki je sam javil 9 primerov abortusa, trdi, da gre vedno le za dovršitev pričetega splava. Dve ženske sta bili osumljeni kot odpravljački ploda (ena tovarniška delavka v Grosupljem je odpravljala plod z iglo, druga, ki je hči konjača, je v Borovnici odpravljala plodove), obe sta bili javljeni državnemu pravdniku v Ljubljani. Globoki vzrok razširjenju umetnega splava leži v materialni bedi, v kateri je ljudstvo. (Po poročilu okrajnega sanit. referenta iz leta 1939)«.

Ker so se v tistem času zaradi vojn in splošne nerazvitosti ter zaostalosti pojavljale črne koze in druge hude nalezljive bolezni, je bila država prisiljena organizirati javno zdravstveno službo tudi izven večjih mest. Tako je okoli leta 1900 začel ordinirati v Šentvidu pri Stični dr. Repič Rudolf v svoji vili, iz katere se je pozneje, po II. svetovni vojni razvil Zavod za srčno — revmatično bovine otroke oziroma mladino. Dr. Repič Rudolf je bil okrožni zdravnik za višnjegorsko okrožje, ki je zajemalo poleg Višnje gore, Ivančne gorice, Stične in Šentvida pri Stični tudi del suhokranjskega predela. Delal je tudi za grosupeljsko okrožje, ker tam ni bilo stalnega zdravnika. Dr. Repič Rudolf je umrl v letu 1915.

Na izpraznjeno mesto je zaprosil dr. Jenko Andrej, ki ga je v letu 1916 tudi dobil. Ker pa je bilo takrat vojno stanje, je bil premeščen za kirurga v vojno bolnico Sisak. Tako ni bilo v višnjegorskem in ne v grosupeljskem okrožju nobenega zdravnika, zato je deželni odbor prosil vojaško komando, da ga oprostí vojaške službe. Vojaška komanda je prošnjo ugodno rešila in ga koncem februarja 1918 poslala v Šentvid pri Stični. Med leti 1916—1918 v Šentvidu pri Stični ni bilo stalnega zdravnika. Dr. Jenko Andrej je bil edini okrožni zdravnik med Ljubljano in Novim mestom, ki je vodil tudi domačo lekarno. Dopoldne je ordiniral v Šentvidu, popoldne pa je opravljal obiske bolnikov. Trikrat tedensko je ordiniral v Zdravstveni ambulanti Grosuplje, dvakrat tedensko pa v Zdravstveni ambulanti v Trebnjem. Obiske je opravil v glavnem s kmečkimi vozmi in peš, pozneje pa tudi z biciklom in vlakom. Bil je kirurg, praktični zdravnik in tudi epidemski zdravnik. Opravljal je preventivno zdravstveno cepljenje in zdravil nalezljive bolezni, ki so bile takrat zelo razširjene (črne koze, španska bolezen). Izvrševal je preglede novorojenčkov in šolske mladine, izvrševal porode in zdravil porodnice ter jih reševal tudi z težkimi operacijami. Zdravil je tudi vse vrste splošnih bolezni.

Kranjsko deželni zakon iz leta 1888 in Štajerski deželni zakon iz leta 1892, izdana na osnovi Avstrijskega sanitetnega zakona, z dne 30. aprila 1870, nalagata okrožnim (občinskim) zdravnikom med drugim naslednje obveznosti:

- okrožni (občinski) zdravniki so podrejeni okrajnemu zdravniku;
- nadzorstvo nad delom babic, mrliških oglednikov, živino in mesoglednikom, dezinfektorjem itd.;
- nadzorstvo in podpora občinam pri poslih zdravstvene policije;
- nadzorstvo zdravstvenih zavodov, zdravstveno-polijskih naprav in mazaštva;
- nadzorstvo nad nego neboljencev, oskrbovanih v javnih zavodih, nad oskrbo najdenčkov, gluhonemih, slepih, duševno bolnih, tepcev in hiralcev;
- nadzorstvo nad splošnim zdravstvenim stanjem ljudi in živali;
- sodelovanje, obveznost, ravnanje in nadzorstvo pri pojavu in omejevanju epidemij, nalezljivih bolezni;
- dolžnosti v zvezi s cepljenjem;

- dolžnosti pri ogledih mrličev;
- dolžnosti glede ravnanja z revnimi bolniki;
- dolžnosti glede obnašanja zdravnikov pri občevanju z ljudstvom:

Člen 15 citiranega zakona je določal: »Okrožni zdravnik je dolžan zdraviti v svojem službenem okolišu obolele in v občine okoliša pristojne ali tudi zunanje reveže, dalje one v bolnicah in ubožnih hišah občine, ako ni za imenovane že odrejeno kako posebno oskrbovanje.

Za namene zdravljenja revežev po okrožnem zdravniku mora predstojnik zdravstvene občine oziroma načelnik zdravstvenega okrožja, in sicer slednji v dogovoru s predstojnikom, k zdravstvenemu okrožju spadajočih občin predložiti in izročiti okrožnemu zdravniku vsakoletni seznam onih revežev, ki so v stalni preskrbi ali spoznani kot stalne preskrbe potrebni ter so kot taki v slučaju obolezlosti opravičeni do brezplačne zdravniške nege in brezplačnih zdravil.

Ako so v posameznih slučajih teh ugodnosti deležne tudi druge osebe kot tozadevni reveži, je potrebno za to privoljenje gori označenih činiteljev. V slučaju nudnosti zdravljenja takega reveža po v to poklicanemu okrožnemu zdravniku, je mogoče dobiti privoljenje tudi naknadno in sicer neposredno po začetku zdravljenja.

O predpisanih zdravilih za zdravljenje revežev mora okrožni zdravnik voditi seznam, ki naj služi kot pripomoček pri obračunu stroškov za izdana zdravila.«

Členi 16., 17. in 18. citiranega zakona pa vsebujejo naslednja določila: »Okrožni zdravnik mora v svojem službenem okolišu preiskati odgnance in jih v primeru potrebe zdraviti.

Pristojbine okrožnih zdravnikov za opravila in potovanja v javni službi se v smislu čl. 12. dež. zakona z dne 24. IV. 1888 določajo po lastnem predpisu (pod c).

Okrožni zdravniki so za posle v sodno-medicinskih zadevah po nalogu sodne oblasti, kakor tudi za svoje posle v zdravstveno-policijskih zadevah po nalogu politične oblasti opravičeni zahtevati predpisane pristojbine pri dotični sodni, oziroma politični oblasti.

Ugotovitev pristojbin okrožnim zdravnikom za sodno-medicinske posle izvrši tozadevna sodna oblast, za druge posle pa politična oblast.

Pri občevanju z ljudstvom naj si okrožni zdravniki prizadevajo biti dostojni in priljudni. Zavedajo naj se, da si z vestnim izpolnjevanjem dolžnosti in nesebičnimi nameni ob zdravniški pomoči pridobe zaupanje ljudstva.

V kolikor so okrožni zdravniki poklicani neposredno vplivati na ljudstvo naj s poudarkom zahtevajo izpolnjevanje zakonitih odlokov, vendar pa naj se izogibajo pretiranih zahtev ter glede na to, da bo ljudstvo na podlagi večkratnega pouka spoznalo koristi urejenih zdravstvenih razmer in da bo podano njegovo samostojno sodelovanje pri ureditvi zdravstvenih predpisov. (Iz Dr. Pirčeve II. knjige — na strani 728 in 729).

Med leti 1918—1931 sta v Dobropolju opravljala zdravstveno službo zdravnik dr. Raznožnik in dr. Mihelič, ki sta prihajala iz Vel. Lašč, po potrebi pa opravljala zdravstvene storitve tudi za Grosupeljsko okrožje.

V obdobju gospodarske krize od leta 1931 dalje je začelo padati število rojstev in naraščati število mrtvo rojenih. Zaradi visoke umrljivosti novorojenčkov in prebivalstva se je pospešil nadaljnji razvoj zdravstvene službe, ki je začela delati v smeri povečanja števila rojstev in znižanja števila smrti.

V Spominskem zborniku Slovenije (ob 20. letnici kraljevine Jugoslavije) iz leta 1939 je na strani 483 zapisano: »Pomanjkanje denarnih sredstev je danes vzrok, da se ljudstvo čedalje manj zateka k zdravniku in ga iz strahu pred izdatki kliče le v najtežjih primerih. Pred gospodarsko krizo je bilo v tem pogledu mnogo bolje. Bolnike odvrča od zdravnikov tudi dejstvo, da so zdravila zelo draga. Pač pa se bolnišnice ljudje ne branijo več. Vedno bolj narašča število siromašnih, ki imajo zdravljenje in zdravila brezplačno, tako da so banovinski zdravniki z zdravljenjem siro-

mašnih preobloženi. Zelo pridno se poslužujejo zdravniške pomoči delavci in nastavljeni, zavarovani pri bolniških blagajnah. Zaradi gmotnih razmer pa se ogiblje zdravnika srednji sloj, tj. kmet, obrtnik in mali trgovec. Ob ubošanju srednjega sloja in napredujoča socializacija zdravniške pomoči povzročata naval v bolnišnice, ki so stalno prenapolnjene...

Delo zdravstva se mora gibati v dve smeri: Na prvem mestu je potrebno delo za povečanje števila rojstev, kajti padanje rodnosti v zadnjih letih grozi omajati temelje naše narodne bodočnosti, delo za znižanje števila smrti. To se da doseči s pospeševanjem zdravstva, predvsem s pomočjo bolnišnic, socialno medicinskih in higienskih ustanov in s socialno političnimi ukrepi.

V dr. Pirčevi II. knjigi pa je med ostalim zapisano: »Brezplačno zdravstveno pomoč ima delavstvo in nameščenci, ki imajo lastne organizacije, deloma je zaščiteno še uradništvo. Mali in srednji kmet, mali trgovec in obrtnik so brez zdravniške zaščite, ker ne morejo plačati privatnega zdravnika, do brezplačnega zdravljenja pa nimajo pravice, in ravno ti sloji so v pretežni večini, če izznamemo delavstvo in uradništvo, kako čudno se to vidi! Brezplačno ima na razpolago zdravnika občinski revež, propalica, ki ni nikdar in v ničemer koristil človeški družbi, dočim ostaja brez zdravnika tako pozitiven član človeške družbe kakor je kmet, obrtnik ali trgovec...«

Po letu 1931 se je tudi v občini Grosuplje javna zdravstvena služba razširila in povečalo število zdravnikov. V Trebnje je prišel dr. Škroba in pozneje dr. Češarek iz Mokronoga. Na Malo Hudo pri Ivančni gorici je prišel dr. Fedran Gregor, ki je po odhodu dr. Jenkota postal okrožni zdravnik za višnjegorsko okrožje. Za grosupeljsko okrožje pa je bil nastavljen dr. Kalan Franc, ki je ordiniral v Goršičevi hišici v Grosupljem do leta 1933. Po njegovem odhodu je bil nastavljen za banovinskega zdravnika dr. Podkoritnik France, ki je do leta 1938 ordiniral v Košakovi vili, pozneje pa je imel zdravstveno ordinacijo v svoji novi zgrajeni stavbi v Grosupljem. Za zdravljenje naših občanov imata posebne zasluge dr. Podkoritnik France in dr. Fedran Gregor, ki sta delala na področju zdravstva v naši občini polnih 25 odnosno 34 let (dr. Fedran 34 let, dr. Podkoritnik 25 let). Poleg splošnega zdravstva sta opravljala male kirurške operacije (šivanje in saniranje ran ter gnojnih čirov, punktacije trebušnih vodeničarjev, mavčenje kostnih zlomov, izvajanje ginekoloških posegov in porodništva ter preventivno zdravstveno varstvo občanov. Dr. Podkoritnik France se je še posebno odlikoval pri organizaciji Rdečega križa in v uvajanju tečajev prve pomoči, pri zdravstveni preventivni asanaciji vasi, organizaciji in zbiranju prispevkov za gradnjo zdravstvenega doma v Grosupljem, ki je bil zgrajen 1954 leta in po njemu poimenovan 18. 6. 1962. leta. Še posebne zasluge pa ima kot prvi politični aktivist v Grosupljem leta 1941, za zdravljenje političnih aktivistov in partizanov in pozneje v narodnoosvobodilni vojni kot partizanski zdravnik.

V tem času so se začele v Sloveniji ustanovljati tudi zdravstvene zadruge. Zdravstveno združenstvo je imelo namen reševati vprašanja celokupne zdravstvene zaščite našega kmeta na združnem principu. Reševalo je vprašanje zdravniške pomoči, nabave zdravil, zdravstvenega nadzorstva nad vsemi družinskimi člani, vprašanja asanacije vasi, hiše, dvorišča, kakor tudi vprašanje ekonomskega napredka in racionalizacije poljedelstva ter zaščite zdravja domače živine. Zdravstvene zadruge so tudi nudile prebivalstvu zdravstveno prosveto, z običajnimi predavanji in tečaji zlasti v zimskem

času. Na teh tečajih je bilo prebivalstvo poučeno o raznih boleznih, zlasti o pljučni jetiki, zdravi prehrani, materinstvu in negovanju bolnikov. Zdravniško pomoč so omogočala redna mesečna vplačila zadružnikov. Če je imela zadruga zadostno število članov, so imeli zadružniki in njegovi družinski člani zagotovljeno zdravniško ordinacijo v primeru bolezni in to brez vsakih dodatnih prispevkov. Poleg tega pa so zadružniki ceneno dobivali vsa zdravila in sanitetni material iz zadružne ročne apoteke, ki so jo vodili zadružni zdravniki.

Tako je bila v letu 1934 v Ponikvah pri Dobrepolju na pobudo in pod predsedstvom domačega župnika in javnega delavca Antona Mrkuna ustanovljena prva slovenska zdravstvena zadruga, ki je prevzela v svoj delokrog tudi funkcijo zdravstvenega doma. Zdravstveni dom je imel naslednje oddelke:

- zavetišče in okrevališče za stare in onemogle;
- zdravstveno ambulanto s čakalnico, ordinacijsko sobo in lekarno;
- posvetovalnico za matere, polikliniko za dojenčke in male otroke, šolsko polikliniko in disperanzer za jetične;
- ljudsko kopališče;
- kmetijsko — gospodarsko šolo in
- javno knjižnico.

V zvezi z delovanjem zdravstvene zadruge in zdravstvene službe v Ponikvah pri Dobrepolju je na strani 449 dr. Pirčeve II. knjige zapisano: »Dobrepoljski župnik Mrkun Anton je leta 1933 kupil posestvo nekdanje železne topilnice v Ponikvah, na katerem je postavil več socialno-zdravstvenih naprav. Najprvo je priredil veliko stavbo za zavetišče za stare in bolehe ljudi s 45 posteljami. Moški oddelek je popolnoma ločen od ženskega. V zavodu je lepa kapelica. Drugo dvonadstropno poslopje je odločeno za zdravstveni dom. Ves zavod je izročil sestram sv. Križa, tako da je v tem oziru popolnoma preskrbljeno za previdno vodstvo in skrbstvo vseh naprav. Ob Rraščici so tudi vsa potrebna gospodarska poslopja.

V Zdravstvenem domu se nahaja: Okrevališče z 20 posteljami, ambulatorij z zelo prostorno čakalnico, ordinacijsko sobo in lekarno. Drugo nadstropje je določeno za kmetijsko-gospodinjsko šolo, ki prireja 3 mesečne gospodinjske tečaje. Dekleta se uče vsega, kar mora kmetijska gospodinja znati. Sprejme se navadno do 20 deklet. Na koncu vsakega tečaja se vrši javni izpit, pri katerem se vidi, da se dekleta v resnici veliko nauče iz raznih panog kmetijstva: prašičjereje, perutninarstva, govedoreje, dalje tudi vzgoje posebno pa iz zdravstva in nege dojenčkov. Ob sklepu vsakega tečaja je tudi razstava, na kateri so razstavljena dela iz šivalne in kuhinjske stroke.

V Zdravstvenem domu se nahaja tudi ljudsko kopališče v podprtiličju. Ima 5 prh in 3 kadi s toplo in mrzlo vodo. Odrasli plačujejo po 5.— za kopanje v kadi, od prhe pa po 3.— Din. Solarji se pod vodstvom svojih učiteljev brezplačno okopljejo. V Zdravstvenem domu ima prostore tudi Zdravstvena zadruga. Slovenci ustanavljajo razne druge zadruge: za živila, za krave, za prašiče, za stroje itd. Toda kaj pomagajo lepe krave v hlevu, lepi prašiči v svinjaku, če pa nimaš zdravja? Zato mora vsak priznati, da je najpotrebnejša zadruga ona, ki skrbi za človeško zdravje.

Radi velike gospodarske krize so naši ljudje prišli že v tako stisko, da ne morejo ob času boleznih plačati zdravnika in zdravil. Ako morajo, iščejo zdravnika šele tedaj, ko je že prepozno. Odpomoč je v zadružništvu. Deleži zadruge znašajo po 25.— Din in pristopnina 10.— Din. Razen tega plačuje vsak član po 5.— Din mesečnega prispevka. Ako gospodar pristopi k zadrugi, dobi vsak član družine, tj. mož, žena, otroci, hlapec in dekla brezplačno zdravniško pomoč v ambulatoriju v Ponikvah. Za zdravnikove obiske na domu se plača minimalen znesek. Ker pa imajo kmetje malo denarja v sedanjih časih, zato jim zadruga omogoča plačevanje pri-

spevkov na ta način, da jih plačajo v naravi, npr. s krompirjem, fižolom, drvni ali s čim drugim. Ko v jeseni kopljejo krompir, ga za 60.— Din oddajo poverjeniku in s tem plačajo prispevke za celo leto. V današnjih časih pomanjkanja denarja je to najlažji način plačevanja. Zadruga ima svojo listino zadržno lekarno, ki jo upravlja zdravnik. Ta mora imeti v ta namen posebni apotekarski tečaj. Člani dobe vsa zdravila 30 % ceneje, kakor v drugih lekarnah. Zdravnik napravi račun od zdravil, član poravnava dolžni znesek pri blagajniku, ki mu za 30 % račun zmanjša.

Zadruga ima sledeče osebe: zdravnika, zaščitno sestro, knjigovodjo, ki je obenem tudi blagajnik. Zadruga je imela velike težave, ker ni mogla dobiti rednega zadržnega zdravnika. Kljub vsemu temu so se ljudje zelo prijelji zadruge in upanje je, da bo število članov naraslo za več sto, če bo zdravnik stalen. Vseh obiskov do 21. dec. 1936 je bilo 2700. Mnogo zdravil je zadruga razdelila revnim bolnikom brezplačno. Zadržni zdravnik izvršuje tudi zbozdravstvo. Člani so želeli, da si dajo pri zadržnem zdravniku popraviti zobe ali napraviti nove. Tudi to je zadržni zdravnik izvrševal. Člani so imeli pri zobozdravstvu tudi zdravstvena predavanja. Zadruga je otvorila tudi polikliniko za dojenčke in male otroke in posvetovalnico za matere. Ubožnim materam smo dajali brezplačno plenice, prašek za deco ter milo. Matere so dobile brezplačen pouk in navodila, kako morajo ravnati s svojimi malimi otroki, da bodo zdravi in da se bodo lepo razvijali. Letos namerava zadruga napraviti dispanzer za jetične in šolsko polikliniko. Zadržni zdravnik je imel tudi predavanje iz zdravilstva.

Ob otvoritvi zdravstvenega doma je bila prirejena razstava. Čakalnica in hodniki Zdravstvenega doma imajo po zidu obešene higijensko propagandne slike, tako da je to tudi neka stalna zdravstvena razstava. Zdravniku pomaga zaščitna sestra v ambulatoriju. Hodi pa tudi po hišah obiskovat matere in dojenčke in bolnike. Večkra je že vršila razkužitev prostorov in obleke za umrlimi bolniki. Zdravstvena zadruga mora izvrševati veliko socialno nalogo, skrbeti za ljudsko zdravje in ga pospeševati na vse mogoče načine. Revnim članom bo treba preskrbeti kredit za zdravila, zelo ubožnim porodnicam plenice, prašek in milo, revnim bolnikom pa tudi kako posteljino in hrano. Zato je zadruga osnovala zdravstveni sklad.

Zadruga ima po svojih pravih pravico sprejemati hranilne vloge od vsakega in tako pospeševati varčevanje in ljudsko blaginjo sploh. Male kredite dobe samo člani na kratke obroke. Ker v zdravstveni dom zahajajo ljudje iz raznih krajev, zlasti šolarji, zato je zadruga vplivala, da se je otvoril v Zdravstvenem domu poseben muzej. V muzeju vidiš v resnici veliko zanimivosti, zlasti iz faune, flore in etnografije.

Zdravstvena zadruga je istotako osnovala javno knjižnico, ki se nahaja v pisarni. Knjige so iz vseh panog človeškega znanja, posebno pa zbiramo knjige iz zdravstva.

Zadrugo vodi odbor, ki šteje 5 članov in nadzorstvo, ki šteje istotako 5 članov. Odbor in nadzorstvo imata redno vsak mesec sejo in, če je treba tudi večkrat.

Vse te socialno-medicinske ustanove v Ponikvah se nahajajo na kraju nekdanje železne topilnice sredi smrekovih gozdov izven vasi Ponikve ob potoku Rašica. Kraj je zdrav, prav prijetni so sprehodi po smrekovih gozdih. Okolica je polna naravnih in zgodovinskih zanimivosti: županova jama, podpeška, kmpoljska in druge jame, vodopad Kobilji curek, požiralnik Rašice, 1000 m dogli rimski zid v Robu, obzidan tabor iz turških časov, vrh Ahac z zanimivo cerkvijo in lepim razgledom, znameniti Turjaški grad z malim muzejem, rojstni kraj Trubarjev Rašica, rojstni kraj pisatelja Stritarja, Podsmreka, rojstni kraj Levstikov Spodnje Retje, Lašče z Levstikovim spomenikom, razvaline ortenburškega gradu Stari Čušperk, razvaline gradu nekdanjih mogočnih Lambergarjev na Ortneku itd.

Nadmorska višina Ponikev znaša 460 m. Zavod ima pripravno železniško zvezo Ljubljana—Dobropolje ali avtobusno zvezo Ljubljana—Rašica. Železniška postaja Dobropolje, kakor avtobusna postaja Rašica je oddaljena od zavoda 20 minut. Mnogi pridejo tudi na oddih in na odmor v zavod v Ponikve. Cene so jako zmerne. Razreda sta dva, z boljšo in slabšo hrano.

Zadruga se je zavzela tudi za asanacijo vasi Ponikve. Po njenem sodelovanju in vplivu se je napoljala elektrika, zboljšale ceste. Leta 1936 se je tudi potok Rašica reguliral, tako da ne usahne, da so močvirnati kraji ob potoku osušeni in da se

komarska nadloga zatre. Nekateri člani so tako oddaljeni, da res težko prihajajo k zdravniku v Ponikve. Tem članom hočemo pomagati tako, da nameravamo na oddaljenih krajih ustanoviti zdravstvene postaje, in sicer v Robu, Strugah in Hinjah. V takih oddaljenih krajih bomo v letu 1937 ustanovili posebne podobore. Ti imajo nalogo podpirati zadružni odbor, obveščati zadrugo o vseh zdravstvenih potrebah dotičnega kraja. Zadruga ima obsežno nalogo skrbeti za zdravo in pitno vodo, za zdravstveno urejena stanovanja, za zdravstveni pouk in sploh za vse, kar služi človeškemu zdravju.

Odebor zdravstvene zadruge je že, oziroma bo še nastavljal v vsaki vasi gibčne poverjenike. Njih naloga je: 1. ljudi poučiti o velikem pomenu zadruge; 2. nabirati člane; 3. med ljudi širiti zdravstvene letake, brošure, knjige, liste; 4. biti vedno v stiku z zadrugo, jo obveščati o zdravstvenih in gospodarskih razmerah dotične vasi; 5. pobirati mesečne prispevke za zadrugo itd.

Iz navedenega poročila je razvidno, da ima zdravstveno zadružništvo velikanski pomen za narodno blagostanje. Zdravstveno zadružništvo popolnoma pravilno stoji na stališču, da za zdravstveni napredek ni dovolj samo delo na ozkem zdravstvenem polju, ampak tudi na gospodarskem polju, dalje na povzdigi gospodinjstva, gospodarstva in prosvete. Radi tega namerava zadruga poleg gospodinjstev tečajev v letu 1937 začeti tudi z enomesečnimi medicinsko-gospodarskimi tečaji za fante in mlade gospodarje. Prebivalstvo Ponikev in ponikevske okolice je po večini revno, zato mislimo ljudem pomagati do malega zaslužka s tem, da bodo nabirali tudi zdravilna zelišča. Predvsem bo pa zadruga delala na to, da bo izvrševala preventivno in kurativno medicino. Njen namen je vzgajati zdrav in krepak rod in vedno čuvati najdražji zaklad naroda tj. njegovo zdravje. Kakor hitro bo nam mogoče, se bomo lotili tudi asanacije naših vasi, zlasti pa bomo delali na to, da dobimo v našo Suho krajino, v katero pripada vsa dobrepoljska dolina, vodovod iz Roba.«

Prvi zdravnik v Zdravstveni zadrugi v Ponikvah pri Dobropolju je bil dr. Pertl Emanuel, ki je delal do 31. 12. 1936. Po njegovem odhodu je v zadrugi nastopil službo dr. Herfort Jože, ki je bil zelo priljubljen. Do kdaj je služboval v Ponikvah, ni mogoče zaslediti v Merkunovih zapiskih. Ravno tako tudi ni zapiskov o kakih drugih zdravnikih. Iz zdravstvenega doma, ki je deloval v okviru zdravstvene zadruge v Ponikvah, se je po osvoboditvi leta 1945 oblikoval zavod za oskrbo starih in onemoglih oseb. V letu 1962 pa se je ta zavod preimenoval v Delovno zaščitni zavod za mlajše invalide. Zavod deluje še danes kot posebni zavod za priučevanje, zaposlovanje in oskrbo mlajših, težjih invalidov in kot splošni zavod za nastanitev, oskrbo in nego starejših onemoglih oseb. V zavodu je zaposleno odnosno v oskrbi cca 75 invalidov in cca 70 starejših onemoglih oseb.

Med narodnoosvobodilno vojno v letih 1941—1945 je v Grosupljem delal do prve polovice 1942. leta dr. Podkoritnik Franc, pozneje pa dr. Horvat Janja, sedaj specialist za kostno TBC v bolnici Rovinj. V Ivančni gorici je bil dr. Fedran Gregor in dr. Munda, v Dobropolju pa dr. Kožuh in dr. Mejač Leon, ki je prišel leta 1945 v Velike Lašče in po potrebi zdravil tudi občane Dobropolja. Ker je bilo med vojno pomanjkanje civilnih zdravnikov, so morali zaradi velikih potreb zdraviti civilno prebivalstvo tudi vojaški zdravniki.

Po drugi svetovni vojni, od leta 1945 dalje, so se z izgradnjo nove ljudske oblasti in socialistične demokracije ter postopnim uveljavljanjem samoupravnega socialističnega družbenega sistema, ustvarjali objektivni pogoji za rast take organizacije in dela zdravstvene službe, ki bo lahko v celoti zadovoljila želje ljudstva in uresničila potrebe bolnih ljudi. Na osnovi nove zdravstvene zakonodaje, ki se je začela uveljavljati po letu 1948, so zdravstvene

ambulante postopoma prerasle v zdravstvene postaje s sedežem v Grosupljem, v Ivančni gorici in v Dobropolju. Zdravstvene postaje je ustanovil bivši Okrajni ljudski odbor Grosuplje. Od leta 1952 dalje, po ukinitvi okraja Grosuplje, pa je bil njen ustanovitelj bivši Okrajni ljudski odbor Ljubljana — okolica.

Po zakonu o zdravstvenih domovih in zdravstvenih postajah (Uradni list LRS 21/56) je zdravstveni dom zdravstveni zavod, ki povezuje vso zdravstveno službo (preventivno in kurativno) na območju ene ali več občin. V sestavu zdravstvenega doma so vse splošne in specialistične ambulante, zobne ambulante, posvetovalnice za žene, otroški dispanzerji, protituberkulozni dispanzerji; lahko pa tudi higienske postaje, reševalne postaje, razni drugi dispanzerji, oddelek za fizikalno terapijo. Zdravstveni dom je torej večji zdravstveni zavod v katerega je vključenih precej nesamostojnih zdravstvenih zavodov, kot oddelki zdravstvenega doma.

Zdravstvena postaja je manjši zdravstveni zavod, praviloma samo za območje ene občine, ki združuje vso preventivno in kurativno zdravstveno službo na svojem območju. Zdravstvena postaja ima praviloma v svojem sestavu splošno ambulanto, zobno ambulanto in posvetovalnico za žene ali otroški dispanzer ali babiško službo.

Upravni organ zdravstvene službe v republiki je svet za zdravstvo in socialno politiko LRS. To je družbeni in upravni organ za vodstvo in nadzorstvo celotne zdravstvene službe v republiki.

Naloge s področja zdravstva v okraju opravljajo okrajni ljudski odbori, njihovi sveti za ljudsko zdravstvo in upravni organ — tajništvo za ljudsko zdravstvo in socialno politiko.

Iste naloge, kot okrajni organi zdravstvene službe, v mejah občine opravljajo občinski ljudski odbori, njihovi sveti za ljudsko zdravstvo in referenti za zdravstvo. Dejansko so bile pristojnosti občinskih ljudskih odborov na področju zdravstva do leta 1955 minimalne. Po letu 1955, ko so bile z združitvijo manjših občin, ustanovljene teritorialno večje občine pa so občinski ljudski odbori prevzeli od okraja vse pristojnosti na področju zdravstva.

Vzporedno z družbenim, gospodarskim in populacijskim razvojem so naraščale potrebe po obsežnejši in kvalitetnejši zdravstveni službi. Tako se je po letu 1955 tudi v občini povečal obseg in uredila nova organizacija zdravstvene službe. Okrajni ljudski odbor Ljubljana — okolica je 11.6.1955 ustanovil Zdravstveni dom Grosuplje. Ustanoviteljske pravice pa je koncem leta 1956 prevzel Občinski ljudski odbor Grosuplje. Zaradi združitve občine Dobropolje z občino Grosuplje, se je s 1.2.1960 priključila k Zdravstvenemu domu Grosuplje tudi Zdravstvena postaja Dobropolje. Zdravstveni dom je bil sestavljen iz naslednjih oddelkov:

1. Splošna zdravstvena ambulanta v Grosupljem (2 ordinaciji).
2. Splošna zdravstvena ambulanta v Dobropolju.
3. Laboratorij.
4. Zobna ambulanta Grosuplje (2 ordinaciji).
5. Zobna ambulanta Dobropolje.

6. Dispanzer za žene in otroke

- posvetovalnica za otroke v Grosupljem in Dobropolju;
- posvetovalnica za otroke v Grosupljem in Dobropolju;
- ambulanta za otroke;
- ambulanta za žene (posveti za žene po porodu, posveti za kontracepcijo ter ginekološka triažna postaja).

7. Babiška služba.

8. Patronažna služba.

9. Protituberkulozni dispanzer.

10. Fizioterapija.

Zdravstveni dom Grosuplje je opravljal celotno kurativno in preventivno zdravstveno dejavnost za zdravstveni okoliš Grosuplja in Dobropolja, od leta 1955 pa do leta 1968 s 4 zdravniki, od katerih je bil 1 usposobljen za zdravstveno zaščito žena, mater in otrok. V Protituberkuloznem dispanzerju pa je bil zaposlen še 1 honrarni zdravnik — specialist za pljučne bolezni. Tako je bilo skupaj z zobozdravstvenimi in ostalimi pomožnimi medicinskimi delavci zaposleno 30 oseb.

Dobro leto pozneje, 1. 10. 1956 je Občinski ljudski odbor Ivančna gorica (od 1. 1. 1961 dalje Skupščina občine Grosuplje) ustanovil Zdravstveni dom Ivančna gorica, ki je bil organiziran slično kot Zdravstveni dom Grosuplje. V svoji sestavi je imel, razen oddelka za fizioterapijo in protituberkuloznega dispanzerja, vse ostale oddelke. V sklop Zdravstvenega doma so bile vključene tudi dislocirane zdravstvene ambulante v Šentvidu pri Stični in v Zagradcu. Zdravstveni dom je opravljal kurativno in preventivno zdravstveno službo za celotni zdravstveni okoliš in je imel le nekaj manj zdravstvenega kadra kot Zdravstveni dom v Grosupljem.

Razen povečanja zobozdravstvenih delavcev, obstoja še danes približno enako število zdravstvenih delavcev na območju občine, kot jih je bilo v tem obdobju do leta 1968 pri obeh zdravstvenih domovih. Skupaj je bil zaposlenih cca 65 zdravstvenih delavcev, od tega 8 stalnih in 1 začasni zdravnik. Tako odpade v naši občini na 1 zdravnika cca 3.000 prebivalcev, odnosno na 1 splošnega zdravnika cca 4.000 prebivalcev.

Na pobudo Zavoda za zaposlovanje in Tekstilne tovarne »Motvoz in platno« je bila v letu 1964 ustanovljena kot samostojen zdravstveni zavod Obratna ambulanta, ki je opravljala preventivne in kurativne storitve za naslednje delovne organizacije: Tekstilno tovarno »Motvoz in platno«, Elektrostrojno podjetje, Kovinastrojno podjetje, Splošn mizarstvo in zavod za zaposlovanje.

V obdobju obstoja in delovanja samostojnih zdravstvenih zavodov na območju občine, so bili naslednji direktorji teh zdravstvenih ustanov:

— v Zdravstvenem domu Grosuplje: dr. Podkoritnik Franc, dr. Pogačar Franc in dr. Škrinjar Meta;

— v Zdravstvenem domu Ivančna gorica: dr. Fedran Gregor, dr. Rosina Vladimir (zobozdravnik), dr. Kralj Milan, dr. Januš Karla in dr. Vidmar Jože.

Poleg omenjenih zdravnikov so v povojnem obdobju (1945—1968) na območju občine delali še tile zdravniki:

— v Zdravstvenem domu Grosuplje: dr. Steklasa Jože, dr. Prodan Bogdan, dr. Križman Marjan, dr. Furlan Aldo, dr. Šarabon Vinko, dr. Stopar Boris, dr. Dolinar Karel, dr. Rutar Račo in dr. Filipič Lidiija;

— v Zdravstvenem domu Ivančna gorica: dr. Kornhauser Pavle, dr. Pegan Vladimir, dr. Zupančič Anton, dr. Cetin Franc, dr. Adjanski Jelenko, dr. Golob Ciril in dr. Videnič Ana.

Ob tej priliki in na tem mestu se v imenu občanov vsem navedenim zdravnikom iskreno zahvalim za njihovo nesebično in požrtvovalno poklicno delo. Vsem še danes aktivnim zdravnikom in drugim zdravstvenim delavcem na območju občine pa želim še nadaljne uspehe pri njihovem delu za dobrobit naših občanov!

Zdravstveni zavodi so bili organizirani kot samoupravne delovne organizacije s samostojnim financiranjem in upravljanjem. S svojimi statuti so urejali njihove medsebojne samoupravne odnose, pravice in dolžnosti, naloge, poslovanje in razmerja do ustanovitelja ter upravnih in strokovnih nadzornih organov. Glede uveljavljanja njihove samoupravne funkcije in delovanja je v poročilu oddelka za skupne in družbene službe skupščine občine iz leta 1964 med drugim zapisano:

»Nedvomno je, da se je zdravstvena služba v občini od leta 1953 dalje, ko se je v zdravstvu začelo uveljavljati samostojno financiranje in družbeno upravljanje in še zlasti po letu 1960, ko je izšel zvezni splošni zakon o organizaciji zdravstvene službe in v letu 1961, ko je izšel republiški zakon o zdravstvenem varstvu, bistveno izboljšala in povečala samostojnost zdravstvenih domov ter njihovih organov upravljanja. Prav tako se je močno povečal neposredni vpliv in delovni interes delovnih skupnosti zdravstvenih zavodov, čeprav so se povečale pravice občanov pri uveljavljanju zdravstvenega varstva. Povečala se je tudi prizadevnost in interes drugih delovnih organizacij. Pri tem je treba upoštevati, da se upravljanje v zdravstvenih zavodih razlikuje po organizaciji in notranjih odnosih, od upravljanja v delovnih organizacijah v gospodarstvu.

Posebnost teh notranjih odnosov v zdravstveni službi in sploh v družbenih službah je v tem, da se tu prepletajo sestavine samoupravljanja z ostanki administrativne ureditve. Sveti zdravstvenih zavodov še vedno niso dovolj samostojni in po sestavi ne povsem ustrezni. Prezaposlenost, prevelika obremenjenost in tudi oddaljenost nekaterih članov je krnilo kvalitetnejše delo svetov in tudi premajhno spoznavanje zdravstvenih problemov. Bolj aktivni so bili upravni odbori zdravstvenih zavodov kljub temu, da so se ukvarjali preveč z materialnimi vprašanji, pravilniki in pogodbami, premalo pa z delovnimi programi, z odnosi do bolnikov, s preventivno dejavnostjo, z zdravstvenim stanjem prebivalstva itd. Vsekakor bo potrebno posvetiti bodočim volitvam organov upravljanja več pozornosti, da bodo sposobni v družbenem upravljanju in samoupravljanju v zdravstvu doseči večji napredek in samostojno voditi zdravstveno službo v okviru zdravstvenih domov na kvalitetnejšem nivoju. Na drugi strani pa bodo morali organi družbenega upravljanja v zdravstvu sodelovati z vsemi zainteresiranimi organi in organizacijami ter svetom za zdravstvo pri občinski skupščini in stremeti za tem, da ne bodo pretirano razvijali najrazličnejše strokovne službe ter postavljali zahteve po vedno večjih sredstvih, temveč te zahteve vsklajevali z ekonomskimi pogoji in zmogljivostmi občine. Pri tem je treba imeti v mislih, da je vedno bolj pereče financiranje zdravstvene službe.

Stroški zanjo se stalno povečujejo in hudo obremenjujejo materialne zmogljivosti vseh ekonomsko manj razvitih občin. Seveda pa ne smemo prezreti objektivnih vzrokov, ki jih velja omeniti, zlasti povečanje starostne dobe občanov in v zvezi s tem preobremenitev zdravniške službe, povečanje standarda in modernizacijo življenja, ki prinaša s seboj nove bolezni ter prosvetljenosti naših občanov in s tem tudi povečano zahtevnost bolnikov ter zvišanje stroškov zaradi vloženi investicij.«

V istem poročilu oddelka za skupne in družbene službe skupščine občine pa lahko preberemo o njihovi dejavnosti naslednji sestavek:

»V obdobju preteklega leta je delovna skupnost zdravstvenega doma Grosuplje dosegla dober rezultat, saj ji je uspelo zagotoviti funkcionalnost zdravstvenega doma do stopnje, ki odgovarja potrebam po kurativni in preventivni dejavnosti na območju zdravstvenega doma Grosuplje. Strokovni kader se je močno stabiliziral in preko celega leta redno opravljal svoje delo tako, da je bil postavljeni plan dela celo presežen. Posebna skrb s strani delovnega kolektivga je bila posvečena dejavnosti, ki jo predstavlja fizioterapija. Ta je v letu 1963 dosegla že nekaj vidnih uspehov, kljub temu, da še niso bili podani vsi pogoji za njeno popolno delovanje. V preteklem letu je zdravstveni dom Grosuplje vložil v razširitev svojega delovanja preko 6.000.000.— dinarjev iz lastnih skladov. Od tega za gradnjo stanovanj 2.000.000.— dinarjev, za ureditev in opremo zobne ambulante 2.900.000.— dinarjev, za najnujnejše zaščitne mere v zvezi z izpolnitvijo varnosti pri delu v protituberkuloznem dispanzerju 300.000.— dinarjev. (Številke so izražene v starih dinarjih. Op. S. Z.).

V splošnih ambulantah zdravstvenega doma je bilo izvršeno 31.000 pregledov in preko 8.000 storitev. Obiskov na domu je bilo izvršenih 5.181. Pregledanih je bilo 15.931 aktivnih zavarovancev, 9.076 kmetijskih proizvajalcev in 6.248 ostalih zavarovancev.

Delo dispanzerja za zdravstveno varstvo žena in otrok je preventivno-kurativnega značaja in daje zdravstveno varstvo predšolskemu otroku, šolskemu otroku in ženi. Opravlja tudi vsa cepljenja in vodi posvetovalnico za otroke in žene ter kontracepcijsko službo. V ta dispanzer se zateka po zdravstveno varstvo in nasvete približno 5.000 ljudi. K tej dejavnosti je priključena babiška in patronažna služba, ki se nagiba že k samostojnosti. Iz letnega poročila zdravstvenega doma je razvidno, da je dispanzer za žene in otroke poleg kurativnih storitev, opravil v posvetovalnici za otroke 891 pregledov, v posvetovalnici za noseče žene 664 pregledov in 173 ginekoloških pregledov žena po porodu. Pri tem so všteti prvi in ponovni pregledi. V posvetovalnici za kontracepcijsko službo je bilo skupno opravljenih 1.200 pregledov. Babice so obiskovale 1.200 žena in otrok. Patronažna služba je v letu 1963 opravila 379 hišnih obiskov pri dojenčkih, rejenčkih, nosečnicah, starčkih, bolnikih itd. Poleg obiskov je bila potrebna tudi v dispanzerju in pri cepljenju otrok. V letu 1963 je bilo v spomladanskem in jesenskem času cepljeno 215 otrok proti kozam, 1.594 proti paralizni in 1.411 otrok proti oslovskemu kašlju, tetanusu in davici.

Oddelek za fizioterapijo je v letu 1963 opravil 20.930 storitev. Ta služba opravlja fizikalno terapijo z ortopedskimi vajami, parafinske kopeli, masaže, faradizacijo in obsevanje za vse paciente, ki jim je taka terapija nujno potrebna.

V laboratoriju je bilo v letu 1963 pregledanih 2.044 oseb. Opravljenih je bilo 7.229 storitev preiskav krvi, urina in blata.

V protituberkuloznem dispanzerju Grosuplje je bilo izvršeno 1.126 prvih pregledov, 2.010 ponovnih pregledov in 176 serijskih pregledov. Skupaj 3.312 pregledov in opravljeno 929 storitev. Koncem leta 1963 je na območju občine 63 primerov aktivne izven pljučne TBC, 444 primerov inakutne TBC in 483 oseb v kontaktu. Besežiranih je bilo 2.500 otrok, od tega testiranih pozitivno 989 otrok. Patronažna služba protituberkuloznega dispanzerja je opravila 670 obiskov.

Zdravstveni dom Grosuplje s svojo zobno ambulanto ni mogel redno vršiti konservativnih in protetičnih del, zato se je odločil za vzpostavitev in opremo še 1 zobne ambulante v prostorih zdravstvenega doma Grosuplje. Zobozdravstvena ekipa nove zobne ambulante je pričela z rednim delom v začetku letošnjega leta. Zobni terapevt vrši službo tudi v zobni ambulanti v Dobrepolju. Tako poslujejo v okviru zdravstvenega doma Grosuplje 3 zobozdravstvene ambulante. V letu 1964 bo nastopil službo še tretji terapevt in bo koncem leta 1964 zobozdravstvena služba na območju ZD Grosuplje zadostovala potrebam prebivalstva, saj bo zaposlen 1 zobni terapevt na 4.000 prebivalcev. V letu 1963 je bilo v zobnih ambulantah ZD Grosuplje opravljeno 10.762 storitev.

Zdravstveni dom Ivančna gorica prav tako opravlja vso kurativno in preventivno dejavnost ter ima razen protituberkuloznega dispanzerja in oddelka za fizioterapijo iste enote oz. službe, kot zdravstveni dom Grosuplje. Ker nismo prejeli poslovnega poročila o delu njihovega zdravstvenega doma, ne moremo podati poročila o dejav-

nsti zdravstvene službe na območju ZD Ivančna gorica. Lahko pa na podlagi pregleda poročil iz prejšnjih let sklepamo, da je bilo opravljeno nekoliko nižje število zdravstvenih pregledov in storitev kot v zdravstvenem domu Grosuplje.

V letošnjem letu je nastopila težava pri opravljanju službe v dispanzerju za žene in otroke, kjer ni zaposlenega stalnega zdravnika in se zato služba v tej enoti opravlja s honorarno zaposleno zdravnico, ki dela samo 2-krat tedensko. V januarju 1963 je zdravstveni dom ukinil tudi ordinacijo v zobozdravstveni ambulanti Zagradec in to v glavnem zaradi nerentabilnosti in manjkajočega zobozdravstvenega osebja, kar seveda ni v skladu s potrebami tamkajšnjega prebivalstva.

Kot je že navedeno, je v letošnjem letu pričela delovati obratna ambulanta v tovarni »Motvoz in platno«. Tako se bodo lahko vršili intenzivnejši in temeljitejši zdravniški pregledi, ugotavljali vzroki sedaj tako pogostih obolenj, proučilo zdravstveno stanje zaposlenih delavcev, izvrševala patronažna služba in izvajali vsi preventivni ukrepi za zdravstveno varstvo. Na drugi strani pa se bo zmanjšala čakalna doba pri zdravniških pregledih tudi v zdravstvenem domu ter zmanjšal bolniški stalež, ki je bil vsa leta nazaj nerešljiv problem, saj je stalno daleč presegal določeno povprečje in s tem povzročil ogromno število izgubljenih delovnih dni. Soustanovitelji obratne ambulante so poleg tovarne »Motvoz in platno« Grosuplje še Kovina stroj, Splošno mizarstvo in Elektrostrojno podjetje.

Ker zobozdravstvena služba v občini Grosuplje ne pokriva vseh potreb pri zobozdravstveni dejavnosti, pri čemer so bili posebno prizadeti šolski otroci, je bila v letu 1963 organizirana zobozdravstvena akcija za šolsko mladino. To akcijo izvajata ekipi potujočih zobnih ambulant šolske poliklinike v Ljubljani. Potujoča zobna ambulanta izvršuje preglede in izvaja zobno terapijo pri vseh 3.200 učencih v naši občini. Zobozdravstvena akcija bo zaključena v letošnjem letu. V lanskem letu je bilo pregledanih 809 učencev in izvršeno 2.994 zobozdravstvenih posegov. V letošnjem letu je zobozdravstvena ekipa pregledala še 831 učencev in opravila 1.278 ordinacij. Do konca leta mora izvršiti preglede in zobozdravstveno terapijo še v dobrepoljskem sektorju in na območju Suhe krajine. Plačnik stroškov zobozdravstvenih storitev je Komunalni zavod za socialno zavarovanje, ostale stroške (dnevnice ekipe in prevoz ambulantnih vozil) pa bo na podlagi pogodbe krila občinska skupščina v planiranem znesku 1.300.000 dinarjev. V lanskem letu pa je bilo porabljeno za ta namen 920.000 dinarjev (zneski so v starih dinarjih, Op. S. Z.)«.

Občina kot temeljna družbeno-politična skupnost ima po svojem statusu obveznosti in naloge na področju zdravstvenega varstva občanov in organizacije zdravstvene službe, ki jih izvaja neposredno po občinski skupščini in posredno po svetu za družbene službe kot politično izvršilnem organu skupščine in organu družbenega samoupravljanja ter po upravnem organu skupščine, pristojnem za področje zdravstva. Občina skrbi za ugodne zdravstvene pogoje občanov, za odstranjevanje vzrokov in posledic obolenj ter invalidnosti in zagotavlja ugodne higienske razmere za življenje in delo občanov. Skrbi za uveljavljanje zakonitih pravic zdravstvenega varstva občanov. Občanom, ki po veljavnih predpisih niso zdravstveno zavarovani in sami nimajo dovolj sredstev za zdravljenje, zagotavlja občina zdravljenje. Občina razvija preventivno zdravstveno varstvo in sofinancira preventivno zdravstveno službo. Sprejema program razvoja zdravstvenega varstva občanov in program mreže zdravstvenih zavodov. V skladu s programom ustanavlja samostojno ali skupaj z drugimi občinami ustrezne zdravstvene zavode in skrbi za njihovo delo in razvoj ter da njihovo delo zadovoljuje potrebam občanov. Občina izvaja družbeni nadzor nad zdravstveno službo, kajti delovanje zdravstvenih dejavnosti in služb je javno ter se obravnava v krajevnih skupnostih, v občinski skupščini in njenih organih, posredno

pa z obveščanjem občanov po predstavnikih družbene skupnosti. Občinska skupščina ustanavlja samostojno ali skupaj z drugimi občinami zdravstveni center, za upravljanje strokovnih in vsklajevalnih nalog, ki imajo splošen pomen za zdravstveno varstvo in za druge upravno strokovne zadeve, za katere je pristojna občinska skupščina.

Še pred uveljavitvijo gospodarske in družbene reforme se je v občini pojavil predlog po združitvi zdravstvenih zavodov v en zdravstveni dom v občini. Slične zahteve so postavljale tudi skupščine socialnega zavarovanja. Ko je gospodarska reforma v letu 1965 zmanjšala sredstva zdravstvenega zavarovanja, so zavarovanci zahtevali, da tudi zdravstvena služba poišče rezerve, katere so videli v boljši in smotrnejši organizaciji. Organizacijsko je bila zdravstvena služba zelo razdrobljena, slabo pvezana in predraga za naše ekonomske zmogljivosti. V Sloveniji je bilo 82 zdravstvenih domov, na Hrvaškem pa pri trikrat večjem številu prebivalcev le 50 zdravstvenih domov. Vse nadaljnje razprave so pokazale, da je edino z zakonskimi predpisi mogoče doseči primernejšo, racionalnejšo in s tem tudi cenejšo organizacijo zdravstvene službe. Iz teh razlogov je republiška skupščina leta 1967 sprejela poseben zakon o organizaciji zdravstvene službe v SR Sloveniji (Uradni list SRS št. 16/67).

! Z novim zakonom je bilo določeno minimalno območje — najmanj 40.000 prebivalcev, za katero se lahko ustanovi samostojen zdravstveni dom, pri tem upoštevajoč tudi patologijo prebivalstva, geografsko in urbanistično zaokroženost. Zakon je tudi določil, da je v večjih mestih lahko samo 1 zdravstveni dom. Ob upoštevanju teh zakonskih dolčil naj bi bilo v Sloveniji namesto dosedanjih 82 le 18 zdravstvenih domov kot samostojnih samoupravnih delovnih organizacij. Z uveljavitvijo novega ziakona so bila proklamirana naslednja osnovna stališča in načela: smotrnejša organizacija zdravstvene službe, učinkovitejše izvajanje zdravstvenega varstva, smotrnejša in cenejša poraba družbenih sredstev in enotno izvajanje zdravstvene politike in zdravniške doktrine.

V občini se je proces reorganizacije zdravstvene službe, na osnovi citiranega zakona, zaključil koncem 1967. Zdravstveni dom Grosuplje, Zdravstveni dom Ivančna gorica in Obratna ambulanta »Motvoz in platno« Grosuplje so se z referendumom izrekli za spojitve z Zdravstvenim domom Ljubljana. Občinska skupščina Grosuplje je na svoji seji dne 22. 11. 1967, kot ustanoviteljica, dala soglasje zdravstvenim domovom za spojitve odnosno združitev. Pod dolčenimi pogoji, je sprejela tudi sporazum o prenosu ustanoviteljskih pravic, do tistega dela zdravstvene službe, ki je na območju občine in katere ustanovitelj je, na Mestni svet Ljubljana. Slična reorganizacija zdravstvene službe je bila izvedena z združevanjem zdravstvenih zavodov v mestu Ljubljana in tudi v celi Sloveniji.

■ Kot rezultat integracije 23 do tedaj samostojnih zdravstvenih zavodov, je bil ustanovljen Zdravstveni dom Ljubljana, ki je pričel delati s 1. 1. 1968. Območje zdravstvenega doma obsega vseh 5 ljubljanskih občin in občine Grosuplje ter meri 1.324 km² z 274.680 prebivalci. Zdravstveni dom ima naslednje temeljne strokovno-organizacijske enote:

1. Služba splošne medicine
 - opravlja delo v 12 enotah, 20 dislociranih ambulantah, 4 domovih počitka in v 39 podjetjih;
 - elektrokardiografija;
 - fizioterapija;
 - rentgenski oddelek.
2. Dispanzer za žene
 - ordinira v 12 delovnih enotah in 8 dislociranih posvetovalnicah
3. Otroški dispanzer
 - ordinira v 12 delovnih enotah in 14 dislociranih posvetovalnicah
4. Šolski dispanzer
 - ordinira v 12 delovnih enotah in v 2 dislociranih ambulantah
5. Dispanzer za zdravstveno varstvo študentov
 - ordinira v 2 ambulantah v Ljubljani
6. Služba medicine dela
 - ordinira v 5 delovnih enotah in v Litostroju
7. Dispanzer za pljučne bolezni in tuberkulozo
 - ordinira v vsaki ljubljanski občini in v Grosupljem
8. Zobozdravstvo
 - ordinira v 12 delovnih enotah in v 24 dislociranih ambulantah;
 - služba je razdeljena na zobozdravstveno varstvo predšolskih otrok, šolske mladine in odraslih
9. Patronažna služba medicinskih sester, babic in nege na domu
 - delo opravlja pretežno na terenu v 10 okoliških krajih z 12 delovnimi enotami
10. Diagnostični laboratorij
 - posluje v 15 delovnih enotah

Ob koncu leta 1969 je Zdravstveni dom Ljubljana zaposloval 943 stalnih in 39 začasnih zdravstvenih delavcev. Direktor Zdravstvenega doma Ljubljana je dr. Marolt Jože.

Ocenjevanje uspešnosti nove organizacije zdravstvene službe in zdravstvenega varstva je v tem kratkem obdobju njenega funkcioniranja še preuranjeno. Dejstvo je, da se obseg in kvaliteta zdravstvenega varstva v občini po integraciji ni zmanjšal, čeprav nastajajo nekateri problemi glede stalnosti zdravnikov, ki pa bi verjetno v sedanjem času nastopali prav tako tudi pri stari organizaciji zdravstvene službe. Zato je potrebno z racionalno razmestitvijo, s stalnim strokovnim izpopolnjevanjem in štipendiranjem ter z ustrežno stimulacijo zdravstvenega kadra, spodbujati, da bo tudi na podeželju zadovoljiv zdravstveni kader. Vzporedno s tem je potrebno stalno spremljati, proučevati in ocenjevati nadaljnji razvoj zdravstvene službe in zdravstvenega varstva občanov.

VIRI

1. Zdravje v Sloveniji — II. knjiga — dr. Iva Pirca.
2. Spominski zbornik Slovenije — ob 20-letnici kraljevine Jugoslavije — iz leta 1939.
3. Občinski arhiv.
4. Poizvedbe pri starejših občanih, katerim se zahvaljujem za podatke, predvsem pa Podkoritnik Veri iz Grosupljega in Mrak Lovru iz Dobrepolja.

OBČINSKA KRONIKA 1971—72

Jože Marolt

SKLEP O PODELITVI DOMICILA AKTIVISTOM GROSUPELJSKO-STIŠKEGA OKROŽJA

Na predlog Zveze združenj borcev NOV občine Grosuplje je Skupščina občine Grosuplje na seji občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti dne 28. 4. 1971 sprejela sklep o podelitvi domicila aktivistom Grosupeljsko-stiškega okrožja. To je bil v Sloveniji prvi primer, da so dobili za partizanskimi enotami svoj domicil tudi terenski aktivisti OF.

Podelitev domicilne listine aktivistom OF je bila izvršena na osrednji proslavi 30-letnice vstaje slovenskega naroda in srečanja aktivistov in borcev NOV Grosupeljsko-stiškega okrožja 6. junija 1971 na Polževem. V imenu občinske skupščine je listino izročil predsednik Ivan Ahlin, v imenu aktivistov pa jo je prevzel tov. Slavko Kovačič.

ODLIKOVANI OBČANI

V letu 1971 je Občinska konferenca SZDL Grosuplje že drugič podelila »priznanja OF«. Priznanja OF za družbeno-politično delo so 23. aprila 1971 prejeli na svečani seji ob 30. obletnici Osvobodilne fronte slovenskega naroda tile občani:

1. Marija Eržen, Ivančna gorica
2. Adolf Francelj, Ponikve
3. Anton Janežič, Grosuplje
4. Ciril Jurčič, Muljava
5. Mihaela Lesjak, Grosuplje
6. Ivan Marn, Šmarje
7. Alojz Orel, Zagradec
8. Vinko Perovšek, Ljubljana
9. Franc Ponikvar, Dobropolje
10. Franc Smolej, Griže
11. Stane Strah, Kompolje
12. Janez Šeme, Stična
13. Janez Zadel, Višnja gora
14. Gaber Zorec, Šentvid pri Stični

Po pravilniku Občinske konference SZDL se lahko vsako leto podeli 5 priznanj za družbeno-politično delo in za dosežke na kulturnem in umetni-

škem področju. V letu 1971 je bilo izjemno podeljenih 14 priznanj zaradi praznovanja 30-letnice ustanovitve Osvobodilne fronte.

OBISK PREDSEDNIKA CK ZKS FRANCETA POPITA V GROSUPLJEM

Predsednik CK ZKS France Popit je 11.2.1971 obiskal Grosuplje. V dopoldanskih urah se je pogovarjal s političnim vodstvom in sekretarji osnovnih organizacij ZK o gospodarskem in političnem položaju. Sekretar Komiteja občinske konference ZKS Grosuplje Janez Koščak je v uvodu seznanil predsednika CK in sekretarja Medobčinskega sveta ZKS Ljubljana Jožeta Dernovška s položajem v občini.

Razgovora se je udeležilo veliko število članov političnega aktiva v občini. Zatem se je France Popit pogovarjal tudi s predstavniki podjetja in samoupravnih organov v tovarni Motvoz in platno Grosuplje.

OTVORITEV PRENOVLJENEGA OBRATA KONFEKCIJE V AMBRUSU

V petek, 30. aprila 1971 je bila otvoritev prenovljenega obrata konfekcije tovarne »Rašica« v Ambrusu. Ob tej priliki je prisotnim udeležencem svečanosti spregovoril direktor podjetja »Rašice«. Dejal je:

»Pred 14 leti je bil v prostorih tega združnega doma odprt obrat »Rašice«. Čeprav je bil začetek skromen, saj je bilo zaposlenih le 38 delavcev, je bil dogodek zelo pomemben, ker je predstavljal za ta kraj in okolico nekaj novega — zasnutek industrije v tradicionalno kmetijskem področju. Okorne, trdega dela vajene kmečke roke, so segle po pletilnem in šivalnem stroju. Tradicionalna vestnost in vztrajnost pri delu, ki sta ju izoblikovali motika in lopata, sta bili z uspehom preneseni v porajajoče se industrijsko delo. Od začetnih najenostavnejših proizvodov: rokavic in otroških žabic so do včeraj kmečka dekleta in žene kaj kmalu pričele izdelovati zahtevnejše proizvode najprej za domače tržišče, v zadnjih letih pa so proizvodi iz ambruškega obrata našli mesto na vseh pomembnejših vzhodnih in zahodnih tržiščih. Z zadovoljstvom lahko danes ugotavljamo, da imamo v tem obratu delavce, ki znajo in hočejo industrijsko delati in da porabniki produkte tega dela tudi sprejemajo in nagrajujejo.

Razvoj tega obrata je nedvomno tesno povezan z razvojem matičnega podjetja »Rašice«. Vse težave in uspehi »Rašice« so imeli z leti svoj odraz tudi v ambruškem obratu. Najhujše obdobje smo doživljali okoli leta 1962, ko se je celotno podjetje precej zamajalo in je grozilo že najhujše, kar se industrijskemu podjetju lahko pripeti. Uspešna sanacijska intervencija občine Šiška, kjer je sedež podjetja, je najhujše preprečila. Drugič smo se znašli v težkem položaju predvsem po vprašanju nadaljnega obstoja zunanjih obratov — vključno Ambrusa — ob uvajanju gospodarske reforme leta 1965. Vse študije in vsa ekonomska logika so kazale, da bi novo nastali situaciji parirali, če bi čez noč zaprli vse zunanje obrate, zaposlene pa odпусти. Ker se niti vodstvo podjetja niti njeni samoupravni organi nismo mogli sprizniti s tako krutim dejstvom, smo še intenzivneje iskali rešitve.

Naloga je bila, da moramo poleg modernizacije entralnega obrata, modernizirati tudi zunanje obrate in z novo tehnologijo omogočiti tolikšno produktivnost, da bodo tudi ti obrati imeli svojo ekonomsko opravičilo za nadaljnji obstoj. Od sklepov smo prešli k realizaciji, v vseh zunanjih obratih smo pričeli odpravljati nizko produktivno ročno pletenje, namesto njega pa uvajati konfekcioniranje napletenega blaga v Gameljnah. S to akcijo, ki ni bila lahka, smo dosegli dvoje. Odpravili smo ozko grlo konfekcije v Gameljnah, kjer lahko popolnoma izrabljamo nove visoko produktivne pletilne stroje, na drugi strani pa smo dosegli to, da so sedaj zunanji obrati, čeprav specializirani, tehnološko in ekonomsko tesno povezani s centralnim.

In končno, medsebojna povezanost in odvisnost med vsemi obrati, ne glede na njihovo lokacijo, je sedaj tolikšna, da obstoj ali likvidacija posameznega obrata sploh ne more več izbiti alternative.

Amruški obrat je zadnji, ki ga kot preurejenega v konfekcijo danes izročamo njegovemu namenu. Res je, da so ob tej poslednji preusmeritvi nastopile določene težave. To je edini obrat, ki ni v lastnih prostorih. Zadrugi dom ste vaščani zgradili v povojnih letih s prostovoljnim delom, lastnik tega doma pa je KZ Ivančna gorica. Edini prostor, ki bi omogočil razviti industrijski način proizvodnje, je bila dvorana, ki pa je že od vsega začetka bila namenjena kulturno-prosvetnemu delu v vasi. Da je odločitev o spremembi namembnosti te dvorane izzvala vrsto polemik, nam je bila razumljiva, zato smo se odločili za potrpežljivo tolmačenje našega programa vsem prizadetim.

Čeprav se je naša akcija nekoliko zavlekla, vendar je bila uspešna, zato se danes iz tega mesta zahvaljujem predsedstvu občinske skupščine Grosuplje, odboru Krajevne skupnosti v Ambrusu in vodstvu KZ Ivančna gorica za njihovo razumevanje in pomoč. Vsi, ki ste dali svoj prispevek v tej akciji, se boste ob današnji otvoritvi lahko prepričali, da se je »Rašica« potrudila opravičiti vaše zaupanje, saj je z vašo pomočjo uredila in opremila sicer majhen, vendar sodobno urejen konfekcijski obrat.«

Po simbolični otvoritvi so si udeleženci ogledali delovne prostore in opremo, ki so na prisotne goste občinskih družbeno-političnih organizacij in občine napravili vtis tehnološke urejenosti in zagotavljajo boljše delovne pogoje zaposlenim.

OSREDNJA PROSLAVA 30-LETNICE VSTAJE SLOVENSKEGA NARODA

Občinska konferenca SZDL, Zveza združenj borcev NOV in druge družbenopolitične organizacije občine Grosuplje so organizirale osrednjo proslavo 30-letnice vstaje slovenskega naroda in srečanje aktivistov in borcev NOV 6. junija 1971 na Polževem. Na proslavi je govoril predsednik Skupščine SRS tov. Sergej Kraigher. Kratek prikaz zgodovinskih dogodkov in delo aktivistov-ilegalcev pa je podal tov. Radko Polič.

Srečanja aktivistov na Polževem se je udeležilo nad 2.000 ljudi. Med vidnejšimi gosti so bili navzoči: članica sveta federacije Lidija Šentjunc,

podpredsednik Skupščine SRS dr. Jože Brilej, predsednik Gospodarskega zbora Skupščine SRS Tone Bole in številni borci in aktivisti.

Prireditvev je dobro uspela in je preseгла občinske meje. Dnevni časopisi so v celoti objavili govor predsednika Skupščine SRS tov. Sergeja Kraigherja. Tudi RTV je dogodku posvetila precej pozornosti.

DRUGI KULTURNI TEDEN V ŠENTVIDU PRI STIČNI

Drugi kulturni teden v Šentvidu pri Stični je bil pod pokroviteljstvom predsednika Slovenske akademije znanosti in umetnosti dr. Josipa Vidmarja v dneh od 3. do 17. julija 1971. V tem času so bile v kraju številne prireditve, ki sta jih organizirala pripravljalni in častni odbor. Drugi kulturni teden v Šentvidu pri Stični je potekal v znamenju 30-letnice vstaje slovenskega naroda.

Vrh kulturnega tedna je bil nastop 22 pevskih zborov, med njimi so bili tudi 3 iz zamejstva, in sicer pevski zbor Prosvetnega društva »Edinost« iz Liberka, pevski zbor Prosvetnega društva »Jezero« iz Doberdoba in pevci iz Gornjega Senika (Madžarska). Taboru pevskih zborov je prisostvoval tudi generalni konzul republike Avstrije v Ljubljani dr. Heinrich Riesenfeld.

Osrednji slovenski dnevni časopisi so dali drugemu kulturnemu tednu v Šentvidu pri Stični velik poudarek. Zlasti »Delo« in »Dolenjski list« sta objavila na vidnih mestih več prispevkov. Pripravljalni odbor za drugi kulturni teden pa je izdal in založil posebno publikacijo, v kateri je objavljen koledar prireditev, beseda predsednika Skupščine občine Grosuplje tov. Ivana Ahlina, uvodna misel glavnega in odgovornega urednika Petra Šoštariča, prispevek o delu dr. Marka Gerbeca izpod peresa dr. Luke Pintarja in predsednika komisije za informacije dr. Iztoka Jakšeta.

SPOMINSKA SVEČANOST OB 20-LETNICI SMRTI LOUISA ADAMIČA!

Skupščina občine Grosuplje in Slovenska izseljenska matica sta v petek, 3. septembra 1971 priredili spominsko svečanost ob 20-letnici smrti Louisa Adamiča. Navedene spominske svečanosti, ki je bila v avli nove osnovne šole v Grosupljem, se je udeležilo preko 600 občanov. Ob tej priliki je predsednik Skupščine občine Grosuplje tov. Ivan Ahlin izročil ravnateljici Osnovne šole Grosuplje tov. Hildi Lučovnikovi listino o poimenovanju nove šole v Grosupljem po pisatelju Louisu Adamiču. Na svečanosti je spregovoril o pisatelju kot človeku, ki je budil narodno zavest med ameriškimi Slovenci in jih vzgajal v ljubezni do rodne domovine, predsednik Slovenske izseljenske matice tov. Drago Seliger. Osrednji govor na svečanosti je imel član društva slovenskih književnikov slovenski pisatelj Beno Zupančič, ki je spregovoril o življenju in delu Louisa Adamiča kot aktivista in ameriškega pisatelja.

Nekaj spominov na Louisa Adamiča je neposredno obudil tudi Adamičev prijatelj in sodelavec g. Vatro Gril.

Po govorih je recitiral iz del Louisa Adamiča član SNG tov. Andrej Kurent. Spominska slovesnost se je končala z nastopom pevskega zbora Osnovne šole »Louis Adamič«.

Celotno spominsko svečanost je neposredno prenašala RTV Ljubljana za svoj prvi radijski program. To je bil prvi tako dolg neposredni radijski prenos z Grosupljega.

Med številnimi udeleženci spominske svečanosti je bilo veliko številno izseljencev, ki so si tudi ogledali muzej Louisa Adamiča v njegovi rojstni hiši v Prapročah pri Grosupljem.

OTVORITEV NOVE OSNOVNE ŠOLE IN OTROŠKOVARSTVENE USTANOVE V GROSUPLJEM

V Grosupljem je bila 22.10.1971 slovesna otvoritev nove osnovne šole in otroško varstvene ustanove. Šola je opremljena s telovadnico in potrebnimi igrišči. Projekte za zgradbo je izdelalo SGP Grosuplje — Projekтивni biro, glavni projektant je bil dipl.ing.arhitekt Franc Knavs. Izvajalec del je bilo tudi SGP Grosuplje. Šolo so sofinancirali občani s krajevnim samoprispevkom, ki je v ta namen uveden v Krajevni skupnosti Grosuplje in krediti, ki jih je najela Skupščina občine Grosuplje in Temeljna izobraževalna skupnost.

Solo je odprl predsednik Temeljne izobraževalne skupnosti Grosuplje tov.Ludvik Andolšek. Otvoritvi je prisostvovalo veliko število občanov naselja Grosuplje, staršev in predstavnikov strokovnih in družbenopolitičnih organizacij ter ustanov.

PRIPOJITEV PODJETJA »KOVINASTROJ« GROSUPLJE K »ENERGOIN- VESTU« SARAJEVO

Podjetje za izdelavo gostinske kovinske opreme »Kovinastroj« Grosuplje je v občini med večjimi podjetji. Zaposluje 180 delavcev in ima perspektiven proizvodni program. Podjetje se je hitro razvijalo in je dosegalo ves čas obstoja ugodne poslovne rezultate.

Zaradi razširitve proizvodne opreme in zagotovitve prodaje se je delovni kolektiv podjetja po obsežnih ekonomskih razvojnih študijah odločil na referendumu dne 8.7.1971 za pripojitev k »Energoinvestu« Sarajevo. Pripojitev je bila izvedena s 1.7.1971. Z navedenim dnem podjetja posluje kot temeljna organizacija združenega dela v sestavu »Energoinvesta« Sarajevo.

OTVORITEV DELA SUHOKRAJINSKEGA VODOVODA V ZAGRADCU

Gradbeni odbor suhokrajinskega vodovoda Zagradec—Krka je skupaj s Krajevno skupnostjo Zagradec dne 28.10.1971 priredil proslavo v počastitev občinskega praznika občine Grosuplje in odprl javni vodovod v Zagradcu. Predsednik gradbenega odbora tov.Alojz Orel je v uvodnem delu programa

orisal prizadevanja občanov za gradnjo vodovoda. Zahvalil se je za pomoč skupščini občine Grosuplje in izvajalcu del Stanovanjsko-komunalnemu podjetju Grosuplje. Pri izvedbi del so sodelovali tudi pripadniki JLA. Prvo fazo izgradnje vodovoda Zagradec—Krka, ki se napaja iz zajetja Globočec, je simbolično odprl tov. Franc Kalar, predsednik občinskega zbora Skupščine občine Grosuplje.

V letu 1972 se bodo dela nadaljevala v smeri naselja Krka. Pri tem znaša prispevek vsakega gospodarstva, da se lahko priključi na vodovodno omrežje, 3.000 din.

OTVORITEV ASFALTIRANEGA CESTIŠČA V MESTU VIŠNJA GORA

V preteklem letu so prebivalci Višnje gore in Krajevne skupnosti asfaltirali 1725 m cestišča od priključka do gostilne Šerek v Višnji gori. Za ureditev ceste, ki poteka po mestu, pa je krajevna skupnost zaprosila za sredstva Cestni sklad SRS, ki navedeno cesto upravlja.

V letu 1971 sta se krajevna skupnost Višnja gora in Cestni sklad SRS sporazumela tako, da je odobril Cestni sklad SRS 400.000 din za asfaltiranje cestišča skozi naselje v Višnji gori. Cestno podjetje Ljubljana je izvedlo modernizacijo cestišča. Krajevna skupnost Višnja gora je 17. 10. 1971 organizirala otvoritev asfaltiranega cestišča hkrati s prevzemom gasilskega avtomobila in povorko po mestu.

UVEDBA SAMOPRISPEVKA V KRAJEVNI SKUPNOSTI SP. SLIVNICA

Krajevna skupnost Sp. Slivnica obsega vas Sp. Slivnica. Vaščani so pred leti s prostovoljnim delom in denarnimi prispevki zgradili novo cesto, ki povezuje naselje z Grosupljem. Na zboru volivcev dne 6. 11. 1971 pa so se odločili, da s samoprispevkom zberejo sredstva za modernizacijo ceste. Dne 9. 1. 1972 je bil izveden referendum, na katerem je od 206 vpisanih volivcev 196 glasovalo za samoprispevek. Proti samoobdavčitvi so bili le 4 volivci. Na podlagi tako ugodnega izida glasovanja je svet Krajevne skupnosti Sp. Slivnica na seji dne 18. 1. 1972 sprejel sklep o uvedbi krajevnega samoprispevka za sofinanciranje asfaltiranja novozgrajene ceste Grosuplje—Sp. Slivnica (Ur. list SRS št. 2/72).

Samoprispevek je uveden v denarju za dobo 4 let od 1/3-1972 do 28/2-1976 in ga plačujejo:

- lastniki in uživalci zemljišč v višini 5 % od katastrskega dohodka,
- zaposleni in upokojenci 2 % od neto osebnih dohodkov oz. pokojnin in
- obrtniki in drugi samostojni poklici 3 % od čistega dohodka.

Krajevna skupnost predvideva, da bo s samoprispevkom zbrala 260.000 din. Dodatna sredstva do predračunske vrednosti 501.600 din pa bo zbrala od delovnih organizacij, obrtnikov ter zagotovila s prostovoljnim delom občanov.

SAMOPRISPEVKA V KRAJEVNI SKUPNOSTI ŠENTVID PRI STIČNI IN KRAJEVNI SKUPNOSTI ŽALNA

Z razvojem avtomobilizma in porastom cestnega prometa prebivalci čedalje bolj zahtevajo, da se modernizirajo cestne povezave. V ta namen so pripravljene prispevati tudi del lastnih sredstev. Prva je uvedla samoprisepek za asfaltiranje ceste Krajevna skupnost Podtabor, z enakim namenom so uvedli samoprisepek v Krajevni skupnosti Šmarje-Sap in v Krajevni skupnosti Sp. Slivnica. Tem krajevnim skupnostim se pridružujejo občani Krajevne skupnosti Šentvid pri Stični in Krajevne skupnosti Žalna.

V Krajevni skupnosti Šentvid pri Stični so dne 12. 3. 1972 volivci glasovali na referendumu o uvedbi krajevnega samoprisevka za sofinanciranje popravila ceste Ivančna gorica—Šentvid—Radohova vas in za sofinanciranje dograditve osnovne šole v Šentvidu pri Stični. Na referendumu je občinska volilna komisija po pregledu zapisnikov o delu volilnih odborov ugotovila ta izid glasovanja po posameznih voliščih:

Št. volišča	Skupno število vpisanih volivcev	Glasovalo vpisanih volivcev	Glasovalo		Neveljavne glasovnice
			»za«	»proti«	
1 — Artiža vas	34	33	27	6	—
2 — Glogovica	84	83	74	8	1
3 — Petrušnja vas	96	91	81	6	4
4 — Pristavlja vas	40	40	40	—	—
5 — Radohova vas	181	170	169	1	—
6 — Šentpavel	141	125	114	11	—
7 — Šentvid	461	437	423	11	3
8 — Vel. Češnjice	175	149	141	8	—
9 — Vel. Pece	60	60	31	29	—
10 — Vrhpolje	49	41	24	17	—
Skupaj:	1321	1229	1124	97	8

Svet krajevne skupnosti Šentvid pri Stični je podprt z odločnim »da« volivcev na seji dne 15. 3. 1972 uvedel samoprisepek, in to od 1. 4. 1972 do 31. 3. 1974 za sofinanciranje popravila ceste in od 1. 4. 1974 do 31. 3. 1975 za sofinanciranje dograditve osnovne šole Šentvid pri Stični. V navedenem obdobju bodo ta samoprisepek plačevali na območju celotne Krajevne skupnosti:

- lastniki in uživalci zemljišč v višini 4 % od katastrskega dohodka,
- zaposleni in upokojnenci 1,5 % od neto osebnih dohodkov oz. pokojnin in
- obrtniki in drugi samostojni poklici 3 % od čistega dohodka.

Krajevna skupnost Šentvid pri Stični bo poleg samoprisevka zbrala še znatna dodatna sredstva in je že v dogovoru z upravljalcem ceste Cestnim skladom SRS, da se modernizacija s skupnimi močmi čimpreje izvrši.

Tudi v Krajevni skupnosti Žalna je bil za naselje Žalna, Velika Loka in Mala Loka dne 12. 3. 1972 referendum za uvedbo krajevnega samoprispevka v denarju za modernizacijo ceste Veliko Mlačevo—Žalna—Velika Loka. Izid glasovanja je bil:

Št. volišča	Skupno število vpisanih volivcev	Glasovalo vpisanih volivcev	Glasovalo		Neveljavne glasovnice
			»za«	»proti«	
1 — Žalna	220	189	168	20	1
2 — Velika Loka	162	143	131	12	—
Skupaj:	382	332	299	32	1

Na podlagi ugodnega izida glasovanja je svet Krajevne skupnosti Žalna sprejel sklep o uvedbi samoprispevka za obdobje 5 let, in to od 1. 4. 1972 do 31. 3. 1977. Ta samoprispevek bodo plačevali po stopnji 5 % kmetijski proizvajalci, po stopnji 3 % obrtniki in po stopnji 2 % osebe v delovnem razmerju in upokojnici.

VODNA KOLESNA, MLINI, STOPE IN ŽAGE

France Adamič

Bržko so pred več kot 15.000 leti v Egiptu začeli pridelovati žito, proso, ječmen in pšenico, so iznašli tudi kruh, ki je bil zraven mesa in sočivja dolga tisočletja najvažnejša hrana. Sprva so žito kuhali, nato drobili, kasneje mleli na roko v moko s pomočjo dveh kamenitih plošč, med katere so sipali žito. Ta način mletja se je zadržal po svetu kot žrmlje, prav tako tudi pri nas, v bolj odročnih krajih do najnovejšega časa. Ker se je pod trdim zgornjim kamnom spodnja mlinska plošča vse bolj drobila, je sčasoma nastala mlinska ponev, ki se je v nadaljnjem razvoju spremenila v možnar in ta v stope, katere so v najstarejših časih vrteli na roko, kasneje z živino. Mlinski kamni z luknjami za vsipanje žita, so nastali verjetno v latenski dobi v Galiji, vodni mlini pa v Feniciji, od koder so jih razširili prek Grčije in Italije v naše kraje. Skozi stoletja so gradili mline v najrazličnejših izvedbah, z vodnimi kolesi na lopate in na korce. Vrh svojega razvoja so vodni mlini dosegli konec prejšnjega stoletja, ko jih je tehnika, parni stroj in elektrika začela spodrivati, zob časa pa uničevati [1]. Na območju občine Grosuplje je bilo okoli sto mlinov, stop in žag, konec leta 1971 je bilo vpisanih v obrtni register obrtnih delavnic samo še 12 mlinov, od teh pa je delalo samo še par s polno zmogljivostjo [2]. Da ne bi šlo vse v pozabo, bomo predstavili mline na Grosupeljščici, na Temenici, na Višnjici in Stiškem potoku, na Krki, na Raščici in Račni (Šici) ter druge mline na manjših pritokih.

I. MLINI IN ŽAGE OB GROSUPELJŠČICI

Grosupeljščica priteka med vrhovi Kucelj (748) in Gradec (616) iz Velikega in Malega potoka, sprejema Mali breg ispod Zgornje Slivnice, Dupliški potok in Blaški breg. V srednjem toku se imenuje Stari breg, po sprejemu potoka Biče se zlije kot Dobravka v kraške ponore pod Zagradcem. Višinska razlika med izvirom in ponikvo znaša okoli sto metrov, poprečni padec pa en odstotek (1%), ki omogoča pogon vodnih koles z manjšimi zaježitvami, te pa povzročajo zamočvirjenje travnikov in občasne poplave. Vz dolž Grosupeljščice je bilo 14 mlinov in 6 venecijank, na pritokih pa dva mlina in ene stope.

1. **Mlin v Kožljevcu** ali Zupančičev mlin v Kožljevcu štev. 8 (preje štev. 9) je pripadal družini Finc iz Kožljevca. Konec prejšnjega stoletja je mlin kupil Anton Zupančič, oče sedanjega lastnika Jožeta Zupančiča (1895), ki je lastnik mlina in posestva od leta 1929.

Višje speljana mlinščica z 1.5 KM goni v suši eno od treh vodnih koles na korce, vrti dva mlinska kamna za belo, oziroma krmilno moko ter eno vreteno s šestimi stopami. Dnevna zmogljivost dosega ob veliki vodi do treh mernikov žita za moko ali krmo ter dva mernika zrnja za kašo v stopah.

K mlinu spada 18.59 ha zemlje, od tega je 1.56 ha njiv, 8 ha senožeti in okoli 9 ha slabega gozda. Redijo 4 krave, 2 telici, 2 bikca in 2 teleta.

Od mletja pobira merico in sicer 10 % od teže ali votle mere. Merica zadostuje za preskrbo družine z moko in krmo prašičev. Letno zredijo 2 pitanca, enega za zakol, drugega za prodajo. Razen tega prodajo vsako leto eno težje govedo, dva teleta ali junca ter okoli 3.800 litrov mleka v kooperaciji z Agrokombinatom Barje.

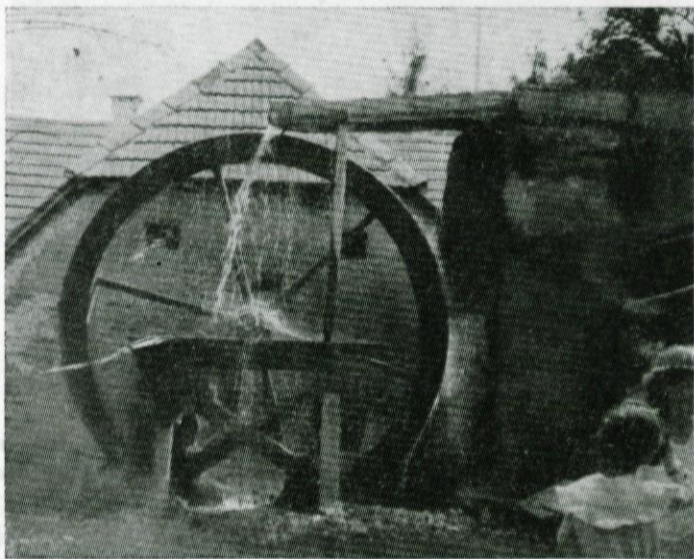

Zdaj melje od časa do časa. Poleti primanjkuje vode, pozimi in spomladi pa žita, zlasti krušnega, ker ga sejejo vedno manj na račun krme in drugih poljščin [3].

2. Vovkov mlin v Dolenji vasi št. 3 (10), Troščine leži ob Malem potoku. Znane so štiri generacije lastnikov. Prvi je bil Matevž Šeme. Njegova hči Marija se je poročila z Antonom Tomažičem, njegova hči Frančiška se je poročila z Jožetom Vovkom; imela sta pet sinov (Stane, Lojze, Janez, France in Jože, ki so zaradi domobranstva odšli na Koroško, nato v Ameriko) in hčerko Terezijo (1927), ki se je leta 1952 poročila s Francem Ferjanom (1921). Ta dva sedaj gospodarita na posestvu, ki ima 2.9 ha njiv, 2.10 ha travnikov in košenin ter 8 ha gozda, redita 3 krave, 3 mlade govedu in enega konja. Gospodar je priložnostno zaposlen pri podjetju Bogo Omahen v Ljubljani. Mlin je ob-

ratoval do leta 1962, ko sta prenehala zaradi pomanjkanja žita, nizke vode in dotrajanosti naprav.

Voda za pogon je pritekala po kanalu ob desnem bregu prek zidanega oboka nad dvoriščem, ki je povezoval gospodarsko poslopje in mlin, od tod pa je padala na prvo kolo na korce ob gornjem koncu mlina. To kolo je gnalo stope s petimi predali, nato pa je voda gnala še tri kolesa na korce in

tri kamne: dva za belo in en kamen za krmno moko. Zaradi nizke vode je ta vrtela ponavadi samo eno kolo, zato je bila storilnost mlina zelo nizka. Dnevno so mleli en mernik žita, stope pa so obdelale pravtako en mernik [4].

3. Dolinski mlin v Dolenji vasi št. 1 je verjetno najstarejši mlin v tem delu doline; mislijo, da so ga zgradili pred 700 ali več leti. Močni temelji in zidovi v mlinu kažejo na zelo staro arhitekturo. Menda je pripadal nekemu graščinskemu gospodarstvu v Gornjem koncu, še preje pa Stiškemu samostanu, vendar o tem nisem mogel ugotoviti ničesar zanesljivega. Mlin stoji ob precej deročem delu Velikega potoka, katerega imenujejo Kapošnik. Mlinščica je speljana po nasipu z malim podvozom; goni štiri kolesa na korce, dva bela in dva črna kamna ter vreteno s štirimi stopami. Mleli so 10 do 12 mernikov žita na dan ter ostopali po 3 do 4 mernike ajde, ječmena ali prosa. V jugozahodnem delu je kovačnica, v jugovzhodnem pa prašičji hlev.

K mlinu spada 3 ha obdelovalne zemlje in en hektar gozda. Zdaj redijo eno kravo in telico, dva vola in junca ter dva prašiča. Dokler so mleli s polno zmogljivostjo so z merico zredili na leto po 8 do 10 prašičev.

Pred več kot sto leti je mlin z nekaj zemlje kupil posestnik Špan iz Dolenje (Špaje) vasi. Nekaj let so mleli z najetim mlinarjem, v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja pa je mlin in posestvo prevzel eden izmed Španovih sinov, Anton Vidic (1844—1931), za njim sin Franc Vidic (1897—1969) in žena

Marija, roj. Skubic (1901). Sedaj gospodari in melje priložnostno njun sin Štefan Vidic (1929), ki je obenem zaposlen pri Splošnem gradbenem podjetju v Grosupljem [5].

4. Liznikov mlin, Polica št. 57 leži na levem bregu Velikega potoka, ob robu prostranega travnika. Mlinščica je speljana na brežini in nasipu ter

goni štiri kolesa na korce ter vrti dva kamna za belo moko, en kamen za zmes ter vreteno na štiri stope. Poprečno so zmleli 2 do 3 mernike žita ter ostopali en do dva mernika kaše. Ko so začeli regulirati Grosupeljščico, so inženirji zarisali in zakoličili jez čez sotesko med Liznikom in Drobničem, da bi z vodnim zajetjem zagotovili dovolj vode v suši in preprečili poplave. Voda bi zalila travnik in mlin, zato niso mlina popravljali in leta 1967 ustavili mletje. Sedanja lastnika tudi nimata sredstev za obnovo, za rentabilno obratovanje pa tudi ne bi bilo več zadosti žita. Kolesa se ne vrtijo več in naprej propadajo.

K mlinu spada 3 ha zemlje, njiv in travnikov, košenin in gozda. Redijo dve kravi in dva prašiča. Pred vojno je bil stalež živine znatno večji.

Med lastniki Liznikovega mlina omenjam Alojza Vidica star. in njegovega sina Alojza Vidica ml.; vdova drugega je leta 1957 prodala mlin in posestvo Tonetu Repovžu (1919) iz Šmartnega pri Litiji in njegovi ženi Mariji, roj. Fajdiga (1910), ki sta deset let bolj ali manj uspešno mlela, zdaj pa on dela kot težak pri gradbenih delih [6].

5. Drobničev (Skubčev) mlin in žaga v Veliki Stari vasi št. 16 (10) sta stala na desnem bregu Velikega potoka, na križišču cest Grosuplje, Polica in Troščine. K mlinu je spadalo posestvo z okoli 65 ha zemlje, največ gozda.

Na posestvo Pri Skubicu se je leta 1885 priženil Franc Drobnič (1864—1930) iz Šentjurja (Podtabora), ki je bil po smrti Franca Košaka (1847—1914) župan občine Grosuplje. Njegov sin Franc Drobnič (1889—1952) je obnovil mlin in žago, sedanji lastnik Anton Drobnič (1938) živi v Grosupljem (Jurčičeva II/8) in se peča tudi s prevozništvom.

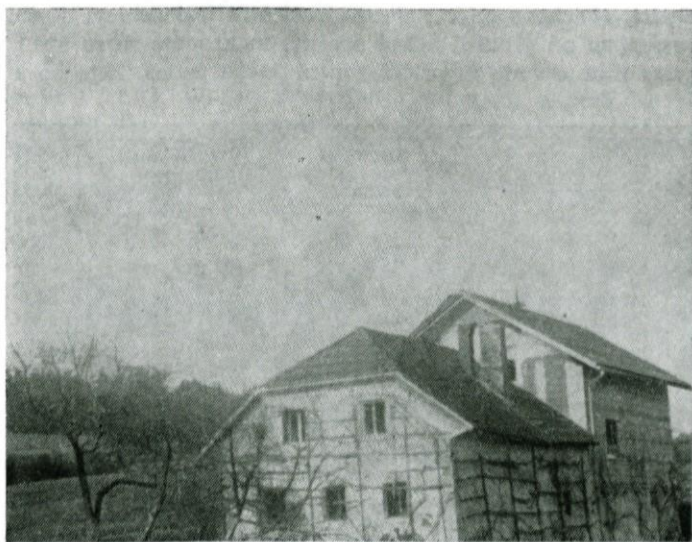
6. **Spanov mlin v Veliki Stari Vasi št. 15 (13)** je spadal k Španovi domačiji v isti vasi št. 1. Mlin so upravljali najeti mlinarji-zakupniki. Zadnji mlinar je bil Martin Brajer z Račne, ki je mlel za pol perice in je od tod odšel v Belkov mlin. Predzadnji lastnik Janez Rome je že pred prvo svetovno vojsko odšel v Ameriko in tam neznano kdaj in kje umrl. Njegova žena-vdova Marija (1878—1960) je dolgo let sama gospodarila in z otroki obdelovala posestvo, ki je obsegalo 6 ha njiv, 5 ha travnikov in 9 ha gozda ter redila 10 do 15 govedi in do 10 prašičev. Po njeni smrti je to posestvo prevzel mlajši sin Rudolf (1909—1971), mlin s pripadnimi 2.5 ha zemlje po drugi vojski pa starejši sin Janez (1904), ki se je poročil z Angelo Novljan (1919) iz Peckalovega mlina v Jerovi vasi.

Spanov mlin leži ob Velikem potoku. Mlinščica je speljana po bregu s cementno strugo na koncu s petimi koriti. Zaradi znatnega padca (3 m) so se ob visoki vodi vrtela štiri kolesa na korce, oziroma en bel, en zmesni in en črn kamen ter vreteno s šestimi stopami. Dnevno so zmleli tri do štiri mernike žita in zluščili 1 do 2 mernika kaše. Ker je začelo primanjkovati meljave ter zaradi izrabljenosti mlina, prenizke storilnosti in previsoko odmerjene obvezne oddaje, je Janez Rome vstavil mlin in leta 1955 vrnil obrtnico ter se posvetil živinoreji. Zdaj redi tri govedi in dva prašiča, žena Angela pa dela v tovarni Motvoz in platno [8].

7. **Kocjanov mlin v Mali Stari vasi št. 13** spada h Kocjanovi domačiji v Mali Stari vasi št. 7 (4). Posestvo obsega čez 20 ha pretežno obdelovalne zemlje. Pred vojno so redili 12 do 14 govedi in 10 do 12 prašičev, zdaj imajo 8 govedi in 2 prašiča.

Mlin stoji ob glavnem toku Velikega potoka s hitro tekočo vodo, ki je gonila 4 kolesa na korce, oziroma en bel, en zmesni in en črni kámen ter vreteno s petimi stopami. Zaradi kolikor toliko stalne vode in njene moči, se je gibala dnevna zmogljivost med tremi in petimi merniki žta. Polovco merice je pripadalo mlinarju, druga polovica pa gospodarju. Med mlinarji se omenjajo člani družine Pivec, zadnji pa je bil Franc Hočevar, ki je leta 1932 prišel iz Praproškega mlina, leta 1946 pa je odšel v Belkov mlin. Tedaj je prenehal tudi Kocjanov mlin.

Sedanji lastnik Tone Rome (1890) je nasledil svojega brata Jožeta Rometa ki je leta 1916 padel na soški fronti. Nnjun oče Martin Rome (1838—98) je obnovil pogonsko opremo, vodna kolesa, grobje, trosilnice in ogrodje. Letnica 1845 z monogramom MR na vhodnih vratih kaže, da je mlin obnavljal že njegov prednik, mlin pa je še mnogo starejši.

Nad mlinom stoji zapuščena žagarska lopa, kjer je do leta 1946 obratovala venecijanka [9].

8. **Belkov mlin na Perovem št.23 (12)** leži ob Starem bregu, niže od izliva Dupliškega potoka. Mlinščica je imela dovolj vode, vendar zaradi ravninske lege samo zmerno moč; gonila je najprej venecijansko, katero je leta 1946 premestil Ivan Žitnik (1914) na Mali breg med Perovem in Potokom, ter vreteno s šestimi stopami, dva kamna za belo, en za zmesno in en za krmno moko, s skupno 6 do 8 merniki dnevne zmogljivosti. Z merico so mlinarji zredili letno po 8 do 10 prašičev ter dopitali eno ali dve govedi.

Lastniki Belkovega mlina so se v zadnjem obdobju hitro menjavali. Med njimi je bil Anton Jevnikar iz Blečjega vrha, nato njegova hči Ana

(1894), ki se je poročila s Francem Grumom iz Lipoglava, ki je padel na ruskem bojišču (1880—1915), nato pa z Jakobom Galetom (1892—1968), mlinarjem iz Podgorišice pri Udju. Od leta 1920 do 1930 je imel mlin in posestvo v zakupu Matevž Zupančič (Krumpčev) iz Velike Stare vasi št. 1. Zaradi slabega gospodarjenja pred vojno, sta Galetova prodala mlin in žago Ivanu Zitniku (Trgovčku) iz Male Stare vasi, ta pa je leta 1957 mlin prodal Ivanu Zupančiču iz Zalne. Leta 1961 sta poslopje kupila Ivan Baumkirchner (1925) in njegova žena Urška (1930), ki sta nad mlinom dogradila enonadstropno stanovanjsko hišo. Lastnica dveh gospodarskih poslopij, stanovanja v bivši kašči na Perovem št. 22, vrta in travnika je še vedno Ana Gale [10].

9. **Peckalov (Peckov) mlin v Jerovi vasi št. 4** leži na levi strani Starega brega, katerega so ob gradnji mlina speljali in kasneje še razširili v široko mlinščico za zbiranje vode in pridobitve možnega padca. Zato so v Peckalo-

vem mlinu mleli izmenično, zbirali in spuščali vodo v korita pod tri kolesa na lopate in posebej četrto za vreteno z osmimi stopami. Mleli so na en kamen belo, na drugi črno moko, na dan največ štiri mernike pšenice ali 8 mernikov ajde ter dva mernika kaše v stopah.

Zaradi ravninske lege so že manjše poplave zalile korita in kolesa, ob suši pa so le počasi zbirali vodo. Mlin je bil na gruntu dopolnilna dejavnost; redili so 8 do 10 govedu in do 12 prašičev, za trg pa so pridelovali krompir.

Posestvo z 18 ha zemlje in mlinom je pripadalo v preteklem stoletju družini Miklič. Zadnji iz te rodbine se je poročil z Ano Žužek (Španovo iz Pec). Ko je ta vdovela, se je poročila z Alojzom Mehletom, Jerajevim iz Ponovge vasi, ki je kmalu umrl. Vdova se je ponovno poročila s Francem Novljanom, Joškovcem iz Zalne (1884—1945). Po njegovi smrti je podedoval posestvo sin Franc Novljan (1911), hčerka Roza por. Kastelic pa mlin in travnik. Zaradi nesoglasij v družini in propadanja mlinskih naprav, so prenehali z mletjem že leta 1946, letos pa mlin preuredili v stanovanje [11].

10. Brinjski mlin na Ljubljanski cesti št. 32 v Grosupljem (Stranska vas št. 16) leži ob Grosupeljščici, ki je bila speljana na desni rob doline, da je dobila padec, medtem ko je Stari breg ostal na levi, približno tam, kjer poteka sedanja regulirana struga potoka. Brinjski mlin je spadal med največje v

dolini; tri mlinska kolesa na lopate so gonila en par kamnov za belo, en par za krušno in en par za krmno moko, poleg tega pa še četrto kolo na lopate z vodo iz dveh korit za pogon vretena s štirimi stopami. Mlin je obratoval vse leto, ob veliki suši pa z omejenim številom pogonov. V ugodnih razmerah so zmleli največ štiri mernike žita in izdelali en mernik kaše, celo leto pa skupaj 300 stotov vseh vrst zrnja. V zadnjih letih so nosili vedno manj v mletev, vendar je po merilih lastnika mlin obratoval rentabilno do konca, ko so dne 12. avgusta 1970 speljali vodo v novo regulirano strugo.

K mlinu je spadalo posestvo z 0.52 ha njiv, 1.70 ha travnikov in 2 ha gozda. Z merico so letno zredili 6 do 8 prašičev za zakol in prodajo. V hlevu redi dve kravi, teleta, vola in konja. Razen živine in mleka prodajo nekaj perutnine, jajc in mlevskih izdelkov. Po opustitvi mlina preusmerjata sedanja lastnika Ana in France Šmuc svoje gospodarstvo v pitanje živine.

Mlin je zgradil gospod Lambert z Boštanja sredi 16. stoletja nato pa je pripadal z Brinjsko graščino družinam Feilberg, Gallen, Gall in Gaudin. Med zadnjimi lastniki sta bila Edvard in Ludvik Pour. Ob razprodaji graščinskega posestva je posrednik Matija Hočevnar prodal mlin leta 1894 Jakobu Rebolu iz Ponove vasi, od njega pa je mlin in posestvo leta 1899 kupil oče sedanjega lastnika Jože Šmuc (1872—1959), doma iz Šentjurja (Podtabora) [12].

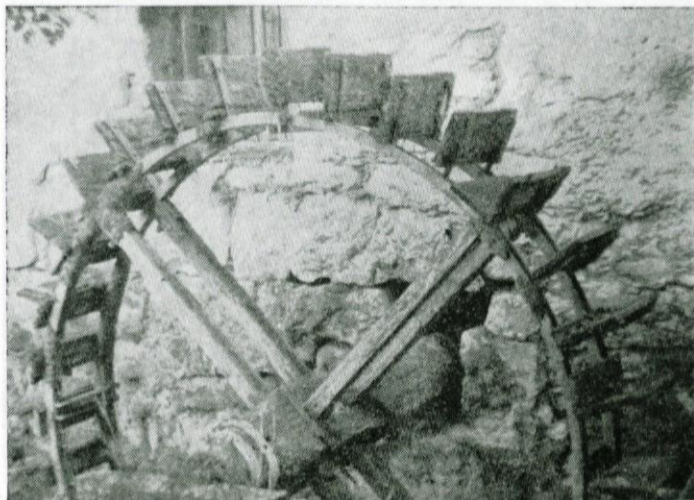
11. Finkov mlin in žaga ob Ljubljanski cesti št. 6, Grosuplje (68), preje Stranska vas 17 leži sredi sedanjega naselja Grosuplje ob ravno speljani mlinščici, okoli 200 m niže od mlina v Brinju. V mlinščici so v sušnih obdobjih zbirali vodo za pogon treh mlinskih koles, vreteno za stope in eno kolo za žago. Kolesa na lopate so gonila po par kamnov za belo, zmesno in krmno moko z dnevno zmogljivostjo treh mernikov žita in en mernik kaše.

Mlin so zgradili sredi prejšnjega stoletja. Pred prvo svetovno vojsko je pripadal Francu Tometu, med obema vojskama je mlin vodil njegov zet Franc Marinčič (1883) iz Žalne. Leta 1954 je mlin kupil Anton Škof (1899—1969), doma iz Artič pri Brežicah, ki je pred tem vodil valčni mlin v Savskem marofu, kasneje pa graščinski mlin na Črnem potoku pri Litiji (Medicev mlin). Ta je Finkov mlin preuredil, predelal pogon na eno kolo in jermensko transmisijo ter nabavil drobilec za zrnje za mnogovrstno mletje. Ob regulaciji leta 1970 so glavno strugo speljali sredi doline mimo mlina, ki

je 12. avgusta ostal na suhem. Zaradi menjave lastništva in smrti zadnjega mlinarja Antona Škofa, nisem mogel zbrati drugih podatkov [13].

12. Činkeljnov (Roksov, Lojzov) mlin in žaga v Grosupljem (27), Rožna ulica 3 je bil zgrajen pred 150 leti. Med lastniki se omenjajo Bernard Šimen, ki je bil lastnik posestva Stara šola v Grosupljem št. 1, Lambert Karl Lukman, tvrdka Avgust Emil Tschinkel, advokat I. Roks iz Ljubljane in Alojz Perme, Čeligov iz Spodnje Slivnice. Sedanji lastnik Vinko Kastelic (1905) iz Malega vrha pri Šmarju je mlel od leta 1932 do 1947 in vodil žago venecijanko do leta 1954.

Mlin je ležal na levi, žaga na desni strani glavnega toka Grosupeljščice, ki se tu precej razširi in zbere dosti vode za pogon šestih vodnih koles na lopate, ki so gonili dva para kamnov za belo, en par za krušno, en par za krmno moko in vreteno za osem stop ter pogonsko kolo za žago. Moč vode je bila precej stalna, razen ob dolgotrajnih sušah. V ta mlin so nosili žito iz slivniške in šentjurske strani. Leta 1965 je vodna skupnost poglobila in izravnala strugo ter speljala glavni vodni tok desno od poslopja, staro vodno pot pa so zasuli in poravnali dvorišče. V prostorih mlina so uredili eno stanovanje, žaga pa še stoji in en del služi za skladišče, drugi pa za garažo [14].

13. Praproški (Loški) mlin v Spodnjem Blatu, Prapročah št. 4 (14) je pripadal lastnikom Praproške graščine, do srede prejšnjega stoletja grofom Lichtenberg, kasneje baronom Ursini-Blagay in nazadnje baronu Lazzariniju iz Boštanja št. 1. Leta 1933 je baronica Terezija Lazzarini prodala mlin in okolni travnik sedanjemu lastniku Francu Kolencu (1898), ki se je preselil iz Hudije pri Trebnjem.

Praproški mlin je bil v dolini ob Grosupeljščici največji po zmogljivosti, ker je imel najbolj stalno in dovolj močno vodo. Leži sredi najbolj žito-

rodnega območja in poljedelsko razvitih vasi. Voda je speljana po plitvem nasipu na skoro 3 metre visok padec v korita pod mlinska kolesa na lopate. Gonila je dva para kamnov za belo, en par kamnov za krmno moko ter vreteno na šest stop. Ob normalni vodi so dnevno zmleli 8 mernikov krušnega žita, 2 mernika koruze, 2 mernika krmnega žita ter izstopali 1 do 2 mernika kaše, skupno na leto okoli 350 stotov žita. Mleli so celo leto, razen ob velikih poplavalah z največ 14 dnevnim presledkom. Z merico so pred vojno in do nedavnega zredili vsako leto 6 prašičev za zakolj in prodajo. V času obvezne oddaje so oddali občini 1500 kg zrnja na leto.

Zaradi tam nespretno speljane regulacije je moral mlin prenehati z mletjem poleti 1968. Grosupeljščico so na tem mestu poglobili, podrli jez in zatvornice, korita in kolesa, od tu naprej pa nameravajo speljati vodni kanal naravnost proti Mlačevu, po višji legi sredi travnikov. Če ne bo struga dovolj globoka, bo po večjih nalivih voda zalila nižje travnike proti železnici, zaradi hitrega toka pa tudi zagraške in radenske travnike. Samo kompleksna regulacija in melioracije lahko zboljšajo sedanji vodni režim.

K mlinu spada 84 arov travnika ki daje dovolj krme za rejo dveh goved, toda tudi bodočnost tega je vprašljiva. Nasledniki so s korakom že v mestu [15].

14. **Boštanjski mlin, Mlačevo 60** leži na skrajnem spodnjem koncu Grosupeljščice, ki se dobrih sto metrov niže zlije z Bičjem v Dobravo. Voda je speljana po rahlem nasipu, da doseže okoli en in pol metra padca za pogon mlinskih koles na lopate, ki so gonila dva para kamnov za belo, dva parga za zmesno moko in vreteno s šestimi stopami. Po zmogljivosti je bil Boštanjski mlin samo nekaj slabši od Praproškega mlina. Mleli so z najetimi mlinarji za merico ali plačilo predvsem za graščino Boštanj in vasi Zgradec, Žalno, Lobček in Mlačevo.

Med lastniki Boštanjkega mlina so zapisani razen baronov Ursini-Blagay in Lazzarinijev še zavod Emona, ki je po opciji in izselitvi barona Ludvika Lazzarinija prevzela grad in posestvo Boštanj (1942—45). Po osvoboditvi so ustanovili Državno posestvo Boštanj, nato Agrokombinat Grosuplje, ki je leta 1966 prodal mlin Martinu Rozmanu za stanovanje. Mnogo pred tem, menda že sredi petdesetih let, so pustili mletje vsled dotrajanosti naprav, vsled poškodbe na jezcu in delnega ponikanja vode nad mlinom [16].

Od opisanih štirinajstih mlinov meljeta samo še dva: mlin na Kožljevcu in Dolinski mlin, pri vseh drugih je še samo spomin na šumenje vode in klopotanje mlinskih koles. Nov rod, ki prihaja, ne bo vedel ničesar o nekdanji idili ob naših vodah.

VIRI IN OPOMBE:

[1] Vodni pogoni na Slovenskem. Publikacije TMS, št. 9. Ljubljana 1956, 444 str., spisal A. Struna;

[2] Register zasebnih obrtnih delavnic skupščine občine Grosuplje po stanju dne 26. januarja 1972. Dopis Tončke Barič;

[3] Podatke mi je dal Jože Zupančič (1895) dne 25. marca 1972, ki mi je pokazal posestni list, mlinske knjige in druge listine;

[4] Podatke sta mi dala Terezija (1927) in France Ferjan (1921) dne 25. marca 1972;

[5] Krajevni leksikon dravske banovine. Ljubljana 1937, str. 329; — Podatki, ki mi jih je dne 25. marca dala Marija Vidic (1901);

[6] Podatke mi je dala gospodinja Marija Repovž (1910);

[7] Opuščeni Spanov mlin omenja Krajevni leksikon Slovenije. II, 1971, str. 156; — Večji del podatkov sta mi navedla Janez in Marija Rome dne 31. marca 1972;

[8] Podatki so pomanjkljivi in neprverjeni;

[9] Krajevni leksikon Slovenije. II, 1971, str. 136; — Podatki iz razgovora s Tonetom Rometom (1890) dne 31. marca 1972. V Rometovi družini je bilo skozi tri rodove več šolanih članov, največ duhovnikov. Tone Rome je končal tri razrede gimnazije, tri letnike Mahrove šole in se izučil za trgovskega pomočnika, nato je 7 let služil kot obveznik v avstrijski vojski.

[10] Podatke mi je dala Ana Gale (1894) dne 31. marca 1972;

[11] Razgovor s Francem Novljanom (1911) dne 29. marca 1972 in Angelo por. Rome (1921) dne 1. aprila 1972. V družini so živeli otroci treh očetov in ene matere; bratje in polbratje ter sestre in polsestre z imeni Miklič, Mehle in Novljan.

[12] J. V. Valvasor: 1877—79, XI. knjiga, str. 521—2; — Krajevni leksikon dravske banovine, 1937, str. 345; Razgovor s Francem Šmucem (1911) dne 15. aprila 1972.

[13] Razgovor z vdovo po Antonu Škofu, dne 19. maja 1972;

[14] V letih 1875—84 je firma Avgust Tschinkel in Sinova iz Ljubljane na svojem in na drugih posestvih pogodbeno pridelovala korenje cikoriije (*Cichorium sativum* L.) za predelavo v kavine dodatke. — Razgovor z Vinkom Kastelicem in Angelo roj. Perme dne 10. junija 1972;

[15] Razgovor s Francem Kolencem dne 2. aprila 1972;

[16] Po različnih virih;

Večji del podatkov sem primerjal in povzel po zemljiških knjigah, posestnih listih in matici prebivalstva na skupščini občine Grosuplje.

NASI KRAJI IN LJUDJE

V tej knjigi bomo navajali vire in povzetke, ki se nanašajo na objave v časopisih in revijah o naših krajih in ljudeh pa ne glede na čas in kraj objave. Začnimo s spomini na življenje v danes edinem mestnem naselju občine Grosuplje:

1. **Mesto v vaški (občinski) senci.** (Delo dne 5. avgusta 1971, str. 7. Napisala Mihaela Zajc). Leta 1978 bo mesto Višnja gora praznovalo 500 letnico svojega obstoja. Stare mestne rodove so zamenjali novi priseljenci, ki se raje vozijo drugam na delo. Pred vojno je bila Višnja gora občina, imela je sodišče, danes imajo krajevni urad, obrat Iskre in Dekliško vzgajališče. In ker je mesto potisnila usoda po zadnji vojni v Grosuplje, še vedno propada; nikogar ni, ki bi restavriral okoliške in mestne zgodovinske spomenike, ki bi ohranil in dvignil mestno kulturo k novim perspektivam.

2. **Tisoče let niže.** Izkopavanje na Viru pri Stični. (Delo, nedeljska izdaja z dne 4. julija 1971, str. 6, z eno sliko. Napisal Peter Breščak.) — Arheologi so sedemnajstič začeli odkopavati pod vodstvom kustosa Narodnega muzeja v Ljubljani dr. Staneta Gabrovca in kustosa Goriškega muzeja Dragota Savoljšaka, toda letos brez sodelovanja ameriških arheologov. Ugotovili so, da se bivalni horizonti nadaljujejo tudi precej vstran od zidu. Odkrili so razen ostankov keramike tudi nekaj kovinskih okrasnih predmetov, kot je na primer, lepo ohranjena certoška fibula in izredno lep primerek uhana z dvema stiliziranima zajcema v teku. Jeseni so izkopavanja obiskali udeleženci svetovnega arheološkega kongresa za prazgodovino, ki je bil oktobra 1971 v Beogradu.

Glej tudi prispevek istega avtorja Virsko mesto nad Stično. Delo dne 1. septembra 1970, str. 6. Pri izkopavanju sta sodelovala dr. Stefan iz Princeton univerze in dr. Frey iz Marburga.

3. **Turistično načrtovanje.** Grosuplje: Turizem z večjo žlico. (Dolenjski list št. 27, z dne 2. julija 1970, str. 11.). V občini je bilo 1970 leta 49 gostišč z 188 ležišči in 2.707 sedeži, z manj kot 10.000 nočitvami, od tega je bilo 1.436 nočitev tujcev, kar predstavlja v slovenskem merilu samo 0.18 %. Program razvoja obravnava gradivo, ki so ga pripravili dr. Boris Kuhar, Ludvik Čampa, Tončka Barič in Janez Lesjak.

4. **Nagrada »Pijade« za Juleta Verbiča.** Glavni urednik Pavlihe je dobil novinarsko nagrado za življenjsko delo (s sliko). Delo, dne 23. oktobra 1968, str. 1. — Dobitnik nagrade Jule Verbič je bil rojen v Šentjanžu leta 1912, mladost pa je preživel v Stični, kjer je bil njegov oče šolski upravitelj. Pred vojno je služboval kot profesor francoščine v Koprivnici in v Mariboru.

V NOB je urejeval list *Borec*, po osvoboditvi je delal v prosvetnem resoru, od leta 1947 dalje pa je delal v novinarstvu kot urednik zunanjepolitičnih redakcij in programski direktor radia Ljubljane. Od leta 1953 ureja humorističen list za pametne Slovence *Pavliha*. O tem so pisali v *Delu*, dne 31. oktobra 1968, str. 12; v *Pavlihi*, dne 30. oktobra 1968, str. 1 in 3; *Naša štampa*, št. 161 (okt.—nov.) 1968, str. 1—4.

5. Trideset ustvarjalnih let. Umetniški jubilej režiserja Jožeta Galeta. Delo, dne 25. septembra 1969, str. 5. Napisal S.G. Igralec, gledališki in filmski režiser, pedagog, profesor in sedaj rektor akademije za film, gledališče, radio in televizijo Jože Gale, ki je po študijah v Pragi pred drugo svetovno vojno stopil na slovenske gledališke odre, nato pa sodeloval pri partizanskem gledališču v uprizoritvi Klopčičeve igre *Mati* pred zborom odposlancev slovenskega naroda v Kočevju, na slavnostni premieri Slovenskega narodnega gledališča v Črnomlju v Cankarjevem Kralju na Betajnovi in drugih uprizoritvah. Po vojni je bil pomočnik režiserja in igralec v prvem slovenskem celovečernem filmu *Na svoji zemlji*. V filmskem svetu si je Gale pridobil največ popularnosti z režijo mladinskega filma *Kekec*, ki je dobil že šest nagrad in priznanj (*Zbornik OG, I, 1969, str. 151—153: Trije filmi o Kekcu*, Napisal Jože Gale; *Naši razgledi, 3. oktobra 1969, str. 571: Umetniški jubilej Jožeta Galeta. Govor Smiljana Samca na proslavi v MGL*).

6. Gradivo o Louisu Adamiču. *Naši razgledi, 24. decembra 1971, str. 742.* — Avtor je profesor na Newark College of Arts and Sciences of Rutgers University, New Jersey, ZDA; raziskuje življenje in delo Louisa Adamiča in je jeseni 1971 izdal njegovo bibliografijo (*A checklist. The Kent University State Press, 1971, str. 157 + XLVII z 1139 gesli*). V prispevku poroča o razstavi v knjižnici Prinstonske univerze, v oktobru 1971, kjer je bil del posvečen Louisu Adamiču z razstavo iz pisateljve literarne zapuščine.

7. Radost Evrope. V počastitev svetovnega dne otroka in petindvajsetletnice mednarodne organizacije UNICEF je bilo v oktobru 1972 v Beogradu srečanje otrok iz 23 evropskih dežel. Program je dne 5. oktobra prenašala EUROVIZIJA. Nastopilo je 30 mladih pevcev, 40 orkestrašev in 6 solistov, do 15 let starih učencev ljubljanskih glasbenih šol, ki so naštudirali program pod vodstvom našega rojaka, člana uredniškega odbora *Zbornika občine Grosuplje*, profesorja glasbe in direktorja glasbene šole Vič-Rudnik otvariša Cvetka Budkoviča (*Glasbena mladina, II, 2, 1971, str. 10 in 16*).

8. Kulturni in naravni spomeniki Slovenije: *Stiški samostan. (18. zvezek. Izdal zavod za spomeniško varstvo v SR Sloveniji, 18. zvezek, 1971, str. 40, založil Cistercijanski samostan v Stični, II. izdaja).* Napisal Marijan Zadnikar, ki že na prvi strani besedila pravi: »da je Stična eden naših najpomembnejših umetnostnih spomenikov, če ne celo prvi med njimi«. V nadaljevanju opisuje avtor pomen, zgodovino, celotno arhitekturo in posamezne kulturne ter umetniške spomenike v obliki vodiča skozi samostanske zgradbe, cerkev in dvoriščne stavbe. Na koncu navaja 17 literarnih virov. O Stični so med drugimi pisali J. W. Valvasor, K. Črnologar, J. Srebrnič, J. Stele, M. in S. Mikuž, J. Gregorič, M. Grebenc, E. Cevc, M. Mušič, največ pa avtor te knjižice M. Zadnikar.

9. **Drugi kulturni teden v Sentvidu pri Stični.** Programski katalog 1971, str. 23 + 11. Uredil Peter Šoštarič. Poleg programa in festivalu pevskih zborov posvečenih člankov, so v katalogu objavljeni prispevki L. Pintarja o dr. Marku Gerbcu, I. Jakšeta o ustanovitvi priznanj Manka Gerbca, C. Kavška o zavodu in posebni osnovni šoli za revmatične in srčne rekonvalescente za mladino v Sentvidu pri Stični in o pevskih zborih, ki so nastopali na festivalu.

10. **Obisk ameriškega arheologa.** Dne 15. aprila 1972 je predsednik SO Grosuplje, tovariš Ivan Ahlin sprejel ameriškega znanstvenika, profesorja dr. Hughja Henckena, direktorja Peabody Museum, Harvard University, Cambridge, ZDA, ki hrani skupno okoli 600 grobnih izkopenin iz Magdalenske gore in Stične. Profesor Hencken pripravlja obširno razpravo o teh arheoloških najdbah ter je zato obiskal tega dne Magdalensko goro in Gradišče nad Višnjo goro. Z njim so bili prof. dr. Jože Kastelic, prof. dr. Stane Gabrovec in direktor Narodnega muzeja Slovenije dr. Peter Petru (Delo dne 19. aprila 1972, str. 6).

F. Adamič

11. **Jubilej Antona Janežiča.** Rojen je bil dne 24. 8. 1912 na Perovem pri Grosupljem.

Od oktobra 1927 do oktobra 1930 je bil tesarski vajenec pri očetu.

Od leta 1930 do marca 1942 zaposlen kot tesarski pomočnik.

Marca 1942 stopil v NOV, v II. grupo odredov. V II. grupi je bil do januarja 1943; od januarja 1943 do marca 1944 komandir zaščitne čete Stajerske cone, nato v 18. diviziji spremljevalec Petra Stanteta-Skale, maja 1944 odšel v IX. korpus, kjer je bil do konca decembra 1944 kot spremljevalec tovariša

Anton Janežič

Stanteta. Iz IX. korpusa odšel na Štajersko v IX. cono kot sprejemalec tov. Stanteta, kjer je bil do maja 1945.

V ZK je bil sprejet 16. junija 1943 v celici pri zaščitni coni.

Takoj po formiranju krajevnih ljudskih odborov je bil izvoljen za predsednika krajevnega ljudskega odbora Grosuplje, nato je bil predsednik občinskega ljudskega odbora. Decembra 1962 je bil upokojen kot predsednik občinske skupščine.

V tem času je bil član okrajnega LO, član raznih svetov in komisij, predsednik občinskega odbora ZVVI, predsednik občinskega odbora ZZB NOV, član Zveznega odbora ZZB NOV Jugoslavije, član občinskega komiteja ZK in občinske konference SZDL.

Od leta 1963 je predsednik občinskega odbora ZZB NOV Grosuplje.

12. Drugi kulturni Teden v Šentvidu pri Stični. Izdal pripravljalni odbor 1971, str. 23 + 11, uredil Peter Šoštarič.

Prireditvev je bila pod pokroviteljstvom predsednika Slovenske akademije znanosti in umetnosti Josipa Vidmarja v času od 3. do 11. julija 1971. Poleg programa prinaša publikacija več drugih prispevkov, med njimi Beseda predsednika skupščine občine Grosuplje Ivana Ahlina, Kulturni teden v Šentvidu pri Stični (Peter Šoštarič), Dr. Marko Gerbec (dr. Luka Pintar), Priznanje Marka Gerbca (dr. Iztok Jakša), Zavod in posebna osnovna šola za revmatične in srčne rekonvalescente za mladino v Šentvidu pri Stični (Ciril Kavšek) V svojem in v imenu Slovenskega okteta in pripravljalnega odbora (Tone Kozlevčar). Zanimivi so trije dogodki in podatki: Poleg drugih je sodelovalo 22 pevskih zborov s prek 600 pevci, med njimi trije iz zamejstva (Pliberk, Doberdob in Gornji Senik), dalje 15 opernih solistov, gledaliških igralcev in glasbenih umetnikov iz Ljubljane. Prvega dne zvečer so odkrili spominsko ploščo dr. Marku Gerbcu, kjer so govorili prof. dr. Jože Kastelic, dr. med. Anton Dolenc in akademik Jože Vidmar. Slovensko zdravniško društvo (SZD) je na rednem občnem zboru leta 1970 v Celju sprejelo pravilnik za podelitev priznanj Marka Gerbca, katera bodo prvič podelili na III. kongresu slovenskih zdravnikov leta 1972 v Ljubljani.

13. Kuhinjska oprema. Kovinastroj, podjetje za izdelavo gostinske kovinske opreme, 1971, str. 28, v slovenščini in srbohrvaščini, komercialno-tehnični prospekt.

Podjetje Kovinastroj projektira, izdeluje in montira opremo za hotelske, bolnišnične in gostinske kuhinje in opremo za samopostrežne linije in drugo gostinsko dejavnost. Ima stalno razstavo v hali 23 Zagrebškega velesezma ter zastopnike v Ljubljani, Matuljah, Zagrebu in Beogradu. Izdeluje okoli 30 vrst opreme, od tega kotle, štedilnike (2), žarilne plošče (2), plinske in električne kiperje, friteze, vodne kopeli, slaščičarske peči, omare za odlaganje pladnjev, hlajene in nevtralne mize, mize za kruh, pribor in odlaganje, delovne in odcejevalne mize, mize za odpadke, pomivalna korita, blagajniške

mize, lupilnice, regale, panje za sekanje mesa, razne omariče, pladnje in razno drobno opremo. Prospekt je lično opremljen, ilustriran s tehničnimi podatki. Vsekakor lep dokaz razvoja proizvodnosti in oblikovanja. Škoda, da mu manjka navedba avtorja in datuma.

F. Adamič

14. **Objava v »Jutro«, Ljubljana, dne 23. septembra 1942.** (Objava spada v prispevek S. Valentinčiča str. 29—46).

Vojaško vojno sodišče vrhovnega poveljništva Oboroženih sil za Slovenijo in Dalmacijo, odsek v Ljubljani, je izreklo naslednjo sodbo v zadevi proti:

1. **dr. Valentinčiču Stanislavu**, sinu pok. Ignaca in Mežnar Apolone, roj. v Grosupljem 22. IV. 1913, živinozdravniku.

2. **dr. Podkoritnik Francu**, sinu pok. Mihaela in Hrovat Antonije, roj. 16. VI. 1893 v Petrevcu, zdravniku kirurgu, oba v zaporu.

3. **Skubicu Josipu**, sinu pok. Ivana in Vidic Ane, roj. na Polici (Višnja gora) 12. XII. 1911, kmetu na begu.

obtoženim:

a) atentata na državno varnost (čl. 2 Ducejevega razglasa z dne 3. X. 1941), ker so v nedoločenem času pred 10. VI. 1942 sodelovali pri dejanjih, katerih namen je bil, zanesti opustošenje, ropanje in krvoprelitje na priključena ozemlja, in sicer Podkoritnik kot vodja partizanske organizacije na področju Grosuplje—Lipoglav—Pance, Dobje—Troščina—Polica, Peč—Mlačevo, Ponova vas—Sentjurje in v drugih sosednih krajih; Valentinčič pa kot podvoditelj iste organizacije in z njima Skubic;

b) prevratne združbe po čl. 4 Ducejevega razglasa z dne 3. X. 1941, ker so v istih časovnih in krajevnih okoliščinah sodelovali pri združbi, katere namen je bil, nasilno spremeniti politično, gospodarsko in socialno ureditev države;

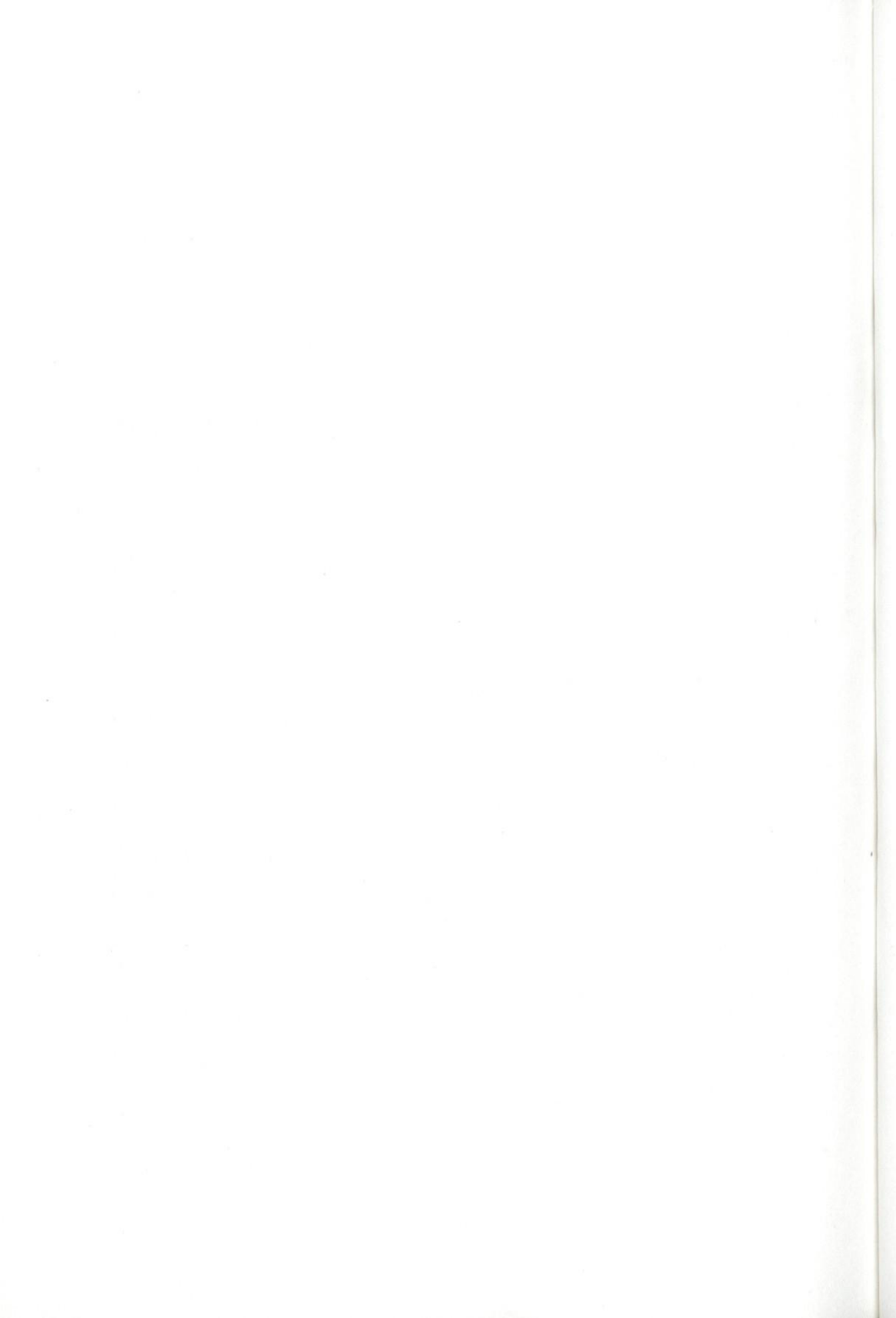
c) sodelovanja pri oboroženi četi po čl. 16 Ducejevega razglasa z dne 3. X. 1942, ker so v istih časovnih in krajevnih okoliščinah sodelovali pri oboroženi četi, zastavljajoč si iste cilje;

d) posest orožja in streliva po čl. 2 Ducejevega razglasa z dne 24. X. 1941, ker so bili v istih časovnih in krajevnih okoliščinah kakor navedenih v zgornjih poglavjih, v posesti in so nosili brez dovoljenja pristojne oblasti orožje in strelivo.

Iz teh razlogov proglašča sodišče po čl. 487 kazenskopravnega postopka obtožence za **krive** prevratnega združevanja in sodelovanja pri oboroženi četi in obsoja vsakega posebej v **dosmrtno ječo**, trajno prepoved javnih služb, na stroške procesa in na vzdrževanje v zaporu. Po čl. 479 kazenskopravnega postopka jih oprošča ostalih zločinov zaradi pomanjkanja dokazov.

Odreja enkratno objavo te sodbe v izvlečku v listih »Jutro« v Ljubljani in »Il Piccolo« v Triestu.

V Ljubljani, 23. septembra, 1942.

ZA
OBČINSKI PRAZNIK
OBČINE

GROSUPLJE

DNE 29. oktobra 1972

ČESTITAJO VSEM OBČANOM,
BORCEM,
DELOVNIM ORGANIZACIJAM IN KOLEKTIVOM

OBČINSKA SKUPŠČINA

OBČINSKA KONFERENCA SZDL

OBČINSKI KOMITE ZKS

OBČINSKI KOMITE ZMS

OBČINSKI SINDIKALNI SVET

OBČINSKI ODBOR RK

ZDRUŽENJE BORCEV NOV

**IN DRUGE DRUŽBENE
ORGANIZACIJE OBČINE GROSUPLJE**

HOTEL TURIST

LJUBLJANA

komforten hotel
s priznano restavracijo

Za prijatelje divjačine
Restavracija »Zlatorog«
v Župančičevi ulici

Za sladokusce dalmatinskih specialitet
Gostilna DALMACIJA
na Trubarjevi cesti

Za vsakogar
TURIST EXPRESS,
bife pred glavnim kolodvorom

Za obisk se priporoča

MOTEL TURIST V GROSUPLJEM

z zimskim in letnim bazenom ter campingom

Tel.: (061) 771-135

PODJETJE

AVTOPREVOZ

IVANČNA GORICA

TELEFON 783-021

je bilo ustanovljeno leta 1958. Tedaj je podjetje razpolagalo z enim kamionom, brez kakršnihkoli drugih osnovnih sredstev. V obdobju od leta 1958 do danes je podjetje nabavljalo osnovna sredstva — kamione in si postavilo svojo poslovno stavbo ter mehanično delavnico; vse to iz lastnih sredstev. Danes razpolaga podjetje s 35 vozili v skupni vrednosti 3 300 000 N din z letno realizacijo cca 6 000 000 N din. Podjetje se ukvarja s tuzemsko špedicijo ter popravilom vseh vrst cestnih motornih vozil.

Cenjenim strankam se priporoča za naročila prevoznih uslug.

ISKRA

**TOVARNA
ELEKTRIČNIH APARATOV
LJUBLJANA**

v združenem podjetju
ISKRA KLANJ

Ljubljana, Savska c. 3

p. p. 435/VIII

Tel.: 320-441

Telegr.: ISKRA APARATI Ljubljana

Ziro račun: 501-1-311/2

PROIZVAJA :

**ELEKTRIČNE APARATE,
ZAŠČITNE RELEJE
ELEMENTE AVTOMATIKE,
STIKALNE IN
PROGRAMSKE NAPRAVE
VARILNE APARATE IN
SIGNALNO-VARNOSTNE
NAPRAVE.**

STANOVANJSKO KOMUNALNO PODJETJE GROSUPLJE

TELEFON 771-037

Stanovanjsko komunalno podjetje Grosuplje je bilo ustanovljeno v letu 1966. Poslovna dejavnost podjetja je gospodarjenje s stanovanjskimi hišami v družbeni lastnini in upravljanje s komunalnimi napravami v naselju Grosuplje. V letu 1969 se je poslovna dejavnost podjetja razširila tudi na upravljanje z vsemi vodovodi na področju občine Grosuplje.

Podjetje opravlja pleskarske in soboslikarske usluge, kamionske prevoze, strojne izkope in nakladanja ter vsa dela pri razširitvi vodovodnih omrežij.

pravi
n slova
za
denarne
za
deve

ljubljska banka

Kmetijska zadruga Stična

oskrbuje kmetijstvo z vsemi vrstami reprodukcijskih sredstev in gradbenim materialom,

organizira proizvodnjo in promet s kmetijskimi pridelki in živino,

prideluje odlično seme priznanih domačih in tujih sort krompirja,

oskrbuje potrošnike s svežim mesom in znanimi stišskimi mesnimi izdelki,

ima lastno hranilno-kreditno službo.

Svoje enote (proizvodne okoliše) in hranilno-kreditno službo ima zadruga v Radohovi vasi, Šentvidu, Stični, Višnji gori, na Muljavi, Krki, Zagradcu in Ambrusu.

Sveže meso in mesne izdelke iz STIČNE nudimo potrošnikom v lastnih poslovalnicah v Ljubljani, Trubarjeva 57, Korunova 5, Djakovičeva 8, Celovška 85, Ižanska 5, Krakovski nasip, Rožna dolina c. IX/3, na Igu, Podpeči, Brezovici, Polhovem Gradcu, Škofljici, Šmarju Sap, Grosupljem, Višnji gori, Ivančni gorici, Šentvidu pri Stični, Stični;

Uprava in centralno skladišče pa je v Ivančni gorici.

PODJETJE

STOLARNA

DOBREPOLJE, p. Videm-Dobropolje

Telefon 8 (782-008)

PODGORICA

je ustanovil OLO Grosuplje 7. 6. 1948. Pred tem je podjetje, ki je obsegalo mlin na parni pogon in žago venecianko bilo last Drobnič Antona iz Podgorice, pred nacionalizacijo je v podjetju bilo zaposlenih pet delavcev.

Po nacionalizaciji v letu 1948 je v podjetju zaposlenih petnajst delavcev, ter se polagoma pričelo širiti. V začetku je bila proizvodnja namenjena predvsem domačemu tržišču, v letu 1953 pa se je proizvodnja pričela preusmerjati in plasirati tudi v izvoz na zahodna tržišča, predvsem ZDA, Anglija, ZRN itd. V tem obdobju smo navezali poslovne stike z izvoznim podjetjem »Slovenija les« s katerimi še danes sodelujemo v vseh izvoznih poslih.

V letu 1958 je izvršena prva rekonstrukcija obrata, ukinjen je mlin na parni pogon, izvršena je rekonstrukcija žage, iz pridobljenih prostorov se je povečal oddelek montaže, zgradil prostor površinske obdelave in obrat družbene prehrane.

V letu 1964 je bila izvršena druga rekonstrukcija oz. dograditev obrata, pri čemer se poveča obrat strojne obdelave, izgradila lesosušilnica in montiral polno jarmenik v obratu žage. V tem in nadaljnjem obdobju je podjetje vlagalo znatna sredstva v modernizacijo in obnovo strojnih zmogljivosti. Iz leta v leto se proizvodnja povečuje, istočasno pa raste tudi število zaposlenih. V letu 1960 je izvoz na konvertibilna področja dosegel vrednost 70.000 dolarjev, v letu 1971 pa že nekaj nad 400.000 dolarjev. Število zaposlenih se je v tem obdobju povečalo na 86 delavcev. V letu 1969 smo pričeli s tretjo fazo rekonstrukcije oz. razširitve obrata, katera je bila po programu izvedena v letu 1971. Vrednost izvoza naj bi se do leta 1975 povečala na 1.000.000 dolarjev prometa letno.

Proizvodnja naj bi tudi v naslednjem obdobju bila namenjena izključno izvozu na konvertibilna območja oz. v že omenjene zahodne države.

Podjetje ima status pretežnega izvoznika.

franc bučar

MESO NA ŽARU

Kako pravilno pripravimo specialitete na žaru in izberemo primerno vino k njim? To bomo spoznali med branjem knjižice Franca Bučarja: MESO NA ŽARU.

papiga skobčevka

Imate papigo skobčevko? Jo želite pravilno vzrediti, negovati in hraniti? Bi radi, da veliko in lepo govori ter je vedno zdrava? Potem kupite zanimivo in bogato ilustrirano knjižico Ladislava Siketa: PAPIGA SKOBČEVKA.

moj mali svet

Želite imeti najlepše cvetlice in najbolj rodovitnen zelenjadni vrt, sadovnjak, vinograd? Bi radi dobro vzgojili in negovali vaše pernate in štirinožne prijatelje?

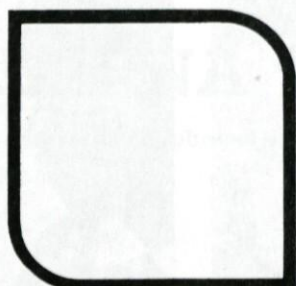
Ste ljubitelj narave, vnet gobar, planinec, športnik? Bi radi boljše spoznali naravo in jo pomagali ohraniti?

Potem sezite po reviji za ljubitelje rastlin, malih živali in narave MOJ MALI SVET. V njej boste našli, vse kar vas zanima.

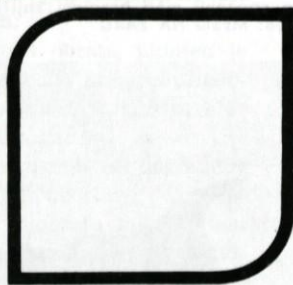
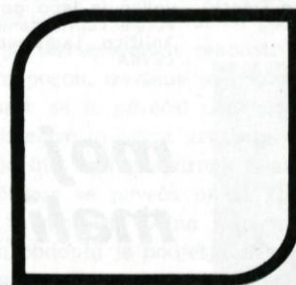
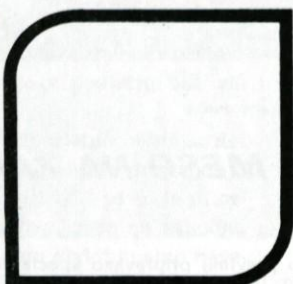
Revijo MOJ MALI SVET in knjižici PAPIGA SKOBČEVKA ter MESO NA ŽARU dobite v vseh knjigarnah in prodajalnah časopisov. Naročite jih pri

ČZP »KMEČKI GLAS«

Ljubljana, Miklošičeva 4.

20 let prisotnosti
na svetovnem in
domačem trgu

JUGOTEKSTIL
IMPEX

61001 LJUBLJANA, Titova 1-3 P.O.B. 237A, Telefon: 23-942, Telex: 31393 YU JTX LJ

JUGOTEKSTIL

LJUBLJANA — JUGOSLAVIJA

Titova cesta 3, P. O. B. 237 A

Telefon: 23-942

Telex: 31 393 YU JTX Lj

Telegram: SLOVTEX Ljubljana

PREDSTAVNIŠTVA:

Beograd: Topličin venac br. 3/I, Tel. 623-790, 623-798, Telex: 11478 YU JTX Bg

Rijeka: Dositej Obradovića 1/II, Tel. 22-809, 22-015,

Sarajevo: Boriše Kovačevića 14, Tel. 37-686,

Zagreb: Moše Pijade 3, Tel. 33-632, 35-089,

Skopje: Tiranska Kula 2/IX, Tel. 33-053.

UVOZ:

bombaž, volna, lan, juta, surova svila, stanična vlakna, sintetična vlakna, volnene krpe, sintetične krpe, bombažna preja, volnena preja, lanena preja, jutina preja, preja sintetičnih vlaken, specialne preje, sukanci, tkanine za široko potrošnje. Kompletne strojne opreme podjetij, stroji, rezervni deli in utenzilije za tekstilno industrijo. Barve in kemikalije za tekstilno industrijo.

JUGOTEKSTIL sodeluje:

pri mednarodnih trgovinskih poslih in pri poslih dodelave in predelave.

IZVOZ:

bombažne tkanine, volnene tkanine, lanene tkanine, jutine tkanine, tkanine iz naravne in umetne svile, stanične in sintetične tkanine, bombažne, volnene, stanične in sintetične preje in sukanci, tekstilna konfekcija, tekstilni izdelki domače obrti, bombažne, volnene, svilene in sintetične pletenine in trikotaža, tekstilni izdelki za tehnično uporabo. Vsi proizvodi tekstilne strojne industrije, oprema kompletnih tovarn.

JUGOTEKSTIL sodeluje:

pri mednarodnih trgovinskih poslih in pri poslih dodelave in predelave.

Gradbeno podjetje Grosuplje je bilo ustanovljeno 27. 8. 1946. leta, z odločbo takratnega Okrajnega ljudskega odbora, kot Okrajno gradbeno podjetje, z namenom, da obnavlja porušeno podeželje.

Pod nazivom

SPLOŠNO GRADBENO PODJETJE

GROSUPLJE

pa posluje od 19. 9. 1961 dalje

Ob ustanovitvi je bilo podjetje manjšega značaja, saj ni imelo, razen nekaj orodja, nobenih osnovnih sredstev. Poslovati je pričelo takorekoč iz nič, s nekaj delavci in nujno potrebnim orodjem. Z marljivo in dobro organizacijo si je podjetje že v nekaj letih pridobilo nujna osnovna sredstva in strokovni kader, tako, da je že v letu 1948/49, prevzelo v izgradnjo večjo tovarno usnja v Smartnem pri Litiji.

Po formiranju organov samoupravljanja je podjetje vsako leto povečevalo svojo dejavnost na vseh področjih Slovenije in prešlo iz majhnega v srednje veliko gradbeno podjetje, ki je bilo že dokaj dobro opremljeno z mehanizacijo. V letu 1958 je zaposlovalo že 449 delavcev in ustvarilo 507 milijonov S din realizacije.

Po letu 1960 je to podjetje, kot prvo gradbeno podjetje v Sloveniji, pričelo z izgradnjo stanovanj in poslovnih objektov za tržišče.

Vedno večji obseg del pa je narekoval tudi ustanovitev lastnih stranskih obratov in projektivnega biroja, brez katerih bi skoro ne moglo poslovati. S porastom proizvodnje in realizacije in vedno večjega števila zaposlenih, je podjetje poskrbelo tudi za družbeni standard zaposlenih, saj ima podjetje sedaj zagotavljenih preko 800 ležišč v novih modernih samskih domovih, koder je organizirana tudi lastna prehrana zaposlenih.

Po obračunu v preteklem letu se je SGP Grosuplje uvrstilo med večja gradbena podjetja na področju Slovenije, saj je znašala realizacija 11.635 milijonov S din.

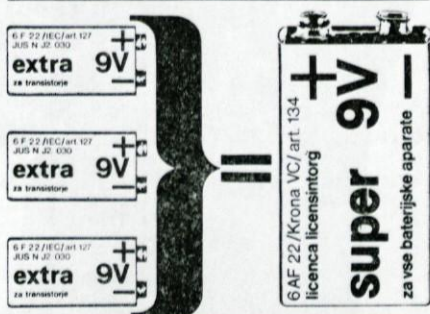
Pri tej realizaciji je podjetje oddvojilo znatna sredstva v poslovni sklad, kar je omogočalo nabavo nove moderne gradbene mehanizacije, katera daje poročstvo za hitro in solidno izvedbo prevzetih del.

TRGOVSKO ZASTOPSTVO
EKSKLUZIVNA ZASTOPSTVA
IZVOZ — UVOZ

JOŽE ADAMIČ

TRST — VIA S. LAZZARO 23-II — Tel. 28-449, 31-996

ZMAJ
SUPER 9V

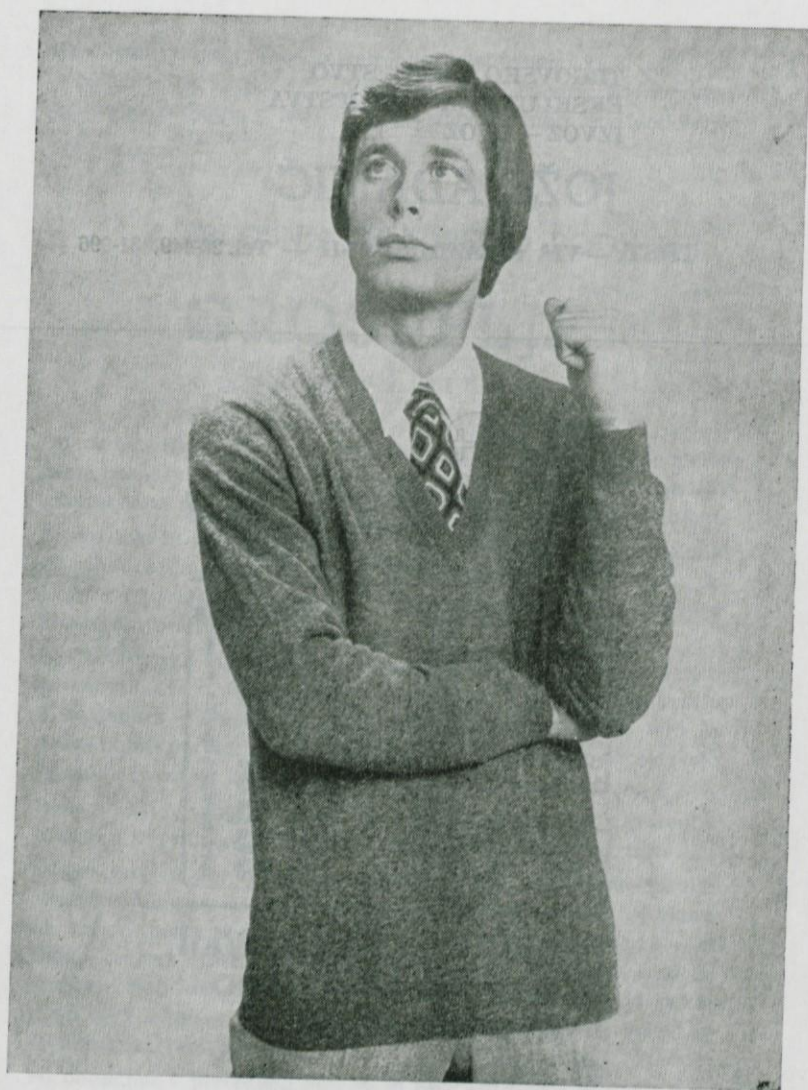
PRVIČ V JUGOSLAVIJI

- **baterija na zračno depolarizacijo**
- **3X boljša**
- **za vse baterijske aparate**

lovarna
baterij in
baterijskih naprav
zmaJ

Ljubljana, Šmarinska c. 26
☎ 313 288 320 949

ZMAJ

rašica

Tovarna pletenin
Ljubljana, Gameljne
p. Ljubljana, Šentvid
telefon 51 255, 51 359
telegr. Rašica Ljubljana

SPLOŠNO MIZARSTVO

GROSUPLJE, Cesta na Erko 28

1980

GOSTINSKO PODJETJE

»POLŽEVO«

GROSUPLJE

z obrati:

Hotel POLŽEVO

Restavracija »OB ČRPALKI« Ivančna gorica

Gostilna »POD LIPO« Stična

Gostilna »NA KLANČKU« Sentvid pri Stični

Gostilna »GROSUPELJCAN« Grosuplje s prenočišči

Gostilna »PRI MOSTU« Grosuplje

Gostilna »PRI POSTAJI« Grosuplje

Avtomatsko KEGLJIŠČE Grosuplje

Gostilna »MAJOLKA« Šmarje

Gostišče VIDEM DOBREPOLJE

nudi vse gostinske usluge in se za obisk priporoča.

TEKSTILNA TOVARNA

MOTVOZ IN PLATNO

GROSUPLJE

Telefon h. c. 77-020

Brzjav Motvoz Grosuplje

Izdelujemo kvalitetne polipropilenske tkanine za embaliranje izdelkov tekstilne, kemične in prehrabene industrije.

Nadalje izdelujemo polipropilenske vreče sukljanka za krompir, čebulo in povrtno ter gosto tkane vreče za moko, sladkor in razna semena.

Poleg motvozov in vrvi iz konoplje izdelujemo tudi motvoz in vrvi iz polipropilena.

rašica

Tovarna platnine
Izdelava, Gornje
p. Ljubljana, Ljubljana
tel. 01 25 11 111, 25 11 112
teleg. 2511111111

SPLOŠNO MIZARSTVO

GROSUPLJE, Cesta na Krko 38

Telefon 771-155 (061)

Podjetje je ustanovil OLO Grosuplje 1947 leta. Prvotno sta bila v njem zaposlena le dva mizarja. Služilo je manjšim uslužnostnim delom, kajti to je bila edina mizarska delavnica v Grosupljem. Podjetje ni imelo lastnih prostorov, niti ne strojev, povečini so delali ročno, kar pa jih je bilo, je bilo last privatnika. Dokler podjetje ni dobilo leta 1948 prostorov v »Stolarni«, ki je bila last Zorc Ivane iz Ljubljane, se je moralo večkrat seliti. Z novimi prostori so bili položeni trdnjši temelji za razvoj podjetja kljub temu, da je bila strojna oprema še zelo pomanjkljiva, kar je bilo tudi vzrok, da je še vedno opravljalo le manjša dela.

Leta 1960 se je podjetje preselilo v lastne prostore, ki pa so bili potrebni popolne adaptacije. V tem času se je pričelo tudi hitreje razvijati. Tega leta je bilo v podjetju zaposlenih 56 ljudi. Tudi proizvodnja se je dokaj izboljšala. Istega leta smo rekonstruirali tudi žago v centru Grosuplja, ki je bila kot venecianka. Nabavili smo stroj polnojarmenik, zaradi tega je bilo podjetje prisiljeno zgraditi nove prostore. Od leta 1960 do 1966 se je podjetje nenehno razvijalo in izpopolnjevalo strojno opremo. Povečalo se je tudi število delovnih moči. Leta 1960 je podjetje ustvarilo 810.360.— brutto dohodka; leta 1966 pa je doseglo 3.333.164.— dinarjev prometa. V obdobju 1967—1969 so olajšali proizvodnjo novejši stroji, ki jih je podjetje nabavilo z lastnimi sredstvi. Leta 1969 je bilo doseženo 6.312.432.— brutto prometa. V tem času se je že specializiralo v izdelavi notranje opreme za hotele, šole, otroške vrtce itd. V letih 1969—71 pa dosega vedno boljše uspehe. Nabavilo je več sodobnih strojev in zgradilo skladišča, vse to z lastnimi sredstvi. Od leta 1966 pa do 1970 je vložilo v investicije 623 starih milijonov dinarjev. Leta 1970 je doseglo 653 milijonov starih din brutto dohodka, za sklade pa je izločilo 90 milijonov S dinarjev. V letih 1971—73 predvidevamo ponovno rekonstrukcijo. Prva faza naj bi bila izgradnja proizvodne hale za strojno obdelavo, ki naj bi bila končana v letu 1972—73. S tem bi si pridobili prepotrebne delovne prostore, proizvodnja pa bi se povečala do leta 1973 za približno 50%. S tem pa bomo potrebovali tudi več delovne sile.

Za naročila se priporoča
SPLOSNO MIZARSTVO
61290 Grosuplje

SPLOŠNO MIŠARSTVO

GROŠUPNJE, Cesta na Riko 38

Telefon 783-036

TRGOVSKO PODJETJE

Istra-benz

KOPER

VOJKOVO NABREŽJE 19

TELEFON 22-681

GRPALKA

IVANČNA GORICA

TEL. 783-036

Za naročila se prijavite
SPLOŠNO MIŠARSTVO
6136 Grošuplje

Knjigovodski biro Grosuplje

TEL. 771-100

opravlja vse knjigovodske posle in
finančno poslovanje za spodaj navedene delovne organizacije:

- Instalacije Grosuplje
- Gostinsko podjetje »Polzevo« Grosuplje
- Pekarija Grosuplje
- Komunalno obrtno podjetje »Universal« Ivančna gorica
- Stanovanjsko komunalno podjetje Grosuplje
- Valjčni mlin Stična
- Kovaštvo Šentvid pri Stični

- Otroški vrtec Grosuplje
- Ljudska knjižnica Grosuplje
- Avtomoto društvo Šentvid pri Stični
- Skupna obrtna delavnica Predalič—Jerovšek Grosuplje

**Priporočamo se, da nam zaupate v vodenje
vaše poslovne knjige.**

LJUBLJANSKE MLEKARNE

Pasterizirano mleko v plastičnih vrečkah in tetrapaku

Sterilizirani mlečni proizvodi v tetrapaku

Jogurti v tetrapaku in plastičnih lončkih

Sladka in kislа smetana

Trdi, poltrdi in sveži siri

Sladoledi na palčkah, sladoledi v lončkih, korneti, žogice, sladoledi
za gospodinjstva in gostince

Vse to so priznani izdelki Ljubljanskih mlekarn, izdelani na
modernih strojih in polnjeni v najsodobnejšo embalažo.

LJUBLJANSKE MLEKARNE

Instalacije Grosuplje

GROSUPLJE, ADAMIČEVA 51

TELEFON 771-184 (061)

TEKOČI RACUN 5013-1-141

Podjetje INSTALACIJE Grosuplje
je ustanovila skupščina občine
Grosuplje 29. aprila 1964.

Podjetje izvaja
instalacije centralnih kurjav,
vodovoda,
plina,
prezračevanja,
elektrike,
ključavničarstvo,
stavbno kleparstvo in
izolacije.

Gozdno gospodarstvo Ljubljana

S SEDEZEM V LJUBLJANI

TRŽASKA CESTA 2

**S SVOJIMI GOZDNIMI OBRATI —
POSLOVNIMI ENOTAMI PROIZVAJA IN PRODAJA
VSE VRSTE GOZDNIH SORTIMENTOV,
OPRAVLJA GOZDNO GOJITVENA DELA,
GRADI GOZDNE CESTE TER OSNAVLJA GOZDNE
PLANTAŽE IN INTENZIVNE NASADE**

PEKARNA GROSUPLJE

ADAMIČEVA 11

TELEFON 771-065 (061)

PEKA KRUHA IN PECIVA

PRODAJA VSEH VRST

PECIVA, SLAŠČIC

IN DELIKATESNEGA BLAGA

obratno komunalno podjetje

UNIVERSAL Ivančna gorica

se bavi s sledečimi obrtnimi dejavnostmi:
izdelava betonskih zidakov,
dela iz nizkih gradenj,
gradnja weekendov.

V sklopu podjetja imamo **mehanično delavnico**, ki opravlja vse vrste mehaničnih del in **servis Tomosovih izdelkov**.

S kapacitetami našega strojnega parka opravljamo prevoze, zemeljska dela z buldožerjem in nakladalcem, usluge s kompresorjem in minerska dela.

V naš okvir sodi tudi vzdrževanje cest IV. reda. V našem peskokopu pa so vam vedno na razpolago vse vrste peščenih agregatov. Usluge solidne in točne, se priporočamo za naročila.

**zakladnica
znanja je
MALA
ENCIKLOPEDIJA**

**SVETA
JUGOSLAVIJE
SLOVENIJE v 3 KNJIGAH**

NAROČILA:

**VSE
knjižarne
in
DRŽAVNA
ZALOŽBA
SLOVENIJE**

**Mestni trg 26
61000 Ljubljana**

ELEKTRO LJUBLJANA

Enota Ljubljana okolica

Podjetje za distribucijo električne energije

LJUBLJANA, Parmova ulica 33

Telefon 313-766

skupno komunalno podjetje

UNIVERSAL Ivančna gorica

se bavi s sledečimi obsegi dejavnosti:
izdelava betonskih izdelkov,
delo iz železa, grafično,
gizelnice, vodenja.

intertrade

podjetje za mednarodno trgovino

LJUBLJANA

CENTRALA v Ljubljani, Moše Pija-
deva 29 s PREDSTAVNIŠTVI v Beo-
gradu, Zagrebu, na Rijeki in v Sa-
rajevu ter v New Yorku, Bogoti,
New Delhiju, Bombayu, Madrasu,
Calcuti, Cairu, Pragi, Oslu, Berlinu
in Warszawi.

K vsakemu stilu in barvi pohištva nudimo odgovarjajoče kvalitete, vzorce in barve

- Pohištvenih tkanin
- Dekorativnih tkanin
- Posteljnih prevlek
- Ročno tkanih preprog,
- tapiserij,
- dekorativnih blazin in
- prtičev

50 LETNA TRADICIJA — EVROPSKA KVALITETA

Tovarna dekorativnih tkanin

LJUBLJANA, Celovška cesta 280, telefon 51-866,

telegram — Dekorativna Ljubljana, telex 31305 YU DEKOR

ENERGOINVEST

kovinastroj

tovarna za izdelavo gostinske
kovinske opreme

61290 GROSUPLJE,

Adamičeva c. 36

Telefon 771-026

(061) 771-411

771-423

Projektiramo, izdelujemo in montiramo opremo za kuhinje hotelov, bolnic, restavracij, ter opremo za samopostrežne linije in ostalo gostinsko dejavnost.

Po naročilu vgrajujemo v našo premo kvalitetne domače in uvožene hladilne naprave.

Naše izdelke odlikujejo:

- uvoženi nerjaveči materiali
- estetski izgled in funkcionalnost
- pogonska energija — plin, elektrika, para
- konkurenčne cene

Dobavljamo iz zaloge, hitro montiramo in dajemo enoletno jamstvo.

Lastni servis in stalna zaloga rezervnih delov.

Kupcem brezplačno izdelamo načrt tehnološke razporeditve opreme in načrt potrebnih instalacij.

Obiščite naš stalni izložbeni paviljon na Zagrebškem vele-sejmu v hali 32 — ENERGOINVEST.

ztp LJUBLJANA **abc**

ki ga sestavljajo samostojne organizacije

DELIKATESA Ljubljana, TABOR Grosuplje, LOKA
Škofja Loka, PRVI JUNIJ Trbovlje, NAPREDEK

Domžale

nudi

prek svojih 175 prodajaln: živila, gospodinske
potrebščine, vse vrste tekstilnega blaga, železni-
no in ostalo tehnično blago, gradbeni material,
gostinske usluge in drugo.

Za čimvečji obisk se priporočamo!

T A B O R
Grosuplje

3018ERGONIST

PROIZVODNO PODJETJE

stavbni izdelki,
notranja oprema, ž. les

61296 ŠENTVID PRI STIČNI
telefon 785 008
telegram SINOLES
račun pri SDK podr. Grosuplje
5013-1-96

izdeluje vse vrste stavbenega pohištva, oken in vrat, hotel-
sko, laboratorijsko, stanovanjsko in drugo pohištvo.

Nudi tudi žagan les in druge storitve.

Podjetje priporoča svoje priznane izdelke cenjenim stran-
kam, poslovnim prijateljem in vsem občanom.

PREGLED

delovnih organizacij in zasebnih obrtnih delavnic, gostišč in avtoprevoznikov na območju občine Grosuplje.

Po stanju dne 30. junija 1972 je bilo v občini 19 matičnih podjetij, 26 obratov, ki imajo sedež podjetja izven občine, ter 6 drugih podjetij in zavodov, 174 zasebnih obrtnikov in 68 avtoprevoznikov, 35 zasebnih gostišč in 53 oseb, ki opravljajo obrtne storitve kot postranski poklic, skupaj je torej pri skupščini občine vpisanih 381 podjetij, obrtnih in storitvenih delavnic.

Navedeni podatki so eden izmed osnov za presojo stopnje gospodarske razvitosti občine, poimenski seznam posameznih kategorij družbenih podjetij in zasebnih obrtnikov, avtoprevoznikov in gostišč pa dobra informacija za občane, ki potrebujejo to ali ono blago ter te ali druge usluge. To je tudi prvi tiskani pregled industrijske, obrtne, trgovske in storitvene dejavnosti v naši občini.

Končno naj omenimo še to, da večina podjetij in zasebnih obrtnikov z reklamnimi oglasi in prispevki podpira Zbornik občine Grosuplje, da redno izhaja, ali pa so stalni naročniki.

Občanom priporočamo njihove izdelke in storitve.

I. MATIČNA PODJETJA

Tekstilna tovarna »Motvoz in platno« Grosuplje, Taborska c. 34
Proizvodno podjetje »Sinoles« Šentvid pri Stični 66
Kmetijska zadruga Dobropolje, Videm — Dobropolje 36
Kmetijska zadruga Stična, Ivančna gorica 15
Veterinarska postaja »Krim« Grosuplje
Splošno gradbeno podjetje Grosuplje, Taborska c. 13
Podjetje »Avtoprevoz« Ivančna gorica 103
Obrtno nabavno prodajna zadruga »Forma« Grosuplje, Taborska c. 7
Knjigovodski biro Grosuplje, Kolodvorska 2
Združeno trgovsko podjetje ABC — Organizacija Tabor Grosuplje, Adamičeva 14
Gostinsko podjetje »Polževo« Grosuplje, Kolodvorska 2
Splošno mizarstvo Grosuplje, Cesta na Krko 38
Stolarska Dobropolje 3
Valjčni mlin Stična, Stična 23
Pekarija Grosuplje, Kolodvorska 2
Kovaštvo Šentvid pri Stični
Montažno obrtno podjetje »Instalacije« Grosuplje, Adamičeva
Obrtno komunalno podjetje »Universal« Ivančna gorica
Stanovanjsko komunalno podjetje Grosuplje, Taborska 7

II. OBRATI, KI IMAJO SEDEŽ PODJETJA IZVEN OBČINE

Industrija apna Kresnice — obrat Apnenica Dobrepolje, Predstruge 11
IMP Ljubljana — obrat Livarna Ivančna gorica
Rašica, tovarna pletenin Ljubljana — Obrat Ambrus in Šentvid pri Stični, Gameljne
Iskra, tovarna električnih aparatov v Združenem podjetju Iskra Kranj — Obrat Videm Dobrepolje, Ljubljana, Savska c. 3
Združeno podjetje Iskra Kranj, tovarna za elektr. in avtomatiko — Obrat Višnja gora, Ljubljana, Cesta Andreja Bitenca 68
Tovarna Zmaj Ljubljana — Obrat Šentvid pri Stični, Ljubljana, Šmartinska 28
Industrija oblačil TIP-TOP Ljubljana — Obrat Krka, Tolstojeva 9/a, Ljubljana
ŽTP Ljubljana: — Sekcija za vleko — Enota Grosuplje, Novo mesto — Sekcija za vzdrževanje prog, Progovna enota Ivančna gorica in Grosuplje, Novo mesto, Ljubljanska 5 — Prometna sekcija Novo mesto, Foersterjeva 1
Kmetijska zadruga Metlika — vinotoč Grosuplje, Metlika Trg svobode 3
Podjetje za PTT Ljubljana, Cigaletova 15
Semenarna Ljubljana, Skladišče Selo-Radohova vas, Ljubljana, Gosposvet-ska 5
Mercator Ljubljana, Poslovna enota Hrana, Enote v občini Grosuplje, Ljubljana, Tržaška c. 37
Elitna konfekcija »Novost« — obrat Radohova vas, Ljubljana, Čopova 7—9
Hotel Turist Ljubljana, Motel Turist Grosuplje, Ljubljana, Dalmatinova 13
Ljubljanske mlekarnje Ljubljana, Tolstojeva 63
Tobačna tovarna v Ljubljani, PE Kočevje, Ljubljana, Tobačna 5
Tobak, Trgovsko podjetje Ljubljana, Ljubljana, Kotnikova 10
Gozdno gospodarstvo Ljubljana — Gozdni obrat Grosuplje, Ljubljana, Tržaška c. 2
Združeno KGP Kočevje, Gozdno gospodarstvo, Kočevje, Kolodvorska 15
Krka, Tovarna zdravil, Obrat zdravilna zelišča, Novo mesto, Cesta Komandanta Staneta 15
Trgovsko podjetje Istra Benz Koper, Črpalka v Ivančni gorici, Koper, Vojkovo nabrežje 10
Elektro Ljubljana, Poslovna enota Kočevje, Trata 6
Elektro Ljubljana, Poslovna enota Ljubljana okolica, Ljubljana, Parmova 33
Energoinvest-Kovinastroj, tovarna za izdelavo kov. gostinske opreme, Grosuplje, Adamičeva 36

Kmetijsko in trgovsko podjetje »Agraria« — Prodajalna cvetja Grosuplje,
Šentlenart 72, Brežice

Gramex Ljubljana, Poslovalnica Šentvid pri Stični, Ljubljana, Kurilniška 10/a

III. DRUGA PODJETJA IN USTANOVE

Centralna lekarna Ljubljana, Ljubljana, Prešernov trg 5

Zdravstveni dom Ljubljana, Enote v občini Grosuplje, Ljubljana, Kržičeva 10

Ljubljanska banka, Expozitura Grosuplje, Ljubljana, Trg revolucije 2

SDK — Expozitura Grosuplje, Ljubljana, Cankarjeva 18

Komunalni zavod za socialno zavarovanje Ljubljana — Podružnica Grosuplje,
Ljubljana, Miklošičeva 24

Zavod za zaposlovanje — Enota Grosuplje, Ljubljana, Parmova 32

IV. ZASEBNE OBRTNE DELAVNICE

PREDELOVANJE NEKOVIN

Martinc Marjan	cementninarstvo	Šmarje 8
Zobec Janez	cementninarstvo	Šmarje 6
Zajc Tone	cementninarstvo	Polje 1, Višnja gora
Hrovat Rudi	cementninarstvo	Male Reberce
Rojec Jurij	cementninarstvo	Šentvid pri Stični
Ing. Zobec-Gril Ana	izdelovanje cementnih izdelkov	Grosuplje, Pod gozdom c. II/5
Vidic Marija	koriščenje peska	Blečji vrh
Erjavec Ciril	peskokop	Podsmreka 6
Tomažin Alojz	peskokop	Mali vrh 9
Strežek Alojz	peskokop	Mali vrh 12
Lampič Andrej	peskokop	Mali vrh 28
Trontelj Alojzija	peskokop	Zg. Duplice 1
Erjavec Marija	izdelovanje cementne strešne opeke	Gorenja vas 7

PREDELOVANJE KOVIN

Zrnec Anton	kovaštvo	Grosuplje, Adamičeva c.
Peterlin Stane	kovaštvo	Zdenska vas 42
Gačnik Jože	kovaštvo	Ponikve 4
Rus Henrik	kovaštvo	Kal 19
Blatnik Karol	kovaštvo	Ivančna gorica 29
Smole Jože	kovaštvo	Vel. Dole 2
Blatnik Avgust	kovaštvo	Glogovica 22
Uršič Ludvik	kovaštvo	Male Kampilje 6

Golf Silvester	kovaštvo	Šentvid pri Stični
Primc Ivan	kovaštvo	Ponova vas 37
Vidmar Anton	izdelovanje dr. kovinskih predmetov	Ambrus 38
Remškar Kosta	izdelovanje dr. kovinskih predmetov	Grosuplje, Adamičeva 53
Trlep Marija	izdelovanje dr. kovinskih predmetov	Grosuplje, Adamičeva 24
Gabrijel Stane	izdel. kov. galant.	Šmarje 17
Barič Ivo	izdel. drob. kov. in les. galanterije	Cesta 15
Mikuž Jože	izdelovanje lesne galanterije	Šmarje Sap 120
Bregar Darko	izdel. drob. kov. gal.	Ivančna gorica 94
Žlebnik Tine	izdel. drob. kov. gal.	Brvace n.h.
Lavš Jože	izdel. drob. kov. gal.	Šentjurje 5
Oblak Milan	galvanizerstvo	Grosuplje, Rožna dolina 2
Zrnc Franc	galvanizerstvo	Grosuplje, Brinje c. I/6
Čikara Milan	galvanizerstvo	Grosuplje, Cesta na Krko 7
Jančar Jože	avtokleparstvo	Ivančna gorica 5
Godec Slavko	avtokleparstvo	Gaberje 6
Zupančič Stane	livarstvo	Grosuplje, Ljubljanska c.
Kastelic Stane	livarstvo	Stična 64
Gomboc Franc	livarstvo	Hudo 2
Menegaliya Franc	vod. inštalaterstvo	Grosuplje
Pucihar Franc	orodjarstvo	Vel. vrh 7
Kralj Rudi	kov. pasarstvo	Razdrto 11
Hegler Franc	avtomehanik	Hudo
Godina Anton	avtomehanik	Sp. Draga 1
Lah Ivan	popr. in mont. parnih kotlov	Stična 23
Predalič Alojz	ključavničarstvo	Grosuplje, Pod gozdom c. II/6
Jerovšek Izidor	ključavničarstvo	Cikava 21
Veber Franc	kovinostrugarstvo	Grosuplje, Ljubljanska 14
Stražišar Franc	vodov. inštal.	Zagradec 38
Polončič Ivan	ključavničarstvo	Pokojnica 15
Kosarič Ljubo	kov. in usnjena gal.	Ivančna gorica 94
Zupančič Anton	avtomehanik	Vel. Mlačevo 2
Butkovič Martin	str. ključ. in instalacije	Hudo
Zupančič Franc	avtokleparstvo	Pece 16

IZDELOVANJE ELEKTRIČNIH APARATOV IN PRIBORA

Hronek Ivan	el.-inštalaterstvo	Podgorica 7
Jamnik Leopold	el.-inštalaterstvo	Grosuplje, Pri mostu 12
Kastelic Anton	el.-inštalaterstvo	Grosuplje, Hribska pot 3
Švara Jule	el.-inštalaterstvo	Grosuplje, Adamičeva 53
Skubic Alojzij	elektromehanik	Stična 26

PREDELOVANJE LESA

Mavsar Ivan	kolarstvo	Škrjanče
Bozja Anton	mizarstvo	Šmarje Sap 8
Kavšek Avgust	mizarstvo	Stična 9
Lavrih Jože	mizarstvo	Šentjurje 14
Sever Franc	mizarstvo	Vrhopolje 4
Purkart Stane	mizarstvo	Krška vas 24
Štibernik Franc	mizarstvo	Fužina 2
Štrovs Franc	mizarstvo	Ljubljana, Tržaška c. — Mali vrh
Perpar Janez	mizarstvo	Zaboršt 16
Trunkelj Albin	mizarstvo	Krška vas 3
Jakič Stane	mizarstvo	Zdenska vas 23
Ceglar Milan	mizarstvo	Ivančna gorica 3
Gerden Bojan	stavbno mizarstvo	Ivančna gorica
Šuštar Janez	stavbno mizarstvo	Podgorica 12
Perovšek Jože	stavbno mizarstvo	Šmarje Sap 33
Galjot Andrej	lesna galanterija	Vel. Mlačevo 53
Bregar Miha	izdel. lesne gal.	Gabrovčec 26
Brodnik Jože	izdel. lesne gal.	Ponikve 81
Marolt Jože	tapetnik	Grosuplje, Brinje c. I/3
Žnidaršič Anton	izdel. furnirja	Grosuplje, Adamičeva 5
Mustar Jože	izdel. suhe robe	Kompolje 73
Štancar Vinko	tapet. in izdel. žičnih vložkov	Grosuplje, Ljubljanska c. 22
Škoda Stanislav	mizarstvo	Fužina n. h.
Ahačevčič Jože	lesna galanterija	Podpeč 19

IZDELOVANJE TEKSTILNIH IZDELKOV

Gabrijel Leopldina	pletilstvo	Šmarje 17
Kovačič Albina	pletilstvo	Stična 4
Jagodic Marija	pletilstvo	Podgorica 21
Bučar Marija in		
Bučar Franc	pletilstvo	Grosuplje, Adamičeva 17
Birk Antonija	pletilstvo	Vel. vrh 5
Frbežar Franc	krojaštvo	Šmarje 42
Zupančič Martin	krojaštvo	Višnja gora 89
Novak Franc	krojaštvo	Grosuplje, Trubarjeva 7
Travnik Ignac	krojaštvo	Grosuplje, Jurčičeva pot 5
Grebenc Mara	šiviljstvo	Vel. Mlačevo 52
Mestnik Jožefa	šiviljstvo	Krška vas 25
Ozimek Marija	šiviljstvo	Ivančna gorica n. h.

PREDELOVANJE USNJA

Prijatelj Franc	čevljarstvo	Kompolje 33
Bijec Janez	čevljarstvo	Šentvid pri Stični

IZDELOVANJE ŽIVIL

Selimi Lokman	slaščičarstvo	Grosuplje, Adamičeva
Mišmaš Jože	pekarna	Krka 33
Rozman Milan	pekarna	Videm 43
Niculovič Zivojin	izd. sad. sokov, pred. sad. in zel.	Brvace 7
Klemenčič Feliks	izdel. sod. in dr. al. pijač	Glogovica 30
Zupančič Jože	mletje žita za druge	Kožljevec 8
Skubic Ivana	mletje žita za druge	Zg. Draga 10
Omahen Alojz	mletje žita za druge	Višnja gora 7
Marinčič Franc	mletje žita za druge	Bukovica 9
Strah Janez	mletje žita za druge	Podbukovje 1
Jaklič Alojz	mletje žita za druge	Muljava 4
Strmole Ludvik	mletje žita za druge	Breg 12
Fortuna Alojz	mletje žita za druge	Temenica 10
Babnik Anton	mletje žita za druge	Vel. Loka 14
Kolenc Franc	mletje žita za druge	Sp. Blato 4
Žmuc Franc	mletje žita za druge	Grosuplje, Ljubljanska 32
Maver Anton, ml.	mletje žita za druge	Fužina 33
Borštnik Angela	žganjekuha za druge	Krka 46

IZDELOVANJE IN POPRAVLJANJE RAZNOVRSTNIH IZDELKOV

Čoš Angelca	izdel. okras. pred.	Perovo 8
-------------	---------------------	----------

STAVBNA OBRT

Kovač Jože	zidarstvo	Male Lese 9
Ficko Štefan	zidarstvo	Ponova vas 21
Štrlekar Alojz	zidarstvo	Grosuplje, Partizanska 10
Križman Janez	zidarstvo	Grosuplje, Levstikova 10
Boh Anton	zidarstvo	Grosuplje, Levstikova 5
Remec Janez	zidarstvo	Grosuplje — Podgora 54,
Novak Pavel	zidarstvo	Ljubljana
Trontelj Jože	zidarstvo	Grosuplje — Zaklanec 18,
Markovič Anton	zidarstvo	Horjul
Petek Stanislav	zidarstvo	Grosuplje, Partizanska 19
Škufca Franc	zidarstvo	Krška vas 20
Mehlin Ivan	tesarstvo	Hočevje 4
Rebolj Alojz	tesarstvo	Plešivica 14
Mohar Janez	sobsl. in plesk.	Sela 19
Duša Jože	sobsl. in plesk.	Sela 19
Drobnič Stane	sobsl. in plesk.	Vel. Loka 21
Garvas Anton	zidarstvo in fasad.	Luče 5
Herceg Andrej in	zidarstvo in fasad.	Žalna 34
Zalar Stane		Smerjenje 13
Urek Maks	zidarstvo in fasad.	Višnja gora 88

Stipič Albin	zidarstvo in fasad.	Grosuplje, Pri mostu 12
Duša Jože	pol. podov iz plast. mas	Ponova vas 21
Zgonc Jože	pleskarstvo	Grosuplje, Jurčičeva I/6
Hočevar Rajko	pleskarstvo	Ponikve 41
Pritekelj Ciril	kamnoseštvo	Grosuplje, Levstikova 26
Novak Ivan	rezanje stekla	Male Lipljene 17
Bregar Štefan	soboslik.	Grosuplje, Ljubljanska 14
Brodnik Vinko	soboslik.	Dob 15
Nose Albin	sobno slik. in ples.	Kompolje 55
Travnik Alojz	sobno slik. in ples.	Šentjurje 17
Gregorc Janez	soboslikarstvo	Grosuplje, Jurčičeva III/14
Jagodić Alojz	pečarstvo	Razdrto 29
Zajc Jože in	polaganje podov iz	Podgorica 2
Mohar Milan	plast. mas in parketa	Vel. Loka 22
Biček Viktor	izoliranje	Grosuplje, Jurčičeva pot 11
Katona Peter	soboslik.	Grosuplje, Adamičeva 7
Strnad Jože	tesarstvo	Kompolje 46
Podgoršek Franc	izoliranje	Grosuplje, Pod gozdom c.
Žnidaršič Mihael	tesarstvo	Plešivica 14
Medved Jože	soboslik. in plesk.	Dedni dol 16

OBRATNE OSEBNE IN DRUGE STORITVE

Zadel Janko	dimnikarstvo	Višnja gora 122
Lovšin Danica	frizerstvo	Grosuplje
Javornik Jože	vozno ličarstvo	Stari trg 5
Jančar Jakob	žaganje drv	Gorenja vas 7
Jančar Milena	kemično čiščenje oblek	Zg. Draga 11
Miklič Stanislav	prevoz s konj. vprego	Mala vas 6
Čorič Katarina	moško in žensko frizer.	Grosuplje, Adamičeva 8
Godec Jožefa	moško in žensko frizer.	Krka
Kralj Ana	moško in žensko frizer.	Zg. Draga 14
Omahen Bogo	gradbene storitve	Grosuplje, Adamičeva 53
Štašuk Ivan	gradbene storitve	Šentvid pri Stični 158
Erjavec Janko	fotograf	Ivančna gorica 86
Rozman Lojze	fotograf	Grosuplje, Adamičeva 24
Aubreht Marija	brivstvo in frizerstvo	Ivančna gorica 49
Rozman Terezija	žensko frizerstvo	Grosuplje, Adamičeva 24
Podržaj Pavel	gradbene storitve	Vel. Lese 20
Šeme Damjan	gradbene storitve	Žalna 28
Franko Franc	moško in žensko frizer.	Šentvid pri Stični 113

V. ZASEBNI AVTOPREVOZNIKI

Vidic Marjan	Grosuplje, Levstikova 9
Perme Alojz	Grosuplje, Levstikova 24
Zafran Vinko	Vel. Mlačevo 23
Bregar Anton	Selo pri Dobu 1
Drobnič Anton	Vel. Stara vas 16
Smrekar Ludvik	Studenec 6
Finc Janez	Vir 31
Štrus Janez	Rdeči kal 10
Bregar Jože	Selo pri Dobu 1
Zorc Alojzij	Grosuplje, Brinje c. I/28
Zupanc Drago	Grosuplje, Jurčičeva pot 8
Plot Andrej	Grosuplje
Vidic Franc	Blečji vrh 5
Marinčič Alojz	Žalna 7
Škufca Franc	Ponova vas 43
Pirc Franc	Mali vrh 7
Verbič Adolf	Breg pri Temenici 1
Vidic Peter	Blečji vrh 5
Mencin Viktor	Rožnik 1
Vrhovec Janez	Vir pri Stični
Žitnik Ivan	Grosuplje, Tovarniška 8
Brčan Milan	Blečji vrh 9
Vidmar Franc	Kompolje 120
Zupančič Albin	Šentvid pri Stični 122
Pajk Ignac	Višnja gora 97
Jančar Ivan	Dolenja vas 8
Pajk Andrej	Šentvid pri Stični 12
Zajc Janez	Cikava 7
Skubic Franc	Mali Konec 4
Maver Ciril	Ivančna gorica 36
Travnik Ivan	Polica 21
Jaklič Rafael	Grosuplje, Veselova III/16
Maver Ciril	Vel. Rebrce 1
Strežek Ivan	Sap 23
Podržaj Peter	Vel. Lese 20
Čož Franc	Šentvid pri Stični
Malajmare Aurel	Brvace 1
Levičar Albin	Perovo 3
Pucihar Srečko	Sap 18
Zupančič Jože	Zg. Slivnica 9
Mauček Ignac	Vel. Mlačevo 51
Blatnik Alojz	Glogovica 17
Bevc Janez	Grosuplje, Adamičeva 8
Pajk Franc	Gaberje 16
Šparovec Karel	Stari trg 22
Zorc Anton	Tlake 20
Glinšek Janez	Šmarje-Sap 25
Pustavrh Franc	Tlake 19

Radelj Metod	Sp. Slivnica 22
Čož Franc	Pristava 4
Potokar Jože	Smarje Sap 130
Mesojedec Janez	Grosuplje, Jurčičeva c. III/10
Škrjanc Jože	Mala Stara vas 4
Muhič Janez	Ambrus 34
Planinšek Jože	Grosuplje, Veselova c. II/12
Kocjan Janez	Grosuplje, Stranska pot I/2
Palčar Kristan	Vel. Račna 1
Adamič Jože	Mala Račna 14
Kastelic Jože	Stična 64
Predalič Franc	Grosuplje, Brinje c. I/22
Gruđen Stane	Ljubljana, Streliška 24
Zupančič Ivan	Ivančna gorica n. h.
Šircelj Jože	Gorenja vas 4
Bregar Ciril	Sušica 23
Puš Jakob	Radohova vas 11
Gril ing. Avgust	Grosuplje, Pod gozdom c. II/5
Gliha Franc	Sp. Brezovo 4
Polajžar Štefan	Stična 22

VI. ZASEBNE GOSTILNE

Adamič Frančiška	Ponikve 64
Kos Ana	Ivančna gorica
Zupančič Josipina	Hudo 21
Orel Alojz	Fužina 14
Lukan Cveta	Krka 30
Groznik Ana	Šentvid pri Stični 63
Serek Julči	Višnja gora 18
Vidmar Julijana	Ambrus 39
Vidic Jože	Vel. Račna 21
Marolt Svetozar	Staro apno 2
Gačnik Jožefa	Podtabor 4
Borštnik Jože	Krka 46
Novak Amalija	Fužina 43
Prijatelj Tilka	Višnja gora 1
Ilovar Franc	Muljava 22
Kovačič Alojz	Selo pri Radohovi vasi
Marolt Milka	Grosuplje
Kramar Terezija	Perovo 7
Klemenčič Feliks	Radohova vas 3
Murn Veronika	Male Reberce 6
Cerar Anica	Ivančna gorica
Fajdiga Jože	Debeli hrib— Partizanski dom
Prpar Franc	Razdrto 7
Grabnar Kristina	Radohova vas 8
Gruđen Aleksander	Predstruge 16
Djukić Nikola	Kompolje 36

Hočevar Franc
 Čop Jožefa
 Kek Štefka
 Čož Florjana
 Volf Marija
 Strašek Franc
 Šoško Marija
 Hočevar Anton
 Dremelj Ivana

Videm 54
 Šentvid pri Stični 12
 Ivančna gorica
 Pristava 4
 Videm 46
 Stična 33
 Vel. Loka 42
 Vel. Lese 6
 Mala Vas 7

VII. OSEBE, KI OPRAVLJAJO OBRTNE STORITVE KOT POSTRANSKI POKLIC

PREDELOVANJE NEKOVIN

Sadar Avgust	cementninarstvo	Zaboršt 15
Sadar Anton	lončarstvo	Šentvid pri Stični

PREDELOVANJE KOVIN

Gruden Mirko	kovaštvo	Ponikve 62
Gosak Vinko	avtokleparstvo	Gatina 18
Lužar Janez	ključavničarstvo	Zalna 41
Hočevar Alojz	kovaštvo	Bakerc 4
Novak Franc	avtokleparstvo	Zdenska vas 54
Gliha Viktor	avtomehanik	Šmarje Sap
Ferbežar Anton	kovaštvo	Mali vrh 10
Pavlin Janez	avtokleparstvo	Šmarje Sap
Podržaj Viljem	ključavničarstvo	Medvedica 4
Primc Anton	ključavničarstvo	Grosuplje, Brinje cesta I/30
Bregar Leopold	kovaštvo	Muljava 49
Klemenčič Alojz	kovaštvo	Breg 6

PREDELOVANJE LESA

Bavdež Štefan	mizarstvo	Stična 76
Jeršin Jože	mizarstvo	Ponova vas 26
Kocjančič Janez	mizarstvo	Škrjanče 9
Pinčar Anton	mizarstvo	Višnja gora 111
Petan Franc	mizarstvo	Ivančna gorica 2

IZDELOVANJE TEKSTILNIH IZDELKOV

Obreza Ana	šiviljstvo	Gaberje 26
Pepelnik Ivanka	šiviljstvo	Grosuplje
Bajuk Stanka	šiviljstvo	Grosuplje, Brinje c. I/7
Vidmar Tone	krojaštvo	Zagorica 71
Šparovec Alojzija	šiviljstvo	Hrastje 8
Okoren Anton	izdel. drob. izdelkov iz tekstila in polivinila	Luče 48

Anžlovar Marija	šiviljstvo	Male Češnjice 4
Škufca Ana	šiviljstvo	Grosuplje, Jurčičeva
Kralj Marta	šiviljstvo	Vel. Stara vas 20

PREDELOVANJE KOŽ

Zupančič Janez	čevljarstvo	Grosuplje, Ljubljanska cesta
----------------	-------------	------------------------------

IZDELOVANJE ELEKTRIČNIH APARATOV

Šircelj Janez	elektromehanik	Gorenja vas 8
Lavrih Anton	elektromehanik	Grosuplje, Pod gozdom c. IV/3

IZDELOVANJE ŽIVIL

Novak Anton	mletje žita za druge	Videm 7
Rovanšek Ignac	mletje žita za druge	Male Dole 9
Perko Angela	sodavičarstvo in slaščičarstvo	Višnja gora 67
Grčman Karel	mletje žita za druge	Leskovec 19

STAVBNA OBRT

Berdajs Jože	pečarstvo	Temenica 25
Javornik Franc	tesarstvo	Vel. Mlačevo 57
Tomažin Anton	soboslikarstvo	Leščevoje 2
Brlan Anton	soboslikarstvo	Gatina 17
Štravs Jože	zidarstvo	Vel. Reberce 7
Leščanec Florjan	zidarstvo	Grosuplje, Pod gozdom c. V/3
Zitnik Alojz	tesarstvo	Vrbičje 4
Kraljič Anton	tesarstvo	Rožnik 10
Virant Alojz	zidarstvo	Grosuplje, Pod hribom c. I/5
Vesel Jože	zidarstvo	Grosuplje, Pod hribom c. I/11
Hribar Anton	pečarstvo	Vel. Loka 34
Brlan Jože	tesarstvo	Vel. Loka 38
Mohar Franc	zidarstvo	Grosuplje Pod gozdom c. II/21,
Kocman Jernej	zidarstvo	Jerova vas 3
Boh Janez	zidarstvo	Grosuplje, Pod gozdom c. VI/12

OBRTNE OSEBNE IN DRUGE STORITVE

Gale Ivan	žaganje drv	Grosuplje
Babič Štefka	čiščenje in pranje oblek	Sp. Slivnica
Rauh Vida	brivstvo	Grosuplje, Jurčičeva I/9

